

Samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya

Atthavaṇṇanābhūtā

Bhadantasāriputtattherena katā

Sāratthadīpanīṭikā

(Tatiyo bhāgo)

Romanized from Myanmar version published in 1960

© Buddhasāsana Society

Ṭikā Series 03

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṇa
 ဇ ca ဆ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 တ ta ဌ tha ဒ da ဝ dha ဏ ṇa
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ la ၊ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ = ā ဲ = i ဳ = ī ဣ = u ဵ = ū ဥ = e ဩ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ယ န္ဂha	က န္ဓha	ဈ dhya	ဠ pla	လ္လ lla
ကွ kkha	ဇ cca	က န္ဓa	ဇ dhva	ဥ pba	လျ lya
ကျ kya	ဆ ccha	က န္ဓa	ဇ nta	ဠ bbha	လှ lha
ကြ kri	ဇ jja	က န္ဓa	န ntva	ဈ bya	ဝှ vha
ကလ kla	ဇ jjha	က တta	ဇ ntha	ဠ bra	ကွ sta
ကွ kva	ည ñña	က တtha	န nda	ဥ mpa	ကြ strā
ဈ khya	ပ ñha	က တva	န ndra	ဥ mpha	သွ sna
ဇ khva	ပ ñca	က တtya	န ndha	ဥ mba	သျ sya
ဇ ဂga	ဆ ñcha	ကြ tra	န nna	ဠ mbha	သ ssa
ဠ ဂgha	ည ñja	န dda	ဈ nya	ဥ mma	သွ sma
ဈ ဂgya	ည ñjha	န ddha	န nha	ဈ mya	သွ sva
ဂြ gra	ဇ တta	ဈ dya	ဥ ppa	ဥ mha	ကွ hma
က န္ကa	ဌ တtha	ဠ dra	ဥ ppha	လျ yya	ကွ hva
န န္ကha	ည တtha	န dva	ဈ pya	လျ yha	ဠ lha
ဂ န္ဂa					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Sāratthadīpanīṭikā

Tatīyabhāga

Mātikā

Piṭṭhaka

5. Pācittiyakaṇḍa

1. Musāvādavagga

1. Musāvādasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	1
2. Omasavādasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	3
3. Pesuññasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	4
4. Vadasodhammasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	5
5. Sahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	6
6. Dutiyasahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	10
7. Dhammadesanāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	11
8. Bhūtārocanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	12
9. Duṭṭhullārocanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	13
10. Pathavīkhaṇanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	14

2. Bhūtagā mavagga

1. Bhūtagāmasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	16
2. Aññavādasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	23
3. Ujjhāpanakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	24
4. Paṭhamasenāsanāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	25
5. Dutiyasenāsanāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	29
6. Anupakhajjasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	30
7. Nikkaḍḍhanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	31
8. Vehāsakuṭṭhisikkhāpadavaṇṇanā	...	...	31

Mātikā		Piṭṭhaṅkā	
9. Mahallakavīhārasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	32
10. Sappāṇakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	33

3. Ovādavagga

1. Ovādasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	34
2. Atthaṅgatasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	46
3. Bhikkhunupassayasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	48
4. Āmisasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	48
6. Cīvarasibbāpanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	49
7. Saṃvidahanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	50
8. Nāvābhiruhanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	51
9. Paripācitasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	52
10. Rahonisajjasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	52

4. Bhojanavagga

1. Āvasathapiṇḍasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	53
2. Gaṇabhojanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	53
3. Paramparabhojanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	56
4. Kāṇamātāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	57
5. Paṭhamapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	58
6. Dutiyapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	65
7. Vikālabhojanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	65
8. Sannidhikāraśikkhāpadavaṇṇanā	...	...	66
9. Paṇītabhojanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	68
10. Dantaponaśikkhāpadavaṇṇanā	...	...	70

5. Acelakavagga

1. Acelakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	75
2. Uyyojanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	76

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
3. Sabhojanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	76
6. Cārittasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	77
7. Mahānāmasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	77
8. Uyyuttasenāsikkhāpadavaṇṇanā	...	...	78
9. Senāvāsasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	78
10. Uyyodhikasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	78

6. Surāpānavagga

1. Surāpānasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	79
2. Aṅgulipatodakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	79
3. Hasadhammasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	80
4. Anādariyasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	80
5. Bhimsāpanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	80
6. Jotisikkhāpadavaṇṇanā	...	...	81
7. Nahānasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	81
8. Dubbaṇṇakaraṇasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	82
9. Vikappanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	82
10. Cīvara-apanidhānasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	82

7. Sappāṇakavagga

1. Sañciccasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	83
2. Sappāṇakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	83
3. Ukkoṭanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	83
4. Duṭṭhullasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	84
5. Ūnavīsativassasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	84
6. Theyyasatthasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	86
8. Ariṭṭhasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	86
9. Ukkhittasambhogasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	88
10. Kaṇṭakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	89

Mātikā

Piṭṭhaṅka

8. Sahadhammikavagga

1. Sahadhammikasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	89
2. Vilekhanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	90
3. Mohanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	93
4. Pahārasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	93
5. Talasattikasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	93
6. Amūlakasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	94
7. Sañciccasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	94
8. Upassutisikkhāpadavaṇṇanā	...	...	94
9. Kammaṭṭhānaṭṭhānasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	95
10. Chandaṃ adatvā gamanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	95
11. Dubbalasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	96

9. Rājavagga

1. Antepurasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	96
2. Ratanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	97
3. Vikālagāmappavisanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	98
4. Sūciḥharasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	100
5. Mañcapīṭhasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	101
6. Tūlonaddhasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	101
7. Nisīdanasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	102

6. Pāṭidesanīyakaṇḍa

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	103
-------------------------------	-----	-----	-----

7. Sekhiyakaṇḍa

1. Parimaṇḍalavaggavaṇṇanā	...	...	104
2. Ujjagghikavaggavaṇṇanā	...	...	105
3. Khambhakatavaggavaṇṇanā	...	...	105

Mātikā

Piṭṭhaṅka

4. Sakkaccavaggavaṇṇanā	...	...	106
5. Kabaḷavaggavaṇṇanā	...	...	107
6. Surusuruvaggavaṇṇanā	...	...	107
7. Pādukavaggavaṇṇanā	...	...	108

Bhikkhunīvibhaṅgavaṇṇanā**1. Pārājikakaṇḍa**

1. Paṭhamapārājikasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	111
2. Dutiyapārājikasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	114
4. Catutthapārājikasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	115

2. Saṃghādisesaṇḍa

1. Paṭhamasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	116
2. Dutiyasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	117
3. Tatiyasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	117
4. Catutthasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	118
5. Pañcamasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	119
6. Chaṭṭhasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	119
7. Sattamasāṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	120
9. Navamasāṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	120

3. Nissaggiyakaṇḍa	...	...	121
---------------------------	-----	-----	-----

4. Pācittiyaṇḍa

1. Lasuṇavaggavaṇṇanā	...	...	123
2. Andhakāravaggavaṇṇanā	...	...	124
3. Naggavaggavaṇṇanā	...	...	125
5. Cittāgāravaggavaṇṇanā	...	...	126

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
8. Kumāribhūtavaggavaṇṇanā	...	...	127
9. Chattupāhanavaggavaṇṇanā	...	...	128
5. Pāṭidesanīyakaṇḍa			
Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	129

Mahāvagga

Mātikā

Piṭṭhaka

1. Mahākhandhaka

Bodhikathāvaṇṇanā	...	...	131
Ajapālakathāvaṇṇanā	...	...	143
Mucalindakathāvaṇṇanā	...	...	148
Rājāyatanakathāvaṇṇanā	...	...	150
Brahmayācanakathāvaṇṇanā	...	...	150
Pañcavaggiyakathāvaṇṇanā	...	...	160
Dhammacakkappavattanasuttavaṇṇanā	...	...	168
Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā	...	...	183
Yasassa pabbajjākathāvaṇṇanā	...	...	191
Catugihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā	...	...	198
Paññāsagihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā	...	...	198
Mārakathāvaṇṇanā	...	...	199
Pabbajjūpasampadākathāvaṇṇanā	...	...	201
Dutiyamārakathāvaṇṇanā	...	...	203
Bhaddavaggiyakathāvaṇṇanā	...	...	203
Uruvelapāṭihāriyakathāvaṇṇanā	...	...	204
Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā	...	...	208
Bimbisārasamāgamakathāvaṇṇanā	...	...	213
Sāriputtamoggallānapabbajjākathāvaṇṇanā	...	...	224
Upajjhāyavattakathāvaṇṇanā	...	...	231
Nasammāvattanādikathāvaṇṇanā	...	...	233
Rādhabrahmaṇavatthukathāvaṇṇanā	...	...	234
Ācariyavattakathāvaṇṇanā	...	...	235
Paṇāmanākhamāpanākathāvaṇṇanā	...	...	237

Mātikā		Piṭṭhaṅka
Nissayappaṭippassaddhikathāvaṇṇanā	...	238
Upasampādetabbapañcakakathāvaṇṇanā	...	239
Aññatitthiyapubbavatthukathāvaṇṇanā	...	241
Pañcābādhavatthukathāvaṇṇanā	...	241
Rājabhaṭādivatthukathāvaṇṇanā	...	243
Nissayamuccanakakathāvaṇṇanā	...	244
Rāhulavatthukathāvaṇṇanā	...	244
Sikkhāpadadaṇḍakammavatthukathāvaṇṇanā	...	250
Anāpucchāvaraṇavatthu-ādikathāvaṇṇanā	...	255
Paṇḍakavatthukathāvaṇṇanā	...	256
Theyyasaṁvāsakavatthukathāvaṇṇanā	...	257
Titthiyapakkantakakathāvaṇṇanā	...	259
Mātughātakādivatthukathāvaṇṇanā	...	259
Ubhatobyañjanakavatthukathāvaṇṇanā	...	262
Anupajjhāyakādivatthukathāvaṇṇanā	...	263
Apattakādivatthukathāvaṇṇanā	...	264
Hatthacchinnādivatthukathāvaṇṇanā	...	264
Alajjīnissayavatthukathāvaṇṇanā	...	265
Gamikādinissayavatthukathāvaṇṇanā	...	265
Gottena anussāvanānujānanakathāvaṇṇanā	...	266
Dve-upasampadāpekkhādivatthukathāvaṇṇanā	...	267
Upasampadāvidhikathāvaṇṇanā	...	267
Cattāronissayādikathāvaṇṇanā	...	267

2. Uposathakkhandhaka

Sannipātānujānanādikathāvaṇṇanā	...	269
Simānujānanakathāvaṇṇanā	...	270
Uposathāgārādikathāvaṇṇanā	...	273

Mātikā	Piṭṭhaṅka	
Avippavāsaśīmānujānanakathāvaṇṇanā	...	273
Gāmasīmādikathāvaṇṇanā	...	274
Uposathabhedādikathāvaṇṇanā	...	276
Pātimokkhuddesakathāvaṇṇanā	...	276
Pātimokkhuddesaka-ajjhesanādikathāvaṇṇanā	...	277
Pakkhagaṇanādi-uggahaṇānujānanakathāvaṇṇanā	...	277
Disaṃgamikādivatthukathāvaṇṇanā	...	278
Pārisuddhidānakathāvaṇṇanā	...	278
Chandaḍānakathāvaṇṇanā	...	278
Samghuposathādikathāvaṇṇanā	...	278
Āpattiṭaṭikammavidhikathāvaṇṇanā	...	280
Līṅgādidassanakathāvaṇṇanā	...	281
Nagantabbagantabbavārakathāvaṇṇanā	...	281
Vajjanīyapuggalasandassanakathāvaṇṇanā	...	281

3. Vassūpanāyikakkhandhaka

Vassūpanāyikānujānanakathāvaṇṇanā	...	282
Vassāne cārikāpaṭikkhepādikathāvaṇṇanā	...	282
Sattāhakaranīyānujānanakathāvaṇṇanā	...	282
Pahiteyeva anujānanakathāvaṇṇanā	...	282
Antarāye anāpattivassacchedakathāvaṇṇanā	...	283
Vajāḍisu vassūpagamanakathāvaṇṇanā	...	283
Vassaṃ anupagantabbatṭhānakathāvaṇṇanā	...	283
Adhammikakatikakathāvaṇṇanā	...	284
Paṭissavadukkaṭāpattikathāvaṇṇanā	...	285

4. Pavāraṇakkhandhaka

Aphāsukavihārakathāvaṇṇanā	...	287
Pavāraṇābhedaḍakathāvaṇṇanā	...	288

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Pavāraṇādānānujānanakathāvaṇṇanā	...	...	288
Anāpattipannarasakakathāvaṇṇanā	...	...	288
Pavāraṇāṭhapanakathāvaṇṇanā	...	...	288
Bhaṇḍanakārakavatthukathāvaṇṇanā	...	...	289
Pavāraṇāsaṅgahakathāvaṇṇanā	...	...	289

5. Cammakkhanda

Soṇakoḷivisavatthukathāvaṇṇanā	...	...	290
Soṇassa pabbajjākathāvaṇṇanā	...	...	290
Sabbanīlikādipaṭikkhepakathāvaṇṇanā	...	...	294
Ajjhārāme upāhanapaṭikkhepakathāvaṇṇanā	...	...	294
Kaṭṭhapādukādipaṭikkhepakathāvaṇṇanā	...	...	294
Yānādipaṭikkhepakathāvaṇṇanā	...	...	294
Uccāsayanamahāsayanapaṭikkhepakathāvaṇṇanā ...	...	...	294
Gihivikatānuññātādikathāvaṇṇanā	...	...	296
Soṇakuṭikaṇṇavatthukathāvaṇṇanā	...	...	296

6. Bhesajjakkhanda

Pañcabhesajjādikathāvaṇṇanā	...	...	304
Gulādi-anujānanakathāvaṇṇanā	...	...	304
Yāgumadhugolākādikathāvaṇṇanā	...	...	305
Pāṭaligāmaavatthukathāvaṇṇanā	...	...	306
Sunidhavassakāravatthukathāvaṇṇanā	...	...	317
Koṭigāme saccakathāvaṇṇanā	...	...	320
Ambapālīvatthukathāvaṇṇanā	...	...	321
Licchavīvatthukathāvaṇṇanā	...	...	321
Sihasenāpativatthukathāvaṇṇanā	...	...	322
Kappiyabhūmi-anujānanakathāvaṇṇanā	...	...	328

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Keṇiyajaṭilavatthukathāvaṇṇanā	...	...	329
Rojamallavatthukathāvaṇṇanā	...	...	331
Vuḍḍhapabbajitavatthukathāvaṇṇanā	...	...	332
Catumahāpadesakathāvaṇṇanā	...	...	333

7. Kathinakkhandhaka

Kathinānujānanakathāvaṇṇanā	...	...	335
Ādāyasattakādikathāvaṇṇanā	...	...	336

8. Cīvarakkhandhaka

Jīvakavatthukathāvaṇṇanā	...	...	339
Pajjotarājavatthukathādivaṇṇanā	...	...	339
Varayācanakathāvaṇṇanā	...	...	339
Kambalānujānanādikathāvaṇṇanā	...	...	339
Cīvarapaṭiggāhakasammuti-ādikathāvaṇṇanā	...	...	339
Cīvararajanakathāvaṇṇanā	...	...	340
Ticīvarānujānanakathāvaṇṇanā	...	...	340
Atirekacīvarādikathāvaṇṇanā	...	...	340
Visākhāvatthukathāvaṇṇanā	...	...	340
Nisīdanādi-anujānanakathāvaṇṇanā	...	...	341
Pacchimavikappanupagacīvarādikathāvaṇṇanā	...	...	341
Samghikacīvaruppādakathāvaṇṇanā	...	...	341
Upanandasakyaputtavatthukathāvaṇṇanā	...	...	343
Gilānavatthukathāvaṇṇanā	...	...	343
Matasantakakathāvaṇṇanā	...	...	343
Samghe bhinne cīvaruppādakathāvaṇṇanā	...	...	343
Aṭṭhacīvaramātikākathāvaṇṇanā	...	...	344

Mātikā

Piṭṭhaṅka

9. Campeyyakkhandhaka

Kassapagottabhikkhuvatthukathāvaṇṇanā	...	...	346
Ñattivipannakammādikathāvaṇṇanā	...	...	346
Catuvaggakaraṇādikathāvaṇṇanā	...	...	346
Dvenissāraṇādikathāvaṇṇanā	...	...	346

10. Kosambakakkhandhaka

Kosambakavivādakathāvaṇṇanā	...	...	348
Dīghāvuvatthukathāvaṇṇanā	...	...	349
Bālakaloṇakagamanakathāvaṇṇanā	...	...	353
Pācīnavamsadāyagamanakathāvaṇṇanā	...	...	353
Pālileyyakagamanakathāvaṇṇanā	...	...	360
Aṭṭhārasavatthukathāvaṇṇanā	...	...	362
Upālisaṃghasāmaggīpucchāvaṇṇanā	...	...	362

Cūlavagga

Mātikā

Piṭṭhaṅka

1. Kammakkhandhaka

Tajjanīyakammakathāvaṇṇanā	...	...	365
Adhammakammadvādasakakathāvaṇṇanā	...	...	365
Nappaṭippassambhetabba-aṭṭhārasakakathāvaṇṇanā	...	...	366
Niyassakammakathāvaṇṇanā	...	...	366
Pabbājanīyakammakathāvaṇṇanā	...	...	366
Paṭisāraṇīyakammakathāvaṇṇanā	...	...	366

2. Pārivāsikakkhandhaka

Pārivāsikavattakathāvaṇṇanā	...	...	369
-----------------------------	-----	-----	-----

3. Samuccayakkhandhaka

Sukkavissatṭhikathāvaṇṇanā	...	...	371
Parivāsakathāvaṇṇanā	...	...	371
Paṭicchannaparivāsakathāvaṇṇanā	...	...	373
Agghasamodhānaparivāsakathāvaṇṇanā	...	...	374
Dvebhikkhuvāra-ekādasakādikathāvaṇṇanā	...	...	374

4. Samathakkhandhaka

Sammukhāvinayakathāvaṇṇanā	...	...	375
Sativinayādikathāvaṇṇanā	...	...	375
Adhikaraṇakathāvaṇṇanā	...	...	375
Adhikaraṇavūpasamanasamathakathāvaṇṇanā	...	...	380

5. Khuddakavatthukkhandhaka

Khuddakavatthukathāvaṇṇanā	...	...	381
----------------------------	-----	-----	-----

Mātikā

Piṭṭhaṅka

6. Senāsanakkhandhaka

Vihārānujānanakathāvaṇṇanā	...	...	392
Mañcapīṭhādi-anujānanakathāvaṇṇanā	...	...	395
Itṭhakācayādi-anujānanakathāvaṇṇanā	...	...	395
Anāthapiṇḍikavattthukathāvaṇṇanā	...	...	396
Aggāsanādi-anujānanakathāvaṇṇanā	...	...	399
Āsanappaṭibāhanādikathāvaṇṇanā	...	...	400
Senāsanaggāhāpakasammutikathāvaṇṇanā	...	...	401
Upanandavattthukathāvaṇṇanā	...	...	403
Avissajjiyavattthukathāvaṇṇanā	...	...	404
Navakammadānakathāvaṇṇanā	...	...	405
Aññatraparibhogapaṭikkhepādikathāvaṇṇanā	...	...	405
Samṅhabhattādi-anujānanakathāvaṇṇanā	...	...	406
Uddesabhattakathāvaṇṇanā	...	...	406
Nimantanabhattakathāvaṇṇanā	...	...	407
Salākabhattakathāvaṇṇanā	...	...	407
Pakkhikabhattādikathāvaṇṇanā	...	...	409

7. Saṅghabhedakakkhandhaka

Chasakyapabbajjākathāvaṇṇanā	...	...	410
Pañcasatthukathāvaṇṇanā	...	...	414
Nāḷāgripesanakathāvaṇṇanā	...	...	414
Pañcavattthuyācanakathāvaṇṇanā	...	...	415
Samṅhabhedakathāvaṇṇanā	...	...	416
Upālīpañhakathāvaṇṇanā	...	...	421

8. Vattakkhandhaka

Āgantukavattakathāvaṇṇanā	...	...	423
Āvāsikavattakathāvaṇṇanā	...	...	423

Mātikā	Piṭṭhaṅka	
Anumodanavattakathāvaṇṇanā	...	423
Bhattaggavattakathāvaṇṇanā	...	423
Piṇḍacārikavattakathāvaṇṇanā	...	424
Āraññikavattakathāvaṇṇanā	...	424
Senāsanavattakathāvaṇṇanā	...	424
Vaccakuṭivattakathāvaṇṇanā	...	424

9. Pātimokkhaṭṭhapanakkhandhaka

Pātimokkhuddesayācanakathāvaṇṇanā	...	426
Mahāsamudde aṭṭhacchariyakathāvaṇṇanā	...	428
Imasmiṃdhammavinaye aṭṭhacchariyakathāvaṇṇanā	...	430
Pātimokkhasavanārahakathāvaṇṇanā	...	433
Dhammikādharmikapātimokkhaṭṭhapanakathāvaṇṇanā	...	434
Dhammikapātimokkhaṭṭhapanakathāvaṇṇanā	...	434
Attādāna-aṅgakathāvaṇṇanā	...	435
Codakena paccavekkhitabbadhammakathāvaṇṇanā	...	435
Codakena upaṭṭhāpetabbadhammakathāvaṇṇanā	...	435
Codakacuditakapaṭisaṃyuttakathāvaṇṇanā	...	435

10. Bhikkhunikkhandhaka

Mahāpajāpatigotamīvattukathāvaṇṇanā	...	436
Aṭṭhagarudhammakathāvaṇṇanā	...	438
Bhikkhunī-upasampannānujānanakathāvaṇṇanā	...	444

11. Pañcasatikakkhandhaka

Saṅgītinidānakathāvaṇṇanā	...	446
Khuddānukhuddakasikkhāpadakathāvaṇṇanā	...	448
Brahmadaṇḍakathāvaṇṇanā	...	451

12. Sattasatikakkhandhaka

Dasavattukathāvaṇṇanā	...	452
-----------------------	-----	-----

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
Tikavāraṇṇanā	...	...	472
Catukkavāraṇṇanā	...	...	473
Pañcakavāraṇṇanā	...	...	474
Chakkavāraṇṇanā	...	...	475
Sattakavāraṇṇanā	...	...	476
Aṭṭhakavāraṇṇanā	...	...	477
Navakavāraṇṇanā	...	...	479
Dasakavāraṇṇanā	...	...	481
Ekādasakavāraṇṇanā	...	...	482
Upasathādiṭṭhapucchāvissajjanāvaṇṇanā	...	...	483
Atthavasapakaraṇavaṇṇanā	...	...	483

Paṭhamagāthāsāṅgaṇika

Sattanagaresu paññattasikkhāpadavaṇṇanā	...	...	485
Catuvipattivaṇṇanā	...	...	486
Asādhāraṇādivaṇṇanā	...	...	486
Adhikaraṇabhedaṇṇanā	...	...	487

Dutiyagāthāsāṅgaṇika

Saṅgāmadvayaṇṇanā	...	...	488
Kathinabhedaṇṇanā	...	...	488
Upālīpañcakavaṇṇanā	...	...	488
Vohāravaggavaṇṇanā	...	...	488
Diṭṭhāvīkammavaggavaṇṇanā	...	...	489
Musāvādavaggavaṇṇanā	...	...	489
Bhikkhunovādavaggavaṇṇanā	...	...	489
Adhikaraṇavūpasamavaggavaṇṇanā	...	...	489
Kathinatthāravaggavaṇṇanā	...	...	489
Samuṭṭhānavaṇṇanā	...	...	490

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Aparadutiyagāthāsangaṇika

Kāyikādi-āpattivaṇṇanā	...	...	490
Desanāgāminiyādivaṇṇanā	...	...	490
Pācittiyavaṇṇanā	...	...	490

Sedamocanagāthā

Avippavāsādipaṇhavaṇṇanā	...	...	491
Pārājikādipaṇhavaṇṇanā	...	...	491

Pañcavagga

Kammavaggavaṇṇanā	...	...	492
Apalokenakammakathāvaṇṇanā	...	...	493
Apaññatte paññattavaggavaṇṇanā	...	...	494
Nigamanakathāvaṇṇanā	...	...	495
Nigamanakathā	...	...	496

Sāratthadīpanīṭikāya tatiyabhāge mātikā niṭṭhitā.

Vinayapiṭaka

Sāratthadīpanīṭikā

(Tatiyo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

5. Pācittiyakaṇḍa

1. Musāvādavagga

1. Musāvādasikkhāpadavaṇṇanā

1. Musāvādavaggassa paṭhamasikkhāpade **khuddakānanti** ettha “**khuddaka**-saddo bahu-saddapariyāyo. Bahubhāvato imāni khuddakāni nāma jātāni”ti vadanti. **Tatthā**ti tesu navasu vaggesu, tesu vā khuddakesu. Kāraṇena kāraṇantarapaṭicchādana meva vibhāvetum “**rūpaṃ aniccan**”ti-ādimāha. Rūpaṃ aniccanti paṭijānitvā tattha kāraṇaṃ vadanto “**jānitabbato**”ti āha. “Yadi evaṃ nibbānassapi aniccatā āpajjati”ti parena vutto taṃ kāraṇaṃ paṭicchādetum puna “**jātidhammato**”ti aññaṃ kāraṇaṃ vadati.

“Sampajānaṃ musā bhāsati”ti vattabbe **sampajāna musā bhāsati**ti anunāsikalopena niddesoti āha “**jānanto musā bhāsati**”ti.

2. **Jānitvā jānantassa ca musā bhaṇaneti** pubbabhāgepi jānitvā vacanakkhaṇepi jānantassa musā bhaṇane. Bhaṇanañca nāma idha abhūtaṃ vā bhūtataṃ bhūtaṃ vā abhūtataṃ katvā kāyena vā vācāya vā viññāpanapayogo. **Sampajānamusāvādeti** ca nimittatthe bhumma vacanaṃ,

tasmā yo sampajāna musā vadati, tassa taṃnimittam taṃhetu tappaccayā pācittiyam hotīti evamettha aññesu ca īdisesu attho veditabbo.

3. Visamvādentī etenāti **visamvādanam**,
vañcanādhippāyavasappavattam cittam. Tenāha “**visamvādanacittam purato katvā vadantassā**”ti. Vadati etāyāti **vācā**, vacanasamuṭṭhāpikā cetanā. Tenāha “**micchāvācā -pa- cetanā**”ti. **Pabhedagatā vācāti** anekabhedabhinnā. **Evam paṭhamapadena suddhacetanā -pa- kathitāti veditabbāti** iminā imam dīpeti—suddhacetanā vā suddhasaddo vā suddhaviññatti vā musāvādo nāma na hoti, viññattiyā saddena ca sahitā taṃsamūṭṭhāpikā cetanā musāvādoti. **Cakkhuvasena aggahitārammaṇanti** cakkhusannissitena viññāṇena aggahitamārammaṇam. Ghānādīnam tiṇṇam indriyānam sampattavisayaggāhakattā vuttam “**tīhi indriyehi ekābaddham viya katvā**”ti. “Dhanunā vijjhatī”ti-ādīsu viya “cakkhunā diṭṭhan”ti ayam vohāro loke pākaṭoti āha “**oḷārikeneva nayenā**”ti.

11. **Avīmaṃsitvāti** anupaparikkhitvā. **Anupadhāretvāti** avinicchinitvā. **Jaḷattāti** aññānatāya. **Dārusakaṭam yojetvā gatoti** dārusakaṭam yojetvā tattha nisīditvā gatoti adhippāyo. **Gato bhavissatīti** tatheva sanniṭṭhānam katvā vuttattā musāvādo jāto. Keci pana “keḷim kurumānoti vuttattā evam vadanto dubbhāsitaṃ āpajjati”ti vadanti, tam na gahetabbam. Jāti-ādīhiyeva hi dasahi akkosavatthūhi davakamyatāya vadantassa dubbhāsitaṃ vuttam. Vuttañhetam—

“Hīnukkaṭṭhehi ukkaṭṭham, hīnam vā jāti-ādihi.

Ujum vāññāpadesena, vade dubbhāsitaṃ davā”ti.

Cittena thokatarabhāvaṃyeva aggahetvā bahubhāvaṃyeva gahetvā vuttattā “gāmo ekatelo”ti-ādināpi musāvādo jāto. **Cāresunti**¹ upanesum. Visamvādanapurekkhārātā, visamvādanacittena yamattham vattukāmo, tassa puggalassa viññāpanapayogo cāti imānettha dve

1. Haresunti (Syā)

aṅgāni. Uttarimanussadhammārocanatthaṃ musā bhaṇantassa pārājikaṃ, amūlakena pārājikena anuddhamṣanattthaṃ saṃghādiseso, saṃghādisesena anuddhamṣanattthaṃ pācittiyaṃ, ācāravipattiyaṃ dukkaṭaṃ, “yo te vihāre vasatī”ti-ādipariyāyena uttarimanussa dhammārocanatthaṃ paṭivijānantassa musā bhaṇite thullaccayaṃ, appaṭivijānantassa dukkaṭaṃ, kevalaṃ musā bhaṇantassa idha pācittiyaṃ vuttaṃ.

Musāvādasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Omasavādasikkhāpadavaṇṇanā

12. Dutiye kaṇṇakaṭukatāya amanāpaṃ vadantā kaṇṇesu vijjhantā viya hontīti āha “omasantīti ovijjhantī”ti. **Padhamāsentīti** abhibhavanti.

13. **Bodhisatto tena samayena hotīti** tena samayena bodhisatto nandivīsālo nāma ahoṣīti attho. Atītatthe vattamānavacanāṃ, kiriyākālavacanicchāya vā vattamānap payogo saddantarasaṇṇidhānena bhūtatāvagamo¹ siyāti. **Paccesīti** “amanāpaṃ idan”ti aññāsi. **Heṭṭhārukkhe datvāti** upatthambhake datvā. **Pubbe patiṭṭhitārappadesaṃ puna are patteti** pubbe ujukaṃ heṭṭhāmukhaṃ patiṭṭhita-arassa bhūmippadesaṃ² puna tasmim yeva are parivattetvā heṭṭhāmukhabhāvena sampatte, paṭhamāṃ bhūmiyaṃ patiṭṭhitānemippadesaṃ parivattetvā puna bhūmiyaṃ patiṭṭhiteti vuttaṃ hoti. **Sithilakaraṇanti** sithilakiriyā.

15. **Pubbeti aṭṭhuppattiyaṃ. Tacchakakammanti** vadḍhakikammaṃ. **Koṭṭakakammanti** vā pāsāṇakoṭṭakakammaṃ. **Hatthamuddāgaṇanāti** aṅgulisaṅko ceneva gaṇanā. Pādasikamilakkhakādayo³ viya navantavasena gaṇanā **acchiddaka gaṇanā. Ādi-saddena** saṅkalanapaṭuppadānavoklanabhāgahārādivasena pavattā piṇḍagaṇanā gahitā. Yassa sā paguṇā hoti, so rukkhampi disvā “ettakāni ettha paṇṇānī”ti jānāti. Yabha methuneti vacanato **ya-kāra bha-kāre** ekato yojite asaddhammavacanāṃ hoti.

1. Bhūtatāpagamo (Syā) 2. Heṭṭhāmukhaṭṭhita-arassa nemippadesaṃ (Syā)

3. Pārasikamilakkhakādayo (Syā)

16-26. **Āpattiya kāretabboti** pācittiyena kāretabbo upasaggādimattavisiṭṭhānaṃ aticaṇḍālādīpadānaṃ pāliyaṃ āgatesuyeva saṅgahitattā. **Corosīti**-ādīnaṃ pana kenaci pariyāyena pāliyaṃ anāgatattā dukkaṭaṃ vuttaṃ. **Hasādhippāyatāti** purimapaḍassa atthavivaraṇaṃ. Pāliyaṃ avuttepi “jāti-ādīhi akkosavatthūhi parammukhā akkosantassa vatthūnaṃ anaññabhāvato yathā dukkaṭaṃ, tathā davakamyatāya parammukhā vadantassapi dubbhāsītamevā”ti ācariyā vadanti. **Sabbasattāti** ettha vacanattavijānana pakatikā tiracchānagatāpi gahetabbā.

35. Anusāsanipurekkhāratāya ṭhatvā vadantassa cittassa lahuparivattibhāvato antarā kope uppannepi anāpatti. Yaṃ akkosati, tassa upasampannatā, anaññāpadesena jāti-ādīhi akkosanaṃ, “maṃ akkosatī”ti jānana atthapurekkhāratādīnaṃ abhāvatāti imānettha cattāri aṅgāni.

Omasavādasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Pesuññasikkhāpadavaṇṇanā

36. Tatiye bhaṇḍanaṃ jātaṃ etesanti **bhaṇḍanaajātā**. **Sammantananti** raho saṃsandanaṃ. Hatthaparāmāsādivasena matthakaṃ patto kalaho jāto etesanti **kalahajātā**. Anāpattigāmiakaṃ viruddhavādabhūtaṃ vivādaṃ āpannāti **vivādāpannā**. Viggahasamvattanikā kathā **viggāhikakathā**. Pisatīti piṣuṇā, vācā, samagge satte avayavabhūte vagge bhinne karotīti attho. Piṣuṇā eva **pesuññaṃ**. Tāya vācāya vā samannāgato piṣuṇo, tassa kammaṃ **pesuññaṃ**. **Piyabhāvassa suññakaraṇavācanti** iminā pana “piyasuññakaraṇato piṣuṇā”ti niruttinayena atthaṃ vadati.

Ithāpi “dasahākārehi pesuññaṃ upasaṃharatī”ti vacanato dasavidha-akkosavatthu vaseneva pesuññaṃ upasaṃharantassa pācittiyaṃ. Pālimuttakānaṃ coroti-ādīnaṃ vasena pana dukkaṭamevāti veditabbaṃ.

Anakkosavatthubhūtaṃ pana pesuññakaraṃ tassa kiriyaṃ vacanaṃ vā piyakamyatāya upasaṃharantassa kiñcāpi iminā sikkhāpadena āpatti na dissati, tathāpi dukkaṭenettha bhavitabban”ti vadanti. Jāti-ādīhi anaññāpadesena akkosantassa bhikkhuno sutvā bhikkhussa upasaṃharaṇaṃ, piyakamyatābhedaḍhippāyesu aññataratā, tassa vijānanāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Pesuññasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Padasodhammasikkhāpadavaṇṇanā

45. Catutthe **ekatoti** anupasampanna saddhiṃ. **Purimabyañjana** **sadisariṃ pacchābyañjananti** “rūpaṃ anicca”ti ettha anicca-saddena sadisariṃ “vedanā aniccā”ti ettha anicca-saddaṃ vadati. **Akkharasamūho**ti avibhattiko akkharasamūho. **Akkharānu byañjanasamūho padanti** vibhatti-antaṃ padamāha. Vibhatti-antameva padaṃ gahetvā “**paṭhamapadaṃ padameva, dutiyaṃ anupadan**”ti vuttaṃ.

Ekaṃ padanti gāthāpadaṃ sandhāya vadati. **Padagaṇanāyāti** gāthāpadagaṇanāya. **Apāpuṇitvāti** saddhiṃ akathetvā. **Runti opātetīti** ettha anunāsiko āgamavasena vutto, saṃyogapubbassa rassattaṃ katanti veditabbaṃ. Tenāha “**rū-kāramattamevā**”ti. Ettha ca “rūpaṃ aniccanti bhaṇa sāmaṇerā”ti vuccamāno sace rū-kāraṃ avatvā ru-iti rasaṃ katvā vadati, aññaṃ bhaṇitaṃ nāma hoti, tasmā anāpatti. Evañca katvā “vedanā aniccā”ti etthāpi anicca-saddamatteneva āpatti hotīti veditabbaṃ. **Esa nayoti** ekamevakkharaṃ vatvā ṭhānaṃ. “Manopubbaṅgamā dhammā”ti vuccamāno hi ma-kāramattameva vatvā tiṭṭhati. “Evaṃ me sutan”ti-ādisuttaṃ bhaṇāpiyamāno e-kāraṃ vatvā tiṭṭhati ce, anvakkharena pācittiyaṃ, aparipuṇṇapadaṃ vatvā ṭhite anubyañjana. Padesu¹ ekaṃ paṭhamapadaṃ virajjhati, dutiyena anupadena pācittiyaṃ.

Anaṅgaṇasuttaṃ² **sammādiṭṭhisuttaṃ**³ **mahāvedallaṇca**⁴
dhammasenāpatinā bhāsitaṃ, **anumānasuttaṃ**⁵ mahāmoggallānattherena,
cūḷavedallasuttaṃ⁶

1. Padena (Syā)

4. Ma 1. 365 piṭṭhe.

2. Ma 1. 29 piṭṭhe.

5. Ma 1. 132 piṭṭhe.

3. Ma 1. 57 piṭṭhe.

6. Ma 1. 373 piṭṭhe.

dhammadinnāya theriyā bhāsitaṃ. Paccekabuddhabhāsitaṃpi buddhabhāsīteyeva saṅgahaṃ gacchati. **Aṭṭhakathānissitoti** pubbe magadhabhāsāya vuttaṃ dhamma saṅgahāruḷhaṃ aṭṭhakathaṃ sandhāya vadati. Idānipi “yathāpi dīpiko nāma, nilīyitvā gaṇhate mige”¹ evamādikaṃ saṅgahāruḷhaṃ aṭṭhakathāvacanaṃ gahetabbanti vadanti. **Pālinissitoti** “makkaṭi vajjiputtā cā”² evamādinā pāliyaṃyeva āgato. **Vivaṭṭūpanissita** nti nibbānupanissitaṃ. Vivaṭṭanissitaṃ pana sāmāññato gahetabbanti āha “**kiñcāpi**”³ti-ādi. **Therassāti** nāgasenattherassa. **Maggakathā** dīni pakaraṇāni. “Akkharena vāceti, akkharakkhare āpatti pācittiyassā”⁴ti vattabbe “**akkharāya vāceti, akkharakkharāya āpatti pācittiyassā**”⁵ti pāliyaṃ vuttaṃ.

48. **Anupasampannena saddhiṃ gaṇhantassa anāpattī** anupasampannena saha nisīditvā uddesaṃ gaṇhantassa anāpatti vuttā. **Daharabhikkhu nisinno -pa- bhaṇato anāpattī**ti ettha dvīsipi ṭhitesu nisinnesu vā upasampannassa bhaṇāmīti bhaṇantassa anāpattiyeva. **Upacāraṃ muñcitvāti** parisapariyantato dvādasahatthaṃ muñcitvā. “Nisinne vācemi”⁶ti bhaṇantassapi upacāraṃ muñcitvā nisinnattā anāpatti. Sace pana dūre nisinnampi vācemiṃti visuṃ sallakkhetvā bhaṇati, āpattiyeva. **Eko pādo na āgacchatī**ti pubbe paṇḍoyeva pacchā asarantassa na āgacchati, taṃ “evaṃ bhaṇāhi”⁷ti ekato bhaṇantassa anāpatti. **Opātetī**ti saddhiṃ katheti. Sesamettha uttānameva. Anupasampannatā vuttalakkaḥpadhammaṃ padaso vācanatā, ekato bhaṇanañcāti imānettha tīṇi aṅgāni.

Padasodhammasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Sahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā

49-50. Pañcame **vikūjamānāti** nitthunantā. **Kākacchamānāti** rodantā. Tatridaṃ vatthunidassanaṃ vā. **Tena nu kho pātitaṃ**ti pucchāvasena kathitattā natthi musāvādo. Keci pana sandehavasena vacanaṃ musā

1. Khu 11. 352 piṭṭhe.

2. Vi 1. 41 piṭṭhe.

nāma na hoti, tasmā evaṃ vuttan”ti vadanti. **Santikam agantvā**ti “yaṃ etesaṃ na kappati, taṃ tesampi na kappati”ti adhippāyena agantvā.

51. **Dirattatirattanti** ettha vacanasiliṭṭhatāmattena **diratta**-ggahaṇaṃ katanti veditabbaṃ. Tirattañhi sahaṇāse labbhamāne diratte vattabbameva natthīti dirattaggahaṇaṃ visuṃ na yojeti. Tenevāha “**uttaridirattatirattanti bhagavā sāmaṇerānaṃ saṅgahakaraṇatthāya tirattaparihāraṃ adāsī**”ti. Nirantaraṃ tirattadassanatthaṃ vā dirattaggahaṇaṃ kataṃ. Kevalañhi tirattanti vutte aññattha vāseṇa antarikampi tirattaṃ gaṇheyya, dirattavisiṭṭhaṃ pana tirattaṃ vuccamānaṃ tena anantarikameva tirattaṃ dīpeti. Sayanaṃ **seyyā**, sayanti etthātipi **seyyā**ti āha “**kāyappasāraṇasaṅkhātā**”ti-ādi. **Tasmā**ti yasmā ubhayampi pariggahitaṃ, tasmā. **Pañcahi chadanehi**ti iṭṭhakasilāsudhātinaṇṇasaṅkhātehi pañcahi chadanehi. **Vācuggatavaseṇā**ti paṇṇavaseṇa. **Diyaḍḍhahatthubbedho** vaḍḍhakīhatthena gaḥetabbo. **Ekūpacāro**ti vaḷaṇṇanadvārassa ekattaṃ sandhāya vuttaṃ. Satagabbhaṃ vā catussālaṃ ekūpacāraṃ hotīti sambandho.

Uparimatalena saddhiṃ asambaddhabhittikassāti idaṃ tulāya abbhantare sayitvā puna teneva susirena nikkhamitvā bhitti-antarena heṭṭhimatalaṃ pavisitum yoggepi uparimatalena asambaddhabhittike senāsane anāpattiyā vuttāya tathā pavisitum asakkuṇeyye sambaddhabhittike¹ vattabbameva natthīti dassanatthaṃ vuttaṃ, na pana sambaddhabhittike āpattīti dassanatthaṃ vuttaṃ. **Heṭṭhāpāsāde sayitabhikkhusa anāpattī**ti idampi tādise senāsane heṭṭhimatale sayitasseva āpattippasaṅkā² siyāti taṃnivāraṇatthaṃ vuttaṃ, na pana uparimatale sayitassa āpattīti dassanatthaṃ. **Nānupacāreti** yattha bahi nisseṇiṃ katvā uparimatalaṃ ārohani, tādisaṃ sandhāya vuttaṃ. Uparimatalepi ākāsaṅgaṇe nipajjantassa āpattiyā abhāvato “**chadanabbha ntare**”ti vuttaṃ.

Sabhāsaṅkhepenāti sabhākārena. **Aḍḍhakuṭṭake senāsaneti** ettha “aḍḍhakuṭṭakaṃ nāma yattha ekaṃ passaṃ muñcitvā tīsu passesu bhittiyō

1. Anāpatti vuttā, yathā pavisitum asakkuṇeyya, tathā sambaddhabhittike (Ka)

2. Āpattippasaṅgāsaṅkā (Syā)

baddhā honti, yattha vā ekasmiṃ passe bhittiṃ uṭṭhāpetvā ubhosu passesu upaḍḍhaṃ upaḍḍhaṃ katvā bhittiyo uṭṭhāpenti, tādisaṃ senāsanaṃ”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Gaṇṭhipade** pana “aḍḍhakuṭṭaketi chadanaṃ aḍḍhena asampattakuṭṭake”ti vuttaṃ, tampi no na yuttaṃ. “**Vālasaṅghāto** nāma thambhānaṃ upari vālarūpehi katasaṅghāto vuccatī”ti vadanti.

Parikkhepassa bahigateti ettha yasmiṃ passe parikkhepo natthi, tatthāpi parikkhepārahappadesato bahigate anāpattiyevāti daṭṭhabbaṃ. **Aparicchinna gabbhūpacāreti** ettha majjhe vivaṭaṅgaṇavantāsu pamukhamahācatussalāsu yathā ākāsaṅgaṇaṃ anotaritvā pamukheneva gantvā sabbagabbhe pavisitum na sakkā hoti, evaṃ ekekagabbhassa dvīsu passesu kuṭṭaṃ nīharitvā kataṃ **paricchinnagabbhūpacāraṃ** nāma, idaṃ pana tādisaṃ na hotīti “aparicchinnagabbhūpacāre”ti vuttaṃ. **Sabbagabbhe pavisantīti** gabbhūpacāraṃsā aparicchinnattā ākāsaṅgaṇaṃ anotaritvā pamukheneva gantvā taṃ taṃ gabbhaṃ pavisanti. Atha kuto tassa parikkhepoyeva¹ sabbapariicchannattāti vuttanti āha “**gabbhaparikkhepoyeva hissa parikkhepo**”ti. Idañca samantā gabbhabhittiyo sandhāya vuttaṃ. Catussālavasena sannivīṭṭhepi senāsane gabbhapamukhaṃ visum aparikkhittampi samantā ṭhitagabbhabhittīnaṃ vasena parikkhittaṃ nāma hoti.

“Nanu ca 'aparikkhitte pamukhe anāpattī'ti andhakaṭṭhakathāyaṃ avisesena vuttaṃ, tasmā catussālavasena sannivīṭṭhepi senāsane visum aparikkhitte pamukhe anāpattiyevā”ti yo vadeyya, tassa vādapari mocanattaṃ idaṃ vuttaṃ “**yaṃ pana -pa- pāṭekkasannivesā ekacchadanā gabbhapāḷiyo sandhāya vuttan**”ti. Idaṃ vuttaṃ hoti— “aparikkhitte pamukhe anāpattīti yaṃ vuttaṃ, taṃ na catussālavasena sannivīṭṭhā gabbhapāḷiyo sandhāya vuttaṃ, kiñcaraḥi visum sannivīṭṭhaṃ ekameva gabbhapāḷiṃ sandhāya. Tādisāya hi gabbhapāḷiyā aparikkhitte pamukhe anāpatti, na catussālavasena sannivīṭṭhāyā”ti. Ekāya ca gabbhapāḷiyā tassa tassa gabbhassa upacāraṃ paricchinditvā antamaso ubhosu passesu khuddakabhittīnaṃ uṭṭhāpanamattenapi pamukhaṃ parikkhittaṃ nāma hoti, catussālavasena sannivīṭṭhāsu pana gabbhapāḷīsu ubhosu passesu gabbhabhittīnaṃ vasenapi pamukhaṃ parikkhittaṃ nāma hoti.

1. Parikkhepo, yena (?)

Tasmā yaṃ iminā lakkhaṇena parikkhittaṃ pamukhaṃ, tattha āpatti, itaratta anāpattīti idamettha sanniṭṭhānaṃ.

Idāni “aparikkhitte pamukhe anāpattī”ti vatvā tasseva vacanassa adhippāyaṃ pakāsentena yaṃ vuttaṃ “bhūmiyaṃ vinā jagatiyā pamukhaṃ sandhāya kathitaṃ”ti, tassa ayuttatāvibhāvanatthaṃ “**yañca tatthā**”ti-ādi āraddhaṃ. **Bhūmiyaṃ vinā jagatiyā pamukhaṃ sandhāya kathitanti** hi imassa vacanassa ayamadhippāyo—“aparikkhitte pamukhe anāpattī”ti yaṃ vuttaṃ, taṃ vinā vatthuṃ bhūmiyaṃ katagehassa pamukhaṃ sandhāya kathitaṃ. Sace pana uccavattukaṃ pamukhaṃ hoti, parikkhittasaṅkhyāṃ na gacchatīti. Tenevāha “**dasahatthubbedhāpi hi jagati parikkhepasāṅkhyāṃ na gacchatī**”ti. Heṭṭhāpi idameva manasī sannidhāya vuttaṃ “uccavattukaṃ cepi hoti, pamukhe sayito gabbhe sayitānaṃ āpattiṃ na karotī”ti. **Tatthāti** andhakatṭhakathāyaṃ. **Jagatiyā pamāṇaṃ vatvāti** “sace jagatiyā otaritvā bhūmiyaṃ sayito, jagatiyā upari sayitaṃ na passatī”ti evaṃ jagatiyā ubbedhena pamāṇaṃ vatvā. Ekasālādīsu ujukameva dīghaṃ katvā sannivesito pāsādo **ekasālasanniveso**. Dvisālasannivesādayopi vuttānu sārato veditabbā. Sālapphadedadīpanameva cettha heṭṭhā vuttato viseso.

Majjhe pākāraṃ karontīti etthāpi parikkhepassa heṭṭhimaparicchedena diyaḍḍhahatthubbedhattā diyaḍḍhahatthaṃ cepi majjhe pākāraṃ karonti, nānūpacārameva hotīti veditabbaṃ. **Na hi chiddena gehaṃ ekūpacāraṃ nāma hotīti** ettha sace ubbedhena diyaḍḍhahatthabbhantare manussānaṃ sañcārappahonakaṃ chiddaṃ hoti, tampi dvāramevāti ekūpacāraṃ hoti. **Kim parikkhepo viddhastoti** pamukhassa parikkhepaṃ sandhāya vadati. Sabbattha pañcannaṃyeva chadanānaṃ āgatattā vadati “**pañcannaṃ aññatarena chadanena channā**”ti.

53. Pāḷiyaṃ “seyyā nāma sabbacchannā sabbaparicchannā yebhuyyenacchannā yebhuyyenaparicchannā”ti vadantena yebhuyyenacchannayebhuyyenaparicchannasenāsaṇaṃ pācittiyassa avasānaṃ viya katvā dassitaṃ, “upaḍḍhacchanne upaḍḍhaparicchanne āpatti dukkaṭassa”ti vadantena ca upaḍḍhacchanna upaḍḍhaparicchanna senāsaṇaṃ dukkaṭassa ādiṃ katvā dassitaṃ, ubhinnaṃantarā kena

bhavitabbaṃ pācittiyena, udāhu dukkaṭṭenāti? Lokavajjasikkhāpadasseva anavasesaṃ katvā paññāpanato imassa ca paṇṇattivajjattā yebhuyyenacchannayebhuyenapariacchannassa upaḍḍhacchanna-upaḍḍhapariacchannassa ca antarā pācittiyaṃ anivāritameva, tasmā vinayavinicchaye ca garukeyeva ṭhātabbattā aṭṭhakathāyampi pācittiyameva dassitaṃ. **Satta pācittiyānī**ti pāḷiyaṃ vuttapācittiyaṃ sāmāññato ekattena gahetvā vuttaṃ. Visuṃ pana gayhamāne “sabbacchanne sabbapariacchanne pācittiyaṃ, yebhuyyenacchanne yebhuyyenapariacchanne pācittiyaṃ”ti aṭṭheva pācittiyāni honti.

Senambamaṇḍapavaṇṇaṃ¹ hotīti sīhaḷadīpe kira uccavatthuko sabbacchanno sabba-apariacchanno evaṃnāmaḥ sannipātamaṇḍapo atthi, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Yadi jagatiparikkhepasāṅkhaṃ gacchati, uccavatthukattā maṇḍapassa sabba apariacchannatā na yujjati āha “**imināpetarṃ veditabbaṃ**”ti-ādi. **Cūlakacchannā**dīni cettha evaṃ veditabbāni—yassa catūsu bhāgesu eko channo, sesā acchannā, idaṃ **cūlakacchannaṃ**. Yassa tīsu bhāgesu dve channā, eko acchanno, idaṃ **yebhuyyenacchannaṃ**. Yassa dvīsu bhāgesu eko channo, eko acchanno, idaṃ **upaḍḍhacchannaṃ** nāma senāsanaṃ. **Cūlakapariacchannā**dīnipi imināva nayena veditabbāni. Sesaṃ uttānameva. Pācittiyavatthukasenaṃ, tattha tattha anupasaṃpanna saha nipajjanaṃ, catutthadivase sūriyatthaṅgamananti imānettha tīṇi aṅgāni.

Sahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Dutiyasahaseyyasikkhāpadavaṇṇanā

55. Chaṭṭhe “paṭhamasikkhāpade 'bhikkhuṃ ṭhapetvā avaseso anupasaṃpanno nāma'ti vuttattā 'mātugāmapī anupasaṃpannaggahaṇena gahitoyevā'ti catutthadivase mātugāmena saddhiṃ sayantassa dvīhi sikkhāpadehi dve pācittiyāni hontī”ti vadanti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi “imasmiṃ sikkhāpade mātugāmassa visuṃ vuccamānattā paṭhamasikkhāpade 'bhikkhuṃ ṭhapetvā avaseso anupasaṃpanno nāma'ti purisasseva gahaṇaṃ anucchavikaṇ”ti vuttaṃ, tadeva ca yuttataraṃ.

1. Penambamaṇḍapavaṇṇaṃ. (Syā)

Yañca idha “**paṭhamadivasepīti pi**-saddena catutthadivasepīti vuttaṃ hotī”ti kāraṇaṃ vadanti, tampi akāraṇaṃ **pi**-saddo sampiṇḍanatthoyevāti niyamābhāvato avadhāraṇatthassa ca sambhavato. Sambhāvane vā **pi**-saddo daṭṭhabbo. Tena idha paṭhamadivasepi tāva āpatti, dutiyādivase kimeva vattabbanti imamatthaṃ dīpeti. Sampiṇḍanatthepe **pi**-sadde gayhamāne imināva sikkhāpadena āpajjitabbāpattiyā aññasmimpi divase āpajjanaṃ dīpeti, na paṭhamasikkhāpadena āpajjitabbāpattiyāti akāraṇameva tanti daṭṭhabbaṃ. “Matitthī pārājikavatthubhūtāpi anupādinnaṃ pakke tṭhitattā sahasseyyāpattiṃ na janeti”ti vadanti. “Atthaṅgate sūriye mātugāme nipanne bhikkhu nipajjati”ti vacanato divā sayantassa sahasseyyāpatti na hotiyevevāti daṭṭhabbaṃ. Pācittiyavatthukasenāsaṇaṃ, tattha mātugāmena saha nipajjanaṃ, sūriyatthaṅgamananti imānettha tīṇi aṅgāni.

Dutiyasahasseyyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Dhammadesanāsikkhāpadavaṇṇanā

60-64. Sattame gharaṃ nayatīti **gharaṇī**, gharanāyikā. Tenāha “**gharasāmini**”ti. **Suṇhāti** suṇisā. **Na yakkhenāti**-ādīnaṃ “aññatrā”ti iminā sambandho. Purisaviggahaṃ gahetvā tṭhitena yakkhena vā petena vā tiracchānena vā saddhiṃ tṭhiyāpi desetuṃ na vaṭṭati. **Akkharāya desetīti** ettha “chappañcavācato uttari ‘imaṃ padaṃ bhāsissāmi’ti ekampi akkharaṃ vatvā tṭṭhati, āpattiye vā”ti vadanti.

66. “**Eko gāthāpādoti** idaṃ gāthābandhameva sandhāya vuttaṃ, aññattha pana vibhatti-antapadameva gahetabbaṃ”ti vadanti. “**Aṭṭhakathaṃ dhammapadaṃ jātakādivatthuṃ vāti** imināpi porāṇaṃ saṅgīti-ārulhameva aṭṭhakathādi vuttan”ti vadanti. Aṭṭhakathāpāṭhaṃ tṭhapetvā damilādibhāsantarena yathāruci kathetuṃ vaṭṭati. **Padasodhamme vuttappabhedoti** iminā aññattha anāpattīti dīpeti. **Uṭṭhahitvā puna nisīditvāti** iriyāpathaparivattananayena¹

1. Iriyāpathaparivattanadassanena (Syā)

nānā-iriyāpathenapi anāpattīti dīpeti. **Sabbaṃ cepi dīghanikāyaṃ kathetīti** yāva na niṭṭhāti, tāva punadivasepi katheti.

Dutiyassa viññūpurisassa aggahaṇaṃ **akiriya**. Mātugāmena saddhim ṭhitassa ca viññūpurisassa ca upacāro aniyatesu vuttanayeneva gahetabbo. Sesaṃ uttānameva. Vuttalakkaṇassa dhammassa channaṃ vācānaṃ upari desanā, vuttalakkaṇo mātugāmo, iriyāpathaparivattanābhāvo viññūpurisābhāvo, apañhavissajjanāti imāni panettha pañca aṅgāni.

Dhammadesanāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Bhūtārocanasikkhāpadavaṇṇanā

77. Aṭṭhame **antarāti** parinibbānasamayato aññasmiṃ kāle. **Atikaḍḍhiyamānenāti** “vadatha bhante, kiṃ tumhehi adhigatan”ti evaṃ nippīliyamānena. Anatikaḍḍhiyamānenapi pucchite vā apucchite vā tathārūpe kāraṇe sati ārocetuṃ vaṭṭatiyeva. Teneva aññatarena daharabhikkhunā upavadito aññataro thero “āvuso uparimaggatthāya vāyāmaṃ mā akāsi, khīṇāsavo tayā upavadito”ti āha. Therena ca “atthi te āvuso imasmim sāsane paṭiṭṭhā”ti vutto daharabhikkhu “āma bhante sotāpanno ahan”ti avoca. “Kārako ayan”ti ñatvāpi paṭipattiyā amoghābhāvadassanena samuttejanāya sampahaṃsanāya ca ariyā attānaṃ pakāsentiyeva. **Sutapariyatti sīlaguṇanti** sutaguṇaṃ pariyattiguṇaṃ sīlaguṇaṃ. Ummattakassa idha avacane kāraṇaṃ vadantena khittacittavedanaṭṭānampi avacane kāraṇaṃ vuttamevāti daṭṭhabbaṃ. **Iti-**saddena vā ādi-atthena khittacittavedanaṭṭe saṅgaṇhāti. Teneva vadati “**cittakkhepassa vā abhāvā**”ti. **Diṭṭhisampannānanti** maggaphaladiṭṭhiyā samannāgatānaṃ. Ariyānameva hi ummattakādibhāvo natthi. Jhānalābhino pana tasmim sati jhānā parihāyanti, tasmā tesaṃ abhūtārocanapaccayā anāpatti vattabbā, na bhūtārocanapaccayā. Tenevāha “**bhūtārocanapaccayā anāpatti na vattabbā**”ti.

Pubbe avuttehīti catutthapārājike avuttehi. Idañca sikkhāpadaṃ paṇṇatti-ajānanavasena acittakasamuṭṭhānaṃ hoti. Ariyā cetttha paṇṇattim

jānantā vītikkamaṃ na karonti, puthujjanā pana paṇṇattiṃ jānitvāpi vītikkamaṃ karonti, te ca satthuno āṇāvītikkamacetanāya balava-akusalabhāvato jhānā parihāyantīti daṭṭhabbaṃ, ukkaṭṭhaparicchedena ariyapuggale eva sandhāya **“kusalābyākatacittēhi dvicittan”**ti vuttaṃ. Paṇṇattiṃ ajānantā pana jhānalābhī puthujjanā vatthumhi lobhavasena akusalacittenapi na ārocentīti natthi. Idha dukkhavedanāya abhāvato **“dvivedanan”**ti imassa anurūpaṃ katvā **dvicittanti** idaṃ vuttanti evaṃ vā ettha adhippāyo gahetabbo. Sesaṃ uttānameva. Uttarimanussadhammassa bhūtata, anupasampannassa ārocanāṃ, taṅkhaṇavijānanā, anaññappadesoti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Bhūtārocanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Duṭṭhullārocanasikkhāpadavaṇṇanā

78. Navame **duṭṭhullasaddatthadassanattanti** duṭṭhullasaddassa atthadassanatthaṃ. Atthe hi dassite saddopi **“ayaṃ etesu atthesu vattati”**ti dassitoyeva hoti. **“Yaṃ yaṃ duṭṭhullasaddena abhidhīyati, taṃ sabbhaṃ dassetuṃ pārājikāni vuttāni”**ti ayañhettha adhippāyo. **Tatrāyaṃ vicāraṇāti** tatra pāḷiyaṃ ayaṃ vicāraṇā, tatra pāḷi-aṭṭhakathāsu vā ayaṃ vicāraṇā. **Tattha bhaveyyāti** tattha kassaci vimati evaṃ bhaveyya. Anupasampannassa duṭṭhullārocane viya dukkaṭena bhavitabbanti āha **“dukkaṭaṃ āpajjati”**ti. **Akkosantopi dukkaṭaṃ āpajjeyyāti** omasavādena dukkaṭaṃ āpajjeyya. Adhippāyaṃ ajānantenapi aṭṭhakathācariyānaṃ vacaneyeva ṭhātabbanti dīpanatthaṃ **“aṭṭhakathācariyāva ettha pamāṇan”**ti vuttaṃ. Punapi aṭṭhakathāvacanameva upapattito daḷhaṃ katvā patiṭṭhapento **“imināpi cetan”**ti-ādimāha.

80. **“Aññatra bhikkhusammutiyā”**ti vuttattā sammuti atthīti gahetabbāti āha **“idha vuttattāyevā”**ti-ādi.

82. **Ādito pañca sikkhāpadānīti** pāṇātipātādīni pañca sikkhāpadāni. **“Sesānīti vikālabhojanādīni pañcā”**ti vadanti. Keci

pana “ādito paṭṭhāya pañca sikkhāpadānīti sukkavissatṭhi-ādīni pañcā”ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. Pāṇātipātādīni hi daseva sikkhāpadāni sāmaṇerānaṃ paññattāni. Vuttañhetam—

“Atha kho sāmaṇerānaṃ etadahosi 'kati nu kho amhākaṃ sikkhāpadāni, kattha ca amhehi sikkhitabban'ti. Bhagavato etamattham ārocesum. Anujānāmi bhikkhave sāmaṇerānaṃ dasa sikkhāpadāni, tesu ca sāmaṇerehi sikkhitum, pāṇātipātā veramaṇī adinnādānā veramaṇī”ti-ādi¹.

Tesaṃ paññattesuyeva sikkhāpadesu duṭṭhullāduṭṭhullavicāraṇā kātabbā, na ca sukkavissatṭhi-ādīni visum tesaṃ paññattāni atthīti. Atha bhikkhuno duṭṭhullasaṅkhātāni sukkavissatṭhi-ādīni anupasampannassa kiṃ nāma hontīti āha “**sukkavissatṭhi -pa- ajjhācāro nāmāti vuttan**”ti. Imināpi cetam siddham “anupasampannassa sukkavissatṭhi-ādi duṭṭhullaṃ nāma na hotī”ti. Ajjhācāro nāmāti hi vadanto anupasampannassa sukkavissatṭhi-ādi kevalaṃ ajjhācāro nāma hoti, na pana duṭṭhullo nāma ajjhācāroti dīpeti. “Ajjhācāro nāmāti ca aṭṭhakathāyaṃ vuttattā akattabbarūpattā ca anupasampannassa sukkavissatṭhi-ādīni daṇḍakammavatthupakkhaṃ bhajanti, tāni ca aññassa anupasampannassa avaṇṇakāmatāya ārocento bhikkhu dukkaṭaṃ āpajjati”ti vadanti. Idha pana **anupasampanna**-ggahaṇena sāmaṇerasāmaṇerīsikkhamānānaṃ gahaṇaṃ veditabbaṃ. Sesamettha uttānameva. Antimavatthum anajjhāpannassa bhikkhuno savatthuko saṅghādiseso, anupasampannassa ārocanaṃ, bhikkhusammutiyā abhāvoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Duṭṭhullārocanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Pathavīkhaṇanasikkhāpadavaṇṇanā

84-86. Dasame **ekindriyanti** “kāyindriyaṃ atthī”ti maññamānā vadanti. **Muṭṭhippamāṇā**ti muṭṭhinā saṅgahetabbappamāṇā. Ettha kiñcāpi yebhuyyapaṃsum

1. Vi 3. 117 piṭṭhe.

appapaṃsuṇca pathaviṃ vatvā upaḍḍhapaṃsukā pathavī na vuttā, tathāpi paṇṇattivajjasikkhāpadesu sāvasesapaṇṇattiyāpi sambhavato upaḍḍhapaṃsukāyapi pathaviyā pācittiyamevāti gahetabbam. Keci pana “sabbacchannādīsu upaḍḍhe dukkaṭassa vuttattā idhāpi dukkaṭam yuttan”ti vadanti, tam na yuttam pācittiyavatthukaṇca anāpattivatthukaṇca duvidham pathaviṃ ṭhapetvā aññissā dukkaṭavatthukāya tatiyāya pathaviyā abhāvato. Dveyeva hi pathaviyo vuttā “jātā ca pathavī ajātā ca pathavī”ti. Tasmā dvīsu aññatarāya pathaviyā bhavitabbam, vinayavinicchaye ca sampatte garukeyeva ṭhātabbattā na sakkā ettha anāpattiyā bhavitum. Sabbacchannādīsu pana upaḍḍhe dukkaṭam yuttam tattha tādīssa dukkaṭavatthuno sabbhāvā.

“**Pokkharaniṃ khaṇā**”ti vadati, vaṭṭatīti “imasmim okāse”ti aniyametvā vuttattā vaṭṭati. “**Imam vallim khaṇā**”ti vuttepi pathavīkhaṇanam sandhāya pavattavohārattā imināva sikkhāpadena āpatti, na bhūtagāmapātabyatāya. **Kuṭehīti** ghaṭehi. **Tanukakaddamoti** udakamissakakaddamo. So ca udakagatikattā vaṭṭati. **Omakacātumāsanti** ūnacātumāsam. **Ovaṭṭhanti** devena ovaṭṭham. **Akatapabbhāreti** avaḷañjanaṭṭhānadassanattam vuttam. Tādise hi vammikassa sabbhāvoti. **Mūsikukkuram** nāma mūsikāhi khaṇitvā bahi katapaṃsurāsi. **Eseva nayoti** omakacātumāsa-ovaṭṭhoyeva vaṭṭatīti attho.

Ekadivasampi na vaṭṭatīti ovaṭṭha-ekadivasātikkantopi vikopetum na vaṭṭati. “Hetṭhābhūmisambandhepi ca gokaṇṭake bhūmito chinditvā uddham ṭhitattā¹ accuggatamatthakato chinditvā gahetum vaṭṭatī”ti vadanti. Sakatṭhāne atitṭhamānam katvā pādehi madditvā chinditvā āloṭitakaddamampi gahetum vaṭṭati. **Tatoti** tato purāṇasenāsanato. **Iṭṭhakam gaṇhāmīti**-ādi suddhacittam sandhāya vuttam. **Udakenāti** ujukam ākāsatoyeva patanaka-udakena. “Sace pana aññattha paharitvā patitena udakena temitam hoti, vaṭṭatī”ti vadanti. **Uccāletvāti** ukkhipitvā. **Tena apadesenāti** tena lesena.

1. Uggatattā (Syā)

87-88. **Avisayattā anāpattī**ti ettha sacepi nibbāpetum sakkā hoti, paṭhamam suḍḍhacittena dinnattā “dahatū”ti sallakkhetvāpi tiṭṭhati, anāpatti. **Ovaṭṭham channanti** paṭhamam ovaṭṭham pacchā channam. Sesam uttānameva. Jātapathavī, pathavīsaññitā, khaṇanakhāṇāpanānam aññataranti imāni panettha tiṇi aṅgāni.

Pathavīkhaṇanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito musāvādavaggo paṭhamo.

2. Bhūtagāmaṇḍavaḍḍa

1. Bhūtagāmasikkhāpadavaṇṇanā

89. Senāsanavaggaṣṣa paṭhame **niggahetum asakkontoti** sandhāretum asakkonto. Iminā pana vacanena dāraḁassa tattha upanītabhāvo tena ca diṭṭhabhāvo vuttoyeṇatī daṭṭhabbam. Tena hi bhikkhunā tam rukkham chinditum āraḁdhe tattha nibbattā ekā taruṇaputtā devadhītā puttam aṅkenāḁāya ṭhitā tam yāci “mā me sāmi vimānam chindi, na sakkhissāmi puttakam āḁāya anāvāsā vicaritun”ti. So “aham aññattha īdisam rukkham na labhissāmi”ti tassā vacanam nāḁiyi. Sā “imampi tāva dārakam oloketvā oramissatī”ti puttam rukkhasākhāya ṭhapesi. So bhikkhu ukkhittam pharasum sandhāretum asakkonto dāraḁassa bāham chindi. Evaṇca sayito vimāne sayito nāma hotīti katvā vuttam “**rukkhattakadibbavimāne nipannassā**”ti.

Rukkhattakadibbavimāneti ca sākhattakavimānam sandhāya vuttam. Rukkhassa upari nibbattañhi vimānam rukkhapaṭibaddhattā “**rukkhattakavimānan**”ti vuccati. Sākhattakavimānam pana sabbasākhāsannissitam hutvā tiṭṭhati. Tattha yam rukkhattakavimānam hoti, tam yāva rukkhassa mūlamattampi tiṭṭhati, tāva na nassati. Sākhattakavimānam pana sākhasu bhijjamānasu tattha tattheva bhijjitvā sabbasākhāsu bhinnāsu sabbam bhijjati, idampi ca vimānam sākhattakam, tasmā rukkhe chinne tam vimānam sabbaso vinaṭṭham, teneva sā devatā bhagavato santikā laddhe aññasmim vimāne vasi. **Bāhum thanamūleyeva chindī**ti aṁsena

saddhiṃ bāhaṃ chindi. Iminā ca rukkhadevatānaṃ gattāni chijjanti, na cātumahārājikādīnaṃ viya acchejjānīti daṭṭhabbaṃ. **Rukkhadhammeti** rukkhapakatīyaṃ, rukkhasabhāveti attho. Rukkhānaṃ viya chedanādīsu akuppanaṇhi rukkhadhammo nāma.

Uppatitanti uppannaṃ. **Bhantanti** dhāvantaṃ. **Vārayeti** niggaṇheyya. Idaṃ vuttaṃ hoti—yathā nāma cheko sārathi ativegena dhāvantaṃ rathaṃ niggaṇhetvā yathicchakaṃ peseti, evaṃ yo puggalo uppannaṃ kodhaṃ vāraye niggaṇhituṃ sakkoti, tamahaṃ sārathiṃ brūmi. Itaro pana rāja-uparājādīnaṃ rathasārathijano rasmiggāho nāma hoti, na uttamasārathīti.

Dutiya-gāthāya pana ayamatto—**yoti**¹ yo yādiso khattiyakulā vā pabbajito brāhmaṇakulā vā pabbajito navo vā majjhimo vā thero vā. **Uppatitanti** uddhamuddhaṃ patitaṃ, gataṃ pavattanti attho, uppannanti vuttaṃ hoti. **Kodhanti** “anattaṃ me caratīti āghāto jāyatī”ti-ādīnā² nayena sutte vuttānaṃ navannaṃ, “atthaṃ me na caratī”ti-ādīnaṃca tappaṭipakkhato siddhānaṃ navannamevāti aṭṭhārasannaṃ khāṇukaṇṭakādīnā aṭṭhānena saddhiṃ ekūnavāsatiyā āghātavattthūnaṃ aññatarāghātavattthusambhavaṃ āghātaṃ. **Visaṭanti** vitthataṃ. **Sappavisanti** sappassa visaṃ. **Ivāti** opammavacanaṃ. **I-kāralopaṃ** katvā va-icceva vuttaṃ. **Osadhehi**ti agadehi. Idaṃ vuttaṃ hoti—yathā visatikicchako vejjo sappena daṭṭho sabbhaṃ kāyaṃ pharitvā ṭhitaṃ visaṭaṃ sappavisāṃ mūlakhandha tacapattapupphādīnaṃ aññatarehi, nānābhesaṃjjeḥhi payojetvā katehi vā osadhehi khippameva vineyya, evameva yo yathāvuttena āghātavattthunā uppatitaṃ cittaśāntānaṃ byāpetvā ṭhitaṃ kodhaṃ vinayanupāyesu tadanāvayādisu yena kenaci upāyena vineti nādhivāseti pajahati vinodeti byantiṃ karoti, so bhikkhu jahāti orapāraṃ. So evaṃ kodhaṃ vinento bhikkhu yasmā kodho tatiyamaggena sabbaso pahīyati, tasmā orapārasaññitāni pañcorambhāgiyaśāmyojanāni jahātīti. Avisesena hi **pāraṇti** tīrassa nāmaṃ, tasmā orāni ca tāni saṃsārasāgarassa pārabhūtāni cāti katvā “orapāraṇ”ti vuccati.

1. Suttanipāṭaṭṭha 1. 4, 11 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Dī 3. 218; Aṃ 3. 208 piṭṭhesu.

Atha vā yo uppatitaṃ vineti kodhaṃ viṣaṭaṃ sappaviṣaṃva osadhehi, so tatiyamaggena sabbaso kodhaṃ vinetvā anāgāmiphale ṭhito bhikkhu jahāti orapāraṃ. Tattha **oranti** sakattabhāvo. **Pāraṃti** parattabhāvo. Oraṃ vā cha ajjhattikāni āyatanāni, pāraṃ cha bāhirāyatanāni. Tathā oraṃ manussaloko, pāraṃ devaloko. Oraṃ kāmādhātu, pāraṃ rūpārūpadhātu. Oraṃ kāmarūpabhavo, pāraṃ arūpabhavo. Oraṃ attabhāvo, pāraṃ attabhāvasukhupakaraṇāni¹. Evametasmim orapāre catutthamaggena chandarāgaṃ pajahanto “jahāti orapāraṃ”ti vuccati. Ettha ca kiñcāpi anāgāmīno kāmarāgassa pahīnattā idhattabhāvādīsu chandarāgo eva natthi, apica kho panassa vaṇṇappakāsanatthaṃ sabbametaṃ orapārabhedāṃ saṅgahetvā tattha chandarāgappahānena “jahāti orapāraṃ”ti vuttaṃ.

Idāni tassatthassa vibhāvanatthāya upamaṃ āha “**urago jīṇṇamivattacaṃ purāṇaṃ**”ti. Tattha urena gacchatīti **urago**, sappassetāṃ adbhivacanāṃ. So duvidho kāmarūpī ca akāmarūpī ca. Kāmarūpīpi duvidho jalajo thalajo ca. Jalajo jale eva kāmarūpaṃ labhati, na thale **saṅkhapālajākake**² saṅkhapālanāgarājā viya. Thalajo thale eva, na jale. So jajjarabhāvena jīṇṇaṃ, cirakālatāya purāṇaṇcāti saṅkhaṃ gataṃ tacāṃ jahanto catubbidhena jahati sajātiyaṃ ṭhito jigucchanto nissāya thāmenāti. Sajāti nāma sappajāti dīghattabhāvo. Uragā hi pañcasu ṭhānesu sajātiṃ nātivattanti upapattiyaṃ cutiyaṃ vissatṭhaniddokkamane sajātiyā methunapaṭisevane jīṇṇatacāpanayane cāti. Tasmā yadā tacāṃ jahati, tadā sajātiyaṃveva ṭhatvā jahati. Sajātiyaṃ ṭhitopi ca jigucchanto jahati. Jigucchanto nāma yadā upaḍḍhaṭṭhāne mutto hoti, upaḍḍhaṭṭhāne amutto olambati, tadā naṃ aṭṭiyanto jahati, evaṃ jigucchantopi ca daṇḍantaraṃ vā mūlantaraṃ vā pāsānantaraṃ vā nissāya jahati. Nissāya jahantopi ca thāmaṃ janetvā ussāhaṃ karitvā vīriyena vaṅkaṃ naṅguṭṭhaṃ katvā passasantova phaṇaṃ karitvā jahati. Evaṃ jahitvā yenakāmaṃ pakkamati.

Evameva ayampi bhikkhu-orapāraṃ jahitukāmo catubbidhena jahati sajātiyaṃ ṭhito jigucchanto nissāya thāmenāti. Sajāti nāma bhikkhuno “ariyāya jātiyā jāto”ti³ vacanato sīlaṃ. Tenevāha “sīle

1. Attabhāvasukhumakaraṇāni (Syā)

2. Khu 6. 16 piṭṭhe Jātake.

3. Ma 2. 306 piṭṭhe.

patiṭṭhāya naro sapañño”ti¹. Evametissaṃ saṃjātiyaṃ ṭhito bhikkhu taṃ sakattabhāvādibhedam orapāram jīṇṇapurāṇattacamiva taṃ dukkham janentaṃ tattha tattha ādīnavadassanena jigucchanto kalyāṇamitte nissāya adhimattasammāvāyāmasaṅkhātāṃ thāmaṃ janetvā “divasaṃ caṅkameṇa nisajjāya āvaraṇīyehi dhammehi cittaṃ parisodhetī”ti² vuttanayena rattindivaṃ chadhā vibhajitvā ghaṭento vāyamanto urago viya vaṅkaṃ naṅguṭṭhaṃ pallaṅkaṃ ābhujitvā urago viya passasanto ayampi asithilaparakkamatāya vāyamanto uragova phaṇaṃ karitvā ayampi ñāṇavipphāraṃ janetvā uragova tacāṃ orapāraṃ jahati, jahitvā ca urago viya ohitataco yenakāmaṃ pakkamati, ayampi ohitabhāro anupādisesanibbānadhātudisaṃ pakkamatīti.

90. **Bhavantī**ti iminā viruḷhamūle nīlabhāvaṃ āpajjitvā vaḍḍhamānake taruṇagacche dasseti. **Ahuvunti**³ iminā pana vaḍḍhitvā ṭhite mahante rukkhagacchādike dasseti. **Bhavantī**ti imassa vivaraṇaṃ “**jāyanti vaḍḍhanti**”ti, **ahuvunti**ti imassa “**jātā vaḍḍhitā**”ti. **Rāsī**ti suddhaṭṭhakadhammasamūho. **Bhūtānanti** tathā laddhasamaññānaṃ aṭṭhadhammānaṃ. “**Bhūtānaṃ gāmo**”ti vuttepi avayavavinimuttassa samudāyassa abhāvato bhūtasamāññitā teyeva tiṇarukkkhalatādayo gayhanti. “**Bhūmiyaṃ patiṭṭhahitvā haritabhāvaṃ āpannā** rukkhagacchādayo devatāhi pariggayhanti, tasmā bhūtānaṃ nivāsaṭṭhānatāya bhūtānaṃ gāmo”ti pi vadanti. **Rukkhādīnanti ādi**-saddena osadhigacchalatādayo veditabbā.

Nanu ca rukkhādayo cittarahitahāya na jīvā, cittarahitatā ca paripphandābhāvato chinnepi ruhanato visadisajātikābhāvato⁴ catuyoni-apariyāpannato ca veditabbā, vuḍḍhi pana pavāḷasilālavaṇānampi⁵ vijjatīti na tesāṃ jīvabhāve⁶ kāraṇaṃ, visayaggahanaṇca nesaṃ parikappanāmattaṃ supanaṃ⁷ viya ciñcādīnaṃ⁸, tathā dohaḷādayo, tattha kasmā bhūtagāmaṃ chedanā dipaccayā pācittiyaṃ vuttanti? Samaṇasārūppato

1. Saṃ 1. 13, 167 piṭṭhesu.

3. Ahuvanti (Syā)

5. Pavāḷasilāsuvaṇṇānampi (Syā)

7. Supinaṃ (Syā, Ka)

2. Am 1. 112, 349; Abhi 2. 285 piṭṭhesu.

4. Visadisajātikābhāvato (Ka)

6. Jīvabhāve (Ka)

8. Viññāṇādīnaṃ (Syā)

tañnivāsasattānurakkhaṇato ca. Tenevāha “**jīvasaññino hi moghapurisā manussā rukkhasmin**”ti-ādi.

91. “Mūle jāyanti”ti-ādīsu attho upari attanā vuccamānappakārena sīhaḷaṭṭhakathāyaṃ vuttoti āha “**evaṃ santepi -pa- na samenti**”ti. **Vijāta-**saddo idha **vi-**saddalopaṃ katvā niddiṭṭhoti āha “**vijātāni**”ti. **Vijāta-**saddo ca “vijatā itthi”ti-ādīsu viya pasūtavacanoti āha “**pasūtāni**”ti. Pasūti ca nāmettha nibbattaṇṇamūlatāti āha “**nibbattaṇṇamūlāni**”ti. Iminā imañ dīpeti “nibbattaṇṇamūlāni bījāni bhūtagāmasaṅkhameva gacchanti, tesu ca vattamāno bījajāta-saddo ruḷhīvasena rukkhādīsupi vattatī”ti. Purimasmim atthavikappe pana bījehi jātānaṃ rukkhalatādīnaṃyeva bhūtagāmatā vuttā.

Tāni dassentoti tāni bījāni dassento. Mūlabījanti-ādīsu mūlameva bījaṃ mūlabījaṃ. Sesesupi eseva nayo. **Phalubījanti** pabbabījaṃ. Paccayantarasaṃavāye sadisaphaluppattiyā visesakāraṇabhāvato viruhasaṃmatthe sārāphale niruḷho **bīja-**saddo. Tadattasaṃsiddhiyā mūlādīsupi kesuci pavattatīti mūlādito nivattanatthaṃ ekena bījasaddena visesetvā vuttaṃ “**bījabījan**”ti “rūparūpaṃ, dukkhadukkhaṃ”ti ca yathā. **Bijato nibbattena bījaṃ dassitanti** kāriyopacārena kāraṇaṃ dassitanti dīpeti.

92. **Bīje bījasaññīti** ettha kāraṇūpacārena kāriyaṃ vuttanti dassento “**tattha yathā**”ti-ādimāha. **Bhūtagāmaparimocanaṃ** katvāti bhūtagāmato mocetvā, viyojetvāti attho. **Yaṃ bījaṃ bhūtagāmo nāma hotīti** bījāni ca tāni jātāni cāti vuttamatthaṃ sandhāya vadati. Tattha **yaṃ bījanti** yaṃ nibbattaṇṇamūlaṃ bījaṃ. **Tasmim bījeti** tasmim bhūtagāmasaññite bīje. Ettha ca bījajāta-saddassa viya ruḷhīvasena rukkhādīsu bīja-saddassapi pavatti veditabbā. **Yathārutanti** yathāpālī.

Yattha kattracīti mūle agge majjhe vā. **Sañcicca ukkhipitum na vaṭṭatīti** ettha saṇcepi sarīre laggabhāvaṃ jānantova udakato uṭṭhahati, “taṃ uddharissāmi”ti saññāya abhāvato vaṭṭatīti. **Uppāṭitāni**ti uddhaṭāni. **Bījagāme saṅgahaṃ gacchantīti** bhūtagāmato parimocitattā vuttaṃ. **Anantaka-**ggahaṇena sāsapamattikā gahitā. Nāmañhetam tassā

sevalajātiyā. Mūlapaṇṇānaṃ asumpuṇṇattā **“asampuṇṇabhūtagāmo nāmā”**ti vuttaṃ. **Abhūtagāmamūlattā**ti ettha bhūtagāmo mūlaṃ kāraṇaṃ etassāti bhūtagāmamūlo, bhūtagāmassa vā mūlaṃ kāraṇanti bhūtagāmamūlaṃ. Bījagāmo hi nāma bhūtagāmato sambhavati, bhūtagāmassa ca kāraṇaṃ hoti, ayaṃ pana tādiso na hotīti **“abhūtagāmamūlattā”**ti vuttaṃ. Tatraṭṭhakattā vuttaṃ **“so bījagāmena saṅgahito”**ti. Idañca **“abhūtagāmamūlattā”**ti ettha paṭhamāṃ vutta-atthasambhavato vuttaṃ. Kiñcāpi hi tālanāḷikerādīnaṃ khāṇu uddhaṃ avaḍḍhanato bhūtagāmassa kāraṇaṃ na hoti, tathāpi bhūtagāmasaṅkhyupagatanibbattapaṇṇamūlabījato¹ sambhūtatā bhūtagāmato uppanno nāma hotīti bījagāmena saṅgahaṃ gacchati.

“Aṅkure harite”ti vatvā tameva vibhāveti **“nīlapaṇṇavaṇṇe jāte”**ti, nīlapaṇṇassa vaṇṇasadiṣe vaṇṇe jāteti attho. **“Nīlavaṇṇe jāte”**ti vā pāṭho gahetabbo. **Amūlakabhūtagāme saṅgahaṃ gacchatīti** nāḷikerassa āveṇikaṃ katvā vadati. **“Pāṇīyaghaṭṭādīnaṃ bahi sevālo udake aṭṭhitattā bījagāmānulomattā ca dukkaṭavattḥū”**ti vadanti. **Kaṇṇakampi abbohārikamevāti** nīlavaṇṇampi abbohārikameva. **Seleyyakam** nāma silāya sambhūtā ekā sugandhajāti. **“Rukkhattacāṃ vikopetīti** vuttattā rukke jātaṃ yaṃ kiñci chattaṃ rukkhattacāṃ avikopetvā matthakato chinditvā gahetuṃ vaṭṭatī”ti vadanti. **Rukkhato muccitvā tiṭṭhatīti** ettha **“yadipi kiñcimattaṃ rukke allīnā hutvā tiṭṭhati, rukkhato gayhamāno pana rukkhacchaviṃ na vikopeti, vaṭṭatī”**ti vadanti. **Allarūkkhato na vaṭṭatīti** etthāpi rukkhattacāṃ avikopetvā matthakato tacchetvā gahetuṃ vaṭṭatīti veditabbaṃ. Hatthakukkuccenāti hatthānaṃ asaṃyatabhāvena, hatthacāpallenāti vuttaṃ hoti. **Pāṇīyaṃ na vāsetabbanti** idaṃ attano atthāya nāmitaṃ sandhāya vuttaṃ. Kevalaṃ anupasampannassa atthāya nāmite pana pacchā tato labhitvā na vāsetabbanti natthi. **“Yesam rukkhānaṃ sākḥā ruhatīti** vuttattā yesam sākḥā na ruhati, tattha kappiyakaraṇakiccaṃ natthi”ti vadanti.

1. Bhūtagāmasamūpagatanibbattapaṇṇamūlabījato (Syā)

93. **Pañcahi samaṇakappehīti** pañcahi samaṇavohārehi. Kiñcāpi hi bījānaṃ agginā phuṭṭhamattena nakhādīhi vilidhanamattena ca avirulhīdhammatā na hoti, tathāpi evaṃ kateyeva samaṇānaṃ kappatīti aggiparijītādayo samaṇavohārā nāma jātā, tasmā tehi samaṇavohārehi karaṇabhūtehi phalaṃ paribhuñjitum anujānāmīti adhippāyo. Abījanibbaṭṭabījānīpi samaṇānaṃ kappantīti paññattapaṇṇattibhāvato samaṇavohārā-icceva saṅkhaṃ gatāni. Atha vā aggiparijītādīnaṃ pañcannaṃ kappiyabhāvatoyeva pañcahi samaṇakappiyabhāvasaṅkhātehi kāraṇehi phalaṃ paribhuñjitum anujānāmīti evamettha adhippāyo veditabbo. **Aggiparijīnti**-ādīsu “paricitan”tipi paṭhanti. **Abījaṃ** nāma taruṇambaphalādi. **Nibbaṭṭabījaṃ** nāma ambapanasādi, yaṃ bījaṃ nibbaṭṭetvā visum katvā paribhuñjitum sakkā hoti. **“Kappiyan”ti vatvāva kātābbanti** yo kappiyaṃ karoti, tena kattabbākārasseva vuttattā bhikkhunā avuttepi kātum vaṭṭatīti na gahetabbaṃ. Puna “kappiyaṃ kāretabbaṃ”ti kārapanassa paṭhamameva kathitattā¹ bhikkhunā “kappiyaṃ karohī”ti vutteyeva anupasampanna “kappiyan”ti vatvā aggiparijītādi kātābbanti gahetabbaṃ. “Kappiyan”ti vacanaṃ pana yāya kāyaci bhāsāya vattum vaṭṭatī”ti vadanti. “Kappiyan”ti vatvāva kātābbanti”ti vacanato paṭhamam “kappiyan”ti vatvā pacchā aggi-ādīna phusaṇādi kātābbanti veditabbaṃ. “Paṭhamam aggim nikkhipitvā nakhādīna vā vijjhītvā taṃ anuddharitvāva ‘kappiya’nti vattumpi vaṭṭatī”ti vadanti.

Ekasmim bīje vāti-ādīsu “ekamīyeva kāremīti adhippāye satipi ekābaddhattā sabbaṃ katameva hoti”ti vadanti. **Dārum vijjhatīti** ettha “jānitvāpi vijjhati vā vijjhāpeti vā, vaṭṭatiyevā”ti vadanti. **Bhattasitthe vijjhatīti** etthāpi eseva nayo. **“Taṃ vijjhati, na vaṭṭatīti** rajju-ādīnaṃ bhājanagatikattā”ti vadanti. **Maricapakkādīhi missetvāti** ettha bhattasitthasambandhavasena ekābaddhattā veditabbā, na phalānaṃyeva aññamaññaṃ sambandhavasena. **Bhindāpetvā kappiyaṃ kārapetābbanti** bījato muttassa kaṭāhassa bhājanagatikattā vuttaṃ.

Nikkhāmetunti taṃ bhikkhum nikkhāmetum. “Sace etassa anuloman”ti senāsanaṃ rakkhanaṃ attahāya anuññātampi paṭaggidānādīm attanāpi kātum

1. Adhikatattā (Syā)

vaṭṭatīti ettakeneva idampi etassa anulomanti evamadhippāyo siyā. Paṭaggidānaṃ parittakaraṇaṃ attano parassa vā senāsanarakkhaṇatthāya vaṭṭatiyeva. Tasmā sace tassa suttassa etaṃ anulomaṃ siyā, attano na vaṭṭati, aññassa vaṭṭatīti ayaṃ viseso kuto labbhatīti āha “**attano na vaṭṭati -pa- na sakkā laddhun**”ti. Sesamettha uttānameva. Bhūtagāmo, bhūtagāmasaññitā, vikopanaṃ vā vikopāpanaṃ vāti imāni panettha tiṇi aṅgāni.

Bhūtagāmasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aññavādakasikkhāpadavaṇṇanā

94-98. Dutīye aññaṃ vacananti yaṃ codakena cuditaḥkassa dosavibhāvanavacanaṃ vuttaṃ, taṃ tato aññeneva vacanena paṭicarati. Atha vā **aññenaññaṃ paṭicarati**ti aññena kāraṇena aññaṃ kāraṇaṃ paṭicarati evamettha attho veditabbo, yaṃ codakena cuditaḥkassa dosavibhāvanakāraṇaṃ vuttaṃ, tato aññena codanāya amūlakabhāvadīpakena kāraṇena paṭicarati vuttaṃ hoti. **Paṭicarati**ti ca paṭicchādanavasena carati, pavattatīti attho. Paṭicchādanattho eva vā **carati**-saddo anekatthattā dhātūnaṃ. Tenāha “**paṭicchādeti**”ti. **Ko āpannoti**-ādinaṃ pāliyaṃ codanaṃ avissajjetvā vikkhepāpajjanavasena aññena aññaṃ paṭicaraṇaṃ dassitaṃ. Aparampi pana codanaṃ vissajjetvā bahiddhā kathā-apanāmasena pavattaṃ pālimuttakaṃ aññenaññaṃ paṭicaraṇaṃ veditabbaṃ. “Itthannāmaṃ āpattiṃ āpannosī”ti puṭṭho “pāṭaliputtaṃ gatomhī”ti vatvā puna “na tava pāṭaliputtagamanāṃ pucchāma, āpattiṃ pucchāma”ti vutte “tato rājagahaṃ gatomhī”ti vatvā “rājagahaṃ vā yāhi brāhmaṇagahaṃ vā, āpattiṃ āpannosī”ti vutte “tattha me sūkaramaṃsaṃ laddhaṃ”ti-ādīni vatvā kathā bahiddhā vikkhipantopi hi “aññenaññaṃ paṭicarati”ceva saṅkhaṃ gacchati.

Yadetaṃ aññena aññaṃ paṭicaraṇavasena pavattavacanaṃ, tadeva pucchitamattaṃ ṭhapetvā aññaṃ vadatīti **aññavādakanti** āha “**aññenaññaṃ paṭicaraṇassetāṃ nāmaṃ**”ti. **Tuṇhībhūtasetaṃ nāmaṃ**ti tuṇhībhāvassetāṃ nāmaṃ, ayameva vā pāṭho. **Aññavādakaṃ āropetū**ti aññavādakakammaṃ āropetu,

aññavāḍakattaṃ vā idāni kariyamānena kammena āropetūti attho.

Vihesakam āropetūti etthāpi vihesakakammaṃ vihesakabhāvaṃ vā āropetūti evamattho daṭṭhabbo.

Anāropite aññavāḍake vuttadukkaṭaṃ pāliyaṃ āgata-aññenaññampaṭicaraṇavasena yujjati. Atṭhakathāyaṃ āgatena pana pālimuttaka-aññenaññampaṭicaraṇavasena anāropite aññavāḍake musāvādena pācittiyaṃ, āropite imināva pācittiyanti veditabbaṃ. Keci pana “āropite aññavāḍake musāvādena iminā ca pācittiyadvayaṃ hotī”ti vadanti, taṃ vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. Yā sā ādikammikassa anāpatti vuttā, sāpi pāliyaṃ āgata-aññenaññampaṭicaraṇavasena vuttāti daṭṭhabbā, iminā sikkhāpadena anāpattidassanattamaṃ vā. Sesaṃ uttānameva. Dhammakammena āropitatā, āpattiyā vā vatthunā vā anuyuññijyamānatā, chādetukāmatāya aññenaññam paṭicaraṇam vā tuṇhībhaṃ vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Aññavāḍakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ujjhāpanakasikkhāpadavaṇṇanā

103. Tatiye dhātupāṭhe **jhe**-saddo cintāyaṃ paṭhitoti āha “**lāmakato vā cintāpentī**”ti-ādi. Ayameva ca anekatthattā dhātūnaṃ olokanatthopi hotīti daṭṭhabbaṃ. “Akkharāya vāceti”ti-ādīsu¹ viya “chandāyā”ti liṅgavipallāsavasena vuttanti āha “**chandenā**”ti.

105. **Yena vacanenā**ti yena “chandāya itthannāmo idaṃ nāma karotī”ti-ādivacanena. **Yena ca khiyyantī**ti yena “chandāya itthannāmo”ti-ādivacanena tattha tattha bhikkhūnaṃ savanūpacāre ṭhatvā avaṇṇam pakāsentī.

106. **Aññam anupasampannam ujjhāpetī**ti aññena anupasampannena ujjhāpeti. **Tassa vā tam santike khiyyatī**ti tassa anupasampannassa

1. Vi 2. 26 piṭṭhe.

santike taṃ saṃghena sammataṃ upasampannaṃ khiyyati, avaṇṇaṃ vadanto vā pakāseti. **Anupasampannaṃ saṃghena sammatanti** ettha sammatapubbo sammatoti vutto. Tenāha **“kiñcāpī”**ti-ādi. Yasmā ujjhāpanaṃ khiyyanañca musāvādaseneva pavattaṃ, tasmā ādikammikassa anāpattīti pācittiyaṭṭhāne dukkaṭaṭṭhāne ca imināva anāpattidassanattaṃ vuttanti gahetabbaṃ. Evañca katvā ujjhāpentassa khiyyantassa ca ekakkaṇe dve dve āpattiyo hontīti āpannaṃ. Atha vā īdisaṃ sikkhāpadaṃ musāvādato paṭhamāṃ paññattanti gahetabbaṃ. Sesamettha uttānameva. Dhammakammēna sammataṭā, upasampannaṭā, agatigamanābhāvo, tassa avaṇṇakāmaṭā, yassa santike vadati, tassa upasampannaṭā, ujjhāpanaṃ vā khiyyanaṃ vāti imāni panettha cha aṅgāni.

Ujjhāpanakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Paṭhamasenāsanāsikkhāpadavaṇṇanā

108-110. Catutthe **himavassenā**ti himameva vuttaṃ. **Apaññā**teti appatīte, appasiddheti attho. “Maṇḍape vā rukkhamaṇḍale vāti vacanato vivaṭaṅgaṇepi nikkhipitum vaṭṭatī”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Gocarappasutā**ti gocarattāṇaṃ paṭipannā. “Aṭṭha māse”ti iminā vassānaṃ cātumāsāṃ cepi devo na vassati, paṭikkhittamevāti āha **“aṭṭha māse”ti vacanato -pa- nikkhipitum na vaṭṭatiyevā**”ti. Tattha **cattāro māse**ti vassānassa cattāro māse. **Avassikasaṅketeti** iminā anuññātepi aṭṭha māse yattha hemante devo vassati, tattha aparepi cattāro māsā paṭikkhittatī āha **“avassikasaṅketeti vacanato”**ti-ādi. Iminā imaṃ dīpeti “yasmim̐ dese hemante devo vassati, tattha aṭṭha māse paṭikkhipitvā cattāro māsā anuññātā. Yattha pana vassāneyeva vassati, tattha cattāro māse paṭikkhipitvā aṭṭha māsā anuññātā”ti.

Imināva nayena majjhimapadese yattha hemante himavassaṃ vassati, tatthāpi aṭṭheva māsā paṭikkhittatī veditabbā. Tasmā vassānakāle pakati-ajjhokāse ovassakamaṇḍape rukkhamaṇḍale ca santharitum na vaṭṭati, hemantakāle pakati-ajjhokāse ovassakamaṇḍapādīsopi vaṭṭati.

Tañca kho yattha himavassena senāsanam na temati, gimhakālepi pakati-
ajjhokāsādīsu vaṭṭatiyeva, tañca kho akālameghādassane, kākādīnam
nibaddhavāsarukkhamūle pana kadāci pi na vaṭṭatīti evamettha vinicchayo
veditabbo.

Imañca pana atthavisesam gahetvā bhagavatā paṭhamameva
sikkhāpadaṃ paññattanti visum anupaññatti na vuttā. Teneva hi
mātikāṭṭhakathāyam¹ vuttam “iti yattha ca yadā ca santharituṃ na vaṭṭati,
taṃ sabbamidha ajjhokāsasaṅkhameva gatan”ti. Atha vā avisesena ajjhokāse
santharaṇasantharāpanāni paṭikkhipitvā “īdise kāle īdise ca padese
ṭhapethā”ti anujānanamatteneva alanti na sikkhāpade visum anupaññatti
uddhaṭṭati veditabbā. **Parivāre**² pana imasseva sikkhāpadassa anurūpavasena
paññattattā “ekā anupaññatti”ti vuttam.

Navavāyimo sīgham na nassatīti āha “navavāyimo vā”ti. **Onaddhakoti**
cammena onaddho. **Ukkaṭṭha-abbhokāsikoti** idam tassa
parivitakkadassanamattam, ukkaṭṭha-abbhokāsikassa pana cīvarakuṭi na
vaṭṭatīti natthi. **Kāyānugatikkattā**ti bhikkhuno tattheva sannihitabhāvaṃ
sandhāya vuttam. Iminā ca tasmimyeva kāle anāpatti vuttā, cīvarakuṭito
nikkhamitvā pana aññattha gacchantassa piṇḍāya pavisantassapi āpattiyeva.
“Yasmā pana dāyakehi dānakāleyeva sahaṇṇagghanakampi kambalaṃ
'pādapuñchanim katvā paribhuñjathā'ti dinnam tattheva paribhuñjitum vaṭṭati,
tasmā 'imam mañcapīṭhādīsenāsanam abbhokāsepi yathāsukham
paribhuñjathā'ti dāyakehi dinnam ce, sabbasmimpi kāle abbhokāse
nikkhipitum vaṭṭatīti”ti vadanti. **Pesetvā gantabbanti** ettha “yo bhikkhu imam
ṭhānam āgantvā vasati, tassa dethā”ti vatvā pesetabbam.

Valāhakānam anuṭṭhitabhāvaṃ sallakkhetvāti iminā ca gimhānepi
meghe uṭṭhite mañcapīṭhādīm yaṃkiñci senāsanam ajjhokāse nikkhipitum na
vaṭṭatīti dīpitanti veditabbam. “**Pādaṭṭhānābhimukhā**ti nisīdantānam
pādapatanatṭhānābhimukhan”ti keci. “Sammajjantassa
pādaṭṭhānābhimukhan”ti apare. “Bahi vālukāya agamananimittam
pādaṭṭhānābhimukhā vālikā haritabbāti vuttan”ti

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 201 piṭṭhe.

2. Vi 5. 24 piṭṭhe.

eke. **Kacavaram hatthehi gahetvā bahi chaḍḍetabbanti** iminā kacavaram chaḍḍessāmīti vālikā na chaḍḍetabbāti dīpeti.

111. **Anto samveṭhetvā baddhanti** erakapattādīhi veṇim katvā tāya veṇiyā ubhosu passesu vitthataṭṭhānesu bahum veṭhetvā tato paṭṭhāya yāva majjhaṭṭhānam, tāva anto ākaḍḍhanavasena veṭhetvā majjhe saṅkhipitvā tiriyaṃ tattha tattha bandhitvā kataṃ. **Kappam labhitvāti** gacchāti vuttavacanena kappam labhitvā. Therassa hi āṇattiyā gacchantassa anāpatti. **Purimanayenevāti** “nisīditvā sayam gacchanto”ti-ādinā pubbe vuttanayeneva. **Aññattha gacchatīti** tam maggam atikkamitvā aññattha gacchati. Leḍḍupātupacārato bahi ṭhitattā “**pāduddhārena kāretabbo**”ti vuttam, aññattha gacchantassa paṭhamapāduddhāre dukkaṭam, dutiyapāduddhāre pācittiyanti attho. **Pākatikam akatvāti** appaṭisāmetvā. **Antarasannipātetī** antarantarā sannipāte.

Āvāsikānamyeva palibodhoti ettha āgantukehi āgantvā kiñci avatvā tattha nisinnepi āvāsikānamyeva palibodhoti adhippāyo. **Mahāpaccarivāde** pana “aññesu āgantvā nisinnesū”ti idam amhākanti vatvā vā avatvā vā nisinnesūti adhippāyo. **Mahā-aṭṭhakathāvāde** “āpatti”ti pācittiyameva vuttam. **Mahāpaccariyam** pana santharaṇasantharāpane sati pācittiyena bhavitabbanti anāṇattiyā paññattattā dukkaṭam vuttam. “Idam ussarakassa, idam dhammakathikassā”ti visum paññattattā anāṇattiyā paññattepi pācittiyeneva bhavitabbanti adhippāyena “tasmim āgantvā nisinne tassa palibodho”ti vuttam. Keci pana vadanti “anāṇattiyā paññattepi dhammakathikassa anuṭṭhāpanīyattā pācittiyena bhavitabbaṃ, āgantukassa pana pacchā āgatehi vuḍḍhatarehi uṭṭhāpetabbattā dukkaṭam vuttan”ti.

112. **Bhūmiyam attharitabbāti** cimilikāya¹ sati tassā upari, asati suddhabhūmiyam attharitabbā. **Sīhacammādīnam parihaṇeयेva paṭikkhepo veditabboti** iminā—

1. Vilimikāya (Syā)

“Na bhikkhave mahācammāni dhāretabbāni sīhacammaṃ
byagghacammaṃ dīpicammaṃ, yo dhāreyya, āpatti dukkaṭassā”ti—
evaṃ vuttāya **khandhakapāliya**¹ adhippāyaṃ vibhāveti. Idam vuttaṃ hoti—
“antopi mañce paññattāni honti, bahipi mañce paññattāni hontī”ti imasmiṃ
vatthusmiṃ¹ sikkhāpadassa paññattattā mañcapīṭhesu attharivā
paribhogoyeva paṭikkhitto, bhūmattharaṇavasena paribhogo pana
appaṭikkhittoti. Yadi evaṃ “pariharaṇeyeva paṭikkhepo”ti idam tasmā
vuttanti? Yathā “anujānāmi bhikkhave sabbaṃ pāsādaparibhogan”ti²
vacanato puggalikepi senāsane senāsanaparibhogavasena niyamitaṃ
suvaṇṇaghaṭḍikam paribhuñjitum vaṭṭamānampi kevalam attano santakam
katvā paribhuñjitum na vaṭṭati, evamidam bhūmattharaṇavasena
paribhuñjiyamānampi attano santakam katvā tam tam vihāram haritvā
paribhuñjitum na vaṭṭatīti dassanattham “pariharaṇeyeva paṭikkhepo
veditabbo”ti vuttaṃ. **Dārumayapīṭhanti** phalakamayameva pīṭham vuttaṃ.
Pādakathalikanti adhotapādaṭṭhapanakam. **Ajjhokāse rajanam pacitvā -pa-**
paṭisāmetabbanti ettha theve³ asati rajanakamme niṭṭhite paṭisāmetabban.

113. “**Bhikkhu vā sāmaṇero vā ārāmiko vā lajjī hotīti** vuttattā alajjim
āpucchitvā gantum na vaṭṭatī”ti vadanti. **Otāpento gacchatīti** ettha “kiñcāpi
'ettakam dūram gantabba'nti paricchedo natthi, tathāpi leḍḍupātaṃ
atikkamma nātidūram gantabban”ti vadanti. Sesamettha uttānameva.
Mañcādīnam saṃghikatā, vuttalakkaṇe dese santharaṇam vā
santharāpanam vā, apalibuddhatā, āpadāya abhāvo, leḍḍupātātī kkamoti
imāni panettha pañca aṅgāni.

Mātikāṭṭhakathāyam⁴ pana **anāpuccham vā gaccheyyāti** ettha “yo
bhikkhu vā sāmaṇero vā ārāmiko vā lajjī hoti, attano palibodham viya
maññati, tathārūpaṃ anāpucchitvā tam senāsanaṃ tassa aniyyātetvā
nirapekkho gacchati, thāmamajjhimaṃ purisassa leḍḍupātaṃ atikkameyya,
ekena pādena leḍḍupātātikkame dukkaṭam, dutiyapādātikkame pācittiyam”ti
vatvā aṅgesupi nirapekkhatāya saddhim cha

1. Vi 3. 281 piṭṭhe.

3. Deve (Syā, Ka)

2. Vī 4. 320 piṭṭhe.

4. Kaṅkhā-Ṭṭha 201 piṭṭhe.

aṅgāni vuttāni. Pāḷiyaṃ pana aṭṭhakathāyañca “nirapekkho gacchatī”ti ayaṃ vireso na dissati. “Otāpento gacchatī”ti ca otāpanavisaye eva sāpekkhagamane anāpatti vuttā. Yadi aññatthāpi sāpekkhagamane anāpatti siyā, “anāpatti sāpekkho gacchatī”ti avisesena vattabbaṃ bhaveyya, tasmā vīmaṃsitvā yuttataraṃ gahetabbanti.

Paṭhamasenāsanāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Dutiyasenāsanāsikkhāpadavaṇṇanā

116. Dutiyasenāsanāsikkhāpade **ettakameva vuttanti** aṭṭhakathāsu vuttaṃ. “Idaṃca aṭṭhakathāsu tathāvuttabhāvadassanatthaṃ vuttaṃ, aññampi tādisaṃ mañcapīṭhesu attharitaṃ paccattharaṇamevā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ pana “paccattharaṇaṃ nāma pāvāro kojavoti ettakamevā”ti niyamevā vuttaṃ, tasmā gaṇṭhipadesu vuttaṃ iminā na sameti, vīmaṃsitvā gahetabbāṃ. **Senāsanatoti** sabbapacchimasenāsanato. **Yo koci**ti tassa ñātaḥ vā aññātaḥ vā yo koci.

117. **Pariveṇanti** ekekassa viharassa parikkhepabbhantaraṃ. Kurundaṭṭhakathāyaṃ vuttamevatthaṃ savisesaṃ katvā dassetuṃ “**kiñcāpi vutto**”ti-ādi āraddhaṃ. “Aparicchanne maṇḍape”ti viṣuṃ yojetabbāṃ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ “aparicchannamaṇḍape vā paricchanne vāpi bahūnaṃ sannipātabhūte”ti vuttaṃ. Bhojanasālāyampi ayaṃ vireso labbhatieva. **Vattabbaṃ natthī**ti visesetvā kiñci vattabbaṃ natthi. **Palujjatī**ti vinassati. **Nasseyyā**ti corādīhi vinasseyya.

118. Yena mañcaṃ vā pīṭhaṃ vā vinanti, taṃ **mañcapīṭhakavānaṃ**. **Siluccayaleṇanti** siluccaye leṇaṃ, pabbataguhāti attho. “Senāsaṇaṃ upacikāhi khāyitaṃ”ti imasmiṃ vatthusmiṃ paññattattā vatthu-anurūpavasena aṭṭhakathāyaṃ upacikāsaṅkāya abhāve anāpatti vuttā. **Vattakkhandhake** gamikavattaṃ

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 203 piṭṭhe.

paññapentena “senāsanam āpucchitabban”ti vuttattā kevalam itikattabbākāramatta dassanattham **“āpucchanaṃ pana vattan”**ti vuttam, na pana vattabhedena dukkaṭanti dassanattham. Teneva **andhakatṭhakathāyaṃ** “senāsanam āpucchitabban”ti ettha “yaṃ pāsāṇapiṭṭhiyaṃ vā pāsāṇatthambhesu vā katasenāsanam yattha upacikā nārohanti, taṃ anāpucchantassapi anāpattī”ti vakkhati, tasmā yaṃ vuttam **gaṇṭhipade** “tādise senāsane anāpucchā gacchantassa pācittiyaṃ natthi, gamikavattavasena pana anāpucchā gacchato vattabhedo hoti, tasmā dukkaṭam āpajjati”ti, taṃ na gahetabban.

Pacchimassa ābhogena mutti natthīti tassa pacchato gacchantassa aññassa abhāvato vuttam. **Ekaṃ vā pesetvā āpucchitabbanti** ettha gamanacittassa uppannatṭhānato anāpucchitvā gacchato dutiyapāduddhāre pācittiyaṃ. Kiñcāpi mañcam vā pīṭham vā ajjhokāse nikkhipitvā gacchantassa idha visuṃ āpatti na vuttā, tathāpi akāle ajjhokāse mañcapīṭhāni paññapetvā gacchantassa leḍḍupātātikame purimasikkhāpadena pācittiyaṃ, parikkhepātikkame iminā dukkaṭanti veditabban. “Maṇḍape vā rukkhāmūle vā”ti iminā ajjhokāsopi saṅgahitoyevāti tatthāpi dukkaṭam idha vuttamevāti daṭṭhabban. Seyyam pana ajjhokāse santharitvā gacchantassa ubhayenapi dukkaṭameva. “Saṃghike vihāre saṃghikaṃyeva seyyam santharitvā pakkamantassa pācittiyaṃ vuttanti ubhosu ekekasmim saṃghike dukkaṭan”ti vadanti. Sesamettha uttānameva. Vuttalakkaṇaseyyā, tassā saṃghikatā, vuttalakkaṇe vihāre santharaṇam vā santharāpanam vā, apalibuddhatā, āpadāya abhāvo, anapekkhassa disāpakkamanam, upacārasīmātikkamoti imāni panettha satta aṅgāni.

Dutiyasenāsanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Anupakhajjasikkhāpadavaṇṇanā

119-121. Chaṭṭhe **anupavisitvāti** samīpaṃ pavisitvā. **Bahūpakāratam guṇavisitṭhatañca sallakkhentoti** bhaṇḍāgārikassa bahūpakāratam dhammakathikādīnam guṇavisitṭhatañca sallakkhento. **Samantā diyaḍḍho hatthoti** majjhe paññattamañcapīṭham sandhāya vuttam.

122. **Upacāraṃ ṭhapetvā**ti vuttalakkhaṇaṃ upacāraṃ ṭhapetvā. **Ekavihāreti** ekasmiṃ senāsane. **Ekapariveṇeti** tassa vihārassa parikkhepabbhantare. “Gilāno pavisaṭṭi-ādīsu anāpattikāraṇasabbhāvato gilānāditāya pavississāmīti upacāraṃ pavisantassa satipi sambādhetukāmatāya anāpatti vuttāyevā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Evañca sati agilānādibhāvopi visuṃ aṅgesu vattabbo siyā, **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ pana “saṃghikavihārata, anuṭṭhāpanīyabhāvajānanam, sambādhetukāmatā, upacāre nisīdanam vā nipajjanam vāti imāni panettha cattāri aṅgāni”ti ettakameva vuttaṃ, tasmā vīmaṃsitabbaṃ.

Anupakhajjasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nikkaḍḍhanasikkhāpadavaṇṇanā

126. Sattame **koṭṭhakāni**ti dvārakoṭṭhakāni. “Nikkhamāti vacanaṃ sutvāpi attano ruciyaṃ nikkhamati, anāpatti”ti vadanti.

128. **Alajjīm nikkāḍḍhatī**ti-ādīsu paṭhamam alajjī-ādibhāvena nikkāḍḍhissāmīti cintetvā nikkāḍḍhantassa cittassa lahuparivattitāya kope uppannepi anāpatti. Sesamettha uttānameva. Saṃghikavihāro, upasampannassa bhaṇḍanakārahāvādivinimuttatā, kopena nikkāḍḍhanam vā nikkāḍḍhāpanam vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Nikkaḍḍhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Vehāsakuṭṭisikkhāpadavaṇṇanā

129-131. Aṭṭhame uparimatale padarānam asantharitatā “**upari-acchannatalāyā**”ti vuttaṃ. **Pubbe vuttanayenevā**ti anupakhajjasikkhāpade vuttanayeneva. Sesam suviññeyyameva. Saṃghiko vihāro, asīsaghaṭṭā

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 204 piṭṭhe.

vehāsakuṭi, heṭṭhā saparibhogatā, apaṭānidinne āhaccapādake nisīdanam vā nipajjanam vāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Vehāsakuṭisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Mahallakavihārasikkhāpadavaṇṇanā

135. Navame “mahallako nāma vihāro sasāmiko”ti vuttattā saññācikāya kuṭiyā anāpatti. “Aḍḍhateyyahatthampī”ti ukkaṭṭhaparicchedena vuttavacanam pāliya sametīti āha **“taṃ suvuttan”**ti. “Pāliyam aṭṭhakathāyañca ukkaṭṭhaparicchedena aḍḍhateyyahatthappamāṇassa okāsassa dassitattā kavāṭam aḍḍhateyyahatthavitthārato ūnakam vā hotu adhikam vā, aḍḍhateyyahatthappamāṇamyeva okāso”ti vadanti.

Yassa vemajjheti yassa vihārassa vemajjhe. Sā aparipūra-upacārāpi hotīti vivariyamānam kavāṭam yaṃ bhittim āhanati, sā samantā kavāṭavitthārappamāṇa upacārarahitāpi hotīti attho. Ālokaṃ sandheti pidhetīti **ālokasandhi**. “Punappunam chādāpesi, punappunam limpāpesīti imasmim vatthusmim uppannadosena sikkhāpadassa paññattattā lepaṃ anujānantena ca dvārabandhassa samantā aḍḍhateyyahatthappamāṇe yeva padese punappunam lepassa anuññātattā tato aññattha punappunam limpentassa vā limpāpentassa vā bhittiyam mattikāya kattabbakiccaṃ niṭṭhāpetvā puna catutthalepe dinne pācittiyena bhavitabban”ti vadanti. **Gaṇṭhipadesu** pana tīsupi “punappunam lepadānassa vuttappamāṇato aññattha paṭikkhittamattaṃ ṭhapetvā pācittiyassa avuttattā dukkaṭam anurūpan”ti vuttam.

Adhiṭṭhātabbanti saṃvidhātabbam. **Appahariteti** ettha **appa**-saddo “appiccho”ti-ādīsu viya abhāvatthoti āha **“aharite”**ti. **Patanokāsoti** patanokāsattā tatra ṭhitassa bhikkhuno upari pateyyāti adhippāyo. **Sace harite ṭhito adhiṭṭheti, āpatti dukkaṭassāti** vacanena imamattham dīpeti—sace vihārassa samantā vuttappamāṇe paricchede pubbaṇṇādīni na santi, tattha vihāro kāretabbo. Yattha pana santi, tattha kārāpentassa dukkaṭanti.

136. Ekekaṃ maggaṃ ujukameva uṭṭhapetvā¹ chādanāṃ maggena chādanāṃ nāma hotīti dassetuṃ “**maggena chādentassā**”ti vuttaṃ. Iminā pana nayena sabbasmiṃ vihāre ekavāraṃ chādite taṃ chadanāṃ ekamagganti gahetvā “**dve magge**”ti-ādi vuttaṃ. “Pariyāyena chādanepi imināva nayena yojetabban”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ “punappunāṃ chādāpesī”ti imāya pāḷiyā “sabbampi cetāṃ chadanāṃ chadanūpari veditabban”ti iminā aṭṭhakathāvacanena ca sameti, tasmā **dve magge adhiṭṭhahitvā tatiyāya maggaṃ āṇāpetvā pakkamitabbanti** ettha dve chadanāni adhiṭṭhahitvā tatiyaṃ chadanāṃ “evaṃ chādechī”ti āṇāpetvā pakkamitabbanti evamattho gahetabbo.

Keci pana “paṭhamāṃ tāva ekavāraṃ aparisesāṃ chādetvā puna chadanadaṇḍake bandhitvā dutiyavāraṃ tatheva chādetabbaṃ, tatiyavārakatutthavāre sampatte dve magge adhiṭṭhahitvā āṇāpetvā pakkamitabban”ti vadanti. Apare pana “paṭhamavāreyeva tayopi magge adhiṭṭhātuṃ vaṭṭati, catutthato paṭṭhāya āpatti pācittiyaṃ”ti vadanti. Tadubhayampi pāḷiyā aṭṭhakathāya ca na sameti. **Tatiyāya magganti** ettha **tatiyāyāti** upayogatthe sampadānavacanāṃ, tatiyaṃ magganti attho. **Ṭiṇṇaṃ maggānanti** maggavasena chāditānaṃ ṭiṇṇaṃ chadanānaṃ. **Ṭiṇṇaṃ pariyāyānanti** etthāpi eseva nayo. **Catutthe magge vā pariyāye vāti** ca tathā chādentānaṃ catutthaṃ chādanameva vuttaṃ. Sesāṃ uttānameva. Mahallakavīhārātā, attano vāsāgārātā, uttari adhiṭṭhānanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Mahallakavīhārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Sappāṇakasikkhāpadavaṇṇanā

140. Dasame imassa sikkhāpadassa “siñceyya vā siñcāpeyya vā”ti bāhiraparibhogavasena paṭhamāṃ paññattattā “sappāṇakaṃ udakaṃ paribhuñjeyyā”ti sikkhāpadaṃ attano nahānapānādiparibhogavasena paññattanti veditabbaṃ. Tasmim vā paṭhamāṃ paññattepi attano paribhogavaseneva

1. Upaṭṭhapetvā (Syā)

paññattattā puna imañ sikkhāpadañ bāhiraparihogavaseneva paññattanti gahetabbañ.

Sappānakasaññissa “paribhogena pāṇakā marissantī”ti pubbabhāge jānantassapi siñcanasiñcāpanaṃ “padīpe nipatitvā paṭaṅgādipāṇakāmarissantī”ti jānantassa padīpujjalanaṃ viya vināpi vadhakacetanāya hotīti āha “**paṇṇattivajjan**”ti. Sesañ uttānatthameva. Udakassa sappānakatā, “siñcanena pāṇakā marissantī”ti jānanaṃ, tādīsameva ca udakañ, vinā vadhakacetanāya kenacideva karaṇīyena tiṇāḍḍinaṃ siñcananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Sappānakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito senāsanavaggo dutiyo.

Bhūtagāmaṇḍitipī imasseva nāmañ.

3. Ovādavagga

1. Ovādasikkhāpadavaṇṇanā

144. Bhikkhunivaggassa paṭhamasikkhāpade **kathānusārenā**ti “so thero kiṃsīlo kiṃsamācāro katarakulā pabbajito”ti-ādinā pucchantānaṃ pucchākathānusārena. **Kathetuṃ vaṭṭanti**ti nirāmiseneva cittaṇa kathetuṃ vaṭṭanti. Aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṃ tiracchānabhūtā kathā **tiracchānakathā**ti āha “**saggamaggagamanepī**”ti-ādi. **Api**-saddena pageva mokkhamaggagamaneti dīpeti. **Tiracchānabhūtanti** tirokaraṇabhūtaṃ, bādhikanti vuttaṃ hoti. Laddhāsevanā hi tiracchānakathā saggamokkhānaṃ bādhikāva hoti. **Samiddhoti** paripuṇṇo. **Sahitatthoti** yuttattho. Atthagambhīratādiyogato **gambhīro**. **Bahurasoti** attharasādibahuraso. **Lakkhaṇapaṭivedhasaṃyuttoti** aniccādīlakkhaṇapaṭivedharasa-āvaṇanato lakkhaṇa paṭivedhasaṃyutto.

145-147. **Paratoti** parattha, uttarinti attho. **Karontovāti** paribāhire karontoyeva. **Pātimokkhoti** cārittavārittappabhedaṃ

sikkhāpadasīlaṃ. Tañhi yo naṃ pāti rakkhati, taṃ mokkheti moceti āpāyikādīhi dukkhehi, tasmā “pātimokkhan”ti vuccati. Saṃvaraṇaṃ **saṃvaro**, kāyavacīdvārānaṃ pidahanāṃ. Yena hi te saṃvutā pihitā honti, so saṃvaro, kāyikavācasikassa avītikkamassetāṃ nāmaṃ.

Pātimokkhasaṃvarena saṃvutoti pātimokkhasaṃvarena pihitakāyavacīdvāro. Tathābhūto ca yasmā tena samaṅgī nāma hoti, tasmā vuttaṃ “**samannāgato**”ti. **Vattatīti** attabhāvaṃ pavatteti. Viharatīti iminā pātimokkha saṃvarasīle ṭhitassa bhikkhuno iriyāpathavihāro dassito.

Saṅkhepato vuttamatthaṃ vitthārato pāliya vibhāvetum “**vuttañhetan**”ti-ādi āraddhaṃ. Tattha **vibhaṅgeti** jhānavibhaṅge. **Sīlaṃ patiṭṭhāti**-ādīni pātimokkhasseva vevacanāni. Tattha¹ sīlanti kāmañcetaṃ saha kammavācāpariyosānena ijghanakassa pātimokkhasseva vevacanāṃ, evaṃ santepi dhammato etaṃ sīlaṃ nāma pāṇātipātādīhi vā viramantassa vattapaṭipattiṃ vā pūrentassa cetanādayo dhammā veditabbā. Yasmā pana pātimokkhasīlena bhikkhu sāsane patiṭṭhāti nāma, tasmā taṃ “patiṭṭhā”ti vuttaṃ. Patiṭṭhahati vā ettha bhikkhu, kusaladhammā eva vā ettha patiṭṭhahantīti **patiṭṭhā**. Ayamatto “sīle patiṭṭhāya naro sapañño”ti² ca “patiṭṭhā mahārāja sīlaṃ sabbesaṃ kusalānaṃ dhammānaṃ”ti³ ca “sīle patiṭṭhitassa kho mahārāja sabbe kusalā dhammā na parihāyanti”ti³ ca ādisuttavasena veditabbo.

Tadetaṃ pubbuppatti-atthena ādi. Vuttampi cetāṃ—

“Tasmātiha tvaṃ uttiya ādimeva visodhehi kusalesu dhammesu. Ko cādi kusalānaṃ dhammānaṃ? Sīlañca suvisuddhaṃ diṭṭhi ca ujukā”ti⁴.

Yathā hi nagaravaḍḍhakī nagaraṃ māpetukāmo paṭhamāṃ nagaraṭṭhānaṃ sodheti, tato aparabhāge vīthicatukkasiṅghāṭakādiparicchedena vibhajitvā nagaraṃ māpeti, evameva yogāvacaro ādimhi sīlaṃ sodheti, tato

1. Abhi-Ṭṭha 2. 316 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

3. Khu 11. 32 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 13, 167 piṭṭhesu.

4. Saṃ 3. 144 piṭṭhe.

aparabhāge samādhivipassanāmaggaṭṭhānaṃ sacchikaroti. Yathā vā pana rajako paṭhamam tīhi khārehi vattham dhovitvā parisuddhe vatthe yadicchakam raṅgaṭṭhānaṃ upaneti, yathā vā pana cheko cittaṭṭhānaṃ rūpam likhitukāmo ādito bhittiṭṭhānaṃ karoti, tato aparabhāge rūpam samuṭṭhāpeti, evameva yogāvacaro āditova sīlam visodhetvā aparabhāge samathavipassanādayo dhamme sacchikaroti. Tasmā sīlam “ādī”ti vuttam.

Tadetaṃ caraṇasariṭṭhānaṃ **caraṇam**. “Caraṇa”ti pādā vuccanti. Yathā hi chinnacaraṇassa purisassa disaṅgamanābhisaṅkhāro na jāyati, paripuṇṇapādasassa jāyati, evameva yassa sīlam bhinnam hoti khaṇḍam aparipuṇṇam, tassa nibbānagamanāya nānagamanam na sampajjati. Yassa pana tam abhinnaṃ hoti akhaṇḍam paripuṇṇam, tassa nibbānagamanāya nānagamanam sampajjati. Tasmā sīlam “caraṇa”ti vuttam.

Tadetaṃ saṃyamanavasena **saṃyamo**, saṃvaraṇavasena **saṃvaroti** ubhayenapi sīlasaṃyamo ceva sīlasaṃvaro ca kathito. Vacanattho panettha saṃyameti vīṭikkamavipphandanaṃ, puggalaṃ vā saṃyameti vīṭikkamavasena tassa vipphanditum na detīti **saṃyamo**, vīṭikkamassa pavesanadvāram saṃvarati pidahatīti **saṃvaro**. **Mokkham**ti uttamaṃ mukhabhūtaṃ vā. Yathā hi sattānaṃ catubbidho āhāro mukhena pavisitvā aṅgamaṅgāni pharati, evam yoginopi catubhūmakakusalam sīlamukhena pavisitvā atthasiddhiṃ sampādeti. Tena vuttam “mokkham”ti. Pamukhe sādhiṭi **pamokkham**, pubbaṅgamaṃ seṭṭham padhānanti attho. **Kusalānaṃ dhammānaṃ samāpattiyā**ti catubhūmakakusalānaṃ paṭilābhatthāya pamokkham pubbaṅgamaṃ seṭṭham padhānanti veditabbaṃ.

Kāyiko avīṭikkamoti tividham kāyasucaritam. **Vācasikoti** catubbidham vacīsucaritam. **Kāyikavācasikoti** tadubhayaṃ. Iminā ājivaṭṭhamakasīlam pariyaḍāya dasseti. **Saṃvutoti** pihito, saṃvutindriyo pihitindriyoti attho. Yathā hi saṃvutadvāram geham “saṃvutageham pihitageham”ti vuccati, evamidha saṃvutindriyo “saṃvuto”ti vutto. **Pātimokkhasaṃvarenā**ti pātimokkhasaṅkhātena saṃvarena. **Upetoti**-ādīni sabbāni aññamaññavevacanāni.

Iriyatīti-ādīhi sattahipi padehi pātimokkhasamvarasīle thitassa bhikkhuno iriyāpathavihāro kathito. Tattha **iriyatīti** catunnam iriyāpathānam aññatarasamaṅgi bhāvato iriyati. Tehi iriyāpathacatukkehi kāyasakaṭavattanena vattati. Ekaṁ iriyāpatha dukkhaṁ aparena iriyāpathena vicchinditvā¹ ciraṭṭhitibhāvena sarīrarakkhaṇato **pāleti**. Ekasmiṁ iriyāpathe asaṇṭhahitvā sabba-iriyāpathe vattanato **yapeti**. Tena tena iriyāpathena tathā tathā kāyassa yāpanato **yāpeti**. Ciraḷavattāpanato **carati**. Iriyāpathena iriyāpathaṁ vicchinditvā jīvitaharaṇato **viharati**.

Micchājīvapaṭisedhakenāti—

“Idhekacco veḷudānena vā pattadānena vā puppha phala sināna dantakaṭṭhadānena vā cāṭukamyatāya vā muggasūpyatāya vā pārībhaṭṭatāya vā jaṅghapesanikena vā aññataraññatarena vā buddhapaṭikuṭṭhena micchā-ājīvena jīvikaṁ kappeti, ayaṁ vuccati anācāro”²—

evaṁ vutta-anācārasaṅkhātamicchājīvapaṭipakkhena.

Na veḷudānādinā ācārenāti—

“Idhekacco na veḷudānena na patta na puppha na phala na sināna na dantakaṭṭha na cāṭukamyatāya na muggasūpyatāya na pārībhaṭṭatāya na jaṅghapesanikena na aññataraññatarena buddhapaṭikuṭṭhena micchā-ājīvena jīvikaṁ kappeti, ayaṁ vuccati ācāro”²—

evaṁ vuttena na veḷudānādinā ācārena.

Vesiyādi-agocaraṁ pahāyāti—

“Idhekacco vesiyagocaro vā hoti vidhavathullakumāripaṇḍaka bhikkhunipānāgāragocaro vā, saṁsaṭṭho viharati rājūhi rājamahāmattehi titthiyehi titthiyasāwakehi ananulomikena saṁsaggena, yāni pana tāni kulāni

1. Chinditvā (Syā), bāhitvā (Ka)

2. Abhi 2. 255 piṭṭhe.

assaddhāni appasannāni anopānabhūtāni akkosakaparibhāsakāni anatta
kāmāni ahitakāmāni aphāsukakāmāni ayogakkhemakāmāni bhikkhūnaṃ
bhikkhunīnaṃ upāsakānaṃ upāsikānaṃ, tathārūpāni kulāni sevati
bhajati payirupāsati, ayaṃ vuccati agocaroti”¹—

evamāgataṃ vesiyādi-agocaraṃ pahāya.

Saddhāsampannakulādināti ettha **ādi**-saddena upanissayagocarādiṃ
saṅgaṇhāti. Tividho hi gocaro upanissayagocaroti āraṅghagocaroti
upanibandhagocaroti. Katamo upanissayagocaroti?
Dasakathāvatthugūṇasamannāgato kalyāṇamitto, yaṃ nissāya asutaṃ suṇāti,
sutaṃ pariyodapeti, kaṅkhaṃ vitarati, diṭṭhiṃ ujum karoti, cittaṃ pasādeti.
Yassa vā pana anusikkhamāno saddhāya vaḍḍhati, sīlena sutena cāgena
paññāya vaḍḍhati, ayaṃ **upanissayagocaroti**. Katamo āraṅghagocaroti? Idha
bhikkhu antaragharaṃ pavittṭho vīthiṃ paṭipanno okkhittacakkhu
yugamattadassāvī saṃvuto gacchati, na hatthiṃ olokento, na assaṃ, na
rathaṃ, na pattim, na itthiṃ, na purisaṃ olokento. Na uddhaṃ olokento, na
adho olokento, na disāvidisaṃ vipekkhamāno gacchati, ayaṃ
āraṅghagocaroti. Katamo upanibandhagocaroti? Cattāro satipaṭṭhānā, yattha
cittaṃ upanibandhati. Vuttañhetuṃ bhagavatā “ko ca bhikkhave bhikkhuno
gocaroti sako pettika visayo? Yadi daṃ cattāro satipaṭṭhānā”², ayaṃ
upanibandha gocaroti. Iti ayaṃ tividho gocaro idha **ādi**-saddena saṅgahitoti
datṭhabbo.

Appamattakesu vajjesūti asaṅcicca āpannasekhiya-
akusalacittuppadādibhedesu vajjesu. **Bhayato dassanasīloti** paramāṇumattaṃ
vajjaṃ aṭṭhasatṭhiyojanasatasahassu bbedhasinerupabbatasadisāṃ katvā
dassanasabhāvo, sabbalahukaṃ vā dubbhāsitamattaṃ pārājikasadisāṃ katvā
dassanasabhāvo. **Sammā ādāyāti** sammadeva sakkaccaṃ sabbaso vā
ādiyitvā.

1. Abhi 2. 255 piṭṭhe.

2. Saṃ 3. 128 piṭṭhe.

Vaṭṭadukkhanissaraṇatthikehi sotabbato **sutaṃ**, pariyattidhammo. Taṃ dhāretīti **sutadharo**, sutassa ādhārabhūto. Yassa hi ito gahitaṃ etto palāyati, chiddaghaṭe udakaṃ viya na tiṭṭhati, parisamajjhe ekaṃ suttaṃ vā jātakaṃ vā kathetuṃ vā vācetuṃ vā na sakkoti, ayaṃ na sutadharo nāma. Yassa pana uggahitaṃ buddhavacanaṃ uggahitakālasadisameva hoti, dasapi vīsatiṃ vassāni sajjhāyaṃ akarontassa na nassati, ayaṃ sutadharo nāma. Tenevāha “**yadassa tan**”ti-ādi. Ekapadampi ekakkharampi avinaṭṭhaṃ hutvā sanniciyatīti sannicayo, suta sannicayo etasminti **sutasannicayoti** āha “**sutaṃ sannicitaṃ asminti sutasannicayo**”ti. Yassa hi sutaṃ hadayamañjusāyaṃ sannicitaṃ silāya lekhā viya suvaṇṇaghaṭe pakkhittā sīhavasā viya ca sādhu tiṭṭhati, ayaṃ sutasannicayo nāma. Tenāha “**etena -pa- avināsaṃ dasseti**”ti.

Dhātāti¹ paṇṇā vācuggaṭā. Ekassa hi uggahitabuddhavacanaṃ niccakālikaṃ na hoti, “asukasuttaṃ vā jātakaṃ vā kathehi”ti vutte “sajjhāyitvā aññehi saṃsanditvā paripucchāvasena atthaṃ ogāhitvā jānissāmi”ti vadati. Ekassa paṇṇaṃ pabandhavicche dābhāvato gaṅgāsotasadisāṃ bhavaṅgasotasadisāṇa akittimaṃ sukhappavatti hoti, “asukasuttaṃ vā jātakaṃ vā kathehi”ti vutte uddharitvā tameva katheti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “**dhātā**”ti. **Vācāya paṇṇā katāti** suddhasakavaggadasakapaṇṇāsadasakavasena vācāya sajjhāyitā, dasa suttāni gatāni, dasa vaggāni gatānīti-ādinā sallakkhetvā vācāya sajjhāyitāti attho. Suttekaḍḍhasa hi suttamattassa ca vacasā paricayo idha nādhippeto, atha kho vaggādivaseneva. **Manasā anupekkhitāti** manasā anu anu pekkhitā, bhāgaso nijjhāyitā cintitāti attho. **Āvajjantassāti** vācāya sajjhāyituṃ buddhavacanaṃ manasā cintentassa. **Suṭṭhu paṭividdhāti** nijjaṭaṃ niggumbaṃ katvā suṭṭhu yāthāvato paṭividdhā.

Dve mātikāti bhikkhumātikā bhikkhunīmātikā ca. **Vācuggaṭāti** purimasseva vevacanaṃ. **Tisso anumodanāti** saṃghabhatte dānānisamsapaṭisaṃyutta-anumodanā, vihārādimaṅgale maṅgalasuttādi-anumodanā, matakabhaddādi-avamaṅgale tirokuṭṭādi anumodanāti imā tisso

1. Dhātāti (Syā)

anumodanā. **Kammākammavinicchayoti** parivārāvasāne kammavagge vuttavinicchayo. “Vipassanāvasena uggaṇhantena catudhātuvavatthānamukhena uggahetabban”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam. Catūsu disāsu appaṭihatattā catasso disā etassāti catuddiso, catuddisoyeva **cātuddiso**, catasso vā disā arahati, catūsu vā disāsu sādhuṭi **cātuddiso**.

Abhivinayeti sakale vinayapiṭake. **Vinetunti** sikkhāpetum. “**Dve vibhaṅgā paguṇā vācuggatā kātabbā**ti idam paripucchāvasena uggahaṇampi sandhāya vuttan”ti vadanti. Ekassa pamuṭṭham, itarassa paguṇam hotīti āha “**tīhi janehi saddhim parivattanakkhamā kātabbā**”ti. **Abhidhammeti** nāmarūpaparicchede. **Heṭṭhimā vā tayo vaggā**ti mahāvaggato heṭṭhā sagāthakavaggo nidānavaggo khandhakavaggoti ime tayo vaggā. “Dhammapadampi saha vatthunā uggahetum vaṭṭati”ti **mahāpaccariyam** vuttattā jātakabhāṇakena sātṭhakatham jātakam uggahetvāpi dhammapadampi saha vatthunā uggahetabbameva.

Kalyāṇā sundarā parimaṇḍalapadabyañjanā vācā assāti **kalyāṇavāco**. Tenāha “**sithiladhanitādīnam -pa- vācāya samannāgato**”ti. Tattha **parimaṇḍalapadabyañjanāyāti** ṭhānakaraṇasampattiya sikkhāsampattiya ca katthacipi anūnatāya parimaṇḍala padāni byañjanāni akkharāni etissāti parimaṇḍalapadabyañjanā, padameva vā atthassa byañjanato **padabyañjanam**, tam akkharapāripūrim katvā sithiladhanitādidasavidham byañjanabuddhim aparihāpetvā vuttam **parimaṇḍalam** nāma hoti. Akkharapāripūriyā hi padabyañjanassa parimaṇḍalatā. Tena vuttam “**sithiladhanitādīnam yathāvidhāna vacanenā**”ti, parimaṇḍalam padabyañjanam etissāti **parimaṇḍalapadabyañjanā**. Atha vā pajjati ñāyati attho etenāti padam, nāmādi. Yathādhīppetamattham byañjetīti byañjanam, vākyam. Tesam paripuṇṇatāya **parimaṇḍalapadabyañjanā**.

Apica yo bhikkhu parisati dhammam desento suttam vā jātakam vā nikkhipitvā aññaṃ upārambhakaram suttam āharati, tassa upamam katheti, tadattham otāreti, evam idam gahetvā ettha khipanto ekapasseneva pariharanto kālam ñatvā vuṭṭhahati, nikkhittasuttam pana nikkhittamattameva hoti, tassa kathā aparimaṇḍalā nāma hoti atthassa aparipuṇṇabhāvato. Yo pana suttam vā jātakam vā nikkhipitvā bahi ekapadampi

agantvā yathānikkhattassa suttassa atthasaṁvaṇṇanāvaseneva suttantarampi ānento pāḷiyā anusandhiṇca pubbāparaṇca apekkhanto ācariyehi dinnanaye ṭhatvā tulikāya paricchindanto viya taṁ taṁ atthaṁ suvavatthitaṁ¹ katvā dassento gambhīramātikāya udakaṁ pesento viya gambhīramatthaṁ gamento vaggihārigatiyā² pade padaṁ koṭṭento sindhavājānīyo viya ekaṁyeva padaṁ anekehi pariyāyehi punappunaṁ saṁvaṇṇanto gacchati, tassa kathā parimaṇḍalā nāma hoti dhammato atthato anusandhito pubbāparato ācariyuggahatoti sabbaso paripuṇṇabhāvato. Evarūpampi kathāṁ sandhāya “**parimaṇḍalapadabyañjanāyā**”ti vuttaṁ.

Guṇaparipuṇṇabhāvena pure bhavāti **porī**, tassa bhikkhuno tenetaṁ bhāsitaḥkhaṁ atthassa guṇaparipuṇṇabhāvena pure puṇṇabhāve bhavāti attho. Pure vā bhavattā poriyā nāgarikitthiyā sukhumālattanena³ sadisāti **porī**, pure saṁvaḍḍharī viya sukumārāti attho. Purassa esātipi **porī**, **purassa esāti** nagaravāsīnaṁ kathāti attho. Nagaravāsīno hi yuttakathā honti pitimattaṁ “pitā”ti, bhātimattaṁ “bhātā”ti vadanti. Evarūpī hi kathā bahuno janassa kantā hoti manāpā, tāya poriyā.

Vissatṭhāyāti pittasemhādīhi apalibuddhāya sandiṭṭhaviḷambitādidosarahitāyā⁴. Atha vā nātisīghaṁ nātisaṇikaṁ niranantaraṁ ekarasaṇca katvā parisāya ajjhāsayanurūpaṁ dhammaṁ kathentassa vācā vissatṭhā nāma. Yo hi bhikkhu dhammaṁ kathento suttaṁ vā jātakam vā ārabhitvā āradhakālato paṭṭhāya turitaturito araṇim manthento⁵ viya uṇhakhādanīyaṁ khādanto viya pāḷiyā anusandhipubbāparesu gahitaṁ gahitameva, aggahitaṁ aggahitameva katvā purāṇapaṇṇantaresu caramānaṁ godhaṁ uṭṭhāpento viya tattha tattha paharanto osāpetvā uṭṭhāya gacchati. Purāṇapaṇṇantaresu hi paripātiyamānā godhā kadāci dissati kadāci na dissati, evamekaccassa atthavaṇṇanā katthaci dissati katthaci na dissati. Yopi dhammaṁ kathento kālena sīghaṁ, kālena saṇikaṁ, kālena mandaṁ, kālena mahāsaddaṁ, kālena khuddakasaddaṁ karoti, yathā

1. Puthuvavatthitaṁ (Syā) 2. Vattitādigatiyā (Syā) 3. Sukhumālakkhaṇena (Syā)

4. Sandiddhaviḷambitādidosarahitāyā (Ka)

5. Maddento (Syā)

nijjhāmatanḥikapetassa mukhato niccharaṇaka-aggi kālena jalati kālena nibbāyati, evaṃ petadhammakathiko nāma hoti, parisāya uṭṭhātukāmāya puna ārabhati. Yopi kathento tattha tattha vitthāyati, appaṭibhānatāya āpajjati, kenaci rogena nitthunanto viya kandanto viya katheti, imesaṃ sabbesampi kathā vissaṭṭhā nāma na hoti sukhena appavatta bhāvato. Yo pana suttaṃ āharitvā ācariyehi dinnanaye ṭhito ācariyuggahaṃ amuñcanto yathā ca ācariyā taṃ taṃ suttaṃ saṃvaṇṇesum, teneva nayena saṃvaṇṇento nātisīghaṃ nātisaṇikanti-ādinā vuttanayena kathāpabandhaṃ avicchinnam katvā nadīsoto viya pavatteti, ākāsaṅgāto bhassamāna-udakaṃ viya niranarakathaṃ pavatteti, tassa kathā vissaṭṭhā nāma hoti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “vissaṭṭhāyā”ti.

Anelagaḷāyāti elagaḷavirahitāya. Kassaci hi kathentassa elarū gaḷati, lālā paggharati, kheḷaphusitāni vā nikkhamanti, tassa vācā elagaḷā nāma hoti, tabbiparītāyāti attho. **Atthassa viññāpaniyāti** ādimajjhapariyosānaṃ pākāṭaṃ katvā bhāsitatthassa viññāpanasamatthatāya atthañāpane sādhanāya.

Vācāva karaṇanti vākkaraṇaṃ, udāhāraghoso. Kalyāṇaṃ madhuraṃ vākkaraṇaṃ assāti **kalyāṇavākkaraṇo**. Tenevāha “**madhurassaro**”ti. **Hīletīti** avajānāti. Mātugāmoti sambandho. Manaṃ apāyati vaḍḍhetīti **manāpo**. Tenāha “**manavaḍḍhanako**”ti. **Vaṭṭabhayena tajjetvāti** yobbanamadādimattā bhikkhuniyo saṃsārabhayena tāsetvā. **Gihikāleti** attano gihikāle. Bhikkhuniyā methunena bhikkhunīdūsako hotīti bhikkhuniyā kāyasamsaggameva vadati. Sikkhamānāsāmaṇerīsu pana methunenapi bhikkhunīdūsako na hotīti āha “**sikkhamānāsāmaṇerīsu methunadhamman**”ti. “Kāsāyavatthavaśanāyā”ti vacanato dussīlāsu bhikkhunīsikkhamānāsāmaṇerīsu garudhammaṃ ajjhāpannapubbo paṭikkhittoyevāti datṭhabbaṃ. Tassā bhikkhuniyā abhāvepi yā yā tassā vacanaṃ assosum, tā tā tatheva maññantīti āha “**mātugāmo hī**”ti-ādi.

Idāni aṭṭha aṅgāni samodhānetvā dassetuṃ “**ettha cā**”ti-ādi āraddhaṃ.
Imehi pana aṭṭhahaṅgehi asamannāgataṃ ñatticatutthena kammena
sammannento dukkaṭaṃ āpajjati, bhikkhu pana sammatoyeva hoti.

148. **Garukehī**ti garukātabbehi. **Ekato upasampannāyā**ti upayogatthe
bhumma vacanaṃ. “Ovadaṭi”ti vā imassa “vadaṭi”ti atthe sati
sampadānavacanampi yujjati. Bhikkhūnaṃ santike upasampannā nāma
parivattalingā vā pañcasatasākiyāniyo vā.

149. **Āsanaṃ paññāpetvā**ti ettha “sace bhūmi manāpā hoti, āsanaṃ
apaññāpetumpi vaṭṭati”ti tisupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Mātugāmaggaḥaṇena**
bhikkhunīpi saṅgahitāti āha “**dhammadesanāpattimocanatthan**”ti.
Sammatassa bhikkhuno santikaṃ pāṭipade ovādatthāya sabbāhi bhikkhunīhi
āgantabbato “samaggāttha bhaginiyo”ti iminā sabbāsaṃ āgamaṇaṃ
pucchatīti āha “**sabbā āgatātthā**”ti. Gilānāsu anāgatāsupi gilānānaṃ
anāgamanassa anuññātattā āgantumaṃ samatthāhi ca sabbāhi āgatattā
“samaggāmhayyā”ti vattumaṃ vaṭṭati. **Antogāme vā**ti-ādīsu yattha pañca
aṅgāni bhūmiyaṃ patiṭṭhāpetvā vanditumaṃ na sakkā hoti, tattha ṭhitāya eva
kāyaṃ purato nāmetvā “vandāmi ayyā”ti añjaliṃ paggayha gantumpi vaṭṭati.
Antaragharanti katthaci nagaradvārassa bahi-indakhīlato paṭṭhāya antogāmo
vuccati, katthaci gharummārato paṭṭhāya antogehaṃ. Idha pana “antogāme
vā”ti visumaṃ vuttattā “antaraghare vā”ti antogehaṃ sandhāya vuttanti
daṭṭhabbaṃ. **Yattha katthacī**ti antogāmādīsu yattha katthaci.

Vaṭṭatīti “vasatha ayye, mayaṃ bhikkhū ānessāmā”ti vuttavacanaṃ
saddahantīhi vasitumaṃ vaṭṭati. **Na nimantitā hutvā gantukāmā**ti manussehi
nimantitā hutvā gantukāmā na hontīti attho, tattheva vassaṃ upagantukāmā
hontīti adhippāyo. **Yatoti** bhikkhunupa ssayato. **Yācitvā**ti “tumhehi ānīta-
ovādeneva mayampi vasissāmā”ti yācitvā. **Tatthā**ti tasmaṃ
bhikkhunupassaye. **Āgatānaṃ santike ovādena vasitabbanti** pacchimikāya
vassaṃ vasitabbaṃ. **Abhikkhukāvāse vasantiyā āpattī**ti codanāmukhena
sāmaññato āpattippasaṅgaṃ vadati, na pana

tassā āpatti. **Vassacchedaṃ katvā gacchantiyāpi āpattī** vassānupagamamūlaṃ āpattiṃ vadati. Itarāya āpattiyā anāpattikāraṇasabbhāvato “**sā rakkhitaḃbā**”ti vuttaṃ, sā vassānupagamamūlā āpatti rakkhitaḃbāti attho, abhikkhukepi āvāse īdisāsu āpadāsu vassaṃ upagantabbanti adhippāyo. Tenāha “**āpadāsu hi -pa- anāpatti vuttā**”ti. Itarāya pana āpattiyā anāpatti, kāraṇe asati pacchimikāyapi vassaṃ na upagantabbam. Santesu hi bhikkhūsu vassaṃ anupagacchantiyā āpatti. **Tattha gantvā pavāretabbanti** ettha apavārentīnaṃ āpattisambhavato. Sace dūrepi bhikkhūnaṃ vasaṇaṭṭhānaṃ hoti, sakkā ca hoti navamiyaṃ gantvā pavāretum, tattha gantvā pavāretabbam. Sace pana navamiyaṃ nikkhamitvā sampāpuṇitum na sakkā hoti, agacchantīnaṃ anāpatti.

Uposathassa pucchanam uposathapucchā, sāyeva **ka-ppaccayaṃ** rassattañca katvā **uposathapucchakanti** vuttāti āha “**uposathapucchanan**”ti. **Uposato pucchitabboti** “kadā ayya uposatho”ti pucchitabbo. Bhikkhunāpi “sve bhagini uposatho”ti vattabbam. Bhikkhū kadāci kenaci kāraṇena pannarasikaṃ vā cātuddasī-uposatham, cātuddasikaṃ vā pannarasī-uposatham karonti, yasmiñca divase bhikkhūhi uposatho kato, tasmimyeva bhikkhunīhi uposatho kātabboti adhippāyena “**pakkhassa terasiyaṃyeva gantvā**”ti-ādi vuttaṃ. Evaṃ pucchitena bhikkhunā sace cātuddasiyaṃ uposatham karonti, “cātuddasiko bhaginī”ti vattabbam. Sace pana pannarasiyaṃ karonti, “pannarasiko bhaginī”ti ācikkhitabbam. **Ovādatthāyāti** ovādayācanatthāya. **Pāṭipadadivasato pana paṭṭhāya dhammasavanatthāya gantabbanti** pāṭipadadivase ovādaggaṇatthāya dutiyadivasato paṭṭhāya antarantarā dhammasavanatthāya gantabbam. Ovādaggaṇampi hi “dhammasavamevā”ti abhedena vuttaṃ. **Nirantaram vihāram upasaṅkamimsūti** yebhuyyena upasaṅkamaṇaṃ sandhāya vuttaṃ. **Vuttañhetanti**-ādinā yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjissāmāti sabbāsamiyeva bhikkhunīnaṃ upasaṅkamanadīpanatthaṃ pāḷi nidassitā. **Ovādaṃ gacchatī** ovādaṃ yāciturṃ gacchati. **Dve tissoti** dvīhi tīhi. Karaṇatthe cetam paccattavacanam.

Pāsādikenāti pasādaṇakena niddosena kāyakammādinā. **Sampādetūti** tividhaṃ sikkhaṃ sampādetu. Sace pātimokkhuḍḍesakaṃyeva

disvā tāhi bhikkhunīhi ovādo yācito bhaveyya, tena kiṃ kātābanti?
 Uposathagge sannipatite bhikkhusaṃghe pubbakiccavasena “atthi kāci
 bhikkhuniyo ovādaṃ yācamānā”ti pucchiamāne “evaṃ vadehī”ti
 ovādapaṭiggāhakena vattabbavacanaṃ aññena bhikkhunā kathāpetvā
 pātimokkhuddesakena vattabbavacanaṃ attanā vatvā puna sayameva gantvā
 bhikkhunīnaṃ ārocetabbaṃ, aññena vā bhikkhunā tasmim divase
 pātimokkhaṃ uddisāpetabbaṃ. **Etaṃ vuttanti** “tāhī”ti etaṃ bahuvacanaṃ
 vuttaṃ.

Ekā bhikkhunī vāti idaṃ bahūhi bhikkhunupassayehi ekāya eva
 bhikkhuniyā sāsanaapaṭiggahaṇaṃ sandhāya vuttaṃ, na pana dutiyikāya
 abhāvaṃ sandhāya. **Bahūhi bhikkhunupassayehī**ti antarāmagge vā
 tasmimyeva vā gāme bahūhi bhikkhunupassayehi. “Bhikkhunisaṃgho ca
 ayya bhikkhuniyo ca bhikkhunī cā”ti iminā nānā-upassayehi sāsanaṃ
 gahetvā āgatabhikkhuniyā vattabbavacanaṃ dasseti. Idañca ekena pakārena
 mukhamattanidassanatthaṃ vuttaṃ tasmim tasmim pana bhikkhunupassaye
 bhikkhunīnaṃ pamāṇaṃ sallakkhetvā tadanurūpena nayena vattabbaṃ.
Bhikkhusaṃghassa ayyānaṃ ayyassāti idaṃ saṅkhipitvā vuttaṃ.

Pātimokkhuddesakenapīti idaṃ saṃghuposathavaseneva dassitaṃ.
 Yattha pana tiṇṇaṃ dvinnāṃ vā vasanaṭṭhāne pātimokkhuddeso natthi,
 tatthāpi ṇattiṭṭhapanakena itarena vā bhikkhunā imināva nayena vattabbaṃ.
 Ekapuggalenapi uposathadivase ovādayācanaṃ sampaṭicchitvā pāṭipade
 āgatānaṃ bhikkhunīnaṃ “natthi koci”ti-ādi vattabbameva. Sace sayameva,
 “sammato ahan”ti vattabbaṃ. Imaṃ vidhiṃ ajānanto idha bālotti adhippeto.

150. **Adhammakamme adhammakammasaññī vaggāṃ**
bhikkhunisaṃghaṃ vaggasaññī ovadati, āpatti pācittiyassāti-ādīsu
 vijjamānesupi vaggādibhāvanimittesu dukkaṭesu adhammakammamūlakaṃ
 pācittiyameva pāṭiyaṃ sabbattha vuttanti āha “**adhammakamme dvinnāṃ**
navakānaṃ vasena aṭṭhārasa pācittiyānī”ti. Sesametta uttānameva.
 Asammatatā, bhikkhuniyā paripuṇṇūpasampannatā, ovādavasena
 aṭṭhagarudhammabhaṇananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Ovādasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Atthaṅgatasikkhāpadavaṇṇanā

153. Dutiye **kusalānaṃ dhammānaṃ sātaccakiriyāyāti** pubbabhāgappaṭipatti vasena vuttaṃ. **Munāti**ti jānāti. **Tena ñāṇena**ti tena arahattaphalapaññāsaṅkhātena ñāṇena. **Pathesūti** upāyamaggesu. Arahato pariniṭṭhitasikkhattā āha “**idañca -pa- vuttan**”ti. Atha vā “appamajjato sikkhato”ti imesaṃ padānaṃ hetu-atthataḍḍhabbā, tasmā appamajjanahetu sikkhanahetu ca adhicetasoti attho. **Sokāti** cittasantāpā. Ettha ca **adhicetasoti** iminā adhicittasikkhā, **appamajjatoti** iminā adhisīlasikkhā, **munino monapathesu sikkhatoti** etehi adhipaññāsikkhā, **muninoti** vā etena adhipaññāsikkhā, **monapathesu sikkhatoti** etena tāsaṃ lokuttarasikkhānaṃ pubbabhāgappaṭipadā, **sokā na bhavantīti**—ādīhi sikkhāpāripūriyā ānisaṃsā pakāsitāti veditabbaṃ.

Kokanudanti padumavisesanaṃ yathā “kokāsayan”ti, taṃ kira bahupattarā vaṇṇasampannaṃ ativiya sugandhañca hoti. “Kokanudaṃ nāma setapadumaṃ”tipi vadanti. **Pātoti** pageva. Ayañhettha attho—yathā kokanudasāṅkhātāṃ padumaṃ pāto sūriyuggamanavelāyaṃ phullaṃ vikasitaṃ avītagandhaṃ siyā virocamaṇaṃ, evaṃ sarīragandhena guṇagandhena ca sugandhaṃ saradakāle antalikkhe ādiccamiva attano tejasā tapantaṃ aṅgehi niccharaṇajutitāya aṅgīrasaṃ sammāsambuddhaṃ passāti.

Abhabboti paṭipattisāramaṇaṃ sāsanaṃ, paṭipatti ca pariyattimūlikā, tvañca pariyattiṃ uggahetuṃ asaṃmatto, tasmā abhabboti adhippāyo. **Suddhaṃ pilotikakhaṇḍanti** iddhiyā abhisāṅkhataṃ parisuddhaṃ coḷakhaṇḍaṃ. Tadā kira bhagavā “na sajjhāyaṃ kātuṃ asakkonto mama sāsane abhabbo nāma hoti, mā soci bhikkhū”ti taṃ bāhāyaṃ gahetvā vihāraṃ pavisitvā iddhiyā pilotikakhaṇḍaṃ abhinimminivā “handā bhikkhu imaṃ parimajjanto ‘rajoharaṇaṃ rajoharaṇa’nti punappunaṃ sajjhāyaṃ karohī”ti vatvā adāsi tattha pubbekatādhikārattā.

So kira pubbe rājā hutvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ karonto nalāṭato sede muccante parisuddhena sātakena nalāṭaṃ puñchi, sātako kiliṭṭho

ahosi. So “imaṃ sarīraṃ nissāya evarūpo parisuddhasāṭako pakatiṃ jahitvā kiliṭṭho jāto, aniccā vata saṅkhārā”ti aniccasaññaṃ paṭilabhati, tena kāraṇenassa rajoharaṇameva paccayo jāto. Rajam haratīti **rajoharaṇam**. **Samvegam paṭilabhitvā**ti asubhasaññaṃ aniccasaññaṇca upaṭṭhapento samvegam paṭilabhitvā. So hi yoniso ummajjanto “parisuddham vattham, natthettha doso, attabhāvassa panāyam doso”ti asubhasaññaṃ aniccasaññaṇca paṭilabhitvā nāmarūpapariggahādina pañcasu khandhesu ñāṇam otāretvā kalāpasammasanādikkamena vipassanam vaḍḍhetvā udayabbayañāṇadipaṭipāṭiyā vipassanam anulomagotrābhusamīpaṃ pāpesi. Tam sandhāya vuttam “**vipassanam ārabhī**”ti. **Obhāsagātham abhāsī**ti obhāsavissajjanapubbakabhāsitaḡāthā obhāsagāthā, tam abhāsīti attho.

Ettha ca “adhicetasoti imaṃ obhāsagātham abhāsī”ti idheva vuttam. **Visuddhimagge**¹ pana **dhammapadaṭṭhakathāyam**² **theragāthāsamvaṇṇanāyaṇca**³—

“Rāgo rajo na ca pana reṇu vuccati,
Rāgassetam adhivacanam rajoti.
Etaṃ rajam vippajahitvā paṇḍitā,
Viharanti te vigatarajassa sāsane.

Doso -pa- sāsane.

Moho rajo na ca pana reṇu vuccati,
Mohassetam adhivacanam rajoti.
Etaṃ rajam vippajahitvā paṇḍitā,
Viharanti te vigatarajassa sāsane—

imā tisso obhāsagāthā abhāsī”ti vuttam. **Adhicetasoti** ca ayam cūḷapanthakattherassa udānagāthāti imissāyeva pāḷiyā āgataṃ. Theragāthāyam pana cūḷapanthakattherassa udānagāthāsu ayam anārulhā, “ekudāniyattherassa pana ayam udānagāthā”ti tattha⁴ vuttam. Evarṃ santēpi imissā pāḷiyā aṭṭhakathāya ca evamāgatattā cūḷapanthakatthera ssapi

1. Visuddhi 2. 16 piṭṭhe.

3. Theragāthā-Ṭṭha 2. 196 piṭṭhe.

2. Dhammapada-Ṭṭha 1. 157 piṭṭhe.

4. Theragāthā-Ṭṭha 1. 192 piṭṭhe.

ayaṃ udānagāthā obhāsagāthāvasena ca bhagavatā bhāsītāti gahetabbaṃ.
Arahattaṃ pā puṇīti abhiññāpaṭisambhidāparivāraṃ arahattaṃ pāpuṇi.
Abhabbo tvanti-ādivacanato anukampāvasena saddhivihārikādiṃ
 saṃghikavihārā nikkadḍhāpentassa anāpatti viya dissati. Abhabbo hi thero
 sañcicca taṃ kātum, nikkadḍhanasikkhāpade vā apaññatte therena evaṃ
 katanti gahetabbaṃ.

156. **Ovadantassa pācittiyanti** atthaṅgate sūrite garudhammehi vā
 aññena vā dhammeneva ovadantassa sammatassapi pācittiyaṃ. Sesamettha
 uttānameva. Atthaṅgatasūriyatā, paripuṇṇūpasampannatā, ovadananti imāni
 panettha tīṇi aṅgāni.

Atthaṅgatasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Bhikkhunupassayasikkhāpadavaṇṇanā

162. Tatiyaṃ uttānatthameva. Upassayūpagamaṇaṃ,
 paripuṇṇūpasampannatā samayābhāvo, garudhammehi ovadananti imāni
 panettha cattāri aṅgāni.

Sikkhānupassayasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Āmisasikkhāpadavaṇṇanā

164. Catutthe “upasampannaṃ -pa- bhikkhunovādakan”ti imesaṃ
 “maṅkukattukāmo”ti iminā sambandho. “Avaṇṇaṃ kattukāmo ayasaṃ
 kattukāmo”ti imesaṃ pana vasena “upasampannaṃ”ti-ādīsu
 “upasampannassā”ti vibhattivipariṇāmo kātābhoti imamatthaṃ sandhāya
 “**ujjhāpanake vuttanayenevattho veditabbo**”ti vuttaṃ. “Cīvarahetu
 ovadati”ti-ādinā bhaṇantassa ekekasmim vacane niṭṭhite pācittiyaṃ
 veditabbaṃ. “Upasampannaṃ saṃghena asammataṃ”ti pāḷivacanato
 “sammatena vā saṃghena vā bhāraṃ katvā ṭhapito”ti aṭṭhakathāvacanato ca
 aṭṭhahi aṅgehi samannāgato sammatena vā vippavasitukāmena “yāvāhaṃ
 āgamissāmi,

tāva te bhāro hotū”ti yācitvā ṭhapito tassābhāvato saṃghena vā tatheva bhāraṃ katvā ṭhapito aṭṭhahi garudhammehi añña vā dhammena ovaditum labhatīti veditabbaṃ. Tasmā “yo pana bhikkhu asammato bhikkhuniyo ovadeyya, pācittiyaṃ”ti idaṃ pageva bhāraṃ katvā aṭṭhapitaṃ sandhāya vuttanti gahetabbaṃ.

168. **Anāpatti pakatiyā cīvarahetu -pa- ovadantaṃ bhaṇatīti** ettha āmisahetu ovadantaṃ “āmisahetu ovadatī”ti saññāya evaṃ bhaṇantassa anāpatti, “na āmisahetu ovadatī”ti saññino pana dukkaṭaṃ, na āmisahetu ovadantaṃ pana “āmisahetu ovadatī”ti saññāya bhaṇantassapi anāpatti sacittakattā sikkhāpadassa. Sesamettha uttānameva. Upasampannatā, dhammena laddhasammutitā, anāmisantaratā, avaṇṇakāmatāya evaṃ bhaṇananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Āmisasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

169. Pañcamaṃ uttānatthameva.

6. Cīvarasibbāpanasikkhāpadavaṇṇanā

175. Chaṭṭhe sace sā bhikkhunī taṃ cīvaraṃ āditova pārūpeyya, añña bhikkhuniyo disvā ujjhāpeyyum, tato mahājano passitum na labhatīti maññaṃ māno “yathāsaṃhaṭaṃ haritvā nikkhipitvā”ti-ādimāha.

176. **Nīharatīti** sakiṃ nīharati. Yepi tesaṃ nissitakāti sambandho. **Kathinavattanti** “sabrahmacārīnaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti itikattabbatāvasena sūcikkammakaraṇaṃ. **Ācariyupajjhāyānaṃ dukkaṭanti** akappiyasamādānavasena dukkaṭaṃ. **Vañceti** vāti “tava ñātikāyā”ti avatvā “ekissā bhikkhuniyā”ti ettakameva vatvā. “Ekissā bhikkhuniyā”ti sutvā te aññātikasaññino bhaveyyunti¹ āha “**akappiye**

1. Ahesunti (Syā)

niyojittā”ti. “Idaṃ te mātu cīvaran”ti-ādīni avatvāpi “idaṃ cīvaran sibbehi”ti saddhacittena sabbāpentassapi anāpatti.

179. **Upāhanatthavikādi**nti **ādi**-saddena yaṃ cīvaran nivāsetuṃ vā pārupituṃ vā na sakkā hoti, tampi saṅgaṇhāti. Sesamettha uttānameva. Aññātikāya bhikkhuniyā santakatā, nivāsanapārupanūpagatā, vuttanayena sibbanan vā sabbāpanan vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Cīvarasibbāpanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Saṃvidahanasikkhāpadavaṇṇanā

181. Sattame “pacchā gacchantīnaṃ corā acchindimsū”ti ettha “pattacīvaran”ti pāṭhasesoti āha “**pacchā gacchantīnaṃ pattacīvaran**”ti. **Tā bhikkhuniyoti** pacchā gacchantiyo bhikkhuniyo. “Pacchā gacchantīnan”ti ca vibhattivipariṇāmenettha sambandho veditabbo. Pāḷiyaṃ “gacchāma bhagini, gacchāma ayyā”ti bhikkhu pubbakam saṃvidhānaṃ vuttaṃ, “gacchāma ayya, gacchāma bhagini”ti bhikkhu nīpubbakam. **Ekaddhānamagganti** ekaṃ addhānaśaṅkhātāṃ maggaṃ, ekato vā addhānamaggaṃ. **Hiyyoti** suve. **Pareti** tatiyadivase.

182-183. **Dvidhā vuttapakāro**ti pādagamanavasena pakkhagamanavasena vāti dvidhā vuttappabhedo. Catunnaṃ maggānaṃ sambandhaṭṭhānaṃ **catukkaṃ**, tiṇṇaṃ maggānaṃ sambandhaṭṭhānaṃ **siṅghāṭakaṃ**. “Gāmantare gāmantare”ti ettha añño gāmo gāmantaranti āha “**nikkhamane anāpatti -pa- bhikkhuno pācittiyan**”ti. “Saṃvidhāyā”ti pāḷiyaṃ avisesena vuttattā “**neva pāḷiyā sametī**”ti vuttaṃ, “etthantare saṃvidahitepi bhikkhuno dukkaṭaṇ”ti vuttattā “**na sesa-aṭṭhakathāyā sametī**”ti vuttaṃ. **Addhayojanaṃ atikkamantassā**ti asati gāme addhayojanaṃ atikkamantassa. Yattha hi addhayojanabbhantare añño gāmo na hoti, taṃ idha agāmakaṃ araṇṇanti adhippetāṃ, addhayojanabbhantare pana gāme sati gāmantaragaṇanāya eva āpatti.

185. **Raṭṭhabhedeti** raṭṭhaviḷope. **Cakkasamāruḷhā**ti iriyāpathacakkaṃ sakaṭacakkaṃ vā samāruḷhā. Sesaṃ uttānameva. Dvinnampi saṃvidahitvā

maggaṭṭipatti, avisaṅketam, samayābhāvo, anāpadā, gāmantarokkamanam vā addhayojanātikkamo vāti imāni panettha pañca aṅgāni. Ekato-upasampannādīhi saddhim gacchantassa pana mātugāmasikkhāpadena āpatti.

Saṁvidahanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Nāvābhiruhanasikkhāpadavaṇṇanā

188. Aṭṭhame **lokassādamittasanthavavasena kīḷāpurekkhārā saṁvidahitvāti** ayaṁ viseso “evamime -pa- bhikkhunīhi saddhim nāvāya kīḷanti”ti iminā “uddhamgāminim vā adhogāminim vā”ti iminā ca siddho.

189. Nadiyā kuto gāmantaranti āha “**yassā nadiyā**”ti-ādi. “**Tassā sagāmakatīra passena -pa- addhayojanagaṇanāyāti** ekekapasseneva gamanam sandhāya vuttattā tādisikāya nadiyā majjhena gacchantassa gāmantaragaṇanāya addhayojanagaṇanāya ca āpatti”ti vadanti. **Sabba-aṭṭhakathāsūti**-ādinā attanā vuttamevattham samattheti. “Kīḷāpurekkhāratāya bhikkhuniyā saddhim saṁvidhāya nāvaṁ abhiruhantassa nadiyaṁyeva pācittiyassa vuttattā vāpīsamuddādīsu kīḷāpurekkhāratāya dukkaṭameva, na pācittiyam”ti vadanti. “Lokassādamittasanthavavasena kīḷāpurekkhārā saṁvidahitvā”ti vacanato keci “imaṁ sikkhāpadam akusalacittam lokavajjan”ti vadanti, tam na gahetabbam. Kīḷāpurekkhāratāya hi abhiruhitvāpi gāmantarokkamane addhayojanātikkame vā kusalābyākatacittasamaṅgīpi hutvā āpattim āpajjati. Yadi hi so saṁvegam paṭilabhitvā arahattam vā sacchikareyya, niddam vā okkameyya, kammaṭṭhānam vā manasi karonto gaccheyya, kuto tassa akusalacittasamaṅgitā, yenidam sikkhāpadam akusalacittam lokavajjanti vuccati, tasmā paṇṇattivajjam ticittanti siddham. Sesamettha uttānameva.

Nāvābhiruhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paripācitasikkhāpadavaṇṇanā

194. Navame **paṭiyāditanti** bhikkhūnaṃ atthāya sampāditam. **Ñātakā vā honti pavāritā vā**ti ettha sacepi bhikkhuno aññātakā appavāritā ca siyūṃ, bhikkhuniyā ñātakā pavāritā ce, vaṭṭati.

197. Pāpabhikkhūnaṃ pakkhupacchedāya idaṃ paññattam, tasmā pañcabhojane yeva āpatti vuttā. **Pañca bhojanāni ṭhapetvā sabbattha anāpattī**ti idaṃ pana iminā sikkhāpadena anāpattidassanattam vuttam. Viññattiyā uppannam paribhuñjantassa hi aññattha vuttanayena dukkaṭam. Sesam uttānameva. Bhikkhuniparipācitabhāvo, jānanam, gihisamārambhābhāvo, odanādīnaṃ aññataratā, tassa ajjhoharaṇanti imāni panettha pañca aṅgāni.

Paripācitasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Rahonisajjasikkhāpadavaṇṇanā

198. Dasame **upanandassa catutthasikkhāpadenā**ti appaṭicchanne mātugāmena saddhim rahonisajjasikkhāpadaṃ sandhāya vuttam. Kiñcāpi taṃ acelakavagge pañcamasikkhāpadaṃ hoti, upanandattheraṃ ārabha paññattesu pana catutthabhāvato “upanandassa catutthasikkhāpadenā”ti vuttam. Catutthasikkhāpadassa vatthuto imassa sikkhāpadassa vatthuno paṭhamam uppannattā idaṃ sikkhāpadaṃ paṭhamam paññattam. Iminā ca sikkhāpadena kevalam bhikkhuniyā eva rahonisajjāya āpatti paññattā¹, upari mātugāmena saddhim rahonisajjāya āpatti visum paññattāti daṭṭhabbam.

Rahonisajjasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito bhikkhunivaggo tatiyo.

1. Āpattiyā paññattattā (Syā)

4. Bhojanavagga

1. Āvasathapiṇḍasikkhāpadavaṇṇanā

206. Bhojanavaggassa paṭhamasikkhāpade **addhayojanam vā yojanam vā gantum sakkotīti** ettha tattakam gantum sakkontassapi tāvatakam gantvā aladdha bhikkhassa ito bhuñjitum vaṭṭati. **Imesaṃyevāti** imesaṃ pāsaṇḍānaṃyeva. **Ettakānanti** imasmim pāsaṇḍe ettakānaṃ. **Ekadivasam bhuñjitabbanti** ekadivasam sakimyeva bhuñjitabbaṃ. “Ekadivasam bhuñjitabbaṃ”ti vacanato pana ekasmim divase punappunaṃ bhuñjitum vaṭṭatīti na gahetabbaṃ. **Puna ādito paṭṭhāya bhuñjitum na vaṭṭatīti** iminā paṭhamam bhuttaṭṭhānesu puna ekasmimpi ṭhāne bhuñjitum na vaṭṭatīti dasseti.

208. “**Gacchanto vā āgacchanto vāti** idam addhayojanasena gahetabbaṃ”ti vadanti. **Antarāmagge gataṭṭhāneti** ekasseva santakam sandhāya vuttaṃ. “**Āgacchantepi ese va nayo**”ti saṅkhepena vuttamevattham vibhāvento “**gantvā paccāgacchanto**”ti-ādimāha. Āpattiṭṭhāneyeva puna bhuñjantassa anāpatti vattabbāti gamane āgamane ca paṭhamam bhojanam avatvā antarāmagge ekadivasam gataṭṭhāne ca ekadivasanti punappunaṃ bhojanameva dassitam, gamanadivase pana āgamanadivase ca “gamissāmi āgamissāmī”ti bhuñjitum vaṭṭatiyeva. Suddhacittena punappunaṃ bhuñjantassapi punappunaṃ bhojane anāpatti. Aññassatthāya uddisitvā paññattam bhikkhuno gahetumeva na vaṭṭatīti āha “**bhikkhūnaṃyeva atthāyā**”ti. Sesamettha uttānameva. Āvasathapiṇḍatā, agilānatā, anuvasitvā bhojananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Āvasathapiṇḍasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Gaṇabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

209. Dutiye **abhimāreti** abhigantvā bhagavato māraṇatthāya niyojite dhanuddhare. **Gulhapati cchannoti** apākaṭo. **Pavijjhīti** vissajjesi. Nanu **rājānampi mārāpesīti** vacanato idam sikkhāpadam ajātasattuno kāle paññattanti siddham, evaṃca sati parato anupaññattiyam—

“Tena kho pana samayena rañño māgadhasa seniyassa bimbisā rassa ñāṭisālohito ājīvakesu pabbajito hoti. Atha kho so ājīvako yena rājā māgadho seniyo bimbisāro tenupasaṅkami, upasaṅkamitvā rājānaṃ māgadhaṃ seniyaṃ bimbisāraṃ etadavoca -pa- kukkucāyantaṃ nādhivāseṇī”ti—

idaṃ kasmā vuttanti? So kira ājīvako taṃ dānaṃ dento bimbisārakālato paṭṭhāya adāsi, pacchā ajātasattukāle sikkhāpadapaññattito paṭṭhāya bhikkhū kukkucāyantaṃ taṃ dānaṃ na paṭiggaṇhimsu, tasmā ādito paṭṭhāya taṃ vatthu dassitanti veditabbaṃ¹. “Atha kho so ājīvako bhikkhūnaṃ santike dūtaṃ pāhesi”ti idaṃca tato pabhūti so ājīvako antarantarā bhikkhū nimantetvā dānaṃ dento ajātasattukāle sikkhāpade paññatte yaṃ bhikkhūnaṃ santike dūtaṃ pāhesi, taṃ sandhāya vuttaṃ.

215. Aññaṃaṇṇaviṣiṭṭhattā visadisāṃ rajjaṃ virajjaṃ, tato āgatā, tattha vā jātā, bhavāti vā verajjā, te eva **verajjakā**. Te pana yasmā gottacaraṇādivibhāgena nānappakārā, tasmā vuttaṃ “**nānāverajjake**”ti. Aṭṭhakathāyaṃ pana **nānāvidhehi aññarajjehi āgateti** rajjānaṃyeva vasena nānappakārataṃ vuttaṃ.

217-218. Imassa sikkhāpadassa viññattim katvā bhuñjanavattusmim paññattattā viññattiko gaṇabhojanaṃ vatthuvaseṇeva pakaṭantitaṃ avatvā “gaṇabhojanaṃ nāma yattha -pa- nimantitā bhuñjanti”ti nimantanavaseneva padabhājane gaṇabhojanaṃ vuttaṃ. “Kiñci pana sikkhāpadaṃ vatthu-ananurūpampi siyāti padabhājane vuttanayena nimantanavaseneva gaṇabhojanaṃ hotīti kesañci āsaṅkā bhavēyyā”ti taṃnivattanatthaṃ “**taṃ panetaṃ gaṇabhojanaṃ dvīhākārehi pasavati**”ti vuttaṃ. **Pañcannaṃ bhojanānaṃ nāmaṃ gahetvāti** ettha “bhojanaṃ gaṇhathāti vuttepi gaṇabhojanaṃ hotiyeṇā”ti vadanti. “Hetṭhā addhānagamanavattusmim nāvābhiruhanavattusmiṃca ‘idheva bhante bhuñjathā’ti vutte yasmā kukkucāyantaṃ na paṭiggaṇhimsu, tasmā ‘bhuñjathā’ti

1. Dīpetabbaṃ (Syā)

vuttepi gaṇabhojanam na hotiyevā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam. “Pañcannam bhojanānam nāmam gahetvā nimantetī”ti vuttattā pana “odanam bhuñjathā”ti vā “bhattan bhuñjathā”ti vā bhojananāmam gahetvāva vutte gaṇabhojanam hoti, na aññathā. “Idheva bhante bhuñjathā”ti etthāpi “odanan”ti vā “bhattan”ti vā vatvāva te evam nimantesunti gahetabbam. Gaṇavasena vā nimantitattā te bhikkhū apakataññutāya kukkucāyantā na paṭiggaṇhimsūti ayam amhākam khanti, vīmaṃsitvā yuttataram gahetabbam.

Ekato gaṇhantīti ettha aññamaññassa dvādasahattham amuñcitvā ṭhitā ekato gaṇhanti nāmāti gahetabbam. “Amhākam catunnampi bhattan dehīti vā viññāpeyyun”ti vacanato heṭṭhā “tvam ekassa bhikkhuno bhattan dehi, tvam dvinnanti evam viññāpetvā”ti vacanato ca attano atthāya aññehi viññattampi¹ sādiyantassa gaṇabhojanam hotiyevāti daṭṭhabbam. **Evam viññattito pasavatī**ti ettha viññattiyā sati gaṇhantassa ekato hutvā gahaṇe iminā sikkhāpadena āpatti, visum gahaṇe paṇītabhojanasūpodana viññattīhi āpatti veditabbā.

Vicāretīti pañcakaṇḍādivasena samvidahati. **Ghaṭṭetī**ti anuvātam chinditvā hatthena daṇḍakena vā ghaṭṭeti. **Suttam karotī**ti suttam vaṭṭeti. **Valetī**ti daṇḍake vā hatthe vā āvaṭṭeti. “Abhinavasessa cīvarassa karaṇam idha cīvarakammam nāma, purāṇacīvare sūcikkammam nāma na hotī”ti vadanti. “Catutthe āgate na yāpentīti vacanato sace añño koci āgacchanto natthi, cattāroyeva ca tattha nisinnā yāpetum na sakkonti, na vaṭṭatī”ti vadanti.

220. Gaṇabhojanāpattijanakanimantanabhāvato “**akappiyanimantanam**”ti vuttam. **Sampavesetvā**ti nisīdāpetvā. **Gaṇo bhijjatī**ti gaṇo āpattim na āpajjatīti adhippāyo. “Yattha cattāro bhikkhū -pa- bhuñjantī”ti imāya pāḷiyā saṃsandanato “**itaresam pana gaṇapūrako hotī**”ti vuttam. **Avisesenā**ti “gilāno vā cīvarakārako vā”ti avisesetvā sabbasādhāraṇavacanena. **Tasmāti** avisesitattā. **Bhutvā gatesū**ti ettha agatesupi bhojanakicce niṭṭhite gaṇhitum

1. Aññesampi viññattim (Syā)

vaṭṭati. **Tāni ca tehi ekato na gahitānī**ti yehi bhojanehi visaṅketo natthi, tāni bhojanāni tehi bhikkhūhi ekato na gahitāni ekena pacchā gahitattā.

Mahāthereti bhikkhū sandhāya vuttam. Dūtassa puna paṭipatham āgantvā “bhattam gaṇhathā”ti vacanabhayena “**gāmadvāre aṭṭhatvāvā**”ti vuttam.

Tattha tattha gantvāti antaravīthi-ādīsu tattha tattha ṭhitānam santikam gantvā. Bhikkhūnam atthāya gharadvāre ṭhapetvā diyyamānepi eseva nayo.

Nivattathāti vuttapade nivattitum vaṭṭatīti “nivattathā”ti vicchinditvā pacchā “bhattam gaṇhathā”ti vuttattā vaṭṭati. Sesamettha uttānameva.

Gaṇabhojanatā, samayābhāvo, ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Gaṇabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Paramparabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

221. Tatiye kulapaṭipāṭiyā abbocchinnam katvā niranteram diyyamānattā “bhattapaṭipāṭi aṭṭhitā¹ hotī”ti pāṭiyam vuttam, antarā aṭṭhatvā niranteram pavattatī vuttam hoti. **Upacāravasenāti** vohāravasena. Na hi so badaramattameva deti, upacāravasena pana evam vadati. Badaracuṇṇasakkharādihi payojitam “badarasāḷavan”ti vuccati.

226. Vikappanāvaseneva tam bhattam asantam nāma hotīti anupaññattivasena vikappanam aṭṭhapetvā yathāpaññattam sikkhāpadameva ṭhapitam. **Parivāre** pana vikappanāya anujānanampi anupaññattisamānanti katvā “catasso anupaññattiyo”ti vuttam. **Mahāpaccari-ādīsu** vuttanayam pacchā vadanto pāṭiyā saṁsandanato parammukhāvikappanameva patiṭṭhāpesi. Keci pana “tadā attano santike ṭhapetvā bhagavantam aññassa abhāvato therō sammukhāvikappanam nākāsi, bhagavatā ca visum sammukhāvikappanā na vuttā, tathāpi sammukhāvikappanāpi vaṭṭatī”ti vadanti. Teneva **mātikā**-aṭṭhakathāyampi² “yo bhikkhu pañcasu sahadhammikesu aññatarassa ‘mayham bhattapaccāsam tuyham dammī’ti vā ‘vikappemī’ti vā evam sammukhā vā ‘itthannāmassa

1. Adhiṭṭhitā (Pāṭiyam)

2. Kaṅkhā-Ṭṭha 217 piṭṭhe.

dammi'ti vā 'vikappemi'ti vā evaṃ parammukhā vā paṭhamanimantanāṃ avikappetvā pacchā nimantitakule laddhabhikkhato ekasitthampi ajjhoharati, pācittiyaṃ"ti vuttaṃ.

229. Pañcahi bhojanehi nimantitassa yena yena paṭhamāṃ nimantito, tassa tassa bhojanato uppaṭipāṭiyā avikappetvā vā parassa parassa bhojanāṃ **paramparabhojananti āha "sace pana mūlanimantanāṃ heṭṭhā hoti, pacchimarāṃ pacchimarāṃ upari, taṃ uparito paṭṭhāya bhuñjantassa āpattī"**ti. Hatthāṃ anto pavesetvā sabbahetṭhimarāṃ gaṇhantassa majjhe ṭhitampi antohatthagataṃ hotīti āha **"hatthāṃ pana -pa- yathā tathā vā bhuñjantassa anāpattī"**ti. Khīrassa rasassa ca bhattena amissaṃ hutvā upari ṭhitattā **"khīrāṃ vā rasāṃ vā pivato anāpattī"**ti vuttaṃ.

Mahā-upāsakoti gehasāmiko. **"Mahā-aṭṭhakathāyaṃ 'āpattī'**ti vacanena **kurundiyaṃ 'vaṭṭatī'**ti vacanāṃ viruddhaṃ viya dissati, dvinnampi adhippāyo **mahāpaccariyaṃ vibhāvito"**ti **mahāgaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Sabbe nimantenti**ti akappiyanimantanena nimantenti. "Paramparabhojanāṃ nāma pañcannaṃ bhojanānaṃ aññatarena bhojanena nimantito, taṃ ṭhapetvā aññaṃ pañcannaṃ bhojanānaṃ aññataraṃ bhojanāṃ bhuñjati, etaṃ paramparabhojanāṃ nāmā"ti vuttattā satipi bhikkhācariyāya paṭhamāṃ laddhabhāve "piṇḍāya caritvā laddhabhattāṃ bhuñjati, āpattī"ti vuttaṃ. Avikappavasena **"vacīkamman"**ti vuttaṃ. Sesamettha uttānameva. Paramparabhojanatā, samayābhāvo, ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Paramparabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Kāṇamātāsikkhāpadavaṇṇanā

230-231. Catutthe **kāṇāya mātāti** kāṇāti laddhanāmāya dārikāya mātā. Kasmā panesā kāṇā nāma jātāti āha **"sā kirassā"**ti-ādi. Imissā daharakāle mātāpitaro sinehasena "amma kāṇe amma kāṇe"ti voharimisu, sā tadupādāya kāṇā nāma jātā, tassā ca mātā **"kāṇamātā"**ti pākaṭā

ahosīti evamettha kāraṇaṃ vadanti. **Paṭiyālokanti** pacchimam disaṃ paccādiccanti vuttaṃ hoti.

233. **Pūvagaṇanāya pācittiyanti** mukhavatṭiyā heṭṭhimalekhato upariṭṭhita pūvagaṇanāya pācittiyam. “Dvattipattapūrā paṭiggahetabbā”ti hi vacanato mukhavatṭiyā heṭṭhimalekham anatikkante dve vā tayo vā pattapūre gahetuṃ vaṭṭati.

235. **Aṭṭhakathāsu pana -pa- vuttanti** idam aṭṭhakathāsu tathā āgatabhāvamattadīpanattham vuttaṃ, na pana tassa vādassa patiṭṭhāpanattham. Aṭṭhakathāsu vuttañhi pāḷiyā na sameti. Tatuttarigahaṇe anāpattidassanatthañhi “ñātakānaṃ pavāritānaṃ”ti vuttaṃ. Aññathā “anāpatti dvattipattapūre paṭiggaṇhātī”ti imināva pamāṇayuttaḡgaḡaṇe anāpattisiddhito “ñātakānaṃ pavāritānaṃ”ti visum na vattabbaṃ. Yadi evaṃ “taṃ pāḷiyā na sameti”ti kasmā na vuttanti? Heṭṭhā tatuttarisikkhāpade vuttanayeneva sakkā viññātunti na vattaṃ. Vuttañhi tattha¹ “aṭṭhakathāsu pana ñātakapavāritaṭṭhāne pakatīyāva bahumpi vaṭṭati, acchinnakāraṇā pamāṇameva vaṭṭatīti vuttaṃ, taṃ pāḷiyā na sameti”ti. “Apātheyyādi-atthāya paṭiyāditan”ti saññāya gaṇhantassapi āpattīyeva acittakattā sikkhāpadassa. Attanoyeva gahaṇattham “imassa hatthe dehi”ti vacanenapi āpajjanato “**vacīkamman**”ti vuttaṃ. Sesam uttānameva. Vuttalakkhaṇapūvamanthatā, asesakatā, apaṭippassaddhagamanatā, na ñātakādītā, atirekapaṭiggahaṇanti imāni panettha pañca aṅgāni.

Kāṇamātāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Paṭhamapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā

236. Pañcame **bhuttāvīti** bhuttāvino bhuttavanto, katabhattakiccāti vuttaṃ hoti. **Pavāritāti** ettha catūsu pavāraṇāsu yāvadatthapavāraṇā paṭikkhepapavāraṇā ca labbhatīti āha “**brāhmaṇena -pa- paṭikkhepapavāraṇāya pavāritā**”ti. Catubbidhā hi pavāraṇā vassaṃvutthapavāraṇā,

1. Vi-Ṭṭha 2. 249 piṭṭhe.

paccayapavāraṇā, paṭikkhepapavāraṇā, yāvadatthapavāraṇāti. Tattha “anujānāmi bhikkhave vassaṃvutthānaṃ bhikkhūnaṃ tīhi ṭhānehi pavāretun”¹ti ayaṃ **vassaṃvutthapavāraṇā**. Pakārehi diṭṭhādīhi vāreti saṃghādike bhajāpeti bhatte karoti etāyāti pavāraṇā, āpattivisodhanāya attavossaggokāsadānaṃ. Sā pana yasmā yebhuyyena vassaṃvutthehi kātābbā vuttā, tasmā “vassaṃvutthapavāraṇā”ti vuccati. “Icchāmaham bhante saṃghaṃ cātumāsaṃ bhesajjena pavāretun”²ti ca, “aṇṇatra puna pavāraṇāya aṇṇatra nīccapavāraṇāyā”³ti ca ayaṃ **paccayapavāraṇā** pavāreti paccaye icchāpeti etāyāti katvā, cīvarādīhi upanimantanāyetaṃ adhivacanaṃ. “Pavārito nāma asanaṃ paññāyati, bhojanaṃ paññāyati, hatthapāse ṭhito abhiharati, paṭikkhepo paññāyati, eso pavārito nāma”⁴ti ayaṃ **paṭikkhepapavāraṇā**. Vippakatabhojanatādīpañcaṅgasahito bhojanapaṭikkhepoyeva hettha pakārayuttā vāraṇāti pavāraṇā. “Paṇītena khādānīyena bhojanīyena sahatthā santappesi sampavāresi”⁵ti ayaṃ **yāvadatthapavāraṇā**. Yāvadatthaṃ bhojanassa pavāraṇā yāvadatthapavāraṇā.

237. **Ti-kāraṃ avatvā -pa- vattum vaṭṭatī**ti idaṃ vattābbākāradassanatthaṃ vuttaṃ. “Ti-kāre pana vuttepi akataṃ nāma na hotī”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

238-239. **Pavāritoti** paṭikkhepito. Yo hi bhuñjanto parivesakena upanītaṃ bhojanaṃ anicchanto paṭikkhipati, so tena pavārito paṭikkhepito nāma hoti. Byañjanaṃ pana anādiyitvā atthamattameva dassetuṃ “**katapavāraṇo katapaṭikkhepo**”ti vuttaṃ. Yasmā “asanaṃ”ti imināva padena “bhuttāvī”ti imassa attho vutto, tasmā na tassa kiñci payojanaṃ visum upalabbhati. Yadi hi upalabbheyya, pavāraṇā chaḷaṅgasamannāgatā āpajjeyyāti manasi katvā pañcasamannāgatattamyeva dassetuṃ “**vuttampi cetan**”ti-ādīnā pālīn āharati. Keci pana “hatthapāse ṭhito abhiharati”ti ekameva aṅgaṃ katvā “caturaṅgasamannāgatā pavāraṇā”tipi vadanti.

1. Vi 3. 223 piṭṭhe.

2. Vi 2. 135 piṭṭhe.

3. Vi 2. 137 piṭṭhe.

4. Vi 2. 111 piṭṭhe.

5. Ma 1. 299 piṭṭhe.

Ambilapāyāsādīsūti ādi-saddena khīrapāyāsādiṃ saṅgaṇhāti. Tattha ambilapāyāsaggahaṇena takkādi-ambilasamīyuttā ghanayāgu vuttā. Khīrapāyāsaggaha ṇena khīrasamīyuttā yāgu saṅgayhati. **Pavāraṇaṃ na janetī**ti anātirittabhojanāpatti nibandhanaṃ paṭikkhepaṃ na sādheti. Katopi paṭikkhepo anātirittabhojanāpatti nibandhanaṃ na hotīti akataṭṭhāneyeva tiṭṭhatīti āha “**pavāraṇaṃ na janetī**”ti “**yāgu**-saddassa pavāraṇajanakayāguyāpi sādharāṇattā ‘yāguṃ gaṇhathā’ti vuttepi pavāraṇā hotīti pavāraṇaṃ janetiyevāti vuttan”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ, taṃ parato tattheva “bhattamissakaṃ yāguṃ āharitvā”ti ettha vuttakāraṇena na sameti. Vuttañhi tattha “heṭṭhā ayāguke nimantane udakakaṇṭhikakhīrādīhi saddhiṃ madditaṃ bhattameva sandhāya ‘yāguṃ gaṇhathā’ti vuttattā pavāraṇā hoti, ‘bhattamissakaṃ yāguṃ āharitvā’ti ettha pana visuṃ yāguyā vijjamaṇattā pavāraṇā na hoti”ti. Tasmā tattha vuttanayeneva khīrādīhi samādditaṃ bhattameva sandhāya “yāguṃ gaṇhathā”ti vuttattā yāguyā ca tattha abhāvato pavāraṇā hotīti evamettha kāraṇaṃ vattabbaṃ. Evañhi sati parato “yenāpucchito, tassa atthitāyā”ti atṭhakathāyaṃ vuttakāraṇenapi saṃsandati, aññathā gaṇṭhipadesuyeva pubbāparavirodho āpajjati. Atṭhakathāvacanena ca na sameti. **Sace -pa- paññāyatīti** iminā vuttappamāṇassa macchamaṃsakhaṇḍassa nahārūno vā sabbhāvamattaṃ dasseti. **Tāhīti** puthukāhi.

Sālivīhiyavehi katasattūti yebhuṃyanayena vuttaṃ, satta dhaññāni pana bhajjitvā katopi sattuyeva. Tenevāha “**kaṅguvaraka -pa- sattu**saṅgahameva **gacchati**”ti. **Sattumodakoti** sattuyo piṇḍetvā kato apakko sattuguḷo. Pañcannaṃ bhojanānaṃ aññataravasena vippakatabhojanabhāvassa upacchinnattā “**mukhe sāsapamattampi -pa- na pavāreti**”ti vuttaṃ. “**Akappiyamaṃsaṃ paṭikkhipati, na pavāreti**”ti vacanato sace saṃghikaṃ lābhaṃ attano apāpuṇantaṃ jānitvā vā ajānitvā vā paṭikkhipati, na pavāreti paṭikkhipitabbasseva paṭikkhittattā. Alajjisantakaṃ paṭikkhipantopi na pavāreti. **Avatthutāyāti** anātirittāpattisādhikāya pavāraṇāya avatthubhāvato. Etena paṭikkhipi tabbasseva paṭikkhittabhāvaṃ

dīpeti. Yañhi paṭikkhipitabbaṃ hoti, tassa paṭikkhepo āpatti-aṅgaṃ na hotīti taṃ “pavāraṇāya avatthū”ti vuccati.

Upanāmetīti iminā kāyābhihāraṃ dasseti. Hatthapāsato bahi ṭhitassa satipi dātukāmābhihāre paṭikkhipantassa dūrabhāveneva pavāraṇāya abhāvato therassapi dūrabhāvamattaṃ gahetvā pavāraṇāya abhāvaṃ dassento **“therassa dūrabhāvato”**ti āha, na pana therassa abhihārasabbhāvato. Sacepi gahetvā gato hatthapāse ṭhito hoti, kiñci pana avatvā ādhārakaṭṭhāne ṭhitattā abhihāro nāma na hotīti **“dūtassa ca anabhiharaṇato”**ti vuttaṃ. “Gahetvā gatenā ‘bhattaṃ gaṇhathā’ti vutte abhihāro nāma hotīti **‘sace pana gahetvā āgato bhikkhu -pa- pavāraṇā hoti’**ti vuttan”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “pattaṃ kiñci upanāmetvā ‘imaṃ bhattaṃ gaṇhathā’ti vuttanti gahetabban”ti vadanti, taṃ yuttaṃ viya dissati vācābhihārassa idha anadhippetattā.

Parivesanāyāti bhattagge. **Abhihaṭṭāva hotīti** parivesakeneva abhihaṭṭa hoti. **Tato dātukāmatāya gaṇhantaṃ paṭikkhipantassa pavāraṇā hotīti** ettha agaṇhantampi paṭikkhipato pavāraṇā hotiyeva. Kasmā? Dātukāmatāya abhihaṭṭattā. “Tasmā sā abhihaṭṭāva hoti”ti hi vuttaṃ. Teneva tīsupi **gaṇṭhipadesu** “dātukāmābhihāre sati kevalaṃ ‘dassāmī’ti gahaṇameva abhihāro nāma na hoti¹, ‘dassāmī’ti gaṇhantepi agaṇhantepi dātukāmābhihārova abhihāro nāma hoti, tasmā gahaṇasamaye vā aggahaṇasamaye vā taṃ paṭikkhipato pavāraṇā hoti”ti vuttaṃ. Idāni asati tassa dātukāmābhihāre gahaṇasamayepi paṭikkhipato pavāraṇā na hotīti dassetuṃ **“sace panā”**ti-ādi vuttaṃ.

“Rasaṃ gaṇhathā”ti apavāraṇajanakassa nāmaṃ gahetvā vuttattā **“taṃ sutvā paṭikkhipato pavāraṇā natthi”**ti vuttaṃ. **Maccharasaṃ maṃsarasanti** ettha pana na kevalaṃ macchassa rasaṃ maccharasamicceva viññāyati, atha kho maccho ca maccharasañca maccharasanti evaṃ pavāraṇajanakasādhāraṇanāmasenapi

viññāyamānattā taṃ paṭikkhipato pavāraṇāva hoti. Parato **macchasūpanti** etthāpi eseva nayo. “**Idaṃ gaṇhathā**”ti **vuttepī**ti ettha evaṃ avatvāpi pavāraṇapahonakam yaṃkiñci abhihaṭam paṭikkhipato pavāraṇā hotiyevāti daṭṭhabbam. **Karambakoti** missakādhi vacanametaṃ. Yañhi aññenaññena missetvā karonti, so “karambako”ti vuccati. So sacepi maṃsena missetvā katova hoti, “karambakam gaṇhathā”ti apavāraṇārahassa nāmena vuttattā paṭikkhipato pavāraṇā na hoti. “Maṃsakarambakam gaṇhathā”ti vutte pana maṃsamissakam gaṇhathāti vuttam hoti, tasmā pavāraṇāva hoti.

“**Uddissakatan**”ti **maññamānoti** ettha “vatthuno kappiyattā akappiyasaññāya paṭikkhipatopi acittakattā imassa sikkhāpadassa pavāraṇā hoti”ti vadanti. “Heṭṭhā ayāguke nimantane udakakañjikakhīrādīhi saddhim madditam bhattameva sandhāya ‘yāgum gaṇhathā’ti vuttattā pavāraṇā hoti, ‘bhattamissakam yāgum āharitvā’ti ettha pana visum yāguyā vijjamānattā pavāraṇā na hoti”ti vadanti. **Ayamettha adhippāyoti** “yenāpucchito”ti-ādinā vuttamevattham sandhāya vadati. **Kāraṇam panettha duddasanti** ettha eke tāva vadanti “yasmā yāgumissakam nāma bhattameva na hoti, khīrādikampi hotiyeva, tasmā karambake viyapavāraṇāya na bhavitabbam. Evañca sati yāgu bahutarā vā hoti samasamā vā, na pavāreti. ‘Yāgu mandā, bhattam bahutaram, pavāreti’ti ettha kāraṇam duddasan”ti. Keci pana vadanti “yāgumissakam nāma bhattam, tasmā taṃ paṭikkhipato pavāraṇāya eva bhavitabbam. Evañca sati ‘idha pavāraṇā hoti na hoti’ti ettha kāraṇam duddasan”ti.

Yathā cettha kāraṇam duddasam, evaṃ parato “missakam gaṇhathā”ti etthāpi kāraṇam duddasamevāti veditabbam. Na hi pavāraṇappahonakassa appabahubhāvo pavāraṇāya bhāvābhāvanimittam, kiñcarahi pavāraṇajanakassa nāmaggaṇamevettha pamāṇam, tasmā “idañca karambakena na samānetabban”ti-ādinā yampi kāraṇam vuttam, tampi pubbe vuttana saṃsandiyaṃamānam na sameti. Yadi hi “missakan”ti bhattamissakeyeva ruḷham siyā, evaṃ sati yathā “bhattamissakam gaṇhathā”ti vutte bhattam bahutaram vā samam vā appataram vā hoti, pavāretiyeva, evaṃ “missakam gaṇhathā”ti vuttepi

appatarepi bhatte pavāraṇāya bhavitabbaṃ **missakanti** bhattamissakeyeva ruḷhattā. Tathā hi “missakanti bhattamissakeyeva ruḷhavohārattā idaṃ pana ‘bhattamissakamevā’ti vuttan”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Atha “missakan”ti bhattamissake ruḷhaṃ na hoti, missakabhattaṃ pana sandhāya “missakaṃ gaṇhathā”ti vuttanti. Evampi yathā ayāguke nimantane khīrādīhi saddhiṃ madditaṃ bhattameva sandhāya “yāguṃ gaṇhathā”ti vutte pavāraṇā hoti, evamidhāpi missakabhattameva sandhāya “missakaṃ gaṇhathā”ti vutte bhattaṃ appaṃ vā hotu bahu vā, pavāraṇā eva siyā. Tasmā “missakan”ti bhattamissake ruḷhaṃ vā hotu sandhāyabhāsitaṃ vā, ubhayatthāpi pubbenāparaṃ na sametīti kimettha kāraṇacintāya, īdisesu pana ṭhānesu aṭṭhakathāpamaṇeneva gantabbanti ayaṃ amhākaṃ khanti.

“**Visuṃ katvā detī**”ti bhattassa upari ṭhitaṃ rasādīṃ visuṃ gahetvā detī”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Kenaci** pana “yathā bhattasitthaṃ na patati, tathā gālhaṃ hatthena piḷetvā parissāvetvā detī”ti vuttaṃ. Tathāpi¹ kāraṇaṃ na dissati. Yathā hi bhattamissakaṃ yāguṃ āharitvā “yāguṃ gaṇhathā”ti vatvā yāgumissakaṃ bhattampi dentaṃ paṭikkhipato pavāraṇā na hoti, evamidhāpi bahukhīrarasādīsu bhattesu “khīraṃ gaṇhathā”ti-ādīni vatvā khīrādīni vā detu khīrādīmissakabhattaṃ vā, ubhayatthāpi pavāraṇāya na bhavitabbaṃ, tasmā “visuṃ katvā detī”ti tenākārena dentaṃ sandhāya vuttaṃ, na pana bhattamissakaṃ katvā diyyamānaṃ paṭikkhipato pavāraṇā hotīti dassanatthanti gahetabbaṃ. Yadi pana bhattamissakaṃ katvā diyyamāne pavāraṇā hotīti adhippāyena aṭṭhakathāyaṃ “visuṃ katvā detī”ti vuttaṃ, evaṃ sati aṭṭhakathāyevettha pamāṇanti gahetabbaṃ, na pana kāraṇantaraṃ gavesitabbaṃ.

Sace ukkuṭikaṃ nisinno pāde amuñcitvāpi bhūmiyaṃ nisīdati, iriyāpathaṃ vikopento nāma hotīti ukkuṭikāsaṇaṃ avikopetvāva sukhena nisīdituṃ “**tassa pana heṭṭhā -pa- nisīdanakaṃ dātabban**”ti vuttaṃ. “**Āsaṇaṃ acāletvā**ti pīṭhe phuṭṭhokāsato ānisadamāṃsaṃ amocetvā, anuṭṭhahitvāti vuttaṃ hoti, adinnādāne viya ṭhānācāvanaṃ na gahetabban”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

1. Tatthāpi (Syā)

Akappiyakatanti ettha akappiyakatasseva anatirittabhāvato kappiyaṃ akārāpetvā tasmim patte pakkhittamūlaphalādiyeva atirittam na hoti, sesam pana pattapariyāpannam atirittameva hoti, paribhuñjitum vaṭṭati. Tam pana mūlaphalādim paribhuñjitukāmena tato nīharitvā kappiyaṃ kārāpetvā aññasmim bhājane ṭhapetvā atirittam kārāpetvā bhuñjitabban.

So puna kātum na labhatī tasmimyeva bhājane kariyamānam paṭhamam katena saddhim katam hotīti puna soyeva kātum na labhati, añño labhati. Aññasmim pana bhājane tena vā aññena vā kātum vaṭṭati. Tenāha “yena akatam, tena kātabban. Yañca akatam, tam kātabban”ti. Tenapīti ettha **pi**-saddo na kevalam aññena vāti imamattham dīpeti. **Evaṃ katanti** aññasmim bhājane katam. **Pesetvāti** anupasampannassa hatthe pesetvā. Imassa vinayakammabhāvato “**anupasampannassa hatthe ṭhitam na kāretabban**”ti vuttam.

Sace pana āmisasamsaṭṭhānīti ettha sace mukhagatenapi anatirittena āmisena samsaṭṭhāni honti, pācittiyamevāti veditabban. Tasmā pavāritena bhojanam atirittam kārāpetvā bhuñjantenapi yathā akatena missam na hoti, evam mukhañca hatthañca suddham katvā bhuñjitabban. Kiñcāpi appavāritassa purebhattam yāmakālikādīni āhāratthāya paribhuñjatopi anāpatti, pavāritassa pana pavāraṇamūlakam dukkaṭam hotiyevāti “yāmakālikam -pa- ajjhohāre āpatti dukkaṭassā”ti pāḷiyam vuttam.

241. Kāyena bhuñjanato vācāya ānāpetvā atirittam akārāpanato ca āpajjatīti “**kāyavācato**”ti vuttam. Sesametta uttānameva. Pavāritabhāvo, āmisassa anatirittatā, kāle ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Paṭhamapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Dutiyapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā

243. Chaṭṭhe **sādhāraṇamevā**ti “handa bhikkhu khāda vā”ti-ādina vuttapavāraṇāya sādharmaṇaṃ. “Bhuttasmiṃ pācittiyaṃ”ti mātikāyaṃ vuttattā bhojana pariyoṣāṇe āpatti, na ajjhohāre ajjhohāre. **Abhihaṭṭhum pavāreti, āpatti pācittiyassā**ti idaṃca bhojanapariyoṣāṇaṃyeva sandhāya vuttanti veditabbaṃ. Sesamettha uttānameva. Pavāritatā, pavāritasaññitā, āsādanāpekkhatā, anārittena abhihaṭṭhum pavāraṇā, bhojanapariyoṣāṇanti imāni panettha pañca āṅgaṇi.

Dutiyapavāraṇāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Vikālabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

247. Sattame **aggasamajjoti** uttamaṃ naccam. Taṃ kira pabbatamatthake ṭhatvā ekaṃ devataṃ uddissa karonti. Naṭanaṃ nāṭakāni **naṭanāṭakāni**, sītāharaṇādīni. **Apaññatte sikkhāpadeti** ūnavāsativassasikkhāpade apaññatte. **Adamsūti** “vihāraṃ netvā khādissathā”ti adamsu.

248-249. Mūlakamūlādīni upadesatoyeva veditabbāni. Na hi tāni pariyaṇtarena vuccamānāni sakkā viññātum. Pariyaṇtarepi hi vuccamāne taṃ taṃ nāma ajānantānaṃ sammohoyeva siyā, tasmā tattha na kiñci vakkhāma. **Khādanīyatthanti** khādanīyena kattabbakiccaṃ. **Neva pharantīti** na nipphādentī. **Tesu tesu janapadesūti** ettha “ekasmiṃ janapade āhāraṇakiccaṃ sādharmaṇaṃ sesajanapadesupi na kappatī”ti vadanti. **Rukkhavalli-ādīnanti** heṭṭhā vuttameva sampiṇḍetvā vuttaṃ. **Antopathavīgatoti** sālakalyāṇīkhandhaṃ sandhāya vuttaṃ. **Sabbakappiyānīti** mūlakhandhatacapattādivasena sabbaso kappiyāni. Tesampi nāmasena na sakkā pariyaṇtaṃ dassetunti sambandho. Acchivādīnaṃ aparipakkāneva phalāni yāvajīvikānīti dassetum **“aparipakkānī”**ti vuttaṃ.

Harītakādīnaṃ atṭhīnīti ettha miṇjaṃ paṭicchādetvā ṭhitakapālāni yāvajīvikānīti ācariyā. Miṇjampi yāvajīvikanti eke. **Hiṅgūti** hiṅgurukkhato paggharitanīyyāso. Hiṅgujatu-ādayopi hiṅguvikatiyo eva. Tattha

hiṅgujatu nāma hiṅgurukkhassa daṇḍapattāni pacitvā kataniyyāso, **hiṅgusipāṭikam** nāma hiṅgupattāni pacitvā kataniyyāso. “Aññena missetvā kato”tipi vadanti. **Takanti** aggakoṭṭiyā nikkhantasilesa. **Takapattinti** pattato nikkhantasilesa. **Takapaṇṇinti** palāse bhajjitvā katasilesa. “Daṇḍato nikkhantasilesa”tipi vadanti. Sesamettha uttānameva. Vikālatā, yāvakālikatā, ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Vikālabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Sannidhikāraśikkhāpadavaṇṇanā

252-3. Aṭṭhame **tādisanti** asūpabyañjanaṃ. **Yaṃkiñci yāvakālikam vā yāmakālikam vā**ti ettha “yāmakālikan”ti iminā na kevaṃ yāvakālike eva sannidhipaccayā pācittiyaṃ, atha kho yāmakālikepīti dasseti. Nanu ca yāmakālikam neva khādanīyesu antogadham, na bhojanīyesu. Teneva padabhājanīye “khādanīyaṃ nāma pañca bhojanāni yāmakālikam sattāhakālikam yāvajīvikam ṭhapetvā avasesam khādanīyaṃ nāma. Bhojanīyaṃ nāma pañca bhojanāni”ti vuttam, “yo pana bhikkhu sannidhikāraśikkhāpadavaṇṇanā vā bhojanīyaṃ vā khādeyya vā bhuñjeyya vā, pācittiyaṃ”ti ca vuttam, tasmā yāmakālike pācittiyena bhavitabbanti katham viññāyatīti? Vuccate—padabhājanāne **khādanīya**-saddassa atthadassanattam “yāmakālikam ṭhapetvā”ti vuttam, na pana sannidhipaccayā anāpattidassanattam. Khāditabbañhi yaṃkiñci khādanīyanti adhippetam, na ca yāmakālikesu kiñci khāditabbaṃ atthi pāṭabyabhāvato. Tasmā kiñcāpi yāmakālikam khādanīyabhojanīyehi na saṅgahitam, tathāpi anāpattim dassentena “anāpatti yāmakālikam yāme nidahitvā bhuñjati”ti vacanato yāmātikame sannidhipaccayā pācittiyena bhavitabbanti viññāyati. “Yāmakālikena bhikkhave sattāhakālikam yāvajīvikam tadahupaṭiggahitam yāme kappati, yāmātikante na kappati”ti¹

1. Vi 3. 349 piṭṭhe.

imināpi cāyamattho siddho. Teneva bhagavato adhippāyaññūhi aṭṭhakathācariyehi yāmakālike pācittiyameva vuttaṃ.

Paṭiggahaṇeti gahaṇameva sandhāya vuttaṃ. Paṭiggahitameva hi taṃ, puna paṭiggahaṇakiccaṃ natthi. Teneva “**ajjhoharitukāmatāya gaṇhantassa paṭiggahaṇe**”ti vuttaṃ. **Mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ pana “ajjhoharissāmīti gaṇhantassa paṭiggahaṇe” icceva vuttaṃ. **Yanti** yaṃ pattaṃ. **Sandissatīti** yāguyā upari sandissati. Telavaṇṇe patte satipi nisnehabhāve aṅguliyā ghaṃsantassa vaṇṇavaseneva lekhā paññāyati, tasmā tattha anāpattīti dassanattam “**sā abbohārikā**”ti vuttaṃ. **Sayaṃ paṭiggahetvā apariccattameva hi dutiyadivase na vaṭṭatīti** ettha paṭiggahaṇe anapekkhavissajjanena anupasampannassa nirapekkhadānena vā vijahitapaṭiggahaṇaṃ pariccattameva hotīti “apariccattan”ti iminā ubhayathāpi avijahitapaṭiggahaṇameva vuttaṃ. Tasmā yaṃ parassa pariccajītvā adinnampi sace paṭiggahaṇe nirapekkhavissajjanena vijahitapaṭiggahaṇaṃ hoti, tampi dutiyadivase vaṭṭatīti veditabbaṃ.

Yadi evaṃ “patto duddhoto hoti”ti-ādīsu kasmā āpatti vuttatī? “Paṭiggahaṇaṃ avissajjetvāya sayaṃ vā aññena vā tucchaṃ katvā na sammā dhovivā niṭṭhāpīte patte laggampi avijahitapaṭiggahaṇameva hotīti tattha āpattī”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “sāmaṇerānaṃ pariccajantīti imasmiṃ adhikāre ṭhatvā ‘apariccattamevā’ti vuttattā anupasampanassa pariccattameva vaṭṭati, apariccattaṃ na vaṭṭatīti āpannaṃ, tasmā nirālayabhāvena paṭiggahaṇe vijahitepi anupasampannassa apariccattaṃ na vaṭṭatī”ti vadanti, taṃ yuttaṃ viya na dissati. Yadaggena hi paṭiggahaṇaṃ vijahati, tadaggena sannidhimpī na karoti vijahitapaṭiggahaṇassa appaṭiggahitasadisattā. Paṭiggahetvā nidahiteyeva ca sannidhipaccayā āpatti vuttā. “Paṭiggahetvā ekarattaṃ vītināmitassettaṃ adhivacanan”ti hi vuttaṃ.

Pāliyaṃ “sattāhakālikam yāvajīvikam āhāratthāya paṭiggahaṇhāti, āpatti dukkaṭassā”ti-ādīnā sannihitesu sattāhakālikayāvajīvikesu purebhattampi āhāratthāya ajjhoharaṇepi dukkaṭassa

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 225 piṭṭhe.

vuttattā yāmakālikepi āhāratthāya ajjhoharaṇe visum dukkaṭenapi bhavitabbanti āha “**āhāratthāya ajjhoharato dukkaṭena saddhim pācittiyan**”ti. **Pakati-āmiseti** odanādikappiyāmise. **Yāmakālikam sati paccaye sāmisenā mukhena ajjhoharato dveti** hiyyo paṭiggahitayāmakālikam ajja purebhattam sāmisenā mukhena bhuñjato sannihitayāmakālikapaccayā ekam pācittiyam, sannihitena saṁsaṭṭha-āmisapaccayā ekanti dve pācittiyāni. **Vikappadvayepīti** sāmisenā nirāmisenāti vuttavidhānadvaye. **Dukkaṭam vaḍḍhatīti** āhāratthāya ajjhoharaṇapaccayā dukkaṭam vaḍḍhati. **Thullaccayañca dukkaṭaṇca vaḍḍhatīti** manussamamse thullaccayam, sesa-akappiyamam sesu dukkaṭam vaḍḍhati.

255. **Paṭiggahaṇapaccayā tāva dukkaṭanti** ettha sannihitattā purebhattampi dukkaṭameva. Sati paccaye pana sannihitampi sattāhakālikam yāvajīvikam bhesajjathāya gaṇhantassa paribhuñjantassa ca anāpattiyeva. Sesamettha uttānameva. Yāvakālikayāmakālikatā, sannidhibhāvo, tassa ajjhoharaṇanti imāni panettha tīni aṅgāni.

Sannidhikāraśikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Paṇītabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

257-259. Navame paṇītasamṣaṭṭhāni bhojanāni **paṇītabhojanāni**. Yathā hi ājaññayutto ratho “ājaññaratho”ti vuccati, evamidhāpi paṇītasamṣaṭṭhāni sattadhañña nibbattāni bhojanāni “paṇītabhojanāni”ti vuttāni. Yehi pana paṇītehi saṁsaṭṭhāni, tāni “paṇītabhojanāni”ti vuccanti, tesam pabhedadassanattam “seyyathidam, sappi navanītan”ti-ādi pāḷiyam vuttam. “Yesam maṁsam kappatī”ti idaṇca pācittiyavattu paricchedadassanattam vuttam, na pana kappiyavattuparicchedadassanattam. Na hi akappiyamaṁsasattānam sappi-ādīni na kappanti. Ekañhi manussavasātelam ṭhapetvā sabbesam khīrasappinavanītasātelesu akappiyam nāma natthi. **Sappibhattanti** ettha kiñcāpi sappisaṁsaṭṭham bhattam sappibhattam, sappi ca bhattaṇca sappibhattantipi viññāyati, aṭṭhakathāsu pana “sālibhattam viya sappibhattam nāma natthi”ti kāraṇam vatvā dukkaṭasseva

daḷhatarāṃ katvā vuttattā na sakkā aññaṃ vattum. Aṭṭhakathācariyā eva hi idisesu ṭhānesu pamāṇaṃ.

Mūlanti kappiyabhaṇḍaṃ sandhāya vuttaṃ. **Anāpattīti** visaṅketattā sabbāhiyeva āpattīhi anāpatti. Keci pana “pācittiyeneva anāpatti vuttā, sūpodanaviññattidukkaṭaṃ pana hotiyevā”ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. **Kappiyasappinā akappiyasappināti** ca idaṃ kappiyākappiyamaṃsānaṃ vasena vuttaṃ, tasmā kappiyamaṃsasappinā akappiyamaṃsasappināti evamettha attho gahetabbo. **Nānāvattukānīti** sappinavanītādīnaṃ vasena vuttaṃ.

261. **Mahānāmasikkhāpadena kāretabboti** ettha—

“Agilānena bhikkhunā catumāsapaccayapavāraṇā sādītābā aññatra punapavāraṇāya aññatra niccapavāraṇāya, tato ce uttari sādīyeyya, pācittīyaṃ”ti¹—

idaṃ mahānāmasikkhāpadaṃ nāma. Iminā ca sikkhāpadena saṃghavasena gilānapaccayapavāraṇāya pavāritaṭṭhāne sace tattha rattīhi vā bhesajjehi vā paricchedo kato hoti, ettakāyeva rattīyo ettakāni vā bhesajjāni viññāpetabbānīti. Atha tato rattipariyantato vā bhesajjapariyantato vā uttari na bhesajjakaraṇīyena vā bhesajjaṃ aññabhesajjakaraṇīyena vā aññaṃ bhesajjaṃ viññāpentassa pācittīyaṃ vuttaṃ. Tasmā agilāno gilānasaññī hutvā pañca bhesajjāni viññāpento na bhesajjakaraṇīyena bhesajjaṃ viññāpento nāma hotīti “mahānāmasikkhāpadena kāretabbo”ti vuttaṃ. **Etāni pāṭidesanīyavattūnīti** pāṭiyaṃ āgatasappi-ādīni sandhāya vuttaṃ. Pāṭiyaṃ anāgatāni pana akappiyasappi-ādīni bhikkhunīnampi dukkaṭavattūnīti veditabbaṃ. **Sūpodanaviññattiyanti** bhikkhūnaṃ pācittiyavattūni bhikkhūnīnaṃ pāṭisesanīyavattūni ca ṭhapetvā avasesaviññattiṃ sandhāya vuttaṃ. Sesamettha uttānameva. Paṇītabhojanatā, agilānatā, akataviññattiyā paṭilābho, ajjhoharaṇanti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Paṇītabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Dantaponasikkhāpadavaṇṇanā

263. Dasame **ayyavosāṭitakānī**ti pitupiṇḍassetam adhivacanam.

Ummāreti susāne katagehassa attano gehassa vā ummāre. **Ghanabaddhoti** ghanamamsena sambaddho, kathinasamhataśiroti vuttam hoti.

264. **Mukhadvāranti** galanālikam. **Āhāranti** ajjhoharitabbam yaṁkiñci yāvakālikādīm. **Āhareyyāti** mukhadvāram paveseyya. Mukhena vā pavittam hotu nāsikāya vā, galena ajjhoharaṇīyattā sabbampi tam mukhadvāram pavesitameva hoti. Yasmā pana te bhikkhū anāhārepi udake āhārasaññāya dantapone ca mukhadvāram āhaṭam idanti saññāya kukkucāyimsu, tasmā vuttam **“te bhikkhū adinnam -pa- sammā attham asallakketvā kukkucāyimsū”**ti. Udakañhi yathāsukham pātum dantakaṭṭhaṇca dantaponaparibhogena paribhuñjitum vaṭṭati, tassa pana rasam gilitum na vaṭṭati. Sacepi dantakaṭṭharaso ajānantassa anto pavisati, pācittiyameva. Anajjhoharantena pana dantakaṭṭham vā hotu aññam vā, kiñci mukhe pakkhipitum vaṭṭati.

265. **Akallakoti** gilāno sahatthā paribhuñjitum asakkonto mukhena paṭiggaṇhāti. **Uccāraṇamattanti** ukkhipanamattam. **Ekadesenapīti** aṅguliyaṇi phuṭṭhamattena. **Tam ce paṭiggaṇhāti, sabbam paṭiggahitamevāti** veṇukoṭiyā bandhitvā ṭhapitattā. Sacepi bhūmiyam ṭhitameva ghaṭam dāyakena hatthapāse ṭhatvā ghaṭam dassāmīti dinnaveṇukoṭiggahaṇavasena paṭiggaṇhāti, ubhayakoṭibaddham sabbampi paṭiggahitameva hoti. Bhikkhussa atthāya apīletvā pakatiyā pīliyamāna-ucchurasam sandhāya “gaṇhathā”ti vuttattā **“abhihāro na paññāyati”**ti vuttam. Hatthapāse ṭhitassa pana bhikkhussa atthāya pīliyamānā ucchuto paggharantam rasam gaṇhitum vaṭṭati, doṇikāya sayam paggharantam ucchurasam majjhe āvaritvā āvaritvā vissajjitampi gaṇhitum vaṭṭati. **Katthaci** aṭṭhakathāsu.

Asamhārimeti thāmamajjhimena purisena asamhāriye.

“Tintinikādipannesū”ti vacanato sākhasu paṭiggahaṇam ruhatīti daṭṭhabbam. **Puñchitvā paṭiggahetvāti** ettha “puñchite paṭiggahaṇakiccam natthi, tasmā puñchitvā

gahetvāti evamattho gahetabbo”ti vadanti. Puñchitvā paṭiggahetvā vāti evamettha attho datṭhabbo. Patte patitarajanacūṇṇaṇhi abbhantaraparibhogatthāya aparihaṭabhāvato paṭiggahetvā paribhuñjitum vaṭṭati. Pubbābhogassa anurūpena “**anupasampannassa datvā -pa- vaṭṭati**”ti vuttam. Yasmā pana tam “aññassa dassāmī”ti cittuppādamattena parasantakam nāma na hoti, tasmā tassa adatvāpi paṭiggahetvā paribhuñjitum vaṭṭati.

Bhikkhussa detīti aññassa bhikkhussa deti. **Kaṇṇikanti** khīrarasādim yamkiñci dravam sandhāya vuttam. Hatthato mocetvā puna gaṇhāti, uggahitakam hotīti āha “**hatthato amocentenevā**”ti. **Ālulentānanti** ālulentānam, ayameva vā pāṭho. Āharitvā bhūmiyam ṭhapitattā abhihāro natthīti āha “**patto paṭiggahetabbo**”ti. **Paṭhamataram ulūkato thevā patte patantīti** ettha “yathā paṭhamataram patitatheve doso natthi, tathā ākiritvā apanentānam pacchā patitathevepi abhihaṭattā nevatthi doso”ti vadanti. **Caru kenāti** khuddakabhājanena. **Mukhavattiyāpi gahetum vaṭṭatīti** mukhavattim ukkhipitvā hatthe phusāpīte gaṇhitum vaṭṭati. **Kecīti** abhayagirivāsino. **Esa nayoti** kāyapaṭibaddhapaṭibaddhampi kāyapaṭibaddhamevāti ayam nayo. Tathā ca tattha kāyapaṭibaddhe tampaṭibaddhe ca thullaccayameva vuttam.

Tenāti yassa bhikkhuno santikam gatam, tena. **Tasmāti** yasmā mūlaṭṭhasseva paribhogo anuññāto, tasmā. Tam divasam hatthena gahetvā dutiyadivase paṭiggahetvā paribhuñjantassa uggahitakapaṭiggahitam hotīti āha “**anāmasitvā**”ti. Appaṭiggahitattā “**sannidhipaccayā anāpatti**”ti vuttam. Appaṭiggahetvā paribhuñjantassa adinnamukha dvārāpatti hotīti āha “**paṭiggahetvā pana paribhuñjitabban**”ti. “**Tam divasam -pa- na tato paran**”ti vacanato tam divasam hatthena gahetvā vā aggahetvā vā ṭhapitam dutiyadivase appaṭiggahetvā paribhuñjantassa adinnamukhadvārāpatti hoti, hatthena gahetvā ṭhapitam dutiyadivase paṭiggahetvā paribhuñjantassa pana uggahitakapaṭiggahitam hoti. Appaṭiggahitameva hi hatthena gahetvā ṭhapitam. “**Sāmam gahetvā paribhuñjitum**”ti hi vacanato appaṭiggahitasseva tasmim divase paribhogo anuññāto. Tasmā yam vuttam **gaṇṭhipade “tam diyyamānam patatīti** ettha yathā gaṇabhojanādīsu

gilānādīnaṃ kukkuccāyantānaṃ gaṇabhojanaṃ anuññātaṃ, evamidhāpi bhagavatā paṭiggahitameva kukkuccavinodanattamaṃ anuññātan”ti, taṃ na gahetabbaṃ. “Taṃ diyyamānaṃ patati”ti avisesena vuttattā catūsupi kālikesu ayaṃ nayo veditabbo.

Satthakenāti paṭiggahitasatthakena. Kasmā panettha uggahitapaccayā sannidhipaccayā vā doso na siyāti āha “**na hi taṃ paribhogatthāya pariharantī**”ti. Imināva bāhiraparibhogattham sāmam gahetvā anupasampannena dinnam vā gahetvā pariharitum vaṭṭatīti dīpeti. Tasmā pattasammakkhanādi-attham sāmam gahetvā parihaṭṭelādīṃ sace paribhuñjitukāmo hoti, paṭiggahetvā paribhuñjantassa anāpatti. Abbhantaraparibhogattham pana sāmam gahitam paṭiggahetvā paribhuñjantassa uggahitakapaṭiggahitam hoti, appaṭiggahetvā paribhuñjantassa adinnamukhadvārāpatti hoti, abbhantaraparibhogatthameva anupasampannena dinnam gahetvā pariharantassa siṅgiloṇakappo viya sannidhipaccayā āpatti hoti. Keci pana “thāmamajjhimaṃ purissa uccāraṇamattam hotīti-ādina vuttapañcaṅgasampattiyā paṭiggahaṇassa ruhanato bāhiraparibhogatthampi sace anupasampannena dinnam gaṇhāti, paṭiggahitamevā”ti vadanti. Evaṃ sati idha bāhiraparibhogattham anupasampannena dinnam gahetvā pariharantassa sannidhipaccayā āpatti vattabbā siyā, “na hi taṃ paribhogatthāya pariharantī”ti ca na vattabbaṃ, tasmā bāhiraparibhogattham gahitam paṭiggahitam nāma na hotīti veditabbaṃ. Yadi evam pañcasu paṭiggahaṇaṅgesu “paribhogatthāyā”ti visesaṃ vattabbanti? Na vattabbaṃ. Paṭiggahaṇaṇhi paribhogatthameva hotīti “paribhogatthāyā”ti visum avatvā “tañce bhikkhu kāyena vā kāyapaṭibaddhena vā paṭiggaṇhātī”ti ettakameva vuttam. Apare pana “satipi paṭiggahaṇe ‘na hi taṃ paribhogatthāya pariharantī’ti idha aparibhogatthāya pariharane anāpatti vuttā”ti vadanti. **Udukkhalamusalāni khiyyantīti** ettha udukkhalamusalānaṃ khayena pisitakoṭṭitabhesajjesu sace āgantukavaṇṇo paññāyati, na vaṭṭati.

Suddham udakam hotīti rukkhāsākhādīhi gaḷitvā patana-udakam sandhāya vuttam. **Patto vāssa paṭiggahettabboti** etthāpi pattagataṃ chupitvā dentassa

hatthalaggena āmisena dosābhāvatthaṃ pattapaṭiggahaṇanti
 abbhantaraparibhogatthameva paṭiggahaṇaṃ veditabbaṃ. **Yaṃ sāmaṇerassa patte patati -pa- paṭiggahaṇaṃ na vijahatī** ettha punappunaṃ gaṇhantassa attano patte pakkhittameva “attano santakan”ti sanniṭṭhānakaraṇato hatthagataṃ paṭiggahaṇaṃ na vijahati, paricchinditvā dinnāṃ pana gaṇhantassa gahaṇasamayeyeva “attano santakan”ti sanniṭṭhānassa katattā hatthagataṃ paṭiggahaṇaṃ vijahati. **Kesañci atthāya odanaṃ pakkhipatī** ettha anupasampannassa atthāya pakkhipantepi “āgantvā gaṇhissatī”ti sayameva pakkhipitvā ṭhapanato paṭiggahaṇaṃ na vijahati, anupasampannassa hatthe pakkhittāṃ pana anupasampanneneva ṭhapitaṃ nāma hotīti paṭiggahaṇaṃ vijahati pariccattabhāvato. Tena vuttaṃ “sāmaṇera -pa- pariccattattā”ti.

Paṭiggahaṇūpagāṃ bhāraṃ nāma thāmamajjhimassa purisassa ukkhepārahaṃ. Kiñcāpi avissajjetvāva aññena hatthena pidahantassa doso natthi, tathāpi na pidahitabbanti aṭṭhakathāpamāṇeneva gahetabbaṃ. **Macchikavāraṇatthanti** ettha “sacepi sākhāya laggarajaṃ patte patati, sukhena paribhuñjitum sakkāti sākhāya paṭiggahitattā abbhantaraparibhogatthamevidha paṭiggahaṇanti mūlapaṭiggahaṇameva vaṭṭatī”ti vuttaṃ. Apare pana “macchikavāraṇatthanti ettha vacanamattāṃ gahetvā bāhiraparibhogatthaṃ gahitaṃ”ti vadanti. **Tasmimpi asatīti** cāṭiyā vā kuṇḍake vā asati. **Anupasampannaṃ gāhāpetvā** tiṃyeva ajjhoharaṇīyabhaṇḍaṃ anupasampannena gāhāpetvā. **Therassa pattāṃ anutherassā**ti therassa pattāṃ attanā gahetvā anutherassa deti. **Tuyhaṃ yāguṃ mayhaṃ dehī**ti ettha evaṃ vatvā sāmaṇerassa pattāṃ gahetvā attanopi pattāṃ tassa deti. **Ettha panā**ti paṇḍito sāmaṇeroti-ādipattaparivattanakathāya. **Kāraṇaṃ upaparikkhitabbanti** yathā mātu-ādīnaṃ telādīni haranto tathārūpe kicce anupasampannena aparivattetvāva paribhuñjitum labhati, evamidha pattaparivattanaṃ akatvā paribhuñjitum na labhatīti ettha kāraṇaṃ vīmaṃsitabbanti attho.

Ettha pana¹ “sāmaṇerehi gahitatanḍulesu parikkhīṇesu avassaṃ amhākaṃ sāmaṇerā saṅghaṃ karontīti vitakkuppatti sambhavati, tasmā taṃ parivattetvāva paribhuñjitabbaṃ. Mātāpitūnaṃ atthāya pana chāyatthāya vā

1. Keci panettha (Syā)

gahaṇe paribhogāsā natthi, tasmā taṃ vaṭṭatī”ti kāraṇaṃ vadanti. Teneva **ācariyabuddhadattattherenapi** vuttaṃ—

“Mātāpitūnamatthāya, telādiharatopi ca.

Sākhāṃ chāyādi-atthāya, imesaṃ na visesati¹.

Tasmā hissa visesassa, cintetabbaṃ tu kāraṇaṃ.

Tassa sālayabhāvaṃ tu, visesaṃ takkayāma tan”ti².

Idamevettha yuttataraṃ avassaṃ tathāvidhavitakkuppattiyā sambhavato. Na sakkā hi ettha vitakkaṃ sodhetunti. Mātādīnaṃ atthāya haraṇe pana nāvassaṃ tathā vidhavitakkuppattīti sakkā vitakkaṃ sodhetuṃ. Yattha hi vitakkaṃ sodhetuṃ sakkā, tattha nevatthi doso. Teneva vakkhati sace pana sakkoti vitakkaṃ sodhetuṃ, tato laddhaṃ khāditumpi vaṭṭatī”ti.

Niccāletuṃ na sakkotīti niccāletvā sakkharā apanetuṃ na sakkoti.

Ādhārake patto ṭhapito hotīti paṭiggahetabbapattaṃ sandhāya vuttaṃ.

Cāletīti vinā kāraṇaṃ cāleti. Satipi kāraṇe bhikkhūnaṃ paribhogārahaṃ cāletuṃ na vaṭṭati. Kiñcāpi “anujānāmi bhikkhave amanussikābādhe āmakamaṃsaṃ āmakalohitaṃ”ti³ tādise ābādhe attano atthāya āmakamaṃsapāṭiggahaṇaṃ anuññātaṃ, “āmakamaṃsapāṭiggahaṇā paṭivirato hotī”ti ca sāmāññato paṭikkhittaṃ, tathāpi attano aññassa vā bhikkhuno atthāya aggahitattā “**sīhavighāsādīm -pa- vaṭṭatī**”ti vuttaṃ.

Sakkoti vitakkaṃ sodhetunti mayhampi deṭṭīti vitakkassa anuppannabhāvaṃ sallakkhetuṃ sakkoti, sāmaṇerassa dassāmīti suddhacittena mayā gahitanti vā sallakkhetuṃ sakkoti.

Sace pana mūlepi paṭiggahitaṃ hotīti ettha “gahetvā gate mayhampi dadeyyunti saññāya sace paṭiggahitaṃ hotī”ti vadanti. **Koṭṭhāse karotīti** bhikkhusāmaṇerā ca attano attano abhirucitaṃ koṭṭhāsaṃ gaṇhantūti sabbesaṃ samake koṭṭhāse karoti.

1. Imassa na visesatā (Syā)

2. Takkayāmahanti (Syā)

3. Vi 3. 294 piṭṭhe.

gahitāvasesanti sāmaṇerehi gahitakoṭṭhāsato avasesaṃ. **Gaṇhitvāti** “mayhaṃ idaṃ gaṇhissāmi”ti gahetvā. Idha gahitāvasesaṃ nāma tena gaṇhitvā puna ṭhapitaṃ. **Paṭiggahetvāti** tadahu paṭiggahetvā. Teneva “**yāvakālikena yāvajjīvikasaṃsagge doso natthi**”ti vuttaṃ. Sace pana purimadivase paṭiggahetvā ṭhapitā hoti, sāmisenā mukhena tassā vaṭṭiyā dhūmaṃ pivituṃ na vaṭṭati. **Samuddodakenāti** appaṭiggahitasamuddodakena. Yasmā katakaṭṭhi udakaṃ pasādetvā visuṃ tiṭṭhati, tasmā “**abbohārikan**”ti vuttaṃ. **Laggatīti** mukhe hatthe ca udae sukkhe setavaṇṇaṃ dassentaṃ laggati. **Pāṇiyaṃ gahetvāti** attanoyeva atthāya gahetvā. Sace pana pītāvasesaṃ tattheva ākirissāmīti gaṇhāti, puna paṭiggahaṇakiccaṃ natthi. **Vikkhambhetvāti** viyūhitvā, apanetvāti attho.

Mahābhūtesūti sarīraṇissitesu mahābhūtesu. **Patatīti** vicchinditvā patati. Vicchinditvā patitameva hi paṭiggahetabbaṃ, na itaraṃ. **Alladāruṃ rukkhato chinditvāpi kātuṃ vaṭṭatīti** ettha mattikatthāya pathaviṃ khaṇitumpi vaṭṭatīti veditabbaṃ. **Sappadaṭṭhakkhaṇeyeva vaṭṭatīti** asati kappiyakārake sāmaṃ gahetvā paribhaṇjituṃ vaṭṭati, aññadā paṭiggahāpetvā paribhuṇjitabbaṃ. Sesamettha uttānameva. Appaṭiggahitatā, ananuññātātā, dhūmādi-abbohārikābhāvo, ajjhoharaṇanti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Dantaponasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito bhojanavaggo catuttho.

5. Acelakavagga

1. Acelakasikkhāpadavaṇṇanā

273. Acelakavaggassa paṭhamasikkhāpade **tesanti** titthiyānaṃ. **Tatthāti** bhājane. **Itoti** pattato. **Sace titthiyo vadatīti** “paṭhamameva maṃ sandhāya abbiharitvā ṭhapitaṃ mayhaṃ santakaṃ hoti, imasmim bhājane ākirathā”ti vadati, vaṭṭati. Sesamettha uttānameva. Aññatitthiyatā,

ajjhoharaṇīyatā,¹ ajjhoharaṇatthāya sahatthā anikkhittabhājane dānanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Acelakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Uyyojanasikkhāpadavaṇṇanā

274. Dutiyam uttānatthameva. Anācāraṃ ācaritukāmatā, tadatthameva upasampannassa uyyojanā, evaṃ uyyojentassa upacārātikkaṃmoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Uyyojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Sabhojanasikkhāpadavaṇṇanā

280. Tatiye **piṭṭhasaṅghā**ṭoti dvārabāhāyetaṃ adhivacanaṃ. Khuddakaṃ nāma sayanigharaṃ vitthārato pañcahatthappamāṇaṃ hoti, tassa ca majjhimatthānaṃ piṭṭhasaṅghāṭato aḍḍhateyyahatthappamāṇameva hoti, tasmā tādise sayanighare piṭṭhasaṅghāṭato hatthapāsaṃ vijahitvā nisinno piṭṭhivaṃsaṃ atikkamitvā nisinno nāma hoti. Evaṃ nisinno ca majjham atikkamitvā nisinno nāma hotīti āha “**iminā majjhātikkamaṃ dassetī**”ti. **Yathā vā tathā vā katassā**ti piṭṭhivaṃsaṃ āropetvā vā anāropetvā vā katassa. **Sacittakanti** anupavisitvā nisīdanacittena sacittakaṃ. Sesamettha uttānameva. Pariyuṭṭhitarāgajāyampatikānaṃ sannihitatā, sayanigharatā, dutiyassa bhikkhuno abhāvo, anupakhajja nisīdananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Sabhojanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

284-289. Catutthapañcomesu natthi kiñci vattabbaṃ.

1. Ananuññāta-ajjhoharaṇīyatā (Syā)

6. Cārittasikkhāpadavaṇṇanā

298. Chaṭṭhe **pakativacanenā**ti ettha yaṃ dvādasahatthabbhantare ṭhiteṇa sotuṃ sakkā bhaveyya, taṃ pakativacanāṃ nāma. **Āpucchitabboti** “ahaṃ itthannāmassa gharaṃ gacchāmi”ti vā “cārittaṃ āpajjāmi”ti vā īdisena vacanena āpucchitabbo. Sesamettha uttānameva. Pañcannaṃ bhojanānaṃ aññatarena nimantanasādiyaṇaṃ, santaṃ bhikkhuṃ anāpucchānā, bhattiyagharato aññagharappavesanaṃ, majjhanhikānatikkamo, samayassa vā āpadānaṃ vā abhāvoti imāni panettha pañca aṅgāni.

Cārittasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Mahānāmasikkhāpadavaṇṇanā

303. Sattame **mahānāmo nāmā**ti anuruddhattherassa bhātā bhagavato cūḷapitu putto. Suddhodano sakkodano sukkodano dhotodano amitodanoti ime hi pañca janā bhātaro. Amitā nāma devī tesaṃ bhaginī, tissatthero tassā putto. Tathāgato ca nandatthero ca suddhodanassa puttā, mahānāmo ca anuruddhatthero ca sukkodanassa, ānandatthero amitodanassa. So bhagavato kaniṭṭho, mahānāmo mahallakataro sakadāgāmī ariyasāvako. Tena vuttaṃ “**mahānāmo nāma -pa- ariyasāvako**”ti.

305-306. Pāḷiyaṃ **ajjaṇhoti** ajja ekadivasanti attho, “ajja no”ti vā attho gahetabbo, **no** amhākaṃ. **Kālaṃ āharissathāti** sve harissatha. **Tato ce uttari sādīyeyyāti** sace tattha rattīhi vā bhesajjehi vā paricchedo kato hoti “ettakāyeva vā rattīyo ettakāni vā bhesajjāni viññāpetabbāni”ti, tato rattipariyantato vā bhesajjapariyantato vā uttari viññāpento sādīyeyya. “Imehi tayā bhesajjehi pavāritamha, amhākañca imināva bhesajjena attho”ti ācikkhitvā viññāpetumpi gilānova labhati.

310. Yasmā saṃghapavāraṇāyamevāyaṃ vidhi, tasmā “**ye attano puggalikāya pavāraṇāya pavāritā**”ti vuttaṃ. Sesaṃ uttānameva.

Samṅhapavāraṇatā, bhesajjaviññatti, agilānatā, pariyantātikkamoti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Mahānāmasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Uyyuttasenāsikkhāpadavaṇṇanā

311. Aṭṭhamam uttānatthameva. Uyyuttasenā, dassanatthāya gamanaṃ, anuññātokāsato aññatra dassanaṃ, tathārūpapaccayassa āpadāya vā abhāvoti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Uyyuttasenāsikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Senāvāsasikkhāpadavaṇṇanā

317. Navamasikkhāpadampi uttānameva. Tirattātikkamō, senāya sūriyassa atthaṅgamo, gilānatādīnaṃ abhāvoti imāni panettha tīni aṅgāni.

Senāvāsasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Uyyodhikasikkhāpadavaṇṇanā

322. Dasame **kati te lakkhāni laddhānī**ti tava sarappahārassa lakkhaṇabhūtā kittakā janā tayā laddhāti attho, kittakā tayā viddhāti vuttam hoti. Sesamettha uttānameva. Uyyodhikādidassanatthāya gamanaṃ, anuññātokāsato aññatra dassanaṃ, tathārūpapaccayassa āpadāya vā abhāvoti imāni panettha tīni aṅgāni.

Uyyodhikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito acelakavaggo pañcamo.

6. Surāpānavagga

1. Surāpānasikkhāpadavaṇṇanā

326-328. Surāpānavaggassa paṭhamasikkhāpade **vatiyāti** gāmaparikkhepavatiyā. Pāliyaṃ piṭṭhasurādīsu piṭṭhaṃ bhājane pakkhipitvā tajjaṃ udakaṃ datvā madditvā katā **piṭṭhasurā**. Evaṃ pūve odane ca bhājane pakkhipitvā tajjaṃ udakaṃ datvā madditvā katā **pūvasurā odanasurāti** ca vuccati. “Kiṇṇā”ti pana tassā surāya bijaṃ vuccati. Ye surāmodakātipi vuccanti, te pakkhipitvā katā **kiṇṇapakkhittā**. Harītakīśāsapādinānā sambhārehi saṃyojita **sambhārasaṃyuttā**.

Madhukatālanāḷikerādipuppharaso ciraparivāsito **pupphāsavo**. Panasādiphalaraso **phalāsavo**. Muddikāraso **madhvāsavo**. Ucchuraso **gulāsavo**. Harītakāmalakakaṭukabhaṇḍādīnānāsambhārānaṃ raso ciraparivāsito **sambhārasaṃyutto**. **Bījato paṭṭhāyāti** sambhāre paṭiyādetvā cāṭiyaṃ pakkhittakālato, tālanāḷikerādīnaṃ puppharasassa¹ gahita-abhinavakālatoyeva ca paṭṭhāya.

329. **Loṇasovīrakam suttañca** anekehi bhesajjehi abhisankhato amajjabhūto āsavaviseso. **Vāsaggāhāpanatthanti** sugandhibhāvaggāhāpanatthaṃ. **Acittakam lokavajjanti** ettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ paṭhamapārājikavaṇṇanāyaṃ vuttanayena veditabbaṃ. Sesamettha uttānameva. Majjabhāvo, tassa pānañcāti imāni panettha dve aṅgāni.

Surāpānasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Aṅgulipatodakasikkhāpadavaṇṇanā

330. Dutiye **bhikkhunīpi anupasampannatthāne** **ṭhitāti** ettha bhikkhupi bhikkhunīyā anupasampannatthāne **ṭhitoti** veditabbo. Sesamettha uttānameva. Hasādhippāyatā, upasampannassa kāyena kāyāmasananti imāni panettha dve aṅgāni.

Aṅgulipatodakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Hasadhammasikkhāpadavaṇṇanā

335. Tatiyaṃ uttānatthameva. Uparigoppakatā, hasādhippāyena kīḷananti imāni panettha dve aṅgāni.

Hasadhammasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Anādariyasikkhāpadavaṇṇanā

344. Catutthe **gārayho ācariyuggaho na gahettabboti** yasmā ucchuraso sattāhakāliko, tassa kasaṭo yāvajjiviko, dvinnamyeva samavāyo ucchuyaṭṭhi, tasmā vikāle ucchuyaṭṭhiṃ khādituṃ vaṭṭati guḷaharītakam viyāti evamādiko gārayhācariyavādo na gahetabbo. **Lokavajje ācariyuggaho na vaṭṭatīti** lokavajjasikkhāpade āpattiṭṭhāne yo ācariyavādo, so na gahetabbo, lokavajjam atikkamitvā “idaṃ amhākam ācariyuggaho”ti vadantassa uggaho na vaṭṭatīti adhippāyo. **Suttānulomaṃ nāma aṭṭhakathā. Paveṇiyā āgatasamodhānaṃ gacchatīti** “paveṇiyā āgato ācariyuggahova gahetabbo”ti evaṃ vutte mahā-aṭṭhakathāvādeyeva saṅgaham gacchatīti adhippāyo. Sesamettha uttānameva. Upasampannassa paññattena vacanam, anādariyakaraṇanti imāni panettha dve aṅgāni.

Anādariyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Bhimsāpanasikkhāpadavaṇṇanā

345. Pañcamaṃ uttānatthameva. Upasampannatā, tassa dassanasavanavisaye bhimsāpetukāmatāya vāyamananti imāni panettha dve aṅgāni.

Bhimsāpanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Jotisikkhāpadavaṇṇanā

350. Chaṭṭhe bhaggā nāma janapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḥhīsaddena “bhaggā”ti vuccati. Tena vuttam **“bhaggāti janapadassa nāman”**ti. **Susumāragireti**¹ evamnamake nagare. Tassa kira nagarassa māpanattham vatthuvijjācariyena nagraṭṭhānassa pariggaṇṇhanadivase avidūre susumāro saddamakāsi giram nicchāresi. Atha anantarāyena nagare māpīte tameva susumāragiraṇam subhanimittam katvā susumāragiraṇtvevassa nāmam akaṃsu. Keci pana “susumārasaṇṭhānattā susumāro nāma eko giri, so tassa nagarassa samīpe, tasmā tam susumāragiri etassa atthīti ‘susumāragiri’ti vuccati”ti vadanti. Tathā vā hotu aññathā vā, nāmametaṃ tassa nagarassāti āha **“susumāragiranti nagarassa nāman”**ti. **Bhesakaḷāti** ghamaṇḍanāmak²o gacchaviseso. Keci “setarukkho”tipi vadanti. Tesam bahulatāya pana tam vanam bhesakaḷāvanantveva paññāyittha. “Bhesakaḷāvane”tipi pāṭho. “Bheso nāma eko yakkho ayuttakārī, tassa tato gaḷitaṭṭhānatāya tam vanam bhesakaḷāvanam nāma jātan”ti hi keci.

352. **Jotikaraṇeti** aggikaraṇe. Sesamettha uttānameva. Agilānatā, anuññātakaraṇābhāvo, visibbetukāmatā, samādahananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Jotisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nahānasikkhāpadavaṇṇanā

357. Sattamasikkhāpadassa pāliyam **asambhinnenāti** amakkhitena, anaṭṭhenāti attho. **Orenaddhamāsaṃ nahāyeyyāti** nahātadivasato paṭṭhāya addhamāse aparipuṇṇe nahāyeyya. Sesamettha uttānameva. Majjhimadeso, ūnakaddhamāse nahānam, samayānam vā nadīpāragamanassa vā āpadānam vā abhāvoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Nahānasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sumsumāragireti (Syā)

2. Sammaccunāmak^o (Sī), ghamaṇḍanāmak^o (Syā)

8. Dubbaṇṇakaraṇasikkhāpadavaṇṇanā

368. Aṭṭhame “**cammakāranīlam** nāma pakatinīlan”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Gaṇṭhipade** pana “cammakārā udae tipumalam ayagūthañca pakkhipitvā cammaṃ kālam karonti, taṃ cammakāranīlan”ti vuttaṃ. Sesamettha uttānameva. Vuttappakārassa cīvarassa akatakappatā, anaṭṭhacīvarādītā, nivāsanaṃ vā pārupanaṃ vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Dubbaṇṇakaraṇasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vikappanasikkhāpadavaṇṇanā

374. Navame **apaccuddhāraṇanti**¹ “mayhaṃ santakaṃ paribhuñja vā vissajjehi vā”ti-ādinā akatapaccuddhāraṃ. **Yena vinayakammaṃ katanti** yena saddhiṃ vinayakammaṃ kataṃ. **Timsakavaṇṇanāyanti** nissaggiyavaṇṇanāyaṃ. Paribhogena **kāyakammaṃ**, apaccuddhārāpanena **vacīkammaṃ**. Sesamettha uttānameva. Sāmaṃ vikappitassa apaccuddhāro, vikappanupagacīvaratā, paribhogoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Vikappanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Cīvara-apanidhānasikkhāpadavaṇṇanā

377. Dasamaṃ uttānatthameva. Upasampannassa santakānaṃ pattādināṃ apanidhānaṃ, vihesetukāmatā vā hasādhippāyatā vāti imāni panettha dve aṅgāni.

Cīvara-apanidhānasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito surāpānavaggo chaṭṭho.

1. Apaccuddhāraṇanti (Syā, Ka)

7. Sappāṇakavagga

1. Sañciccaṣikkhāpadavaṇṇanā

382. Sappāṇakavaggaṣṣa paṭhamasikkhāpade usuṃ saraṃ assati khipatīti **issāso**, dhanusippakusaloti āha “**dhanuggahācariyo**”ti. Paṭisattuvīdhamanattamaṃ dhanuṃ gaṇhantīti dhanuggahā, tesam ācariyo **dhanuggahācariyo**. **Appamattena vattham kātabbanti** yathā te pāṇā na maranti, evaṃ sūpaṭṭhitassatinā senāsane vattam kātabbam. Sesamettha uttānameva. Aṅgāni pi manussaviggahe vuttanayena veditabbānti.

Sañciccaṣikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Sappāṇakasikkhāpadavaṇṇanā

387. Dutiye **udakasaṇṭhānakappadeseti** yattha bhūmibhāge udakaṃ nikkhattam¹ santiṭṭhati, na sahasā parikkhayaṃ gacchati, tādise padese. Sesamettha uttānameva. Aṅgāni siñcanasikkhāpade vuttanayāneva.

Sappāṇakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Ukkoṭanasikkhāpadavaṇṇanā

392. Tatiye **yathāpatiṭṭhitabhāvena patiṭṭhātuṃ na dentīti** tesam pavatti-ākāradassanattamaṃ vuttam. Yaṃ pana dhammena adhikaraṇam nihamaṃ, tam sunihatameva. Sace vippakate kamme paṭikkosati, tam saññāpetvāva kātabbam. Itarathā kammañca kuppati, kārakānañca āpatti. Sesamettha uttānameva. Yathādhammaṃ nihatabhāvo, jānanā, ukkoṭanāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Ukkoṭanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Udakanimittam (Ka)

4. Duṭṭhulasikkhāpadavaṇṇanā

399. Catutthe **tassevā**ti yo āpanno, tasseva. **Ārocetī**ti paṭicchādanatthameva mā kassaci ārocesīti vadati. **Vatthupuggalo**ti āpannapuggalo. **Yenassa ārocitanti** yena dutiyena assa tatiyassa ārocitaṃ. **Koṭi chinnā hotī**ti yasmā paṭicchādanapaccayā āpattiṃ āpajjitvāva dutiyena tatiyassa ārocitaṃ, tasmā tappaccayā puna tena āpajjitabbāpattiyā abhāvato āpattiyā koṭi chinnā nāma hoti.

400. “**Anupasampannassa sukkavissatṭhi ca kāyasaṃsaggo cāti ayaṃ duṭṭhulla-ajjhācāro nāmā**”ti idaṃ duṭṭhullārocanasikkhāpadatṭhakathāya na sameti. Vuttañhi tattha¹ “anupasampannassa duṭṭhullaṃ vā aduṭṭhullaṃ vā ajjhācāranti ettha ādito pañca sikkhāpadāni duṭṭhullo nāma ajjhācāro, sesāni aduṭṭhullo, sukkavissatṭhikāyasaṃsaggaduṭṭhulla-attakāmā panassa ajjhācāro nāmā”ti. “Ārocane anupasampannassa duṭṭhullaṃ aññathā adhippetam, paṭicchādane aññathā”ti etthāpi visesakāraṇaṃ na dissati, tasmā atṭhakathāya pubbenāparaṃ na sameti. Avirodham icchantena pana vīmaṃsitabbamettha kāraṇaṃ. Sesamettha uttānameva. Upasampannassa duṭṭhullāpattijānaṃ, paṭicchādetukāmatāya nārocessāmīti dhuranikkhepoti imāni panettha dve aṅgāni.

Duṭṭhulasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Ūnavāsativassasikkhāpadavaṇṇanā

402. Pañcame **rūpasuttanti** heraññikānaṃ suttam. **Duruttānanti** akkosavasena duruttānaṃ, duruttattāyeva **durāgatānaṃ**. **Vacanapathānanti** ettha vacanameva tadatthaṃ ñātukāmānaṃ ñāpetukāmānaṃ pathoti vacanapatho. **Dukkhamānanti** dukkhena khamitabbānaṃ.

1. Vi-Ṭṭha 3. 20 piṭṭhe.

404. Gabbhe sayitakālena saddhim vīsatiṃ vassam assāti **gabbhavāso**. **Hāyanavaḍḍhananti** gabbhamāsesu adhikesu uttarihāyanam, ūnesu vaḍḍhananti veditabham. **Ekūnavīsativassanti** dvādasamāse mātukucchismim vasitvā mahāpavāraṇāya jātakālato paṭṭhāya ekūnavīsativassam. **Pāṭipadadivaseti** pacchimikāya vassūpagamanadivase. “Timsarattidivo māsō”¹ti vacanato “**cattāro māsā parihāyanti**”ti vuttam. **Vassam ukkaḍḍhanti**ti vassam uddham kaḍḍhanti, tatiye samvacchare ekamāsam adhiḥkamāsavasena pariccajantā vassam uddham kaḍḍhanti attho, tasmā tatiyo samvaccharo terasamāsiko hoti, samvaccharassa pana dvādasamāsikattā aṭṭhārasasu vassesu adhiḥkamāse visum gahetvā “**cha māsā vaḍḍhanti**”ti vuttam. **Tatoti** chamāsato. **Nikkaṅkhā hutvāti** adhiḥkamāsehi saddhim paripuṇṇavīsativassattā nibbematikā hutvā. Yam pana vuttam tīsu **gaṇṭhipadesu** “aṭṭhārasannaṃyeva vassānam adhiḥkamāse gahetvā gaṇitattā sesavassadvayassapi adhiḥkāni divasāni honteva, tāni adhiḥkadivasāni sandhāya ‘nikkaṅkhā hutvā’ti vuttan”ti, tam na gahetabham. Na hi dvīsu vassesu adhiḥkadivasāni nāma visum upalabbhanti tatiye vasse vassukkaḍḍhanavasena adhiḥkamāse pariccatteyeva atirekamāsasambhavato. Tasmā dvīsu vassesu atirekadivasāni nāma visum na sambhavanti.

Nanu ca “te dve māsē gahetvā vīsativassāni paripuṇṇāni hontī”ti kasmā vuttam, ekūnavīsativassamhi² puna aparasmim vasse pakkhitte vīsativassāni paripuṇṇāni hontīti āha “**ettha pana -pa- vuttan**”ti. Anekatthattā nipātānam **pana**-saddo hi-saddatthe, ettha hīti vuttam hoti. Idañhi vuttassevatthassa samatthanavasena vuttam. Iminā ca imam dīpeti “yam vuttam ‘ekūnavīsativassam sāmaṇeram nikkhamanīyapuṇṇamāsīm atikkamma pāṭipadadivase upasampādentī’ti, tattha gabbhamāsepi aggahetvā dvīhi māsēhi aparipuṇṇavīsativassam sandhāya ‘ekūnavīsativassa’nti vuttam, tasmā adhiḥkamāsesu dvīsu gahitesu vīsativassāni paripuṇṇāni nāma hontī”ti. **Tasmāti** yasmā sabbhamāsāpi gaṇanūpagā honti, tasmā. **Ekavīsativasso hotīti** jātadivasato paṭṭhāya vīsativasso samāno gabbhamāsehi saddhim ekavīsativasso hoti.

1. Am 1. 213; Am 3. 85; Abhi 2. 437 piṭṭhesu.

2. Ekūnavīsativassāñhi (Ka)

406. **Aññaṃ upasampādeti**ti upajjhāyo kammavācācariyo vā hutvā upasampādeti. Sesamettha uttānameva. Ūnavāsativassatā, ūnakasaññitā, upasampādananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Ūnavāsativassasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Theyyasatthasikkhāpadavaṇṇanā

407. Chatṭhasikkhāpadaṃ uttānatthameva. Theyyasatthakabhāvo, jānanam, saṃvidhānam, avisaṅketena gamananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Theyyasatthasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

412. Sattame natthi kiñci vattabbaṃ.

8. Aritṭhasikkhāpadavaṇṇanā

417. Aṭṭhame **bādhayimsūti** hanimsu. Taṃtaṃsappattiyaṃ vibandhanavasena sattasantānassa antare vemajjhe eti āgacchatīti antarāyo, diṭṭhadhammikādi-anatto. Anatikkamanatṭhena tasmim antarāye niyuttā, antarāyaṃ vā phalaṃ arahanti, antarāyassa vā karaṇasīlāti **antarāyikā**. Tenāha “**antarāyaṃ karontīti antarāyikā**”ti. **Ānantariyadhammā**ti ānantarikasabhāvā cetanādhammā. Tatrāyaṃ vacanatto—cuti-anantaraphalaṃ anantaraṃ nāma, tasmim anantare niyuttā, taṃnibbattanena anantarakaraṇasīlā, anantarappayojanāti vā ānantarikā, te eva **ānantariyā**ti vuttā. Kammāni eva antarāyikāti **kammantarāyikā**. **Mokkhasseva antarāyaṃ karoti, na saggassā**ti micchācāralakkhaṇābhāvato vuttaṃ. Na hi bhikkhuniyā dhammarakkhitabhāvo atthi. Pākatikabhikkhunīvasena cetam vuttaṃ. Ariyāya pana pavattaṃ apāyasamvattanikameva, nandamāṇavako cetha nidassanaṃ. Ubhinnaṃ samānacchandatāvasena vā na

saggantarāyikatā, mokkhanterāyikatā pana mokkhatthāya paṭipattiyā vidūsanato¹. Abhibhavitvā pana pavattiyāṃ saggantarāyikatāpi na sakkā nivāretunti.

Ahetukadiṭṭhi-akiriyadiṭṭhinatthikadiṭṭhiyova niyatabhāvaṃ pattā **niyatamicchā diṭṭhidhammā. Paṭisandhidhammā**ti paṭisandhicittuppādamāha. Paṇḍakādiggaḥaṇaṇcetha nidassanamattāṃ sabbāyapi ahetukapaṭisandhiyā vipākanterāyikabhāvato. Yāhi ariye upavadati, tā cetanā **ariyūpavādā** jātā. **Tato paranti** khamāpanato upari. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ dibbacakkhukathāyaṃ vuttameva. **Saṇcicca āpannā āpattiyoti** saṇcicca vītikkantā satta āpattikkhandhā. Saṇcicca vītikkantañhi antamaso dukkaṭa dubbhāsitaṃpi saggamaggaphalānaṃ antarāyaṃ karoti. **Yāva bhikkhubhāvaṃ paṭijānāti** pārājikaṃ āpanno, **na vuṭṭhāti** sesagarukāpattiṃ āpanno, **na deseti** lahukāpattiṃ āpanno.

Ayaṃ bhikkhūti ariṭṭho bhikkhu. **Rasena rasam saṃsanditvāti** anavajjena paccayaparibhuñjanarasena sāvajjakāmaguṇaparibhogarasam samānetvā. Yoniso paccavekkhaṇena natthi ettha chandarāgoti **nicchandarāgo**, paccayaparibhogo. **Upanento viyāti** bandhanam upanento viya. “Ghaṭento viyā”ti pi pātho. **Upasaṃharanto viyāti** sadisatam upasaṃharanto viya ekantasāvajje anavajjabhāva pakkhepanato. **Pāpakanti** lāmakatṭhena duggatisampāpanatṭhena ca pāpakam. **Mahāsamuddam bandhantena viyāti** setukaraṇavasena mahāsāgaram bandhantena viya. **Sabbaññutaññānaena saddhim paṭivirujjhantoti** sabbaññutaññānaena “sāvajjan”ti diṭṭham “anavajjan”ti gahaṇena tena saha paṭivirujjhanto. **Āṇacakketi** paṭhamapārājikasikkhā padasaṅkhāte, “abrahmacariyam pahāyā”ti-ādi desanāsaṅkhāte ca āṇacakke.

Aṭṭhikaṅkalam nāma uratṭhi vā piṭṭhikaṇṭakam vā sīsattṭhi vā. Tañhi nimmaṃsattā “kaṅkalan”ti vuccati. Vigatamaṃsāya hi aṭṭhisāṅkhalikāya ekaṭṭhimhi vā **kaṅkala**-saddo niruḷho. **Anudahanatṭhenāti** anupāyapaṭipattiyā sampati āyatiṇca anudahanatṭhena. **Mahābhitāpanatṭhena** anavaṭṭhitasabhāvatāya,

1. Viddhamāsanato (Syā)

ittarapaccupaṭṭhānaṭṭhena muhuttakaraṇīyatāya, **tāvakālikatṭhena** parehi abhibhavana tāya, **sabbaṅgapaccaṅgapalibhaṇṇaṭṭhena** bhedanādi-adhikaraṇabhāvena¹, ugghāṭasadisatāya **adhikuṭṭanaṭṭhena**, avaṇe vaṇaṃ uppādetvā anto anupavisanabhāva tāya **vinivijjanaṭṭhena**, diṭṭhadhammikasamparāyika-anatthanimitatāya **sāsaṅkasappaṭi bhayaṭṭhena**.

Pāliyaṃ “thāmasā parāmāsā”ti-ādīsu evamattho veditabbo. **Thāmasā**ti diṭṭhithāmena, tassā diṭṭhiyā thāmagatabhāvenāti attho. **Parāmāsā**ti diṭṭhiparāmāsena, diṭṭhisāṅkhātapaṭṭhāsenāti attho. Diṭṭhiyeva hi dhammasabhāvaṃ atikkamitvā parato āmasanena parāmāso. **Abhinivissā**ti taṇhābhinivesapubbaṅgamena diṭṭhābhinivesena “idamettha saccaṃ”ti abhinivisitvā. **Voharatī**ti katheti. **Yato ca kho te bhikkhū**ti yadā te bhikkhū. **Evambyākho ahaṃ bhante bhagavatā**ti idaṃ esa attano laddhiṃ nigūhitu kāmātāya natthīti vattukāmoti bhagavato ānubhāvena sampañcchati. Buddhānaṃ kira sammukhā dve kathā kathetuṃ samattho nāma natthi. **Kassa nu kho nāma tvaṃ mogha purisā**ti tvaṃ moghapurisa kassa khattiyassa vā brāhmaṇassa vā vessassa vā suddassa vā gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā devassa vā manussassa vā mayā evaṃ dhammaṃ desitaṃ ājānāsi. Sesamettha uttānameva. Dhammakammata, samanubhāsanā, appaṭinissajjananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Ariṭṭhasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Ukkhittasambhogasikkhāpadavaṇṇanā

424. Navame **payogagaṇanāyā**ti dānaggahaṇappayogagaṇanāya. Saṃvāse kamma-pariyosānavasena, saḥaseyyāya ekasmiṃ nipanne itarassa nipajjanapayogavasena āpatti-paricchedo veditabbo. Ettha ca padabhājane “ekacchanne”ti avisesena vuttatā nānūpacārepi ekacchanne nipajjantassa āpatti. Teneva **mātikāṭṭhakathāya**² vuttaṃ

1. Bhedanādikaraṇabhāvena (Syā)

2. Kaṅkhā-Ṭṭha 250 piṭṭhe.

“saha vā seyyaṃ kappeyyāti nānūpacārepi ekacchanne nipajjeyyā”ti. Paṇṇattim ajānantena arahatāpi kiriyābyākatacittena āpajjitabbattā **“ticittan”**ti vuttaṃ. Yaṃ pana **kenaci** vuttaṃ **“ticittanti ettha** vipākābyākatacittena saha vā seyyaṃ kappeyyāti evamattho daṭṭhabbo, aññathā sacittakattā sikkhāpadassa kiriyābyākataṃ sandhāya na yujjati”ti, taṃ na gahetabbaṃ. Na hi sacittakasikkhāpadavītikkamo arahato na sambhavati. Teneva pathavīkhaṇanādīsu sacittakasikkhāpadesu ticittameva vuttaṃ. Sesamettha uttānameva. Akatānudhammatā, jānanā, sambhogādikaraṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Ukkhittasambhogasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kaṇṭakasikkhāpadavaṇṇanā

428. Dasame **pireti** nipātapadaṃ. Sambodhane vattamānaṃ para-saddena samānatthaṃ vadantīti āha **“para amāmakā”**ti, amhākaṃ anajjhattikabhūtāti attho. **Pireti** vā **“parato”**ti iminā samānatthaṃ nipātapadaṃ, tasmā **cara pireti** parato gaccha, mā idha tiṭṭhāti evampettha attho veditabbo. Sesamettha purimasikkhāpadadvaye vuttanayameva.

Kaṇṭakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito sappāṇakavaggo sattamo.

8. Sahadhammikavagga

1. Sahadhammikasikkhāpadavaṇṇanā

434. Sahadhammikavaggassa paṭthamasikkhāpade **vācāya vācāya āpattīti** anādariyabhayā lesena evaṃ vadantassa āpatti. Sesamettha uttānameva. Upasampannassa paññattena vacanaṃ, asikkhitukāmatāya evaṃ vacananti imāni panettha dve aṅgāni.

Sahadhammikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Vilekhanasikkhāpadavaṇṇanā

438. Dutiye vinayassa pariyāpuṇanam **vinayapariyattī** āha “**vinayam pariyāpuṇantānam**”ti-ādi. **Suguttoti** yathā karaṇḍake pakkhittamaṇikkhandho viya na nassati vipattiṃ na pāpuṇāti, evaṃ suṭṭhu gopito. **Surakkhitoti** tasseva pariyāya vacanam. Yathā hi kilesacorehi avilumpanīyo hoti, evaṃ sabbadā sūpaṭṭhitassatitāya suṭṭhu rakkhito. **Kukkuccapakatānanti** kappiyākappiyam nissāya uppannakukkuccena abhibhūtānam. Sārajjanam sārado, byāmahabhayaṃ. Vigato sārado etassāti **visārado**. **Sahadhammenāti** sakāraṇena vacanena. **Suniggahitam niggaṇhātī**ti yathā na puna sīsam ukkhipanti, atha kho appaṭibhānā maṅkubhūtāyeva honti, evaṃ suṭṭhu niggaṇhātī.

Alajjitāti ya-kāralopena niddeso, alajjitāyāti vuttam hoti. **Aññānatāti**-ādīsupi eseva nayo. **Mando momū**hoti aññāṇabhāvena **mando**, avisayato¹ **momūho**, mahāmūḷhoti attho.

Attapaccatthikāti attano paccatthikā. **Vajjiputtakā** dasavatthudīpakā. **Parūpahāra-aññāṇakaṅkhāparavitāraṇādivādāti** ettha ye arahattam paṭijānantānam appatte pattasaññīnam adhimānikānam kuhakānam vā arahattam paṭijānantānam sukkavissatṭhim disvā mārakāyikā devatā “arahato asuciṃ upasamharanti”ti maññanti seyyathāpi pubbaseliyā aparaseliyā ca, te **parūpahāravādā**. Yesam pana arahato itthipurisādīnam nāmagottādīsu ñāṇappavattiyā abhāvena atthi arahato **aññāṇam**, tattheva sannitṭhānābhāvena atthi arahato **kaṅkhā**, yasmā cassa tāni vatthūni pare vitārenti pakāsentī ācikkhanti, tasmā atthi arahato **paravitāraṇāti** imā tisso laddhiyo seyyathāpi etarahi pubbaseliyānam, te aññāṇakaṅkhāparavitāraṇavādā. Niggaho pana nesam kathāvatthuppakaraṇe vuttanayeneva veditabbo.

Cattāro maggā ca phalāni cāti ukkaṭṭhaniddesavasena vuttam, catasso paṭisambhidā tisso vijjā cha abhiññāti ayampi adhigamasaddhammoyeva.

1. Avisāradāya (Syā)

ca-kāro vā avuttasampiṇḍanattho daṭṭhabbo. **Keci therā**ti dhammakathikā. **Āhaṃsūti** paṃsukūlikattherā evaṃ āhaṃsu.

Kadā paṇāyaṃ kathā udapādīti? Ayañhettha anupubbikathā¹—imasmim kira dīpe caṇḍalatissamahābhaye sakko devarājā mahā-uḷumpaṃ māpetvā bhikkhūnaṃ ārocāpesi “mahantaṃ bhayaṃ bhavissati, na sammā devo vassissati, bhikkhū paccayehi kilamantā pariyattim sandhāretum na sakkhissanti, paratīraṃ gantvā ayyehi jīvitaṃ rakkhitum vaṭṭati. Imaṃ mahā-uḷumpaṃ āruya gacchatha bhante, yesaṃ ettha nisajjaṭṭhānaṃ nappahoti, te kaṭṭhakhaṇḍepi uraṃ ṭhapetvā gacchantu, sabbesaṃ bhayaṃ na bhavissati”ti. Tadā samuddatīraṃ patvā saṭṭhi bhikkhū katikaṃ katvā “amhākaṃ ettha gamanakkiccaṃ natthi, mayaṃ idheva hutvā tepiṭakaṃ rakkhissāma”ti tato nivattitvā dakkhiṇamalayaajanapadaṃ gantvā kandamūlapaṇṇehi jīvikaṃ kappentā vasiṃsu, kāye vahante nisīditvā sajjhāyaṃ karonti, avahante vālikaṃ ussāretvā² parivāretvā sīsāni ekaṭṭhāne katvā pariyattim sammasanti. Iminā niyāmena dvādasa saṃvaccharāni sāṭṭhakathaṃ tepiṭakaṃ paripuṇṇaṃ katvā dhārayiṃsu.

Bhaye vūpasante sattasatā bhikkhū attano gataṭṭhāne sāṭṭhakathe tepiṭake ekakkharampi ekabyañjanampi avināsetvā imeva dīpamāgamma kallagāmajanapade maṇḍalārāma vihāraṃ pavisīṃsu. Therānaṃ āgata pavattim sutvā imasmim dīpe ohīnā saṭṭhi bhikkhū “there passissāma”ti gantvā therehi saddhim tepiṭakaṃ sodhentā ekakkharampi ekabyañjanampi asamentaṃ nāma na passiṃsu. Tasmim ṭhāne therānaṃ ayaṃ kathā udapādi “pariyatti nu kho sāsanaṃ mūlaṃ, udāhu paṭipattī”ti. Paṃsukūlikattherā “paṭipatti mūlaṃ”ti āhaṃsu, dhammakathikā “pariyatti”ti. Atha ne therā “tumahākaṃ dvinnampi janānaṃ vacanamatteneva na sakkā viññātum, jinabhāsitaṃ suttaṃ āharathā”ti āhaṃsu. Suttaṃ āharitum na bhāroti—

“Ime ca subhadda bhikkhū sammā vihareyyum, asuñño loko arahantehi assā”ti³. “Paṭipattimūlakaṃ mahārāja

1. Am-Ṭṭha 1. 71 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Ussāpetvā (Syā)

3. Dī 2. 125 piṭṭhe.

satthusāsanam, paṭipattisārakam mahārāja satthusāsanam, paṭipatti
tiṭṭhantī tiṭṭhati”¹—

suttam āharimsu.

Imam suttam sutvā dhammakathikā attano vādaṭṭhapanatthāya imam
suttam āharimsu—

“Yāva tiṭṭhanti suttantā, vinayo yāva dippati.
Tāva dakkhanti² ālokaṃ, sūriye abbhuṭṭhite yathā.
Suttantesu asantesu, pamuṭṭhe vinayamhi ca.
Tamo bhavissati loke, sūriye atthaṅgate yathā.
Suttante rakkhite sante, paṭipatti hoti rakkhitā.
Paṭipattiyam ṭhito dhīro, yogakkhemā na dhamṣati”³ti.

Imasmim sutte āhaṭe paṃsukūlikattherā tuṇhī ahesum.
Dhammakathikattherānamyeva vacanam purato³ ahosi. Yathā hi gavasatassa
gavasahassassa vā antare pavenīpālikāya dhenuyā asati so vaṃso sā pavenī
na ghaṭiyati, evameva āradhaviṇṇassa kānam bhikkhūnam satepi sahassepi
vijjamāne pariyattiyā asati ariyamaggapaṭivedho nāma na hoti. Yathā ca
nidhikumbhiyā jānanatthāya pāsānapitṭhe akkharesu upanibaddhesu yāva
akkharāni dharanti, tāva nidhikumbhī naṭṭhā nāma na hoti, evameva
pariyattiyā dharamānāya sāsanaṃ antarahitaṃ nāma na hotīti.
Tassādheyyoti tassāyatto.

439. **So panāti** so pātimokkho. Sesamettha uttānameva. Garahitukāmatā,
upasampannassa santike sikkhāpadavivaṇṇanañcāti imāni panettha dve
aṅgāni.

Vilekhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 11. 136 piṭṭhe milindapañhepi passitabban.

2. Rakkhanti (Ka)

3. Parato (Syā)

3. Mohanasikkhāpadavaṇṇanā

443. Tatiyaṃ uttānameva. Mohāropanaṃ, mohetukāmatā, vuttanayena sutabhāvo, mohananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Mohanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Pahārasikkhāpadavaṇṇanā

452. Catutthe **rattacittoti** kāyasamsaggarāgena rattacitto. Sace pana methunarāgena ratto pahāraṃ deti, dukkaṭameva. Sesamettha uttānameva. Kupitatā, na mokkhādhippāyatā, upasampannassa pahāradānanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Pahārasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Talasattikasikkhāpadavaṇṇanā

457. Pañcame **na paharitukāmatāya dinnattā dukkaṭanti** ettha paharitukāmatāya pahaṭe purimasikkhāpadena pācittiyaṃ, uccāretukāmatāya kevalaṃ uggiraṇamatte kate iminā pācittiyaṃ. Iminā pana virajjhivā pahāro dinno, tasmā dukkaṭaṃ. Kimidaṃ dukkaṭaṃ pahārapaccayā, udāhu uggiraṇapaccayāti? Tattha keci tāva vadanti “pahārapaccayā eva dukkaṭaṃ, uggiraṇapaccayā pācittiyanti sadukkaṭaṃ pācittiyaṃ yujjati. Purimañhi uggiraṇaṃ, pacchā pahāro, na ca pacchā pahāraṃ nissāya purimaṃ uggiraṇaṃ anāpattivatthukaṃ bhavitumarahatī”ti.

Mayaṃ panettha evaṃ takkayāma “uggiraṇassa attano sabhāveneva asaṇṭhitattā tappaccayā pācittiyena na bhavitabbaṃ, asuddhacittena katapayogattā pana na sakkā ettha anāpattiyā bhavitunti dukkaṭaṃ vuttaṃ. ‘Na paharitukāmatāya dinnattā’ti iminā ca pahārapaccayā purimasikkhāpadena pācittiyāsambhave kāraṇaṃ vuttaṃ, na pana pahārapaccayā dukkaṭasambhave. Na hi apaharitukāmatāya pahāre

dinne purimasikkhāpadena pahārapaccayā pācittiyena dukkaṭena vā bhavitum yuttan”ti. “Tiracchānādīnaṃ asucikaraṇādīm¹ disvā kujjhitvāpi uggirantassa mokkhādhippāyo evā”ti vadanti. Sesamettha uttānameva. Kupitatā, na mokkhādhippāyatā, upasampannassa talasatti-uggiraṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Talasattikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Amūlakasikkhāpadavaṇṇanā

459. Chaṭṭhaṃ uttānatthameva. Upasampannatā, saṃghādisesassa amūlakatā, anuddhamāsanā, taṅkhaṇavijānanāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Amūlakasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sañciccasikkhāpadavaṇṇanā

464. Sattamampi uttānatthameva. Upasampannatā, aphāsukāmatā, kukkucuppādananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Sañciccasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Upassutisikkhāpadavaṇṇanā

471. Aṭṭhame **sutisamīpanti** saddasamīpaṃ. Suyyatīti hi suti, saddassetam adhivacanam. Tassa samīpaṃ **upassuti**, saddasamīpanti vuttam hoti. **Gaṇṭhipadesu** ca suyyatīti sutīti saddova vutto. Yattha pana ṭhiteṇa sakkā hoti saddam sotaṃ, tattha tiṭṭhanto saddasamīpe ṭhito nāma hotīti āha “**yattha ṭhatvā**”ti-ādi. Keci pana “suṇāti etthāti suti. Yattha ṭhito suṇāti, tassa ṭhānassetam nāmaṃ. Tassa samīpaṃ upassutī”ti vadanti, evam pana gayhamāne yasmim ṭhāne ṭhito suṇāti,

1. Asucikaraṇādīni (Syā)

tassa āsanne aññasmiṃ padese tiṭṭhatīti āpajjati. Aṭṭhakathāyañca **upassuti-**saddasseva atthaṃ dassetuṃ “yattha ṭhatvā sakkā hoti, tesaṃ vacanaṃ sotuṃ”ti vuttaṃ, na **suti-**saddassa. Tasmā pubbanayovettha pasatthataro. Atha vā upecca suyyati etthāti **upassuti**, ṭhānaṃ. Yaṃ ṭhānaṃ upagatena sakkā hoti kathentānaṃ saddaṃ sotuṃ, tatthāti evamattho gahetabbo. **Mantentanti** bhummatthe upayogavacananti āha “**mantaya māne**”ti.

473. **Ekaparicchedānī**ti “siyā kiriyaṃ, siyā akiriyaṃ”ti iminā nayena ekaparicchedāni. Imāni hi tīṇi sikkhāpadāni kadāci kiriyato samuṭṭhahanti, kadāci akiriyato, na ekakkhaṇe ya eva kiriyākiriyato samuṭṭhahanti. Sesamettha uttānameva. Upasampannatā, codanādhippāyo, savananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Upassutisikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Kammapaṭibāhanasikkhāpadavaṇṇanā

474. Navamaṃ uttānatthameva. Dhammakammata, dhammakammanti saññā, chandaṃ datvā khiyyananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Kammapaṭibāhanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Chandaṃ adatvā gamanasikkhāpadavaṇṇanā

479. Dasamaṃ uttānatthameva. Vinicchayakathāya pavattamānatā, dhamma kammata, dhammakammasaññitā, samānasīmāyaṃ ṭhitatā, samānasamvāsakatā, kopetukāmatāya hatthapāsavijahananti imāni panettha cha aṅgāni.

Chandaṃ adatvā gamanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Dubbalasikkhāpadavaṇṇanā

484. Ekādasamampi uttānatthameva. Upasampannatā, dhammena laddhasammuditā, saṅghena saddhirin vikappanupagacīvaradānaṃ, pacchā khīyitukāmatāya khiyyanāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Dubbalasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

489. Dvādasame natthi kiñci vattabbaṃ.

Niṭṭhito sahadhammikavaggo aṭṭhamo.

9. Rājavagga

1. Antepurasikkhāpadavaṇṇanā

497-499. Rājavaggassa paṭhamasikkhāpade aṭṭhakathāyaṃ sabbaṃ uttānatthameva. Pāḷiyaṃ pana ayamanuttānapadattho. **Kataṃ vā karissanti vā**ti methunavītikkamaṇaṃ kataṃ vā karissanti vā. **Imesanti** padaṃ vibhattivipariṇāmaṃ katvā ubhayattha yojetabbaṃ “imehi kataṃ ime karissanti”ti. **Ratananti** maṇiratanādīsu yaṃkiñci. **Ubhatoti** dvīhi pakkhehi. “Ubhato sujāto”ti ettake vutte yehi kehici dvīhi bhāgehi sujātata viññāyeyya, **sujāta**-saddo ca “sujāto cārudassano”ti-ādīsu ārohasampatti pariyāyoti jātivaseneva sujātataṃ vibhāvetuṃ “**mātito ca pitito cā**”ti vuttaṃ. Anorasaputtavasenapi loke mātupitusamaññā dissati, idha pana sā orasaputtavaseneva icchitāti dassetuṃ “**saṃsuddhagahaṇiko**”ti vuttaṃ. Gabbhaṃ gaṇhāti dhāretīti gahaṇī, gabbhāsayasaññito¹ mātukucchippadeso. Saṃsuddhā gahaṇī assāti **saṃsuddhagahaṇiko**, saṃsuddhā tassa mātukucchīti vuttaṃ hoti. “Samavepākiniyā gahaṇiyā”ti ettha pana yathābhuttassa āhārassa vipācanavasena gaṇhanato ahaḍḍanato kammajatejodhātu “gahaṇī”ti vuccati.

1. Gabbhaseyyasaññāto (Syā)

Yāva sattamā pitāmahayugāti ettha pitu pitā pitāmaho, pitāmahassa yugam pitāmahayugam. “Yugan”ti āyuppanānam vuccati. Abhilāpamattameva cetam, atthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugam. Pitā ca mātā ca pitaro, pitūnam pitaro pitāmahā, tesam yugo pitāmahayugo, tasmā yāva sattamā pitāmahayugā, pitāmahadvandāti evamettha attho daṭṭhabbo. Evañhi pitāmahaggahaṇeneva mātāmahopi gahito hoti. **Yuga-**saddo cettha ekasesena daṭṭhabbo yugo ca yugo ca yugoti. Evañhi tattha tattha dvandam gahitameva hoti, tasmā tato uddham sabbepi pubbapurisā pitāmahayuga ggahaṇeneva gahitā. Evam yāva sattamo pitāmahayugo, tāva saṁsuddhagahaṇiko.

Akkhittoti “apanetha etam, kim iminā”ti evam akkhitto anavakkhitto. **Anupakuṭṭhoti** na upakuṭṭho, na akkosam vā nindam vā pattapubbo. Kena kāraṇenāti āha “**jātivādenā**”ti. Ettha ca “ubhato -pa- pitāmahayugā”ti etena tassa yonidosābhāvo dassito saṁsuddhagahaṇikabhāvakittanato, “akkhitto”ti iminā kiriyāparādhābhāvo. Kiriyāparādhena hi sattā khepam pāpuṇanti. “Anupakuṭṭho”ti iminā ayuttasamsaggā bhāvo. Ayuttasamsaggañhi paṭicca sattā akkosam labhanti. Sesamettha uttānameva. Khattiyatā, abhisittatā, ubhinnaṁpi sayanigharato anikkhantatā, appaṭisaṁviditatā, indakhilātikkamoti imāni panettha pañca aṅgāni.

Antepurasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ratanasikkhāpadavaṇṇanā

502. Dutīye **mahālatam nāmā**ti patikulam gacchantiyā kira tassā pitā mahālatāpīlandhanam nāma kārāpesi. Tasmiṁ pīlandhane catasso vajiranāliyo tattha tattha appetabbaṭṭhāne appanavasena viniyogam agamaṁsu, muttānam ekādasa nāliyo, pavālassa dvāvīsati nāliyo, maṇīnam tettiṁsa nāliyo. Iti etehi ca aññehi ca veḷuriyalohitaṅkamasāragallādīhi sattavaṇṇehi ca ratanehi niṭṭhānam

agamāsi. Taṃ sīse paṭimukkaṃ yāva pādapiṭṭhiyā bhassati, pañcannaṃ hatthīnaṃ balaṃ dhārayamānāva itthi naṃ dhāretuṃ sakkoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

506. Āvasathassa pana suppapāto vā musalapāto vā upacāro nāmāti yojetabbariṃ. **Āvasathoti** cettha anto-ārāme vā hotu aññattha vā, attano vasanaṭṭhānaṃ vuccati. **Chandenapi bhayenapīti** vaḍḍhakī-ādīsu chandena, rājavallabhesu bhayena. **Tameva bhikkhuṃ āsaṅkantīti** vissarivā gamanakāle attano pacchato aññassābhāvā āsaṅkanti. **Patirūpaṃ** nāma ratanasammate paṃsukūlaggahaṇaṃ vā ratane nirussukkagamaṇaṃ vā. Yadi hi taṃ ratanasammataṃ āmāsaṃ ce, “natthi etassa sāmī”ti paṃsukūlaṃ gahessati. Anāmāsaṃ ce, “natthi etassa sāmī”ti paṃsukūlachinnapalibodho nirapekkho gamissati. **Samādapetvāti** aññaṃ samādapetvā, “uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyānayaṇācānā”ti¹ vuttanayena yācitvāti attho. Sesamettha uttānameva. Ananuññātakaraṇaṃ, parasantakatā, vissāsaggāhapaṃsukūlasaññānaṃ abhāvo, uggahaṇaṃ vā uggahāpanaṃ vāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

Ratanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Vikālagāmappavisanasikkhāpadavaṇṇanā

508. Tatiye **ariyamaggassāti** ettha saggamaggopi saṅgahetabbo. Aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṃ tiracchānabhūtā hi kathā **tiracchānakathā**. **Tiracchānabhūtanti** tirokaraṇabhūtaṃ vibandhanabhūtaṃ. **Rājapaṭisaṃyuttaṃ kathanti**² rājānaṃ ārabba “mahāsammato mandhātā dhammāsoko evaṃmahānubhāvo”ti-ādinā nayena pavattakathaṃ. Ettha ca “asuko rājā abhirūpo dassanīyo”ti-ādinā nayena gehassita kathāva tiracchānakathā hoti. “Sopi nāma evaṃmahānubhāvo khayāṃ gato”ti evaṃ pavattā pana aniccatāpaṭisaṃyuttā kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. **Coresupi** “mūladevo evaṃmahānubhāvo, meghamālo

1. Khu 5. 162 piṭṭhe.

2. Dī-Ṭṭha 1. 85; Ma-Ṭṭha 3. 155; Saṃ-Ṭṭha 3. 325; Am-Ṭṭha 3. 318 piṭṭhesupi passitabbariṃ.

evaṃmahānubhāvo”ti tesam kammaṃ paṭicca “aho sūrā”ti gehassitakathāva tiracchānakathā. **Yuddhepi** bharakayuddhādīsu “asukena asuko evaṃ mārito evaṃ viddho”ti kāmāssādaseneva kathā tiracchānakathā. “Tepi nāma khayam gatā”ti evaṃ pavattā pana sabbattha kammaṭṭhānameva hoti.

Apica **annā**dīsu “evaṃ vaṇṇavantaṃ gandhavantaṃ rasavantaṃ phassasampannaṃ khādimha bhuñjima pivimha paribhuñjima”ti kāmāssādasena kathetum na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “pubbe evaṃ vaṇṇādisampannaṃ annaṃ pānaṃ vatthaṃ sayanaṃ mālāgandhaṃ sīlavantānaṃ adama, cetiyapūjaṃ akarimhā”ti kathetum vaṭṭati. **Ñātikathā**dīsupi “amhākaṃ ñātakā sūrā samatthā”ti vā “pubbe mayaṃ evaṃ vicitrehi yānehi vicarimhā”ti vā assādasena vattum na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “tepi no ñātakā khayam gatā”ti vā “pubbe mayaṃ evarūpā upāhanā saṃghassa adama”ti vā kathetabbaṃ. **Gāmakathāpi** sunivīṭṭhadunnivīṭṭhasubhikkhadubbhikkhādivasena vā “asukagāmaṃvāsino sūrā samatthā”ti vā evaṃ assādasena na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “saddhā pasannā”ti vā “khayavayaṃ gatā”ti vā vattum vaṭṭati. **Nigamanagarajanapadakathāsupi** eseṃ nayo.

Itthikathāpi vaṇṇasaṇṭhānādīni paṭicca assādasena na vaṭṭati, “saddhā pasannā, khayam gatā”ti evaṃ vattum vaṭṭati. **Sūrakathāpi** “nandimitto nāma yodho sūro ahosi”ti assādasena na vaṭṭati, “saddho ahosi, khayam gato”ti evameva vaṭṭati. **Visikhā kathāpi** “asukā visikhā sunivīṭṭhā dunnivīṭṭhā sūrā samatthā”ti assādaseneva na vaṭṭati, “saddhā pasannā, khayam gatā” icceva vaṭṭati.

Kumbhaṭṭhānakathāti kuṭaṭṭhānakathā udakatitthakathā vuccati, kumbhadāsīkathā vā. Sāpi “pāsādikā naccitum gāyitum chekā”ti assādasena na vaṭṭati, “saddhā pasannā”ti-ādinaṃ nayeneva vaṭṭati. **Pubbapetakathā**ti atītañātikathā. Tattha vattamānañātikathāsadisoṃ vinicchayo.

Nānattakathāti purimāpacchimakathāvimuttā avasesā nānāsabhāvā niraṭṭhakakathā. **Lokakkhāyikā**ti “ayaṃ loko kena nimmitto,

asukena pajāpatinā brahmunā issarena vā nimmito, kāko seto aṭṭhīnaṃ setattā, bakā rattā lohitassa rattattā”ti evamādikā lokāyatavitaṇḍasallāpakathā. Uppattiṭhitisamhārādivasena lokam akkhāyatīti **lokakkhāyikā. Samuddakkhāyikā** nāma kasmā samuddo sāgaro, sāgarassa rañño puttehi khatattā sāgaro. Khato amhehīti hatthamuddāya niveditattā samuddoti evamādikā niratthakā samuddakkhāyikakathā.

Iti bhavo iti abhavoti yaṃ vā taṃ vā niratthakakāraṇaṃ vatvā pavattitakathā **itibhavābhavakathā**. Ettha ca **bhavoti** sassataṃ, **abhavoti** ucchedaṃ. **Bhavoti** vuddhi, **abhavoti** hāni. **Bhavoti** kāmasukhaṃ, **abhavoti** attakilamatho. Iti imāya chabbidhāya itibhavābhavakathāya saddhiṃ bāttiṃsa tiracchānakathā nāma hoti. Atha vā pāliyaṃ sarūpato anāgatāpi araṇṇapabbatanadīdīpakathā **iti**-saddena saṅgahetvā chattiṃsa¹ tiracchānakathāti vuccati. **Iti vāti** hi ettha **iti**-saddo pakāratthe, **vā**-saddo vikappatthe. Idaṃ vuttaṃ hoti—“evaṃpakāraṃ ito aññaṃ vā tādisaṃ niratthakakathaṃ kathenti”ti. Ādi-atthe vā **iti**-saddo “iti vā iti evarūpā naccagītavāditavisūkadassanā paṭivirato”ti-ādīsu² viya, evamādiṃ aññaṃpi tādisaṃ kathaṃ kathenti attho.

512. **Aparikkhittassa gāmassa upacāro adinnādāne vuttanayeneva vedītabboti** iminā dutiyaleḍḍupāto idha upacāroti dasseti. Sesamettha uttānameva. Santaṃ bhikkhuṃ anāpucchana, anuññātakāraṇābhāvo, vikāle gāmappavisananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Vikālagāmappavisanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sūcigharasikkhāpadavaṇṇanā

517. Catutthe **taṃ assa atthīti** paṭhamam bhinditvā pacchā desetabbattā taṃ bhedanakaṃ tassa pācittiyassa atthīti **bhedanakaṃ**, pācittiyaṃ.

1. Bāttiṃsa (Ka)

2. Dī 1. 5, 60 piṭṭhesu.

Assatthi-atthe a-kārapaccayo daṭṭhabbo. **Vāsijaṭeti** vāsidaṇḍake. Sesamettha uttānameva. Sūciḡharatā, aṭṭhimayādītā, attano atthāya karaṇaṃ vā kārāpetvā vā paṭilābhoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Sūciḡharasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Mañcapīṭhasikkhāpadavaṇṇanā

522. Pañcame **chedanakaṃ vuttanayamevā**ti chedanameva chedanakaṃ, taṃ tassa atthīti **chedanakanti** imamattaṃ atidissati. Sesamettha uttānameva. Pamāṇāti kkantamañcapīṭhatā, attano atthāya karaṇaṃ vā kārāpetvā vā paṭilābhoti imāni panettha dve aṅgāni.

Mañcapīṭhasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Tūlonaddhasikkhāpadavaṇṇanā

526. Chaṭṭhe **tūlaṃ pakkhipitvā**ti heṭṭhā cimilikaṃ pattharivā tassa upari tūlaṃ pakkhipitvāti attho. **Poṭakitūlanti** erakatūlādi yaṃkiñci tiṇajātīnaṃ tūlaṃ. Sesamettha uttānameva. Tūlonaddhamañcapīṭhatā, attano atthāya karaṇaṃ vā kārāpetvā vā paṭilābhoti imāni panettha dve aṅgāni. Attanā kārāpitassa hi paṭilābhamatteneva pācittiyaṃ. Teneva padabhājane “paṭilābhena uddāletvā pācittiyaṃ desetabban”ti vuttaṃ. **Kenaci** pana “paṭilābhena uddāletvā pācittiyaṃ desetabbanti ettha kiñcāpi paṭilābhamatteneva pācittiyaṃ viya dissati, paribhogeyeva āpatti daṭṭhabbā. ‘Aññena kataṃ paṭilābhivā paribhuñjati, āpatti dukkaṭassā’ti vacanaṃ ettha sādhanā”ti vuttaṃ, taṃ tassa matimattaṃ. Na hi “aññena kataṃ paṭilābhivā paribhuñjati, āpatti dukkaṭassā”ti idaṃ attanā kārāpitaṃ sandhāya vuttaṃ, karaṇakārāpanapaccayā ca iminā sikkhāpadena pācittiyaṃ vuttaṃ, na paribhogapaccayā. “Na bhikkhave tūlonaddhaṃ mañcaṃ vā pīṭhaṃ vā paribhuñjitabbaṃ, yo paribhuñjeyya, āpatti dukkaṭassā”ti hi

khandhake vuttattā attanā vā kataṃ hotu aññena vā, paribhuñjantassa paribhogapaccayā dukkaṭameva, na pācittiyaṃ.

Tūlonaddhasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Nisīdanasikkhāpadavaṇṇanā

531. Sattame yaṃ vattabbaṃ, taṃ nisīdanasanthasikkhāpade vuttameva. Nisīdanassa pamāṇātikkantatā, attano atthāya karaṇaṃ vā kārāpetvā vā paṭilābhoti imāni panettha dve aṅgāni.

Nisīdanasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

537-542-547. Aṭṭhamanavamadasamesu natthi vattabbaṃ, aṅgānipi sattameva vuttanayeneva veditabbāni.

Niṭṭhito rājavaggo navamo.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Khuddakavaṇṇanā samattā.

Pācittiyakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

6. Pāṭidesanīyakaṇḍa

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā

552. Pāṭidesanīyesu paṭhame “gārayhaṃ āvusoti-ādi paṭidesetabbākāra dassanan”ti vacanato pāḷiyaṃ āgatanayeneva āpatti desetabbā. Asappāyanti saggamokkhānaṃ ahitaṃ ananukūlaṃ. Sesamettha uttānameva. Paripuṇṇūpasampannatā, aññātikatā, antaraghare ṭhitāya hatthato sahatthā paṭiggahaṇaṃ, yāvakālikatā, ajjhoharaṇanti imāni panettha pañca aṅgāni.

557-562-570. Dutiyatatiyacatutthesu natthi vattabbaṃ, aṅgesu pana dutiye paripuṇṇūpasampannatā, pañcabhojanatā, antaraghare ṭhitāya anuññātappakārato aññathā vosāsanā, anivāraṇā, ajjhohāroti imāni pañca aṅgāni.

Tatiye sekkhasammatatā, pubbe animantitatā, agilānatā, gharūpacārokkamaṇaṃ, ṭhapetvā niccabhattādīni aññaṃ āmiṣaṃ gahetvā bhuñjananti imāni pañca aṅgāni.

Catutthe yathāvutta-āraññakasenāsanatā, yāvakālikassa atatthajātakatā, agilānatā, agilānāvasesakatā, appaṭisaṃviditatā, ajjhārāme paṭiggahaṇaṃ, ajjhoharaṇanti imāni satta aṅgāni.

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pāṭidesanīyakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

7. Sekhiyakaṇḍa

1. Parimaṇḍalavaggavaṇṇanā

Sekhiyesu **sikkhitasikkhenā**ti catūhi maggehi tisso sikkhā sikkhitvā
ṭhiteṇa, sabbaso pariniṭṭhitakiccenāti vuttaṃ hoti. **Tādinā**ti aṭṭhahi
lokadhammehi akampiyatṭhena tādinā.

576. **Sikkhā karaṇīyā**ti “evaṃ nivāsessāmī”ti ārāmeṇi antaragharepi
sabbattha sikkhā kattabbā. Ettha ca yasmā vattakkhandhake vuttavattānīpi
sikkhitabbattā sekhiyāneva honti, tasmā pārājikādīsū viya paricchedo na
kato, cārittanayadassa natthañca “yo pana bhikkhu olambento nivāseyya,
dukkaṭaṇ”ti evaṃ āpatināmena avatvā “sikkhā karaṇīyā”ti evaṃ
sabbasikkhāpadesu pāli āropitā. Padabhājane pana “āpatti dukkaṭassā”ti
vuttattā sabbattha anādariyakaraṇe dukkaṭaṃ veditabbaṃ. **Vuttanti** mahā-
aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Yasmā aṭṭhaṅgulamattaṃ otāretvā nivatthameva
nisinnassa caturaṅgulamattaṃ hoti, tasmā ubhopete aṭṭhakathāvādā
ekaparicchedā. **Te sabbeti** nivāsanadosā.

Taṃ panāti taṃ anādariyaṃ. Kiñcāpi kurundivādaṃ pacchā vadantena
“parimaṇḍalaṃ nivāsetuṃ ajānantassa anāpatti”ti ayamatto patiṭṭhāpito,
tathāpi nivāsanavattaṃ sādhukaṃ uggahetabbameva. Sañcicca
anuggaṇhantassa anādariyaṃ siyā. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttaṃ
“ajānantassāti parimaṇḍalaṃ nivāsetuṃ ajānantassa anāpatti, apica
nivāsanavattaṃ uggahetabban”ti.

Sacittakanti vatthuvijānanacittena paṇṇattivijānanacittena ca sacittakaṃ
“anādariyaṃ paṭicca”ti vuttattā. “Pāṇātipātādi viya nivāsanadoso
lokagarahito na hotīti paṇṇattivajjan”ti **phussadevatthero** āha. **Upatissatthero**
pana “yasmā anādariyavaseneva āpajjitabbattā kevalaṃ akusalameva, tañca
pakatīyā vajjaṃ, sañcicca

pītikkamanañca domanassitasseva hoti, tasmā lokavajjam akusalacittam dukkhavedanan”ti āha. Anādariyam, anāpattikāraṇābhāvo, aparimaṇḍalanivāsananti imāni panettha tīṇi aṅgāni. Yathā cettha, evaṃ sabbattha purimāni dve tattha tattha vuttapaṭipakkhakaraṇaṇcāti tīṇiyeva honti.

577. Dutiyādīsu **anekappakāraṃ gihipārutanti** setapaṭapārutam paribbājaka pārutam ekasāṭakapārutanti-ādi anekappabhedam gihipārutam. Tassattho khandhakeyeva āvi bhavissati. **Vihārepīti** buddhupaṭṭhānādikālam sandhāya vuttam.

578. “Suppaṭicchanno”ti vuttattā “sasīsam pāruto sabbathā suppaṭicchannattā suppaṭicchanno nāma hoti”ti yassa siyā, tam sandhāyāha “**na sasīsam pārutenā**”ti-ādi.

582. **Ekasmim pana thāne thatvāti** ettha “gacchantopi parissayābhāvam oloketum labhatiyeva, tathā gāme pūjan”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam.

Parimaṇḍalavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Ujjagghikavaggavaṇṇanā

586. Dutiyavagge **hasanīyasmim vatthusminti** hāsajanake kāraṇe.

Ujjagghikavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Khambhakatavaggavaṇṇanā

603. Tatiyavagge patte saññā pattasaññā, sā assa atthīti **pattasaññī**, attano bhājane upanibandhasaññī hutvāti attho. Byañjanam pana anādiyitvā atthamattameva dassetum “**patte saññam katvā**”ti vuttam.

604. **Oloṇīti** ekā byañjanavikati. “Yo koci suddho kaṇṭikatakkādiraso”ti keci. **Sākasūpeyya**-ggahaṇena yā kāci

sūpeyyasākehi katā byañjanavikati vuttā. **Maṃsarasādīnīti ādi**-saddena avasesā sabbāpi byañjanavikati saṅgahitāti daṭṭhabbam. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttam “ṭhapetvā pana sūpaṃ avasesā sabbāpi sūpeyyā byañjanavikati rasaraso nāma hoti”ti.

605. **Samapuṇṇanti** adhiṭṭhānupagassa pattassa antomukhavatṭilekham anatikkāmetvā racitam. **Samabharitanti** tasseva vevacanam. **Phalāphalādīti ādi**-saddena odanādimpi saṅgaṇhāti. **Heṭṭhā orohatīti** samantā okāsasabbhāvato cāliyamānaṃ heṭṭhā bhassati. Matthake thūpikataṃ pūvameva vaṭaṃsakasadisattā “**pūvavaṭaṃsakan**”ti vuttam. **Pupphavaṭaṃsakā**disupi eseva nayo.

Yasmā “samatittiko piṇḍapāto paṭiggahetabbo”ti vacanaṃ piṇḍapāto sampuṇṇo² paṭiggahetabboti dīpeti, tasmā attano hatthagate patte piṇḍapāto diyyamāno thūpikatopi ce hoti, vaṭṭatīti dīpeti. “Thūpikataṃ piṇḍapātaṃ paṭiggaṇhāti, āpatti dukkaṭassā”ti hi vacanaṃ paṭhamam thūpikataṃ piṇḍapātaṃ pacchā paṭiggaṇhato āpattīti dīpeti. “Patte paṭiggaṇhato ca thūpikataṃ hoti, vaṭṭati athūpikatassa paṭiggahitattā, payogo pana natthi aññatra pubbadesā”ti **kenaci** vuttam, taṃ na sārato paccetabbam. “Na thūpikataṃ piṇḍapātaṃ paṭiggaṇhāti”ti vacanaṃ paṭhamam thūpikatasseva pacchā paṭiggaṇhanaṃ dīpeti. Na hi hatthagatepi patte diyyamānaṃ thūpikataṃ gaṇhanto thūpikataṃ piṇḍapātaṃ paṭiggaṇhanto nāma na hoti, na ca tena samatittiko piṇḍapāto paṭiggahitoti sakkā viññātuṃ. “Thūpikatan”ti ca bhāvanapuṃsakaniddese gayhamāne ayamatto suṭṭhutam pākaṭoyevāti.

Khambhakatavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Sakkaccavaggavaṇṇanā

608. Catutthavagge **sapadānanti** ettha dānaṃ vuccati avakhaṇḍanaṃ, apetaṃ dānato apadānaṃ, anavakhaṇḍananti attho. Saha apadānena sapadānaṃ,

1. Kaṅkhā-Tṭha 281 piṭṭhe.

2. Samapuṇṇo (Syā)

avakhaṇḍanavirahitaṃ, anupaṭipāṭiyāti vuttaṃ hoti. Tenāha “**tattha tattha odhiṃ akatvā anupaṭipāṭiyā**”ti.

611. Yasmiṃ samaye “pāṇo na hantabbo”ti rājāno bheriṃ carāpentī, ayaṃ **māghātasamayo** nāma. Idha anāpattiyaṃ gilāno na āgato, tasmā gilānassapi āpatti. Sūpodanaviññattisikkhāpade **asañcicca assatiyā**ti ettha “mukhe pakkhipitvā puna vippaṭisārī hutvā chaḍḍentassa aruciyaṃ pavisante ‘asañciccā’ti vuccati, viññattimpi aviññattimpi etasmiṃ ṭhāne ṭhitaṃ sahasā gahetvā bhuñjante ‘assatiyā’ti vuccati”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

614-615. Ujjhāne saññā ujjhānasaññā, sā assa atthīti **ujjhānasaññī**. “Mayūraṇḍaṃ atimahantaṃ”ti vacanato mayūraṇḍappamāṇo kabaḷo na vaṭṭati. Keci pana “mayūraṇḍato mahanto na vaṭṭati”ti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ, “nātimahantaṃ”ti ca atimahantasseva paṭikkhittatā khuddake āpatti na dissati. “Mayūraṇḍaṃ atimahantaṃ, kukkuṭaṇḍaṃ atikhuddakaṃ, tesam vemaṃjhapamāṇo”ti iminā pana tāruppavasena khuddakampi paṭikkhipitvā paricchedo na dassitoti veditabbaṃ.

Sakkaccavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Kabaḷavaggavaṇṇanā

618. Pañcamavagge **sabbaṃ hatthanti** ettha **hattha**-saddo tadekadesesu aṅgulīsu datṭhabbo “hatthamuddā”ti-ādīsu viya, samudāye pavattavohārassa avayavepi vattanato ekaṅgulimpi mukhe pakkhipituṃ na vaṭṭati.

Kabaḷavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Surusuruvaggavaṇṇanā

627. Chaṭṭhavagge **sīṭikatoti** sītaṭṭo, sītapīlitoti vuttaṃ hoti. **Silakabuddhoti** pariḥāsavacanametam. Silakañhi kañci disvā “buddho ayan”ti voharanti.

634. **Vilīvacchattanti** veṇuvilīvehi kataṃ chattam.

Tatthajātakadaṇḍakena katanti tālapaṇṇam saha daṇḍakena chinditvā tameva chattadaṇḍam karonti gopālakādayo viya, tam sandhāyetam vuttam.

Chattapādukāya vā ṭhitam hotīti ettha chattapādukā vuccati chattādhāro. Yasmiṃ chattam apatamānam katvā ṭhapenti, tādisikāya chattapādukāya ṭhitam chattam “chattan”ti ajjhāharitabbam. “Chattam chattapādukāya ṭhitan”tipi paṭhanti, tatthāpi ayamevattho.

637. **Cāpoti** majjhe vaṅkā kācadaṇḍasadisā dhanuvikati. **Kodaṇḍoti** vaṭṭaladaṇḍā dhanuvikati. **Paṭimukkanti** pavesitam laggitam.

Surusuruvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Pādukavaggavaṇṇanā

647. Sattamavagge **paṭicchanno hutvāti** so kira rattibhāge uyyānam gantvā ambam abhiruhitvā sākāya sākham ambam olokento vicari. Tassa tathā karontasseva ratti vibhāyi. So cintesi “sace idāni otarivā gamissāmi, disvā maṃ coroti gahessanti, rattibhāge gamissāmi”ti. Athekam viṭapam abhiruhitvā nilīno acchi. Tam sandhāyetam vuttam. So rukkhato otaranto ekam olambinisākham gahetvā tesam ubhinnaṃpi antare patiṭṭhāsi. Tam sandhāya vuttam “**tesam dvinnampi antarā rukkhato patito**”ti. **Pāliya attham na jānantīti** attano gahaṇassa attham na jānanti.

Jātakapāliyam¹ pana ayaṃ gāthā—

“Sabbamidam carimam kataṃ, ubho dhammam na passare. Ubho pakatiyā cutā, yo cāyam mantejjhāpeti. Yo ca mantam adhīyati”ti—
evamāgatā. Tassāyamatto²—**sabbamidam carimam katanti** yaṃ amhehi tīhi janehi kataṃ, sabbamidam kiccam lāmakam nimmariyādam adhammikaṃ. Evaṃ

1. Khu 5. 97 piṭṭhe.

2. Jātaka-Tīṭha 3. 27 piṭṭhādisupi passitabbam.

attano corabhāvaṃ tesaṃca mantesu agāravaṃ garahitvā puna itare dveyeva garahanto “**Ubho dhammaṃ na passare**”ti-ādimāha. Tattha **ubhoti** ime dvepi janā garukārārahaṃ porāṇakadhammaṃ na passanti, tatova dhammapakatito cutā. Dhammo hi paṭhamuppattivasena **pakati** nāma. Vuttampi cetam—

“Dhammo have pāturahosi pubbe,
Pacchā adhammo udapādi loka”ti¹.

Yo cāyanti yo ca ayaṃ nīce nisīditvā mante ajjhāpeti, yo ca ucce nisīditvā adhīyatīti.

Sālīnanti ayaṃ gāthāpi—

“Sālīnaṃ odanaṃ bhuñje, sucim maṃsūpasecanaṃ.
Tasmā etaṃ na sevāmi, dhammaṃ isihi sevitaṃ”ti²—

evaṃ jātaka āgatā. Tattha **sucinti** paṇḍaraṃ parisuddhaṃ.

Maṃsūpasecananti nānappakārāya maṃsavikatiyā sittam bhuñje, bhuñjāmīti attho. Sesam pākaṭameva.

Dhiratthūti dhi atthu, nindā bhavatūti attho, garahāma taṃ mayanti vuttaṃ hoti. **Laddhalābhoti** dhanalābhaṃ yasalābhaṃca sandhāya vadati. **Vinipātanahetunāti** vinipātanassa hetubhāvena. **Vutti nāma hotīti** yathāvutto duvidhopi lābho apāyasaṃ vattanikatāya samparāye vinipātanahetubhāvena pavattanato sampati adhammacaraṇena pavattanato ca vutti nāma hotīti attho. **Evarūpā yā vuttīti** evarūpā dhanalābhayasalābhasaṅkhātā yā vutti. **Adhammacaraṇena vāti vā-saddo** sampiṇḍanattho. **Tvanti** upayogathe paccattavacanam, taṃ icceva vā pāṭho. **Asmāti** pāsāṇādhivacanametam.

Pādukavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Sesam uttānameva.

Sekhiyakaṇḍam niṭṭhitam.

1. Khu 5. 229 piṭṭhe.

2. Khu 5. 97 piṭṭhe.

Adhikaraṇasamathesu yaṃ vattabbaṃ, taṃ aṭṭhakathāyaṃ
āgataṭṭhāneyeva dassayissāma.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ
Bhikkhu vibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahāvibhaṅgo niṭṭhito.

Bhikkhunīvibhaṅgavaṇṇanā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Pārājikakaṇḍa

1. Paṭhamapārājikasikkhāpadavaṇṇanā

656. Bhikkhunīvibhaṅge yoti yo bhikkhunīnaṃ vibhaṅgo. **Migāranattā**ti majjhapaḍalopenetaṃ vuttanti āha “**migāramātuyā pana nattā hotī**”ti. **Migāramātā**ti visākhāyetaṃ adhivacanaṃ. **Navakammādhiṭṭhāyikanti** navakammasaṃvidhāyikaṃ. Byañjanānaṃ paṭivijjhitaḍḍha ākāro nātigambhīro, yathāsutaṃ dhāraṇameva tattha karaṇīyanti satiyā byāpāro adhiko, paññā tattha guṇabhūtāti¹ vuttaṃ “**satipubbaṅgamāya paññāya**”ti. Sati pubbaṅgamā etissāti **satipubbaṅgamā**. Pubbaṅgamatā cettha padhānabhāvo “manopubbaṅgamā”ti-ādīsu viya. Atthaggaṇe pana paññāya byāpāro adhiko paṭivijjhitaḍḍhassa atthassa atigambhīrattāti āha “**paññāpubbaṅgamāya satiyā**”ti. **Ālasiyaṃvirahitā**ti kosajjarahitā. Yathā aññā kusīta nisinnaṭṭhāne nisinnāva honti, ṭhitattṭhāne ṭhitāva, evaṃ ahutvā vipphārikaṇa cittaṇa sabbakiccaṃ nipphādeti.

Sabbā bhikkhuniyo satthuladdhūpasampadā saṃghato laddhūpasampadāti duvidhā. Garudhammapaṭiggahaṇe hi laddhūpasampadā mahāpajāpatigotamī satthu santikāva laddhūpasampadattā **satthuladdhūpasampadā** nāma. Sesā sabbāpi **saṃghato laddhūpasampadā**. Tāpi ekato upasampannā ubhato-upasampannāti duvidhā. Tattha yā tā mahāpajāpatigotamiyā saddhim nikkhantā pañcasatā sākiyāniyo, tā **ekato upasampannā** bhikkhusaṃghato eva laddhūpasampadattā, itarā **ubhato-upasampannā** ubhatosaṃghe upasampannattā. Ehi bhikkhunībhāvena upasampannā pana bhikkhuniyo na santi tāsāṃ

1. Guṇabhūtāti (Syā)

tathā upasampadāya abhāvato. Yadi evaṃ “ehi bhikkhunī”ti idha kasmā vuttanti? Desanāya sotapatitabhāvato. Ayañhi sotapatitatā nāma katthaci labbhamānassapi aggahaṇena hoti, yathā abhidhamme manodhātuniddese¹ labbhamānampi jhānaṅgaṃ pañcaviññāṇasote patitāya na uddhaṭaṃ katthaci desanāya asambhavato, yathā tattheva vatthuniddese² hadayavatthu. Katthaci alabbhamānassapi gahaṇavasena yathāṭhitakappīniddese. Yathāha—

“Katamo ca puggalo ṭhitakappī? Ayañca puggalo sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipanno assa, kappassa ca uḍḍayhanavelā assa, neva tāva kappo uḍḍayheyya, yāvāyaṃ puggalo na sotāpattiphalaṃ sacchikareyyā”ti³.

Evamidhāpi alabbhamānagahaṇavasena veditabbaṃ.

Parikappavacanañhetam “sace bhagavā bhikkhunībhāvayogyaṃ kañci mātugāmaṃ “ehi bhikkhunī”ti vadeyya, evaṃ bhikkhunībhāvo siyā”ti.

Kasmā pana bhagavā evaṃ na kathesīti? Tathā katādhikārānaṃ abhāvato. Ye pana “anāsannāsannihitabhāvato”ti kāraṇaṃ vatvā “bhikkhū eva hi satthu āsannacārino sadā sannihitā ca honti, tasmā te eva ‘ehibhikkhū’ti vattabbataṃ arahanti, na bhikkhuniyo”ti vadanti, taṃ tesam matimattaṃ satthu āsannadūrabhāvassa bhabbā bhabbabhāvasiddhattā. Vuttañhetam bhagavatā—

“Saṅghāṭikaṇṇe cepi me bhikkhave bhikkhu gahetvā piṭṭhito piṭṭhito anubandho assa pāde pādaṃ nikkhipanto, so ca hoti abhiṭṭhālu kāmesu tibbasārāgo byāpannacitto paduṭṭhamanasāṅkappo muṭṭhassati asampajāno asamāhito vibbhantacitto pākatindriyo, atha kho so ārakāva mayhaṃ, ahañca tassa. Taṃ kissa hetu? Dhammaṃ hi so bhikkhave bhikkhu na passati, dhammaṃ apassanto na maṃ passati. Yojanasate cepi so bhikkhave bhikkhu vihareyya, so ca hoti anabhiṭṭhālu kāmesu na tibbasārāgo abyāpannacitto appaduṭṭhamanasāṅkappo

1. Abhi 1. 44 piṭṭhe.

2. Abhi 1. 146 piṭṭhe.

3. Abhi 3. 116 piṭṭhe.

upaṭṭhitassati sampajāno samāhito ekaggacitto samvutindriyo, atha kho so santikeva mayham, ahañca tassa. Tam kissa hetu? Dhammam hi so bhikkhave bhikkhu passati, dhammam passanto mam passati”ti¹.

Tasmā akāraṇam desato satthu āsannānāsannatā. Akatādhikāratāya pana bhikkhunīnam ehibhikkhunūpasampadāya ayogyatā veditabbā.

Yadi evam yam tam therīgāthāsu bhaddāya kuṇḍalakesāya vuttam—

“Nihacca jāṇum vanditvā, sammukhā añjaliṃ akaṇ.
Ehi bhaddeti mam avaca, sā me āsūpasampadā”ti².

Tathā **apadānēpi**—

“Āyācito tadā āha, ehi bhaddeti nāyako.
Tadāham upasampannā, parittam toyamaddasan”ti³,

tam kathanti? Nayidam ehibhikkhunībhāvena upasampadam sandhāya vuttam, upasampadāya pana hetubhāvato “yā satthu āṇatti, sā me āsūpasampadā”ti vuttā. Tathā hi vuttam **aṭṭhakathāyam**⁴ “ehi bhadde bhikkhunupassayaṃ gantvā bhikkhunīnam santike pabbaja upasampajjassūti mam avaca āṇāpesi, sā satthu āṇā mayham upasampadāya kāraṇatā upasampadā āsi aho”ti. **Apadānagāthāyampi**³ evameva attho gahetabbo. Tasmā bhikkhunīnam ehi bhikkhunūpasampadā natthiyevāti niṭṭhamettha gantabbam. Yathā cetam sotapatitavasena “ehi bhikkhuni”ti vuttam, evam “tīhi saraṇagamanehi upasampannāti bhikkhuni”ti idampi sotapatitavaseneva vuttanti daṭṭhabbam saraṇagamanūpasampadāyapi bhikkhunīnam asambhavato.

659. Bhikkhuvibhaṅge “kāyasamsaggaṃ sādiyeyyā”ti avatvā “samāpajjeyyā”ti vuttattā **“bhikkhu āpattiyā na kāretabbo”**ti vuttam. **Tabbahulanayenāti** kiriyāsamuṭṭhānasseva bahulabhāvato. Dissati hi tabbahulanayena tabbohāro yathā “brāhmaṇagāmo”ti.

1. Khu 1. 256 piṭṭhe.

3. Khu 4. 243 piṭṭhe.

2. Khu 2. 391 piṭṭhe.

4. Therīgāthā-Ṭīṭha 111 piṭṭhe.

Brāhmaṇagāmeṇi hi antamaso rajakādīni pañca kulāni santi. **Sāti** kiriyāsamuṭṭhānatā.

662. **Tathevā**ti kāyasaṃsaggarāgena avassutoyevāti attho. Sesamettha uttānameva.

Paṭhamapārājikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyapārājikasikkhāpadavaṇṇanā

666. Dutīye “kissa pana tvaṃ ayye jānaṃ pārājikaṃ dhammaṃ ajjhāpannaṃ”ti vacanato “uddiṭṭhā kho ayyāso aṭṭha pārājikā dhammā”ti-ādivacanato ca bhikkhunī vibhaṅgaṃ patvā sādharmaṇāni sikkhāpadāni bhikkhūnaṃ uppannavatthusmiṃyeva “yā pana bhikkhunī chandaso methunaṃ dhammaṃ paṭiseveyya, antamaso tiracchānagate napi, pārājikā hoti asaṃvāsā”ti-ādīnā nayena savisesampi avisesampi mātikaṃ ṭhapetvā anukkamena padabhājanāṃ āpattibhedāṃ tikacchedāṃ anāpattivāraṇca anavasesaṃ vatvā vitthāresi. Saṅgītikārahehi pana asādharaṇapaññattiyoyeva idha vitthāritāti veditabbā.

Atha uparimesu dvīsu apaññattesu aṭṭhannaṃ pārājikānaṃ aññataranti idaṃ vacanaṃ na yujjatīti āha “**idañca pārājikaṃ pacchā paññattan**”ti-ādi. Yadi evaṃ imasmiṃ okāse kasmā ṭhapitanti āha “**purimena pana saddhiṃ yugaḷattā**”ti-ādi, purimena saddhiṃ ekasambandhabhāvato idha vuttanti adhippāyo. “Aṭṭhannaṃ pārājikānaṃ aññataran”ti vacanato ca vajjapaṭicchādikaṃ yā paṭicchādeti, sāpi vajjapaṭicchādikāyevāti daṭṭhabbaṃ. Kiñcāpi vajjapaṭicchādanaṃ pemavasena hoti, tathāpi sikkhāpadavītikkamacittaṃ domanassitameva hotīti katvā “**dukkhavedanan**”ti vuttaṃ. Sesamettha uttānameva.

Dutiyapārājikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

668. Tatiyaṃ uttānatthameva.

4. Catutthapārājikasikkhāpadavaṇṇanā

675. Catutthe **lokassādamittasanthavavasenā**ti lokassādasāṅkhātassa mittasanthā vassa vasena. Vuttamevattham pariyāyantaarena vibhāvetum “**kāyasaṃsaggarāgenā**”ti vuttam.

Tissitthiyo methunaṃ taṃ na seveti¹ yā tisso itthiyo vuttā, tāsopi yaṃ taṃ methunaṃ nāma, taṃ na sevati. **Tayo puriseti** tayo purisepi upagantvā methunaṃ na sevati. **Tayo ca anariyapaṇḍaketi** ubhatobyañjanasaṅkhātē tayo anariye, tayo ca paṇḍaketi imepi cha jane upagantvā methunaṃ na sevati. **Na cācare methunaṃ byañjanasminti** anulomapārājikavasenapi attano nimitte methunaṃ nācarati. **Chejjaṃ siyā methunadhammapaccayā**ti siyā methunadhammapaccayā pārājikanti ayaṃ pañho aṭṭhavatthukaṃva sandhāya vutto. Tassā hi methunadhammassa pubbabhāgakāyasaṃsaggaṃ āpajjitum vāyamantiyā methunadhammapaccayā chejjaṃ hoti. Chedoyeva chejjaṃ.

Methunadhammassa pubbabhāgattāti iminā methunadhammassa pubbabhāga bhūto kāyasaṃsaggoyeva tattha **methunadhamma**-saddena vutto, na dvayaṃdvayasamā pattīti dīpeti. **Vaṇṇāvaṇṇoti** dvīhi sukkavissaṭṭhi vuttā. **Gamanuppādananti**² saṅcarittam. **Sabbapadesūti** “saṅghāṭikaṇṇaggahaṇam sādīyeyyā”ti-ādīsu. Sesamettha uttānameva. Kāyasaṃsaggarāgo, sa-ussāhatā, aṭṭhamassa vatthussa pūraṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Catutthapārājikasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhikkhunīvibhaṅge pārājikakaṇḍavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārājikakaṇḍam niṭṭhitam.

1. Vi-Ṭṭha 4. 240 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Vanamanuppādananti (Syā)

2. Saṃghādisesakaṇḍa

1. Paṭhamasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

679. Saṃghādisesakaṇḍassa paṭhamasikkhāpade **dvīsu janesūti** aḍḍakārakesu dvīsu janesu. **Yo koci**ti tesuyeva dvīsu yo koci, añño vā tehi āṇatto. **Dutiyassa āroceṭīti** etthāpi dvīsu janesu yassa kassaci dutiyassa katham̐ yo koci āroceṭīti evamattho gahetabboti āha “**dutiyassa āroceṭīti etthāpi eseṇa nayo**”ti. **Gatigatanti** cirakālapa vattam̐.

Āpattīti āpajjanam̐. **Saha vatthujjhācārāti** vatthuvītikkamena saha. Sahayoge karaṇavacanappasaṅge idam̐ nissakkavacanam̐. **Yanti** yaṃ dhammam̐. **Nissāreṭīti** āpannam̐ bhikkhunisaṃghamhā nissāreti. Hetumhi cāyam̐ kattuvohāro. Nissāraṇahetu bhūto hi dhammo **nissāraṇīyoti** vutto. Gīvāyeva hoti, na pārājikam̐ anāṇattiyā gahitattā. Yathā dāsadāsīvāpī-ādīni sampatīcchitum̐ na vaṭṭati, evam̐ tesam̐ atthāya aḍḍakaraṇampi na vaṭṭatīti āha “**ayam̐ akappiya-aḍḍo nāma, na vaṭṭatī**”ti.

Ettha ca sace adhikaraṇaṭṭhānam̐ gantvā “amhākam̐ eso dāso, dāsī, vāpī, khetam̐, ārāmo, ārāmaṇvatthu, gāvo, ajā, kukkuṭā”ti-ādīnā voharati, akappiyam̐. “Ayam̐ amhākam̐ ārāmiko, ayam̐ vāpī itthannāmena saṃghassa bhaṇḍadhovanatthāya dinnā, ito khetato ārāmato uppajjanakacatupaccayā ito gāvito mahimsito ajāto uppajjanakagorasā itthannāmena saṃghassa dinnāti pucchite vā apucchite vā vattum̐ vaṭṭatī”ti vadanti. Sesamettha uttānameva. Anākaddhitāya aḍḍakaraṇam̐, aḍḍapariyosānanti imāni panettha dve aṅgāni.

Paṭhamasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Dutiyasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

683. Dutīye **mallagaṇabhaṭṭiputtagaṇādikanti-ādīsu**¹ **mallagaṇo** nāma nārāyanabhaddiko tattha tattha pānīyaṭṭhapanapokkharāṇīkhaṇanādipuñṇakammakārako gaṇo, **bhaṭṭiputtagaṇo** nāma kumārabhattikagaṇo. **Dhammagāṇoti** sāsanaḥhattigaṇo anekappakārapuñṇakammakārakagaṇo vuccati. **Gandhikaseṇīti** anekappakārasugandhivikatikārako gaṇo. **Dussikaseṇīti** pesakārakagaṇo. **Kappagatikanti** kappiyabhāvaṃ gataṃ.

Vuṭṭhāpentiyāti upasampādentiyā. “Coriṃ vuttanayena anāpucchā pabbājentiyaṃ dukkaṭaṇ”ti vadanti. Paṇṇattiṃ ajānantā ariyāpi vuṭṭhāpentīti vā kammavācāpariyosāne āpattikkhaṇe vipākābyākatasamaṅgitāvasena vā “**ticittan**”ti vuttanti veditabbaṃ. Sesamettha uttānameva. Coritā, corisañña, aññaṭṭa anuññātakāraṇā vuṭṭhāpananti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Dutiyasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Tatiyasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

692. Tatiye **parikkhepaṃ atikkāmentiyā**ti sakagāmato aññaṣṣa gāmaṣṣa parikkhepaṃ atikkāmentiyā. “Gāmantaraṃ gaccheyyā”ti hi vacanato aññaṣṣa gāmaṣṣa parikkhepaṃ atikkāmentiyā eva āpatti, na sakagāmaṣṣa. Aññaṇo hi gāmo gāmantaraṃ. **Aparikkhittassa gāmaṣṣa upacāraṇti** ettha **upacāra**-saddena gharūpacārato paṭhama leḍḍupāṭasaṅkhātāṃ parikkhepārahaṭṭhānaṃ gahitaṃ, na tato dutiyaleḍḍupāṭasaṅkhāto upacāroti āha “**parikkhepārahaṭṭhānaṃ**”ti. Teneva pāḷiyaṃ “upacāraṃ atikkāmentiyā”ti vuttaṃ. Aññaṭṭhā yathā vikālagāmaṃpavisaṇasikkhāpade “parikkhittassa gāmaṣṣa parikkhepaṃ atikkamantassa, aparikkhittassa gāmaṣṣa upacāraṃ okkamantassa”ti² vuttaṃ, evamidhāpi “parikkhittassa gāmaṣṣa parikkhepaṃ atikkāmentiyā aparikkhittassa gāmaṣṣa upacāraṃ okkamantiyā”ti vadeyya. Saṅkhepato vuttamatthaṃ vibhajitvā dassento “**apicetthā**”ti-ādimaḥa.

1. Mallagaṇabhaddi... (Syā)

2. Vi 2. 216 piṭṭhe.

Vihārassa catugāmasādhāraṇattāti iminā “vihārato ekaṃ gāmaṃ gantum vaṭṭatī”ti ettha kāraṇamāha. Vihārassa catugāmasādhāraṇattāyeva hi catūsu gāmesu yamkiñci ekaṃ gāmaṃ gantum vaṭṭati.

Yatthāti yassaṃ nadiyaṃ. “Paṭhamam pādam uttārentiyā āpatti thullaccayassa, dutiyaṃ pādam uttārentiyā āpatti saṃghādisesassā”ti vacanato nadiṃ otarivā padasā uttarantiyā eva āpattīti āha “**setunā gacchati, anāpatti**”ti-ādi. **Paratīrameva akkamantiyā anāpatti**ti nadiṃ anotarivā yānanāvādīsu aññatarena gantvā paratīrameva akkamantiyā anāpatti. **Ubhayatīresu vicaranti, vaṭṭatī**ti idaṃ asatipi nadīpāragamane upari vakkha mānassa vinicchayassa phalamattadassanattamaṃ vuttanti veditabbaṃ. **Orimatīrameva āgacchati, āpatti**ti paratīraṃ gantukāmatāya otiṇṇattā vuttaṃ. **Tameva tīranti** tameva orimatīraṃ. **Anāpatti**ti paratīraṃ gantukāmatāya abhāvato anāpatti.

Tādise araṇṇeti “bahi-indakhilā sabbametaṃ araṇṇaṃ”ti¹ evaṃ vuttalakkaṇe araṇṇe. Atha tādisasseva araṇṇassa gahitabhāvo kathaṃ viññāyatīti āha “**tenevā**”ti-ādi. Iminā hi aṭṭhakathāvacanena īdisepi gāmasamīpe dassanūpacāre vijahite satipi savanūpacāre āpatti hotīti viññāyati. Maggamūlā uccāsaddaṃ karontīti āha “**maggamūlhasaddena viyā**”ti. **Saddāyantiyāti** saddaṃ karontiyā. **Purimāyoti** puretaraṃ gacchantiyo. **Aññaṃ maggaṃ gaṇhātī**ti² maggamūlhattā, na ohātuṃ, tasmā dvinnampi anāpatti. Sesamettha uttānameva. Anantarāyena ekabhāvo, gāmantaragamanādīsu aññataratāpajjanaṃ, āpadāya abhāvoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Tatīyasamghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Catutthasamghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

694. Catutthe **kārakagaṇassāti** ukkhepanīyakammakārakagaṇassa. Tecattālīsappabhedam vattam khandhake āvi bhavissati. **Netthāravatteti**

1. Abhi 2. 260 piṭṭhe.

2. Gaṇhāti (?)

niṭṭharaṇahetumhi vatte. Sesam̐ uttānameva. Dhammena kammena
ukkhittatā, aññatra anuññātakāraṇā osāraṇanti imāni panettha dve aṅgāni.

Catutthasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Pañcamasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

701. Pañcame **etaṃ na vuttanti** “bhikkhuniyā avassutabhāvo
daṭṭhabbo”ti etaṃ niyamanam̐ na vuttaṃ. **Tanti** taṃ niyametvā avacanam̐.
Pāḷiyā sametīti “ekato avassute”ti avisesetvā vuttapāḷiyā “anavassutoti
jānantī paṭiggaṇhātī”ti imāya ca pāḷiyā sameti. Yadi hi puggalassa
avassutabhāvo nappamāṇam̐, kim̐ “anavassutoti jānantī”ti iminā vacanena,
“anāpatti ubhato-anavassutā honti, anavassutā paṭiggaṇhātī”ti ettakameva
vattabbarṃ siyā. **“Ubhato-anavassutā honti, anavassutoti jānantī
paṭiggaṇhātī**ti imassa ca anāpattivārassa ayamattho. Ubho ce anavassutā,
sabbathāpi anāpatti. Atha bhikkhunī anavassutā samānā avassutampi
“anavassuto”ti saññāya tassa hatthato paṭiggaṇhātī, evampi anāpatti. Atha
sayam̐ anavassutāpi aññam̐ anavassutam̐ vā avassutam̐ vā “avassuto”ti
jānāti, dukkaṭameva. Vuttañhetam̐ anantarasikkhāpade “kissa tvaṃ ayye na
paṭiggaṇhāsīti. Avassutā ayyeti. Tvaṃ pana ayye avassutāti. Nāham̐ ayye
avassutā”ti. Sesamettha uttānameva. Udakadantaponato aññam̐
ajjhoharaṇīyam̐, ubhato-avassutatā, sahatthā gahaṇam̐, ajjhoharaṇanti imāni
panettha cattāri aṅgāni.

Pañcamasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Chaṭṭhasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

705. Chaṭṭhe parivāragāthāya ayamattho. **Na deti na paṭiggaṇhātī**¹ na
uyyojikā deti, nāpi uyyojitā tassā hatthato

1. Vi-Ṭṭha 4. 241 piṭṭhe.

gaṇhāti. **Paṭiggaho tena na vijjati** teneva kāraṇena uyyojikāya hatthato uyyojitāya paṭiggaho na vijjati. **Āpajjati garukanti** evaṃ santepi avassutassa hatthato piṇḍaggahaṇe uyyojentī saṃghādisesāpattiṃ āpajjati. **Taṇca paribhogapaccayāti** taṇca pana āpattiṃ āpajjamānā tassā uyyojitāya paribhogapaccayā āpajjati. Tassā hi bhojanapariyosāne uyyojikāya saṃghādiseso hoti. Sesamettha uttānameva. Manussapurisatā, aññatra anuññātakāraṇā khādanīyaṃ bhojanīyaṃ gahetvā bhuñjāti uyyojanā, tena vacanena gahetvā itarissā bhojanapariyosānanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Chaṭṭhasaṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sattamasāṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

709. Sattame **kinnumāva samaṇiyoti** kiṇṇu imā eva samaṇiyo. **Tāsāhanti** tāsāṃ ahaṃ. Sesāṃ uttānameva.

Sattamasāṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

715. Aṭṭhamāṃ uttānatthameva.

9. Navamasāṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā

721. Navame **vajjappaṭicchādikāti** khuddānukhuddakavajjassa paṭicchādikā. Samanubhāsanakammakāle cettha dve tisso ekato samanubhāsitaḥ.

Navamasāṃghādisesasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

727. Dasamāṃ uttānatthameva.

Bhikkhunīvibhaṇṇe saṃghādisesavaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṃghādisesakaṇḍam niṭṭhitam.

3. Nissaggiyakaṇḍa

733. Nissaggiyesu paṭhamam uttānameva.

740. Dutiye “**ayyāya dammīti evam paṭiladdhanti** nissatṭhapaṭiladdham. Teneva **mātikāṭṭhakathāyampi** “nissatṭham paṭilabhivāpi yathādāneyeva upanetabban”ti vuttam. **Yathādāneyeva upanetabbanti** yathā dāyakena dinnam, tathā upanetabban, akālacīvarapakkheyeva ṭhapetabbanti vuttam hoti. Ettha ca bhājāpitāya laddhacīvareva nissaggiyam hoti, tam vinayakammam katvāpi attanā na labhati. Sesamettha uttānameva. Akālacīvaratā, tathāsaññitā, kālacīvaranti adhiṭṭhāya lesena bhājāpanam, paṭilābhoti imāni panettha cattāri aṅgāni.

743. Tatiye **me'tanti** me etam. Sakasaññāya gahitattā pācittiyam dukkaṭaṇca vuttam. Itarathā bhaṇḍagghena kāretabban. Upasampannatā, parivattitacīvarassa vikappanupagatā, sakasaññāya acchindanam vā acchindāpanam vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

748-752. Catutthe **āhaṭasappim datvāti** attano datvā. **Yamakam pacitabbanti** sappiṇca telaṇca ekato katvā pacitabban. Lesena gahetukāmatā, aññassa viññāpanam, paṭilābhoti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

753. Pañcame **sāti** thullanandā. **Ayanti** ayam sikkhamānā. **Cetāpetvāti jānāpetvā icceva atthoti** idha vuttam, **mātikāṭṭhakathāyam**¹ pana “aññam cetāpetvāti attano kappiyabhaṇḍena idam nāma āharāti aññam parivattāpetvā”ti vuttam, tasmā “cetāpetvā”ti imassa parivattāpetvātipi attho datṭhabbo. **Aññam cetāpeyyāti** “evam me idam datvā aññampi āharissatī”ti maññamānā “na me iminā attho, idam nāma me āharā”ti tato aññam cetāpeyya.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 310 piṭṭhe.

758. Chaṭṭhe **dhammakiccanti** puñṇakammaṃ. **Pāvārikassāti** dussavāṇijakassa, yāya cetāpitaṃ, tassāyeva nissaggiyaṃ nissatṭhapaṭilābho ca¹, tasmā tāya bhikkhuniyā nissatṭhaṃ paṭilabhitvā yathādāne upanetabbaṃ, na attanā gahetabbaṃ. **Aññassatthāyāti** cīvarādīsu aññatarassatthāya. **Aññuddisikenāti** purimassevatthadīpanaṃ. **Parikkhārenāti** kappiyabhaṇḍena.

764. Sattame **sayam yācitakenāti** sayam yācitakenāpīti attho. Teneva pāḷiyaṃ “tena ca parikkhārena sayampi yācitvā”ti vuttaṃ, tatoyeva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**² “saññācikenāti sayam yācitakenāpī”ti attho vutto.

768-773-778. Aṭṭhamanavamadasamāni uttānatthāneva.

784. Ekādasame yasmā pavāritaṭṭhāne viññatti nāma na paṭisedhetabbā, tasmā bhagavā dhammanimantanavasena pavāritaṭṭhāne “vadeyyāsi yenattho”ti vuttāya “catukkaṃsaparamaṃ viññāpetabban”ti paricchedaṃ dassetīti veditabbaṃ. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**² “cetāpetabbanti ṭhapetvā sahadhammike ca ñātakapavārite ca aññena kismiñcīdeva guṇe parituṭṭhena vadeyyāsi yenatthoti vuttāya viññāpetabban”ti vuttaṃ.

788. Dvādasamaṃ uttānatthameva.

Bhikkhunīvibhaṅge nissaggiyapācittiyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nissaggiyakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

1. Paṭilābheva (Syā)

2. Kaṅkhā-Ṭṭha 311 piṭṭhe.

4. Pācittiyakaṇḍa

1. Lasuṇavaggavaṇṇanā

793-797. Pācittiyesu lasuṇavaggassa paṭhame jātiṃ saratīti **jātissaro**. **Sabhāvenevā**ti sūpasampākādiṃ vināva. **Badarasālavam** nāma badaraphalāni sukkhāpetvā cuṇṇetvā kattabbā khādanīyavikati. Sesamettha uttānameva. Āmakalasūṇaṇceva ajjhoharaṇaṇcāti imāni panettha dve aṅgāni.

798-802-806. Dutiyatatiyacatutthāni uttānatthāneva.

812. Pañcame **dvinnam pabbānam uparī**ti ettha dvinnam aṅgulīnam saha pavesane ekekāya aṅguliya ekekaṃ pabbam katvā dvinnam pabbānam upari. Ekaṅgulipavesane dvinnam pabbānam upari na vaṭṭatīti veditabbaṃ. **Mahāpaccariyampi** ayameva nayo dassito. Udakasuddhipaccayena pana satipi phassasādiyane yathāvuttapariচ্ছেদে anāpatti.

815-817. Chaṭṭhe **āsumbhitvā**ti pātetvā. **Dadhimatthū**ti dadhimaṇḍam dadhimhi pasannodakaṃ. Bhuñjantassa bhikkhuno hatthapāse ṭhānam, pānīyassa vā vidhūpanassa vā gahaṇanti imāni panettha dve aṅgāni.

822. Sattame “paṭiggaṇhāti, āpatti dukkaṭassā”ti idaṃ pubbapayogaḍukkaṭassa nidassanamattanti āha “**na kevalam paṭiggahaṇeyeva hotī**”ti-ādi. **Pamāṇanti** pācittiyāpattiyā pamāṇam. Imehiyeva dvīhi pācittiyam hoti, nāññehi bhajjanādīhīti attho. Vuttamevattham vitthārato dassetuṃ “**tasmā**”ti-ādimāha. **Tam pubbāparaviruddhanti** punapi vuttanti vuttavādaṃ sandhāyāha. Aññāya viññattiyā laddhampi hi anāṇattiyā viññattiyā imissā aviññattiyā laddhapakkham bhajati, tasmā heṭṭhā aviññattiyā laddhe karaṇakārāpanesu visesaṃ avatvā idha visesavacanam pubbāparaviruddham. Yadi cettha karaṇe pācittiyam, kārāpanepi pācittiyeneva bhavitabbaṃ. Atha kārāpane dukkaṭam, karaṇepi dukkaṭeneva bhavitabbaṃ. Na hi karaṇe vā kārāpane vā viseso atthi, tasmā aññāya

viññattiyā laddhaṃ sayam bhajjanādīni katvāpi kārāpetvāpi bhuñjantiyā dukkaṭamevāti idamettha sannitṭhānaṃ. **Avisesena vuttanti** karaṇakārāpanānaṃ sāmāññato vuttaṃ. Sesamettha uttānameva. Sattannaṃ dhaññānaṃ aññatarassa viññāpanaṃ vā viññāpāpanaṃ vā, paṭilābho, bhajjanādīni katvā vā kāretvā vā ajjhoharaṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

824. Aṭṭhame **nibbittṭhoti** patitṭhāpito. **Keṇīti** rañño dātabbassa āyassetam adhivacanaṃ. **Ṭhānantaranti** gāmajanapadādīṭhānantaraṃ. Sesamettha uttānameva. Uccārādibhāvo, anavalokanaṃ, vaḷañjanaṭṭhānaṃ, tirokuṭṭapākāratā, chaḍḍanaṃ vā chaḍḍāpanaṃ vāti imāni panettha pañca aṅgāni.

830. Navame **sabbesanti** bhikkhussa bhikkhuniyā ca. Idha khetṭapālakā āramādigopakā ca **sāmikā** eva.

836. Dasame **ekapayogenāti** ekadisāvalokanapayogena. **Tesaṃyevāti** yesaṃ naccaṃ passati. Kiñcāpi sayam naccanādīsu pācittiyaṃ pāliyaṃ na vuttaṃ, tathāpi aṭṭhakathāpamāṇena gahetabbanti dassetuṃ “**sabba-aṭṭhakathāsu vuttan**”ti āha. “**Ārāme ṭhatvāti** na kevalaṃ ṭhatvā, tato tato gantvāpi sabbiriyāpathehi labhati, ‘ārāme ṭhitā’ti pana āramapariyāpanabhāvadassanattamaṃ vuttaṃ. Itarathā nisinnāpi na labheyyā”ti tīsupi **ganṭhipadesu** vuttaṃ. Sesamettha uttānameva. Naccādīnaṃ aññataratā, aññatra anuññātakāraṇā gamanaṃ, dassanaṃ vā savanaṃ vāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

Lasuṇavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Andhakāravaggavaṇṇanā

841. Andhakāravaggassa paṭhame **dāne vā pūjāya vāti** dānanimittam vā pūjanimittam vā. **Manteti**ti katheti. Rattandhakāratā, purisassa hatthapāse ṭhānaṃ vā sallapanaṃ vā, sahāyābhāvo, rahopekkhatāti imāni panettha cattāri aṅgāni.

842-846-850. Dutiyatatiyacatutthāni uttānatthāneva.

856-857. Pañcame **anovassakaṃ atikkāmentiyā**ti channassa anto nisīditvā pakkamantiṃ sandhāya vuttaṃ. “Upacāro dvādasahattho”ti vadanti. **Pallaṅkassa anokāseti** ūrubaddhāsanassa anokāse appahonte. Purebhattatā, antaraghare nisajjā, āsanassa pallaṅkokāsatā, aññatra anuññātakāraṇā anāpucchanaṃ, vuttaparichedā tikkamoti imāni panettha pañca aṅgāni.

859-864. Chaṭṭhasattamādīni uttānatthāneva.

Andhakāravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Naggavaggavaṇṇanā

883-887. Naggavaggassa paṭhamadutiyāni uttānatthāneva.

893. Tatiye **visibbetvā**ti dussibbitaṃ puna sibbanatthāya visibbetvā vijaṭetvā. **Aññatra catūhapañcāhā**ti visibbitaḍivasato pañca divase atikkamitvā. Nivāsanapāvuraṇūpagacīvaratā, upasampannāya santakatā, sibbanatthāya visibbanam vā visibbāpanam vā, aññatra anuññātakāraṇā pañcāhātikkamo, dhuranikkhepoti imāni panettha pañca aṅgāni.

898. Catutthe **pañcannaṃ cīvarānanti** ticīvaraṃ udakasāṭikā saṅkaccikāti imesaṃ pañcannaṃ cīvarānaṃ. Pañcannaṃ cīvarānaṃ aññataratā, pañcāhātikkamo, anuññātakāraṇabhāvo, aparivattananti imāni panettha cattāri aṅgāni.

902. Pañcamaṃ uttānatthameva.

907. Chaṭṭhe **cīvaralābhanti** labhitabbacīvaraṃ. Vikappanupagapacchimatā, saṅghassa pariṇatabhāvo, vinā ānisaṃsadassanena antarāyakaraṇanti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

911. Sattamaṃ uttānatthameva.

916. Aṭṭhame **kumbhathūṇaṃ** nāma kumbhasaddo, tena caranti kīḷanti, taṃ vā sippaṃ etesanti **kumbhathūṇikā**. Tenāha “**ghaṭakena kīḷanakā**”ti. **Dīghanikāyattṭha kathāyaṃ**¹ pana “kumbhathūṇaṃ nāma caturassa-ambaṇakatāḷaṇ”ti vuttaṃ. **Caturassa-ambaṇakatāḷaṇ** nāma rukkkhasāradantādīsu yena kenaci caturassa-ambaṇaṃ katvā catūsu passesu cammena onandhitvā katavāditabhaṇḍaṃ. **Bimbisakanti** tasseva vevacanaṃ, taṃ vādenti, taṃ vā sippaṃ etesanti **kumbhathūṇikā**. Tenāha “**bimbisakavādakātipi vadanti**”ti. Samaṇacīvaratā, ṭhapetvā sahadhammike mātāpitaro ca aññesaṃ dānaṃ, atāvakālikatāti imāni panettha tīṇi aṅgāni.

920. Navamaṃ uttānatthameva.

927. Dasame **dhammikaṃ kathinuddhāraṇti** sabbāsaṃ bhikkhunīnaṃ akālacīvaraṃ dātukāmena upāsakena yattako atthāramūlako ānisaṃso, tato adhikaṃ vā samakaṃ vā datvā yācitakena samaggena bhikkhunisaṃghena yaṃ kathinaṃ ñattidutiyena kammena antarā uddharīyati, tassa so uddhāro dhammikoṭi vuccati, evarūpaṃ kathinuddhāraṇti attho. Sesaṃ uttānatthameva.

Naggavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

932. Tuvaṭṭavagge sabbaṃ uttānameva.

5. Cittāgāravaggavaṇṇanā

978. Cittāgāravaggassa paṭhame **kīḷana-upavananti** antonagare ṭhitaṃ sandhāya vuttaṃ, **kīḷanuyyānanti** bahinagare ṭhitaṃ sandhāya. **Pāṭekkā āpattiyoti** gīvāya parivaṭṭanappayogagaṇanāya āpattiyo, na ummīlanagaṇanāya. “**Ajjhārāme rājāgārādīni karonti, tāni passantiyā anāpatti**”ti vacanato “anto-ārāme tattha tattha gantvā naccādīni passitum labhati”tipi siddhaṃ.

1. Dī-Ṭṭha 1. 81 piṭṭhe.

982. Dutiyādīni uttānatthāneva.

1015. Navame hatthi-ādīsu **sippa**-saddo paccekam yojetabbo, tathā āthabbaṇādīsu **manta**-saddo. Tattha **āthabbaṇamanto** nāma āthabbaṇavedavihito parūpaghātakaro manto, **khīlanamanto** nāma dārusārakhīlam mantetvā pathaviyaṃ pavesetvā māraṇamanto, **agadappayogo** visayojanam. **Nāgamaṇḍalanti** sappānam pavesanivāraṇattham maṇḍalabaddhamanto.

1018. Dasamam uttānatthameva.

Cittāgāravaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1021. Ārāmavagge sabbam uttānatthameva.

1067. Gabbhinivaggepi sabbam suviññeyyameva.

8. Kumāribhūtavaggavaṇṇanā

1119. Kumāribhūtavaggassa paṭhame **sabbapaṭhamā dve mahāsikkhamānā**ti gabbhinivagge sabbapaṭhamam vuttā dve sikkhamānā. **Sikkhamānā icceva vattabbā**ti sammutikammādīsu evam vattabbā. **Gihigatāti vā kumāribhūtāti vā na vattabbā**ti sace vadanti, kammam kuppatīti adhippāyo. Ito param navamapariyosānam uttānatthameva.

1163. Dasame **apubbasamuṭṭhānasīsanti** paṭhamapārājikasamuṭṭhānādīsu terasasu samuṭṭhānesu ananuññātasamuṭṭhānam sandhāya vuttam. Tañhi ito pubbe tādisassa samuṭṭhānasīsassa anāgatattā “apubbasamuṭṭhānasīsan”ti vuttam.

1166. Ekādasamādīni uttānatthāneva.

Kumāribhūtavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Chattupāhanavaggavaṇṇanā

1214. Chattupāhanavaggassa ekādasame **upacāraṃ sandhāyā**ti samantā dvādasahatthupacāyaṃ sandhāya. Sesam sabbattha uttānameva.

Chattupāhanavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Giraggasamajjādīni acittakāni lokavajjānīti vuttattā naccanti vā vaṇṇakanti vā ajānitvāva passantiyā vā nahāyantiyā vā āpattisambhavato vatthu-ajānanacittena **acittakāni**, naccanti vā vaṇṇakanti vā jānitvā passantiyā vā nahāyantiyā vā akusaleneva āpajjanato **lokavajjānīti** veditabbāni. Corīvuṭṭhāpanādīni **corīti**-ādinā vatthum jānitvā karaṇe eva āpattisambhavato **sacittakāni**, upasampadādīnam ekanta-akusalacitteneva akattabbattā **paṇṇattivajjāni**. “Idha sacittakācittakatā paṇṇattijānanā jānanatāya aggahetvā vatthujānanā jānanatāya gahetabbā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Sesamettha uttānatthameva.

Bhikkhunīvibhaṅge khuddakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pācittiyaakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

5. Pāṭidesanīyakaṇḍa

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā

1228. Pāṭidesanīyā nāma ye aṭṭha dhammā saṅkhepeneva saṅgahaṃ āruḷhāti sambandho. **Pāḷivinimuttakesūti** pāḷiyaṃ anāgatesu sappi-ādīsu.

Pāṭidesanīyasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pāṭidesanīyakaṇḍaṃ niṭṭhitaṃ.

Ye pana pañcasattati sekhiyā dhammā uddiṭṭhā, ye ca tesāṃ anantarā sattādhikaraṇavhayā dhammā uddiṭṭhāti sambandho. Tattha **tesanti** tesāṃ sekhiyānaṃ. **Sattādhikaraṇavhayāti** sattādhikaraṇasamathasaṅkhātā. Taṃ atthavinicchayaṃ tādisaṃyeva yasmā vidū vadantīti attho.

Yathā niṭṭhitāti sambandho. **Sabbāsavapahaṃ magganti** sabbāsavavighātaṃ arahattamaggaṃ **patvā** sasantāne uppādetvā. **Passantu nibbutinti** maggañāṇalocanena nibbānaṃ sacchikarontu, pappontūti vā pāṭho. Tattha **nibbutinti** khandhāparinibbānaṃ gahetabbaṃ.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Bhikkhunīvibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

Ubhatovibhaṅgaṭṭhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mahāvagga

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Mahākhandhaka

Bodhikathāvaṇṇanā

Idāni ubhatovibhaṅgānantaraṃ saṅghamaṃropitassa mahāvaggacūḷavaggasaṅghahitassa khandhakassa atthasaṃvaṇṇanaṃ ārabhitukāmo **“ubhinnaṃ pātimokkhānaṃ”**ti-ādimāha. Tattha **ubhinnaṃ pātimokkhānanti** ubhinnaṃ pātimokkhavibhaṅgānaṃ. Pātimokkhaggahaṇena hettha tesāṃ vibhaṅgo abhedena gahito. Yaṃ khandhakaṃ saṅgāyimsūti sambandho. Khandhānaṃ samūho **khandhako**, khandhānaṃ vā pakāsanato dīpanato **khandhako**. “Khandhā”ti cettha pabbajjupasampadādivinayakammasaṅkhātā cārittavārittasikkhāpadasaṅkhātā ca paññattiyo adhippetā. Pabbajjādīni hi bhagavatā paññattattā “paññattiyo”ti vuccanti. Paññattiyañca khandhasaddo dissati “dārukkhandho aggikkhandho”ti-ādīsu viya. Apica bhāgarāsaṭṭha tāpettha yujjatiyeva tāsāṃ paññattīnaṃ bhāgatho rāsito ca vibhattattā. **Khandhakovidā**ti paññattibhāgarāsaṭṭhavasena khandhaṭṭhe kovidā.

Padabhājanīyaṃ yesaṃ padānaṃ atthā yehi aṭṭhakathānayehi pakāsitāti yojetabbaṃ. **Te ca puna vadeyyāmā**ti te ce aṭṭhakathānaye punapi vadeyyāma. Atha vā padabhājanīye yesaṃ padānaṃ ye atthā heṭṭhā pakāsitā, te ce atthe puna vadeyyāmāti yojetabbaṃ. Imasmiṃ pakkhe hi-saddo padapūraṇe daṭṭhabbo. **Pariyosānanti** saṃvaṇṇanāpariyosānaṃ. **Uttānā ceva ye atthā**ti ye atthā pubbe apakāsitāpi uttānā agambhīrā.

1. **Visesakāraṇaṃ natthī**ti “yena samayena āyasmato sārīputtattherassa sikkhāpadapaññattiyācanahetubhūto parivitaṅko udapādi,

tena samayenā”ti-ādinā vuttakāraṇaṃ viya idha visesakāraṇaṃ natthi.

Ayamabhilāpoti “tena samayenā”ti ayamabhilāpo. **Kiṃ panetassa vacane payojananti** yadi visesakāraṇaṃ natthi, etassa vacane kiṃ payojananti adhippāyo. Nidānadassanaṃ payojananti yojetabbaṃ. Tameva vibhāvetuṃ “**yā hi bhagavatā**”ti-ādi vuttaṃ.

Mahāvelā viya **mahāvelā**, vipulavālukupūñjatāya mahanto velātaṭo viyāti attho. Tenāha “**mahante vālikarāsimhīti attho**”ti. Uru maru sikatā vālukā vaṇṇu vālikāti ime saddā samānatthā, byañjanaṃ nānaṃ. Tenāha “**urūti vālikā vuccatī**”ti.

Ito paṭṭhāya ca—

Yasmā suttantapālīnaṃ, attho saṅkhepavaṇṇito.

Tasmā mayaṃ karissāma, tasmaṃ atthassa dīpanaṃ.

Najjāti¹ nadati sandatīti nadī, tassā najjā, nadiyā ninnagāyāti² attho. **Nerañjarāyāti** “nelañjalāyā”ti vattabbe la-kārassa ra-kāraṃ katvā “nerañjarāyā”ti vuttaṃ, kaddamasevālapaṇakādidosarahitasalilāyāti attho. Keci “nīlañjalāyāti vattabbe nerañjarāyāti vuttan”ti vadanti, nāmaṃ vā etaṃ tassā nadiyāti veditabbaṃ. Tassā nadiyā tīre yattha bhagavā vihāsi, taṃ dassetuṃ “**bodhirukkhamūle**”ti vuttaṃ. “**Bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇan**”ti³ ettha maggañāṇaṃ bodhīti vuttaṃ, “pappoti bodhiṃ varabhūrimedhaso”ti⁴ ettha sabbaññutaññāṇaṃ. Tadubhayampi bodhiṃ bhagavā ettha pattoti rukkhopi “**bodhirukkho**”tveva nāmaṃ labhi. Atha vā satta bojjhaṅge bujjhatīti bhagavā **bodhi**. Tena bujjhantena sannissitattā so rukkho “**bodhirukkho**”ti nāmaṃ labhi. Aṭṭhakathāyaṃ pana ekadeseneva atthaṃ dassetuṃ “**bodhi vuccati catūsu maggesu ñāṇan**”ti-ādi vuttaṃ. **Mūleti** samīpe. **Paṭhamābhisambuddhoti** anunāsikalopenāyaṃ niddesoti āha “**paṭhamaṃ abhisambuddho**”ti. **Paṭhamanti** ca bhāvanapūmsakaniddeso, tasmā abhisambuddho hutvā sabbapaṭhamaṃ bodhirukkhamūle viharatīti evamettha sambandho veditabbo.

1. Udāna-Tīha 25 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

3. Khu 8. 231 piṭṭhe Cūḷaniddese.

2. Ninnatāyāti (Syā)

4. Dī 3. 129 piṭṭhe.

Atha kho bhagavāti ettha **athā**ti tasmim̐ samayeti evamattho gahetabbo anekatthattā nipātānaṃ, yasmim̐ samaye abhisambuddho hutvā bodhirukkhamūle viharati, tasmim̐ samayeti attho. Teneva **udānapāliyaṃ**¹ “tena kho pana समयena bhagavā sattāhaṃ ekapallaṅkena nisinno hoti vimuttisukhapaṭisaṃvedī”ti vuttaṃ. **Athā**ti vā pacchāti imasmim̐ atthe nipāto, tasmā abhisambodhito pacchāti evamattho gahetabbo. **Khoti** padapūraṇe nipāto. Satta ahāni **sattāhaṃ**. Accantasāmyoge cetam̐ upayogavacanaṃ. Yasmā bhagavā taṃ sattāhaṃ nirantarātāya accantameva phalasamāpattisukhena vihāsi, tasmā “sattāhan”ti accantasāmyogavasena upayogavacanaṃ vuttaṃ. **Ekapallaṅkenā**ti visākhapuṇṇamāya anattaṅgateyeva sūriye aparājitapallaṅkavasena vajirāsane nisinnakālato paṭṭhāya sakimpi anuttahitvā yathābhujitena ekeneva pallaṅkena.

Vimuttisukhapaṭisaṃvedīti ettha tadaṅgavikkhambhanasamucchedapaṭippassaddhinissaraṇavimuttīsu pañcasu paṭippassaddhivimuttisaṅkhātā bhagavato phalavimutti adhippetāti āha “**vimuttisukhaṃ phalasamāpattisukhaṃ paṭisaṃvedayamāno**”ti. **Vimuttī**ti ca upakkilesehi paṭippassaddhivasena cittassa vimuttabhāvo, cittameva vā tathā vimuttaṃ veditabbaṃ. Tāya vimuttiyā jātaṃ, sampayuttaṃ vā sukhaṃ vimuttisukhaṃ. “Yāyaṃ bhante upekkhā sante sukhe vuttā bhagavatā”ti² vacanato upekkhāpi cettha sukhamicceva veditabbā. Tathā hi vuttaṃ **sammohavinodaniyaṃ**³ “upekkhā pana santattā, sukhamicceva bhāsītā”ti. Bhagavā hi catutthajjhānikaṃ arahattaphalasamāpattiṃ samāpajjati, na itaraṃ. Atha vā “tesaṃ vūpasamo sukho”ti-ādīsu⁴ yathā saṅkhāradukkhavūpasamo “sukho”ti vuccati, evaṃ sakalakilesadukkhūpasamabhāvato aggaphale labbhamānā paṭippassaddhivimutti eva idha “sukhaṃ”ti veditabbā.

Athāti adhikāratthe nipāto, **khoti** padapūraṇe. Tesu adhikāratthena “athā”ti iminā vimuttisukhapaṭisaṃvedanato aññaṃ adhikāraṃ dasseti. Ko panesoti? Paṭiccasamuppādamanasikāro. **Rattiyā**ti avayavasambandhe sāmivacanaṃ. **Paṭhamanti** accantasāmyogatthe

1. Khu 1. 78 piṭṭhe.

3. Abhi-Ṭṭha 2. 171 piṭṭhe.

2. Ma 2. 59 piṭṭhe.

4. Dī 2. 129, 161 piṭṭhesu.

upayogavacanaṃ. Bhagavā hi tassā rattiyā sakalampi paṭhamam yāmaṃ teneva manasikārena yutto ahoṣīti.

Paccayākāraṇti avijjādipaccayadhammaṃ. **Paṭiccāti** paṭimukhaṃ gantvā, kāraṇasāmaggiṃ apaṭikkhipitvāti attho. Paṭimukhagamanañca paccayassa kāraṇa sāmaggīyā aṅgabhāvena phalassa uppādanameva. **Apaṭikkhipitvāti** pana vinā tāya kāraṇasāmaggiyā aṅgabhāvaṃ agantvā sayameva na uppādetīti attho. Etena kāraṇabahutā dassitā. Avijjādi- ekekahetusīsena hi hetusamūho niddiṭṭho. **Sahiteti** samudite, avinibbhutteti attho. Avijjādiko hi paccayadhammo sahiteyeva aññamaññaṃ avinibbhogavuttidhamme uppādeti. Iminā paccayuppannadhammabahutā dassitā. Ubhayenapi “ekaṃ na ekato”ti-ādinayo dīpito hoti. Ekato¹ hi kāraṇato na idha kiñci ekaṃ phalamatthi, na anekaṃ, nāpi anekehi kāraṇehi ekaṃ, anekehi pana kāraṇehi anekameva hoti. Tathā hi anekehi utupathavībījasalilasāṅkhātehi kāraṇehi anekameva rūpagandharasādi- aṅkurasāṅkhātaṃ phalamuppajjamānaṃ dissati. Yaṃ panetaṃ “avijjāpaccayā saṅkhārā, saṅkhārapaccayā viññāṇaṃ”ti ekekahetuphaladīpanaṃ kataṃ, tattha payojanaṃ na vijjati.

Bhagavā hi katthaci padhānattā katthaci pākaṭattā katthaci asādhāraṇattā desanāvīlāsassa ca veneyyānañca anurūpato ekameva hetuṃ vā phalaṃ vā dīpeti. “Phassapaccayā vedanā”ti hi ekameva hetuṃ phalañcāha. Phasso hi vedanāya padhānāhetu yathāphassaṃ vedanāvavattānato. Vedanā ca phassassa padhānaphalaṃ yathāvedanaṃ phassavavattānato. “Semhasamuṭṭhānā ābādhā”ti² pākaṭattā ekaṃ hetuṃ āha. Pākaṭo hi ettha semho, na kammādayo. “Ye keci bhikkhave akusalā dhammā, sabbete ayonisomanasikāramūlakā”ti asādhāraṇattā ekaṃ hetuṃ āha. Asādhāraṇo hi ayonisomanasikāro akusalānaṃ, sādāhāraṇāni vatthārammaṇādīnīti. Tasmā avijjā tāvettha vijjamānesupi aññesu vatthārammaṇasahajātammodīsu saṅkhārakāraṇesu “assādānupassino taṇhā pavaḍḍhatī”ti³ ca “avijjāsamudayā

1. Abhi-Tīṭha 2. 140; Visuddhi 2. 174 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Khu 7. 10 piṭṭhe Mahānidāse.

3. Saṃ 1. 311 piṭṭhe.

āsavasamudayo”¹ti ca vacanato aññesampi taṇhādīnaṃ saṅkhārahetūnaṃ hetūti padhānattā, “avidvā bhikkhave avijjāgato puññābhisaṅkhārampi abhisāṅkharotī”ti pākaṭattā asādhāraṇattā ca saṅkhārānaṃ hetubhāvena dīpitāti veditabbā. Evaṃ sabbattha ekekahetuphaladīpane yathāsambhavaṃ nayo netabbo. Tenāhu porāṇa—

“Ekaṃ na ekato idha, nānekamanekatopi no ekaṃ.
Phalamatthi atthi pana eka-hetuphaladīpane attho”ti.

Paccetumarahatīti **paṭicca**. Yo hi naṃ pacceti abhisameti, tassa accantameva dukkhavūpasamāya saṃvattati. Sammā saha ca uppādetīti **samuppādo**. Paccaya dhammo hi attano phalaṃ uppādentō sampuṇṇameva uppādeti, na vikaṇaṃ. Ye ca dhamme uppādeti, te sabbe saheva uppādeti, na ekekaṃ. Iti paṭicca ca so samuppādo cāti **paṭiccasamuppādoti** evampettha attho daṭṭhabbo. **Vitthāro**ti paṭiccasamuppāda padavaṇṇanāpapaṇco. Mayampi taṃ atipapañcabhayā idha na dassayissāma, evaṃ parato vakkhamānampi vitthāraṃ. **Anulomapaṭilomanti** bhāvanapuṃsaka niddeso “visamaṃ candimasūriyā parivattantī”ti-ādīsu² viya. **Svevāti** so eva paccayākāro. **Purimanayena vā vuttoti** “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti-ādīnaṃ nayena vutto paccayākāro. **Pavattiyāti** saṃsārappavattiyā. **Manasi akāsīti** yo yo paccayadhammo yassa yassa paccayuppannadhammassa yathā yathā hetupaccayādinā paccayabhāvena paccayo hoti, taṃ sabbaṃ aviparītaṃ aparihāpetvā anavasesato paccavekkhaṇavasena citte akāsīti attho.

Avijjāpaccayāti-ādīsu³ avindiyaṃ kāyaduccaritādiṃ vindatīti **avijjā**, vindiyaṃ kāyasucaritādiṃ na vindatīti avijjā, dhammānaṃ aviparītasabhāvaṃ aviditaṃ karotīti avijjā, antavirahite saṃsāre bhavādīsu satte javāpetīti avijjā, avijjamānesu javati, vijjamānesu na javatīti avijjā, vijjāpaṭipakkhāti vā avijjā. Sā “dukkhe aññāṇaṃ”ti-ādīnaṃ catubbidhā veditabbā. Paṭicca naṃ na vinā phalaṃ eti uppajjati ceva pavattati cāti **paccayo**, upakāraṭṭho vā paccayo. Avijjā ca sā paccayo cāti

1. Ma 1. 68 piṭṭhe.

2. Aṃ 1. 386 piṭṭhe.

3. Abhi-Ṭṭha 2. 127; Visuddhi 2. 157; Udāna-Ṭṭha 38 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

avijjāpaccayo, tasmā **avijjāpaccayā**. Saṅkharontīti **saṅkhārā**, lokiyā kusalākusalacetanā. Te puññāpuññāneñjābhisaṅkhāravasena tividhā veditabbā. Vijānātīti **viññāṇaṃ**, taṃ lokiyavipākaviññāṇavasena bāttimsavidham. Namatīti **nāmaṃ**, vedanādikkhandhattayaṃ. Ruppātīti **rūpaṃ**, bhūtarūpaṃ cakkhādi-upādārūpaṇca. Āyatanti, āyataṇca saṃsāradukkhaṃ nayatīti **āyatanam**. Phusatīti **phasso**. Vedayatīti **vedanā**. Idampi dvayaṃ dvāravasena chabbidham, vipākavasena gahaṇe bāttimsavidham. Tassati paritassatīti **taṇhā**, sā kāmataṇhādivasena saṅkhepato tividhā, vitthārato aṭṭhasatavidhā ca. Upādiyatīti **upādānam**, taṃ kāmupādānādivasena catubbidham.

Bhavati bhāvayati cāti **bhavo**, so kammopapattibhedato duvidho. Jananam **jāti**. Jīraṇam **jarā**. Maranti tenāti **maraṇam**. Socanam **soko**. Paridevanam **paridevo**. Dukkhayatīti **dukkham**. Uppādatṭhitivasena dvedhā khanatīti vā **dukkham**. Dummanassa bhāvo **domanassam**. Bhuso āyāso **upāyāso**. **Sambhavantīti** nibbattanti. Na kevalaṇca sokādiheva, atha kho sabbapadehi “sambhavantī”ti padassa yojanā katabbā. Evañhi avijjāpaccayā saṅkhārā sambhavantīti paccayapaccayuppannavavattānaṃ dassitam hoti. Tenevāha “**avijjāpaccayā saṅkhārā sambhavantīti iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo**”ti. **Evametassa -pa- samudayo hotīti** ettha pana ayamattho. **Evanti** niddiṭṭhanayanidassanam. Tena avijjādiheva kāraṇehi, na issaranimmānādīhīti dasseti. **Etassāti** yathāvuttassa. **Kevalassāti** asammissassa, sakalassa vā. **Dukkhakkhandhassāti** dukkhasamūhassa, na sattassa nāpi sutasukhādīnam. **Samudayo hotīti** nibbatti sambhavati.

Accantameva saṅkhārehi virajjati etenāti **virāgo**, ariyamaggoti āha “**virāgasāṅkhātena maggenā**”ti. Asesaṃ nirodhā **asesanirodhā**, asesetvā nissesetvā nirodhā samucchindanā anusayappahānavasena aggamaggena avijjāya accantasamugghātato attho. Yadihi heṭṭhimamaggehi pahīyamānā avijjā accantasamugghātavaseneva pahīyati, tathāpi na anavasesato pahīyati. Apāyagamanīyā hi avijjā paṭhamamaggena pahīyati, tathā satideva imasmiṃ loke sabbattha ca anariyabhūmiyaṃ upapattiyā paccayabhūtā avijjā yathākkamaṃ dutiyatatiyamaggehi pahīyati, na itarāti, arahattamaggeneva pana sā

anavasesaṃ pahīyatīti. **Anuppādanirodho hotīti** sabbesaṃ saṅkhārānaṃ anavasesaṃ anuppādanirodho hoti. Heṭṭhimena hi maggattayena keci saṅkhārā nirujjhanti, keci na nirujjhanti avijjāya sāvasesanirodhā, aggamaggena panassā anavasesanirodhā na keci saṅkhārā na nirujjhantīti. **Evam niruddhānanti** evaṃ anuppādanirodhena niruddhānaṃ. **Kevala-**saddo niravasesavācako ca hoti “kevalā aṅgamagadhā”ti-ādīsu. Asammissa vācako ca “kevalā sālayo”ti-ādīsu. Tasmā ubhayathāpi atthaṃ vadati **“sakalassa, suddhassa vā”**ti. Tattha **sakalassā**ti anavasesassa sabbabhavādigatassa. **Sattavirahi tassā**ti paraparikkappitajīvarahitassa.

Apicettha kiñcāpi “avijjānirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho”ti ettāvatapi sakalassa dukkhakkhandhassa anavasesato nirodho vutto hoti, tathāpi yathā anulome yassa yassa paccayadhammassa atthitāya yo yo paccayuppannadhammo na nirujjhati pavattati evāti imassa atthassa dassanatthaṃ “avijjāpaccayā saṅkhārā -pa- samudayo hoti”ti vuttaṃ. Evaṃ tappaṭipakkhato tassa tassa paccayassa abhāve so so paccayuppannadhammo nirujjhati na pavattatīti dassanatthaṃ idha “avijjānirodhā saṅkhāranirodho, saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho, viññāṇanirodhā nāmarūpanirodho -pa- dukkhakkhandhassa nirodho hoti”ti vuttaṃ, na pana anulome viya kālattayapariyāpannassa dukkhakkhandhassa nirodhadassanatthaṃ. Anāgatasseva hi ariyamaggabhāvanāya asati uppajjanārahassa dukkhakkhandhassa ariyamaggabhāvanāya nirodho icchitoti ayampi viseso veditabbo.

Yadā haveti ettha **haveti** byattanti imasmim atthe nipāto. Keci pana “haveti āhave yuddhe”ti atthaṃ vadanti, “yodhetha māraṃ paññāvudhenā”ti¹ hi vacanato kilesamārena yujjhanasamayeti tesāṃ adhippāyo. **Ārammaṇupanijjhānalakkhaṇenā**ti ārammaṇupanijjhānasabhāvena. **Lakkhaṇupanijjhānalakkhaṇenā**ti etthāpi eseva nayo. Tattha ārammaṇupanijjhānaṃ nāma aṭṭha samāpattiyo kasiṇārammaṇassa upanijjhāya nato. Lakkhaṇupanijjhānaṃ nāma vipassanāmaggaḥaṇi. Vipassanā hi tīṇi lakkhaṇāni upanijjhāyatīti **lakkhaṇupanijjhānaṃ,**

1. Khu 1. 18 piṭṭhe.

maggo vipassanāya āgatakiccaṃ sādhetīti **lakkhaṇūpanijjhānaṃ**, phalaṃ tathalakkhaṇaṃ nirodhasaccaṃ upanijjhāyatīti **lakkhaṇūpanijjhānaṃ**. **No kallo pañho**ti ayutto pañho, duppañho esoti attho. **Ādisaddena—**

“Phusatīti ahaṃ na vadāmi. Phusatīti cāhaṃ vadeyyaṃ, tatrassa kallo pañho 'ko nu kho bhante phusatī 'ti. Evañcāhaṃ na vadāmi, evaṃ maṃ avadantaṃ yo evaṃ puccheyya 'kiṃ paccayā nu kho bhante phasso 'ti. Esa kallo pañho, tatra kallaṃ veyyākaraṇaṃ
“saḷāyatanapaccayā phasso, phassapaccayā vedanā'ti. Ko nu kho bhante vedayatīti. No kallo pañhoṭi bhagavā avoca, vedayatīti ahaṃ na vadāmi, vedayatīti cāhaṃ vadeyyaṃ, tatrassa kallo pañho 'ko nu kho bhante vedayatī'ti. Evañcāhaṃ na vadāmi, evaṃ maṃ avadantaṃ yo evaṃ puccheyya 'kiṃ paccayā nu kho bhante vedanā'ti. Esa kallo pañho, tatra kallaṃ veyyākaraṇaṃ 'phassapaccayā vedanā, vedanāpaccayā taṇhā'ti”¹—

evamādiṃ pālisesaṃ saṅgaṇhāti.

Ādinā ca nayanāti ettha **ādi**-saddena pana “katamā nu kho bhante jāti, kassa ca panāyaṃ jātīti. 'No kallo pañho'ti bhagavā avocā”²ti² evamādiṃ saṅgaṇhāti. Nanu cettha “katamaṃ nu kho bhante jarāmarāṇaṃ”²ti² idaṃ supucchitanti? Kiñcāpi supucchitaṃ, yathā pana sataṣaḥassagghanake suvaṇṇathālake vaḍḍhitassa subhojanaṃ matthake āmalakamatte gūthapiṇḍe ṭhapite sabbaṃ bhojanaṃ dubbhojanaṃ hoti chaḍḍetabbaṃ, evameva “kassa ca panidaṃ jarāmarāṇaṃ”ti iminā sattūpaladdhivādapadena gūthapiṇḍena taṃ bhojanaṃ dubbhojanaṃ viya ayampi sabbo duppañho jātoti.

Soḷasa kaṅkhāti “ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ, na nu kho ahosiṃ, kiṃ nu kho ahosiṃ, kathaṃ nu kho ahosiṃ, kiṃ hutvā kiṃ ahosiṃ nu kho ahaṃ atītamaddhānaṃ, bhavissāmi nu kho ahaṃ anāgataṃ addhānaṃ, na nu kho bhavissāmi, kiṃ nu kho bhavissāmi, kathaṃ nu kho bhavissāmi, kiṃ hutvā kiṃ bhavissāmi nu kho ahaṃ anāgataṃ addhānaṃ,

1. Saṃ 1. 254 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 291 piṭṭhe.

ahaṃ nu khosmi, no nu khosmi, kiṃ nu khosmi, kathaṃ nu khosmi, ayaṃ nu kho satto kuto āgato, so kuhiṃ gāmi bhavissatī”ti¹ evamāgatā atītānāgatapaccuppannavisayā soḷasavidhā kaṅkhā.

Tattha² **ahosiṃ nu kho, na nu khoti** sassatākāraṇa adhiccasamuppatti-ākāraṇa nissāya atīte attano vijjamānataṇa avijjamānataṇa kaṅkhati, kiṃ kāraṇanti na vattabbaṃ. Ummattako viya hi bālaputhujjano yathā tathā vā pavattati. Apica ayonisomanasikāroyevettha kāraṇaṃ. Evaṃ ayonisomanasikārassa pana kiṃ kāraṇanti? Sveva puthujjanabhāvo ariyānaṃ adassanādīni vā. Nanu ca puthujjanopi yoniso manasi karotīti. Ko vā evamāha “na manasi karotī”ti. Na pana tattha puthujjanabhāvo kāraṇaṃ, saddhammasavanakalyāṇamittādīni tattha kāraṇāni. Na hi macchamaṃsādīni attano pakatiyā sugandhāni, abhisāṅkhārapaccayā pana sugandhānipi honti.

Kiṃ nu kho ahosinti jātiliṅgupapattiyo nissāya “khattiyo nu kho ahosiṃ, brāhmaṇavessasuddagahaṭṭhapabbajitadevamanussānaṃ aññataro”ti kaṅkhati.

Kathaṃ nu khoti saṅṭhānākāraṇa nissāya “dīgho nu kho ahosiṃ, rassa-odātakaṇhappamāṇika-appamāṇikādīnaṃ aññataro”ti kaṅkhati. Keci pana “issaranimmānādīni nissāya 'kena nu kho kāraṇena ahosi'nti hetuto kaṅkhatī”ti vadanti.

Kiṃ hutvā kiṃ ahosinti jāti-ādīni nissāya “khattiyo hutvā nu kho brāhmaṇo ahosiṃ -pa- devo hutvā manusso”ti attano paramparaṃ kaṅkhati. Sabbattheva pana addhānanti kālādhivacanametāṃ, taṇca bhummatthe upayogavacanāni daṭṭhabbaṃ.

Bhavissāmi nu kho, na nu khoti sassatākāraṇa ucchedākāraṇa nissāya anāgate attano vijjamānataṇa avijjamānataṇa kaṅkhati. Sesamettha vuttanayameva.

1. Saṃ 1. 265; Ma 1. 10 piṭṭhesu.

2. Ma-Ṭṭha 1. 71; Saṃ-Ṭṭha 2. 39 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Ahaṃ nu khosmīti attano atthibhāvaṃ kaṅkhati. Yuttaṃ panetanti? Yuttaṃ ayuttanti kā ettha cintā. Apicettha idaṃ vatthumpi udāharanti, cūḷamātāya kira putto muṇḍo, mahāmātāya putto amuṇḍo. Taṃ suttam muṇḍesum. So uṭṭhāya “ahaṃ nu kho cūḷamātāya putto”ti cintesi. Evaṃ “ahaṃ nu khosmī”ti kaṅkhā hoti.

No nu khosmīti attano natthibhāvaṃ kaṅkhati. Tatrāpi idaṃ vatthu—eko kira macche gaṇhanto udaye ciraṭṭhānena sītibhūtaṃ attano ūruṃ “maccho”ti cintetvā pahari. Aparo susānapasse khettaṃ rakkhanto bhīto saṅkuṭito sayi. So paṭibujjhivā attano jaṇṇukāni “dve yakkhā”ti cintetvā pahari, evaṃ “no nu khosmī”ti kaṅkhati.

Kiṃ nu khosmīti khattiyova samāno attano khattiyabhāvaṃ kaṅkhati kaṇṇo viya sūtaputtasaññī¹. Esa nayo sesesu. Devo pana samāno devabhāvaṃ ajānanto nāma natthi. Sopi pana “ahaṃ rūpī nu kho arūpī nu kho”ti-ādinā nayena kaṅkhati. Khattiyā dayo kasmā na jānantīti ce? Appaccakkhā tesam tattha tattha kule uppatti. Gahaṭṭhāpi ca pāṭalikādayo² pabbajitasaññino. Pabbajitāpi “kuppaṃ nu kho me kamman”ti-ādinā nayena gahaṭṭhasaññino. Manussāpi ca ekacce rājāno viya attani devasaññino honti.

Kathaṃ nu khosmīti vuttanayameva. Kevalañhettha abbhantare jīvo nāma atthīti gahetvā tassa saṇṭhānākāraṃ nissāya “dīgho na khosmi, rassacaturassa chaḷaṃsa aṭṭhaṃsasoḷasaṃsādīnaṃ aññatarappakāro”ti kaṅkhanto “kathaṃ nu khosmī”ti kaṅkhatīti 'veditabbo. Sarīrasaṇṭhānaṃ pana paccuppannaṃ ajānanto nāma natthi.

Kuto āgato, so kuhiṃ gāmī bhavissatīti attabhāvassa āgatigatiṭṭhānaṃ kaṅkhati.

Vapayantīti vi-apayanti, ikāralopenāyaṃ niddeso. Byapayantīti vuttaṃ hoti. Tenāha “**vapayanti apagacchantī**”ti. Apagamanañca anuppattinirodhavasenāti āha “**nirujjhantī**”ti.

1. Suttaputtasaññī (Syā), supūtaputtasaññī (Ka) mūlapaṇṇāsake sabbāsavasuttaṭṭikāyaṃ pana passitabbaṃ.

2. Pāṭalikādayo (Syā)

3. Kadā panassa bodhipakkhiyadhammā catusaccadhammā vā pātubhavanti uppajjanti pakāsaṇṭīti? Vipassanāmaggañāṇesu pavattamānesu. Tattha **vipassanāñāṇe** tāva vipassanāñāṇasampayuttā sati-ādayo vipassanāñāṇaṇca yathārahaṃ attano attano visayesu tadanṅappahānavasena subhasaññādike pajahantā kāyānupassanādivasena viṣum viṣum uppajjanti. **Maggakkhaṇe** pana te nibbānamālambitvā samucchedavasena paṭipakkhe pajahantā catūsupi ariyasaccesu asammohapaṭivedhasādhānavasena sakideva uppajjanti. Evaṃ tāvettha bodhipakkhiyadhammānaṃ uppajjanatthēna pātubhāvo veditabbo. Ariyasaccadhammānaṃ pana lokiyānaṃ **vipassanākkhaṇe** vipassanāya ārammaṇakaraṇavasena lokuttarānaṃ tadadhimuttatāvasena **maggakkhaṇe** nirodhasaccassa ārammaṇābhisamayavasena sabbesampi kiccābhisamayavasena pākāṭabhāvato pakāsaṇṭīthēna pātubhāvo veditabbo.

Iti bhagavā satipi sabbākārena sabbadhammānaṃ attano ñāṇassa pākāṭabhāve paṭiccasamuppādamukhena vipassanābhinivesassa katattā nipuṇagambhīrasududdasatāya paccayākārassa taṃ paccavekkhitvā uppannabalavasomanasso paṭipakkhasamucchedavibhāvanena saddhiṃ attano tadabhisamayānubhāvādīpakamevettha udānaṃ udānesi.

“Kāmā te paṭhamā senā”ti-ādinā nayena vuttappakāraṃ mārasenanti—

“Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā aratī vuccatī.

Tatīyā khuppiṇā te, catutthī taṇhā pavuccatī.

Pañcamī thinamiddhaṃ te, chaṭṭhā bhīrū pavuccatī.

Sattamī vicikicchā te, makkho thambho ca aṭṭhamā.

Lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo yaso.

Yo cattānaṃ samukkaṃse, pare ca avajānati.

Esā namuci te senā, kaṇhassābhippahārīnī.

Na naṃ asūro jināti, jetvā ca labhate sukhaṃ”ti¹—

iminā nayena vuttappakāraṃ mārasenaṃ.

Tattha² yasmā āditova agāriyabhūte satte vatthukāmesu kilesakāmā mohayanti, te abhibhuyya anagāriyabhāvaṃ upagatānaṃ pantesu vā senāsanesu aññataraññataresu vā adhikusalesu dhammesu **arati** uppajjati. Vuttampi cetāṃ “pabbajitena kho āvuso abhirati dukkarā”ti³. Tato te paraṇipattibaddhajīvikattā **khuppipāsā** bādhati, tāya bādhitānaṃ pariyesanatanāṃ **cittā** kilamayati, atha nesāṃ kilantacittānaṃ **thinamiddhaṃ** okkamati, tato visesamanadhigacchantānaṃ durabhisambhavesu araṇṇavanapatthesu senāsanesu viharataṃ utrāsasaññitā **bhīru** jāyati, tesāṃ ussaṅkitaparisaṅkitānaṃ dīgharattaṃ vivekarasamanassādayamānānaṃ viharataṃ “na siyā nu kho esa maggo”ti paṭipattiyāṃ **vicikicchā** uppajjati, taṃ vinodetvā viharataṃ appamattakena visesādhigamena **mānamakkhathambhā** jāyanti, tepi vinodetvā viharataṃ tato adhikataṃ visesādhigamaṃ nissāya **lābhasakkārasilokā** uppajjanti, lābhādimucchitā dhammapatirūpakāni pakāsentā **micchāyasaṃ** adhikantvā tattha ṭhitā jāti-ādīhi **attānaṃ ukkaṃsenti paraṃ vambhenti**, tasmā kāmādīnaṃ paṭhamasenādibhāvo veditabbo.

Evametāṃ dasavidhaṃ senāṃ uddisitvā yasmāsā kaṇhadhammasamannāgatattā kaṇhassa namucino upakārāya saṃvattati, tasmā naṃ “tavasenā”hi⁴ niddisantena “esā namuci te senā, kaṇhassābhippahārīnī”ti vuttaṃ. Tattha **abhippahārīnī** samaṇabrāhmaṇānaṃ ghāṭaṇī nippoṭhaṇī⁵, antarāyakaṃ attho. **Na naṃ asūro jināti, jetvā ca labhate sukhaṃ** evaṃ tava senāṃ asūro kāye ca jīvite ca sāpekkho puriso na jināti, sūro pana jināti, jetvā ca maggasukhaṃ phalasukhaṃ adhigacchatīti attho. **Sopi brāhmaṇoti** sopi khīṇāsavabrāhmaṇo.

1. Khu 1. 342; Khu 7. 73 piṭṭhesu.

2. Suttanipāta-Ṭṭha 2. 117; Mahāniddesa-Ṭṭha 202 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ,

3. Saṃ 2. 456 piṭṭhe.

4. Taṃ taṃ vassenāti (Syā)

5. Ghāṭaṇī nippoṭhaṇī(Syā)

Idāni “tena kho pana samayena bhagavā sattāhaṃ ekapallaṅkena nisinno hoti vimuttisukhapaṭisaṃvedī. Atha kho bhagavā tassa sattāhassa accayena tamhā samādhimhā vuṭṭhahitvā rattiyā paṭhamāṃ yāmaṃ paṭiccasamuppādaṃ anulomaṃ sādhukaṃ manasākāsi. Rattiyā majjhimāṃ yāmaṃ paṭiccasamuppādaṃ paṭilomaṃ sādhukaṃ manasākāsi. Rattiyā pacchimāṃ yāmaṃ paṭiccasamuppādaṃ anulomapaṭilomaṃ sādhukaṃ manasākāsi”ti evaṃ vuttāya udānapāliya¹ imissā ca khandhakapāliya avirodhaṃ dassetuṃ “**udāne panā**”ti-ādi āraddhaṃ. Ettha **tassa vasenā**ti tassa paccayākārapajānanassa paccayakkhayādhigamassa ca vasena. **Ekekameva koṭṭhāsanti** anulomapaṭilomesu ekekameva koṭṭhāsaṃ. **Pāṭipadarattiyā evaṃ manasākāsi**ti rattiyā tīsupi yāmesu anulomapaṭilomaṃyeva manasākāsi. Bhagavā kira ṭhapetvā ratanagharasattāhaṃ sesesu chasu sattāhesu antarantarā dhammaṃ paccavekkhitvā yebhuyyena vimuttisukhapaṭisaṃvedī vihāsi, ratanagharasattāhe pana abhidhammapavicayavaseneva vihāsi. Tasmā antarantarā dhammapaccavekkhaṇavasena uppāditamanasikāresu pāṭipadarattiyā uppāditaṃ manasikāraṃ sandhāya imissaṃ khandhakapāliyaṃ evaṃ vuttanti adhippāyo.

Bodhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ajapālakathāvaṇṇanā

4. **Tassa sattāhassa accayenā**ti pallaṅkasattāhassa apagamanena. **Tamhā samādhimhā vuṭṭhahitvā**ti tato arahattaphalasamāpattisamādhito yathākālaparicchedaṃ vuṭṭhahitvā. **Aññepi buddhattakarā**ti visākhapuṇṇamito paṭṭhāya rattindivaṃ evaṃ niccasamāhitabhāva hetubhūtaṃ buddhaguṇānaṃ upari aññepi buddhattasādhakā. “Ayaṃ buddho”ti buddhabhāvassa paresaṃ vibhāvanā dhammā kiṃ nu kho santīti yojanā. **Ekaccānaṃ devatānanti** yā adhigatamaggā sacchikatanirodhā ekapadesena² buddhaguṇe jānanti, tā ṭhapetvā tadanñāsaṃ devatānaṃ. **Animisehī**ti

1. Khu 1. 77 piṭṭhe.

2. Ekamsena (Syā)

dhammapīṭivipphāravasena pasādavibhāvaniccaladalatāya¹ nimesarahitehi. **Ratanacaṅkameti** devatāhi māpīte ratanamayacaṅkame. “Ratanabhūtānaṃ sattannaṃ pakaraṇānaṃ tattha ca anuttarassa dhammaratanassa sammasanena taṃ ṭhānaṃ ratanagharacetiyaṃ nāma jātan”²tipi vadanti. Teneva **aṭṭhasālīniyaṃ**² “ratanagharaṃ nāma na ratanamayaṃ gehaṃ, sattannaṃ pana pakaraṇānaṃ sammasitaṭṭhānaṃ ratanagharanti vedītabban”³ti vuttaṃ.

Kasmā panāyaṃ ajapālanigrodho nāma jātoti āha “**tassa kirā**”⁴ti-ādi. Keci pana “yasmā tattha vede sajjhāyitum asamatthā mahallakabrāhmaṇa pākāraparikkhepayuttāni nivesanāni katvā sabbe vasimsu, tasmāssa ‘ajapālanigrodho’⁴ti nāmaṃ jātan”⁴ti vadanti. Tatrāyaṃ vacanattho—na japantīti ajapā, mantānaṃ anajjhāyakāti attho. Ajapā lanti³ ādiyanti nivāsaṃ etthāti **ajapāloti**. Apare pana vadanti “yasmā majjhanhike samaye anto pavīṭṭhe aje attano chāyāya pāleti rakkhati, tasmā ‘ajapālo’³tissa nāmaṃ ruḷhan”³ti. Sabbathāpi nāmametaṃ tassa rukkhassa.

Vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedenti dhammaṃ vicinanto yeva antarantarā vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedento. “Dhammaṃ vicinanto vimuttisukhaṃ paṭisaṃvedento”⁴ti evaṃ vā ettha pāṭho gahetabbo. Udānaṭṭhakathāyampi⁴ hi ayameva pāṭho. Dhammaṃ vicinanto cettha evaṃ abhidhamme nayamaggaṃ sammasi paṭhamāṃ dhammasaṅgaṇīpakaraṇaṃ nāma, tato vibhaṅgappakaraṇaṃ, dhātukathāpakaraṇaṃ, puggalapaññattipakaraṇaṃ, kathavatthum nāma, yamakaṃ nāma, tato mahāpakaraṇaṃ paṭṭhānaṃ nāmāti. Tatthassa saṅhasukhumatṭhānamhi citte otiṇṇe pīti uppajji, pītiyā uppannāya ‘lohitaṃ pasīdi, lohite pasanne chavi pasīdi, chaviyā pasannāya puratthimakāyato kūṭāgārādippamāṇā rasmiyo utṭhahitvā ākāse pakkhandam chaddantanāgakuḷam viya pācīnadisāya anantāni cakkavālāni pakkhandā. Pacchimakāyato utṭhahitvā pacchimadisāya, dakkhiṇaṃsakūṭato utṭhahitvā dakkhiṇadisāya, vāmaṃsakūṭato utṭhahitvā uttaradisāya anantāni cakkavālāni pakkhandā,

1. Pasādavikataniccalatāya (Ka), pasādavikasitaniccalatāya (Mūlapaṇṇāsake pāsarāsisuttaṭīkāya)

2. Abhi-Ṭīṭha 1. 13 piṭṭhe.

3. Ālanti (Syā)

4. Udāna-Ṭīṭha 47 piṭṭhe.

pādatalehi pavāḷaṅkuravaṇṇā rasmiyo nikkhamitvā mahāpathaviṃ
vinibbijjha udakaṃ dvidhā bhinditvā vātakkhandaṃ padāletvā ajaṭākāsaṃ
pakkhandā. Sīsato saṃparivattiyamānaṃ maṇidāmaṃ viya
nīlavaṇṇarasmiyaṃ utthahitvā cha devaloke vinivijjhivā nava brahmaloke
atikkamma ajaṭākāsaṃ pakkhandā. Tasmīṃ divase aparimāṇesu cakkavāḷesu
aparimāṇā sattā sabbe suvaṇṇavaṇṇāva ahesuṃ. Taṃ divasaṅca pana
bhagavato sarīrā nikkhantā yāvajjādivasāpi kira tā rasmiyo anantaloka
dhātuyo gacchantiyeva. Na kevalaṅca imasmiṃyeva sattāhe dhammaṃ
vicinantassa sarīrato rasmiyo nikkhamiṃsu, atha kho ratanagharasattāhepi
paṭṭhānaṃ sammasantassa evameva sarīrato rasmiyo nikkhantā evāti
veditabbaṃ.

Vuttañhetam **aṭṭhasālīniyaṃ**¹—

“Imesu ca ekavīsatiyā divasesu ekadivasepi satthu sarīrato rasmiyo
na nikkhantā, catutthe pana sattāhe pacchimuttarāya disāya ratanaghare
nisīdi. Tattha dhammasaṅgaṇiṃ sammasantassapi sarīrato rasmiyo na
nikkhantā. Vibhaṅgappa karaṇaṃ, dhātukathaṃ, puggalapaññattiṃ,
kathāvatthuppakaraṇaṃ, yamakappakaraṇaṃ sammasantassapi rasmiyo
na nikkhantā. Yādā pana mahāpakaraṇaṃ oruyha 'hetupaccayo
ārammaṇapaccayo -pa- avigatapaccayo'ti sammasanaṃ ārabhi, athassa
catuvīsatisamantapaṭṭhānaṃ sammasantassa ekantato
sabbaññūtaññāṇaṃ mahāpakaraṇe okāsaṃ labhi. Yathā hi
timirapiṅgalamahāmaccho caturāsītiyojanasahassagambhīre
mahāsamuddeyeva okāsaṃ labhati, evameva sabbaññūtaññāṇaṃ
ekantato mahāpakaraṇe yeva okāsaṃ labhi.

Satthu evaṃ laddhokāseṇa sabbaññūtaññāṇeṇa yathāsukhaṃ
saṅhasukhumadhammaṃ sammasantassa sarīrato
nīlapītalohitodātamañjittapabhassaravasena chabbaṇṇarasmiyo
nikkhamiṃsu. Kesamassūhi ceva akkhīnaṅca nīlaṭṭhānehi **nīlarasmiyo**
nikkhamiṃsu, yāsaṃ vasena gaganatalaṃ añjanacuṇṇasamokiṇṇaṃ viya
umāpupphanīluppaladalasaṅchannaṃ viya vītipatantamaṇitālavanṇaṃ
viya

1. Abhi-Ṭṭha 1. 13 piṭṭhe.

sampasāritamecakaṇṇaṃ¹ viya ca ahosi. Chavito ceva akkhīnaṃca pīṭaṭṭhānehi **pīṭarasmiyo** nikkhamiṃsu, yāsaṃ vasena disābhāgā suvaṇṇarasaniṣīcamānā viya suvaṇṇapaṭapasāritā viya kuṇṇumacuṇṇa kaṇṇikārapupphasamparikiṇṇā viya ca virocimṃsu. Maṃsalohitehi ceva akkhīnaṃca rattaṭṭhānehi **lohitarasmiyo** nikkhamiṃsu, yāsaṃ vasena disā bhāvā cīnapiṭṭhacuṇṇarañjitā viya supakkalākhārasaniṣīcamānā viya rattakambalaparikkhittā viya jayasumanapāribaddhakabandhu jīvakkusumasamparikiṇṇā viya ca virocimṃsu. Aṭṭhīhi ceva dantehi ca akkhīnaṃca setaṭṭhānehi **odātarasmiyo** nikkhamiṃsu, yāsaṃ vasena disābhāgā rajatakuṭehi āsiṇcamānakhīradhārāsamparikiṇṇā viya pasāritarajataṭṭhānā viya vītipatantarajatatālavanṭā viya kundakumuda sindhuvārasumanamallikādikusumasañchannā viya ca virocimṃsu. **Mañjīṭṭhapabhassarā** pana tamhā tamhā sarīrappadesā nikkhamiṃsu. Iti tā chabbasārasmiyo nikkhamitvā ghanamahāpathaviṃ gaṇhiṃsu.

Catunahutādhikadvijojanasatasahassabahalā mahāpathavī niddhantasuvaṇṇapiṇḍi viya ahosi. Pathaviṃ bhinditvā heṭṭhā udakaṃ gaṇhiṃsu. Pathavīsandhārakaṃ aṭṭhanahutādhikacatuviyojanasatasahassabahalā udakaṃ suvaṇṇakalasehi āsiṇcamānavilīnasuvaṇṇaṃ viya ahosi. Udakaṃ vinivijjhivā vātaṃ aggahesum.

Channavubhādhikanavayojanasatasahassabahalā vāto samussitasuvaṇṇakkhandho viya ahosi. Vātaṃ vinivijjhivā heṭṭhā ajaṭākāsaṃ pakkhandiṃsu. Uparibhāgena uggantvāpi catumahārājike gaṇhiṃsu. Te vinivijjhivā tāvatimse, tato yāme, tato tusite, tato nimmānaratī, tato paranimmitavasavattī, tato nava brahmaloke, tato vehapphale, tato pañca suddhāvāse vinivijjhivā cattāro āruppe gaṇhiṃsu. Cattāro ca āruppe vinivijjhivā ajaṭākāsaṃ pakkhandiṃsu.

1. Sampasāritameva cakkapaṭaṃ (Syā)

Tiriyabhāgehi anantā lokadhātuyo pakkhandimsu, ettake ṭhāne candamhi candappabhā natthi, sūriye sūriyappabhā natthi, tārakarūpesu tārakarūpappabhā natthi, devatānaṃ uyyānavimānakapparukkhesu sarīre ābharaṇesūti sabbattha pabhā natthi.

Tisahassimahāsahassilokadhātuyā ālokapharaṇasamattho mahābrahmāpi sūriyuggamane khajjopanako viya ahosi, candasūriyatārakarūpadevatuyyānavimānakapparukkhaṇaṃ paricchedamattakameva paññāyittha. Ettakaṃ ṭhānaṃ buddharasmī hiyeva ajjhotthaṃ ahosi. Ayaṇca neva buddhānaṃ adhiṭṭhāniddhi, na bhāvanāmayiddhi. Saṃhasukhumadhammaṃ pana sammasato lokanā thassa lohitaṃ pasīdi, vatthurūpaṃ pasīdi, chavivaṇṇo pasīdi. Cittasamuṭṭhānā vaṇṇadhātu samantā asītihatthamatte padese niccalā aṭṭhāsī”ti.

Evam nisinneti tamhā samādhimhā vuṭṭhahitvā nisinne. **Eko brāhmaṇo**ti nāmagottavasena anabhiññāto apākaṭo eko brāhmaṇo. “**Huṃ hun**”ti **karonto vicarati**ti sabbam acokkhajātikaṃ¹ passitvā jigucchanto “huṃ hun”ti karonto vicarati. **Etadavocāti**² etaṃ idāni vattabbari “kittāvatā nu kho”ti-ādivacanā avoca. Tatha **kittāvatāti** kittakena pamāṇena. **Nu**-ti saṃsayatthe nipāto, **kho**-ti padapūraṇe. **Bho**-ti brāhmaṇānaṃ jātisamudāgataṃ ālapanāṃ. Tathā hi vuttaṃ “bhovādi nāma so hoti, sace hoti sakiñcano”ti³. **Gotamāti** bhagavantaṃ gottena ālapati. Kathaṃ panāyaṃ brāhmaṇo sampati samāgato bhagavato gottam jānātīti? Nāyaṃ sampati samāgato, chabbassāni padhānakaraṇakāle upaṭṭhahantehi pañcavaggiyeḥ saddhiṃ caramāno aparabhāge taṃ vataṃ chaḍḍetvā uruvelāyaṃ senanigame eko adutiyo hutvā piṇḍāya caramānopi tena brāhmaṇena diṭṭhapubbo ceva sallapitapubbo ca, tena so pubbe pañcavaggiyeḥ gayhamānaṃ bhagavato gottam anussaranto “bho gotamā”ti bhagavantaṃ gottena ālapati. Yato paṭṭhāya vā bhagavā mahābhiniikkhamanaṃ nikkhanto anomānadīṭire pabbaji, tato pabhuti

1. Avokajātikaṃ (Syā)

2. Udāna-Ṭṭha 49 piṭṭhādīsipi passitabbari.

3. Khu 1. 70, 376 piṭṭhesu.

“samaṇo gotamo”ti cando viya sūriyo viya pākaṭo paññāto hoti, na ca tassa gottajānane kāraṇaṃ gavesitabbaṃ. **Brāhmaṇakaraṇāti**¹ brāhmaṇaṃ karontīti brāhmaṇakaraṇā, brāhmaṇabhāvakarāti attho. Ettha ca “kittāvatā”ti etena yehi dhammehi brāhmaṇo hoti, tesaṃ dhammānaṃ parimāṇaṃ pucchati. **“Katame”**ti pana iminā tesaṃ sarūpaṃ pucchati.

Udānaṃ udānesīti “yo brāhmaṇo”ti-ādikaṃ udānaṃ udānesi, na pana tassa brāhmaṇassa dhammaṃ desesi. Kasmā? Dhammadesanāya abhājanabhāvato. Tathā hi tassa brāhmaṇassa imaṃ gāthaṃ² sutvā na saccābhisamayo ahosi. Yathā ca imassa, evaṃ upakassa ājīvakassa buddhaguṇappakāsaṇaṃ sutvā. Dhammacakkappavattanato hi pubbabhāge bhagavatā bhāsitaṃ paresaṃ suṇantānampi tapussabhallikānaṃ saraṇadānaṃ viya vāsanābhāgiyameva jātaṃ, na asekkhabhāgiyaṃ vā nibbedha bhogiyaṃ vā. Esā hi dhammatāti. **Vedehi vā antanti** ettha **antaṃ** nāma sabbasaṅkhāra pariyosānaṃ nibbānaṃ. **Ime ussadā natthī**ti sabbaso ime pahīnattā na santi.

Ajapālakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mucalindakathāvaṇṇanā

5. **Mucalindamūleti**³ ettha **mucalindo** vuccati nīparukkho, yo “niculopi”tipi vuccati, tassa samīpeti attho. Keci pana “mucaloti tassa rukkhassa nāmaṃ, vanajeṭṭhakatāya pana mucalindoti vuttan”ti vadanti. **Udapādī**ti sakala cakkavālagabbhaṃ pūrento mahāmegho udapādi. Evarūpo kira meghe dvīsuyeva kālesu vassati cakkavattimhi vā uppanne buddhe vā, idha buddhuppādakāle udapādi. **Pokkharaniyā nibbattoti** pokkharaniyā heṭṭhā nāgabhavanaṃ atthi, tattha nibbatto. **Sakabhavanāti** attano nāgabhavanato. **Evaṃ bhogehi parikkhipitvāti** satta vāre attano sarīrabhogehi bhagavato kāyaṃ parivāretvā. **Uparimuddhani mahantaṃ**

1. Brāhmaṇakaraṇāti (?) 2. Kathaṃ (Ka) 3. Udāna-Tīṭha 89 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

phaṇaṃ vihaccāti bhagavato muddhappadesassa upari attano mahantaṃ phaṇaṃ pasāretvā. “Phaṇaṃ karitvā”tipi pāṭho, soyevattho.

Tassa kira nāgarājassa etadahosi “bhagavā ca mayhaṃ bhavanasamīpe rukkhamaḷe nisinno, ayaṇca sattāhavaddalikā vattati, vāsāgāramassa laddhuṃ vaṭṭatī”ti. So sattaratanamayaṃ pāsādaṃ nimminituṃ sakkontopi “evaṃ kate kāyasāro gahito na bhavissati, dasabalassa kāyaveyyāvaccam karissāmi”ti mahantaṃ attabhāvaṃ katvā satthāraṃ sattakkhattuṃ bhogehi parikkhipitvā upari phaṇaṃ dhāresi. “Tassa parikkhepabbhantaraṃ lohapāsāde bhaṇḍāgāragabbhappamāṇaṃ ahosi”ti idha vuttaṃ.

Majjhimaṭṭhakathāyaṃ¹ pana—

“Parikkhepassa anto okāso heṭṭhā lohapāsādappamāṇo ahosi, icchiticchitena iriyāpathena satthā viharissatīti nāgarājassa ajjhosayo ahosi, tasmā evaṃ mahantaṃ okāsaṃ parikkhipi, majjhe ratanapallaṅko paññatto hoti, upari suvaṇṇatāraḥkaviccitaṃ samosaritagandhadāmakusumacelavitānaṃ ahosi, catūsu koṇesu gandhatelena dīpā jalitā, catūsu disāsu vivaritvā candanakaṇḍakā ṭhapitā”ti—

vuttaṃ. **Ichchiticchitena iriyāpathena viharissatī**ti ca nāgarājassa ajjhāsayaṃmattametaṃ, bhagavā pana yathānisinnova sattāhaṃ vītināmesi.

Kiñcāpi -pa- cintetuṃ yuttanti ettha keci vadanti “uṇhaggahaṇaṃ bhoga parikkhepassa vipulabhāvakaṇḍaṇe kāraṇakittanaṃ. Khuddake hi tasmim bhagavantaṃ nāgarājassa sarīrasambhūtā usmā bādheyya, vipulabhāvakaṇḍaṇena pana tādisaṃ mā uṇhaṃ bādhayitthā”ti. Sa-upasaggapadassa attho upasaggena vināpi viññāyatīti āha “**viddhanti ubbiddhan**”ti, sā cassa ubbiddhatā upakkilesavigamena dūrabhāvena upaṭṭhānanti āha “**meghavigamena dūrībhūtan**”ti. Indanīlamaṇi viya dibbati jotatīti **devo**, ākāso. **Viditvā**ti “idāni vigatavalāhako ākāso, natthi bhagavato sītādi-upaddavo”ti ñatvā. **Viniveṭhetvā**ti apanetvā.

attano rūpanti attano nāgarūpaṃ. **Paṭisaṃharitvā**ti antaradhāpetvā.
Māṇavakavaṇṇanti kumārakarūpaṃ.

Etamatthaṃ viditvāti “vivekasukhapaṭisaṃvedino yattha katthaci
 sukhaveva hoti”ti etaṃ atthaṃ sabbākārena jānitvā. **Imaṃ udānanti** imaṃ
 vivekasukhānubhāva dīpaṃ udānaṃ udānesi. **Sutadhammassā**ti
 vissutadhammassa. Tenāha “**pakāsita dhammassā**”ti. **Akuppanabhāvoti**
 akuppanasabhāvo¹.

Mucalindakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rājāyatanakathāvaṇṇanā

6. **Osadhaharītakam upanesī**ti na kevalaṃ osadhaharītakameva,
 dantakaṭṭhampi upanesi. **Paccaggheti** ettha purimaṃ atthavikappaṃ keci na
 icchanti, teneva **ācariya dhammapālattherena** vuttaṃ “paccaggheti abhinave.
 Paccekam mahagghatāya paccaggheti keci, taṃ na sundaraṃ. Na hi buddhā
 bhagavanto mahagghaṃ paṭiggaṇhanti paribhuñjanti vā”ti.

Rājāyatanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Brahmayācanakathāvaṇṇanā

7. **Āciṇṇasamāciṇṇoti** ācarito ceva ācarantehi ca sammadeva ācaritoti
 attho. Etena ayaṃ parivitakko sabbabuddhānaṃ paṭhamābhisambodhiyaṃ
 uppajjatevāti ayamettha dhammatāti dasseti. Gambhīropi dhammo
 paṭipakkhavidhamanena supākaṭo bhavye, paṭipakkhavidhamanaṃ pana
 sammāpaṭipattipaṭibaddhaṃ, sā saddhammasava nādhīnā, taṃ satthari
 dhamme ca pasādāyattaṃ. So visesato loka sambhāvanīyassa garukātabbassa
 abhipatthanāhetukoti paramparāya sattānaṃ dhammasampaṭipattiyā
 brahmuno yācanānimittanti taṃ dassento “**brahmunā yācite**
desetukāmatāyā”ti-ādimāha.

1. Akujjhanasabhāvo (Syā)

Adhigatoti paṭividdho, sayambhūñāṇena “idaṃ dukkhan”ti-ādinā yathābhūtaṃ avabuddhoti attho. **Dhammoti** catusaccadhammo tabbinimuttassa paṭivijjhitabba dhammassa abhāvato. **Gambhīroti** mahāsamuddo viya makasatuṇḍasūciyā aññatra samupacitaparipakkaññasambhārehi aññesaṃ ñāṇena alabbhaneyyapaṭiṭṭho. Gambhīra ttāva **duddaso** dukkheṇa daṭṭhabbo, na sakkā sukhena daṭṭhum. Yo hi alabbhaneyya paṭiṭṭho, so ogāhituṃ asakkuṇeyyatāya sarūpato ca viśesato ca sukhena passituṃ na sakkā, atha kho kicchena kenaci kadācīdeva daṭṭhabbo. Duddasattāva **duranubodho** dukkheṇa avabujjhitabbo, na sakkā sukhena avabujjhituṃ. Yañhi daṭṭhumeva na sakkā, tassa ogāhetvā anubujjhane kathā eva natthi avabodhassa dukkarabhāvato. Imasmiṃ ṭhāne “taṃ kiṃ maññatha bhikkhave katamaṃ nu kho dukkarataraṃ vā durabhisambha vataraṃ vā”ti **suttapadaṃ**¹ vattabbaṃ.

Santoti anupasantasabhāvānaṃ kilesānaṃ saṅkhārānaṃ abhāvato vūpasanta sabbapariḷāhatāya santo nibbuto, santārammaṇatāya vā santo. Ettha ca nirodhasaccaṃ santaṃ ārammaṇanti santārammaṇaṃ, maggasaccaṃ santaṃ santārammaṇaṇcāti santārammaṇaṃ. Padhānabhāvaṃ nītoti **paṇīto**. Atha vā **paṇītoti** atittikaraṇaṭṭhena atappako sādurasabhojanaṃ viya. Santapaṇītabhāveneva cettha asecanakatāya atappa katā daṭṭhabbā. Idañhi dvayaṃ lokuttameva sandhāya vuttaṃ. **Atakkāvacaroti** uttamaññāvisayattā takkena avacaritabbo ogāhitabbo na hoti, ñāṇeneva avacaritabbo. Tato eva nipuṇaññāgocaratāya saṇhasukhumasabhāvattā ca **nipuṇo saṇho**. **Paṇḍita vedanīyoti** bālānaṃ avisayattā sammāpaṭipadaṃ paṭipannehi paṇḍitehi eva veditabbo.

Alliyanti abhiramitabbaṭṭhena seviyantīti **ālayā**, pañca kāmagaṇāti āha “sattā pañcakāmaguṇe alliyanti, tasmā te ālayāti vuccantī”ti. Tattha **pañcakāmaguṇe alliyantīti** pañcakāmaguṇe sevanti attho. **Teti** pañca kāmagaṇā. **Ramantīti** ratiṃ vindanti kilānti laḷanti. Āliyanti abhiramaṇavasena sevanti ālayā, aṭṭhasataṃ taṇhā vicaritāni, tehi ālayehi ramantīti **ālayarāmāti** evampettha attho daṭṭhabbo. Ime hi sattā yathā kāmagaṇe, evaṃ rāgampi

1. Saṃ 3. 395 piṭṭhe.

assāḍenti abhinandantiyeva. Yatheva hi
 susajjitapupphaphalabharitarukkhādisampannaṃ uyyānaṃ pavittṭho rājā tāya
 tāya sampattiyā ramati, sammudito āmoditapamodito hoti, na ukkaṇṭhati,
 sāyampi nikkhamituṃ na icchati, evamimehi kāmālayataṇhālayehi sattā
 ramanti, saṃsāravaṭṭe sammoditā anukkaṇṭhitā vasanti. Tena nesaṃ bhagavā
 duvidhampi ālayaṃ uyyānabhūmiṃ viya dassento “**ālayarāmā**”ti-ādimāha.
Ratāti niratā. Suṭṭhu muditāti ativiya muditā anukkaṇṭhanato.

Thānaṃ sandhāyāti thānasaddaṃ sandhāya. Atthato pana **thānanti** ca
 paṭiccasamuppādo eva adhippeto. Tiṭṭhati ettha phalaṃ tadāyattavuttitāyāti
thānaṃ, saṅkhārādīnaṃ paccayabhūtā avijjādayo. Imesaṃ saṅkhārādīnaṃ
 paccayāti idappaccayā, avijjādayova. Idappaccayā eva **idappaccayatā** yathā
 devo eva devatā. Idappaccayānaṃ vā avijjādīnaṃ attano phalaṃ paṭicca
 paccayabhāvo uppādana samatthata **idappaccayatā**. Tena
 samatthapaccayalakkaṇo paṭiccasamuppādo dassito hoti. Paṭicca
 samuppajjati phalaṃ etasmāti **paṭiccasamuppādo**. Padadvayenapi
 dhammaṃ paccayaṭṭho eva vibhāvito. Saṅkhārādipaccayānaṃhi
 avijjādīnaṃ etaṃ adhivacanaṃ idappaccayatāpaṭiccasamuppādoti.
Sabbasaṅkhārasamathoti-ādi sabbaṃ atthato nibbānameva. Yasmā hi taṃ
 āgama paṭicca ariyamaggassa ārammaṇapaccaya bhāvahetu
 sabbasaṅkhāravipphanditāni sammanti vūpasammanti, tasmā
 “sabbasaṅkhārasamatho”ti vuccati. Sabbasaṅkhatavisaṃyutte hi nibbāne
 saṅkhāravūpasamapariyāyo ñāyāgatoyevāti. Idaṃ panettha nibbacanaṃ—
 sabbe saṅkhārā sammanti etthāti **sabbasaṅkhārasamathoti**.

Yasmā ca taṃ āgama sabbe upadhayo paṭinissaṭṭhā
 samucchadavasena pariccattā honti, aṭṭhasatappabhedā sabbāpi taṇhā
 khīyanti, sabbe kilesarāgā virajjanti, jarāmaraṇādibhedam sabbaṃ
 vaṭṭadukkhaṃ nirujjhati, tasmā “**sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhākkhayo**
virāgo nirodho”ti vuccati, yā panesā taṇhā tena tena bhavena bhavantaraṃ
 bhavanikantibhāvena vinati saṃsibbati, phalena vā saddhiṃ kammaṃ vinati
 saṃsibbatīti katvā vānanti vuccati, tato nikkhantaṃ vānatoti **nibbānaṃ**.
Kīlamathoti kāyakīlamatho. Vihesāpi kāyavihesāyeva, citte pana
 ubhayampetaṃ buddhānaṃ natthi bodhimūleyeva samucchinnattā. Ettha ca

ciranisajjācirabhāsanēhi piṭṭhi-āgilāyanatālugalasosādivasena kāyakilamatho ceva kāyavihesā ca veditabbā, sā ca kho desanāya atthaṃ ajānantānañca appaṭipajjantānañca vasena. Jānantānaṃ pana paṭipajjantānañca desanāya kāyaparissamopi satthu aparissamova, tenāha bhagavā “na ca maṃ dhammādhikaraṇaṃ vihesetī”ti. Teneva vuttaṃ “**yā ajānantānaṃ desanā nāma, so mama kilamatho assā**”ti.

Apissūti sampiṇḍanatthe nipāto. So na kevalaṃ etadahosi, imāpi gāthā paṭibhaṃsūti dīpeti. **Bhagavantanti** paṭisaddayogena sāmi-atthe upayogavacananti āha “**bhagavato**”ti. Vuddhippattā acchariyā vā **anacchariyā**. Vuddhi-atthopi hi a-kāro hoti yathā “asekkhā dhammā”ti. Kappānaṃ cattāri asaṅkhyeyyāni sataśahassañca sadevakassa lokassa dhammasaṃvibhāgakaraṇatthameva pāramiyo pūretvā idāni samadhigatadhammarajjassa tattha appossukkatāpattidīpanattā gāthāthassa anu-acchariyatā tassa vuddhippatti ca veditabbā. Atthadvārena¹ hi gāthānaṃ anacchariyatā. **Gocarā ahesunti** upaṭṭhahaṃsu, upaṭṭhānañca vitakkayitabbatāti² āha “**parivitakkayitabbabhāvaṃ pāpuṇimsū**”ti.

Kicchēnāti na dukkhappaṭipadāya. Buddhānañhi cattāropi maggā sukhappaṭipadāva honti. Pāramīpūraṇakāle pana sarāgasadosasamohasseva sato āgatāgatānaṃ yācakānaṃ alaṅkatappaṭiyattaṃ sīsaṃ kantitvā galalohitaṃ nīharitvā su-añjitaṃ akkhāni uppāṭetvā kulavaṃsappadīpaṃ puttāṃ manāpacārinīṃ bhariyanti evamādīni dentassa aññāni ca khantivādisadisesu attabhāvesu chejjabhejjādīni pāpuṇantassa āgamanīyapaṭipadaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Ha**-iti vā byattanti etasmiṃ atthe nipāto. Ekaṃsattheti keci. **Ha** byattaṃ ekaṃsena vā **alaṃ** nippayojanaṃ evaṃ kicchena adhigataṃ dhammaṃ desetunti yojanā. **Halanti** vā alanti iminā samānatthaṃ padaṃ “halanti vadāmī”ti-ādīsu viya. “Pakāsitan”tipi paṭhanti, desitanti attho. Evaṃ kicchena adhigatassa dhammassa alaṃ desitaṃ pariyattaṃ desitaṃ, ko attho desitenāti vuttaṃ hoti. **Rāgadosaparetehi**ti rāgadosaphuṭṭhehi, phuṭṭhavisena viya sappena rāgena dosena ca samphuṭṭhehi

1. Atthuddhārena (Syā)

2. Vitakkassāti(Syā)

abhibhūtehīti attho. Atha vā **rāgadosaparetehīti** rāgadosānugatehi, rāgena ca dosena ca anubandhehīti attho.

Paṭisotagāminti¹ niccagāhādīnaṃ paṭisotaṃ aniccaṃ dukkhamanattā asubhanti evaṃ gataṃ pavattaṃ catusaccadhammanti attho. **Rāgarattāti** kāmarāgena bhavarāgena diṭṭhirāgena ca rattā. **Na dakkhantīti** aniccaṃ dukkhamanattā asubhanti iminā sabhāvena na passissanti, te apassante ko sakkhissati aniccanti-ādinā sabhāvena yāthāvato dhammaṃ jānāpetunti adhippāyo. Rāgadosaparetatāpi nesaṃ sammulhabhāvenevāti āha “**tamokhandhena āvuṭṭā**”ti, avijjārāsinaṃ ajjhotthaṭṭāti attho.

Appossukkatāya cittaṃ namatīti kasmā panassa evaṃ cittaṃ nami, nanu esa “muttohaṃ mocessāmi, tiṇṇohaṃ tāressāmi,

Kim me aññāta-vesena, dhammaṃ sacchikatenidha.

Sabbaññutaṃ pāpuṇitvā, tārayissaṃ sadevakan”ti²—

Patthanaṃ katvā pārāmiyo pūretvā sabbaññutaṃ pattoti? Saccameva, tadeva paccavekkhaṇānubhāvena panassa evaṃ cittaṃ nami. Tassa hi sabbaññutaṃ patvā sattānaṃ kilesagahanataṃ dhammassa ca gambhīrataṃ paccavekkhantassa sattānaṃ kilesagahanatā ca dhammagambhīratā ca sabbākārena pākaṭā jātā. Athassa “ime sattā kañjiyapuṇṇalābu viya takkabharitacāṭi viya vasātelapītapilotikā viya añjanamakkhi tahattho viya ca kilesabharitā atisaṃkiliṭṭhā rāgarattā dosaduṭṭhā mohamuḷhā, te kim nāma paṭivijjhissanti”ti cintayato kilesagahanapaccavekkhaṇānubhāvenapi evaṃ cittaṃ nami.

“Ayaṃ dhammo pathaviśandhāraka-udakakkhandho viya **gambhīro**, pabbātena paṭicchādetvā ṭhapito sāsapo viya **duddaso**, satadhā bhinnassa vālassa koṭi viya **aṇu**. Mayā hi imaṃ dhammaṃ paṭivijjhituṃ vāyamantena adinnaṃ dānaṃ nāma natthi, arakkhitaṃ sīlaṃ nāma natthi, aparipūrītā kāci pārāmī nāma natthi, tassa me nirussāhaṃ viya mārabalaṃ vidhamantassapi

1. Dī-Ṭṭha 2. 56; Ma-Ṭṭha 2. 81; Saṃ-Ṭṭha 1. 180 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

2. Khu 4. 310 piṭṭhe thokaṃ visadisāṃ.

pathavī na kampittha, paṭhamayāme pubbenivāsaṃ anussarantassapi na kampittha, majjhimayāme dibbacakkhuṃ visodhentassapi na kampittha, pacchimayāme pana paṭiccasamuppādaṃ paṭivijjhantasseva me dasasahassilokadhātu kampittha. Iti mādisenapi tikkhaññaṇena kicchenevāyaṃ dhammo paṭividdho, taṃ lokiyamahājanā katharṃ paṭivijjhissanti”ti dhammagambhīratāya paccavekkhaṇānubhāvenapi evaṃ cittaṃ namīti veditabbaṃ.

Apica brahmunā yācite desetukāmatāyapissa evaṃ cittaṃ nami. Jānāti hi bhagavā “mama appossukkatāya citte namamāne mahābrahmā dhammadesanaṃ yācissati, ime ca sattā brahmagarukā, te 'satthā kira dhammaṃ na desetukāmo ahosi, atha naṃ mahābrahmā yācitvā desāpeti, santo vata bho dhammo paṇīto'ti maññaṃānā sussūsissanti”ti. Idampissa kāraṇaṃ paṭicca appossukkatāya cittaṃ nami, no dhammadesanāyāti veditabbaṃ.

8. **Sahampatiṣṣāti** so kira kassapassa bhagavato sāsane sahako nāma thero paṭhamajjhānaṃ nibbattetvā paṭhamajjhānabhūmiyaṃ kappāyukabrahmā hutvā nibbatto, tatra naṃ sahampati brahmāti sañjānanti. Taṃ sandhāyāha “**brahmuno sahampatiṣṣā**”ti. **Nassati vatāti** so kira imaṃ saddaṃ tathā nicchāreti, yathā dasasahassilokadhātu brahmāno sutvā sabbe sannipatiṃsu. **Apparajakkhajātikāti** paññaṃāyē akkhiṃhi appaṃ parittaṃ rāgadosamoharajaṃ etesaṃ evaṃsabhāvāti apparajakkhajātikā. Appaṃ rāgādirajaṃ yesaṃ te sabhāvā apparajakkhajātikāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Assavanatāti** “sayāṃ abhiñña”ti-ādīsu viya karaṇatthe paccattavacanaṃ, assavanatāyāti attho. **Bhavissantīti** purimabuddhesu dasapuññaṃakiriyavasena katādhikārā paripākagatapadumāni viya sūriyarasamisamphassaṃ dhammadesanaṃyeva ākaṅkhamānā catuppadikagāthāvasāne ariyabhūmiṃ okkamanārahā na eko, na dve, anekasatasahassā dhammassa aññātāro bhavissantīti dasseti.

Pāturahosīti pātubhavi. **Samalehi cintitoti** samalehi pūraṇakassapādīhi chahi satthārehi cintito. Te hi puretaraṃ uppajjitvā sakalajambudīpe kaṇṭake pattharamānā viya visarṃ siñcamānā

viya ca samalaṃ micchādiṭṭhidhammaṃ desayim̐su. Te kira buddhakolāhalānussavena sañjātakutūhalā lokaṃ vañcetā kohaṇṇe ṭhatvā sabbaññutaṃ paṭijānantaṃ yaṃ kiñci adhammaṃyeva dhammoti dīpesuṃ. **Apāpuretanti** vivara etaṃ. **Amatassa dvāranti** amatassa nibbānassa dvārabhūtaṃ ariyamaggaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—etaṃ kassapassa bhagavato sāsananataradhānato pabhuti pihitaṃ nibbānanagarassa mahādvāraṃ ariyamaggaṃ saddhammadesanāhatthena apāpura vivara ugghāṭehīti. **Suṇantu dhammaṃ vimalenānubuddhanti** ime sattā rāgādimalānaṃ abhāvato vimalena sammāsambuddhena anubuddhaṃ catusaccadhammaṃ suṇantu tāva bhagavāti yācati.

Selapabbato ucco hoti thiro ca, na paṃsupabbato missakapabbato vāti āha “**sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito**”ti. Tassattho “selamaye ekagghane pabbatamuddhani yathāṭhitova. Na hi tattha ṭhitassa dassanatthaṃ gīvukkipanapasāraṇādikiccaṃ atthi”ti. **Tathūpamanti** tappaṭibhāgaṃ selapabbatūpamaṃ. **Dhammamayaṃ pāsādanti** lokuttaradhammamāha. So hi sabbaso pasādāvaho sabbadhamme atikkamma abbhuggataṭṭhena¹ pāsādasadiso ca, paññāpariyāyo vā idha dhamma-saddo. Paññā hi abbhuggataṭṭhena¹ pāsādoti abhidhamme niddiṭṭhā. Tathā cāha—

“Paññāpāsādamāruyha, asoko sokiniṃ pajaṃ.

Pabbataṭṭhova bhūmaṭṭhe, dhīro bāle avekkhatī”ti².

Ayaṃ panettha saṅkhepattho—yathā selapabbatamuddhani yathāṭhitova cakkhumā puriso samantato janataṃ passeyya, tathā tvampi sumedha sundarapañña sabbaññutaññāṇena samantacakkhu bhagavā dhammamayaṃ paññāmayam pāsādamāruyha sayam apetasoko sokāvatiṇṇaṃ jātijarābhibhūtaṃ janataṃ avekkhassu upadhāraya upaparikkhāti. Ayaṃ panettha adhippāyo—yathā hi pabbatapāde samantā mahantaṃ khettaṃ katvā tattha kedārapālīsu kuṭikāyo katvā rattiṃ aggaṃ jāleyyumuṃ, caturaṅgasamannāgataṇca andhakāraṃ assa, atha tassa pabbatassa matthake ṭhatvā cakkhumato purisassa bhūmiṃ olokayato neva khettaṃ, na kedārapālīyo, na kuṭīyo, na tattha sayitamanussā paññāyeyyumuṃ anujjalabhāvato, kuṭikāsu pana

1. Accuggataṭṭhena (Syā)

2. Khu 1. 17 piṭṭhe.

aggijālāmattameva paññāyeyya ujjalabhāvato, evaṃ dhammapāsādaṃ
 āruyha sattanikāyaṃ olokayato tathāgatassa ye te akatakalyāṇā sattā, te
 ekavihāre dakkhiṇajāṇupasse nisinnāpi buddhacakkhussa āpāthaṃ
 nāgacchanti ñāṇagginā anujjalabhāvato anuḷārabhāvato ca, rattim khittā sarā
 viya honti. Ye pana katakalyāṇā veneyyapuggalā, te evassa dūrepi ṭhitā
 āpāthamāgacchanti paripakkaññāggitāya samujjalabhāvato uḷārasantānatāya
 ca, so aggi viya himavantapabbato viya ca. Vuttampi cetam—

“Dūre santo pakāsentī, himavantova pabbato.
 Asantettha na dissanti, rattim khittā yathā sarā”ti¹.

Uṭṭhehīti bhagavato dhammadesanatthaṃ cārikacaraṇaṃ yācanto
 bhaṇati. **Uṭṭhehīti** vā dhammadesanāya appossukkatā saṅkhātasaṅkocāpattito
 kilāsubhāvato uṭṭhaha. **Vīrāti**-ādīsu bhagavā
 sātīsayacatubbidhasammappadhānavīriyavantatāya **vīro**,
 devaputtamaccukilesābhisaṅkhārānaṃ vijitattā **vijitasāṅgāmo**,
 jātikantārādito veneyya satthaṃ vāhanasamatthatāya nibbānasāṅkhātāṃ
 khemappadesaṃ sampāpanasamatthatāya **satthavāho**, kāmaccanda-ṇassa
 abhāvato **aṇaṇoti** veditabbo. Yo hi paresaṃ ṇaṃ gahetvā vināseti, so tehi
 “ṇaṃ dehi”ti tajjamaṇopi pharusaṃ vuccamaṇopi vambhamā nopi²
 vadhiyamaṇopi kiñci paṭippaharituṃ na sakkoti, sabbaṃ titikkhati. Titikkha
 kāraṇaṇhissa taṃ ṇaṃ hoti, evameva yo yamhi kāmaccandena rajjati,
 taṇhāgahaṇena taṃ vatthuṃ gaṇhāti, so tena pharusaṃ vuccamaṇopi
 vambhamānopi vadhiyamaṇopi kiñci paṭippaharituṃ na sakkoti, sabbaṃ
 titikkhati. Titikkhakāraṇaṇhissa so kāmaccando hoti gharasāmikehi
 viheṭhiyamaṇānaṃ itthīnaṃ viya. Kasmā? Ṇasadisattā kāmaccandassa.

9. **Ajjhesananti** garuṭṭhānīyaṃ payirupāsītvā garutaraṃ payojanaṃ
 uddissa abhipatthanā ajjhesanā, sāpi atthato yācanā eva. **Buddhacakkhunāti**
 indriyaparopariyattañāṇena ca āsayānusayañāṇena ca. Imesaṇhi dvinnāṃ
 ñāṇānaṃ **buddhacakkhūti** nāmaṃ, sabbaññutaññāṇassa **samantacakkhūti**.

1. Khu1. 56 piṭṭhe.

2. Bajjhamānopi (Syā)

heṭṭhimānaṃ tiṇṇaṃ maggañāṇānaṃ **dhammacakkhūti**. **Apparajakkhēti**-
ādisu yesaṃ vuttanayeneva paññācakkhumhi rāgādirajaṃ appaṃ, te
apparajakkhā. Yesaṃ taṃ mahantaṃ, te **mahārajakkhā**. Yesaṃ saddhādīni
indriyāni tikkhāni, te **tikkhindriyā**. Yesaṃ tāni mudūni, te **mudindriyā**.
Yesaṃ teyeva saddhādayo ākāraṃ suṇḍarā, te **svākārā**. Ye kathitakāraṇaṃ
sallakkhenti, sukhena sakkā honti viññāpetuṃ, te **suviññāpayā**. Ye
paralokañceva vajjaṇca bhayato passanti, te **paralokavajjabhayadassāvino**
nāma.

Uppalāni ettha santīti uppalinī, gacchopi jalāsayopi, idha pana jalāsayo
adhippeto, tasmā **uppaliniyanti** uppalavaneti evamattho gahetabbo. Ito
paresupi eseva nayo **antonimuggaposīnīti** yāni udakassa anto nimuggāneva
hutvā pussanti vaḍḍhanti, tāni antonimuggaposīni. **Udakaṃ accuggamma**
tiṭṭhantīti udakaṃ atikkamitvā tiṭṭhanti. Tattha yāni accuggamma ṭhitāni
sūriyārasmisamphassaṃ āgamayamānāni, tāni ajja pupphanakāni. Yāni
samodakaṃ ṭhitāni, tāni sve pupphanakāni. Yāni udakā anuggatāni
antonimuggaposīni, tāni tatiyadivase pupphanakāni. Udakā pana anuggatāni
aññānīpi saroga-uppalādīni nāma atthi, yāni neva pupphissanti
macchakacchapabhakkhāneva bhavissanti, tāni pālīṃ nārulhāni, āharitvā
pana dīpetabbānīti aṭṭhakathāyaṃ pakāsītāni¹. Yatheva hi tāni catubbidhāni
pupphāni, evameva ugghaṭṭitāññū vipaṇcitāññū neyyo padaparamoti cattāro
puggalā.

Tattha yassa puggalassa saha udāhaṭṭavelāya dhammābhisamayo hoti,
ayaṃ “cattāro satipaṭṭhānā”ti-ādinā nayena saṅkhittena mātīkāya
ṭhapiyamānāya² desanānu sārena ñāṇaṃ pesetvā arahattaṃ gaṇhituṃ
samattho puggalo **ugghaṭṭitāññūti** vuccati. Yassa puggalassa saṅkhittena
bhāsītassa vitthārena atthe vibhajiyamāne dhammābhi samayo hoti, ayaṃ
vuccati puggalo **vipaṇcitāññū**. Yassa puggalassa uddesato paripucchato
yonisomanasikaroto kalyāṇamitte sevato bhajato payirupāsato anupubbena
dhammābhisamayo hoti, ayaṃ vuccati puggalo **neyyo**. Yassa puggalassa
bahumpi suṇato bahumpi bhaṇato bahumpi

1. Aṭṭhakathāyaṃ na pakāsītāni (Syā)

2. Dīpiyamānāya (Ka)

dhārayato bahumpi vācayato na tāya jātiyā dhammābhisamayo hoti, tena attabhāvena maggaṃ vā phalaṃ va antamaso jhānaṃ vā vipassanaṃ vā nibbattetuṃ na sakkoti, ayaṃ vuccati puggalo **padaparamo**. Tattha bhagavā uppalavanādisadisāṃ dasasahassi lokadhātum olokento ajja pupphanakāni viya ugghaṭitaññū, sve pupphanakāni viya vipaṇcitaññū, tatiyadivase pupphanakāni viya neyye, macchakacchapabhakkhapupphāni viya padaparame ca addasa, passanto ca “ettakā apparajakkhā, ettakā mahārajakkhā, tatrāpi ettakā ugghaṭitaññū”ti evaṃ sabbākāratova addasa.

Tattha tiṇṇaṃ puggalānaṃ imasmiññeva attabhāve bhagavato dhammadesanā atthaṃ sādheti. Padaparamānaṃ anāgatattāya vāsanā hoti. Atha bhagavā imesaṃ catunnaṃ puggalānaṃ atthāvahaṃ dhammadesanaṃ viditvā desetukamyataṃ uppādetvā puna sabbepi tīsu bhavesu satte bhabbābhabbavasena dve koṭṭhāse akāsi. Ye sandhāya vuttaṃ “ye te sattā kammāvaraṇena samannāgatā vipākāvaraṇena samannāgatā kilesāvaraṇena samannāgatā assaddhā acchandikā duppaññā abhabbā niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattaṃ, ime te sattā abhabbā. Katame te sattā bhabbā. Ye te sattā na kammāvaraṇena -pa- ime te sattā bhabbā”ti¹. Tattha sabbepi abhabbapuggale pahāya bhabbapuggaleyyeva ñāṇena pariggahetvā “ettakā rāgacaritā, ettakā dosa, moha, vitakka, saddhā, buddhacaritā”ti cha koṭṭhāse akāsi, evaṃ katvā dhammaṃ desessāmīti cintesi. Ettha ca apparajakkhādibhabbādivasena āvajjentaṃ bhagavato te sattā puñjapuñjāva hutvā upaṭṭhahanti, na ekekāti daṭṭhabbā.

Paccabhāsīti pati-abhāsi. **Apārutāti** vivaṭā. **Amatassa dvārāti** ariyamaggo. So hi amataśāṅkhātassa nibbānassa dvāraṃ, so mayā vivaritvā ṭhapito mahākaruṇūpanissayena sayambhūñāṇena adhigatattāti dasseti. “Apārutaṃ tesaṃ amatassa dvāraṃ”ti keci paṭhanti. **Pamuñcantu saddhanti** sabbe attano saddhaṃ muñcantu vissajjentu pavedentu, mayā desite dhamme mayi ca attano saddahanākāraṃ utṭhāpentūti attho. Pacchimapadadvaye ayamatto—ahañhi attano paṇaṃ supavattitampi imaṃ

1. Abhi 2. 355 piṭṭhe.

paṇītaṃ uttamaṃ dhammaṃ kāyavācākīlamathasaññī hutvā na bhāsim, na bhāsisāmīti cintesiṃ, idāni pana sabbo jano saddhābhājanam upanetu, pūressāmi nesaṃ saṅkappanti. **Antaradhāyīti** satthāraṃ gandhamālādīhi pūjetvā antarahito, sakaṭṭhānameva gatoti attho. Satthusantikañhi upagatānaṃ devānaṃ brahmānaṃ tassa purato antaradhānaṃ nāma sakaṭṭhānagamanameva.

Brahmayācanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcavaggiyakathāvaṇṇanā

10. **Etadahosīti** etaṃ ahosi, “kassa nu kho ahaṃ paṭhamaṃ dhammaṃ deseyyan”ti ayaṃ dhammadesanāpaṭisaṃyutto vitakko udapādīti attho. **Ālāro**ti tassa nāmaṃ. Dīghapiṅgalo kiresa. So hi tuṅgasarīratāya dīgho, piṅgalacakkhutāya piṅgalo, tenassa “ālāro”ti nāmaṃ ahosi. **Kālāmoti** gottaṃ. **Paṇḍitoti**¹ paṇḍiccena samannāgato, samāpattipaṭilābhasaṃsiddhena adhigamabāhusaccasaṅkhātena paṇḍitabhāvena samannā gatoti attho. **Byatto** veyyattiyena samannāgato, samāpattipaṭilābhapaccayena pārihārika paññāsaṅkhātena byattabhāvena samannāgatoti attho. **Medhāvīti** ṭhānuppattiyā paññāya samannāgato. Atha vā **medhāvīti** tihetukapaṭisaṃdhipaññāsaṅkhātāya taṃtaṃ itikattabba tapanñāsaṅkhātāya ca medhāya samannāgatoti evamettha attho daṭṭhabbo. **Aparajakkha jātikoti** samāpattiyā vikkhambhitattā nikkilesajātiko visuddhasatto. **Ājānissatīti** sallakkhessati paṭivijjhissati.

Bhagavatopi kho ñāṇaṃ udapādīti bhagavatopi sabbaññutaññāṇaṃ uppaṃji. Bhagavā kira devatāya kathiteneva niṭṭhaṃ agantvā sayampi sabbaññutaññāṇena olokento ito sattamadivasamatthake kālaṃ katvā ākiñcaññāyatane nibbattoti addasa. Taṃ sandhāyāha “bhagavatopi kho ñāṇaṃ udapādī”ti. **Mahājāṇiyoti** sattadivasabbhantare

1. Ma-Ṭṭha 2. 91 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

pattabbamaggaphalato parihīnattā mahatī jāni parihāni assāti mahājāniyo. Akkhaṇe nibbattattā¹ idha dhammadesanaṭṭhānaṃ āgamanapādāpi natthi, athāhaṃ tattha gaccheyyāṃ, gantvā desiyamānaṃ dhammampissa sotum sotapasādopi natthi, evaṃ mahājāniyo jātoti dasseti. Kiṃ pana bhagavatā taṃ attano buddhānubhāvena dhammaṃ ñāpetum na sakkāti? Āma na sakkā, na hi paratoghosaṃmantarena sāvakaṇaṃ dhammābhi samayo sambhavati, aññathā itarapaccayarahitassapi dhammābhisamayena bhavitabbaṃ, na ca taṃ atthi. Vuttañhetāṃ “dveme bhikkhave paccayā sammādiṭṭhiyā uppādāya parato ca ghoso ajjhattañca yonisomanasikāro”ti².

Udakoti tassa nāmaṃ, rāmassa pana puttatāya **rāmaputto**.

Abhidosakālakatoti aḍḍharatte kālakato. **Bhagavatopi kho ñāṇaṃ udapādīti** idhāpi kira bhagavā devatāya kathitavacanena sannīṭṭhānaṃ akatvā sabbaññutaññāṇena olokento “hiyyo aḍḍharatte kālāṃ katvā udako rāmaputto nevasaññānāsaññāyatane nibbatto”ti addasa, tasmā evaṃ vuttaṃ. Sesaṃ purimasadisameva.

Bahūpakārāti bahu-upakārā. **Padhānapahitattaṃ upaṭṭhahimsūti** padhānatthāya pesitattabhāvaṃ vasanaṭṭhāne pariveṇasammajjanena pattacīvaraṃ gahetvā anubandhanena mukhodakadantaṭṭhadānādinā ca upaṭṭhahimsu. Ke panete pañcavaggiyā nāma? Ye te—

Rāmo dhajo lakkhaṇo cāpi mantī³,
Koṇḍañño ca bhojo suyāmo sudatto.
Ete tadā aṭṭha ahesum brāhmaṇā,
Chalaṅgavā mantāṃ viyākarimsūti⁴.

Bodhisattassa jātakāle supinapaṭiggāhakā ceva lakkhaṇapaṭiggāhakā ca aṭṭha brāhmaṇā. Tesu tayo dvedhā byākarimsu “imehi lakkhaṇehi samannāgato agāraṃ ajjhāvasamāno rājā hohiti cakkavattī, pabbajamāno buddho”ti. Pañca brāhmaṇā ekaṃsabyākaraṇā

1. Nibbatto (Syā, Ka)

2. Am 1. 87 piṭṭhe.

3. Jotimanti (Ka)

4. Khu 11. 229 piṭṭhe milindapañhe cuṇṇiyavasena āgatā, Ma-Ṭṭha 2. 92;

Jātaka-Ṭṭha 1. 66; Apadāna-Ṭṭha 1. 68 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

ahesuṃ “imehi lakkhaṇehi samannāgato agāre na tiṭṭhati, buddhova hoti”ti. Tesu purimā tayo yathāmantapadaṃ gatā. Ete hi lakkhaṇamantasaṅkhātavedavacanānurūpaṃ paṭipannā dve gatiyo bhavanti anaññāti vuttaniyāmena nicchinituṃ asakkontā vuttameva paṭipajjimsu, na mahāpurisassa buddhabhāvappattiṃ paccāsimsu. Ime pana koṇḍaññādayo pañca “ekamsato buddho bhavissati”ti jātanicchayattā mantapadaṃ atikkantā. Te attanā laddhaṃ tuṭṭhidānaṃ ñātakānaṃ vissajjetvā “ayaṃ mahāpuriso agāre na ajjhāvasissati, ekantena buddho bhavissati”ti nibbematikā bodhisattaṃ uddissa samaṇapabbajjaṃ pabbajitā, tesāṃ puttātipi vadanti, taṃ aṭṭhakathāyaṃ paṭikkhittaṃ. Ete kira daharakāleva bahū mante jānimsu, tasmā ne brāhmaṇā ācariyaṭṭhāne ṭhapyimsu. Te “pacchā amhehi puttadārajaṭaṃ chinditvā na sakkā bhavissati pabbajitun”ti daharakāleyeva pabbajitvā ramaṇīyāni senāsanāni paribhuñjantā vicarimsu. Kālena kālaṃ pana “kiṃ bho mahāpuriso mahābhinikkhamaṇaṃ nikkhanto”ti pucchanti. Manussā “kuhiṃ tumhe mahāpurisaṃ passissatha, tīsu pāsādesu vividhanāṭakamajjhe devo viya sampattiṃ anubhoti”ti vadanti. Te sutvā “na tāva mahāpurisassa ñāṇaṃ paripākaṃ gacchatī”ti appossukkā viharimsu yeva.

Kasmā panettha bhagavā “bahukārā kho me pañcavaggiyā”ti āha. Kiṃ upakāraṇānyeva esa dhammaṃ deseti, anupakāraṇānaṃ na desetīti? No na desetī. Paricayavasena hesa ālāraṇceva kālāmaṃ udakaṇca rāmaputtaṃ olokesi. Etasmim̐ pana buddhakkhette ṭhapetvā aññāsikoṇḍaññaṃ añño paṭhamāṃ dhammaṃ sacchikātuṃ samattho nāma natthi. Kasmā? Tathāvidha-upanissayattā. Pubbe kira puñṇakaraṇakāle dve bhātaro ahesuṃ. Te ca ekato sassaṃ akaṃsu. Tattha jeṭṭhassa “ekasmim̐ sasse nava vāre aggasassadānaṃ mayā dātabban”ti ahoṣi. So vappakāle bījaggaṃ nāma datvā gabbhakāle kaniṭṭhena saddhim̐ mantesi “gabbhakāle gabbhaṃ phāletvā dassāmi”ti. Kaniṭṭho “taruṇasassaṃ nāsetukāmosi”ti āha. Jeṭṭho kaniṭṭhassa ananuvattanabhāvaṃ ñatvā khettaṃ vibhajitvā attano koṭṭhāsato gabbhaṃ phāletvā khīraṃ nīharitvā sappipphāṇitena yojetvā adāsi, puthukakāle puthukaṃ kāretvā

adāsi, lāyane lāyanaggaṃ, veṇikaraṇe veṇaggaṃ, veṇiyo purisabhāravasena bandhitvā kalāpakaraṇe kalāpaggaṃ, khale kalāpānaṃ ṭhapanadivase khalaggaṃ, madditvā vīhīnaṃ rāsikaraṇadivase khalabhaṇḍaggaṃ, koṭṭhāgāre dhañṇassa pakkhipanadivase koṭṭhagganti evaṃ ekasmiṃ sasse nava vāre aggadānaṃ adāsi. Kaniṭṭho pana khalato dhañṇaṃ uddharitvā gahaṇadivase adāsi. Tesu jeṭṭho añṇāsikoṇḍañṇatthero jāto, kaniṭṭho subhaddaparibbājako. Iti ekasmiṃ sasse navannaṃ aggadānaṃ dinnattā ṭhapetvā therāṃ añño paṭhamāṃ dhammaṃ sacchikātum samattho nāma natthi. “Navannaṃ aggadānaṃ dinnattā”ti idaṇca tassa rattaññūnaṃ aggabhāvatthāya katābhinihārānurūpaṃ pavattitasāvakapāramiyā ciṇṇante pavattitattā vuttaṃ. Tiṇṇampi hi bodhisattānaṃ taṃtāmpāramiyā sikhāppattakāle pavattitaṃ puññaṃ apuññaṃ vā garutaravipākameva hoti, dhammassa ca sabbapaṭhamāṃ sacchikiriyaṃ vinā kathaṃ rattaññūnaṃ aggabhāvasiddhīti? “Bahukārā kho me pañcavaggiyā”ti idaṃ pana upakārānussaraṇamattakeneva vuttaṃ.

Isipatane migadāyēti tasmiṃ kira padese anuppanne buddhe paccekasambuddhā gandhamādanapabbate sattāhaṃ nirodhasamāpattiyā vītināmetvā nirodhā vuṭṭhāya nāgalatādantakaṭṭhaṃ khāditvā anotattadahe mukhaṃ dhovitvā pattacīvaramādāya ākāseṇa āgantvā nipatanti. Tattha cīvaram pārupitvā nagare piṇḍāya caritvā katabhatta kiccā gamanakālepi tatoyeva uppatitvā gacchanti. Iti isayo ettha nipatanti uppatanti cāti taṃ ṭhānaṃ “isipatanaṃ”ti saṅkhaṃ gataṃ, migānaṃ pana abhayatthāya dinnattā “migadāyo”ti vuccati. Tena vuttaṃ “isipatane migadāye”ti. Aññe buddhā paṭhamāṃ dhammadesanattāya gacchantā ākāseṇa gantvā tattheva otaranti, amhākaṃ pana bhagavā upakassa ājīvakaṃ upanissayaṃ disvā “upako imaṃ addhānaṃ paṭipanno, so maṃ disvā sallapitvā gamissati, atha puna nibbinno¹ āgama arahattaṃ sacchi karissati”ti ñatvā aṭṭhārasayojanaṃ maggaṃ padasāva agamāsi. Tena vuttaṃ “yena bārāṇasī, tena cārikaṃ pakkāmi”ti.

11. Antarā ca gayāṃ antarā ca bodhinti gayāya ca bodhissa ca vivare tigāvutantare ṭhāne. Bodhimaṇḍato hi gayā tīṇi gāvutāni,

bārāṇasī aṭṭhārasa yojanāni. Upako bodhimaṇḍassa ca gayāya ca antare bhagavantam addasa. Antarā-saddena pana yuttattā upayogavacanam katam. Īdisesu ca ṭhānesu akkharacintakā “antarā gāmañca nadiñca yāti”ti evam ekameva antarā-saddam payujjanti, so dutiyapadenapi yojetabbo hoti, ayojyamāne upayogavacanam na pāpuṇāti sāmivacanassa pasaṅge antarā-saddayogena upayogavacanassa icchitattā. Idha pana yojetvā eva vutto. **Addhānamagganti** addhānasaṅkhātāni maggam, dīghamagganti attho. Addhānagamanasamayassa vibhaṅge “addhayojanam gacchissāmīti bhuñjitabban”ti-ādivacanato¹ addhayojanampi addhānamaggo hoti. Bodhimaṇḍato pana gayā tigāvutaṃ. **Vippasannānīti** suṭṭhu pasannāni. **Indriyānīti** manacchatṭhāni indriyāni. **Parisuddhoti** niddoso. **Pariyodātoti** tasseva vevacanam. Nirupakkilesatāyeva hi esa “pariyodāto”ti vutto, na setabhāvena. Etassa pariyodātataṃ disvāva indriyānam vippasannataṃ aññāsi, nayaggāhīpaññā kiresā tassa ājīvakassa.

Sabbābhibhūti sabbam tebhūmakadhammam abhibhavitvā ṭhito. **Sabbavidūti** sabbam catubhūmakadhammam avediṃ aññāsim sabbaso ñeyyāvaraṇassa pahīnattā. **Sabbesu dhammesu anupalittoti** sabbesu tebhūmakadhammesu rajjanadussanamuyha nādinā kilesalepena alitto. **Sabbañjahoti** sabbam tebhūmakadhammam jahitvā ṭhito. Appahātābbampi hi kusalābyākataṃ tappaṭibaddhakilesappahānena pahīnattā na hotīti jahitameva hoti. **Taṇhakkhaye vimuttoti** taṇhakkhaye nibbāne ārammaṇakaraṇavasena vimutto. **Sayam abhiññāyāti** sabbam catubhūmakadhammam attanāva jānitvā. **Samuddiseyyanti** kam aññam “ayam me ācariyo”ti uddiseyyam.

Na me ācariyo atthīti lokuttaradhamme mayham ācariyo nāma natthi. Kiñcāpi hi lokiyadhammānampi yādiso lokanāthassa adhigamo, na tādiso adhigamo² parūpadeso atthi, lokuttaradhamme panassa losopi natthi. **Natthi me paṭipuggaloti** mayham sīlādīhi guṇehi paṭinidhibhūto puggalo nāma natthi. **Sammāsambuddhoti** hetunā³ nayena cattāri saccāni sayam buddho. **Sītibhūto** sabbakilesagginibbāpanena sītibhūto, kilesānamyeva nibbutattā nibbuto.

1. Vi 2. 101 piṭṭhe.

2. Āgamo (Syā)

3. Sahetunā (Ma-Ṭṭha 2. 94 piṭṭhe.)

Kāsinam puranti kāsiraṭṭhe nagaram. **Āhañcanti** āhanissāmi. **Amata dundubhinti** veneyyānam amatādhigamāya ugghosanādim¹ katvā satthu dhammadesanā “amatadundubhī”ti vuttā, dhammacakkapaṭilābhāya tam amatabherim paharissāmīti gacchāmīti vuttam hoti.

Arahasi anantajinoti anantajinopi bhavitum yuttoti attho. Anantañño jītakilesoti **anantajino**. **Hupeyyapāvusoti** āvuso evampi nāma bhavēyya, evaṃvidhe nāma rūparatane² īdisena ñāṇena bhavitabbanti adhippāyo. Ayañhissa pabbajjāya paccayo jāto. Katādhikāro hesa. Tathā hi bhagavā tena samāgamanattham padasāva tam maggam paṭipajji. **Pakkāmīti** vaṅkahārajanapadam nāma agamāsi.

Tatthekam migaluddakagāmakam nissāya vāsam kappesi, jeṭṭhakaluddako tam upaṭṭhāsi. Tasmīnca janapade caṇḍā makkhikā³ honti. Atha nam ekāya cāṭiyā vasāpesum. Migaluddako dūram migavam gacchanto “amhākam arahante mā pamajji”ti cāpam nāma dhītaram āṇāpetvā agamāsi saddhim puttabhātukehi. Sā cassa dhītā dassanīyā hoti koṭṭhāsasampannā. Dutiyadivase upako gharam āgato tam dārikam sabbam upacāram⁴ katvā parivisitum upagataṃ disvā rāgena abhibhūto bhuñjītumpi asakkonto bhājanena bhattam ādāya vasanaṭṭhānam gantvā bhattam ekamantaṃ nikkhipitvā “sace cāpam labhāmi, jīvāmi. No ce, marāmi”ti nirāhāro sayi. Sattame divase māgaviko āgantvā dhītaram upakassa pavattim pucchi. Sā “ekadivasameva āgantvā puna nāgatapubbo”ti āha.

Māgaviko āgataveseneva⁵ nam upasaṅkamitvā pucchissāmīti taṅkhaṇamyeva gantvā “kim bhante aphāsukan”ti pāde parāmasanto pucchi. Upako nitthunanto parivattatiyeva. So “vada bhante, yaṃ mayā sakkā kātum, sabbam karissāmi”ti āha. Upako “sace cāpam labhāmi, jīvāmi, no ce, mayhameva maraṇam seyyo”ti āha. Jānāsi kira bhante kiñci sippanti. Na jānāmīti. Na bhante kiñci sippam ajānantena sakkā gharāvāsam adhiṭṭhātunti. So āha “nāham kiñci sippam jānāmi,

1. Ugghosanāti (Syā)

2. Nāmarūpakāyaratane (Syā)

3. Macchikā (Syā, Ka) ma-ṭṭha 2. 94 piṭṭhe pana passitabbam.

4. Upahāram (Syā)

5. Āgatadivaseneva (Syā)

apica tumhākaṃ maṃsahāraṃ bhavissāmi, maṃsañca vikkīṇissāmi”ti.
 Māgaviko “amhākampi etadeva ruccatī”ti uttarasāṭakaṃ datvā gharaṃ
 ānetvā dhītaraṃ adāsi. Tesāṃ saṃvāsamanvāya putto vijāyi,
 “subhaddo”tissa nāmaṃ akaṃsu. Cāpā tassa rodanakāle “maṃsahārakassa
 putta migaluddakassa putta mā rodi mā rodi”ti-ādīni vadamānā
 puttatosanagītena upakaṃ uppaṇḍesi. “Bhadde tvaṃ maṃ anāthoti maññasi,
 atthi me anantajino nāma sahāyo, tassāhaṃ santikaṃ gamissāmi”ti āha.
 Cāpā “evamayaṃ aṭṭiyatī”ti ñatvā punappunaṃ kathesi. So ekadivasāṃ
 anārocetvāva majjhimadesābhimukho pakkāmi.

Bhagavā ca tena samayena sāvatthiyaṃ viharati jetavane, atha kho
 bhagavā paṭikacceva bhikkhū āṇāpesi “yo bhikkhave anantajinoti
 pucchamāno āgacchati, tassa maṃ dasseyyāthā”ti. Upakopi kho “kuhiṃ
 anantajino vasatī”ti pucchanto anupubbena sāvatthiṃ āgantvā vihāramajjhe
 ṭhatvā “kuhiṃ anantajino”ti pucchi. Taṃ bhikkhū bhagavato santikaṃ
 nayiṃsu. So ca bhagavantaṃ disvā “sañjānātha maṃ bhagavā”ti āha. Āma
 upaka sañjānāmi, kuhiṃ pana tvaṃ vasitthāti. Vaṅkahārajanapade bhanteti.
 Upaka mahallakosi jāto, pabbajitum sakkhissasīti. Pabbajissāmi bhanteti.
 Bhagavā pabbājetvā tassa kammaṭṭhānaṃ adāsi. So kammaṭṭhāne kammaṃ
 karonto anāgāmiṃphale patiṭṭhāya kālaṃ katvā avihesu nibbatto,
 nibbattikkhaṇe ya eva ca arahattaṃ pāpuṇi. Avihe nibbattamattā hi satta janā
 arahattaṃ pāpuṇiṃsu, tesāṃ so aññataro. Vuttañhetam—

“Avihaṃ upapannāse, vimuttā satta bhikkhavo.

Rāgadosaparikkhiṇā, tiṇṇā loke visattikaṃ.

Upako palagaṇḍo ca, pukkusāti ca te tayo.

Bhaddiyo khaṇḍadevo ca, bāhuraggi ca saṅgiyo¹.

Te hitvā mānusaṃ dehaṃ, dībbayogaṃ upaccagun”ti².

12. **Sanṭhapesunti** “neva abhivādetabbo”ti-ādinā katikaṃ akaṃsu.
Bāhullikoti cīvarabāhullādīnaṃ atthāya paṭipanno.

1. Bāhudanti ca piṅgiyo (Syā)

2. Saṃ1. 32, 59 piṭṭhesu.

Padhānavibbhantoti padhānato pubbe anuṭṭhitadukkaracaraṇato vibbhanto bhaṭṭho parihīno. **Āvatto bāhullāyāti** cīvarādibahubhāvattāyā āvatto. **Apica kho āsanam ṭhapetabbanti** apica kho panassa uccakule nibbattassa āsanamattam ṭhapetabbanti vadimsu. **Asaṇṭhahantāti** buddhānubhāvena buddhatejena abhibhūtā attano katikāya ṭhātum asakkontā. **Nāmena ca āvusovādena ca samudācarantīti** “gotamā”ti ca “āvuso”ti ca vadanti, “āvuso gotama mayam uruvelāyam padhānakāle tuyham pattacīvaram gahetvā vicarimha, mukhodakam dantakaṭṭham adamha, vutthapariveṇam sammajjimha, pacchā te ko vattapaṭipattim akāsi, kacci amhesu pakkantesu na cintayitthā”ti evarūpaṃ katham kathentīti attho.

Na cirassevāti acireneva. **Kulaputtāti** duvidhā kulaputtā jātikulaputtā ācārakulaputtā ca, ete pana ubhayathāpi kulaputtāyeva. **Agārasmāti** gharā. Agārāya hitam agāriyam, kasigorakkhādī kuṭumbaposanakammaṃ vuccati. Natthi ettha agāriyanti **anagāriyam**. Pabbajjāyetam adhivacanam. **Pabbajantīti** upagacchanti upasaṅkamanti. **Tadanuttaranti** tam anuttaram. **Brahmacariyapariyosānanti** maggabrahmacariyassa pariyosānam, arahattaphalanti vuttam hoti. Tassa hi atthāya kulaputtā pabbajanti. **Diṭṭheva dhammeti** tasminyeva attabhāve. **Sayam abhiññā sacchikatvāti** attanoyeva paññāya paccakkham katvā, aparappaccayam katvāti¹ attho. **Upasampajja viharissathāti** pāpuṇitvā sampādetvā viharissatha.

Iriyāyāti dukkara-iriyāya. **Paṭipadāyāti** dukkarapaṭipattiyā. **Dukkarakārikāyāti** pasatapasatamuggayūsādi-āharaṇādinā dukkarakaraṇena. **Uttari manussadhammāti** manussadhammato upari. Alam ariyam kātunti alamariyo, ariyabhāvāya samatthoti vuttam hoti, ñāṇadassanameva ñāṇadassanaviseso, alamariyo ca so ñāṇadassanaviseso cāti **alamariyañāṇadassanaviseso**. **Ñāṇadassananti** ca dibbacakkhupi vipassanāpi maggopi phalampi paccavekkhaṇañāṇampi sabbaññutaññāṇampi vuccati. “Appamatto samāno ñāṇadassanam ārādheti”ti² hi ettha dibbacakkhu ñāṇadassanam nāma. “Ñāṇadassanāya cittam abhinīharati abhininnāmeti”ti³

1. Ña tvāti (Ka)

2. Ma 1. 257 piṭṭhe.

3. Dī 1. 72 piṭṭhe.

ettha vipassanāñāṇaṃ. “Abhabbā te ñāṇadassanāya anuttarāya sambodhāya”¹ ettha maggo. “Ayamañño uttarimanussadhammā alamariyāñāṇadassanaviseso adhigato phāsuvihāro”² ettha phalaṃ. “Ñāṇaṇca pana me dassanaṃ udapādi 'akuppā me cetovimutti, ayamantimā jāti, natthi dāni punabbhavo'ti”³ ettha paccavekkhaṇaṇāṇaṃ. “Ñāṇaṇca pana me dassanaṃ udapādi 'sattāhakālakato ālāro kālāmo'ti”⁴ ettha sabbaññuta ñāṇaṇaṃ. Idha pana sabbaññutaññāpadaṭṭhāno ariyamaggo sabbaññutaññāṇameva vā adhippetāṃ.

Abhijānātha me noti abhijānātha nu me. Evarūpaṃ pabhāvitametanti⁵ ettha evarūpaṃ vākyabhedanti attho, api nu ahaṃ uruvelāyaṃ padhāne tumhākaṃ saṅgaṇhanatthaṃ anukkaṇṭhanatthaṃ rattim vā divā vā āgantvā “āvuso mayaṃ yattha katthaci gamissāmāti mā vitakkayittha, mayhaṃ obhāso vā kammaṭṭhānanimittāṃ vā paññāyati”⁶ ti evarūpaṃ kañci vacanabhedāṃ akāsinti⁶ adhippāyo. Te ekapadeneva satim labhitvā uppannagāravā “addhā esa buddho jāto”⁷ ti saddahitvā “no hetāṃ bhante”⁸ ti āhaṃsu. **Asakkhī kho bhagavā pañcavaggiye bhikkhū saññāpetunti** bhagavā pañcavaggiye bhikkhū “buddho ahan”⁸ ti jānāpetum asakkhī. **Aññā cittaṃ upaṭṭhāpesunti** aññāya arahattappattiya cittaṃ upaṭṭhāpesum abhinīharimsu.

Dhammacakkappavattanasuttavaṇṇanā

13. **Dveme bhikkhave antāti** dve ime bhikkhave koṭṭhāsā, dve bhāgāti attho. Bhāgavacano hettha anta-saddo “pubbante ñāṇaṃ aparante ñāṇaṃ”⁷ ti-ādisu⁷ viya. Imassa pana padassa uccāraṇasamakālaṃ pavattanigghoso buddhānubhāvena heṭṭhā avīcim upari bhavaggaṃ patvā dasasahasilokadhātum pharitvā⁸ aṭṭhāsi. Tasmim yeva samaye paripakkakusalamulā saccābhisambodhāya katādhikārā aṭṭhārasakoṭisaṅkhā brahmāno samāgacchimsu. Pacchimadisāya sūriyo atthameti, pācīnadisāya āsālhanakkhattena yutto puṇṇacando uggacchati. Tasmim samaye

1. Am 1. 521 piṭṭhe.

2. Ma 1. 268 piṭṭhe.

3. Sam 3. 370; Vi 3. 16 piṭṭhesu.

4. Ma 1. 226; Ma 2. 294; Vi 3. 10 piṭṭhesu.

5. Bhāsitametanti (Syā)

6. Abhāsinti (Ka)

7. Abhi 1. 215 piṭṭhe.

8. Pattharivitvā (Syā)

bhagavā dhammacakkappavattanasuttaṃ ārabhanto “dveme bhikkhave antā”ti-ādimāha.

Tattha **pabbajitenā**ti gihibandhanam chetvā pabbajjupagatena. Na **sevitabbā**ti na vaḷaṇṇjetabbā nānuyuṇṇitabbā. **Yo cāyam kāmesu kāmasukhallikānuyogoti** yo ca ayaṃ vatthukāmesu kilesakāmasukhassa anuyogo, kilesakāmasamyuttassa sukhassa anugatoti¹ attho. **Hīnoti** lāmakko. **Gammoti** gāmaṃvāsīnam santako tehi sevitabbatāya. **Pothujja nikoti** puthujjanena andhabālanena āciṇṇo. **Anariyoti** na ariyo na visuddho na uttamo, na vā ariyānam santako. **Anatthasamhitoti** na atthasamhito, hitasukhāvahakāraṇam anissitoti attho. **Attakilamathānuyogoti** attano kilamathassa anuyogo, dukkhakāraṇam dukkhuppādananti attho. **Dukkhoti** kaṇṭakāpassayaseyyādīhi attabādhanehi dukkhāvaho. **Majjhimā paṭipadāti** ariyamaggaṃ sandhāya vuttaṃ. Maggo hi kāmasukhallikānuyogo eko anto, attakilamathānuyogo eko anto, ete dve ante na upeti na upagacchati, vimutto etehi antehi, tasmā “majjhimā paṭipadā”ti vuccati. Etesaṃ majjhe bhavattā **majjhimā**, vaṭṭadukkhanissaraṇatthikehi paṭipajjitabbato ca **paṭipadāti**, tathā lobho eko anto, doso eko anto. Sassataṃ ekaṃ antaṃ, ucchedo eko antoti purimanayeneva vitthāretabbam.

Cakkhukaraṇīti-ādīhi tameva paṭipadam thometi. Paññācakkhum karotīti cakkhukaraṇī. Sā hi catunnam saccānam dassanāya samvattati pariññābhisamayādibhedassa dassanassa pavattanaṭṭhenāti “cakkhukaraṇī”ti vuccati. Tayidaṃ satipi paṭipadāya anaññatte avayavavasena sijjhamāno attho samudāyena kato nāma hotīti upacāravasena vuttanti daṭṭhabbam. Dutiyapadam tasseeva vevacanam. **Upasamāyāti** kilesupasamatthāya. **Abhiññāyāti** catunnam saccānam abhijānanatthāya. **Sambodhāyāti** tesameva sambujjhanatthāya. **Nibbānāyāti** nibbānasacchikiriyāya. Atha vā **nibbānāyāti** anupādisesanibbānāya. “Upasamāyā”ti hi iminā sa-upādisesanibbānam gahitaṃ.

1. Anubhavoti (Syā)

Idāni taṃ majjhimappaṭipadaṃ sarūpato dassetukāmo “katamā ca sā”ti pucchitvā “ayamevā”ti-ādinā nayena vissajjesi. Tattha **ayamevā**ti avadhāraṇavacanāṃ aññassa nibbānagāmimaggassa atthibhāvapaṭisedhanatthaṃ. Sattāpaṭikkhepo¹ hi idha paṭisedhanāṃ alabbhamānattā aññassa maggassa. **Ariyoti** kilesānaṃ ārakattā ariyo niruttinayena. Aripahānāya saṃvattatītipi **ariyo** arayo pāpadhammā yanti apagacchanti etenāti katvā. Ariyena bhagavatā desitattā ariyassa ayantipi **ariyo**, ariyabhāvappaṭi lābhāya saṃvattatītipi **ariyo**. Ettha pana ariyakaro ariyotipi uttarapadalopena ariya-saddasiddhi veditabbā. Aṭṭhahi aṅgehi upetattā **aṭṭhaṅgiko**. Maggaṅgasamudāye hi maggavohāro, samudāyo ca samudāyīhi samannāgato nāma hoti. Ayaṃ panettha vacanattho—attano avayavabhūtāni aṭṭhaṅgāni etassa santīti aṭṭhaṅgikoti. Paramatthato pana aṅgāniyeva maggo pañcaṅgikatūriyādīni viya, na ca aṅgavinimutto chaḷaṅgo vedo viya. Kilese mārento gacchatīti **maggo** niruttinayena, nibbānaṃ maggati gavesatīti vā **maggo**. Ariyamaggo hi nibbānaṃ ārammaṇaṃ karonto gavesanto viya hoti. Nibbānatthikehi maggīyatīti vā **maggo** vivatṭūpanissayapuññakaraṇato paṭṭhāya tadatthapaṭipattito. Gammati vā tehi paṭipajjīyatīti **maggo**. Ettha pana ādi-antavipariyāyena saddasiddhi veditabbā.

Seyyathidanti nipāto, tassa katamo so iti ceti attho, katamāni vā tāni aṭṭhaṅgānīti. Sabbaliṅgavibhattivacanasādhāraṇo hi ayaṃ nipāto. Ekamekampī aṅgaṃ maggoyeva. Yathāha “sammādiṭṭhi maggo ceva hetu cā”ti². Porāṇāpi bhaṇanti “dassanamaggo sammādiṭṭhi, abhiniropanamaggo sammāsaṅkappo -pa- avikkhepamaggo sammāsamādhī”ti. Nanu ca aṅgāni samuditāni maggo antamaso sattaṅgavikalassa ariyamaggassa abhāvatoti? Saccametaṃ saccasampañivedhe, maggappaccayatāya pana yathāsakaṃ kiccakaraṇena paccekampi tāni maggoyeva, aññathā samuditānampi tesāṃ maggakiccaṃ na sambhaveyyāti. Sammādiṭṭhi-ādīsu sammā passatīti **sammādiṭṭhi**, sammā saṅkappeti

1. Sattapaṭikkhepo (Syā)

2. Abhi1. 212 piṭṭhe.

sampayuttadhamme nibbānasaṅkhāte ārammaṇe abhiniropetīti **sammāsaṅkappo**, sammā vadati etāyāti **sammāvācā**, sammā karoti etenāti sammākammaṃ, tadeva **sammā kammando**, sammā ājīvati etenāti **sammā-ājīvo**, sammā vāyamati ussahatīti **sammāvāyāmo**, sammā sarati anussaratīti **sammāsati**, sammā samādhīyati cittaṃ etenāti **sammāsamādhīti** evaṃ nibbacanaṃ veditabbaṃ. Idāni **ayaṃ kho sā bhikkhave**ti tameva paṭipadaṃ nigamento āha. Tassattho—yvāyaṃ cattāropi lokuttaramagge ekato katvā kathito aṭṭhaṅgiko maggo, ayaṃ kho sā bhikkhave -pa- nibbānāya saṃvattatīti.

14. Evaṃ majjhimapaṭipadaṃ sarūpato dassetvā idāni cattārī ariyasaccāni dassetuṃ “**idaṃ kho pana bhikkhave**”ti-ādimāha. Tattha¹ **dukkhanti** ettha **du**-iti ayaṃ saddo kucchite dissati. Kucchitaṃhi puttaṃ “duputto”ti vadanti, **khaṃ**-saddo pana tucche. Tucchaṃhi ākāsaṃ “khan”ti vuccati. Idañca paṭhamasaccaṃ kucchitaṃ aneka-upaddavādhiṭṭhānato, tucchaṃ bālajanaparikkappitadhuva subhasukhatta bhāvavirahitato, tasmā kucchitattā tucchattā ca “dukkhan”ti vuccati. Yasmā panetaṃ buddhādayo ariyā paṭivijjhanti, tasmā “**ariyasaccan**”ti vuccati. Ariyapaṭivijjhitabbaṃhi saccāni purimāpade uttarapadalopena “**ariyasaccan**”ti vuttaṃ. Ariyassa tathāgatassa saccantipi ariyasaccaṃ. Tathāgatena hi sayāṃ adhigatattā paveditattā tato eva ca aññehi adhigamanīyattā taṃ tassa hotīti. Atha vā etassa abhisambuddhattā ariyabhāvasiddhito ariyasādhakaṃ saccantipi **ariyasaccaṃ** pubbe viya uttarapadalopena. Avitathabhāvena vā araṇīyattā adhigantabbattā ariyaṃ saccantipi **ariyasaccaṃ**. Saccatthaṃ pana catunnampi saccānaṃ parato ekajjhaṃ dassayissāma.

Idāni taṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ sarūpato dassetuṃ “**jātipi dukkhā**”ti-ādimāha. Tatrāyaṃ **jāti**-saddo anekattho. Tathā hesa “ekampi jātiṃ dvepi jātiyo”ti² ettha bhava āgato. “Atthi visākhe nigaṇṭhā nāma samaṇajāti”ti³ ettha nikāye. “Jāti dvīhi khandhehi saṅgahitā”ti⁴ ettha saṅkhatalakkhaṇe. “Yaṃ mātukucchismiṃ paṭhamam

1. Abhi-Ṭṭha 2. 78; Visuddhi 2. 125 piṭṭhādisupi passitabbaṃ.

2. Dī 1. 12, 76; Ma 1. 101 piṭṭhesu. 3. Am 1. 206 piṭṭhe. 4. Abhi 3. 13 piṭṭhe.

cittam uppannam paṭhamam viññānam pātubhūtam, tadupādāya sāvassa jātī”ti ettha paṭisandhiyam. “Sampatijāto ānanda bodhisatto”ti² ettha pasūtiyam. “Akkhitto anupakuṭṭho jātivādenā”ti³ ettha kule. Svāyamidha gabbhaseyyakānam paṭisandhito paṭṭhāya yāva mātukucchimhā nikkhamanam, tāva pavattesu khandhesu, itaresam paṭisandhikkhaṇesvevāti daṭṭhabbo. Ayampi ca pariyāyakathāva, nippariyāyato pana tattha tattha nibbattamānānam sattānam ye khandhā pātubhavanti, tesam paṭhamapātubhāvo jāti nāma.

Kasmā panesā dukkhāti ce? Anekesam dukkhānam vatthubhāvato. Anekāni hi dukkhāni. Seyyathidaṃ? Dukkhadukkham vipariṇāmadukkham saṅkhāradukkham paṭicchannadukkham appaṭicchannadukkham pariyāyadukkham nippariyāyadukkhanti. Tattha kāyikacetasikā dukkhā vedanā sabhāvato ca nāmato ca dukkhattā **dukkha dukkhanti** vuccati. Sukhā vedanā vipariṇāmadukkhupattihetuto **vipariṇāmadukkham**. Upekkhā vedanā ceva sesā ca tebhūmakā saṅkhārā udayabbayapīlittā **saṅkhāra dukkham**. Kaṇṇasūladantasūlarāgajaparīlāhadosaaparīlāhādikāyikacetasikā ābādā pucchitvā jānitabbato upakkamassa ca apākaṭabhāvato **paṭicchannadukkham**. Dvattiṃsakammakāraṇādisamuṭṭhāno ābādho apucchitvā jānitabbato upakkamassa ca pākaṭabhāvato **appaṭicchannadukkham**. Ṭhapetvā dukkhadukkham sesadukkham saccavibhaṅge āgataṃ jāti-ādi sabbampi tassa tassa dukkhassa vatthubhāvato **pariyāya dukkham**. Dukkhadukkham pana **nippariyāyadukkhanti** vuccati. Tatrāyam jāti yaṃ tam **bālapanḍitasuttā**⁴ bhagavatāpi upamāvasena pakāsitaṃ āpāyikaṃ dukkham, yaṃca sugatiyampi manussaloke gabbhokkantimūlakādibhedam dukkham uppajjati, tassa vatthubhāvato dukkhā. Tenāhu porāṇa—

“Jāyetha no ce narakesu satto,
Tatthaggaḍḍhādikamappasayham.
Labhetha dukkham na kuhiṃ patiṭṭham,
Iccāha dukkhāti munīdha jātiṃ.

1. Vi 3. 129 piṭṭhe.

3. Dī 1. 106 piṭṭhe.

2. Dī 2. 13; Ma 3. 164 piṭṭhesu.

4. Ma 3. 201 piṭṭhe.

Dukkhaṃ tiracchesu kasāpatoda-
Daṇḍābhigghātādibhavaṃ anekaṃ.
Yaṃ taṃ kathaṃ tattha bhaveyya jātiṃ,
Vinā tahiṃ jāti tatopi dukkhā.

Petesu dukkhaṃ pana khuppiṇāsa-
Vātātapādippabhavaṃ vicittaṃ.
Yasmā ajātassa na tattha atthi,
Tasmāpi dukkhaṃ muni jātimāha.

Tibbandhakāre ca asayha sīte,
Lokantare yaṃ asuresu dukkhaṃ.
Na taṃ bhava tattha na cassa jāti,
Yato ayaṃ jāti tatopi dukkhā.

Yañcāpi gūthanarake viya mātu gabbhe,
Satto vasaṃ ciramato bahi nikkhamañca.
Pappoti dukkhamatighoramidampi natthi,
Jātiṃ vinā itipi jāti ayañhi dukkhā.

Kim bhāsitena bahunā nanu yaṃ kuhiñci,
Atthīdha kiñcidapi dukkhamidaṃ kadāci.
Nevatthi jātivirahena yato mahesi,
Dukkhaṃti sabbapaṭhamam imamāha jātin”ti¹.

Jarāpi dukkhāti ettha pana duvidhā jarā saṅkhatalakkhaṇaṇca
khaṇḍiccādi sammato santatiyaṃ
ekabhavapariyāpanakkhandhapurāṇabhāvo ca, sā idha adhippetā. Sā panesā
jarā saṅkhāradukkhabhāvato ceva dukkhavatthuto ca dukkhā. Yañhi
aṅgapaccaṅgasithilabhāva-
indriyavikāravirūpatāyobbanavināsavīriyāvisādasatimati
vipavāsaparaparibhavādi-anekapaccayaṃ kāyikacetasikaṃ
dukkhamuppajjati, jarā tassa vatthu. Tenāhu porāṇa—

“Aṅgānaṃ sithilībhāvā, indriyānaṃ vikārato.
Yobbanassa vināsena, balassa upaghātato.

1. Visuddhi 2. 131; Abhi-Ṭṭha 2. 91; Mahāniddeśa-Ṭṭha 64; Paṭisaṃ-Ṭṭha 1. 134 piṭṭhesupī.

Vippavāsā satādīnaṃ, puttadārehi attano.

Appasādanīyato ceva, bhiyyo bālattapattiyā.

Pappoti dukkhaṃ yaṃ macco, kāyikaṃ māsaṃ tathā.

Sabbametam jarāhetu, yasmā tasmā jarā dukhā”ti¹.

Byādhipi dukkhoti dukkhaṃ padaṃ vibhaṅge
dukkhasaccaniddesapāliyaṃ na āgataṃ, teneva **visuddhimaggepi**
dukkhasaccaniddese taṃ na uddhaṭaṃ, **dhammacakka**
pavattanasuttantapāliyaṃyeva pana upalabbhati, tasmā tatthevimassa vacane
aññattha ca avacane kāraṇaṃ vīmaṃsitabbaṃ.

Maraṇampi dukkhanti etthāpi duvidhaṃ maraṇaṃ
saṅkhatalakkhaṇaṃ. Yaṃ sandhāya vuttaṃ “jārāmarāṇaṃ dvīhi khandhehi
saṅgahitaṃ”ti². Ekabhavapariyāpanna jīvitindriyappabandhavicchedo ca.
Yaṃ sandhāya vuttaṃ “niccaṃ maraṇato bhayaṃ”ti³, taṃ idha adhippetam.
Jātipaccayamarāṇaṃ uppakkamamarāṇaṃ sarasamarāṇaṃ
āyukkhaṃmarāṇaṃ puññakkhaṃmarāṇanti tasseeva nāmaṃ. Tayidaṃ
dukkhassa vatthubhāvato dukkhanti veditabbaṃ. Tenāhu porāṇā—

“Pāpassa pāpakammādi-nimittamanupassato.

Bhaddassāpasahantassa, viyogaṃ piyavattthukaṃ.

Mīyamānassa yaṃ dukkhaṃ, māsaṃ aṇisaṇṇaṃ.

Sabbesañcāpi yaṃ sandhi-bandhanacchedanādikaṃ.

Vitujjamānamammānaṃ, hoti dukkhaṃ sarīrajaṃ.

Asayhamappaṭikāraṃ, dukkhassetassidaṃ yato.

Maraṇaṃ vatthu tenetaṃ, dukkhamicceva bhāsitaṃ”ti.

Imasmiṃca ṭhāne “soka-parideva-dukkha-domanassupāyāsāpi dukkhā”ti
vibhaṅge dukkhasaccaniddese āgataṃ, idha pana taṃ natthi, tatthāpi
kāraṇaṃ pariyesitabbaṃ.

Appiyehi sampayogo dukkhoti ettha appiyasampayogo nāma
amanāpehi satta-saṅkhārehi samodhānaṃ. Sopi dukkhavattthuto dukkho.
Tenāhu porāṇā—

1. Visuddhi 2. 133; Abhi-Ṭṭha 2. 94; Mahāniddesa-Ṭṭha 62; Paṭisaṃ-Ṭṭha 1. 135
piṭṭhesu.

2. Abhi 3. 13 piṭṭhe.

3. Khu 1. 371; Khu 5. 237 piṭṭhesu.

“Disvāva appiye dukkhaṃ, paṭhamāṃ hoti cetasi.
 Tadupakkamasambhūta-matha kāye yato idha.
 Tato dukkhadvayassāpi, vatthuto so mahesinā.
 Dukkho vuttoti viññeyyo, appiyeḥi samāgamo”ti.

Piyehi vippayogo dukkhoti ettha pana piyavippayogo nāma manāpehi
 sattasaṅkhārehi vinābhāvo. Sopi sokadukkhassa vatthuto dukkho. Tenāhu
 porāṇā—

“Ñātidhanādiviyogā,
 Sokasarasamappitā vitujjanti.
 Bālā yato tatoyaṃ,
 Dukkhoti mato piyavippayogo”ti.

Yampicchaṃ na labhatīti ettha “aho vata mayaṃ na jātidhammā
 assāmā”ti-ādīsu alabbhaneyyavatthūsu icchāva “yampicchaṃ na labhati,
 tampi dukkhaṃ”ti vuttā, sāpi dukkhavatthuto dukkhā. Tenāhu porāṇā—

“Taṃ taṃ patthayamānānaṃ, tassa tassa alābhato.
 Yaṃ vighātamayaṃ dukkhaṃ, sattānaṃ idha jāyati.
 Alabbhaneyyavatthūnaṃ, patthanā tassa kāraṇaṃ.
 Yasmā tasmā jino dukkhaṃ, icchitālābhamabravī”ti.

Saṅkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhāti ettha pana yasmā
 indhanamiva pāvako, lakkhamiva paharaṇāni, gorūpaṃ viya
 ḍaṃsamakasādayo, khattamiva lāyakā, gāmaṃ viya gāmaghātakā,
 upādānakkhandhapañcakameva jāti-ādāyo nānappakārehi vibādhentā
 tiṇalatādīni viya bhūmiyaṃ, pupphaphalapallavāni viya rukkkhesu
 upādānakkhandhesuyeva nibbattanti, upādānakkhandhānaṃ ādidukkhaṃ
 jāti, majjhedukkhaṃ jarā, pariyosānadukkhaṃ maraṇaṃ,
 manorathavighātappattānaṃ icchāvighātadukkhaṃ icchitālābhoti evaṃ
 nānappakārato upaparikkhiyamānā upādānakkhandhāva dukkhāti yadetam
 ekamekaṃ dassetvā vuccamānaṃ anekehi kappehi na sakkā anavasesato
 vattum, tasmā taṃ sabbampi dukkhaṃ ekajalabindumhi
 sakalasamuddajalarasaṃ viya yesu kesuci pañcupādānakkhandhesu
 saṅkhipitvā dassetum

“saṁkhittena pañcupādānakkhandhā dukkhā”ti bhagavā avoca. Tenāhu porāṇā—

“Jātippabhutikaṁ dukkhaṁ, yaṁ vuttamidha tādinaṁ.

Avuttaṁ yañca taṁ sabbaṁ, vinā ete na vijjati.

Yasmā tasmā upādāna-kkhandhā saṅkhepato ime.

Dukkhaṁ vuttā dukkhanta-desakena mahesinā”ti.

Evam sarūpato dukkhasaccaṁ dassetvā idāni samudayasaccaṁ dassetuṁ “**idaṁ kho pana bhikkhave dukkhasamudayan**”ti-ādimāha. Tattha **saṁ**-iti ayaṁ saddo “samāgamo sametan”ti-ādīsu saṁyogaṁ dīpeti, **u**-iti ayaṁ “uppannaṁ uditan”ti-ādīsu uppattiṁ. **Aya**-saddo pana kāraṇaṁ dīpeti. Idañcāpi dutiyasaccaṁ avasesapaccaya samāyoge sati dukkhasuppattikāraṇanti dukkhasa saṁyoge uppattikāraṇattā “dukkha samudayan”ti vuccati. **Yāyaṁ taṇhā**ti yā ayaṁ taṇhā. **Ponobbhavikā**ti punabbhava kāraṇaṁ punabbhavo uttarapadalopena, punabbhavo sīlametissāti ponobbhavikā. Nandīrāgena sahagatāti **nandīrāgasahagatā**. Idaṁ vuttaṁ hoti “nandanato rajjanato ca nandīrāgabhāvaṁ sabbāsu avatthāsu apaccakkhāya vuttiyā nandīrāgasahagatā”ti. **Tatratatrābhinandinī**ti yatra yatra attabhāvo nibbattati, tatratatrābhinandinī.

Seyyathidanti nipāto, tassa sā katamāti ceti ayamatto.

Rūpataṇhādibhedena chabbidhāyeva taṇhā pavatti-ākārabhedato kāmataṇhādivasena tividdhā vuttā. Rūpataṇhā yeva hi yadā cakkhussa āpāthamāgataṁ rūpārammaṇaṁ kāmassādayasena assādayamānā pavattati, tadā **kāmataṇhā** nāma hoti. Yadā tadevārammaṇaṁ dhuvaṁ sassatanti pavattāya sassatadiṭṭhiyā saddhiṁ pavattati, tadā **bhavataṇhā** nāma hoti. Sassatadiṭṭhi sahagato hi rāgo “bhavataṇhā”ti vuccati. Yadā pana tadevārammaṇaṁ ucchijjati vinassatīti pavattāya ucchedadiṭṭhiyā saddhiṁ pavattati, tadā **vibhavataṇhā** nāma hoti. Ucchedadiṭṭhisahagato hi rāgo “vibhavataṇhā”ti vuccati. Esa nayo saddataṇhādīsūpi.

Kasmā panettha taṇhāva samudayasaccaṃ vuttāti? Visesa hetubhāvato. Avijjā hi bhavesu ādinavaṃ paṭicchādentī dīṭṭhi-ādi-upādānañca tattha tattha abhinivisa mānaṃ taṇhaṃ abhivaḍḍheti, dosādayopi kammaṣsa kāraṇaṃ honti, taṇhā pana taṃtaṃ bhavayonigativinñāṇaṭṭhitisattāvāsa sattanikāyakulabhogissariyādivicittataṃ abhipatthentī kammaviccittatāya upanissayataṃ kammaṣsa ca sahāyabhāvaṃ upagacchantī bhavādivicittataṃ niyāmeti, tasmā dukkhassa visesa hetubhāvato aññesupi avijjā-upādānakammādisu sutte abhidhamme ca avasesakilesākusalamūlādisu vuttasu dukkhahetūsu vijjamānesu taṇhāva “samudayasaccaṃ”ti vuttāti veditabbaṃ.

Idāni dukkhanirodhaṃ ariyasaccaṃ dassetuṃ **“idaṃ kho pana bhikkhave dukkhanirodhan”**ti-ādimāha. Tattha yasmā **ni**-saddo abhāvaṃ, **rodhasaddo** ca cāraṇaṃ dīpeti, tasmā abhāvo ettha saṃsāracāraṇasaṅkhātassa dukkharodhassa sabbagatisuññattā, samādhigate vā tasmīṃ saṃsāracāraṇasaṅkhātassa dukkharodhassa abhāvo hoti tappaṭipakkhattātipi “dukkhanirodhan”ti vuccati. Dukkhaṣsa vā anuppādanirodha paccayattā **dukkhanirodhaṃ**. Dukkhanirodhaṃ dassentena cettha **“yo tassāyeva taṇhāyā”**ti-ādinā nayena samudayanirodho vutto, so kasmā vuttoti ce? Samudayanirodhena dukkhanirodho. Byādhinimittavūpasameṇa byādhivūpasamo viya hi hetunirodhena phalanirodho, tasmā samudayanirodheneva dukkhaṃ nirujjhati, na aññātha. Tenāha—

“Yathāpi mūle anupaddave daḷhe,
Chinnopi rukkho punareva rūhati.
Evampi taṇhānusaye anūhate,
Nibbattatī dukkhamidaṃ punappunan”ti¹.

Iti yasmā samudayanirodheneva dukkhaṃ nirujjhati, tasmā bhagavā dukkhanirodhaṃ dassento samudayanirodhena desesi. Sīhasamānavuttino hi tathāgatā. Te dukkhaṃ nirodhentā dukkhanirodhañca desentā hetumhi paṭipajjanti, na phale. Yathā hi sīho yenattani saro khitto, tattheva

1. Khu 1. 62 piṭṭhe.

attano balaṃ dasseti, na sare, tathā buddhānaṃ kāraṇe paṭipatti, na phale. Titthiyā pana suvānavuttino. Te dukkhaṃ nirodhentā dukkhanirodhaṇa desentā attakilamathānuyoga desanādihi phale paṭipajjanti, na hetumhi. Yathā hi sunakhā kenaci leḍḍupphāre dinne bhussantā leḍḍum khādanti, na pahāradāyake uṭṭhahanti, evaṃ aññatitthiyā dukkhaṃ nirodhetukāma kāyakhedamanuyujjanti, na kilesanirodhanam, evaṃ tāva dukkhanirodhassa samudayanirodhavasena desanāya payojanam veditabham.

Ayam panettha attho. **Tassāyeva taṇhāyāti** tassā “ponobbhavikā”ti vatvā kāmataṇhādivasena vibhattataṇhāya. Virāgo vuccati maggo. “Virāga vimuccatī”ti¹ hi vuttaṃ. Virāgena nirodho virāganirodho, anusayasamugghātato aseso virāganirodho **asesavirāganirodho**. Atha vā virāgoti pahānam vuccati, tasmā anusayasamugghātato aseso virāgo aseso nirodhoti evampettha yojanā daṭṭhabbā, atthato pana sabbāneva etāni nibbānassa vevacanāni. Paramatthato hi dukkhanirodho ariyasaccanti nibbānam vuccati. Yasmā pana taṃ āgama taṇhā virajjati ceva nirujjhati ca, tasmā “virāgo”ti ca “nirodho”ti ca vuccati. Yasmā ca tadeva āgama tassā cāgādayo honti, kāmaguṇā layādīsu cettha ekopi ālayo natthi, tasmā **cāgo paṭinissaggo mutti anālayoti** vuccati.

Idāni dukkhanirodhagāminipaṭipadā-ariyasaccaṃ dassetuṃ “**idaṃ kho pana bhikkhave dukkhanirodhagāminī**”ti-ādimāha. Yasmā panetaṃ ariyasaccaṃ dukkhanirodham gacchati ārammaṇavasena tadabhimukhabhūtattā, paṭipadā ca hoti dukkhanirodhappattiyā, tasmā “dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti vuccati. Sesamettha vuttanayameva. Ko pana nesaṃ dukkhādīnaṃ saccaṭṭhoti? Yo paññācakkhunā upaparikkhiyamānānaṃ² māyāva viparīto, marīciva visamvādako, titthiyānaṃ attā viya anupalabbhasabhāvo ca na hoti, atha kho bāddhanappabhavasantiniyyānappakārena tacchāvīparītabhūtabhāvena ariyāñāpassa gocharo hotiyeva, esa aggilakkhaṇaṃ viya lokapakati viya ca tacchāvīparītabhūtabhāvo saccaṭṭhoti veditabbo. Ettha ca aggilakkhaṇaṃ nāma uṇhattaṃ. Tañhi katthaci kaṭṭhādi-upādānabhede visamvādakaṃ

1. Ma 1. 192; Saṃ 2. 18, 56 piṭṭhesu.

2. Upaparikkhiyamāno (Syā)

viparītaṃ abhūtaṃ vā kadācīpi na hoti, “jātidhammā jarādhammā, atho maraṇadhammino”¹ti evaṃ vuttajāti-ādikā lokapakatīti veditabbā. “Ekaccānaṃ tiracchānānaṃ tiriyaṃ dīghatā, manussādīnaṃ uddhaṃ dīghatā, vuddhiniṭṭhappattānaṃ puna avaḍḍhananti evamādikā ca lokapakatī”ti vadanti.

Apica—

Nābādhakaṃ yato dukkhaṃ, dukkhā aññaṃ na bādhakaṃ.
Bādhakattaniyāmena, tato saccamidaṃ mataṃ.

Taṃ vinā nāññato dukkhaṃ, na hoti na ca taṃ tato.
Dukkahetuniyāmena, iti saccam visattikā.

Nāññā nibbānato santi, santaṃ na ca na taṃ yato.
Santabhāvaniyāmena, tato saccamidaṃ mataṃ.

Maggā aññaṃ na niyyānaṃ, aniyyāno na cāpi so.
Tacchaniyyānabhāvattā, iti so saccasammato.

Iti tacchāvipallāsa-bhūtabhāvaṃ catūsūpi.
Dukkhadīsavavisesena, saccaṭṭhaṃ āhu paṇḍitā².

15. **Pubbe ananussutesūti** ito pubbe “idaṃ dukkhaṃ”ti-ādinā na anussutesu assutapubbesu catusaccadhammesu. **Cakkhūti**-ādīni ñāṇavevacanāneva. Ñāṇameva hettha paccakkhato dassanaṭṭhena cakkhu viyāti **cakkhu**, ñāṇaṭṭhena **ñāṇaṃ**, pakārato jānanaṭṭhena **paññā**, paṭivijjhanaṭṭhena **vijjā**, saccappaṭicchādakassa mohandhakārassa vidhamanato obhāsanaṭṭhena **ālokoti** vuttaṃ. Taṃ panetaṃ catūsu saccesu lokiyalokuttaramissakaṃ niddiṭṭhanti veditabbam.

16. **Yāvakīvañcāti** yattakaṃ kālāṃ. **Tiparivaṭṭanti** saccañāṇakiccañāṇakatañāṇasaṅkhātānaṃ tiṇṇaṃ parivaṭṭānaṃ. Saccañāṇādivasena hi tayo parivaṭṭā etassāti tiparivaṭṭanti vuccati ñāṇadassanaṃ. Ettha ca “idaṃ dukkhaṃ ariyasaccaṃ, idaṃ dukkhasamudayan”ti evaṃ catūsu saccesu yathābhūtañāṇaṃ **saccañāṇaṃ** nāma. Tesueva

1. Am 2. 66 piṭṭhe.

2. Abhi-Ṭṭha 2. 80 piṭṭhepi.

“pariññeyyaṃ pahātabbaṃ sacchikātabbaṃ bhāvetabbaṃ”ti evaṃ kattabbakiccajānana ñāṇaṃ **kiccaññāṇaṃ** nāma. “Pariññātaṃ pahīnaṃ sacchikataṃ bhāvitaṃ”ti evaṃ tassa katabhāvajānanaññāṇaṃ **kataññāṇaṃ** nāma. **Dvādasākāraṇti** tesāmyeva ekekasmim sacce tiṇṇaṃ tiṇṇaṃ ākāraṇaṃ vasena dvādasākāraṇaṃ. **Ñāṇadassananti** etesaṃ tiparivaṭṭānaṃ dvādasannaṃ ākāraṇaṃ vasena uppannaññāsaṅkhātaṃ dassanaṃ.

Anuttaraṃ sammāsambodhiṃti uttaravirahitaṃ sabbasetṭhaṃ sammā sāmañca bodhiṃ. Atha vā pasatthaṃ sundarañca bodhiṃ. **Bodhiṃ** ca bhagavato arahattamaggo idhādhippeto. Sāvakaṇaṃ arahattamaggo anuttarā bodhi hoti, na hotīti? Na hoti. Kasmā? Asabbaguṇadāyakattā. Tesāñhi kassaci arahattamaggo arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakaṇāpāramiññāṇaṃ. Paccekabuddhānampi paccekabodhiññāṇameva deti, buddhānaṃ pana sabbaguṇasampattiṃ deti abhiseko viya rañño sabbalokissariyabhāvaṃ. Tasmā aññassa kassacipi anuttarā bodhi na hotīti. **Abhisambuddhoti paccaññāsinti** abhisambuddho ahaṃ patto paṭivijjhivā ṭhitoti evaṃ paṭijāniṃ. **Ñāṇaṃ pana me dassanaṃ udapādīti** adhigataguṇānaṃ yāthāvato dassanasamatthaṃ paccavekkhaṇa ñāṇaṃ pana me udapādi. **Akuppā me vimuttīti** ayaṃ mayhaṃ arahattaphalavimutti akuppā paṭipakkhehi na kopetabbāti evaṃ ñāṇaṃ udapādi. Tattha dvīhākārehi akuppatā veditabbā maggasaṅkhātākāraṇato ca ārammaṇato ca. Sā hi catūhi maggehi samucchinnaṃ kilesānaṃ puna anivattanatāya **kāraṇatopi** akuppā, akuppadhammaṃ nibbānaṃ ārammaṇaṃ katvā pavattatāya **ārammaṇatopi** akuppā anākuppārammaṇānaṃ¹ lokiyaśamāpattīnaṃ tadabhāvato. **Antimāti** pacchimā. **Natthi dāni punabbhavoti** idāni puna añño bhavo nāma natthīti.

Imasmiñca pana veyyākaraṇasminti imasmim niggāthake sutte. Niggāthakañhi suttaṃ pucchāvissajjanasahitaṃ “veyyākaraṇaṃ”ti vuccati. **Bhaññamāneti** bhaṇiyamāne, desiyamāneti attho. **Virajanti** apāyagamanīyārāgarajādīnaṃ vigamena virajaṃ. **Vītamalanti** anavaśesadiṭṭhivicikicchāmalāpagamena

1. Anibbānārammaṇānaṃ (Syā)

vītamalaṃ. Paṭhamamaggavajjhakilesarajābhāvena vā **virajaṃ**, pañcavidhadussīlyamalāpagamena **vītamalaṃ**. **Dhammacakkhūti brāhmāyusutte**¹ heṭṭhimā tayo maggā vuttā, **cūḷarāhulovāde**² āsavakkhayo, idha pana sotāpattimaggo adhippeto. Catusacca saṅkhātesu dhammesu tesam dassanaṭṭhena cakkhūti **dhammacakkhu**, heṭṭhimesu vā tīsu maggadhammesu ekaṃ sotāpattimaggaśaṅkhātāṃ cakkhūti **dhammacakkhu**, samatha vipassanādhhammanibbattatāya sīlāditi vidhadhammakhandhabhūtatāya vā dhammamayaṃ cakkhūtipi **dhammacakkhu**, tassa uppatti-ākāradassanaṭṭhaṃ “**yaṃ kiñci samudaya dhammaṃ, sabbaṃ taṃ nirodha dhammaṃ**”ti āha. Nanu ca maggañāṇaṃ aśaṅkhatadhammārammaṇaṃ, na saṅkhatadhammārammaṇanti? Saccametam, yasmā taṃ nirodhaṃ ārammaṇaṃ katvā kiccavasena sabbasaṅkhatam asaṃmohappaṭivedhavasena paṭivijjhantaṃ uppajjati, tasmā tathā vuttaṃ.

17. **Dhammacakketi** paṭivedhañāṇaṇceva desanāñāṇaṇca pavattanaṭṭhena cakkanti dhammacakkaṃ. Bodhipallaṅke nisinnassa hi catūsu saccesu uppannaṃ dvādasākāraṃ paṭivedhañāṇampi, isipatane nisinnassa dvādasākārāya saccadesanāya pavattakaṃ³ desanāñāṇampi dhammacakkaṃ nāma. Ubhayampi hetam dasabalassa ure pavattañāṇameva. Tadubhayaṃ imāya desanāya pakāsentena bhagavatā dhammacakkaṃ pavattitaṃ nāma. Tam panetaṃ dhammacakkaṃ yāva aññāsikoṇḍaññatthero aṭṭhārasahi brahmakotihi saddhiṃ sotāpattiphale paṭiṭṭhāti⁴, tāva bhagavā **pavatteti** nāma pavattanakiccassa aniṭṭhitattā. Paṭiṭṭhite **pavattitaṃ** nāma kassapasammāsambuddhassa sāsanantaradhānato paṭṭhāya yāva buddhuppādo, ettakaṃ kālaṃ appavattapubbassa pavattitattā. Tam sandhāya “pavattite ca pana bhagavatā dhammacakke bhumā devā saddamanussa vesun”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **bhumāti** bhūmaṭṭhakadevatā. **Saddamanussāvesunti** ekappahāreneva sādhu-kāraṃ datvā “etaṃ bhagavatā”ti-ādini vadantā anussāvayimsu. **Obhāso**i sabbaññutaññāṇānubhāvena pavatto cittapaccaya-utusamuṭṭhāno obhāso. So hi tadā devānaṃ devānubhāvaṃ atikkamitvā virocittha. **Aññāsi vata bho koṇḍaññoti** imassapi udānassa udāharaṇaghoso dasasahassilokadhātum pharitvā aṭṭhāsi. Bhagavato hi dhammacakkappavattanassa ārambhe viya parisamāpanepi ativiya uḷāratamaṃ pītisomanassaṃ udapādi.

1. Ma 2. 334 piṭṭhe.

3. Pavattitaṃ (Saṃ-Ṭṭha 3. 328 piṭṭhe)

2. Ma 3. 325 piṭṭhe.

4. Na paṭiṭṭhāti (Syā)

18. Diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo**. Esa nayo sesapadesupi. Ettha ca dassanaṃ nāma ñāṇadassanato aññampi atthīti taṇṇivattanatthaṃ **“pattadhammo”**ti vuttaṃ. Patti ca ñāṇasampattito aññāpi vijjatīti tato visesanatthaṃ **“viditadhammo”**ti vuttaṃ. Sā panesā viditadhammatā ekadesatopi hotīti nippadesato viditabhāvaṃ dassetuṃ **“pariyogāḷhadhammo”**ti vuttaṃ. Tenassa saccābhisambodhiṃ yeva dīpeti. Maggañāṇaṃhi ekābhisamayavasena pariññādikiccaṃ sādheṇtaṃ nippadesena catusaccadhammaṃ samantato ogāḷhaṃ nāma hoti. Sappaṭibhaya kantārasadisā soḷasavatthukā aṭṭhavatthukā ca tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikiccho**. Pavatti-ādīsu “evaṃ nukho na nukho”ti evaṃ pavattikā vigatā samucchinnā kathaṃkathā assāti **vigatakathaṃkatho**. **Vesārajappattoti** sārājjakarānaṃ pāpadhammānaṃ pahīnattā tappaṭipakkhesu ca sīlādīsu guṇesu suppatiṭṭhitattā visāradabhāvaṃ veyyattiyāṃ patto adhigato. Svāyaṃ vesārajappattisuppatiṭṭhihabhāvo katthāti āha **“satthusāsane”**ti. Attanā paccakkhato adhigatatā na paraṃ pacceti, parassa saddhāya ettha nappavattati, na tassa¹ paro paccetabbo atthīti **aparappaccayo**.

Labheyāhanti labheyyaṃ ahaṃ, āyācanavacanametam. **Ehīti** āyācitānaṃ pabbajjūpasampadānaṃ anumatabhāvappakāsanavacanāṃ, tasmā ehi sampaṭicchāhi yathāyācitaṃ pabbajjūpasampadavisesanti attho. **Iti-saddo** tassa ehibhikkhūpasampadā paṭilābhanimittavacanapariyosānadassano. Tadavassāno hi tassa bhikkhubhāvo. Tenevāha **“ehi bhikkhūti bhagavato vacanena abhinipphannā sāva tassa āyasmato ehibhikkhūpasampadā aho”**ti. **Cara brahmacariyanti** uparimaggattayasaṅkhātāṃ brahmacariyaṃ samadhigaccha. Kimatthaṃ? **Sammā dukkhassa antakiriyāya**. Idhāpi “avocā”ti sambandhitabbaṃ. “Nava koṭisahasānī”ti-ādinā² vuttappabhedānaṃ anekasahasānaṃ saṃvaravinayānaṃ samādiyivā vattanena uparibhūtā aggabhūtā sampadāti **upasampadā**.

19. **Nīhārabhattoti** nīhaṭabhatto, gāmato bhikkhaṃ nīharitvā bhikkhūhi dinnabhattoti attho. Bhagavā hi daharakumārake viya te

1. Vāssa (Syā)

2. Visuddhi 1. 44; Paṭisaṃ-Ṭīha 1. 188 piṭṭhesu.

bhikkhū pariharanto pāṭipadadivasato paṭṭhāya piṇḍapātattāyapi gāmaṃ apavisitvā antovihāreyeva vasi.

Dhammacakkappavattanasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Anattalakkaṇasuttavaṇṇanā

20. **Āmantesī**ti āsālhipuṇṇamadvase dhammacakkappavattanato paṭṭhāya anukkamena sotāpattiṭṭhale patiṭṭhite aññāsikoṇḍaññappamukhe pañcavaggiye “idāni tesam āsavakkhayāya dhammaṃ desessāmi”ti pañcamiyā pakkhassa āmantesi. **Anattā**ti avasavattanaṭṭhena asāmikaṭṭhena suññataṭṭhena attapaṭikkhepaṭṭhenāti evaṃ catūhi kāraṇehi anattā. Tattha “uppannaṃ rūpaṃ ṭhitiṃ mā pāpuṇātu¹, ṭhānappattaṃ mā jīratu, jarappattaṃ mā bhijjatu, udayabbayehi mā kilamayātu”ti na ettha kassaci vasābhāvo atthi, svāyamassa **avasavattanaṭṭho**. Sāmbhūtaṃ kassaci abhāvo **asāmikaṭṭho**. Nivāsikāravēdaka-adhiṭṭhāyakavirahena tato suññatā **suññataṭṭho**. Paraparikkappaṭṭa attasābhāvābhāvo eva **attapaṭikkhepaṭṭho**. Idāni anattatāmyeva vibhāvetuṃ “**rūpaṇca idaṃ bhikkhave**”ti-ādimāha. Tattha **attā abhavissā**ti kārako vedako sayamvasīti evaṃbhūto attā abhavissāti adhippāyo. Evañhi sati rūpassa ābādhāya saṃvattanaṃ ayujjamānaṃ siyā. Kāmañcetha “yasmā ca kho bhikkhave rūpaṃ anattā, tasmā rūpaṃ ābādhāya saṃvattati”ti rūpassa anattatāya dukkhataṃ vibhāvitā viya dissati, tathāpi “yasmā rūpaṃ ābādhāya saṃvattati, tasmā anattā”ti pākaṭṭhāya sabbādhātāya rūpassa attasārahāvo vibhāvito, tato eva ca “na ca labbhati rūpe 'evaṃ me rūpaṃ hotu, evaṃ me rūpaṃ mā ahoṣi 'ti” rūpe kassaci anissaratā tassa ca avasavattanaṅkāro dassito. **Vedanā**disupi eseva nayo.

21. **Haṃ kiṃ maññatha bhikkhave**ti idaṃ kasmā āradhmaṃ? Ettakena ṭhānena anattalakkaṇameva kathitaṃ, na aniccadukkhalaṅkāraṇi, idāni tāni

1. Ṭhitiṃ pāpuṇātu (Syā)

dassetvā samodhānetvā tiṇipi lakkhaṇāni dassetum idamāraddhanti veditabbaṃ. **Aniccaṃ bhanteti** bhante yasmā hutvā na hoti, tasmā aniccaṃ. Yasmā pubbe asantaṃ paccayasamavāyena hutvā uppajjitvā puna bhaṅgupagamanena na hoti, tasmā na niccanti aniccaṃ, addhuvanti adhippāyo. Atha vā uppādavayavantatāya tāvakālikatāya vipariṇāmakotiya niccappaṭikkhepatoti imehipi kāraṇehi **aniccaṃ**. Ettha khaṇe khaṇe uppajjanavasena nirujjhanavasena ca pavattanato **uppādavayavantatā**. Taṅkhaṇikatāya **tāvakālikatā**. Vipariṇāmavantatāya **vipariṇāmakoti**. Rūpañhi uppādādivikārāpajjanena vipariṇāmantaṃ vināsaṃ pāpuṇāti. Niccasabhāvābhāvo eva **niccapaṭikkhepo**. Aniccā hi dhammā, teneva attano aniccabhāvena atthato niccataṃ paṭikkhipanti nāma.

Dukkhaṃ bhanteti bhante paṭipīlanākārena dukkhaṃ.

Uppādajarābhaṅgavasena hi rūpassa niranantaraṃ bādhati, paṭipīlanākārenassa dukkhatā. Atha vā santāpaṭṭhena dukkhamatṭhena dukkhavattthukatṭhena sukhapaṭikkhepaṭṭhena cāti catūhi kāraṇehi dukkhaṃ. Ettha ca **santāpo** nāma dukkhadukkhatādivasena santāpanaṃ paridhanaṃ. Tato evassa dussahatāya **dukkhamatā**. Tissannaṃ dukkhatānaṃ saṃsāradukkhassa ca adhiṭṭhānatāya **dukkhavattthukatā**. Sukhasabhāvābhāvo eva **sukhapaṭikkhepo**.

Vipariṇāmadhammanti jarāya maraṇena ca vipariṇāmasabhāvaṃ. **Kallaṃ nūti** yuttaṃ nu. **Tanti** evaṃ aniccaṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ rūpaṃ. **Etaṃ mamāti** taṇhāgāho mamaṅkārabhāvato. **Esohamasmīti** mānagāho ahaṅkārabhāvato. **Eso me attāti** diṭṭhigāho attabhāvavipallāsaggāhato.

Taṇhāgāho cettha aṭṭhasatataṇhā vicaritavasena, **mānagāho** navavidhamānavasena, **diṭṭhigāho** dvāsaṭṭhidiṭṭhivasena veditabbo. Imesaṃ tiṇṇaṃ taṇhāmānadiṭṭhigāhānaṃ vasena yuttaṃ nu taṃ samanū passitunti vuttaṃ hoti.

Iti bhagavā aniccadukkhavasena anattalakkhaṇaṃyeva dasseti. Bhagavā hi katthaci aniccavasena anattataṃ dasseti, katthaci dukkhavasena, katthaci ubhayavasena. Tathā hi “cakkhu attāti yo vadeyya, taṃ na upapajjati, cakkhussa uppādopi vayopi paññāyati. Yassa kho pana uppādopi vayopi paññāyati, 'attā me uppajjati ceva veti cā'ti iccassa evamāgataṃ hoti, tasmā taṃ na upapajjati. 'Cakkhu

attā'ti yo vadeyya, iti cakkhu anattā'ti imasmiṇca **chachakkasutte**¹ aniccavasena anattataṃ dassesi. “Rūpaṇca hidaṃ bhikkhave attā abhavissa -pa-. Evaṃ me rūpaṃ mā ahoṣī”ti imasmiṇyeva anattalakkaṇasutte dukkhavasena anattataṃ dassesi. “Rūpaṃ bhikkhave aniccaṃ, yadaniccaṃ taṃ dukkhaṃ, yaṃ dukkhaṃ tadanattā, yadanattā, taṃ ‘netam mama, nesohamasmi, na me so attā'ti evametaṃ yathābhūtaṃ sammappaññāya daṭṭhabban”ti imasmiṃ **arahantasutte**² ubhayavasena anattataṃ dassesi. Kasmā? Aniccaṃ dukkhaṇca pākaṇaṃ, anattā apākaṇaṃ. Paribhogabhājanādīsu hi bhinnesu “aho aniccan”ti vadanti, “aho anattā”ti pana vattā nāma natthi. Sarīre gaṇḍapiḷakāsu vā uṭṭhitāsu kaṇṭakena vā viddhā “aho dukkhan”ti vadanti, “aho anattā”ti pana vattā nāma natthi. Kasmā? Idañhi anattalakkaṇaṃ nāma avibhūtaṃ duddasaṃ duppaññāpanaṃ. Tathā hi sarabhaṅgādayopi satthāro nāddasaṃsu, kuto paññāpanā, tena naṃ bhagavā aniccavasena vā dukkhavasena vā ubhayavasena vā dassesi. Tayidaṃ imasmimpi teparivaṭṭe aniccadukkhavaseneva dassitaṃ. **Vedanā**dīsupi ese va nayo.

22. **Tasmāti**hāti tasmā icceva vuttaṃ. **Ti-kāra ha-kārā** nipātā, yasmā ime pañcakkhandhā aniccā dukkhā anattā, tasmāti attho. **Yaṃ kiñcī**ti anavasesa pariyādānametaṃ. **Yanti** hi sāmāññena aniyamadassanaṃ, **kiñcī**ti pakārato bhedaṃ āmasitvā aniyamadassanaṃ. Ubhayenapi atītaṃ vā -pa- santike vā appaṃ vā bahuṃ vā yādisaṃ vā tādisaṃ vā napuṃsakaniddesārahaṃ sabbaṃ byāpetvā saṅgaṇhāti, tasmā anavasesapariyādānametaṃ “yaṃ kiñcī”ti. Evaṇca sati aññesupi napuṃsaka niddesārahesu pasaṅgaṃ disvā tattha adhippetatthaṃ adhicca pavattanato atippasaṅgassa niyamanatthaṃ “**rūpan**”ti vuttaṃ. Evaṃ padadvayenapi rūpassa asesapariggaho kato hoti. Athassa atītādivibhāgaṃ ārabhati “**atītānāgatapaccuppanna**”ti-ādina. Tañhi kiñci atītaṃ kiñci anāgatādivibhedanti. Esa nayo **vedanā**dīsupi.

Tattha rūpaṃ tāva addhāsantatisamayakkaṇavasena catudhā atītaṃ nāma hoti, tathā anāgatapaccuppannaṃ. Tattha **addhāvasena** tāva ekassa

1. Ma 3. 329 piṭṭhe.

2. Saṃ 2. 68, 69 piṭṭhesu.

ekasmiṃ bhavē paṭisandhito pubbe atītaṃ, cutito uddhamanāgataṃ, ubhinnaṃ mantare paccuppannaṃ. **Santativasena** sabhāgeka-utusaṃuṭṭhāna-ekāhārasaṃuṭṭhānaṃca pubbāpariyavasena vattamānampi paccuppannaṃ, tato pubbe visabhāga-utu-āhāra saṃuṭṭhānaṃ atītaṃ, pacchā anāgataṃ. Cittajaṃ ekavīthi-ekajavana-ekasaṃāpatti saṃuṭṭhānaṃ paccuppannaṃ, tato pubbe atītaṃ, pacchā anāgataṃ. Kammasaṃuṭṭhānassa pāṭiyekkaṃ santativasena atītādibhedo natthi. Tesāmyeva pana utu-āhāracitta saṃuṭṭhānānaṃ upatthambhakavasena tassa atītādibhāvo veditabbo. **Samayavasena** ekamuhuttapubbaṇhasāyanharattidivādīsu samayesu saṃtānavasena pavattamānaṃ taṃtaṃ samayavantaṃ rūpaṃ paccuppannaṃ nāma, tato pubbe atītaṃ, pacchā anāgataṃ. **Khaṇavasena** uppādādikkhaṇattayapariyāpannaṃ paccuppannaṃ, tato pubbe atītaṃ, pacchā anāgataṃ, idamevettha nippariyāyaṃ, sesā pariyāyakathā.

Ajjhattaṃ vā bahiddhā vāti cakkhādipaṇcavidhaṃ rūpaṃ attabhāvaṃ adhikicca pavattattā ajjhattaṃ, sesaṃ tato bāhirattā bahiddhā. Apica niyakajjhattampi idha ajjhattaṃ, parapuggalikampi ca bahiddhāti veditabbaṃ. **Oḷārikaṃ vā sukhumāṃ vāti** cakkhādīni nava, āpodhātuvajjā tisso dhātuyo cāti dvādasavidhaṃ rūpaṃ ghaṭṭanavasena gahetabbato oḷārikaṃ, sesaṃ tato viparītattā sukhumāṃ. **Hīnaṃ vā paṇītaṃ vāti** ettha hīnapaṇītabhāvo pariyāyato nippariyāyato ca. Tattha akaniṭṭhānaṃ rūpato sudassīnaṃ rūpaṃ hīnaṃ, tadeva sudassānaṃ rūpato paṇītaṃ. Evaṃ yāva narakasattānaṃ rūpaṃ, tāva pariyāyato hīnapaṇītatā veditabbā. Nippariyāyato pana yaṃ ārammaṇaṃ katvā akusalavipākaviññānaṃ uppajjati, taṃ hīnaṃ aniṭṭhabhāvato. Yaṃ pana ārammaṇaṃ katvā kusala vipākaviññānaṃ uppajjati, taṃ paṇītaṃ iṭṭhabhāvato. Yathā hi akusala vipāko sayāṃ aniṭṭho aniṭṭhe eva uppajjati, na iṭṭhe, evaṃ kusala vipākopi sayāṃ iṭṭho iṭṭhe eva uppajjati, na aniṭṭhe. **Yaṃ dūre santike vāti** yaṃ sukhumāṃ, tadeva duppaṭivijjhasabhāvattā dūre, itaraṃ suppaṭivijjhasabhāvattā santike. Apicettha okāsatopi upādāyupādāya dūrasantikātā veditabbā. **Taṃ sabbanti** taṃ atītādīhi padehi visuṃ niddiṭṭhaṃ sabbam rūpaṃ. **Sammappaññāya daṭṭhabbanti** saḥavipassanāya maggapaññāya daṭṭhabbaṃ.

Yā kāci vedanāti-ādisu pana santativasena ca khaṇavasena ca vedanāya atītānāgatapaccuppannabhāvo veditabbo. Tattha¹ **santativasena** ekavīthi-ekajavana-ekasamāpattipariyāpannā ekavidhavisayasamāyogappavattā ca divasampi buddharūpaṃ passantassa dhammaṃ suṇantassa pavattasaddhādisahitavedanā paccuppannā, tato pubbe atītā, pacchā anāgatā. **Khaṇavasena** khaṇattayapariyāpannā paccuppannā, tato pubbe atītā, pacchā anāgatā. Ajjhatabhaddhābhedo niyakajjhattavasena veditabbo. Oḷārikasukhumabhedo “akusalā vedanā oḷārikā, kusalābyākatā vedanā sukhumā”ti-ādinā yena **vibhaṅge**² vuttena jātisabhāvapuggalalokiyalokuttaravasena veditabbo. **Jātivasena** tāva akusalavedanā sāvajjakiriyahetuto kilesasantāpasabhāvato ca avūpasantavuttīti kusalavedanāya oḷārikā, sabyāpārato sa-ussāhato savipākato kilesasantāpasabhāvato sāvajjato ca vipātābyākatāya oḷārikā, savipākato kilesasantāpasabhāvato sabyāpajjato sāvajjato ca kiriyābyākatāya oḷārikā, kusalābyākatā pana vuttavipariyāyato akusalāya sukhumā. Dvepi kusalākusalavedanā sabyāpārato sa-ussāhato savipākato ca yathāyogaṃ duvidhāyapi abyākatāya oḷārikā, vuttavipariyāyena duvidhāpi abyākatā tāhi sukhumā. Evaṃ tāva jātivasena oḷārikasukhumatā veditabbā.

Sabhāvavasena pana dukkhavedanā nirassādato savipphārato³ ubbejanīyato abhibhavanato ca itarāhi dvīhi oḷārikā, itarā pana dve sātato santato pañītato manāpato majjhattato ca tathāyogaṃ dukkhāya sukhumā. Ubho pana sukhadukkhā savipphārato khobhakaraṇato pākaṭato ca adukkhamasukhāya oḷārikā, sā vuttavipariyāyena tadubhayato sukhumā. Evaṃ sabhāvavasena oḷārikasukhumatā veditabbā. **Puggalavasena** pana asamāpannassa vedanā nānārammaṇavikkhittabhāvato samāpannassa vedanāya oḷārikā, vipariyāyena itarā sukhumā. Evaṃ puggalavasena oḷārikasukhumatā veditabbā. **Lokiyalokuttaravasena** pana sāsavā vedanā lokiyā. Sā

1. Visuddhi 2. 104 piṭṭhādisupi passitabbaṃ.

2. Abhi 2. 4 piṭṭhe.

3. Avipphārato (Syā)

āsavupattihetuto oghaniyato yoganiyato ganthaniyato nīvaraṇiyato
upādāniyato saṁkilesikato puthujjanasādhāraṇato ca anāsavāya oḷārikā, sā
vipariyāyena sāsavāya sukhumā. Evaṁ lokiya lokuttaravasena
oḷārikasukhumatā veditabbā.

Tattha jāti-ādivasena sambhedo pariharitabbo.

Akusalavipākakāyaviññāṇasampayuttā hi vedanā jātivasena abyākatattā
sukhumāpi samānā sabhāvādivasena oḷārikā hoti. Vuttañhetam “abyākatā
vedanā sukhumā, dukkhā vedanā oḷārikā. Asamāpannassa vedanā oḷārikā,
sāsavā vedanā oḷārikā”ti¹. Yathā ca dukkhavedanā evaṁ sukhādayopi
jātivasena oḷārikā, sabhāvādivasena sukhumā honti. Tasmā yathā jāti-
ādivasena sambhedo na hoti, tathā vedanānam oḷārikasukhumatā veditabbā.
Seyyathidaṁ? Abyākatā jātivasena kusalākusalāhi sukhumā. Na tattha
“katamā abyākatā kiṁ dukkhā, kiṁ sukhā, kiṁ samāpannassa, kiṁ
asamāpannassa, kiṁ sāsavā, kiṁ anāsavā”ti evaṁ sabhāvādibhedo
parāmasitabbo. Esa nayo sabbattha.

Apica “taṁ taṁ vā pana vedanam upādāyupādāya vedanā oḷārikā
sukhumā datṭhabbā”ti¹ vacanato akusalādisupi lobhasahagatāya
dosasahagatavedanā aggi viya attano nissayadahanato oḷārikā, lobhasahagatā
sukhumā. Dosasahagatāpi niyatā oḷārikā, aniyatā sukhumā. Niyatāpi
kappaṭṭhitikā oḷārikā, itarā sukhumā. Kappaṭṭhitikāsupi asaṅkhārikā oḷārikā,
itarā sukhumā. Lobhasahagatā pana diṭṭhisampayuttā oḷārikā, itarā sukhumā.
Sāpi niyatā kappaṭṭhitikā asaṅkhārikā oḷārikā, itarā sukhumā, avisesena
akusalā bahuvipākā oḷārikā, appavipākā sukhumā. Kusalā pana appavipākā
oḷārikā, bahuvipākā sukhumā.

Apica kāmāvacarakusalā oḷārikā, rūpāvacarā sukhumā, tato
arūpāvacarā, tato lokuttarā. Kāmāvacarā ca dānamayā oḷārikā, sīlamayā
sukhumā, tato bhāvanāmayā. Bhāvanāmayāpi duhetukā

1. Abhi 2. 4 piṭṭhe.

oḷārikā, tihetukā sukhumā. Tihetukāpi sasaṅkhārikā oḷārikā, asaṅkhārikā sukhumā. Rūpāvacarā paṭhamajjhānikā oḷārikā -pa- pañcamajjhānikā sukhumāva. Arūpāvacarā ākāśānañcāyatanasampayuttā oḷārikā -pa- nevasaññānāsaññāyatanasampayuttā sukhumāva. Lokuttarā ca sotāpattimaggasampayuttā oḷārikā -pa- arahattamaggasampayuttā sukhumāva. Esa nayo taṃtaṃbhūmivipākakiriyavedanāsu dukkhādi-asamāpannādisāsavādivasena vuttavedanāsu ca.

Okāsavasena cāpi niraye dukkhā oḷārikā, tiracchānayoniyāṃ sukhumā -pa- paranimmitavasavattī sukhumāva. Yathā ca dukkhā, evaṃ sukhāpi sabbattha yathānurūpaṃ yojetabbā. **Vatthuvāsena** cāpi hīnavatthukā yā kāci vedanā oḷārikā, paṇītavatthukā sukhumā. Hīnappaṇītabhede yā oḷārikā, sā hīnā. Yā ca sukhumā, sā paṇītāti veditabbā. Dūrapadaṃ pana akusalā vedanā kusalābyākatahi vedanāhi dūre, santikapadaṃ akusalā vedanā akusalāya vedanāya santiketi-ādinā nayena vibhattaṃ. Tasmā akusalā vedanā visabhāgato asaṃsaṭṭhato asarikkhato ca kusalābyākatahi dūre, tathā kusalābyākata akusalāya. Esa nayo sabbavāresu. Akusalā pana vedanā sabhāgato ca saṃsaṭṭhato ca sarikkhato ca akusalāya santiketi. Taṃtaṃvedanāsampayuttānaṃ pana saññādinampi evameva veditabbaṃ.

23. **Sutavāti** āgamādhigamasāṅkhātēna bāhusaccena samannāgatattā sutavā. **Nibbindatīti** ukkaṇṭhati. Ettha ca **nibbidāti** vuṭṭhānagāminīvipassanā adhippetā. **Nibbindaṃ virajjatīti** ettha virāgavasena cattāro maggā kathitā. **Virāgā vimuccatīti** virāgena maggeneva hetubhūtena paṭippassaddhivimuttivasena vimuccati. Iminā cattāri sāmāññaphalāni kathitāni. **Vimuttasmiṃ vimuttamiti ñāṇaṃ hotīti** iminā pana paccavekkhaṇaṇāṇaṃ kathitaṃ. **Khīṇā jātīti**-ādīhi tassa bhūmi. Tena hi ñāṇena ariyasāvako paccavekkhanto “khīṇā jātī”-ti-ādīni pajānāti. Katamā panassa jātī khīṇā, kathaṅca naṃ pajānātīti? Na tāvassa atītā jātī khīṇā pubbeva khīṇattā, na anāgatā anāgate vāyāmābhāvato, na paccuppannā. Yā pana maggassa abhāvitattā uppajjeyya ekacatupañcavokārabhavesu ekacatupañcakkhandhappabhedā jātī, sā maggassa bhāvitattā

anuppādadhammataṃ āpajjanena khīṇā, taṃ so maggabhāvanāya pahīnakilese paccavekkhitvā kilesābhāve vijjamānampi kammaṃ āyatim appaṭisandhikaṃ hotīti jānanto pajānāti.

Vusitanti vutthaṃ parivutthaṃ, kataṃ caritaṃ niṭṭhanti attho.

Brahmacariyanti maggabrahmacariyaṃ. Puthujjanakalyāṇakena hi saddhim satta sekkhā maggabrahma cariyaṃ vasanti nāma, khīṇāsavo vutthavāso, tasmā ariyasāvako attano brahmacariya vāsaṃ paccavekkhanto “vusitaṃ brahmacariyaṃ”ti pajānāti. **Kataṃ karaṇīyanti** catūsu saccesu catūhi maggehi pariññāpahānasacchikiriyābhāvanāvasena soḷasavidhampi kiccaṃ niṭṭhāpitanti attho. Puthujjanakalyāṇakādayo hi taṃ kiccaṃ karonti, khīṇāsavo katakaraṇīyo. Tasmā ariyasāvako attano karaṇīyaṃ paccavekkhanto “kataṃ karaṇīyaṃ”ti pajānāti. **Nāparaṃ itthattāyāti** idāni puna itthabhāvāya evaṃsoḷasakiccabhāvāya, kilesakkhayāya vā maggabhāvanākiccaṃ me natthīti pajānāti. Atha vā **itthattāyāti** itthabhāvā¹ imasmā evaṃpakārā idāni vattamānakkhandhasantānā aparaṃ khandha santānaṃ mayhaṃ natthi, ime pana pañcakkhandhā pariññātā tiṭṭhanti chinnamūlakā rukkhā viya. Te carimakaviññāṇanirodhena anupādāno viya jātavedo nibbāyissantīti pajānāti.

24. **Attamanā te² bhikkhū bhagavato bhāsitaṃ abhinandanti** te bhikkhū sakamanā tuṭṭhamanā, pītisomanassehi vā samattamanā³ hutvā karavīkarutamañjunā kaṇṇasukhena paṇḍitajanahadayānaṃ amatābhisekasadisena brahmassarena bhāsato bhagavato vacanaṃ sukathitaṃ sulapitaṃ “evametaṃ bhagavā, evametaṃ sugatā”ti matthakena sampaṭicchantā anumodimsu ceva sampaṭicchimsu cāti attho. Ayañhi **abhinanda**-saddo “abhinandati abhivadati”ti-ādīsu⁴ taṇhāyapi āgato. “Annamevā bhinandanti, ubhaye devamānusa”ti-ādīsu⁵ upagamanepi.

“Cirappavāsīm purisaṃ, dūrato sotthimāgataṃ.

Ñātimitā suhajā ca, abhinandanti āgataṃ”ti⁶—

1. Itthabhāvato (Sī-Ṭṭha 1. 202; Ma-Ṭṭha 1. 132 piṭṭhesu.) 2. Pañcavaggiyā (Pāḷiyaṃ)

3. Sampattamanā (Syā), sampayuttamanā (Ma-Ṭṭha 1. 90 piṭṭhe)

4. Saṃ 2. 12, 311, 321 piṭṭhādīsu.

5. Saṃ 1. 29 piṭṭhe.

6. Khu 1. 45; Khu 2. 73 piṭṭhesu.

ādīsu sampaṭicchaneṇi. “Abhinanditvā anumoditvā”ti-ādīsu¹ anumodaneṇi. Svāyamidha anumodanasampaṭicchanesu yujjati. Tena vuttaṃ “anumodimsu ceva sampaṭicchimsu cā”ti. **Anupādāya āsavehi cittāni vimuccimsūti** anuppādanirodhena nirujjhamānehi āsavehi anupādāya aggahetvā kañci dhammaṃ “ahaṃ mamā”ti anādiyitvāva cittāni vimuccimsu. **Cha arahantoti** bhagavatā saddhiṃ cha janā arahanto. Aññesaṃ pana devabrahmānampi arahattappattisambhavato idaṃ manussa-arahanteyeva sandhāya vuttanti āha “**cha manussā arahanto hontī**”ti.

Anattalakkhaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcavaggiyakathā niṭṭhitā.

Yasassa pabbajjākathāvaṇṇanā

25. Idāni yasassa pabbajjaṃ dassetuṃ “**tena kho pana samayenā**”ti-ādi āraddhaṃ. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā—**hemantikoti**-ādīsu yattha sukhāṃ hoti hemantakāle vasiṃtuṃ, ayaṃ hemantiko. Itaresupi eseṇa nayo. Ayaṃ panettha vacanatto—hemante vāso hemantaṃ uttarapadalopena, hemantaṃ arahatīti **hemantiko**. Itaresupi eseṇa nayo. Tattha vassiko pāsādo nāti-ucco hoti nātinīco, dvāravātapānānipissa nātibahūni nātitanūni, bhūmattharaṇapaccattharaṇa khajjabhojjānipettha missakāneva vaṭṭanti. Hemantike thambhāpi bhittiyopi nīcā honti, dvāravātapānāni tanukāni sukhuma chiddāni, uṇhappavesanattāya bhittiniyyūhāni hariyanti, bhūmattharaṇapaccattharaṇanivāsanapārūpanāni panettha uṇhavigiriyaṇi kambalādīni vaṭṭanti, khajjabhojjaṃ siniddhaṃ kaṭukasannissitaṇca. Gimhike thambhāpi bhittiyopi uccā honti, dvāravātapānāni panettha bahūni vipulajātāni honti, bhūmattharaṇāni sītavigiriyaṇi dukūlamayaṇi vaṭṭanti, khajjabhojjāni madhurarasaṇīkavigiriyaṇi, vātapānasamīpesu cettha navā cāṭiyo ṭhapetvā udakassa pūretvā nīluppalādīhi sañchādentī, tesu tesu padasesu udakayantāni karonti, yehi deve vassante viya udakadhārā nikkhamanti.

1. Ma 1. 160 piṭṭhe.

2. Dī-Ṭṭha 2. 45; Am-Ṭṭha 2. 126 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

Nippurisehīti purisavirahitehi. Na kevalañcetta tūriyāneva nippurisāni, sabbatṭhānānipi nippurisāneva. Dovārikāpi itthiyova, nahāpanādiparikammakarāpi itthiyova. Pitā kira “tathārūpaṃ issariyasukhasampattim anubhavamānassa purisaṃ disvā parisaṃkā uppajjati, sā me puttassa mā ahosi”ti sabbakiccesu itthiyova ṭhapāpesi. **Pañcahi kāmagaṇehīti** rūpasaddādīhi pañcahi kāmakoṭṭhāsehi. **Samappitassāti** sammā appitassa, upetassāti attho. **Samaṅgībhūtassāti** tasseva vevacanāṃ. **Paricāraya mānassāti** parito cārayamānassa, tasmim tasmim kāmagaṇe indriyāni cārayamānassāti attho. **Ālambananti** paṇavaṃ. **Vikesikanti** muttakesaṃ, vippakiṇṇakesanti attho. **Vikkheḷikanti** vissandamānalālaṃ. **Vippalapanṭiyoti** viruddhaṃ palapanṭiyoti vā rudantiyo vā. **Susānaṃ maññeti** āmakasusānaṃ viya addasa sakaṃ parijananti sambandho. **Udānaṃ udānesīti** saṃvegavasena udānaṃ udānesi, saṃvegavasappavattaṃ vācaṃ nicchāresīti attho.

26. **Idaṃ kho yasāti** bhagavā nibbānaṃ sandhāyāha. Tañhi taṇhādīhi kilesehi anupaddutaṃ anupassaṭṭhaṃca. **Anupubbim kathanti**¹ dānānantaraṃ sīlaṃ, sīlānantaraṃ saggaṃ, saggaṇānantaraṃ magganti evamanupaṭipāṭikathaṃ. Tattha **dānakathā** nāma “idaṃ dānaṃ nāma sukhānaṃ nidānaṃ, sampattīnaṃ mūlaṃ, bhogaṇaṃ patiṭṭhā, visamagatassa tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ, idhalokaparalokesu dānasadisō avassayo patiṭṭhā ārammaṇaṃ² tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ natthi. Idañhi avassayaṭṭhena ratanamayasīhāsanasadisāṃ, patiṭṭhānaṭṭhena mahāpathavīsadisāṃ, ārammaṇaṭṭhena³ ālambanarajjusadisāṃ, idañhi dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, samassāsanaṭṭhena saṅgāmasūro, bhayaparittāṇaṭṭhena susaṅkhatanagaraṃ, maccheramalādīhi anupalittaṭṭhena padumaṃ, tesāṃ nidhanaṭṭhena aggi, durāsadaṭṭhena āsiviso, asantāsanaṭṭhena sīho, balavantatṭhena hatthī, abhimaṅgalasammataṭṭhena seta-usabho, khemantabhūmisampāpanaṭṭhena valāhako assarājā. Dānaṃ nāmetarāṃ mayā gatamaggo, mayheveso vaṃso, mayā dasa pāramiyo pūrentena velāmahāyaññā mahāgovindamahāyaññā mahā sudassanamahāyaññā vessantaramahāyaññāti aneke mahāyaññā pavattitā, sasabhūtena

1. Dī-Ṭṭha 2. 62; Ma-Ṭṭha 3. 64 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Ālambanaṃ (?)

3. Ālambanaṭṭhena (?)

jalite aggikkhandhe attānaṃ niyyātentena sampattayācakānaṃ cittaṃ gahitaṃ. Dānañhi loke sakkasampattiṃ deti, mārasampattiṃ brahmasampattiṃ cakkavattisampattiṃ sāvakaṇāmiññaṇaṃ paccekabodhiññaṇaṃ abhisambodhiññaṇaṃ deti”ti evamādinā dānaguṇappaṭisaṃyuttakathā.

Yasmā pana dānaṃ dadanto sīlaṃ samādātuṃ sakkoti, tasmā tadanantaraṃ sīlakathaṃ kathesi. Dānañhi nāma dakkhiṇeyyesu hitajjhāsayena pūjanajjhāsayena vā attano santakassa paresaṃ pariccajanaṃ, tasmā dāyako sattesu ekantahitajjhāsayo purisapuggalo, paresaṃ vā santakaṃ¹ haratīti aṭṭhānametaṃ. Tasmā dānaṃ dadanto sīlaṃ samādātuṃ sakkotīti dānānantaraṃ sīlaṃ vuttaṃ. Apica **dānakathā** tāva pacurajanesupi pavattiyā sabbasādhāraṇattā sukarattā sīle paṭiṭṭhānassa upāyabhāvato ca ādito kathitā. Pariccāgasīlo hi puggalo pariggahavatthūsu nissaṅgabhāvato sukheneva sīlāni samādiyati, tattha ca suppaṭiṭṭhito hoti. Sīlena dāyakaṇāpāṭiggāhakavisuddhito parānuggahaṃ vatvā parapīḷānivattivacanato kiriyadhammaṃ vatvā akiriyadhammavacanato bhogayasa sampattihetuṃ vatvā bhavasampattihetuvacanato ca dānakathānantaraṃ sīlakathā kathitā.

Sīlakathā nāma “sīlaṃ nāmetaṃ avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ. Sīlaṃ nāmetaṃ mama vaṃso, ahaṃ saṅkhaṇḍapālanāgarājakāle bhūridattānāgarājakāle campeyyanāgarājakāle sīlavarājakāle mātuposakahatthirājakāle chaddantahatthirājakāleti anantesu attabhāvesu sīlaṃ paripūresim. Idhalokaṇāparalokasampattīnañhi sīlasadisā avassayo sīlasadisā paṭiṭṭhā ārammaṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ natthi, sīlālaṇkārasadisā alaṇkāro natthi, sīlapupphaṇḍasādisā pupphaṃ natthi, sīlagandhasadisā gandho natthi. Sīlālaṇkārena hi alaṇkataṃ sīlakusumaṇḍilāṇaṃ sīlagandhānulittaṃ sadevakopi loko olovento tittim na gacchatī”ti evamādisīlaguṇappaṭisaṃyuttakathā.

Idaṃ pana sīlaṃ nissāya ayaṃ saggo labbhatīti dassanattham sīlānantaraṃ saggakataṃ kathesi. **Saggatathā** nāma “ayaṃ saggo nāma iṭṭho kanto

1. Purisapuggalo pare hanti, paresaṃ vā santakaṃ (Syā)

manāpo, nīccamettha kīlā, nīccaṃ sampattiyo labbhanti, cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukhaṃ dibbasampattiṃ paṭilabhani, tāvatimsā tisso ca vassakoṭṭiyo saṭṭhi ca vassasatasahassāni”ti evamādisaggaguṇapaṭisaṃyuttakathā. Saggasampattiṃ kathayantānañhi buddhānaṃ mukhaṃ nappahoti. Vuttampi cetam “anekapariyāyena kho ahaṃ bhikkhave saggakathaṃ katheyyan”ti-ādi.

Evam saggakathāya palobhetvā puna hatthiṃ alaṅkaritvā tassa soṇḍaṃ chindanto viya ayampi saggo anicco addhuvo, na ettha chandarāgo kātābhoti dassanattamaṃ “appaśādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo”ti-ādīnā¹ nayena kāmānaṃ ādīnavaṃ okāraṃ saṃkilesaṃ kathesi. Tattha **ādīnavoti** doso, aniccatādīnā appaśādatādīnā ca dūṣitabhāvoti attho. Atha vā ādīnaṃ vāti pavattatīti **ādīnavo**, paramakapaṇatā. Tathā ca kāmā yathābhūtaṃ paccavekkhantānaṃ paccupaṭiṭṭhanti. **Okāro**ti lāmakabhāvo nihīnabhāvo aṣeṭṭhehi sevitaḥḥatā seṭṭhehi na sevitaḥḥatā ca. **Saṃkilesoti** tehi sattānaṃ saṃkilissaṇaṃ, vibādhetabbatā upatāpetabbatāti attho.

Evam kāmādīnavena tajjetvā **nekkhamme ānisaṃsaṃ pakāsesi**. Yattakā ca kāmesu ādīnavā, paṭipakkhato tattakāva nekkhamme ānisaṃsā. Apica “nekkhammaṃ nāmetam asambādham asamkiliṭṭham, nikkhantaṃ kāmehi, nikkhantaṃ kāmāsaññāya, nikkhantaṃ kāmavitaḥkehi, nikkhantaṃ kāmāpariṭṭhehi, nikkhantaṃ byāpārato”ti-ādīnā nayena nekkhamme ānisaṃsaṃ pakāsesi, pabbajjāya jhānādīsu ca guṇe vibhāvesi vaṇṇesi. Ettha ca saggaṃ kathetvā svāyaṃ saggo rāgādīhi upakkiliṭṭho, sabbathāpi anupakkiliṭṭho ariyamaggoti dassanattamaṃ saggānantaraṃ maggo kathetabbo. Maggañca kathentena tadadhigamupāyasandassanattamaṃ saggapariyāpannāpi pageva itare sabbepi kāmā nāma bahvādīnavā aniccā addhuvā vipariṇāmadhammāti kāmānaṃ ādīnavo, hīnā gāmmā pothujjanikā anariyā anattasaññitāti tesam okāro lāmakabhāvo, sabbepi bhavā kilesānaṃ vatthubhūṭatī tattha saṃkilesaṃ, sabbasaṃkilesavippamuttaṃ nibbānanti nekkhamme

1. Ma 1. 126; Vi 2. 176 piṭṭhesu.

ānisaṃso ca kathetabboti kāmesu ādīnavo okāro saṃkilesa nekkhamme ca ānisaṃso pakāsitoti daṭṭhabbāṃ.

Kallacittanti kammaniyacittāṃ, heṭṭhā pavattitadesanāya assaddhiyādīnaṃ cittadosānaṃ vigatattā uparidesanāya bhājanabhāvūpagamanena kammakkhamacittanti attho. Assaddhiyādayo vā yasmā cittassa rogabhūtā tadā tassa vigatā, tasmā kallacittāṃ arogacittanti attho. Diṭṭhimānādikilesavigamena **muducittāṃ**, kāmaccchandādivigamena **vinīvaraṇacittāṃ**, sammāpaṭipattiyaṃ ulārapītipāmojjayogena **udaggacittāṃ**. Tattha saddhāsampattiyaṃ pasannacittāṃ yadā bhagavā aññāsīti sambandho. Atha vā **kallacittanti** kāmaccchandavigamena arogacittāṃ. **Muducittanti** byāpādavigamena mettāvasena akaṭṭhinacittāṃ. **Vinīvaraṇacittanti** uddhaccakukkuccavigamena vikkhepassa vigatattā tena apihitacittāṃ. **Udaggacittanti** thinamiddhavigamena sampaggahavasena alīnacittāṃ. **Pasannacittanti** vicikicchavigamena sammāpaṭipattiyaṃ adhimuttacittanti evampettha attho veditabbo. **Sāmuikkāṃsīkā**ti sāmāṃ ukkāṃsīkā, attanāyeva uddharitvā gahitā, sayambhūñāṇena diṭṭhā asādhāraṇā aññesanti attho. Kā ca pana sāti? Ariyasaccadesanā. Tenevāha “dukkhaṃ samudayaṃ nirodhaṃ maggaṃ”ti.

Seyyathāpīti-ādīnā upamāvasena tassa kilesappahānaṃ ariyamagguppādaṇca dasseti. **Apagatakāḷakanti** vigatakāḷakāṃ. **Sammadevāti** suṭṭhuṃ eva. **Rajananti** nīlapītādiraṅgaajātaṃ. **Paṭiggaṇheyyāti** gaṇheyya, pabhassaraṃ bhavēyya. **Tasmiṃ yeva āsaneti** tassaṃyeva nisajjāyaṃ. Etenassa lahuvipassakatā tikkhapaññatā sukhapaṭipadakhippābhīññatā ca dassitā hoti. **Virajanti**-ādi vuttanayameva. Tatridaṃ upamāsaṃsandanaṃ—vatthaṃ viya cittāṃ, vatthassa āgantukamalehi kiliṭṭhabhāvo viya cittassa rāgādīmalehi saṃkiliṭṭhabhāvo, dhovanasilā viya anupubbikathā, udakaṃ viya saddhā, udakena temetvā temetvā ūsagomayachārikakhārakehi kāḷakapadesa sammadditvā vatthassa dhovanapayogo viya saddhāsinehena temetvā temetvā satisamādhīpaññāhi dose sithile katvā sīlasutādividhinā¹ cittassa sodhane vīriyārambho, tena payogena vatthe kāḷakāpagamo viya vīriyārambhena kilesavikkhambhanaṃ,

1. Sithilīkatādividhinā (Syā)

raṅgajātaṃ viya ariyamaggo, tena suddhassa vatthassa pabhassarabhāvo viya vikkhambhitakilesassa cittassa maggena pariyodapananti.

27. **Assadū**teti āruḷha-asse dūte. **Iddhābhisāṅkhā**ranti iddhikiriyaṃ. **Abhisāṅkha**reṣīti abhisāṅkhari, akāṣīti attho. Kimatthanti ce? Ubhinnaṃ paṭilabhitabbavisesantarāyanisedhanatthaṃ. Yadi hi so puttāṃ passeyya, puttassapi arahattappatti seṭṭhissapi dhammacakkhupaṭilābho na siyā. Adiṭṭhasaccopi¹ hi “dehi te mātuyā jīvitan”ti yācanto kathaṇhi nāma vikkhepaṃ paṭibāhitvā bhagavato dhamma desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā dhammacakkuṃ paṭilabheyya, yaso ca evaṃ tena yāciyamāno kathaṃ taṃ vikkhepaṃ paṭibāhitvā arahatte paṭiṭṭhaheyya.

Etadavocāti bhagavato dhammadesanaṃ abbhanumodamāno etaṃ “abhikkantaṃ bhante”ti-ādivacanaṃ avoca. **Abhikkanta**-saddo cāyamidha abbhanumodane, tasmā sādhu sādhu bhanteti vuttaṃ hoti.

“Bhaye kodhe pasaṃsāyaṃ, turite kotūhalacchare.

Hāse soke pasāde ca, kare āmeḍitaṃ budho”ti—

Imināva lakkhaṇena idha pasādavasena pasaṃsāvasena cāyaṃ dvikkhattuṃ vuttoti veditabbo. **Seyyathā**pīti-ādinā catūhi upamāhi bhagavato desanaṃ thometi. Tattha **nikkujji**tanti adhomukhaṭṭhapitaṃ heṭṭhāmukhajātaṃ vā. **Ukkujje**yyāti uparimukhaṃ kareyya. **Paṭiccha**nanti tiṇapaṇṇādichāditāṃ. **Vivare**yyāti ugghāṭeyya. **Mūḷha**sāti disāmūḷhassa. **Maggā**ṃ ācikkheyyāti hatthe gahetvā “esa maggo”ti vadeyya. **Andhakā**reti kāḷapakkhacātuddasī adḍharatti ghanavanasaṇḍa meghapaṭalehi caturaṅgatame.

Evaṃ desanaṃ thometvā imāya desanāya ratanattaye pasannacitto pasannākāraṃ karonto “**esāhan**”ti-ādimāha. Tattha **esāhan**ti eso ahaṃ. **Upāsaka**ṃ maṃ bhagavā dhāretūti maṃ bhagavā “upāsako ayan”ti evaṃ dhāretu, jānātūti attho. **Ajja**taggeti etthāyaṃ agga-saddo ādi-atthe, tasmā **ajja**taggeti ajjataṃ ādim

1. Diṭṭhasaccopi (Ka)

katvāti evamattho veditabbo. Ajjatanti ajjabhāvaṃ. “Ajjadagge”ti vā pāṭho, **da-kāro** padasandhikaro, ajja aggaṃ katvāti attho. **Pāṇupetanti** pāṇehi upetaṃ. Yāva me jīvitam pavattati, tāva upetaṃ, anaññasatthukaṃ tīhi saraṇagamanehi saraṇaṃ gataṃ upāsakaṃ kappiyakārakaṃ maṃ bhagavā dhāretu jānātu. Ahañhi sacepi me tikhiṇena asinā sīsaṃ chindeyya, neva buddhaṃ “na buddho”ti vā, dhammaṃ “na dhammo”ti vā, saṃghaṃ “na saṃgho”ti vā vadeyyanti evaṃ attasanniyyātanena saraṇaṃ agamāsi. Evaṃ “abhikkantaṃ”ti-ādīnaṃ anuttānapadattho veditabbo, vitthāro pana heṭṭhā verañjakaṇḍavaṇṇanāyaṃ¹ āgatoyevāti idha na dassito.

28. **Bhūmiṃ paccavekkhantassāti** attanā diṭṭhamatthaṃ paccavekkhantassa. **Iddhābhisāṅkhāraṃ paṭippassambhesīti** yathā taṃ seṭṭhi gahapati tattha nisinnova yasaṃ kulaputtaṃ passati, tathā adhiṭṭhāsīti attho. **Adhivāsetūti** sampaṭicchatu. **Ajjatanāyāti** yaṃ me tumhesu sakkāraṃ karoto ajja bhavissati puññaṅca pītipāmojjaṅca, tadatthāya. **Adhivāsesi bhagavā tuṇhībhāvenāti** bhagavā kāyaṅgaṃ vā vācaṅgaṃ vā acopetvā abbhantareyeva khantiṃ karonto tuṇhībhāvena adhivāsesi, seṭṭhissa anuggahatthaṃ manasāva sampaṭicchīti vuttaṃ hoti. **“Ehi bhikkhū”ti bhagavā avocāti** tassa kira iddhimayapattacīvarassa upanissayaṃ olokento anekāsu jātisu cīvarādi-aṭṭhaparikkhāradānaṃ disvā **“ehi bhikkhū”ti** avoca. So tāvadeva bhaṇḍu kāsāvavasano aṭṭhahi bhikkhuparikkhārehi sarīre paṭimukkeheva vassasaṭṭhikatthero² viya bhagavantaṃ namassamānova nisīdi. Yo hi cīvarādi-ke aṭṭha parikkhāre pattacīvameva vā sotāpannādi-ariyassa puthujjanasseva vā sīlasampannassa datvā “idaṃ parikkhāradānaṃ anāgate ehibhikkhubhāvāya paccayo hotū”ti patthanaṃ paṭṭhabeti, tassa taṃ sati adhikārasampattiyaṃ buddhānaṃ sammukhībhāve iddhimayaparikkhāra lābhāya saṃvattatīti veditabbaṃ.

29. **Paṇītenāti** uttamena. **Sahatthāti** sahatthena. **Santappetvāti** suṭṭhu tappetvā, paripuṇṇaṃ suhitaṃ yāvadatthaṃ katvā. **Sampavāretvāti** suṭṭhu pavāretvā, alaṃ alanti hatthasaññāya paṭikkhipāpetvā. **Bhuttāvinti**

1. Vi-Ṭṭha 1. 138 piṭṭhe.

2. Vassasatikatthero (Syā)

bhuttavantam. **Onītapattapāṇinti** pattato onītapāṇim, apanītahatthanti vuttam hoti. “Onittapattapāṇin”tipi pāṭho, tassattho—onittam nānābhūtam vinābhūtam pattam pāṇito assāti onittapattapāṇi, tam **onittapattapāṇim**, hatthe ca pattañca dhovivā ekamantam pattam nikkhipivā nisinnanti attho. **Ekamantam nisīdimśūti** bhagavantam evambhūtam ñatvā ekasmiṃ okāse nisīdimśūti attho. **Dhammiyā kathāyāti**—ādīsu taṅkhaṇānurūpāya dhammiyā kathāya diṭṭhadhammikasamparāyika-attham **sandassetvā** kusale ca dhamme **samādapetvā** tattha ca nam **samuttejetvā** sa-ussāham katvā tāya ca sa-ussāhatāya aññehi ca vijjamānagūṇehi **sampahamsetvā** dhammaratanavassam vassivā utthāyāsanaṃ pakkāmi.

Yasassa pabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catugihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā

30. Idāni tassa sahāyānam pabbajjam dassento “**assosum kho**”ti-ādimāha. Tatrāyam anuttānapadavaṇṇanā—seṭṭhino ca anuseṭṭhino ca yesam kulānam tāni seṭṭhānuseṭṭhīni kulāni, tesam **seṭṭhanuseṭṭhīnam kulānam**, paveṇivasena āgatehi seṭṭhīhi ca anuseṭṭhīhi ca samannāgatānam kulānanti attho. **Vimaloti**—ādīni tesam puttānam nāmāni. **Kesamassum ohāretvāti** kesañca massuñca oropetvā. **Kāsāyāni vatthānīti** kāsāyarasapītāni brahmacariyam carantānam anucchavikāni vatthāni. **Orakoti** ūnako lāmako. Sesamettha vuttanayameva.

Catugihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paññāsagihisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā

31. Paññāsamattānam gihisahāyānam pabbajjāyapi yaṃ vattabban, tam vuttameva. Imesam pana sabbesam pubbayogo vattabboti tam dassetum

“Yasa-ādīnaṃ kulaputtānaṃ ayaṃ pubbayogo”ti-ādimāha. Tattha vaggabandhanenāti gaṇabandhanena, ekībhūtāti vuttaṃ hoti. **Anāthasarīrānī**ti anāthāni matakaḷavarāni. **Paṭijaggantāti** bahi nīharitvā jhāpentā.

Paññāsagitisahāyapabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Mārakathāvaṇṇanā

32. Idāni saraṇagamanūpasampadaṃ dassetuṃ “**atha kho bhagavā**”ti-ādi āraddhaṃ. Tatrāyaṃ anupubbapadavaṇṇanā¹—**muttāhanti** mutto ahaṃ. **Cārikanti** anupubbagamanacārikaṃ, gāmanigamarājadhānīsu anukkamena gamanasāṅkhātāṃ cārikanti attho. **Carathāti** divasaṃ yojanaparamaṃ gacchantā caratha. **Mā ekena dve agamitthāti** ekena maggena dvīsu gatesu ekasmiṃ dhammaṃ desente ekena tuṇhībhūtena ṭhātabbaṃ hoti, tasmā evamāha. **Ādikalyāṇanti**-ādimhi kalyāṇaṃ sundaraṃ bhaddakaṃ, tathā **majjhapiyosānesu**. Ādimajjhapiyosānañca nāmetaṃ sāsanassa ca desanāya ca vasena dubbidhaṃ. Tattha sāsanassa sīlaṃ ādi, samathavipassanāmaggā majjhaṃ, phalanibbānāni pariyosānaṃ. Sīlasamādhayo vā ādi, vipassanāmaggā majjhaṃ, phalanibbānāni pariyosānaṃ. Sīlasamādhivipassanā vā ādi, maggo majjhaṃ, phalanibbānāni pariyosānaṃ. Desanāya pana catuppadikagāthāya tāva paṭhamapādo ādi, dutiyatatiyā majjhaṃ, catuttho pariyosānaṃ. Pañcapadachappadānaṃ paṭhamapādo ādi, avasānapādo pariyosānaṃ, sesā majjhaṃ. Ekānusandhikassa suttassa nidānaṃ ādi, idamavocāti pariyosānaṃ, sesaṃ majjhaṃ. Anekānusandhikassa suttassa majjhe bahukampi anusandhi majjhameva, nidānaṃ ādi, idamavocāpi pariyosānaṃ. **Sātthanti** sātthakaṃ katvā desetha. **Sabyañjananti** byañjanehi ceva padehi ca paripūraṃ katvā desetha. **Kevalaparipuṇṇanti** sakalaparipuṇṇaṃ. **Parisuddhanti** nirupakkilesaṃ. **Brahmacariyanti** sikkhattayasaṅgahaṃ sāsanabrahmacariyaṃ. **Pakāsethāti** āvi karotha.

Apparajakkhajātikāti paññācakkhumhi appakilesarajasabhāvā, dukūlasāṇiyā paṭicchannā viya catuppadikagāthāpariyosāne arahattaṃ pattuṃ

1. Saṃ-Ṭṭha 1. 157 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

samattā sattā santīti attho. **Parihāyantī**ti alābhaparihāniyā dhammato parihāyanti. Tenevāha “**anadhigataṃ nādhigacchantā visesādhigamato parihāyantī**”ti. **Senānigamoti** senāya nigamo. Paṭhamakappikānaṃ kira tasmim̐ ṭhāne senāniveso ahosi, tasmā so padeso “senānigamo”ti vuccati. “Senānigāmo”tipi pāṭho, senāni nāma sujātāya pitā, tassa gāmoti attho. **Tenupasaṅkamissāmī**ti nāhaṃ tumhe uyyojetvā pariveṇādīni kāretvā upaṭṭhākādīhi paricariyamāno viharissāmi, tiṇṇaṃ pana jaṭilānaṃ aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahassāni dassetvā dhammameva desetum upasaṅkamissāmi.

33. **Māro pāpimāti** attano visayaṃ atikkamituṃ paṭipanne satte māretīti **māro**, pare pāpe niyojeti, sayam vā pāpe niyuttoti **pāpimā**. Aññānipissa kaṇho adhipati vasavattī antako namuci pamattabandhūti-ādīni bahūni nāmāni, idha pana nāmadvayameva gahitaṃ. **Upasaṅkamī**ti “ayaṃ samaṇo gotamo mahāyuddhaṃ vicārento viya 'mā ekena dve agamittha, dhammaṃ desetha'ti saṭṭhi jane uyyojeti, imasmim̐ pana ekasmimpi dhammaṃ desente mayhaṃ cittassa sātāṃ natthi, evaṃ bahūsu desentesu kuto bhavissati, paṭibāhāmi na”ti cintetvā upasaṅkami.

Sabbapāsehiti sabbehi kilesapāsehi. **Ye dibbā ye ca mānusāti** ye dibbakāma guṇasaṅkhātā mānusakakāmaguṇasaṅkhātā ca kilesapāsā nāma atthi, sabbehi tehi tvaṃ baddhoti vadati. **Mahābandhanabaddhoti** mahatā kilesabandhanena baddho, mahati vā bandhane baddho, kilesabandhanassa ṭhānabhūte bhavacārake baddhoti attho. **Na me samaṇa moggasī**ti samaṇa tvaṃ mama visayato na muccissasi. “Na me samaṇa moggasī”ti ca idaṃ māro “muttāhaṃ bhikkhave sabbapāsehi”ti bhagavato vacanaṃ asaddahanto vadati, saddahantopi vā “evamayaṃ paresaṃ sattānaṃ moggasāya ussāhaṃ na kareyyā”ti santajjento kohaṇṇe ṭhatvā vadati.

Nihatoti tvaṃ mayā nihato, nibbisevanabhāvaṃ gamito parājītoti attho. Antalikkhe carante pañcābhinnēpi bandhatīti **antalikkhacaro**. Rāgapāso hi antalikkhacaresupi kiccasāddhanato

“antalikkhacaro”ti vuccati, teneva naṃ māropi antalikkhacaroti maññati.
Manasi jātoti **mānaso**, manasampayuttoti attho. Sesamettha uttānatthameva.

Mārakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pabbajjūpasampadākathāvaṇṇanā

34. “Anujānāmi bhikkhave”ti-ādikāya pana pāḷiyā yo
pabbajjūpasampadā vinicchayo vattabbo, taṃ vitthārato dassetuṃ
“**pabbajjāpekkhaṃ kulaputtaṃ pabbājentenā**”ti-ādimāha. Tattha ye puggalā
paṭikkhittāti sambandho. **Sayaṃ pabbajetabboti** kesacchedanādīni sayaṃ
karontena pabbājetabbo. Kesacchedanaṃ kāsāyacchādanaṃ saraṇadānanti hi
imāni tīni karonto “**pabbājeti**”ti vuccati. Etesu ekaṃ dve vāpi karonto tathā
voharīyatiyeva, tasmā **etaṃ pabbājehīti** kesacchedanaṃ kāsāyacchādanañca
sandhāya vuttaṃ. **Upajjhāyaṃ uddissa pabbājeti**ti etthāpi eseva nayo.
Khaṇḍasīmaṃ netvāti bhaṇḍukammārocanapariharaṇatthaṃ vuttaṃ. Tena
sabhikkhuke vihare aññampi “etassa kese chindā”ti vattuṃ na vaṭṭati.
Pabbājetvāti kesacchedanaṃ sandhāya vadati. **Bhikkhuto añño pabbājetuṃ**
na labhatīti saraṇadānaṃ sandhāya vuttaṃ. Tenevāha “**sāmaṇero panā**”ti-
ādi. **Bhabbarūpoti** bhabbasabhāvo. Tamevatthaṃ pariyāyantarena vibhāveti
“**sahetuko**”ti. **Ñātoti** pākaṭo. **Yasassīti** parivārasampattiya samannāgato.

Vaṇṇasaṇṭhānagandhāsayaṃ okāsavasena asuciṃ jegucchapaṭikūlabhāvaṃ
pākaṭaṃ karontenāti sambandho. Tattha **kesā** nāmete vaṇṇatopi paṭikūlā,
saṇṭhānatopi gandhatopi āsayatopi okāsatopi paṭikūlā. Manuññepi¹ hi
yāgupatte vā bhattapatte vā kesavaṇṇaṃ kiñci disvā “kesamissakamidaṃ,
haratha naṃ”ti jigucchanti, evaṃ kesā **vaṇṇato** paṭikūlā. Rattim bhuñjantāpi
kesasaṇṭhānaṃ akkavākaṃ vā makacivākaṃ vā

1. Visuddhi 1. 242; Abhi-Ṭṭha 2. 222; Sārattha-Ṭṭi 2. 173 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

chupitvā tatheva jigucchanti, evaṃ **saṇṭhānato** paṭikūlā. Telamakkhana pupphadhūmādisaṅkhāravirahitānañca kesānaṃ gandho paramajeguccho hoti, tato jegucchataro aggimhi pakkhittānaṃ. Kesā hi vaṇṇasaṇṭhānato appaṭikūlāpi siyūṃ, **gandhena** pana paṭikūlāyeva. Yathā hi daharassa kumārakassa vaccaṃ vaṇṇato haliddivaṇṇaṃ, saṇṭhānatopi haliddipiṇḍisaṇṭhānaṃ. Saṅkāraṭṭhāne chaḍḍitañca uddhumātakakālasunakhasarīraṃ vaṇṇato tālapakkavaṇṇaṃ, saṇṭhānato vaṭṭetvā vissatṭhamudiṅgasāṇṭhānaṃ, dāṭhāpissa sumanamakuḷasadisā, taṃ ubhayampi vaṇṇasaṇṭhānato siyā appaṭikūlaṃ, gandhena pana paṭikūlameva, evaṃ kesāpi siyūṃ vaṇṇasaṇṭhānato appaṭikūlā, gandhena pana paṭikūlāyevāti. Yathā pana asuciṭṭhāne gāmanissandena jātāni sūpeyyapaṇṇāni nāgarikamanussānaṃ jegucchāni honti aparibhogāni, evaṃ kesāpi pubbalohitamuttakarīsapittasemhādinissandena jātattā paramajegucchāti **evaṃ āsayato** paṭikūlā. Ime ca kesā nāma gūtharāsīmhi uṭṭhitakaṇṇakaṃ viya ekatimsakoṭṭhāsarāsīmhi jātā, te susānaṃsaṅkāraṭṭhānādīsu jātasākaṃ viya parikhādīsu jātakamalakuvalayādipupphaṃ viya ca asuciṭṭhāne jātattā paramajegucchāti evaṃ **okāsato** paṭikūlāti-ādinā nayena tacapañcakassa vaṇṇādivasena paṭikūlabhāvaṃ pakāsentenāti attho.

Nijjīvanissattabhāvaṃ vā pākaṭaṃ karontenāti ime kesā nāma sīsakaṭāhapaliveṭhanacamme jātā. Tattha yathā vammikamatthake jātesu kunthatiṇesu na vammikamatthako jānāti “mayi kunthatiṇāni jātānī”ti, nāpi kunthatiṇāni jānanti “mayāṃ vammikamatthake jātānī”ti, evameva na sīsakaṭāhapaliveṭhanacammaṃ jānāti “mayi kesā jātā”ti, nāpi kesā jānanti “mayāṃ sīsakaṭāhapaliveṭhanacamme jātā”ti. Aññamaññaṃ ābhogapaccavekkhaṇarahitā ete dhammā. Iti kesā nāma imasmiṃ sarīre pāṭiyekko koṭṭhāso acetano abyākato suñño nissatto thaddho pathaviḍhātūti-ādinā nayena nijjīvanissattabhāvaṃ pakāsentena. **Pubbeti** purimabuddhānaṃ santike. **Maddita saṅkhāro**ti nāmarūpavavatthānena ceva paccayapariggahavasena ca ñāṇena parimadditasāṅkhāro. **Bhāvitabhāvanoti** kalāpasammasanādinā sabbaso kusalahāvanāya pūraṇena bhāvitabhāvano.

Adinnam na vaṭṭatīti ettha pabbajjā na ruhatīti vadanti. **Anuññāta-upasampadā**ti ñatticatutthakammena anuññāta-upasampadā. **Ṭhānakaraṇasampadanti** ettha urādīni ṭhānāni, saṃvutādīni karaṇānīti vedītabbāni. Anunāsikantaṃ katvā dānakāle antarā vicchedaṃ akatvā dātabbānīti dassetuṃ “**ekasambandhānī**”ti vuttaṃ. **Vicchindītvāti** ma-kāraṇaṃ katvā dānasamaye vicchedaṃ katvā. **Sabbamassa kappiyākappiyaṃ ācikkhitabbanti** dasasikkhāpadavinimuttaṃ parāmāsāparāmāsādibhedam kappiyā kappiyaṃ ācikkhitabbam. **Ābhisamācārikesu vinetabboti** iminā sekhiya-upajjhāyavattādi-ābhisamācārikasīlamanena pūretabbam, tattha ca kattabbassa akaraṇe akattabbassa ca karaṇe daṇḍakammāraho hotīti dīpeti.

Pabbajjūpasampadākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dutiyamāarakathāvaṇṇanā

35. **Atha kho bhagavā vassamvutṭhoti**-ādikāya pana pāḷiyā ayaṃ apubbapadavaṇṇanā. **Yoniso manasikārāti** upāyamanasikārena, aniccādīsū aniccādito manasikaraṇenāti attho. **Yoniso sammappadhānāti** upāyavīriyena, anuppannākusalānuppadanādividhinā pavattavīriyenāti attho. **Vimuttīti** ukkaṭṭhaniddesena arahattaphala vimutti vuttā. **Ajjhabhāsīti** “ayaṃ attanā vīriyaṃ katvā arahattaṃ patvāpi na tussati, idāni aññesampi 'pāpuṇāthā'ti ussāhaṃ karoti, paṭibāhessāmi nan”ti cintetvā abhāsī. **Mārapāsenāti** kilesapāsenā. Sesamettha vuttanayameva.

Dutiyamāarakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhaddavaggiyakathāvaṇṇanā

36. Timsa bhaddavaggiyavatthumhi **yathābhirantaṃ viharitvāti** yathā-ajjhāsayaṃ viharitvā. Buddhānañhi ekasmiṃ ṭhāne vasantānaṃ chāyūdakādīnaṃ vipattim vā aphāsukasenaśanaṃ vā manussānaṃ assaddhādibhāvaṃ vā

āgamma anabhirati nāma natthi, tesam sampattiyā “idha phāsum viharāmā”ti abhiramitvā ciravihāropi natthi. Yattha pana tathāgate viharante sattā saraṇesu vā tīsu paṭiṭṭhahanti, sīlāni vā samādiyanti, pabbajanti vā, sotāpattimaggādīnaṃ vā paresaṃ upanissayo hoti, tattha buddhā satte tāsu sampattīsu paṭiṭṭhāpana-ajjhāsayena vasanti, tāsāṃ abhāve pakkamanti. Tena vuttaṃ “**yathā-ajjhāsayāṃ viharitvā**”ti. **Ajjhogāhetvāti** pavisitvā. **Timsamattāti** timsapamāṇā. Sesamettha vuttanayameva.

Bhaddavaggiyakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Uruvelapāṭihāriyakathāvaṇṇanā

37-38. Uruvelakassapavatthumhi **jaṭiloti** jaṭādharo. Jaṭā assa atthīti hi **jaṭilo**. Netīti **nāyako**, sāmāṃ vineti attano laddhiṃ sikkhāpetīti **vināyako**. **Sace te kassapa agarūti** kassapa sace tuyhaṃ bhāriyaṃ aphāsukaṃ kiñci natthi. **Agyāgāreti** aggisālāyaṃ. **Ubhinnaṃ sajotibhūtānanti** ubhosu sajotibhūtesu pajjalitesu. **Yatra hi nāmāti** yo nāma.

39. **Ajjaṇhoti** ajja ekadivasaṃ. **Aggisālamhīti** agyāgāre. **Sumanamanasoti** sundaracittasaṅkhātamano. **Tejodhātūsu kusaloti** tejokasiṇasamāpattīsu kusalo. **Udicchareti** ullokesuṃ, parivāresunti vā attho. **Pattamhi odahitvāti** patte pakkhipitvā. **Dhuvabhattenāti** niccabhattenā.

40. **Abhikkantāya rattiyāti** ettha **abhikkanta**-saddo khaye vattati, tena parikkhī ṇāya rattiyāti attho. Ete hi cattāro mahārājāno majjhimayāmasamanantare āgatā. Niyāmo kiresa devatānaṃ, yadidaṃ buddhānaṃ vā buddhasāvakaṇaṃ vā upaṭṭhānaṃ āgacchantā majjhimayāmasamanantare āgacchanti. **Abhikkantavaṇṇāti** abhirūpachavi vaṇṇā, iṭṭhavaṇṇā manāpavaṇṇāti vuttaṃ hoti. Devatā hi manussalokaṃ āgacchamānā pakativāṇaṃ

pakati-iddhimjahitvā oḷārikaṃ attabhāvaṃ katvā
 atirekavaṇṇavatthālāṅkāṛakāyādīhi obhāsaṃ muñcamānādivasena ca dibbaṃ
 iddhānubhāvañca nimminivā naṭasamajjādīni gacchantā manussā viya
 abhisāṅkhatena kāyena āgacchanti. Tattha kāmāvacarā anabhisaṅkhatenapi
 āgantum sakkonti oḷārikarūpattā. Tathā hi te kabaḷikārāhārabhakkhā,
 rūpāvacarā pana anabhisaṅkhatena kāyena āgantum na sakkonti
 sukhumatararūpattā. Tesañhi atisukhumova attabhāvo, na tena
 iriyāpathakappanaṃ hoti. Tasmā brahmalokepi brahmāno yebhuyyena
 nimmitarūpeneva pavattanti. Mūlapaṭisandhirūpañhi nesaṃ ativiya
 sukhumamahārūpaṃ¹, kevalaṃ taṃ cittuppādassa nissayādhiṭṭhānabhūtaṃ
 saṅghānavantaṃ hutvā tiṭṭhati.

Kevalakappanti ettha **kevala**-saddassa anavasesattaṃ² attho,
kappa-saddassa samantabhāvo, tasmā **kevalakappaṃ vanasaṇḍanti**
 anavasesaṃ samantato vanasaṇḍanti attho. Anavasesaṃ pharituṃ
 samatthassapi hi obhāsassa kenaci kāraṇena ekadesapharaṇampi siyā, ayaṃ
 pana sabbaso pharatīti dassetuṃ samantattho kappa-saddo gahito. Atha vā
 īsaṃ asamatthaṃ kevalakappaṃ. Bhagavato pabhāya anobhāsitameva hi
 padesaṃ devatā attano pabhāya obhāsenti. Na hi bhagavato pabhā kāyaci
 pabhāya abhibhūyati, sūriyādīnampi pana pabhaṃ sā abhibhuyya tiṭṭhatīti.
Obhāsetvāti vatthālāṅkārasarīrasamuṭṭhitāya ābhāya pharitvā, cando viya
 sūriyo viya ca ekobhāsaṃ ekapajjotaṃ karitvāti attho. Devatānañhi
 sarīrābhā dasadvādasayojanamattaṭṭhānaṃ tato bhiyyopi pharitvā tiṭṭhati,
 tathā vatthābharaṇādīsu samuṭṭhitā pabhā. **Catuddisāti** catūsu disāsu. **Yatra**
hi nāmāti yaṃ nāma.

43. **Aṅgamagadhāti** ubho aṅgamagadharaṭṭhavāsino. **Iddhipāṭihāriyanti**
 iddhibhūtaṃ pāṭihāriyaṃ, na ādesanānusāsanaṭṭhāriyanti attho. Tividhañhi
 pāṭihāriyaṃ iddhipāṭihāriyaṃ ādesanāpāṭihāriyaṃ anusāsanaṭṭhāriyanti.
 Tattha “idha bhikkhu ekopi hutvā bahudhā hoti, bahudhāpi hutvā eko hoti
 āvibhāvaṃ tirobhāvan”ti-ādinayappavattaṃ³

1. Sukhumaṃ pabhāvarūpaṃ (Syā)

2. Anavasesanti (Ka)

3. Dī 1. 73, 74; Ma 1. 98; Saṃ 1. 342; Saṃ 3. 247 piṭṭhesu.

iddhividhameva **iddhipāṭihāriyam**. “Idha bhikkhu parasattānaṃ parapuggalānaṃ cittampi ādisati, cetasikampi ādisati, vitakkitampi ādisati, vicāritampi ādisati 'evampi te mano, itthampi te mano'ti”ādinayappavattam¹ parassa cittaṃ ñatvā kathanam **ādesanā pāṭihāriyam**. “Idha bhikkhu evamanusāsati 'evam vitakketha, mā evam vitakkayittha, evam manasi karotha, mā evam mānasā karittha, idam pajahatha, idam upasampajja viharathā'ti”¹ evamādinayappavattā sāvakānaṃ buddhānañca sabbakālaṃ desetabba dhammadesanā **anusāsaniṭpāṭihāriyam**.

Tattha² pāṭihāriyapadassa vacanattam paṭipakkhaharaṇato rāgādikilesāpana yanato **pāṭihāriyanti** vadanti. Bhagavato pana paṭipakkhā rāgādayo na santi ye haritabbā, puthujjanānampi vigatūpakkilesa aṭṭhaguṇasamannāgate citte hatapaṭipakkhe iddhividham vattati, tasmā tattha pavattavohārena ca na sakkā idha pāṭihāriyanti vattum. Sace pana mahākāruṇikassa bhagavato veneyyagatā ca kilesā paṭipakkhā, tesam haraṇato **pāṭihāriyanti** vuttaṃ, evam sati yuttametam. Atha vā bhagavato ca sāsanaṃ ca paṭipakkhā titthiyā, tesam haraṇato **pāṭihāriyam**. Te hi diṭṭhiharaṇavasena diṭṭhippakāsane asamatthabhāvena ca iddhi-ādesanānusāsanihi haritā apanītā hontīti. **Paṭīti** vā ayaṃ saddo pacchāti etassa attham bodheti “tasmiṃ paṭipaviṭṭhamhi, añño āgañchi brāhmaṇo”ti-ādīsu³ viya, tasmā samāhite citte vigatūpakkilesena katakiccena pacchā haritabbam pavattetabbanti pāṭihāriyam, attano vā upakkilesesu catutthajjhānamaggehi haritesu pacchā haraṇam pāṭihāriyam, iddhi-ādesanānusāsaniyo ca vigatūpakkilesena katakiccena sattahitattham puna pavattetabbā, haritesu ca attano upakkilesesu parasattānaṃ upakkilesaharaṇāni hontīti pāṭihāriyāni bhavanti, pāṭihāriyameva **pāṭihāriyam**. Pāṭihāriye vā iddhi-ādesanānusāsaniṃsamudāye bhavam ekekaṃ **pāṭihāriyanti** vuccati. Pāṭihāriyam vā catutthajjhānam maggo ca paṭipakkhaharaṇato, tattha jātam nimittabhūte, tato vā āgātanti **pāṭihāriyam**. **Svātanāyāti** sve dātabbassa atthāya.

1. Khu 9. 402 piṭṭhe. 2. Udāna-Ṭṭha 9 piṭṭhādīsupi passitabbam. 3. Khu 8. 1 piṭṭhe.

44. **Paṃsukūlaṃ uppannaṃ hotīti** pariyesamānassa paṭilābhavasena uppannaṃ hoti. Vicittapāṭihāriyadassanattāva sā pariyesanā. Yasmā pāṇinā phuṭṭhamatte sā pokkharāṇī nimmitā ahosi, tasmā vuttaṃ “**pāṇinā pokkharāṇīm khaṇitvā**”ti.

46-49. **Jaṭilāti** tāpasā. Te hi jaṭadhāritāya idha “jaṭilā”ti vuttā. **Antarattakāsu himapātasamayeti** hemantassa utuno abbhantarabhūte māghamāsassa avasāne catasso, phagguṇamāsassa ādimhi catassoti evaṃ ubhinnamantare aṭṭharattīsu himapatanakāle. **Nerañjarāya ummujjantīti** keci tasmim̐ titthasammate udaye paṭhamāṃ nimuggasakala sarīrā tato ummujjantā vuṭṭhahanti uppilavanti. **Nimujjantīti** sasīsāṃ udaye osīdanti. **Ummujjananimujjanampi karontīti** punappunāṃ ummujjananimujjanānipi karonti. Tattha hi keci “ekummujjaneneva pāpasuddhi hotī”ti evaṃdiṭṭhikā, te ummujjanameva katvā gacchanti. Ummujjanaṃ pana nimujjanamantarena natthīti avinābhāvato nimujjanampi te karontiyeva. Yepi “ekanimujjaneneva pāpasuddhi hotī”ti evaṃdiṭṭhikā, tepi ekavārameva nimujjitvā vuttanayeneva avinābhāvato ummujjanampi katvā pakkamanti. Apare “punappunāṃ ummujjananimujjanāni katvā nahāte pāpasuddhi hotī”ti evaṃdiṭṭhikā, te kālena kālaṃ ummujjananimujjanāni karonti. Te sabbe pi sandhāya vuttaṃ “ummujjantipi nimujjantipi ummujjananimujjanampi karontī”ti. Ettha ca kiñcāpi nimujjanapubbakāṃ ummujjanaṃ, nimujjanameva pana karontā katipayā, ummujjanaṃ tadubhayañca karontā bahūti tesāṃ yebhuyyabhāvadassanattāṃ ummujjanaṃ paṭhamāṃ vuttaṃ.

50-51. **Udakavāhatoti** udakogho. **Reṇuhatāyāti**¹ rajogatāya, rajokiṇṇāyāti vuttaṃ hoti. **Neva ca kho tvaṃ kassapa arahāti** etena tadā kassapassa asekkhabhāvaṃ paṭikkhipati, **nāpi arahattamaggasamāpannoti** etena sekkhabhāvaṃ. Ubhayenapissa anariyabhāvameva dīpeti. **Sāpi te paṭipadā natthi, yāya tvaṃ arahā vā assasi arahattamaggaṃ vā samāpannoti** iminā panassa kalyāṇaputhujjanabhāvaṃ paṭikkhipati. Tattha **paṭipadāti** sīlavisuddhi-ādayo cha visuddhiyo. Paṭipajjati etāya ariyamaggoti **paṭipadā**.

1. Reṇugatāyāti (Syā, Ka)

Assasīti bhaveyyāsi. **Cirapaṭikā**ti cirakālato paṭṭhāya, nāgadamanato paṭṭhāyāti attho. **Khārikājamissanti** ettha **khārī**ti araṇikamaṇḍalusūci-ādayo tāpasaparikkhārā, taṃ haraṇakājaṃ **khārikājaṃ**. **Aggihutamissanti** dabbi-ādi-aggipūjopakaraṇaṃ.

52-53. **Upasaggoti** upaddavo. Idāni aḍḍhuḍḍhāni pāṭihāriyasahassāni ekato gaṇetvā dassetuṃ “**bhagavato adhiṭṭhānena pañca kaṭṭhasatāni na phāliyiṃsū**”ti-ādi āradḍhaṃ. Nāgadamanādāni pana soḷasa pāṭihāriyāni idha na gaṇitāni, tehi saddhiṃ soḷasātireka-aḍḍhuḍḍhapāṭihāriyasahassāni veditabbaṃ.

Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā

54. Idāni tassa bhikkhusahassassa ādittapariyāyadesanāya arahattappattiṃ dassetuṃ “**atha kho bhagavā**”ti-ādi āradḍhaṃ. Tattha **gayāyaṃ viharati gayāsī**seti gayānāmikāya nadiyā avidūre bhavattā gāmo gayā nāma, tassaṃ gayāyaṃ viharati. Samīpatthe cetāṃ bhumnavacanaṃ. Gayāgāmaṃ hi avidūre gayāti ekā pokkharaṇīpi atthi nadīpi gayāsīsanāmako hatthikumbhasadiso piṭṭhipāsāṇopi. Yattha bhikkhusahassassa okāso pahoti, bhagavā tattha viharati. Tena vuttaṃ “**gayāsīse**”ti, gayāgāmaṃ āsanne gayāsīsanāmako piṭṭhipāsāṇe viharatīti vuttaṃ hoti. **Bhikkhū āmantesī**ti tesaṃ sappāyadhammadesanaṃ vicinitvā taṃ desessāmīti āmantesi. Bhagavā hi taṃ iddhimaya pattacīvaradharaṃ samaṇasahassaṃ ādāya gayāsīsaṃ gantvā tena parivārīto nisīditvā “katarā nu kho etesaṃ dhammakathā sappāyā”ti cintento “ime sāyaṃ pātāṃ aggaṃ paricaranti, imesaṃ dvādasāyatanāni ādittāni sampajjalitāni viya katvā dassessāmi, evaṃ ime arahattaṃ pāpuṇitūṃ sakkhissanti”ti sanniṭṭhānamakāsi. Atha nesaṃ tathā desetuṃ “sabbāṃ bhikkhave ādittā”ti-ādinā imaṃ ādittapariyāyaṃ abhāsi.

Tattha¹ sabbāṃ nāma catubbidhaṃ sabbasabbāṃ āyatanasabbāṃ sakkāyasabbāṃ padesasabbanti. Tattha

1. Sam-Ṭṭha 3. 4 piṭṭhepi passitabbaṃ.

“Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci,
 Atho aviññātamajānītabbāṃ.
 Sabbāṃ abhiññāsi yadatthi neyyāṃ,
 Tathāgato tena samantacakkhū”ti¹—

Idaṃ **sabbasabbāṃ** nāma. “Sabbāṃ vo bhikkhave desessāmi, taṃ suṇātha”ti² idaṃ **āyatanasabbāṃ** nāma. “Sabbadhammamūlapariyāyāṃ vo bhikkhave desessāmi”ti³ idaṃ **sakkāyasabbāṃ** nāma. “Sabbadhammesu vā paṭhamasamannāhāro uppajjati cittaṃ mano mānasāṃ tājā manoviññādhātū”ti idaṃ **padesasabbāṃ** nāma. Iti pañcārammaṇamattaṃ padesasabbāṃ, tebhūmakā dhammā sakkāyasabbāṃ, catubhūmakā dhammā āyatanasabbāṃ, yaṃ kiñci neyyāṃ sabbasabbāṃ. Padesasabbāṃ sakkāyasabbāṃ na pāpuṇāti tassa tebhūmakadhammesupi ekadesassa asaṅgaṇhanato. Sakkāyasabbāṃ āyatanasabbāṃ na pāpuṇāti lokuttaradhammānaṃ asaṅgaṇhanato. Āyatanasabbāṃ sabbasabbāṃ na pāpuṇāti. Kasmā? Yasmā āyatanasabbena catubhūmakadhammāva pariggahitā, na lakkhaṇapaññattiyoti. Imasmiṃ pana sutte āyatanasabbāṃ adhippetāṃ, tatthāpi idha vipassanupagadhammāva gaheṭabbā.

Cakkhū⁴ dve cakkhūni ñāṇacakkhu ceva maṃsacakkhu ca. Tattha ñāṇacakkhu pañcavidhaṃ buddhacakkhu dhammacakkhu samantacakkhu dibbacakkhu paññācakkhūti. Tesu **buddhacakkhu** nāma āsayānusayañāṇaṇceva indriyaparopariyattañāṇaṇca, yaṃ “buddhacakkhunā lokāṃ volokento”ti⁵ āgataṃ. **Dhammacakkhu** nāma heṭṭhimā tayo maggā tīpi ca phalāni, yaṃ “virajāṃ vītamalaṃ dhammacakkhum udapādi”ti⁶ āgataṃ. **Samantacakkhu** nāma sabbaññutaññāṇaṃ, yaṃ “pāsādamārūyha samantacakkhū”ti⁵ āgataṃ. **Dibbacakkhu** nāma ālokavaḍḍhanena uppannañāṇaṃ, yaṃ “dibbena cakkhunā visuddhenā”ti⁷ āgataṃ. **Paññācakkhu** nāma catusaccaparicchedakañāṇaṃ, yaṃ “cakkhum udapādi”ti⁸ āgataṃ. Maṃsacakkhupi duvidhaṃ sasambhāra cakkhu pasādacakkhūti. Tesu yvāyaṃ akkhikūpake akkhipaṭalehi parivārīto maṃsapīṇḍo, yattha catasso dhātuyo vaṇṇagandharassoja sambhavo

1. Khu 7. 280; Khu 8. 93; Khu 9. 127 piṭṭhesupi.

2. Saṃ 2. 248 piṭṭhe.

3. Mā 1. 1 piṭṭhe.

4. Abhi-Ṭṭha 1. 344; Saṃ-Ṭṭha 3. 1 piṭṭhesupi passitabbāṃ.

5. Dī 2. 33; Ma 1. 225 piṭṭhesu.

6. Dī 1. 141; Sa 3. 371 piṭṭhesu.

7. Ma 1. 101. 227 piṭṭhesu.

8. Saṃ 3. 370; Vi 3. 16 piṭṭhesu.

jīvitam bhāvo cakkhuppasādo kāyappasādoti saṅkhepato terasa sambhārā honti, vitthārato pana catasso dhātuyo vaṇṇagandharasoja sambhavoti ime nava catusamuṭṭhānavasena chattimsa, jīvitam bhāvo cakkhuppasādo kāyappasādoti ime kammassamuṭṭhānā tāva cattāroti cattālisa sambhārā honti, idam **sasambhāracakkhu** nāma. Yam panettha setamaṇḍalaparicchinnena kaṇhamāṇḍalena parivārite diṭṭhimaṇḍale¹ sanniviṭṭham rūpadassanasamattham pasādamattam, idam **pasādacakkhu** nāma. Tassa tato paresaṇca sotādīnam vitthārakathā **visuddhimagge**² vuttāva.

Tattha yadidam pasādacakkhu, taṇca gahetvā bhagavā “**cakkhu ādittan**”ti-ādimāha. Tattha **ādittanti** padittam, sampajjalitam ekādasahi aggīhi ekajālībhūtanti attho. Cakkhusannissitam viññāṇam **cakkhuviññāṇam**, cakkhussa vā kāraṇabhūtassa viññāṇam **cakkhuviññāṇam**. Kāmam rūpālokanamanasikārādayopi tassa viññāṇassa kāraṇam, te pana sādharmaṇakāraṇam, cakkhu asādhāraṇanti asādhāraṇakāraṇenāyam niddeso yathā “yavaṅkuro”ti. **Sotaviññāṇā**dīsupi eseva nayo. Cakkhusannissito phasso **cakkhusamphasso**, cakkhuviññāṇasampayuttaphassassetam adhivacanam. **Sotasamphassā**dīsupi eseva nayo. **Cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitanti** cakkhusamphassam mūlapaccayam katvā uppannā sampañcchanasantīraṇa voṭṭhabbanajavanavedanā. Cakkhuviññāṇasampayuttāya pana vedanāya cakkhu samphassassa paccayabhāve vattabbameva natthi. Cakkhusamphasso hi saha-jātāya vedanāya saha-jātādivasena, asahajātāya upanissayādivasena paccayo hoti. Teneva “cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitam sukham vā dukkham vā adukkhamasukham vā”ti vuttam. **Sotadvāra vedanā**dīsupi eseva nayo. Ettha pana **manoti** bhavaṅgacittam manodvārassa adhippetattā. **Dhammā**ti dhammārammaṇam. **Manoviññāṇanti** sahāvajjanakam javanam. **Manosamphassoti** bhavaṅgasahajāto phasso. **Vedayitanti** āvajjanavedanāya saddhim javanavedanā. Bhavaṅgasampayuttāya pana vedanāya gahaṇe vattabbameva natthi. Āvajjanam vā bhavaṅgato amocetvā **manoti** sāvajjanam bhavaṅgam datṭhabbam. **Dhammā**ti dhammārammaṇameva. **Manoviññāṇanti** javanaviññāṇam.

1. Diṭṭhamaṇḍale (Syā, Ka)

2. Visuddhi 2. 76 piṭṭhe.

manosamphassoti bhavaṅgāvajjanasahajāto phasso. **Vedayitanti** javanasahajātā vedanā, bhavaṅgāvajjanasahajātāpi vaṭṭatiyeva.

Rāgaggināti-ādisu rāgo va anudahanatṭhena aggīti **rāgaggi**. Rāgo hi tikhiṇaṃ hutvā uppajjamāno satte anudahati jhāpeti, tasmā “aggī”ti vuccati. Itaresupi dvīsu eśeva nayo. Tatrimāni vatthūni¹—ekā daharabhikkhunī cittalapabbatavihāre uposathāgāraṃ gantvā dvārapālarūpaṃ olokayamānā ṭhitā. Athassā anto rāgo tikhiṇataro hutvā uppanno, tasmā taṃsamutṭhānā tejodhātu ativiya tikhiṇabhāvena saddhiṃ attanā saha-jātadhammehi hadayapadesaṃ jhāpesi yathā taṃ bāhirā tejodhātu sannissayaṃ², tena sā bhikkhunī jhāyitvā kālamakāsi. Bhikkhuniyo gacchamānā “ayaṃ daharā ṭhitā, pakkosatha nan”ti āhaṃsu. Ekā gantvā “kasmā ṭhitāsī”ti hatthe gaṇhi. Gahitamattā parivattitvā papatā. Idaṃ tāva rāgassa anudahanatāya vatthu.

Dosassa pana anudahanatāya manopadosikā devā daṭṭhabbā. Tesu³ kira eko devaputto “nakkhattaṃ kīlissāmi”ti saparivāro rathena vīthiṃ paṭipajjati. Athaṇṇo nikkhamanto taṃ purato gacchantam disvā “bho⁴ ayaṃ kapaṇo adiṭṭhapubbaṃ viya etaṃ disvā pītiyā uddhumāto viya bhijjamāno⁵ viya ca gacchatī”ti kujjhati. Purato gacchantopi nivattitvā taṃ kuddhaṃ disvā kuddhā nāma suvijānā hontīti kuddhabhāvamassa ñatvā “tvaṃ kuddho mayhaṃ kiṃ karissasi, ayaṃ sampatti mayā dānasīlādīnaṃ vasena laddhā, na tuyhaṃ vasenā”ti paṭikujjhati. Ekasmiṃhi kuddhe itaro akuddho rakkhati. Kuddhassa hi so kodho itarasmaṃ akujjhante anupādāno ekavārameva uppattiyā anāsevano cāvetuṃ na sakkoti, udakaṃ patvā aggi viya nibbāyati, tasmā akuddho taṃ cavanato rakkhati. Ubhosu pana kuddhesu ekassa kodho itarassa paccayo hoti, tassapi kodho itarassa paccayo hotīti ubho kandantānaṃyeva orodhānaṃ cavanti. Ubhosu hi kuddhesu bhiyyo bhiyyo aññamaññaṃhi parivaḍḍhanavasena tikhiṇasamudācāro

1. Dī-Ṭṭha 3. 176; Abhi-Ṭṭha 2. 480 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Sannissitaṃ (Ka)

3. Dī-Ṭṭha 1. 105 piṭṭhepi passitabbaṃ.

4. Kiṃ bho (Syā, Ka)

5. Gajjamāno (Syā, Ka)

nissayadahanaraso kodho uppajjamāno hadayavatthum niddahanto accantasukhumālaṃ karajakāyaṃ vināseti, tato sakalopi attabhāvo antaradhāyati. Idam dosassa anudahana tāya vatthu.

Mohassa pana anudahanatāya khiḍḍāpadosikā devā daṭṭhabbā. Mohavasena hi tesam satisammoso hoti, tasmā khiḍḍāvasena āhārakālaṃ ativattetvā kālaṃ karonti. Te¹ kira puññavisesādhigatena mahantena attano sirivibhavana nakkhattam kīlanta tāya sampattimahantatāya “āhāraṃ paribhuñjimha, na paribhuñjimhā”tipi na jānanti. Atha ekāhārātikkamanato paṭṭhāya nirantaram khādantāpi pivantāpi cavantiyeva na tiṭṭhanti. Kasmā? Kammajatejassa balavatāya. Manussānañhi kammajatejo mando, karajakāyo balavā. Tesam tejassa mandatāya karajakāyassa balavatāya sattāhampi atikkamitvā uṇhodaka-acchayāgu-ādihi sakkā vatthum upatthambhetum. Devānam pana tejo balavā hoti ulārapuññanibbattattā ulāragarusiniddhasudhāhārajiraṇato ca, karajaṃ mandam mudusukhumālabhāvato. Teneva hi bhagavā indasālaguhāyaṃ pakatipathaviyaṃ patiṭṭhātum asakkontaṃ sakkam devarājānam “oḷārikakāyaṃ adhiṭṭhāhi”ti āha, tasmā te ekaṃ āhāraṃ atikkamitvā saṇṭhātum na sakkonti. Yathā nāma gimhānam majjhanhike tattapāsāṇe ṭhapitam padumaṃ vā uppalaṃ vā sāyanhasamaye ghaṭasatenapi siñciyamānam pākatikaṃ na hoti vinassatiyeva, evameva pacchā nirantaram khādantāpi pivantāpi cavantiyeva na tiṭṭhanti.

Ko pana tesam āhāro, kā āhāraṃ? Sabbesampi kāmāvacaradevānam sudhā āhāro, so heṭṭhimehi heṭṭhimehi uparimānam uparimānam paṇītatamo hoti. Tam yathāsakaṃ divasavasena divase divase bhuñjanti. Keci pana “biḷārapadappamāṇam sudhāhāraṃ bhuñjanti. So jivhāya ṭhapitamatto yāva kesagganakhaggā kāyaṃ pharati, tesamyeva divasavasena sattadivasam yāpanasamatthova hoti”ti vadanti.

Ke pana te khiḍḍāpadosikā nāma devāti? Ime nāmāti aṭṭhakathāyaṃ vicāraṇā natthi, “kammajatejo balavā hoti, karajaṃ mandam”ti

1. Dī-Ṭṭha 1. 104 piṭṭhepi passitabbaṃ.

avisesena vuttattā pana ye keci kabaḷikārāhārūpajīvino evaṃ karonti, te evaṃ cavantīti veditabbā. Keci panāhu “nimmānaratiparanimmitavasavattino te devā. Khīḍḍāya padussanamatteneva hete khīḍḍāpadosikāti vuttā”ti. Manopadosikā pana cātumahārājikāti aṭṭhakathāyameva vuttaṃ. Keci pana “khīḍḍāpadosikāpi cātumahārājikāye vā”ti vadanti. Evaṃ tāva rāgādayo tayo anudahanaṭṭhena “aggī”ti veditabbā. Jāti-ādittayaṃ pana nānappakāradukkhavatthubhāvena anudahanato aggī. Sokādīnaṃ anudahanatā pākāṭāye vā. Sesamettha vuttanayameva. Iti imasmiṃ sutte dukkhalakkhaṇaṃ kathitaṃ cakkhādīnaṃ ekādasahi aggīhi ādittabhāvena dukkhamatāya dukkhabhāvassa kathitattā.

Ādittapariyāyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Uruvelapāṭihāriyakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bimbisārasamāgamakathāvaṇṇanā

55. Idāni “atha kho bhagavā gayāsīse yathābhiraṇaṃ viharitvā”ti-ādīsu yā sā anuttānapadavaṇṇanā, taṃ dassetuṃ “**laṭṭhivaneti tāluyyāne**”ti-ādi āraddhaṃ. Tattha **tāluyyāneti** tālarukkhānaṃ bahubhāvato evaṃladdhanāme uyyāne. **Appekacce yena bhagavā tenaṇjaliṃ paṇāmetvāti**-ādīsu **aṇjaliṃ paṇāmetvāti** ye ubhatopakkhikā, te sandhāyetaṃ vuttaṃ. Te kira evaṃ cintayimāsu “sace no micchādiṭṭhikā codessanti 'kasmā tumhe samaṇaṃ gotamaṃ vanditthā'ti, tesāṃ 'kiṃ aṇjalimattakaraṇe napi vanditaṃ hotī'ti vakkhāma. Sace no sammādiṭṭhikā codessanti 'kasmā bhagavantaṃ na vanditthā'ti, 'kiṃ sīseṇa bhūmiṃ paharanteneva vanditaṃ hoti, nanu aṇjalikammampi vandanā evā'ti vakkhāmā'ti. **Nāmagottaṃ sāvetvāti** “bho gotama ahaṃ asukassa putto datto nāma mitto nāma idha āgato”ti vadantā nāmaṃ sāventi nāma, “bho gotama ahaṃ vāseṭṭho nāma kaccāno nāma idhāgato”ti vadantā gottaṃ sāventi nāma. Ete kira daliddā jīṇṇakulaputtā parisamajjhe nāmagottavasena pākāṭā bhavissāmāti

evam akaṃsu. Ye pana tuṇhībhūtā nisīdimṃsu, te kerāṭikā ceva andhabālā ca. Tattha kerāṭikā “ekam dve kathāsallāpe karonte vissāsiko hoti, atha vissāse sati ekam dve bhikkhā adātuṃ na yuttan”ti tato attānaṃ mocentā tuṇhī nisīdanti. Andhabālā aññānatāyeva avakkhittā mattikāpiṇḍo viya yattha katthaci tuṇhībhūtā nisīdanti.

Kisakovadānoti ettha kisakānaṃ ovaḍāno **kisakovadā**noti imaṃ tāva atthavikappaṃ dassetuṃ “**tāpasacariyāya kisasarīrattā**”ti-ādi vuttaṃ. **Aggi**huttanti aggiparicaraṇaṃ. Rūpādayova idha kāmānīyaṭṭhena “kāmā”ti vuttāti āha “**ete rūpādayo kāme**”ti. **Yaññā abhivadantī**ti yāgahetu ijjhantīti vadanti. **Upadhīsū**ti ettha cattāro upadhi kāmupadhi khandhupadhi kilesupadhi abhisāṅkhārūpadhīti. Kāmāpi hi “yaṃ pañca kāmagaṇe paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, ayaṃ kāmānaṃ assādo”ti¹ evaṃ vuttassa sukhassa adhiṭṭhānabhāvato upadhīyati ettha sukhanti iminā vacanatthena “upadhī”ti vuccanti. Khandhāpi khandhamūlakassa dukkhassa adhiṭṭhānabhāvato, kilesāpi apāyadukkhassa adhiṭṭhānabhāvato, abhisāṅkhārāpi bhavadukkhassa adhiṭṭhāna bhāvato “upadhī”ti vuccanti, tesu khandhupadhi idhādhippetoti āha “**khandhupadhīsu malanti ñatvā**”ti. **Yaññā malameva vadantī**ti yāgahetu malameva ijjhatīti vadanti. **Yiṭṭheti** mahāyāge. **Huteti** divase divase kattabba-aggiparicaraṇe. **Kāmabhava asattanti** kāmabhava alaggaṃ, tabbinimuttanti vuttaṃ hoti.

57-58. **Āsīsanā**ti patthanā. Dibbasuvaṇṇesupi siṅgīsuvaṇṇassa sabbaseṭṭhattā “**siṅginikkhasavaṇṇo**”ti vuttaṃ. ‘Yatheva hi manussaparibhoge suvaṇṇe yuttikataṃ hīnaṃ, tato rasaviddhaṃ seṭṭhaṃ, rasaviddhato ākaruppanaṃ, tato yaṃ kiñci dibbaṃ seṭṭhaṃ, evaṃ dibbasuvaṇṇesupi cāmīkarato sātakumbhaṃ, sātakumbhato jambunadaṃ, jambunadato siṅgīsuvaṇṇaṃ, tasmā taṃ sabbaseṭṭhaṃ. **Siṅginikkhanti** ca nikkhaparimāṇena siṅgīsuvaṇṇena kataṃ suvaṇṇapaṭṭaṃ. Ūnakanikkhena katañhi ghaṭṭanamajjanakkhamaṃ na hoti, atirekena kataṃ ghaṭṭanamajjanaṃ khamati, vaṇṇavantaṃ pana na hoti, pharusadhātukaṃ khāyati, nikkhena kataṃ ghaṭṭanamajjanañceva khamati vaṇṇavantañca hoti. Nikkhaṃ pana vīsatisuvaṇṇanti

1. Ma 1. 120 piṭṭhe.

keci. Pañcavīsatisuvaṇṇanti apare. **Majjhimanikāyaṭṭhakathāyaṃ** pana “nikkhaṃ nāma pañcasuvaṇṇā”ti vuttaṃ. **Suvaṇṇo** nāma catudharaṇanti vadanti.

Dasasu ariyavāsesu vutthavāsoti—

“Idha¹ bhikkhave bhikkhu pañcaṅgavippahīno hoti chaḷaṅgasamannāgato ekārakkho caturāpasseno panuṇṇapaccekasacco samavayasatṭhesano anāvilasaṅkappo passaddhakāyasāṅkhāro suvimuttacitto suvimuttapaṇño.

Kathaṅca bhikkhave bhikkhu pañcaṅgavippahīno hoti? Idha bhikkhave bhikkhuo kāmacchando pahīno hoti, byāpādo pahīno hoti, thinamiddhaṃ pahīnaṃ hoti, uddhaccakukkuccaṃ pahīnaṃ hoti, vicikicchā pahīnā hoti. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu pañcaṅgavippahīno hoti.

Kathaṅca bhikkhave bhikkhu chaḷaṅgasamannāgato hoti? Idha bhikkhave bhikkhu cakkhunā rūpaṃ disvā neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Sotena saddaṃ sutvā -pa-. Ghānena gandhaṃ ghāyitvā. Jivhāya rasaṃ sāyitvā. Kāyena phoṭṭhabbaṃ phusitvā. Manasā dhammaṃ viññāya neva sumano hoti na dummano, upekkhako viharati sato sampajāno. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu chaḷaṅgasamannāgato hoti.

Kathaṅca bhikkhave bhikkhu ekārakkho hoti? Idha bhikkhave bhikkhu satārakkhena cetasā samannāgato hoti. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu ekārakkho hoti.

Kathaṅca bhikkhave bhikkhu caturāpasseno hoti? Idha bhikkhave bhikkhu saṅkhāyekaṃ paṭisevati, saṅkhāyekaṃ adhivāseti, saṅkhāyekaṃ parivajjeti, saṅkhāyekaṃ vinodeti. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu caturā passeno hoti.

Kathaṅca bhikkhave bhikkhu panuṇṇapaccekasacco hoti? Idha bhikkhave bhikkhu yāni tāni puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ

1. Dī 3. 224; Aṃ 3. 280 piṭṭhesu.

puthupaccekasaccāni, sabbāni tāni nuṇṇāni honti panuṇṇāni cattāni vantāni muttāni pahīnāni paṭinissaṭṭhāni. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu panuṇṇapaccekasacco hoti.

Kathaṇca bhikkhave bhikkhu samavayasaṭṭhesano hoti? Idha bhikkhave bhikkhuno kāmesanā pahīnā hoti, bhavesanā pahīnā hoti, brahmacariyesanā paṭippassaddhā. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu samavayasaṭṭhesano hoti.

Kathaṇca bhikkhave bhikkhu anāvilasaṅkappo hoti? Idha bhikkhave bhikkhuno kāmasaṅkappo pahīno hoti, byāpādasāṅkappo pahīno hoti, vihiṃsāsaṅkappo pahīno hoti. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu anāvilasaṅkappo hoti.

Kathaṇca bhikkhave bhikkhu passaddhakāyasaṅkhāro hoti? Idha bhikkhave bhikkhu sukhasa ca pahānā dukkhasa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānaṃ atthaṅgamā adukkhamasukhaṃ upekkhāsati pārisuddhiṃ catutthaṃ jhānaṃ upasampajja viharati. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu passaddhakāyasaṅkhāro hoti.

Kathaṇca bhikkhave bhikkhu suvimuttacitto hoti? Idha bhikkhave bhikkhuno rāgācittaṃ vimuttaṃ hoti, dosā cittaṃ vimuttaṃ hoti, mohā cittaṃ vimuttaṃ hoti. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu suvimuttacitto hoti.

Kathaṇca bhikkhave bhikkhu suvimuttapañño hoti? Idha bhikkhave bhikkhu ‘rāgo me pahīno ucchinnamūlo tālāvatthukato anabhāvaṅkato āyatim anuppādadhammo’ti pajānāti, ‘doso me pahīno -pa- moho me pahīno ucchinnamūlo tālāvatthukato anabhāvaṅkato āyatim anuppādadhammo’ti pajānāti. Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu suvimuttapañño hoti”ti—

Evaṃāgatesu dasasu ariyavāsesu vutthavāso.

Tattha vasanti etthāti vāsā, ariyānaṃ eva vāsāti **ariyavāsā** anariyānaṃ tādisānaṃ vāsānaṃ asambhavato. Ariyāti cettha

ukkaṭṭhaniddesena khīṇāsavā gahitā. **Ekārakkhoti** ekā satisaṅkhātā ārakkhā etassāti ekārakkho. Khīṇāsavassa¹ hi tīsu dvāresu sabbakāle sati ārakkhakiccaṃ sādheti. Tenevassa carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satatam samitam nāṇadassanam paccupaṭṭhitam hotīti vuccati.

Caturāpassenoti cattāri apassenāni apassayā etassāti caturāpasseno. **Saṅkhāyāti** nāṇena². **Paṭisevatīti** nāṇena nātvā sevitabbayuttakameva sevati. Tassa vitthāro “paṭisaṅkhā yoniso cīvaram paribhuñjati”ti-ādinā³ nayena veditabbo. **Saṅkhāyekaṃ adhivāsetīti** nāṇena nātvā adhivāsetabbayuttakameva adhivāseti. Vitthāro panettha “paṭisaṅkhā yoniso khamo hoti sītassā”ti-ādinā⁴ nayena veditabbo. **Parivajjetīti** nāṇena nātvā parivajjetabbayuttakameva parivajjeti. Tassa vitthāro “paṭisaṅkhā yoniso caṇḍam hatthim parivajjeti”ti-ādinā⁵ nayena veditabbo. **Vinodetīti** nāṇena nātvā vinodetabbameva vinodeti nudati nīharati anto vasitum na deti. Tassa vitthāro “uppannam kāmavitakkaṃ nādhivāseti”ti-ādinā⁶ nayena veditabbo.

Panuṇṇapaccekasaccoti⁷ “idameva dassanam saccam, idameva saccan”ti evam pāṭiyekkam gahitattā paccekasaṅkhātāni diṭṭhisaccāni panuṇṇāni nīhaṇāni pahīnāni assāti panuṇṇapaccekasacco. **Puthusamaṇabrāhmaṇānanti** bahūnam samaṇabrāhmaṇānam. Ettha ca **samaṇāti** pabbajjupagatā. **Brāhmaṇāti** bhovādino. **Puthupaccekasaccānīti** bahūni pāṭekkasaccāni, “idameva dassanam saccam, idameva saccan”ti pāṭiyekkam gahitāni bahūni saccānīti attho. **Nuṇṇānīti** nīhaṇāni. **Panuṇṇānīti** suṭṭhu nīhatāni. **Cattānīti** viassaṭṭhāni. **Vantānīti** vamitāni. **Muttānīti** chinnabandhanāni katāni. **Pahīnānīti** pajahitāni. **Paṭinissaṭṭhānīti** yathā na puna cittam ārohani, evam paṭivissajjitāni. Sabbāneva cetāni ariyamaggādhigamato pubbe gahitassa diṭṭhiggāhassa viassaṭṭhabhāvavevacanāni.

1. Dī-Ṭṭha 3. 234; Am-Ṭṭha 3. 292 piṭṭhesupi passitabbam.

2. Dī-Ṭṭha 3. 190 piṭṭhepi passitabbam.

3. Ma 1. 12; Am 2. 341 piṭṭhesu.

4. Ma 1. 13; Am 2. 341 piṭṭhesu.

5. Ma 1. 13; Am 2. 342 piṭṭhesu.

6. Ma 1. 14; Am 1. 323; Am 2. 342 piṭṭhesu.

7. Am-Ṭṭha 2. 300; Dī-Ṭṭha 3. 234 piṭṭhesupi passitabbam.

Samavayasatṭhesanoti¹ ettha **avayā**ti anūnā. **Satṭhā**ti nissatṭhā. Sammā avayā satṭhā esanā assāti **samavayasatṭhesano**, sammā vissatṭhasabba-esanoti attho. “**Rāgā cittaṃ vimuttan**”ti-ādīhi maggassa kiccanipphatti kathitā rāgādīnaṃ pahīnabhāvadīpanato. “**Rāgo me pahīno**”ti-ādīhi paccavekkhaṇāmukhena ariyaphalaṃ kathitaṃ. Adhigate hi aggaphale sabbaso rāgādīnaṃ anuppādadhammataṃ pajānāti, tañca pajānanaṃ paccavekkhaṇānānti. Tattha pañcaṅgavippahāna paccekasaccāpanodana esanāsamavayasajjanāni “saṅkhāyekaṃ paṭisevati adhivāseti parivajjeti vinodeṭī”ti vuttesu apassenesu vinodanā ca maggakiccāneva, itare ca maggeneva samijjhanti.

Dasabaloti kāyabalasaṅkhātāni nāṇabalasaṅkhātāni ca dasa balāni etassāti dasabalo. Duvidhañhi tathāgatassa balaṃ kāyabalaṃ nāṇabalañca. Tesu kāyabalaṃ hatthikulānusārena veditabbaṃ. Vuttañhetam porāṇehi—

“Kālāvakañca gaṅgeyyaṃ, paṇḍaraṃ tambapiṅgalaṃ.

Gandhamaṅgalahemañca, uposathachaddantime dasā”ti².

Imāni hi dasa hatthikulāni. Tattha **kālāvakanti** pakatihatthikulaṃ daṭṭhabbaṃ. Yaṃ dasannaṃ purisānaṃ kāyabalaṃ, taṃ ekassa kālāvakassa hatthino. Yaṃ dasannaṃ kālāvakānaṃ balaṃ, taṃ ekassa gaṅgeyyassa. Yaṃ dasannaṃ gaṅgeyyānaṃ, taṃ ekassa paṇḍarassa. Yaṃ dasannaṃ paṇḍarānaṃ, taṃ ekassa tambassa. Yaṃ dasannaṃ tambānaṃ, taṃ ekassa piṅgalassa. Yaṃ dasannaṃ piṅgalānaṃ, taṃ ekassa gandhahatthino. Yaṃ dasannaṃ gandhahatthīnaṃ, taṃ ekassa maṅgalassa. Yaṃ dasannaṃ maṅgalānaṃ, taṃ ekassa hemavatassa. Yaṃ dasannaṃ hemavatānaṃ, taṃ ekassa uposathassa. Yaṃ dasannaṃ uposathānaṃ, taṃ ekassa chaddantassa. Yaṃ dasannaṃ chaddantānaṃ, taṃ ekassa tathāgatassa kāyabalaṃ. Nārāyanasaṅghāta balantipi idameva vuccati. Tattha nārā vuccanti rasmiyo, tā bahū nānāvīdhā tato uppajjantūti **nārāyanaṃ**, vajiraṃ, tasmā vajirasaṅghātabalanti attho. Tadetam pakatihatthigaṇanāya hatthīnaṃ koṭisahassānaṃ, purisagaṇanāya

1. Dī-Ṭṭha 3. 235; Aṃ-Ṭṭha 3. 292 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Ma-Ṭṭha 1. 331; Saṃ-Ṭṭha 2. 41; Aṃ-Ṭṭha 3. 293; Abhi-Ṭṭha 2. 380; Udāna-Ṭṭha 364; Buddhavaṃsa-Ṭṭha 61; Paṭisaṃ-Ṭṭha 2. 230; Cūḷaniddesa-Ṭṭha 49 piṭṭhesupi.

dasannaṃ purisakoṭṭisahassānaṃ balaṃ hoti. Idaṃ tāva tathāgatassa
kāyabalaṃ.

Ñānabalaṃ pana pāliyaṃ āgatameva. Tatrāyaṃ pāli¹—

“Dasa kho paṇimāni sārīputta tathāgatassa tathāgatabalāni, yehi
balehi samannāgato tathāgato āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti, parisāsu sīha
nādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti. Katamāni dasa? Idha sārīputta
tathāgato ṭhānaṃca ṭhānato aṭṭhānaṃca aṭṭhānato yathābhūtaṃ pajānāti,
yampi sārīputta tathāgato ṭhānaṃca ṭhānato aṭṭhānaṃca aṭṭhānato yathā
bhūtaṃ pajānāti. Idampi sārīputta tathāgatassa tathāgatabalaṃ hoti, yaṃ
balaṃ āgamma tathāgato āsabhaṃ ṭhānaṃ paṭijānāti, parisāsu
sīhanādaṃ nadati, brahmacakkaṃ pavatteti. (1)

Puna caparaṃ sārīputta tathāgato atītānāgatapaccuppannānaṃ
kammamādānānaṃ ṭhānaṃso hetuso vipākaṃ yathābhūtaṃ pajānāti
-pa-. (2)

Puna caparaṃ sārīputta tathāgato sabbatthagāminīṃ paṭipadaṃ
yathābhūtaṃ pajānāti -pa-. (3)

Puna caparaṃ sārīputta tathāgato anekadhātum nānādhātum lokaṃ
yathābhūtaṃ pajānāti -pa-. (4)

Puna caparaṃ sārīputta tathāgato sattānaṃ nānādhimuttikataṃ
yathābhūtaṃ pajānāti -pa-. (5)

Puna caparaṃ sārīputta tathāgato parasattānaṃ parapuggalānaṃ
indriyaparopariyattaṃ yathābhūtaṃ pajānāti -pa-. (6)

Puna caparaṃ sārīputta tathāgato jhānavimokkhasamādhī
samāpattīnaṃ saṃkilesaṃ vodānaṃ vuṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ pajānāti
-pa-. (7)

1. Ma 1. 99; Am 3. 283 piṭṭhesu.

Puna caparam sārīputta tathāgato anekavihitam pubbenivāsam anussarati. Seyyathidam? Ekampi jātim dvepi jātiyo -pa-. Iti sākāram sa-uddesam anekavihitam pubbenivāsam anussarati -pa-. (8)

Puna caparam sārīputta tathāgato dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne pahīṇe suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate, yathākammūpage satte pajānāti -pa-. (9)

Puna caparam sārīputta tathāgato āsavānam khayā anāsavam cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ diṭṭheva dhamme sayam abhiññā sacchikatvā upasampajja viharati -pa-. Idampi sārīputta tathāgatassa tathāgatabalam hoti, yaṃ balam āgamma tathāgato āsabham ṭhānam paṭijānāti, parisāsu sīhanādam nadati, brahmacakkaṃ pavatteti. Imāni kho sārīputta dasa tathāgatassa tathāgatabalāni”ti. (10)

Tattha¹ **ṭhānañca ṭhānatoti** kāraṇaṇca kāraṇato. “Ye ye dhammā yesam yesam dhammānam hetū paccayā uppādāya, tam tam ṭhānam. Ye ye dhammā yesam yesam dhammānam na hetū na paccayā uppādāya, tam tam aṭṭhānan”ti pajānanto ṭhānañca ṭhānato aṭṭhānañca aṭṭhānato yathābhūtam pajānāti. **Yampīti** yena ñāṇena.

Kammasamādānānanti samādiyitvā katānam kusalākusalakammānam, kammameva vā kammasamādānam. **Ṭhānaso hetusoti** paccayato ceva hetuto ca. Tattha gati-upadhi-kālapayogā vipākassa ṭhānam, kammaṃ hetu.

Sabbatthagāmininti sabbagatigāminiṇca agatigāminiṇca. **Paṭipadanti** maggaṃ. **Yathābhūtam pajānātīti** bahūsupi manusseku ekameva paṇaṃ ghātentesu kāmāṃ sabbesampi cetanā tassevekassa jīvitindriyārammaṇā, tam pana kammaṃ tesam nānakāram. Tesu hi eko ādarena chandajāto karoti, eko “ehi tvampi karohi”ti parehi nippīlito karoti, eko

1. Ma-Ṭṭha 1. 334; Am-Ṭṭha 3. 295; Abhi-Ṭṭha 2. 283 piṭṭhādīsupi passitabham.

samānacchando viya hutvā appaṭibāhiyamāno vicarati, tasmā tesu eko teneva kammena niraye nibbattati, eko tiracchānayoniyam, eko pettivisaye. Taṃ tathāgato āyūhanakkhaṇeaya “iminā nīharena āyūhitattā esa niraye nibbattissati, esa tiracchānayoniyam, esa pettivisaye”ti jānāti. Niraye nibbattamānampi “esa mahāniraye nibbattissati, esa ussadaniraye”ti jānāti. Tiracchānayoniyam nibbattamānampi “esa apādako bhavissati, esa dvipādako, esa catuppādo, esa bahuppādo”ti jānāti. Pettivisaye nibbattamānampi “esa nijjhāmatanḥhiko bhavissati, esa khuppipāsiko, esa paradattūpajīvī”ti jānāti. Tesu ca kammesu “idaṃ kammaṃ paṭisandhiṃ ākaḍḍhissati, etaṃ aññena dinnāya paṭisandhiyā upadhivepakkaṃ bhavissati”ti jānāti.

Tathā sakalagāmaṃvāsikesu ekato piṇḍapātāṃ dadamānesu kāmāṃ sabbesampi cetanā piṇḍapātārammaṇāva, taṃ pana kammaṃ tesāṃ nānākāraṃ. Tesu hi eko ādarena karotīti sabbaṃ purimasadisāṃ. Tasmā tesu ca keci devaloke nibbattanti, keci manussaloke. Taṃ tathāgato āyūhanakkhaṇeaya jānāti. “Iminā nīharena āyūhitattā esa manussaloke nibbattissati, esa devaloke, tatthāpi esa khattiyakule, esa brāhmaṇakule, esa vessakule, esa suddakule, esa paranimmitavasavattīsu, esa nimmānarattīsu, esa tusītesu, esa yāmesu, esa tāvatimśesu, esa cātumahārājikesu, esa bhummadevesū”ti-ādinaṃ tattha tattha hīnapañītasuvaṇṇadubbaṇṇa-appaparivāramahāparivāratādibhedāṃ taṃ taṃ visesaṃ āyūhanakkhaṇeaya jānāti.

Tathā vipassanaṃ paṭṭhapentesuaya “iminā nīharena esa kiñci sallakkhetuṃ na sakkhissati, esa mahābhūtamattameva vavatthapessati, esa rūpapariggahe eva ṭhassati, esa arūpapariggaheaya, esa nāmarūpapariggaheaya, esa paccayapariggaheaya, esa lakkhaṇārammaṇikavipassanāyameva, esa paṭhamaphaleya, esa dutiyaphale eva, esa tatiyaphale eva, esa arahattaṃ pāpuṇissati”ti jānāti. Kasiṇaparikkammaṃ karontesupi “imassa parikkammamattameva bhavissati, esa nimittaṃ uppādessati, esa appanaṃ eva pāpuṇissati, esa jhānaṃ pādakaṃ katvā vipassanaṃ paṭhapetvā arahattaṃ gaṇhissati”ti jānāti.

Anekadhātunti cakkhudhātu-ādīhi, kāmadhātu-ādīhi vā dhātūhi bahudhātum. **Nānādhātunti** tāsāmyeva dhātūnaṃ vilakkhaṇattā nānappakāradhātum. **Lokanti** khandhāyatanadhātulokaṃ. **Yathābhūtaṃ pajānāti** tāsāṃ dhātūnaṃ aviparītato sabhāvaṃ paṭivijjhati.

Nānādhimuttikatanti hīnādīhi adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvaṃ. **Parasattānanti** padhānasattānaṃ. **Parapuggalānanti** tato paresaṃ hīnasattānaṃ. Ekattameva vā etaṃ padadvayaṃ, veneyyavasena pana dvedhā vuttaṃ. **Indriyaparo pariyattanti** saddhādīnaṃ indriyānaṃ parabhāvaṃ aparabhāvaṃ, vuddhiṃca hāniṃcāti attho.

Jhānavimokkhasamādhisamāpattīnanti paṭhamādīnaṃ catunnaṃ jhānaṃ, “rūpī rūpāni passatī”ti-ādīnaṃ aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ, savitakkasavicārādīnaṃ tiṇṇaṃ samādhīnaṃ, paṭhamajjhānasamāpatti-ādīnaṃ navannaṃ anupubbasaṃpattīnaṃ. **Saṃkilesanti** hānabhāgiyadhammaṃ. **Vodānanti** visesabhāgiyadhammaṃ. **Vuṭṭhānanti** “vodānampi vuṭṭhānaṃ, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānaṃ”ti¹ evaṃ vuttaṃ paṇaṇajjhānaṃceva bhavaṅgaphalasamāpattiyo ca. Heṭṭhimaṃ heṭṭhimaṃhi paṇaṇajjhānaṃ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṃ hoti, tasmā “vodānampi vuṭṭhānaṃ”ti vuttaṃ. Bhavaṅgena sabbajhānehi vuṭṭhānaṃ hoti, phalasamāpattiyā nirodhasamāpattito vuṭṭhānaṃ hoti. Tametaṃ sandhāya “tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānaṃ”ti vuttaṃ. Sabbaññānaṃca vitthāraṇakathāya vinicchayo **sammohavinodaniyaṃ vibhaṅgaṭṭhakathāyaṃ**² vutto. Pubbenivāsānussati dibbacakkhu-āsavakkhayaññakathā pana **veraṇjakaṇḍe**³ vitthāritāyeva.

Imāni kho sārīputtāti yāni pubbe “dasa kho paṇimāni sārīputta tathāgatassa tathāgatabalānī”ti avocaṃ, imāni tānīti appannaṃ karoti. Tattha paravādikathā hoti “dasabalaññānaṃ nāma pāṭiyekkaṃ natthi, sabbaññūtaññāṇassevāyaṃ pabhedo”ti, taṃ na tathā daṭṭhabbaṃ. Aññaṃeva hi dasabalaññānaṃ, aññaṃ sabbaññūtaññānaṃ. Dasabala ñāṇaṃ sakasakakiccomeva jānāti, sabbaññūtaññāṇaṃ tampi tato avasesampi pajānāti. Dasabalaññāṇesu hi paṭthamaṃ kāraṇākāraṇameva jānāti, dutiyaṃ kammantaravipākantameva, tatiyaṃ kammaṇaricchedameva, catutthaṃ

1. Abhi 2. 357 piṭṭhe.

2. Abhi-Ṭṭha 2. 382 piṭṭhe.

3. Vi 1. 5 piṭṭhe.

dhātunānattakāraṇameva, pañcamāṃ sattānaṃ ajjhāsayādhimuttimeva, chaṭṭhaṃ indriyānaṃ tikkhamudubhāvameva, sattamaṃ jhānādīhi saddhim tesāṃ saṃkilesādi meva, aṭṭhamaṃ pubbenivutthakkhandhasantatimeva, navamaṃ sattānaṃ cutipaṭisandhimeva, dasamaṃ saccaparicchedameva. Sabbaññutaññānaṃ pana etehi jānitabbañca tato uttariñca pajānāti, etesaṃ pana kiccaṃ na sabbaṃ karoti. Tañhi jhānaṃ hutvā appetuṃ na sakkoti, iddhi hutvā vikubbituṃ na sakkoti, maggo hutvā kilese khepetuṃ na sakkoti. Iti yathāvuttakāyabalena ceva ñāṇabalena ca samannāgatattā bhagavā “dasabalo”ti vuccati.

Dasahi asekkhehi aṅgehi upetoti “asekkhā sammādiṭṭhi, asekkho sammāsaṅkappo, asekkhā sammāvācā, asekkho sammākammanto, asekkho sammā-ājīvo, asekkho sammāvāyāmo, asekkhā sammāsati, asekkho sammāsamādhī, asekkhaṃ sammaññānaṃ, asekkhā sammāvimuttī”ti¹ evaṃ vuttehi dasahi asekkhadhammehi samannāgato. Asekkhā sammādiṭṭhi-ādayo ca sabbe phalasampayuttadhammā eva. Ettha ca **sammādiṭṭhi sammāññānanti** dvīsu ṭhānesu paññāva kathitā “sammā dassanaṭṭhena sammādiṭṭhi, sammā pajānanaṭṭhena sammāññānaṃ”ti. Atthi hi dassanañānaṃ visaye pavatti-ākāraviseso. **Sammāvimuttī**ti iminā pana padena vuttāvesasā phalasamāpattisahagatadhammā saṅgahitāti veditabbā. Ariyaphalasampayuttadhammāpi hi sabbaso paṭipakkhato vimuttataṃ upādāya vimuttīti vattabbataṃ labhanti.

59. **Vacanasaddena appasaddanti** āramupacārena gacchato addhikajanassapi vacanasaddena appasaddaṃ. **Nagaranigghosāsaddenā**ti avibhāvitatthena² nagare manussānaṃ nigghosāsaddena. Manussehi samāgamma ekajjhaṃ pavattitasaddo hi nigghoso. **Anusañcaraṇajanassāti** antosañcārino janassa. **Manussānaṃ rahassakiriyatṭhāniyanti** manussānaṃ rahassakaraṇassa yuttaṃ anucchavikaṃ. **Vivekānurūpanti** ekībhāvassa anurūpaṃ. Sesamettha uttānameva.

Bimbisārasamāgamakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Dī 3. 225, 260 piṭṭhesu.

2. Avibhāvatthena (Syā), avikappatthena (Ka) Dī-Ṭṭha 3. 17; Ma-Ṭṭha 3. 241 piṭṭhesu pana passitabbaṃ.

Sāriputtamoggallānapabbajjākathāvaṇṇanā

60. Idāni “tena kho pana samayena sañcayo paribbājako”ti-ādīsu apubbapadavaṇṇanam dassento “**sāriputtamoggallānā**”ti-ādimāha. Tattha sārībrāhmaṇiyā putto **sāriputto**, moggallībrāhmaṇiyā putto **moggallāno**. Amhākaṃ kira¹ bhagavato nibbattito puretārameva sāriputto rājagahanagarassa avidūre upatissagāme sārībrāhmaṇiyā nāma kucchiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Taṃdivasamevassa sahāyopi rājagahasseeva avidūre kolitagāme moggallībrāhmaṇiyā kucchiyaṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Tāni kira dvepi kulāni yāva sattamā kulaparivaṭṭā ābaddhapaṭibaddhasahāyāneva². Tesāṃ dvinnam ekadivasameva gabbhāparihāraṃ adaṃsu. Dasamāsaccayena jātānampi tesāṃ chasaṭṭhi dhātiyo upanayimsu. Nāmaggaḥaṇadivase sārībrāhmaṇiyā puttassa upatissagāme jeṭṭhakulassa puttattā “upatisso”ti nāmaṃ akaṃsu, itarassa kolitagāme jeṭṭhakulassa puttattā “kolito”ti nāmaṃ akaṃsu. Tena vuttam **“gihikāle upatisso kolitoti evaṃ paññāyamānanāmā”**ti.

Adḍhateyyasatamāṇavakaparivārāti ettha pañcapañcasatamāṇavakaparivārātipi vadanti. Vuttañhetam **aṅguttaranikāyaṭṭhakathāyaṃ**³—

“Upatissamāṇavakassa kīlanatthāya nadim vā uyyānam vā gamanakāle pañca suvaṇṇasivikāsātāni parivārāni honti, kolitamāṇavakassa pañca ājaññarathasātāni. Dvepi janā pañca pañcamāṇavakasataparivārā hontī”ti.

Rājagahe ca anusamvaccharaṃ giraggasamajjaṃ nāma hoti. Tesāṃ dvinnampi ekaṭṭhāneyeva mañcakaṃ bandhanti. Dvepi ekatova nisīditvā samajjaṃ passitvā hasitabbaṭṭhāne hasanti, samvegaṭṭhāne samvijjanti, dāyaṃ dātum yuttaṭṭhāne dāyaṃ denti. Tesāṃ imināva niyāmena ekadivasam samajjaṃ passantānam paripākagatatā ñaṇassa purimadivasesu viya hasitabbaṭṭhāne hāso vā samvegaṭṭhāne samvijjanam vā dāyaṃ dātum yuttaṭṭhāne dāyadānam vā nāhosi.

1. Am-Ṭṭha 1. 121; Dhammapada-Ṭṭha 1. 56 piṭṭhādīsupi passitabbam.

2. Akhaṇḍapaṭibaddhasahāyāneva (Syā)

3. Am-Ṭṭha 1. 122 piṭṭhe.

Dvepi pana janā evaṃ cintayim̐su “kiṃ ettha oloketabbaṃ atthi, sabbepeime appatte vassasate apanṇattikabhāvaṃ gamissanti, amhehi pana ekaṃ mokkhadhammaṃ gavesituṃ vaṭṭati”ti ārammaṇaṃ gahetvā nisīdim̐su. Tato kolito upatissaṃ āha “samma upatissa na tvaṃ aññadivasesu viya haṭṭhapahaṭṭho, anattamanadhātukosi, kiṃ te sallakkhitan”ti. “Samma kolita etesaṃ olokane sāro natthi, niratthakametaṃ, attano mokkhadhammaṃ gavesituṃ vaṭṭati”ti idaṃ cintayanto nisinnomhīti. Tvaṃ pana kasmā anattamanoti. Sopi tatheva āha. Athassa attanā saddhiṃ ekajjhāsayataṃ ñatvā upatisso evamāha “amhākaṃ ubhinnaṃ sucintitaṃ, mokkhadhammaṃ pana gavesantehi ekā pabbajjā laddhuṃ vaṭṭati, kassa santike pabbajāmā”ti.

Tena kho pana samayena sañcayo paribbājako rājagahe paṭivasati mahatiyā paribbājakaparisāya saddhiṃ. Te “tassa santike pabbajissāmā”ti pañcahi māṇavakasatehi saddhiṃ sañcayassa santike pabbajim̐su. Tesāṃ pabbajitakālato paṭṭhāya sañcayo atirekalābhaggayasaggappatto ahosi. Te katipāheneva sabbaṃ sañcayassa samayaṃ parimadditvā “ācariya tumhākaṃ jānanasamayo ettakova, udāhu uttaripi atthi”ti pucchim̐su. Sañcayo “ettakova, sabbaṃ tumhehi ñātan”ti āha. Tassa kathaṃ sutvā cintayim̐su “evaṃ sati imassa santike brahmacariyavāso niratthako, mayaṃ mokkhadhammaṃ gavesituṃ nikkhantā, so imassa santike uppādetuṃ na sakkā, mahā kho pana jambudīpo, gāmanigamarājadhāniyo carantā avassaṃ mokkhadhammadesakaṃ ācariyaṃ labhissāmā”ti. Te tato paṭṭhāya “yattha yattha paṇḍitā samaṇabrāhmaṇā atthi”ti suṇanti, tattha tattha gantvā pañhasākacchaṃ karonti, tehi puṭṭhaṃ pañhaṃ añño kathetuṃ samattho nāma natthi, te pana tesāṃ pañhaṃ vissajjenti. Evaṃ sakalajambudīpaṃ pariggaṇhitvā nivattitvā sakaṭṭhānameva āgantvā “samma kolita yo paṭhamāṃ amataṃ adhigacchati, so ārocetū”ti katikaṃ akaṃsu. Imaeva vatthuṃ saṅkhipitvā dassento “**tatra nesaṃ mahājanaṃ disvā -pa- katikaṃ akaṃsū**”ti āha.

Tattha **channaparibbājakassāti** setapaṭadharassa paribbājakassa. Tena nāyaṃ naggaparibbājakoti dasseti. **Pāsādikena abhikkantenāti**-ādīsu **pāsādikenāti** pasādāvahena sāruppena samaṇānucchavikena.

Abhikkantenāti gamanena. **Paṭikkantenā**ti nivattanena. **Ālokitenā**ti purato dassanena. **Vilokitenā**ti ito cito dassanena. **Samiñjitenā**ti pabbasaṅkocanena. **Pasāritenā**ti tesamīyeva pasāraṇena. Sabbattha itthambhūtalakkhaṇe¹ karaṇavacanam, tasmā satisampajaññaṅkehi abhisāṅkhatattā pāsādika-abhikkantapaṭikkanta-ālokita vilokitasamiñjitapasārīto hutvāti vuttam hoti. **Okkhittacakkhū**ti heṭṭhākhittacakkhu. **Iriyāpatha sampannoti** tāya pāsādika-abhikkantāditāya sampanna-iriyāpatho. **Atthikehi upaṇṇātanti** “maraṇe sati amatenapi bhavitabban”ti evam anumānaññaṇena “atthi”ti upagatam nibbānam nāma, tam magganto pariyesanto yannūnāham imam bhikkhum piṭṭhito piṭṭhito anubandheyyanti sambandho. **Sudinnakaṇḍe vuttappakāraṇti** “dānapatīnam gharesu sālā honti, āsanāni cettha paññattāni honti, upaṭṭhāpitarū udakakañjiyam, tattha pabbajitā piṇḍāya caritvā nisīditvā bhuñjanti. Sace icchanti, dānapatīnampi santakam gaṇhanti, tasmā tampi aññatarassa kulassa īdisāya sālāya aññataram kuṭṭamūlanti veditabban”ti² evam vuttappakāram.

Appam vā bahum vā bhāsassūti paribbājako “aham upatisso nāma, tvaṃ yathāsattiyā appam vā bahum vā pāvada, etaṃ nayasatena nayasahassena paṭivijjhitaṃ mayham bhāro”ti cintetvā evamāha. Nirodho ca nirodhupāyo ca ekadesasarūpekasesanayena “nirodho”ti vuttoti dassento “**atha vā**”ti-ādimāha. **Paṭipādentoti** nigamento. **Imam dhammapariyāyam sutvā virajam vītamalam dhammacakkhum udapādīti** ettha paribbājako paṭhamapadadvayameva sutvā sahasanayasampanne sotāpattiphale patiṭṭhahi. Itarapadadvayam sotāpannakāle niṭṭhāsīti veditabban.

Bahukehi kappanahutehīti ettha dasa dasakāni satam, dasa satāni sahasam, sahasānam satam satahasam, satahasānam satam koṭi, koṭisatasahasānam satam pakoti, pakotisatasahasānam satam koṭipakoti, koṭipakotisatasahasānam satam ekanahutanti veditabban.

1. Itthambhūtākhyānatthe (Syā)

2. Vi-Ṭṭha 1. 174 piṭṭhe.

61. **Atha kho sārīputto paribbājako yena moggallāno paribbājako tenupasaṅkamīti**¹ sotāpanno hutvā uparivisesse appavattante “bhavissati ettha kāraṇaṃ”ti sallakkhetvā therāṃ āha “bhante mā upari dhammadesanaṃ vadḍhayittha, ettakameva hotu, kahaṃ amhākaṃ satthā vasatī”ti. Veḷuvane paribbājakāti. “Bhante tumhe purato yātha, mayhaṃ eko sahāyako atthi, amhehi ca aññaṃaññaṃ katikā katā ‘yo paṭhamāṃ amataṃ adhigacchati, so ārocetū”ti, ahaṃ taṃ paṭiññaṃ mocetvā sahāyakaṃ gahetvā tumhākaṃ gatamaggeneva satthu santikaṃ āgamiṣāmi”ti pañcapaṭiṭṭhitena therassa pādesu nipatitvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā therāṃ uyyojetvā paribbājakārāmābhimukho agamāsi.

62. **Sārīputtaṃ paribbājakaṃ etadavocāti** “ajja mayhaṃ sahāyassa mukhavaṇṇo na aññadivasesu viya, addhā anena amataṃ adhigataṃ bhavissati”ti amatādhigamaṃ pucchanto etadavoca. Sopissa “āmāvuso amataṃ adhigataṃ”ti paṭijānitvā sabbaṃ pavattiṃ ārocetvā tameva gāthaṃ abhāsi. Gāthāpariyosāne moggallāno paribbājako sotāpattiphale paṭiṭṭhahi. Tena vuttaṃ “**atha kho moggallānassa paribbājakassa -pa-dhammacakkuṃ udapādi**”ti. **Gacchāma mayaṃ āvuso bhagavato santiketi** “kahaṃ samma satthā vasatī”ti pucchitvā “veḷuvane kira samma, evaṃ no ācariyena assajittherena kathitaṃ”ti vutte evamāha.

Sārīputtatthero ca nāmesa sadāpi ācariyapūjakova, tasmā sahāyaṃ moggallānaṃ paribbājakaṃ evamāha “amhehi adhigataṃ amataṃ amhākaṃ ācariyassa sañcayaparibbājakassapi kathessāma, bujjhamāno paṭivijjhissati, appaṭivijjhanto amhākaṃ saddahitvā satthu santikaṃ gamissati, buddhānaṃ desanaṃ sutvā maggaphalappaṭivedhaṃ karissatī”ti. Tato dvepi janā sañcayassa santikaṃ agamaṃsu. Tena vuttaṃ “**atha kho sārīputtamoggallānā yena sañcayo paribbājako tenupasaṅkamimṃsū**”ti. Upasaṅkamitvā ca “ācariya tvaṃ kiṃ karosi, loke

1. Am-Ṭṭha 1. 124; Dhammapada-Ṭṭha 1. 59 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

buddho uppanno, svākkhāto dhammo, suppaṭipanno saṅgho, āyāma dasabalaṃ passissāmā”ti. So “kiṃ vadatha tātā”ti tepi vāretvā lābhaggayasaggappavattimeva nesaṃ dīpeti. Te “amhākaṃ evarūpo antevāsikavāso niccameva hotu, tumhākaṃ pana gamanaṃ vā agamanaṃ vā jānāthā”ti āhaṃsu. Sañcayo “ime ettakaṃ jānantā mama vacanaṃ na karissanti”ti ñatvā “gacchatha tumhe tātā, ahaṃ mahallakakāle antevāsikavāsaṃ vasitum na sakkomī”ti āha. Te anekehipi kāraṇasatehi taṃ bodhetum asakkontā attano ovāde vattamānaṃ janaṃ ādāya veḷuvanaṃ agamaṃsu. Pañcasu antevāsikasatesu aḍḍhateyya satā nivattiṃsu, aḍḍhateyyasatā tehi saddhiṃ agamaṃsu. Tena vuttaṃ **“atha kho sārīputtamoggallānā tāni aḍḍhateyyāni paribbājakasatāni ādāya yena veḷuvanaṃ tenupasaṅkamimsū”**ti.

Vimutteti yathāvuttalakkaṇe nibbāne tadārammaṇāya phalavimuttiyā adhimutte ne sārīputtamoggallāne byākāsīti sambandho.

Evam byākaritvā ca satthā catuparisamajjhe dhammaṃ desento nesaṃ parisāya cariyavasena dhammadesanaṃ vaḍḍhesi, ṭhapetvā dve aggasāvake sabbehi aḍḍhateyyasatā paribbājakā arahattaṃ pāpuṇṇimsu. Satthā “etha bhikkhavo”ti hatthaṃ pasāresi, sabbesaṃ kesamassu antaradhāyi, iddhimayapattacīvaraṃ kāyapaṭibaddhaṃ ahosi. Aggasāvakānampi iddhimayapattacīvaraṃ āgataṃ, uparimaggattayakiccaṃ pana na niṭṭhāti. Kasmā? Sāvakaṇāpāramīṇāṇassa mahantaṭāya. Athāyasmā mahāmoggallāno pabbajitadivasato sattame divase magadharatṭhe kallavāḷagāmakam upanissāya samaṇadhammaṃ karonto thinamiddhaṃ okkamanto satthārā saṃvejito thinamiddhaṃ vinodetvā tathāgatena dinnam dhātukammaṭṭhānaṃ suṇantova uparimaggattayakiccaṃ niṭṭhāpetvā sāvakaṇāpāramīṇāṇassa matthakaṃ patto. Sārīputtattheropi pabbajitadivasato addhamāsaṃ atikkamitvā satthārā saddhiṃ tameva rājagahaṃ upanissāya sūkarakhata leṇe viharanto attano bhāgineyyassa dīghanakhaparibbājakassa vedanāpariggahasuttante desiyamāne suttānusārena ñāṇaṃ pesetvā parassa vaḍḍhitabhattaṃ bhuñjanto viya sāvakaṇāpāramīṇāṇassa matthakaṃ patto. Tenevāha **“mahāmoggallānatthero sattahi divasehi arahatte patiṭṭhito, sārīputtatthero addhamāsenā”**ti.

Yadipi mahāmoggallānatthero na cirasseva arahattaṃ patto, dhammasenāpati tato cirena, evaṃ santeṇ sārīputtattherova mahāpaññatāro. Mahāmoggallānatthero hi sāvakānaṃ sammasanacāraṃ yaṭṭhikoṭiyā uppīlento viya ekadesameva sammasanto satta divase vāyāmitvā arahattaṃ patto. Sārīputtatthero ṭhapetvā buddhānaṃ paccekabuddhānaṃ sammasanacāraṃ sāvakānaṃ sammasanacāraṃ nippadesaṃ sammasi, evaṃ sammasanto addhamāsaṃ vāyāmi. Ukkamsagatassa sāvakānaṃ sammasanacārassa nippadesena pavattiyamānattā sāvakapāramiññaṇassa ca tathā paripācetabbattā. Yathā hi puriso “veṇuyaṭṭhiṃ gaṇhissāmi”ti mahājaṭaṃ veṇuṃ disvā “jaṭaṃ chindantassa papañco bhavissati”ti antarena hatthaṃ pavesetvā sampattameva yaṭṭhiṃ mūle ca agge ca chinditvā ādāya pakkameyya, so kiñcāpi paṭhamataraṃ gacchati, yaṭṭhiṃ pana sāraṃ vā ujum vā na labhati. Aparo tathārūpameva veṇuṃ disvā sace sampattayaṭṭhiṃ gaṇhissāmi, sāraṃ vā ujum vā na labhissāmi kacchaṃ bandhitvā mahantena satthena veṇujaṭaṃ chinditvā sārā ceva ujū ca yaṭṭhiyo uccinitvā ādāya pakkameyya, ayaṃ kiñcāpi pacchā gacchati, yaṭṭhiyo pana sārā ceva ujū ca labhati, evaṃ sampadamidaṃ imesaṃ dvinnānaṃ therānaṃ padhānaṃ.

Sammasanacāro ca nāmettha vipassanābhūmi veditabbā sammasanaṃ carati etthāti sammasanacāroti katvā. Tattha buddhānaṃ sammasanacāro dasasahassaloka dhātuyaṃ sattasantānagatā anindriyabaddhā ca saṅkhārāti vadanti. Koṭisatasahassa cakkavāḷesūti apare. Tathā hi attaniyavasena paṭiccasamuppādanayaṃ otaritvā chattimsakoṭisatasahassa mukhena buddhānaṃ mahāvajiraññaṇaṃ pavattaṃ. Paccekabuddhānaṃ sasantānagatehi saddhiṃ majjhimadesavāsīsattasantānagatā anindriyabaddhā ca saṅkhārā sammasanacāroti vadanti. Jambudīpavāsīsantānagatāti keci. Sasantānagate sabbadhamme parasantānagate ca santānavibhāgaṃ akatvā bahiddhābhāvasāmaññato sammasanaṃ, ayaṃ sāvakānaṃ sammasanacāro. Moggallānatthero pana bahiddhā dhammepi sasantānavibhāgena keci keci uddharitvā sammasi, taṅca kho ñāṇena phuṭṭhamattaṃ katvā. Tena vuttaṃ “yaṭṭhikoṭiyā uppīlento viya ekadesameva sammasanto”ti. Tattha ñāṇena nāma yāvataṃ neyyaṃ vattitabbaṃ, tāvatā avattanato “yaṭṭhikoṭiyā

uppiḷento viyā”ti vuttaṃ, anupadadhammavipassanāya abhāvato
 “ekadesameva sammasantō”ti vuttaṃ. Dhammasenāpatinopi
 yathāvuttasāvakānaṃ vipassanāya bhūmiyeva sammasanacāro. Tattha pana
 thero sātisayaṃ niravasesaṃ anupadañca sammā vipassi. Tena vuttaṃ
 “sāvakānaṃ sammasanacāraṃ nippadesaṃ sammasi”ti.

Ettha ca sukkhavipassakā lokiyābhiññappattā pakatisāvakā mahāsāvakā
 aggasāvakā paccekabuddhā sammāsambuddhāti chasu janesu
 sukkhavipassakānaṃ jhānābhiññāhi anadhigatapaññānepuññattā¹ andhānaṃ
 viya icchitapadesokkamaṇaṃ vipassanākāle icchiticchitadhammabhāvanā
 natthi, te yathāpariggahitadhammamatteyeva vipassanaṃ vaḍḍhenti.
 Lokiyābhiññappattā pana pakatisāvakā yena mukhena vipassanaṃ ārabhanti,
 tato aññenapi vipassanaṃ vitthārikaṃ kātuṃ sakkonti vipulaññattā.
 Mahāsāvakā abhinīhārasampannattā tato sātisayaṃ vipassanaṃ vitthārikaṃ
 kātuṃ sakkonti. Aggasāvakesu dutiyo abhinīhārasampattiyaṃ samādhānassa
 sātisayattā vipassanaṃ tatopi vitthārikaṃ karoti. Paṭhamo pana tatopi
 mahāpaññatāya sāvakehi asādhāraṇaṃ katvā vipassanaṃ vitthārikaṃ karoti.
 Paccekabuddhā tehipi mahābhinīhāratāya attano abhinīhārānurūpaṃ tatopi
 vitthārikaṃ vipassanaṃ karonti. Buddhānaṃ sammadeva
 paripūritapaññāpāramīpabhāvitā sabbaññutaññāñādhigamassa anurūpā yathā
 nāma katavālavedhaparicayena sarabhaṅgasadisena dhanuggahena khitto
 saro antarā rukkhalatādīsu asajjamāno lakkheyeva patati, na sajjati na
 virajjati, evaṃ antarā asajjamānā avirajjamānā vipassanā
 sammasanīyadhammesu yāthāvato nānāyehi pavattati, yaṃ
 “mahāvajiraññāṇaṃ”ti vuccati.

Etesu ca sukkhavipassakānaṃ vipassanācāro khajjotappabhāsadiso,
 abhiññappattapakatisāvakānaṃ dīvappabhāsadiso, mahāsāvakānaṃ
 ukkāppabhāsadiso, aggasāvakānaṃ osadhitārakappabhāsadiso,
 paccekabuddhānaṃ candappabhāsadiso, sammāsambuddhānaṃ
 rasmisahassapaṭimaṇḍitasaradasūriyamaṇḍalasadiso hutvā upaṭṭhāti. Tathā
 sukkhavipassakānaṃ vipassanācāro

1. Anadhigatāññe suññattā (Syā)

andhānaṃ yaṭṭhikoṭiyā gamanasadiso, lokiyābhiññappattapakatisāvakānaṃ daṇḍakasetugamanasadiso, mahāsāvakānaṃ jaṅghasetugamanasadiso, aggasāvakānaṃ sakaṭasetu gamanasadiso, paccekabuddhānaṃ mahājaṅghamaggagamanasadiso, sammāsambu ddhānaṃ mahāsakaṭamaggagamanasadiso. Tathā buddhānaṃ paccekabuddhānaṃ¹ vipassanā cintāmayañāṇasaṃvaḍḍhitattā sayambhūñāṇabhūtā, itaresaṃ sutamayañāṇa saṃvaḍḍhitattā paropadesasambhūtāti veditabbā.

Idāni ubhinnampi therānaṃ pubbayogaṃ dassetuṃ “**atīte kirā**”ti-ādimāha. Taṃ sabbaṃ uttānatthameva.

63. **Giribbajanagaranti** samantā pabbataparikkhitaṃ vajasadisāṃ hutvā tiṭṭhatīti giribbajanti evaṃladdhanāmaṃ rājagahanagaraṃ. Usūyanakiriyāya kammabhāvaṃ sandhāya “**upayogatthe vā**”ti vuttaṃ.

Sāriputtamoggallānapabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upajjhāyavattakathāvaṇṇanā

64. Vajjāvajjaṃ upanijjhāyatīti upajjhāyo, natthi upajjhāyo etesanti **anupajjhāyakā**. Tenāha “**vajjāvajjaṃ upanijjhāyakena garunā virahitā**”ti. Tattha **vajjāvajjanti** khuddakaṃ mahantaṇca vajjaṃ. Vuddhi-attho hi ayamakāro “phalāphalan”ti-ādīsu viya. **Uttiṭṭhapattanti** ettha ucchiṭṭha-saddasamānattho **uttiṭṭha**-saddo. Tenevāha “**tasmim hi manussā ucchiṭṭhasaññino, tasmā uttiṭṭhapattanti vuttan**”ti. **Piṇḍāya caraṇakapattanti** iminā pana pattassa sarūpadassanamukhena ucchiṭṭhakappanāya kāraṇaṃ vibhāvitāṃ. **Tasminti** tasmim piṇḍāya caraṇakapatte.

65. **Sagāravā sappatissāti** ettha garubhāvo gāravaṃ, pāsāṇacchattaṃ viya garukaraṇiyatā. Saha gāravenāti sagāravā. Garunā kismiñci vutte gāravavasena patissavanaṃ patisso, patissavabhūtaṃ taṃsabhāgaṇca yaṃkiñci gāravanti attho. Saha patissenāti sappatissā, ovādaṃ sampatīchchantīti

1. Tathā buddhānaṃ (Ka)

attho. Patissīyatīti vā patisso, garukātabbo. Tena saha patissenāti **sappatissā**. Atthakathāyaṃ pana byañjanavicāraṃ akatvā atthamattameva dassetuṃ “**garukabhāvañceva jeṭṭhakabhāvañca upaṭṭhapetvā**”ti vuttaṃ. **Sāhūti** sādhu. **Lahūti** agaru, mama tuyhaṃ upajjhāyabhāve bhāriyaṃ nāma natthīti attho. **Opāyikanti** upāyapaṭisaṃyuttaṃ te upajjhāyaggahaṇaṃ iminā upāyena tvaṃ me ito paṭṭhāya bhāro jātosīti vuttaṃ hoti. **Patirūpanti** anurūpaṃ tava upajjhāyaggahaṇanti attho. **Pāsādikenāti** pasādāvahena kāyavacīpayogena. **Sampādehīti** tividhasikkhaṃ nipphādehīti attho. **Kāyena vāti** hatthamuddādiṃ dassento kāyena vā viññāpeti. **Gahito tayā -pa- viññāpetīti** “sāhū”ti-ādīsu ekaṃ vadantoyeva imamatthaṃ viññāpetīti vuccati. Tenevāha “**idameva hi**”ti-ādi. **Sādhūti sampañicchanam sandhāyāti** upajjhāyena “sāhū”ti vutte saddhivihārikassa “sādhū”ti sampañicchanavacanaṃ sandhāya. Kasmā nappamāṇanti āha “**āyācanadānamattena hi**”ti-ādi, saddhivihārikassa “upajjhāyo me bhante hoti”ti āyācanamattena, upajjhāyassa ca “sāhū”ti-ādinā dānavacanamattenāti attho. **Na ettha sampañicchanam aṅganti** saddhivihārikassa sampañicchanavacanaṃ ettha upajjhāyaggahaṇe aṅgaṃ na hoti.

66. **Sammāvattanāti** sammāpavatti. **Assāti** saddhivihārikassa. **Tādisameva mukhadhovanodakaṃ dātabbanti** utumhi sarīrasabhāve ca ekākāre tādisameva dātabbaṃ. **Dve cīvarānīti** pārūpanaṃ saṅghāṭiṇca sandhāya vadati. Yadi evaṃ “saṅghāṭiyo”ti kasmā vuttanti āha “**sabbaṃ hi cīvaraṃ saṅghaṭitattā saṅghāṭīti vuccatīti**. **Padavīti**hārehīti ettha padaṃ vītiharati etthāti **padavīti**hāro, padavītiharaṇaṭṭhānaṃ dūtavilambitaṃ akatvā samagamane dvinnaṃ padānaṃ antare muṭṭhiratanamattaṃ. Padānaṃ vā vītiharaṇaṃ abhimukhaṃ haritvā nikkhepo **padavīti**hāroti evamettha attho daṭṭhabbo. **Ito paṭṭhāyāti** “na upajjhāyassa bhaṇamānassā”ti ettha vuttana-kārato paṭṭhāya. **Sabbattha dukkaṭāpatti veditabbāti** “īdisesu gilānopi na muccatī”ti dassanatthaṃ vuttaṃ. Aññampi hi yathāvuttaṃ upajjhāyavattaṃ anādariyena akarontassa agilānassa vattabhede sabbattha dukkaṭameva. Teneva vakkhati “agilānena hi saddhivihārikena saṭṭhivassenapi sabbaṃ

upajjhāyavattaṃ kātappaṃ, anādarena akarontassa vattabhede dukkaṭṭaṃ. Na-kārapaṭi saṃyuttesu pana padesu gilānassapi paṭikkhattakiriyaṃ karontassa dukkaṭṭamevā¹. **Āpattiyā āsannavācanti** āpattijanakameva vacanaṃ sandhāya vadati. Yāya hi vācāya āpattiṃ āpajjati, sā vācā tassā āpattiyā āsannāti vuccati.

Cīvarena pattam veṭhetvāti ettha “uttarāsaṅgassa ekena kaṇṇena veṭhetvā”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Gāmeti** gāmapariyāpanne tādise kismiñci padese. **Antaraghareti** antogehe. **Paṭikkamaneti** āsanasālāyaṃ. Tikkhattum pāṇiyena pucchitabboti sambandho, ādimhi majjhe anteti evaṃ tikkhattum pucchitabboti attho. **Upakaṭṭhoti** āsanno. **Dhotavālikāyāti** nirajāya parisuddhavālikāya. **Sace pahotīti** vuttamevatthaṃ vibhāveti “**na kenaci gelaññena abhibhūto hoti**”ti. **Pariveṇaṃ gantvāti** upajjhāyassa pariveṇaṃ gantvā.

Upajjhāyavattakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

67. Saddhivihārikavattakathā uttānattāyeva.

Nasammāvattanādikathāvaṇṇanā

68. Nasammāvattanādikathāyaṃ **gehassitapemanti** “pitā me ayan”ti evaṃ uppannapemaṃ. Upajjhāyamhi pitucittupaṭṭhānameva hi idha gehassitapemaṃ nāma. Na hi idaṃ akusalapakkihiyaṃ gehassitapemaṃ sandhāya vuttaṃ paṭividdhasaccānaṃ pahīnānugedhānaṃ² tadasambhavato, na ca bhagavā bhikkhū saṃkilese niyojati, gehassitapemasadisattā pana pemamukhena mettāsineho idha vuttoti veditappaṃ. “Tesu eko vattasampanno bhikkhu -pa- tesāṃ anāpattī”ti vacanato sace eko vattasampanno bhikkhu “bhante tumhe appossukkā hotha, ahaṃ tumhākaṃ saddhivihārikaṃ antevāsikaṃ vā gilānaṃ upaṭṭhahissāmi, ovaditappaṃ ovadissāmi, iti karaṇīyesu ussukkaṃ āpajjissāmi”ti vadati, te eva vā saddhivihārikādayo “bhante tumhe kevalaṃ appossukkā hothā”ti vadanti, vattaṃ vā na

1. Vi-Ṭṭha 3. 261 piṭṭhe.

2. Pahīnānurodhānaṃ (Syā)

sādiyanti, tato paṭṭhāya ācariyupajjhāyānaṃ anāpattīti vadanti. Sesamettha uttānameva.

Na sammāvattanādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rādhabrāhmaṇavattthukathāvaṇṇanā

69. Rādhabrāhmaṇavattthumhi **kiso ahoṣīti** khāditum vā bhuñjitum vā asakkonto tanuko ahosi appamaṃsalohito. **Uppaṇḍuppaṇḍukajātoti** sañjātuppaṇḍuppaṇḍukabhāvo paṇḍupalāsappaṭibhāgo.

Dhamanisanthatagattoti pariyādinnaṃsalohitattā sirājāleneva santharitagatto. **Adhikāraṇti** adhikariyaṃ, sakkāraṇti vuttaṃ hoti. Kataṃ jānāntīti **kataññuno**, kataṃ pākataṃ katvā jānāntīti **katavedino**. Kim pana thero bhagavatā bārāṇasiyaṃ tīhi saraṇagamaṇehi anuññātaṃ pabbajjāṃ upasampadañca na jānāntīti? No na jānāti. Yadi evaṃ “kathāhaṃ bhante taṃ brāhmaṇaṃ pabbājemi upasampādemī”ti kasmā āhāti imaṃ anuyogaṃ sandhāyāha “**kiñcāpi āyasmā sārīputto**”ti-ādi. **Parimaṇḍalehīti** paripuṇṇehi. **Aññathā vā vattabbaṃ aññathā vadatīti** “bhante”ti vattabbaṃ “bandhe”ti¹ vadati.

71-73. **Samanantarāti** anantaraṃ. **Paṇṇattivītikkamaṃ karotīti** sikkhāpadavītikkamaṃ karoti. Attabhāvapariharaṇatthaṃ nissīyanti **nissayā**, piṇḍiyālopabhojanādikā cattāro paccayā. Tattha **piṇḍiyālopabhojananti** jaṅghapiṇḍiyabalena caritvā ālopamattaṃ laddhabhojanaṃ. **Atirekalābhoti** “piṇḍiyālopabhojanaṃ nissayā”ti evaṃ vuttabhikkhāhāralābhato adhikalābho saṃghabhataḍḍhi. Tattha sakalassa saṃghassa dātabbabbhattaṃ **saṃghabhattaṃ**. Katipaye bhikkhū uddisitvā dātabbabbhattaṃ **uddesabhattaṃ**. Nimantetvā dātabbabbhattaṃ **nimantanaṃ**. Salākaṃ gāhāpetvā dātabbabbhattaṃ **salākabhattaṃ**. Ekasmiṃ pakkhe ekadivasaṃ dātabbabbhattaṃ **pakkhikaṃ**. Uposathe dātabbabbhattaṃ **uposathikaṃ**. Pāṭipadadivase dātabbabbhattaṃ **pāṭipadikaṃ**. Vitthārakathā nesaṃ senāsanakkhandhakavaṇṇanāyaṃ āvi bhavissati.

1. Bhadanteti (Syā)

Vihāroti pākāraparicchinno sakalo āvāso. **Aḍḍhayogoti** dīghapāsādo. **Garuḷasaṅṭhānapāsādotipi** vadanti. **Pāsādoti** caturassapāsādo. **Hammiyanti** muṇḍacchadanapāsādo. **Apare** pana bhaṇanti “vihāro nāma dīghamukhapāsādo, aḍḍhayogo ekapassacchadanakasenāsanam, tassa kira ekapasse bhitti uccatarā hoti, itarapasse nīcā, tena taṃ ekapassacchadanakam hoti, pāsādo āyatacaturassapāsādo, hammiyam muṇḍacchadanam candikaṅgaṇayuttan”ti. **Guhāti** pabbataguhā. **Pūtimuttanti** yaṃ kiñci muttam. **Yathā** suvaṇṇavaṇṇapi kāyo “pūtikāyo”ti vuccati, evaṃ abhinavampi muttam pūtimuttameva. **Sesamettha** uttānatthameva.

Rādhabrāhmaṇavattthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ācariyavattakathāvaṇṇanā

75. Upasenavattthumhi **āciṇṇanti** caritam vattam anudhammatā. **Kacci bhikkhu khamanīyanti** bhikkhu kacci tuyham idam catucakkaṃ navadvāram sarīrayantaṃ khamanīyam sakkā khamitum sahitum pariharitum, na kiñci dukkham uppādetīti. **Kacci yāpanīyanti** kacci sabbakiccesu yāpetum sakkā, na kiñci antarāyam dassetīti. **Jānantāpi tathāgatā**ti evamādi yaṃ parato “kati vassosi tvam bhikkhū”ti-ādinā pucchi, tassa parihāradassanattham vuttam. **Tatrāyam saṅkhepattho**—tathāgatā nāma jānantāpi sace tādisaṃ pucchākāraṇam hoti, pucchanti. **Sace** pana tādisaṃ pucchākāraṇam natthi, jānantāpi na pucchanti. **Yasmā** pana buddhānam ajānanam nāma natthi, tasmā “ajānantāpī”ti na vuttam. **Kālam pīditvā pucchantī**ti sace tassā pucchāya so kālo hoti, evam taṃ kālam viditvā pucchanti. **Sace** na hoti, evampi kālam viditvā na pucchanti. **Evaṃ** pucchantāpi ca atthasaṃhitam tathāgatā pucchanti, yaṃ atthanissitam kāraṇanissitam, tadeva pucchanti, no anatthasaṃhitam. **Kasmā?** **Yasmā anatthasaṃhite setughāto tathāgatānam.** **Setu** vuccati maggo, maggeneva tādissassa vacanassa ghāto samucchediti vuttam hoti.

Idāni **atthasaṃhiti** ettha yaṃ atthanissitam vacanam tathāgatā pucchanti, taṃ dassento “**dvīhi ākārehi**”ti-ādimāha. **Tattha ākārehi**ti

kāraṇehi. **Dhammaṃ vā desessamāti** aṭṭhuppattiyuttaṃ suttaṃ vā pubbacarita-kāraṇayuttaṃ jātakam vā kathayissāma. **Sāvakaṇaṃ vā sikkhāpadaṃ paññapessāmāti** sāvakaṇaṃ vā tāya pucchāya vītikkamaṃ pākaṭaṃ katvā garukaṃ vā lahukaṃ vā sikkhāpadaṃ paññapessāma āṇaṃ ṭhapessāma. **Atilahunti** atisīghaṃ.

76. Aññatitthiyavatthumhi **aññatitthiyapubboti** pubbe aññatitthiyo bhūtoti aññatitthiyapubbo. Ettha¹ ca titthaṃ jānitabbaṃ, titthakaro jānitabbo, titthiyā jānitabbā, titthiyasāvaka jānitabbā. Tattha **titthaṃ** nāma dvāsaṭṭhi diṭṭhiyo. Ettha hi sattā taranti uppilavanti ummuḍḍanimujjamaṃ karonti, tasmā “titthan”ti vuccanti. Tāsaṃ diṭṭhīnaṃ uppādetā **titthakaro** nāma pūraṇakassapādiko. Tassa laddhiṃ gahetvā pabbajitā **titthiyā** nāma. Te hi titthe jātāti titthiyā, yathāvuttaṃ vā diṭṭhigatasāṅkhātāṃ titthaṃ etesaṃ atthīti titthikā, titthikā eva titthiyā. Tesāṃ paccayadāyakā **titthiyasāvaka**ti veditabbā. **Sahadhammikaṃ vuccamānoti** sahadhammikenā vuccamāno, karaṇatthe upayogavacanaṃ. Pañcahi sahadhammikehi sikkhitabbatā, tesāṃ vā santakattā “sahadhammikaṃ”ti laddhanāmena buddhapaññattena sikkhāpadena vuccamānoti attho. **Pasūro**ti tassa nāmaṃ. **Paribbājakoti** gihibandhanaṃ pahāya pabbajjupagato.

Tamyeva titthāyatananti ettha dvāsaṭṭhidiṭṭhisāṅkhātāṃ titthameva āyatananti titthāyatanam, titthaṃ vā etesaṃ atthīti titthino, titthiyā, tesāṃ āyatanantipi **titthāyatanam**. **Āyatananti** ca “assānaṃ kambojo āyatanam, gunnaṃ dakkhiṇapatho āyatanam”ti ettha sañjātiṭṭhānaṃ āyatanam nāma.

“Manorame āyatane, sevanti naṃ vihaṅgamā.

Chāyaṃ chāyatthino yanti, phalatthaṃ phalabhojino”ti²—

Ettha samosaraṇaṭṭhānaṃ. “Pañcimāni bhikkhave vimuttāyatanāni”ti³ ettha kāraṇaṃ, taṃ idha sabbampi labbhati. Sabbepi hi diṭṭhigatikā sañjāyamānā imāsuyeva dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīsu sañjāyanti, samosaramānāpi etāsuyeva samosaranti sannipatanti, diṭṭhigatikabhāve ca nesaṃ imāyeva dvāsaṭṭhi

1. Am-Ṭṭha 2. 155 piṭṭhepi passitabbaṃ. 2. Am 2. 36 piṭṭhe. 3. Am 2. 17 piṭṭhe.

diṭṭhiyo kāraṇaṃ, tasmā yathāvuttaṃ titthameva sañjāti-ādinā atthena āyatananti titthāyatanam, tenevatthena titthīnaṃ āyatanantipi titthāyatanam.

Āyasmato nissāya vacchāmīti ettha **āyasmato**ti upayogatthe sāmivacanaṃ, āyasmantaṃ nissāya vasissāmīti attho. **Byatto -pa-vuttalakkaṇoyevāti** parisupaṭṭhāpakabahussutaṃ sandhāya vadati. **Pañcahupāli aṅgehīti**-ādīsu yaṃ vattaḃbaṃ, taṃ parato āvi bhavissati.

Ācariyavattakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañāmanākhamāpanākathāvaṇṇanā

80. Yaṃ pubbe lakkhaṇaṃ vuttanti sambandho, “teneva lakkhaṇena nissayantevāsikassa āpatti veditabbā”ti potthakesu pāṭho dissati, “na teneva lakkhaṇena nissayantevāsikassa āpatti veditabbā”ti evaṃ panettha pāṭho veditabbo. Saddhivihārikassa vuttalakkaṇena nissayantevāsikassa āpatti na veditabbāti evaṃ panettha atthopi veditabbo. Aññathā “nissayantevāsikena hi yāva ācariyaṃ nissāya vasati, tāva sabbaṃ ācariyavattaṃ kātabban”ti idaṃ virujjheyya. Idāñhi vacanaṃ nissayantevāsikassa amuttanissayasessa vattaṃ akarontassa āpattīti dīpeti. Tasmā saddhivihārikassa yathāvuttavattaṃ akarontassa nissayamuttakassa amuttakassapi āpatti, nissayantevāsikassa pana amuttanissayasessa āpattīti gahetabbaṃ. Teneva **visuddhimaggepi**¹ **ñātipalibodhakathāyaṃ**—

“Ñātīti vihāre ācariyupajjhāyasaddhivihārika-
antevāsikasamānupajjhāyaka samānācariyakā, ghare mātā pitā bhaginī
bhātāti evamādikā. Te gilānā imassa palibodhā honti, tasmā so
palibodho upaṭṭhahitvā tesam pākatikakaraṇena upacchinditabbo. Tattha
upajjhāyo tāva gilāno sace lahuṃ na vuṭṭhāti, yāvajīvaṃ paṭijaggitabbo.

1. Visuddhi 1. 91 piṭṭhe.

tathā pabbajjācariyo upasampadācariyo saddhivihāriko
 upasampāditapabbājita-antevāsikasamānupajjhāyakā ca. Nissayācariya
 uddesācariya nissayantevāsika uddesantevāsikasamānācariyakā pana
 yāva nissaya uddesā anupacchinnā, tāva paṭijaggitabbā”ti—

vibhāgena vuttaṃ. Ayañca vibhāgo “teneva lakkhaṇena nissayantevāsikassa
 āpatti veditabbā”ti evaṃ pāṭhe sati na yujjeyya. Ayañhi pāṭho
 saddhivihārikassa viya nissayantevāsikassapi yathāvuttavattaṃ akarontassa
 nissayamuttakassa amuttakassapi āpattīti imamatthaṃ dīpeti, tasmā
 vuttanayenevettha pāṭho gahetabbo.

**Pabbajja-upasampadadhammantevāsikehi pana -pa- tāva vattaṃ
 kātābanti** pabbajjācariya-upasampadācariyadhammācariyānaṃ etehi
 yathāvuttavattaṃ kātābbaṃ. Tattha yena sikkhāpadāni dinnāni, ayaṃ
pabbajjācariyo. Yena upasampadakammavācā vuttā, ayaṃ
upasampadācariyo. Yo uddesaṃ paripucchaṃ vā deti, ayaṃ
dhammācariyoti veditabbaṃ. Sesamettha uttānameva.

Paṇāmanākhamāpanākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nissayapaṭippassaddhikathāvaṇṇanā

83. Nissayapaṭippassaddhikathāyaṃ **disaṃ gatoti** puna āgantukāmo
 anāgantukāmo vā hutvā vāsathāya kañci disaṃ gato. **Bhikkhuno
 sabhāgatanti** pesalabhāvaṃ. **Oloketvā**ti upaparikkhitvā. **Vibbhante -pa-
 tattha gantabbanti** ettha sace kenaci karaṇīyena tadaheva gantuṃ asakkonto
 katipāhena gamissāmīti gamane sa-ussāho hoti, rakkhatīti vadanti. **Mā idha
 paṭikkamīti** mā idha pavisi. **Tatreva vasitabbanti** tattheva nissayaṃ gahetvā
 vasitabbaṃ. **Tānyeva vihāraṃ -pa- vasituṃ vaṭṭatīti** ettha upajjhāyena
 pariccattattā upajjhāyasamodhāna parihāro natthi, tasmā upajjhāyena
 samodhānatassapi ācariyassa santike gahitanissayo na paṭippassambhati.

Ācariyamhā nissayapaṭippassaddhīsu ācariyo pakkanto vā hotīti ettha “pakkantoti disaṃ gato”ti-ādinā upajjhāyassa pakkamane yo vinicchayo vutto, so tattha vuttanayeneva idhāpi sakkā viññātunti taṃ avatvā “koci ācariyo āpucchitvā pakkamatī”ti-ādinā aññoyeva nayo āraddho, ayañca nayo upajjhāyapakkamanepi veditabboyeva. Īdisesu hi ṭhānesu ekattha vuttalakkhaṇaṃ aññatthāpi daṭṭhabbaṃ. **Sace dve leḍḍupāte atikkamitvā nivattati, paṭippassaddho hotīti** ettha ettāvatā disāpakkanto nāma hotīti antevāsike anikkhattadhurepi nissayo paṭippassambhati. **Ācariyupajjhāyā dve leḍḍupāte atikkamma aññasmim vihare vasantīti** bahi-upacārasīmāyaṃ antevāsikasaddhivihārikānaṃ vasanaṭṭhānato dve leḍḍupāte atikkamma aññasmim senāsane vasanti, anto-upacārasīmāyaṃ pana dve leḍḍupāte atikkamitvāpi vasato nissayo na paṭippassambhati. “Sacepi ācariyo muñcitukāmovā hutvā nissayapaṇāmanāya paṇāmetī”ti-ādi sabbaṃ upajjhāyassa āüattiyampi veditabbaṃ. Sesamettha uttānameva.

Nissayapaṭippassaddhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upasampādetabbapañcakakathāvaṇṇanā

84. **Pañcahi bhikkhave aṅgehi samannāgatenāti-ādīsu na sāmaṇero upaṭṭhāpetabboti** upajjhāyena hutvā sāmaṇero na gahetabbo. Ayamatto **aṅguttaranikāyaṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttoyeva.

“Attānameva paṭhamam, patirūpe nivesaye.

Athaññamanusāseyya, na kisseyya paṇḍito”ti²—

imassa anurūpavasena paṭhamam tāva attasampattiyaṃ niyojetum “**Na asekkhena sīlakkhandhenā**”ti-ādi vuttaṃ, na āpatti-aṅgavasena. Tattha **asekkhena sīlakkhandhenāti** asekkhassa sīlakkhandho asekkho sīlakkhandho nāma. Asekkhassa ayanti hi asekkho, sīlakkhandho.

1. Am-Ṭṭha 3. 85 piṭṭhe.

2. Khu 1. 37 piṭṭhe.

Evaṃ sabbattha. Evañca katvā vimuttiñāṇadassanasāṅkhātassa paccavekkhaṇaṇāṇassapi asekkhatā upapannā. **Asekkhasīlanti** ca na maggaphalameva¹ adhippetam, atha kho yaṁkiñci asekkhasantāne pavattasīlam lokiyalokuttaramissakassa sīlassa idhādhippetattā. Samādhikkhandhādīsupi vimuttikkhandhapariyosānesu ayameva nayo. Tasmā yathā sīlasamādhipaṇṇakkhandhā missakā adhippetā, evaṃ vimuttikkhandhopīti tadaṅga vimutti-ādayopi veditabbā, na paṭippassaddhivimutti eva. Vimuttiñāṇadassanam pana lokiyameva. Teneva **saṁyuttanikāyaṭṭhakathāyam**² vuttam “purimehi catūhi padehi lokiyalokuttarasīlasamādhipaṇṇāv vimuttiyo kathitā, vimuttiñāṇadassanam paccavekkhaṇa ñāṇam hoti, tam lokiyamevā”ti.

Assaddhoti-ādīsu tīsu vatthūsu saddhā etassa natthīti **assaddho**. Sukkapakkhe saddahatīti **saddho**, saddhā vā etassa atthītipi saddho. Natthi etassa hirīti **ahiriko**, akusalasamāpattiyā ajigucchamānassetam adhivacanam. Hirī etassa atthīti **hirimā**. Na ottappaṭīti **anottappī**, akusalasamāpattiyā na bhāyatīti vuttam hoti. Tabbiparīto **ottappī**. Kucchitam sīdatīti **kusīto**, hīnavīriyassetam adhivacanam. Āraddham vīriyam etassāti **āraddhavīriyo**, sammappadhānayuttassetam adhivacanam. Muṭṭhā sati etassāti **muṭṭhassati**, natṭhassatīti vuttam hoti. Upaṭṭhitā sati etassāti **upaṭṭhitassati**, niccam ārammaṇābhimukhappavattasissetam adhivacanam.

Adhisīle sīlavipanno ca **ajjhācāre ācāravipanno** ca āpajjitvā avuṭṭhito. Sassatucchedasaṅkhātam antam gaṇhāti gāhayatīti vā **antaggāhikā**, micchādiṭṭhi. **Purimāni dve padānīti** “na paṭibalo hoti antevāsīm vā saddhivihāriṁ vā gilānam upaṭṭhātuṁ vā upaṭṭhāpetuṁ vā, anabhiratam vūpakāsetuṁ vā vūpakāsāpetuṁ vā”ti imāni dve padāni.

Abhivisiṭṭho uttamo samācāroti abhisamācāro, abhisamācārova sikkhitabbato sikkhāti **abhisamācārikā sikkhā**, abhisamācāram vā ārabha paññattā sikkhā **abhisamācārikā**. Maggābrahmacariyassa

1. Aggaphalasīlameva (Syā)

2. Saṁ-Ṭṭha 1. 152 piṭṭhe.

ādibhūtāti **ādibrahmacariyakā**, ubhatovibhaṅgapariyāpannasikkhāyetam
adhivacanam. Teneva “ubhatovibhaṅgapariyāpannam ādibrahmacariyakam,
khandhakavattapariyāpannam ābhisamācarikan”ti **visuddhimagge**¹ vuttam.
Tasmā **sekkhapaṇṇattiyanti** ettha sikkhitabbato sabbāpi
ubhatovibhaṅgapariyāpannā paṇṇattīti gahetabbā. Teneva **gaṇṭhipadepi**
vuttam “sekkhapaṇṇattiyanti pārājikamādim katvā
sikkhitabbasikkhāpadapaññattiyanti”ti. Sesamettha uttānatthameva.

Upasampādetabbapañcakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aññatitthiyapubbavatthukathāvaṇṇanā

86. Aññatitthiyavatthumhi ājīvako acelakoti duvidho
naggaparibbājakoti āha “**naggaparibbājakasseva ājīvakassa vā**”ti-ādi. Tattha
ājīvako upari ekameva vattham upakacchake pavesetvā paridahati, heṭṭhā
naggo. **Acelako** sabbena sabbam naggoyeva.

87. **Āmisakiñcikkhasampadānam** nāma appamattakasseva
deyyadhammassa anuppadānam. **Rūpūpajīvikā**ti attano rūpamyeva nissāya
jīvantiyo. Vesiyā gocaro mittasanthavavasena upasaṅkamitabbatṭhānam
assāti **vesiyāgocaro**. Esa nayo sabbattha. **Yobbanappattā yobbanātītā vā**ti
ubhayenapi mahallikā anividdhakumāriyova vadati. **Bhikkhuniyo** nāma
ussannabrahmacariyā, tathā **bhikkhūpi**. Tesam aññamañña
visabhāgavatthubhāvato santhavavasena upasaṅkamane katipāheneva
brahmacariyanta rāyo siyāti āha “**tāhi saddhim khippameva vissāso hoti,**
tato sīlam bhijjati”ti. Sesamettha uttānameva.

Aññatitthiyapubbavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcābādhavatthukathāvaṇṇanā

88. Pañcābādhavatthumhi **nakhapiṭṭhippamāṇanti** ettha
“kaniṭṭhaṅgulinakhapiṭṭhi adhippetā”ti tīsupi **gaṇṭhipadesu** vuttam. “**Taṇce**
nakhapiṭṭhippamāṇampi vaḍḍhanakapakkhe

ṭhitaṃ hoti, na pabbājetabbo”ti iminā sāmāññato lakkhaṇaṃ dassitaṃ, tasmā yattha katthaci sarīrāvayavesu nakhapīṭṭhippamāṇaṃ vaḍḍhanakapakkhe ṭhitañce, na vaṭṭatīti siddhaṃ. Evañca sati nakhapīṭṭhippamāṇampi avaḍḍhanakapakkhe ṭhitañce, sabbattha vaṭṭatīti āpannaṃ, tañca na sāmāññato adhippetanti padesaviseseyeva niyametvā dassento **“sace panā”**ti-ādimāha. Sace hi avisesena nakhapīṭṭhippamāṇaṃ avaḍḍhanakapakkhe ṭhitaṃ vaṭṭeyya, “nivāsanapārurupanehi pakatipaṭicchanne ṭhāne”ti padesaniyamaṃ na kareyya, tasmā nivāsanapārurupanehi pakatipaṭicchannaṭṭhānato aññattha nakhapīṭṭhippamāṇaṃ avaḍḍhanakapakkhe ṭhitampi na vaṭṭatīti siddhaṃ, nakhapīṭṭhippamāṇato khuddakataṛaṃ pana avaḍḍhanakapakkhe vaḍḍhanakapakkhe vā ṭhitaṃ hotu, vaṭṭati nakhapīṭṭhippamāṇato khuddakatarassa vaḍḍhanakapakkhe avaḍḍhanakapakkhe vā ṭhitassa mukhādīsuyeva paṭikkhittatā.

Gaṇḍepi imināva nayena vinicchayo veditabbo. Tattha pana mukhādīsu kolaṭṭhimattato khuddakataropi gaṇḍo na vaṭṭatīti visuṃ na dassito. “Mukhādike appaṭicchannaṭṭhāne avaḍḍhanakapakkhe ṭhitopi na vaṭṭatī”ti ettakameva hi tattha vuttaṃ, tathāpi kuṭṭhe vuttanayena mukhādīsu kolaṭṭhippamāṇato khuddakataropi gaṇḍo na vaṭṭatīti viññāyati, tasmā **avaḍḍhanakapakkhe ṭhitopīti** ettha **pi**-saddo avuttasampiṇḍa nattho. Tena kolaṭṭhimattato khuddakataropi na vaṭṭatīti ayamatto dassitoyevāti ayam amhākaṃ khanti. **Pakativanṇe jāteti** rogahetukassa vikāraṇṇassa abhāvaṃ sandhāya vuttaṃ. **Kolaṭṭhimattakoti** badaraṭṭhippamāṇo. **Suchaviṃ**¹ **kāretvāti** sañjātachaviṃ kāretvā. “Sañchaviṃ”² kāretvā”tipi pāṭho, vijjamānachaviṃ kāretvāti attho. **Padumapuṇḍarīkapattavaṇṇanti** rattapadumasetapadumavasena padumapattavaṇṇaṃ. **Sosabyādhi** khayarogo.

Pañcābādhavattukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sañchaviṃ(Syā)

2. Sacchaviṃ(Syā)

Rājabhaṭṭādivatthukathāvaṇṇanā

90-96. Rājabhaṭṭādivatthūsu **āhaṃsūti** manussā¹ vadiṃsu. **Tasmā -pa-evamāhāti** yasmā sayam dhammassāmī, tasmā bhikkhūhi apabbājitabbaṃ coraṃ aṅgulimālaṃ pabbājetvā āyatim akaraṇatthāya bhikkhūnaṃ sikkhāpadaṃ paññapento “na bhikkhave dhajabandho coro pabbājetabbo, yo pabbājeyya, āpatti dukkaṭassā”ti āha. **Uparamantīti** viramanti nivattanti. **Bhinditvāti** andubandhanaṃ bhinditvā. **Chinditvāti** saṅkhalikabandhanaṃ chinditvā. **Muñcitvāti** rajjubandhanaṃ muñcitvā. **Vivaritvāti** gāma-bandhanādisu gāmadvārādīni vivaritvā. **Apassamānānaṃ vā palāyatīti** purisa guttiyaṃ purisānaṃ apassamānānaṃ palāyati. **Upaḍḍhupaḍḍhanti** thokaṃ thokaṃ.

97. Abhisekādīsu bandhanāgārādīni sodhenti, taṃ sandhāyāha “**sabbasādhāra ñena vā nāyena**”ti. **Sace sayameva paṇṇaṃ āropenti, na vaṭṭamntīti** tā bhujissitthiyo “mayampi dāsiyo homā”ti sayameva dāsipaṇṇaṃ likhāpenti, na vaṭṭati. **Takkaṃ sīse āsittakasadisāva hontīti** yathā adāse karontā takkena sīsaṃ dhovitvā adāsaṃ karonti, evaṃ ārāmikavacanena dinnattā adāsāva teti adhippāyo. Takkāsiṇcaṇaṃ pana sīhaḍḍiye cārittanti vadanti. **Neva pabbājetabboti vuttanti** kappiyavacanena dinnepi saṃghassa ārāmikadāsattā evaṃ vuttaṃ. **Nissāmikadāso** nāma yassa sāmikā saputtadārādayo matā honti, na koci tassa pariggāhako, sopi pabbājetuṃ na vaṭṭati, taṃ pana attanāpi bhujissaṃ kātuṃ vaṭṭati. Ye vā pana tasmim ratṭhe sāmīno, tehipi kārāpetuṃ vaṭṭati. “Devadāsiputtaṃ pabbājetuṃ vaṭṭati”ti **tīsu gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Dāsassa pabbajitvā attano sāmike disvā palāyantassa āpatti natthīti vadanti. Sesaṃ sabbattha uttānameva.

Rājabhaṭṭādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nissayamuccanakakathāvaṇṇanā

103. Nissayamuccanakassa vattesu pañcakachakkesu pana **ubhayāni kho pana -pa- anubyañjanasoti** ettha “sabbopi cāyaṃ pabhedo mātikāṭṭhakathāyaṃ nātāyaṃ nāto hotī”ti **tīsupi gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Āpattiṃ jānāti**-ādīsu ca “pāṭhe avattamānepi 'idaṃ nāma katvā idaṃ āpajjati'ti jānāti ce, vaṭṭati'ti tattheva vuttaṃ. (Tañca kho pubbe pāṭhe paguṇe kateti gahetabbanti ca ācariyupajjhāyānampi eseva nayoti ca keci vadanti)¹. Sesamettha uttānameva.

Nissayamuccanakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rāhulavattthukathāvaṇṇanā

105. Rāhulavattthumhi **tattheva viharimsūti** sabbepi te arahattaṃ pattakālato paṭṭhāya ariyā nāma majjhattāva hontīti rañño pahitasāsanam dasabalassa anārocetvāva tattha viharimsu. **Ekadivasaṃ jātāṃ kāludāyīm nāma amaccanti** ayaṃ kira² padumuttarabuddhakāle haṃsavatīnagare kulagehe nibbatto satthu dhammadesanaṃ suṇanto satthāraṃ ekaṃ bhikkhuṃ kulappasādakānaṃ aggaṭṭhāne ṭhapentaṃ disvā adhikāraṃ kammaṃ katvā taṃ ṭhānantaraṃ patthesi. So yāvajīvaṃ kusalaṃ katvā devamanussesu saṃsaranto amhākaṃ bodhisattassa mātukucchiyaṃ paṭisandhiggahaṇa divase kapilavattthusmiṃyeva amaccagehe paṭisandhiṃ gaṇhi. Jātadivase bodhisattena saddhiṃyeva jātoti taṃ divasaṃyeva dukūlacumbaṭake nipajjāpetvā bodhisattassa upaṭṭhānatthāya nayimsu. Bodhisattena hi saddhiṃ bodhirukkho rāhulamātā catasso nidhikumbhiyo ārohaniyahatthī kaṇḍako³ channo kāludāyīti ime satta ekadivase jātattā saha jātā nāma ahesuṃ. Athassa nāmaggaṇadivase sakalanagarassa udaggacittadivase jātoti udāyīveva nāmaṃ akaṃsu. Thokaṃ kālādhātukattā pana kāludāyī nāma jāto. So bodhisattena saddhiṃ kumārakīlaṃ kīlanto vuddhiṃ agamāsi.

1. () Maramma-potthake natthi.

2. Am-Ṭṭha 1. 233 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

3. Kaṇṭhako (Syā)

Saṭṭhimattāhi gāthāhi—

“Āṅārino dāni dumā bhadante,
Phalesino chadanam vippahāya.
Te accimantova pabhāsanti,
Samayo mahāvīra bhāgīrasānam.

Nātisītam nāti-uṇham, nātidubbhikkhachātakaṁ.
Saddalā haritā bhūmi, esa kālo mahāmunī”¹—

ādikāhi saṭṭhimattāhi gāthāhi. “**Pokkharavassanti** pokkharapattavaṇṇamudakan”^{ti} **gaṇṭhipadesu** vuttam. Pokkharapattappamāṇam majjhe uṭṭhahitvā anukkamena satapaṭalam saḥassapaṭalam hutvā vassanakavassanti vadanti. Tasmiṁ kira vassante temetukāmāva tementi, na itare. **Ekopi rājā vā -pa- gato natthīti** dhammadesanam sutvā pakkantesu nātīsu ekopi rājā vā rājamahāmatto vā “sve amhākaṁ bhikkhaṁ gaṇṭhathā”^{ti} nimantetvā gato natthi. Pitāpissa suddhodanamahārājā “mayhaṁ putto mama gehaṁ anāgantvā kahaṁ gamissatī”^{ti} animantetvāva agamāsi, gantvā pana gehe vīsatiyā bhikkhusaḥassānam yāgu-ādīni paṭiyādāpetvā āsanāni paññāpesi.

Kulanagareti nātikulassa nagare. **Uṇhīsato paṭṭhāyati** sīsato paṭṭhāya. **Uṇhīsanti** hi uṇhīsasadisattā bhagavato paripuṇṇanalāṭassa paripuṇṇasīsassa ca etaṁ adhivacanam. Bhagavato hi dakkhiṇakaṇṇacūlikato paṭṭhāya maṁsapāṭalam uṭṭhahitvā sakalanalāṭam chādayamānam pūrayamānam gantvā vāmakaṇṇacūlikāya paṭiṭṭhitam saṇḥatamatāya suvaṇṇavaṇṇatāya pabhassaratāya paripuṇṇatāya ca rañño baddha-uṇhīsapaṭṭo viya virocati. Bhagavato kira imaṁ lakkhaṇam disvā rājūnam uṇhīsapaṭṭam akaṁsu. Aññe pana janā aparipuṇṇasīsā honti, keci kappasīsā², keci phalasīsā, keci aṭṭhisīsā, keci tumbasīsā, keci kumbhasīsā, keci pabbhārasīsā, bhagavato pana āraggena vaṭṭetvā ṭhapitam viya suparipuṇṇam udakapubbūlasadisampi hoti. Teneva uṇhīsavēthitasīsasadisattā uṇhīsam viya sabbattha parimaṇḍalasīsattā ca uṇhīsasīsoti bhagavā vuccati.

1. Khu 2. 300 piṭṭhe.

2. Kapisīsā (Ka)

Narasīhagāthāhi nāma aṭṭhahi gāthāhīti—

“Siniddhanīlamudukuñcitakeso,
Sūriyanimmalatalābhinalāṭo.
Yuttatuṅgamudukāyatanāso,
Raṁsijālavitato narasīho”¹—

evamādikāhi aṭṭhahi gāthāhi. **Gaṇṭhipadesu** pana—

“Cakkavarāṅkitarattasupādo,
Lakkhaṇamaṇḍita-āyatapaṇhi.
Cāmarachattavibhūsitapādo,
Esa hi tuyha pitā narasīho.

Sakyakumāravarō sukhumālo,
Lakkhaṇacittikapuṇṇasarīro.
Lokahitāya gato naravīro,
Esa hi tuyha pitā narasīho.

Puṇṇasasaṅkanibho² mukhavaṇṇo,
Devanarāna piyo naranāgo.
Mattaḡajindavilāsitagāmī,
Esa hi tuyha pitā narasīho.

Khattiyasambhava-aggakulīno,
Devamanussanamassithapādo.
Sīlasamādhīpatiṭṭhitacitto,
Esa hi tuyha pitā narasīho.

Āyatayuttasusaṇṭhitanāso,
Gopakhumo abhinīlasunetto.
Indadhanū-abhinīlabhamūko,
Esa hi tuyha pitā narasīho.

1. Jātaka-Ṭṭha 1. 104; Apādāna-Ṭṭha 1. 105 piṭṭhesupī. 2. Puṇṇasasikanibho (Syā)

Vaṭṭasuvaṭṭasusaṇṭhitagīvo,
 Sīhahanū migarājasarīro.
 Tañcanasucchavi-uttamavaṇṇo,
 Esa hi tuyha pitā naraśīho.

 Siniddhasugambhiramañjusaghoso,
 Hiṅgulabandhukarattasujivho.
 Vīsativīsatisetasudanto,
 Esa hi tuyha pitā naraśīho.

 Añjanavaṇṇasunīlasukeso,
 Kañcanapaṭṭavisuddhanalāto.
 Osadhipaṇḍarasuddhasu-uṇṇo,
 Esa hi tuyha pitā naraśīho.

 Gacchati`nilapathe viya cando,
 Tāragaṇāpariveṭṭhitarūpo.
 Sāvakamajjhagato samaṇindo,
 Esa hi tuyha pitā naraśīho”ti¹—

imā nava gāthāyopi ettha dassitā, tā pana “aṭṭhahi gāthāhī”ti vacanena na
 samenti. Uṇhīsato paṭṭhāya yāva pādatalāti vuttānukkamopi tattha na dissati.
 Bhikkhāya caratīti **bhikkhācāro**.

Uttiṭṭheti uttiṭṭhitvā paresaṃ gharadvāre ṭhatvā gahetabbapiṇḍe.
Nappamajjheyāti piṇḍacārikavattaṃ hāpetvā paṇītabhojanāni pariyesanto
 uttiṭṭhe pamajjati nāma, sapadānaṃ piṇḍāya caranto pana nappamajjati
 nāma, evaṃ karonto uttiṭṭhe nappamajjeyya. **Dhammanti** anesanaṃ pahāya
 sapadānaṃ caranto tameva bhikkhācariyadhammaṃ sucariṭaṃ care. **Sukhaṃ**
setīti desanāmettaṃ, evaṃ panetaṃ bhikkhāya cariyadhammaṃ caranto
 dhammacārī idhaloke ca paraloke ca catūhipi iriyāpathehi sukhaṃ viharatīti
 attho.

1. Jātaka-Ṭṭha 1. 104 piṭṭhe.

Dutiyagāthāya **na naṃ ducaritanti** vesiyādibhede agocare caranto naṃ bhikkhācariyadhammaṃ ducaritaṃ carati nāma, evaṃ acaritvā taṃ dhammaṃ care sucaritaṃ, na naṃ ducaritaṃ care. Sesamettha vuttatthameva. Imaṃ pana dutiya gāthaṃ pitu nivesanaṃ gantvā abhāsīti veditabbaṃ. Teneva **theragāthāsamvaṇṇa nāyaṃ**¹

ācariyadhammapālatharena vuttaṃ “dutiya divase piṇḍāya pavittṭho 'uttittṭhe nappamajjeyyā' ti gāthāya pitaraṃ sotāpattiphale patiṭṭhāpetvā nivesanaṃ gantvā 'dhammaṃ care sucarita'nti gāthāya mahāpajāpatim sotāpattiphale rājānaṃca sakadāgāmi phale patiṭṭhāpesī”ti. **Dhammapadaṭṭhakathāyampi**² vuttaṃ “punadivase piṇḍāya pavittṭho 'uttittṭhe nappamajjeyyā' ti gāthāya pitaraṃ sotāpattiphale patiṭṭhāpetvā ‘dhammaṃ care’ ti gāthāya mahāpajāpatim sotāpattiphale rājānaṃca sakadāgāmiphale patiṭṭhāpesī”ti.

Dhammapālajātakaṃ sutvā anāgāmiphale patiṭṭhāsīti punekadivasam rājanivesane katapātārāso ekamantaṃ nisinnena raññā “bhante tumhākaṃ dukkarakārika kāle ekā devatā maṃ upasaṅkamitvā 'putto te kālakato' ti āha. Ahaṃ tassā vacanaṃ asaddahanto 'na mayhaṃ putto bodhim appatvā kālāṃ karotī' ti paṭikkhipinti vutte idāni kathaṃ saddahissatha, pubbepe aṭṭhikāni dassetvā 'putto te mato' ti vutte na saddahitthā”ti imissā aṭṭhuppattiyā mahādhammapālajātakaṃ kathesi. Taṃ sutvā rājā anāgāmiphale patiṭṭhahi.

Kesavissajjananti kulamariyādavaseṇa kesoropanaṃ. **Paṭṭabandhoti** yuvarājapaṭṭabandho. Abhinavagharappavesanamaho **gharamaṅgalaṃ**, vivāhakaṇa maho **āvāhamaṅgalaṃ**. **Chattamaṅgalanti** 'yuvarājachattamaṅgalaṃ. **Janapadakalyā ṇīti**³ janapadamhi kalyāṇī uttamā chasarīradosarahitā pañcakalyāṇasamannāgatā. Sā hi yasmā nātidīghā nātirassā nātikisā nātithulā nātikālā nāccodātāti atikkantā mānusaṃ vaṇṇaṃ, appattā dibbaṃ vaṇṇaṃ, tasmā chasarīradosarahitā. Chavikalyāṇaṃ maṃsa kalyāṇaṃ nahārukalyāṇaṃ aṭṭhikalyāṇaṃ vayakalyāṇanti imehi pana pañcahi kalyāṇehi samannāgatattā pañcakalyāṇasamannāgatā nāma. Tassā hi āgantukobhāsakiccaṃ natthi. Attano sarīrobhāseneva

1. Theragāthā-Ṭṭha 1. 352 piṭṭhe.

2. Dhammapada-Ṭṭha 1. 74 piṭṭhe.

3. Udāna-Ṭṭha 152 piṭṭhepi passitabbaṃ.

dvādasahatthaṭṭhāne ālokaṃ karoti, piyaṅgusāmā vā hoti suvaṇṇasāmā vā, ayamassā **chavikalyāṇatā**. Cattāro panassā hatthapādā mukhapariyosānaṇca lākhārasaparikamma kataṃ viya rattapavālarattakambalasadisāṃ hoti, ayamassā **maṃsakalyāṇatā**. Vīsati pana nakhapattāni maṃsato amuttaṭṭhāne lākhārasapūritāni viya muttaṭṭhāne khīradhārā sadisāni honti, ayamassā **nahārukalyāṇatā**. Dvattimsa dantā suphusitā sudhotava jirapanti viya khāyanti, ayamassā **aṭṭhikalyāṇatā**. Vīsativassasatikāpi samānā soḷasa vassuddesikā viya hoti nivalipalitā, ayamassā **vayakalyāṇatā**. Iti imehi pañcahi kalyāṇehi samannāgatattā janapadakalyāṇīti vuccati.

Tuvaṇanti sīghaṃ. Sopi bhagavantam “pattam gaṇhathā”ti vattum avisahamāno vihāraṃyeva agamāsīti. So kira tathāgate gāravena ‘pattam vo bhante gaṇhathā’ti vattum nāsakkhi. Evaṃ pana cintesi “sopānasīse pattam gaṇhissatī”ti. Satthā tasmimpi ṭhāne na gaṇhi. Itaro “sopānapādamūle gaṇhissatī”ti cintesi. Satthā tatthāpi na gaṇhi. Itaro “rājaṅgaṇe gaṇhissatī”ti cintesi. Satthā tatthāpi na gaṇhi. Kumāro nivattitukāmo aruciyaṃ gacchanto satthu gāravena “pattam gaṇhathā”ti vattumpi asakkonto “idha gaṇhissati, ettha gaṇhissatī”ti cintento gacchatī. Janapadakalyāṇiyā ca vuttavacanam tassa hadaye tiriyaṃ pativā viya ṭhitam. Nandakumāraṇhi abhisekamaṅgalaṃ na tathā pīlesi, yathā janapadakalyāṇiyā vuttavacanam, tenassa cittasantāpo balavā ahoṣi. Athanaṃ “imasmim ṭhāne nivattissati, imasmim ṭhāne nivattissatī”ti cintentameva satthā vihāraṃ netvā “pabbajissasi nandā”ti āha. So buddhagāravena “na pabbajissāmi”ti avatvā “āma pabbajissāmi”ti āha. Satthā “tena hi nandaṃ pabbājethā”ti vatvā pabbājesi. Tena vuttam “**anicchamānaṃyeva bhagavā pabbājesī**”ti. “Satthā kapilapuraṃ gantvā tatiyadivase nandaṃ pabbājesī”ti **dhammapadaṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttam, **aṅguttaranikāyaṭṭhakathāyaṃ**² pana—

“Mahāsattopi sabbaññutaṃ patvā pavattitavaradhammacakko
lokānuggahaṃ karonto rājagahato kapilavatthum gantvā

1. Dhammapada-Ṭṭha 1. 74 piṭṭhe.

2. Aṅg-Ṭṭha 1. 244 piṭṭhe.

paṭhamadassaneneva pitaraṃ sotāpattiphale paṭiṭṭhāpesi, punadivase pitu nivesanaṃ gantvā rāhulamātāya ovādaṃ katvā sesajanassapi dhammaṃ kathesi, punadivase nandakumārassa abhisekagehappa vesana-āvāhamaṅgalesu vattamānesu tassa nivesanaṃ gantvā kumāraṃ pattaṃ gāhāpetvā pabbājetuṃ viharābhimukho pāyāsī”ti—

vuttaṃ, idha pana “bhagavā kapilapuraṃ āgantvā dutiyadivase nandaṃ pabbājesī”ti vuttaṃ, sabbampetaṃ ācariyena taṃtaṃbhāṇakānaṃ tathā tathā anussavavasena pariharitvā āgatabhāvato tattha tattha tathā tathā vuttanti natthettha ācariyavacane pubbāparavirodho.

Brahmarūpavaṇṇanti brahmarūpasamānarūpaṃ. **Tyassāti** te assa. **Vaṭṭānu gatanti** vaṭṭapariyāpannaṃ. **Savighātanti** dukkhasahitattā savighātaṃ, sadukkhaṃ attho. **Sattavidhaṃ ariyadhaṇanti**—

“Saddhādhaṇaṃ sīladhaṇaṃ, hiri-ottappiyaṃ dhaṇaṃ.

Sutadhaṇaṇca cāgo ca, paññā ve sattamaṃ dhaṇaṃ”ti¹—

evaṃ vuttaṃ sattavidhaṃ ariyadhaṇaṃ. **Uñchācariyāyāti** bhikkhācariyāya. Puttasineho uppajjamāno sakalasarīraṃ khobhetvā aṭṭhimiñjaṃ āhacca tiṭṭhatīti āha “**puttapemaṃ bhante -pa- aṭṭhimiñjaṃ āhacca tiṭṭhatī**”ti. Puttasineho hi balavabhāvato sahaajātapīti vegassa savippharātāya taṃsamutṭhānarūpadhammeḥi pharaṇavasena sakalasarīraṃ āloḍetvā aṭṭhimiñjaṃ āhacca tiṭṭhati. **Yatra hi nāmāti** yo nāma. Sesamettha uttānameva.

Rāhulavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sikkhāpadadaṇḍakammavatthukathāvaṇṇanā

106. **Anujānāmi bhikkhave sāmaṇerānaṃ dasa sikkhāpadānīti**—ādīsu sikkhitabbāni padāni **sikkhāpadāni**, sikkhākoṭṭhāsāti attho. Sikkhāya vā padāni sikkhāpadāni, adhisīla-adhicitta-adhipaññāsikkhāya

1. Am 2. 398, 399 piṭṭhesu.

adhigamupāyāti attho. Atthato pana kāmāvacarakusalacittasampayuttā viratiyo, taṃsampayuttadhammā panettha taggahaṇeṇeva gahetabbā. Saraseneva patanasabhā vassa antarā eva atipātanam atipāto, saṅikam patitum adatvā sīgham pātananti attho. Atikkamma vā satthādīhi abhibhavitvā pātanam atipāto, paṇassa atipāto **pāṇātipāto**, pāṇavadho pāṇaghātoti vuttam hoti. **Pāṇoti** cettha vohārato satto, paramatthato jīvitindriyam. Tasmim pana pāṇe pāṇasaññino jīvitindriyupacchedaka-upakkama samuṭṭhāpikā kāyavacīdvārānam aññatarappavattā vadhakacetanā pāṇātipāto, tato **pāṇātipātā**.

Veramaṇīti verahetutāya verasaññitam pāṇātipātādi pāpadhammam maṇati, “mayi idha tithāya kathamāgacchasi”ti vā tajjentī viya nīharatīti veramaṇī. Viramati etāyāti vā viramaṇīti vattabbe niruttinayena “veramaṇī”ti vuttam. Atthato pana **veramaṇīti** kāmāvacarakusalacittasampayuttā viratiyo. Sā “pāṇātipātādim viramantassa yā tasmim samaye pāṇātipātā āraṭi virati paṭivirati veramaṇī akiriya akaraṇam anajjhāpatti velānatikkamo setughāto”ti evamādinā nayena **vibhaṅge**¹ vuttā. Kāmañcesā veramaṇī nāma lokuttarāpi atthi, idha pana samādānavasappavattā virati adhippetāti lokuttarāya viratiyā samādānavasena pavatti-asambhavato kāmāvacarakusalacittasampayuttā viratiyo gahetabbā.

Adinnādānā veramaṇīti ādīsu adinnassa ādānam **adinnādānam**, parassaharaṇam, theyyam corikāti vuttam hoti. Tattha **adinnanti** parapariggahitam. Yattha paro yathākāmakāritam āpajjanto adaṇḍāraho anupavajjo ca hoti, tasmim pana parapariggahite parapariggahitasaññino tadādāyaka-upakkamasamuṭṭhāpikā theyyacetanā adinnādānam.

Abrahmacariyam nāma aseṭṭhacariyam dvayamdvayasamāpatti. Sā hi”appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo”ti-ādīnā² hīlītattā aseṭṭhā appasatthā cariyāti vā aseṭṭhānam nihīnānam itthipurisānam cariyāti vā aseṭṭhacariyam, aseṭṭhacariyattā abrahmacariyanti ca

1. Abhi 2. 299 piṭṭhe.

2. Ma 1. 126; Ma 2. 27 piṭṭhesu.

vuccati, atthato pana asaddhammasevanādhippāyena kāyadvārappavattā maggenamagga ppaṭipattisamuṭṭhāpikā cetanā abrahmacariyaṃ.

Musāti abhūtaṃ atacchaṃ vatthu, **vādoti** tassa bhūtato tacchato viññāpanaṃ. Lakkhaṇato pana atathaṃ vatthum tathato paraṃ viññāpetukāmassa tathāviññatti samuṭṭhāpikā cetanā **musāvādo** musā vadiyati vuccati etāyāti katvā.

Surāmerayamajjappamādaṭṭhānāti ettha **surāti** pūvasurā piṭṭhasurā odanasurā kiṇṇapakkhittā sambhārasaṃyuttāti pañca surā. **Merayanti** pupphāsavo phalāsavo madhvāsavo gulāsavo sambhārasaṃyuttoti pañca āsavā. Tattha pūve bhājane pakkhipitvā tājjaṃ udakaṃ datvā madditvā katā **pūvasurā**. Evaṃ sesasurāpi. **Kiṇṇāti** pana tassā surāya bījaṃ vuccati, ye surāmodakāti vuccanti, te pakkhipitvā katā **kiṇṇapakkhittā**. Harītakīsāsapādinānāsambhārehi saṃyojitā **sambhārasaṃyuttā**. Madhukatālanāḷikerādi puppharaso ciraparivāsito **pupphāsavo**. Panasādiphalaraso **phalāsavo**. Muddikāraso **madhvāsavo**. Ucchuraso **gulāsavo**. Harītakāmalakakaṭukabhaṇḍādinānāsambhārānaṃ raso ciraparivāsito **sambhārasaṃyutto**. Taṃ sabbampi madakaraṇavasena **majjaṃ** pivantaṃ madayatīti katvā. **Pamādaṭṭhānanti** pamādakāraṇaṃ. Yāya cetanāya taṃ majjaṃ pivanti, tassā etaṃ adhivacanaṃ. Surāmerayamajje pamādaṭṭhānaṃ surāmeraya majjappamādaṭṭhānaṃ, tasmā **surāmerayamajjappamādaṭṭhānā**.

Vikālabhojanāti aruṇuggamanato paṭṭhāya yāva majjhanhikā. Ayaṃ buddhādīnaṃ ariyānaṃ āciṇṇasamāciṇṇo bhojanassa kālo nāma, tadañño vikālo. Bhuñjitabbaṭṭhena bhojanaṃ, yāgubhattādi sabbaṃ yāvakālikavatthu. Yathā ca “rattūparato”¹ ettha rattiya bhojanaṃ rattīti uttarapadalopena vuccati, evamettha bhojanajjhoharaṇaṃ bhojananti. Vikāle bhojanaṃ vikālabhojanaṃ, tato **vikālabhojanā**, vikāle yāvakālikavatthussa ajjhoharaṇāti attho. Atha vā na ettha kammasādhano bhuñjitabbatthavācako bhojanasaddo, atha kho bhāvasādhano ajjhoharaṇatthavācako

1. Dī 1. 5, 60; Ma 1. 237; Ma 3. 12 piṭṭhesu.

gahetabbo, tasmā vikāle bhojanam ajjhoharaṇam vikālabhojanam. Kassa pana ajjhoharaṇanti? Yāmakālikādīnam anuññātattā vikālabhojana-saddassa vā yāvakālikajjhoharaṇe niruḥhattā yāvakālikassāti viññāyati, atthato pana kāyadvārappavattā vikāle yāvakālikajjhoharaṇacetanā “vikālabhojanan”ti veditabbā.

Naccagītavāditavisūkadassanāti ettha sāsanaṇa ananulomattā visūkaṇa paṭaṇṇibhūtaṇa dassananti visūkadassanaṇa. Naccādīnaṇhi dassanaṇa sachandarāgappavattito saṅkhepatto “sabbapāpassa akaraṇan”ti-ādinayappavattaṇa¹ bhagavato sāsanaṇa na anulometi. Naccaṇa gītaṇa vāditaṇa visūkadassanaṇa **naccagītavāditavisūka dassanaṇa**. Attanā payojiyamānaṇa parehi payojāpiyamānaṇcetta naccaṇa naccabhāva sāmāññaṇto pāliyaṇa ekeneva nacca-saddena gahitaṇa, tathā gītavādita-saddehi gāyanagāyā panavādanavādāpanāni, tasmā attanā naccanaccāpanādivasena naccā ca gītā ca vādita ca antamaso mayūranaccādivasenapi pavattānaṇa naccādīnaṇa visūkabhūtā dassanā ca veramaṇṇiṇi evamettha attho daṭṭhabbo. Naccādīni attanā payojetuṇa vā parehi payojāpetuṇa vā payuttāni passituṇa vā neva bhikkhūnaṇa na bhikkhunīnaṇa vaṭṭati. Dassanaṇa cettha savanampi saṅgahitaṇa virūpekasesanayena. Yathāsakaṇa visaya-ālocana sabhāvatāya vā pañcannaṇa viññāṇaṇa savanakiriyāyapi dassanaṇasaṅkhepasambhavato “dassanā”icceva vuttaṇa. Teneva vuttaṇa “pañcahi viññāṇehi na kañci dhammaṇa paṭivijānāti aññaṇtra abhinipātamattā”ti. Dassanakamyatāya upasaṅkamitvā passato eva cettha vītikkamo hoti, ṭhitanisinnasayanokāse pana āgataṇa gacchantassa vā āpāthagataṇa passato siyā saṅkilesa, na vītikkamo.

Mālāgandhavilepanadhāraṇamaṇḍanavibhūsanatṭhānāti ettha **mālā**ti yaṇa kiñci pupphaṇa. Kiñcāpi hi mālā-saddo loke baddhamālāvācako, sāsane pana ruḥhiyā pupphesupi vutto, tasmā yaṇa kiñci pupphaṇa baddhamabaddhaṇa vā, taṇa sabbaṇa “mālā”ti daṭṭhabbaṇa. **Gandhanti** vāsacuṇṇadhūmadikaṇa² vilepanato aññaṇa yaṇa kiñci gandhajātaṇa. **Vilepananti** vilepanatthaṇa pisitvā paṭiyattaṇa yaṇa kiñci chavirāgakaraṇaṇa. Piḷandhanaṇa **dhāraṇaṇa**, ūnatṭhānapūraṇaṇa **maṇḍanaṇa**, gandhavasena chavirāgavasena ca

1. Dī 2. 42; Khu 1. 41 piṭṭhesu.

2. Vāsacuṇṇadhūpādikaṇa (Syā)

sādiyanam **vibhūsanam**. Teneva **dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ**¹ **majjhimanikāyaṭṭha kathāyaṃ**² “piḷandhanto dhāreti nāma, ūnaṭṭhānam pūrento maṇḍeti nāma, gandhavasena chavirāgavasena ca sādiyanto vibhūseti nāmā”ti vuttam. **Paramatthajotikāyaṃ** pana **khuddakaṭṭhakathāyaṃ**³ “mālādīsu dhāraṇādīni yathāsaṅkhyam yojetabbānī”ti ettakameva vuttam. **Ṭhānam** vuccati kārāṇam, tasmā yāya dussīlyacetanāya tāni mālādhāraṇādīni mahājano karoti, sā dhāraṇamaṇḍanavibhūsanatṭhānam.

Uccāsayanamahāsayanāti ettha **uccā**ti ucca-saddena samānattham ekaṃ saddantaram. Seti etthāti sayanam, uccāsayanaṃca mahāsayanaṃca **uccāsayanamahā sayanam**. **Uccāsayanam** vuccati pamāṇātikkantaṃ mañcādi. **Mahāsayanam** akappi yattharaṇehi atthataṃ āsandādi. Āsanañcetta sayaneneva saṅgahitanti daṭṭhabbāṃ. Yasmā pana ādhāre paṭikkhitte tadādhārā kiriyā paṭikkhittāva hoti, tasmā “uccāsayana mahāsayanā”icceva vuttam, atthato pana tadupabhogabhūtanisajjānipajjanehi virati dassitāti daṭṭhabbā. Atha vā uccāsayanamahāsayanasayanāti etasmim atthe ekasesanayena ayam niddeśo kato yathā “nāmarūpapaccayā saḷāyatanan”ti, āsanakiriyāpubbakattā sayanakiriyāya sayanaggahaṇeneva āsanampi gahitanti veditabbāṃ.

Jātarūparajatapāṭiggahaṇāti ettha **jātarūpanti** suvaṇṇam. **Rajatanti** kahāpaṇo lohamāsako jatumāsako dārumāsakoti ye vohāram gacchanti, tassa ubhayassapi paṭiggahaṇam jātarūparajatapāṭiggahaṇam. Tividhañcetta paṭiggahaṇam kāyena vācāya manasāti. Tattha kāyena paṭiggahaṇam uggahaṇam, vācāya paṭiggahaṇam uggahāpanam, manasā paṭiggahaṇam sādiyanam. Tividhampi paṭiggahaṇam sāmāññaniddhesena ekasesanayena vā gahetvā “paṭiggahaṇā”ti vuttam, tasmā neva uggahetum na uggahāpetum na upanikkhittam vā sādītum vaṭṭati. Imāni pana dasa sikkhāpadāni gahaṭṭhānampi sādihāraṇāni. Vuttañhetam **visuddhimagge**⁴ “upāsaka-upāsikānam niccasīlavasena pañca sikkhāpadāni, sati vā ussāhe dasa, uposathaṅgavasena aṭṭhāti idam gahaṭṭhasīlan”ti. Ettha hi **dasāti** sāmāṇerehi

1. Dī-Ṭṭha 1. 76 piṭṭhe.

3. Khuddakapāṭha-Ṭṭha 26 piṭṭhe.

2. Ma-Ṭṭha 2. 113 piṭṭhe.

4. Visuddhi 1. 15 piṭṭhe.

rakkhitabbasīlamāha ghaṭikārādīnaṃ viya. **Paramatthajotikāyaṃ** pana **khuddakaṭṭha kathāyaṃ**¹ “ādito dve catutthapañcamāni upāsakānaṃ sāmaṇerānañca sādharmaṇāni niccasīlavasena, uposathasīlavasena pana upāsakānaṃ sattamaṭṭhamaṃ cekkaṃ aṅgaṃ katvā sabbapacchimavajjāni sabbānīpi sāmaṇerehi sādharmaṇāni, pacchimaṃ pana sāmaṇerānameva viśesabhūtaṃ”ti vuttaṃ, taṃ “sati vā ussāhe dasā”ti iminā na sameti **Nāsanavattūti** liṅganāsanāya vattu, adhiṭṭhānaṃ kāraṇanti vuttaṃ hoti.

107. **Kintūti** kena nu kho upāyena. “**Attano pariveṇanti** idaṃ puggalikaṃ sandhāya vuttaṃ”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Ayamettha gaṇṭhipadakarānaṃ adhippāyo—“vassaggena pattasenāsanā”ti iminā tassa vassaggena pattaṃ saṃghikasenāsaṇaṃ vuttaṃ, “attano pariveṇaṇ”ti imināpi tasseeva puggalikaśeṇāsaṇaṃ vuttanti. Ayaṃ panettha amhākaṃ khanti—“yattha vā vasatī”ti iminā saṃghikaṃ vā hotu puggalikaṃ vā, tassa nibaddhavasanaśeṇāsaṇaṃ vuttaṃ. “Yattha vā paṭikkamaṭī”ti iminā pana yaṃ ācariyassa upajjhāyassa vā vasaṇaṭṭhānaṃ upaṭṭhānādinimittaṃ nibaddhaṃ pavisati, taṃ ācariyupajjhāyānaṃ vasaṇaṭṭhānaṃ vuttaṃ. Tasmā tadubhayaṃ dassetuṃ “**ubhayenapi attano pariveṇaṇca vassaggena pattasenāsaṇaṇca vuttaṃ**”ti āha. Tattha **attano pariveṇanti** iminā ācariyupajjhāyānaṃ vasaṇaṭṭhānaṃ dassitaṃ, **vassaggena pattasenāsaṇanti** iminā pana tassa vasaṇaṭṭhānaṃ. Tadubhayaṃpi saṃghikaṃ vā hotu puggalikaṃ vā, āvaraṇaṃ kātābbamevāti. **Mukhadvārikanti** mukhadvāreṇa bhuñjitabbaṃ. **Daṇḍakammaṃ katvāti** daṇḍakammaṃ yojetvā. Daṇḍenti vinenti etenāti daṇḍo, soyeva kātābbattā kammanti **daṇḍakammaṃ**, āvaraṇādi.

Sikkhāpadadaṇḍakammavattukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Anāpucchāvaraṇavattu-ādikathāvaṇṇanā

108. **Daṇḍakammamassa karoṭhāti** assa daṇḍakammaṃ yojettha ānāpetha. **Daṇḍakammanti** vā niggaḥakammaṃ, tasmā niggaḥamassa karoṭhāti

1. Khuddakapāṭha-Tīṭha 14 piṭṭhe.

vuttaṃ hoti. Esa nayo sabbattha īdisesu ṭhānesu. **Senāsanaggāho ca paṭippassambhatī**ti iminā ca chindavasso ca hotīti dīpeti. **Sace ākiṇṇadosova hoti, āyatim samvare na tiṭṭhati, nikkadḍhitabboti** ettha sace yāvatatiyaṃ vuccamāno na oramati, saṅghaṃ apaloketvā nāsetabbo. Puna pabbajjaṃ yācamānopi apaloketvā pabbājetabboti vadanti. **Pacchimikāya vassāvāsikaṃ lacchatī**ti pacchimikāya puna vassaṃ upagatattā lacchatī. **Apaloketvā lābho dātabboti** chinnavassatāya vuttaṃ. **Itarāni pañca sikkhāpadānī**ti vikālabhojanādīni pañca. **Accayaṃ desāpetabboti** “accayo maṃ bhante accagamā”ti-ādinā nayena desāpetabbo.

Anāpucchāvaraṇavatthu-ādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Paṇḍakavatthukathāvaṇṇanā

109. Paṇḍakavatthumhi “yo kālapakkhe itthī hoti, juṇhapakkhe puriso, ayaṃ **pakkhapaṇḍako**”ti keci vadanti, aṭṭhakathāyaṃ pana “kālapakkhe paṇḍako hoti, juṇha pakkhe panassa pariḷāho vūpasammatī”ti apaṇḍakapakkhe pariḷāhavūpasamasseva vuttattā paṇḍakapakkhe ussannapariḷāhatā paṇḍakabhāvāpattīti viññāyati, tasmā idamevettha sārato paccetabbaṃ¹. Itthibhāvo pumbhāvo vā natthi etassāti **abhāvako**. **Tasmimyevassa pakkhe pabbajjā vāritāti** ettha “apaṇḍakapakkhe pabbājetvā paṇḍaka pakkhe nāsetabbo”ti **tīsupi 'gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. Keci pana “apaṇḍakapakkhe pabbajito sace kilesakkhayaṃ pāpuṇāti, na nāsetabbo”ti vadanti, taṃ tesāṃ matimattaṃ paṇḍakassa kilesakkhayaśambhavato khīṇakilesassa ca paṇḍakabhāvānupapattito. Ahetukapaṭisandhikathāyañhi avisesena paṇḍakassa ahetukapaṭisandhitā vuttā. Āsitta-usūyapakkhapaṇḍakānañca paṭisandhito paṭṭhāyeva paṇḍakasabhāvo, na pavattiyamīyevāti vadanti. Teneva ahetukapaṭisandhiniddese jaccandhabadhirādayo viya paṇḍako jātisaddena visesetvā na niddiṭṭho.

1. Viññāyati, vīmaṃsitvā yuttataraṃ gahetabbaṃ (Syā)

idhāpi catutthapārājikasamvaṇṇanāyaṃ¹ “abhabbapuggale dassentena paṇḍakatiracchāna gata-ubhatobyañjanakā tayo vatthuvipannā ahetukapaṭisandhikā, tesam saggo avārito, maggo pana vārito”ti avisesena vuttam.

Paṇḍakavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Theyyasamvāsakavatthukathāvaṇṇanā

110. Theyyasamvāsakavatthumhi **kolaññā**ti mātuvamse pituvamse ca jātā mātāpitupubbhūti sabbañātayo. Theyyāya samvāso etassāti **theyyasamvāsako**. So ca na samvāsamattasseva thenako idhādhippeto, atha kho līngassa tadubhayassa ca thenakopīti āha “**tayo theyyasamvāsakā**”ti-ādi. **Na yathāvuḍḍham vandanaṃ sādīyatī**ti yathāvuḍḍham bhikkhūnaṃ vā sāmaṇerānaṃ vā vandanaṃ na sādīyati. **Yathāvuḍḍham vandanaṃ sādīyatī**ti attanā musāvādaṃ katvā dassitavassānurūpaṃ yathāvuḍḍham vandanaṃ sādīyati. **Bhikkhuvassagaṇanādikoti** iminā na ekakammādikova idha samvāso nāmāti dasseti.

Rāja -pa- bhayanāti ettha **bhaya**-saddo paccekam yojetabbo “rājabhayena dubbhikkhabhayenā”ti-ādinā. **Samvāsam nādhivāseti, yāva so suddhamānasoti** rājabhayādīhi gahitalīngatāya so suddhamānaso yāva samvāsam nādhivāsetīti attho. Yo hi rājabhayādīm vinā kevalam bhikkhū vañcetvā tehi saddhīm samvasitukāmatāya līngam gaṇhāti, so asuddhacittatāya līngaggahaṇeneva theyyasamvāsako nāma hoti. Ayaṃ pana tādīsena asuddhacittena bhikkhū vañcetukāmatāya abhāvato yāva samvāsam nādhivāseti, tāva theyyasamvāsako nāma na hoti. Teneva “rājabhayādīhi gahitalīngānaṃ 'gihī maṃ samaṇoti jānantū'ti vañcanācittē satipi bhikkhūnaṃ vañcetukāmatāya abhāvā doso na jāto”ti **tūsupi gaṇṭhipadesu** vuttam. Keci pana

1. Vi-Ṭṭha 2. 103 piṭṭhe.

“vūpasantabhaya¹tā idha suddhacittatā”ti vadanti, evañca sati so vūpasantabhayo yāva saṁvāsam nādhivāseti, tāva theyyasaṁvāsako na hotīti ayamatto viññāyati. Imasmiñca atthe viññāyamāne avūpasantabhayassa saṁvāsasādiyanepi theyyasaṁvāsakatā na hotīti āpajjeyya, na ca aṭṭhakathāyaṁ avūpasantabhayassa saṁvāsasādiyanepi attheyyasaṁ vāsakatā dassitā. **Sabbapāsaṇḍiyabhaddhāni bhuñjantoti** ca iminā avūpasantabhayenapi saṁvāsam asādiyanteneva vasitabbanti dīpeti. Teneva **tīsūpi gaṇṭhipadesu** vuttam “yasmā vihāraṁ āgantvā saṁghikaṁ gaṇhantassa saṁvāsam pariharitum dukkaraṁ, tasmā sabbapāsaṇḍiyabhaddhāni bhuñjantoti idaṁ vuttan”ti, tasmā rājabhayādīhi gahitali ngatāyevettha suddhacittatāti gahetabbaṁ.

Sabbapāsaṇḍiyabhaddhāniti sabbasāmayikānaṁ sādharmaṇaṁ katvā vithicatukkādīsu ṭhapetvā dātabbabbhattāni. **Kāyaparihāriyāni**ti kāyena pariharitabbāni. **Abbhuggacchantīti** abhimukhaṁ gacchanti. **Kammantānuṭṭhānenāti** kasigorakkhādikamma karaṇena. **Tadeva pattavīvaraṁ ādāya vihāraṁ gacchatīti** cīvarāni nivāsanapāruvana vasena ādāya pattaṇca aṁsakūṭe laggetvā vihāraṁ gacchati. **Nāpi sayam jānātīti** “yo evaṁ pabbajati, so theyyasaṁvāsako nāma hotī”ti vā “evaṁ kātum na labhatī”ti vā “evaṁ pabbajito samaṇo na hotī”ti vā na jānāti. **Yo evaṁ pabbajati, so theyyasaṁvā sako nāma hotīti** idaṁ pana nidassanamattam. **Anupasampannakāleyevāti** iminā upasampannakāle sutvā sacepi nāroceti, theyyasaṁvāsako na hotīti dīpeti.

Sikkhaṁ appaccakkhāya -pa- theyyasaṁvāsako na hotīti idaṁ bhikkhūhi dinnalingassa apariccattattā na līngathenako hoti, līngānurūpassa saṁvāsassa sādītattā nāpi saṁvāsathenako hotīti vuttam. **Eko bhikkhu kāsāye sa-ussāhova odātaṁ nivāsetvāti** etthāpi idameva karaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. Parato **sāmaṇero salīnge ṭhitoti**-ādinā sāmaṇerassa vuttavidhānesupī attheyyasaṁvāsakapakkhe ayameva nayo. **Bhikkhuniyāpi eseveva nayoti** vuttamevatthaṁ “**sāpi hi gihibhāvaṁ patthayamānā**”ti-ādinā vibhāveti. **Yo koci**

1. Avūpasantabhaya¹tā (Syā)

vuḍḍhapabbajitoti sāmaṇeraṃ sandhāya vuttaṃ. **Mahāpeḷādisūti** etena gihisantakaṃ dassitaṃ. **Sayaṃ sāmaṇero** **-pa-** **theyyasamvāsako na hotīti** ettha kiñcāpi theyyasamvāsako na hoti, pārājikaṃ pana āpajjatiyeva. Sesamettha uttānameva.

Theyyasamvāsakavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Titthiyapakkantakakathāvaṇṇanā

Titthiyapakkantakakathāyaṃ **tesaṃ liṅge ādinnamatte** **titthiyapakkantako hotīti** “titthiyo bhavissāmī”ti gatassa liṅgaggahaṇeneva tesaṃ laddhipi gahitāyeva hotīti katvā vuttaṃ. **Kenaci** pana “tesaṃ liṅge ādinnamatte laddhiyā gahitāyapi aggahitāyapi titthiyapakkantako hotī”ti vuttaṃ, taṃ na gahetabbaṃ. Na hi “titthiyo bhavissāmī”ti gatassa liṅgasampañicchanato aññaṃ laddhiggahaṇaṃ nāma atthi. Liṅgasampañicchaneneva hi so gahitaladdhiko hoti. Teneva “**vīmaṃsanatthaṃ kusacīrādīni -pa-** **yāva na sampāṭicchati, tāva taṃ laddhi rakkhati. Sampāṭicchitamatte titthiyapakkantako hotī**”ti vuttaṃ. **Naggova ājīvakaṇaṃ upassayaṃ gacchati, padavāre padavāre dukkaṭanti** “ājīvako bhavissan”ti asuddhacittena gamanapaccayā dukkaṭaṃ vuttaṃ. Naggena hutvā gamanapaccayāpi dukkaṭā na muccatiyeva. **Kūṭavassaṃ gaṇentoti** kūṭavassaṃ gaṇetvā samvāsaṃ sādiyantoti adhippāyo.

Titthiyapakkantakakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

111. Tiracchānagatavatthu uttānameva.

Mātughātakādivatthukathāvaṇṇanā

112. Mātughātakādivatthūsu **apavāhananti** apagamaṇaṃ, patikaraṇanti¹ attho. Yathā samānajātikassa vikopane kammaṃ garutaraṃ, na tathā vijātikassāti āha “**manussitthibhūtā**”ti. Puttasambandhena

1. Bāhikaraṇanti (Syā)

mātupitusamaññā, dattakittimādivasenapi puttavohāro loke dissati, so ca kho pariyāyatoti nipariyāyasiddhatam dassetuṃ **“janikā mātā”**ti vuttaṃ. Yathā manussattabhāve ʈhitasseva kusaladhammānaṃ tikkhavisadasūrabhāvāpatti yathā taṃ tiṇṇampi bodhisattānaṃ bodhittayanibbattiyaṃ, evaṃ manussattabhāve ʈhitasseva akusaladhammā nampi tikkhavisadasūrabhāvāpattīti āha **“sayampi manussajātikenevā”**ti. Cuti-anantaraṃ phalaṃ anantaraṃ nāma, tasmim̐ anantare niyuttaṃ, taṃnibbattanena anantarakaraṇa sīlaṃ, anantarapayojanaṃ vā ānantariyaṃ, tena **ānantariyena mātughātakakammena**. Pitughātakepi yena manussabhūto janako pitā sayampi manussajātikeneva satā sañcicca jīvītā voropito, ayaṃ ānantariyena pitughātakakammena pitughātakoti-ādinā sabbaṃ veditabbanti āha **“pitughātakepi eseva nayo”**ti.

Parivattitaliṅgampi¹ mātaraṃ pitaraṃ vā jīvītā voropentassa ānantariyakammaṃ hotiyeva. Satipi hi liṅgaparivatte so eva ekakammanibbatto bhavaṅgappabandho jīvitindriyappabandho ca, naññoti. Yo pana sayam̐ manusso tiracchānabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā, sayam̐ vā tiracchānabhūto manussabhūtaṃ, tiracchānabhūtoyeva vā tiracchānabhūtaṃ jīvītā voropeti, tassa kammaṃ ānantariyaṃ na hoti, bhāriyaṃ pana hoti, ānantariyaṃ āhacceva tiṭṭhati. Eḷakacatukkaṃ saṅgāmacatukkaṃ coracatukka ṇcetha kathetabbaṃ. **“Eḷakaṃ māremī”**ti abhisandhināpi hi eḷakaṭṭhāne ʈhitaṃ manusso manussabhūtaṃ mātaraṃ vā pitaraṃ vā mārento ānantariyaṃ phusati maraṇādhippā yeneva ānantariyavatthuno vikopitattā. Eḷakābhisandhinā pana mātāpiti-abhisandhinā vā eḷakaṃ mārento ānantariyaṃ na phusati ānantariyavatthu-abhāvato. Mātāpiti-abhi sandhinā mātāpitāro mārento phusateva. Esa nayo itarasmimpi catukkadvaye. Yathā ca mātāpitūsu, evaṃ arahantepi etāni catukkāni veditabbāni. Sabbattha hi purimaṃ abhisandhicittaṃ appamaṇaṃ, vadhakacittaṃ pana tadārammaṇaṃ jīvitindriyañca ānantariyānānantarabhāve pamāṇaṃ. Katānantariyakammo ca **“tassa kammasa vipākaṃ paṭibāhissāmi”**ti sakalacakkavāḷaṃ mahācetiappamaṇehi kañcanathūpehi pūretvāpi sakalacakkavāḷaṃ pūretvā

1. Ma-Ṭṭha 4. 76; Aṃ-Ṭṭha 1. 355; Abhi-Ṭṭha 2. 407 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

nisinnassa bhikkhusaṅghassa mahādānaṃ datvāpi buddhassa bhagavato saṅghāṭikaṇṇaṃ amuñcanto vicarivāpi kāyassa bhedaṃ nirayameva upapajjati, pabbajjañca na labhati.

115. **icchamānanti** odātavattavasaṇaṃ icchamānaṃ. Tenevāha “**gihibhāve sampaṭicchitamatteyevā**”ti. Saṅghabhedakakathāvitthāro parato āvi bhavissati. **Catunnaṃ kammānanti** apalokaṇādīnaṃ catunnaṃ kammānaṃ. **Duṭṭhacittenti** vuttamevatthaṃ vibhāveti “**vadhakacittenti**”ti. Vadhakacetanāya hi dūsitacittaṃ idha duṭṭhacittaṃ nāma. **Lohitaṃ uppādeti**ti ettha tathāgatassa abhejjakāyatāya parūpakka mena cammacchedaṃ katvā lohitaṃ paggharaṇaṃ nāma natthi, sarīrassa pana antoyeva ekasmiṃ tṭhāne lohitaṃ samosarati, āghātena pakuppamānaṃ sañcitaṃ hoti. Devada ttena paviddhasilato bhijjivā gatasakkhalikāpi tathāgatassa pādantaṃ pahari, pharasunā pahaṭo viya pādo antolohitoyeva ahosi. Jīvako pana tathāgatassa ruciyā satthakena cammaṃ chinditvā tamhā tṭhānā duṭṭhalohitaṃ nīharitvā phāsumakāsi, tenassa puñṇakammameva ahosi. Tenāha “**jīvako viyā**”ti-ādi.

Atha ye parinibbute tathāgate cetiyaṃ bhindanti, bodhiṃ chindanti, dhātumhi upakkamanti, tesaṃ kiṃ hotīti? Bhāriyaṃ kammaṃ hoti ānantariyasadisam. Sadhātukaṃ pana thūpaṃ vā paṭimaṃ vā bādhamānaṃ bodhisākhaṃ chinditum vaṭṭati. Sacepi tattha nilīnā sakuṇā cetiye vaccaṃ pāṭenti, chinditum vaṭṭatiyeva. Paribhoga cetiyato hi sarīracetiyaṃ garutaraṃ. Cetiyavattum bhinditvā gacchante bodhimūlepi chinditvā haritum vaṭṭati. Yā pana bodhisākhā bodhigharaṃ bādhati, taṃ geharakkhaṇatthaṃ chinditum na labhati. Bodhi-atthañhi gehaṃ, na gehatthāya bodhi¹. Āsanagharepi eseva nayo. Yasmiṃ pana āsanaghare dhātu nihitā hoti, tassa rakkhaṇatthāya bodhisākhaṃ chinditum vaṭṭati. Bodhiyagganatthaṃ ojoharaṇasākhaṃ vā pūtiṭṭhānaṃ vā chinditum vaṭṭatiyeva, satthu rūpakāyapaṭijaggane viya puñṇampi hoti.

Mātughātakādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ubhatobyañjanakavatthukathāvaṇṇanā

116. **Ubhato byañjanamassa atthīti ubhatobyañjanakoti iminā** asamānādhi karaṇavisayo bāhiratthasamāsoyam, purimapade ca vibhatti-alopoti dasseti. **Byañjananti** cettha itthinimittam purisanimittañca adhippetam. Atha ubhatobyañjanakassa ekameva indriyam, udāhu dveti? Ekameva “yassa itthindriyam uppajjati, tassa purisindriyam uppajjatīti? No. Yassa vā pana purisindriyam uppajjati, tassa itthindriyam uppajjatīti? No”¹ti ekasmiṃ santāne indriyadvayassa paṭisiddhattā, tañca kho itthi-ubhato byañjana kassa itthindriyam, purisa-ubhatobyañjanakassa purisindriyam. Yadi evaṃ dutiyabyañja nakassa abhāvo āpajjati. Indriyañhi byañjanakāraṇam vuttam, tañca tassa natthīti? Vuccate—na tassa indriyam dutiyabyañjanakāraṇam. Kasmā? Sadā abhāvato. Itthi-ubhatobyañjanakassa hi yadā itthiyā rāgacittam uppajjati, tadā purisabyañjanam pākātam hoti, itthibyañjanam paṭicchannam guḷam hoti, tathā itarassa itaram. Yadi ca tesam indriyam dutiyabyañjanakāraṇam bhavye, sadāpi byañjanadvayam tiṭṭheyya, na pana tiṭṭhati, tasmā veditabbametam “na tassa tam byañjanakāraṇam, kammahāyam pana rāgacittamevettha kāraṇam”ti.

Yasmā cassa ekameva indriyam hoti, tasmā itthi-ubhatobyañjanako sayampi gabbham gaṇhāti, parampi gaṇhāpeti. Purisa-ubhatobyañjanako param gaṇhāpeti, sayam pana na gaṇhāti. Yadi paṭisandhiyam purisalingam, yadi paṭisandhiyam itthilinganti ca paṭisandhiyam liṅgasabbhāvo kurundiyam vutto, so ca ayukko. Pavattiyameva hi itthilingādini samuṭṭhahanti na paṭisandhiyam. Paṭisandhiyam pana indriyameva samuṭṭhāti, na liṅgādini. Na ca indriyameva liṅganti sakkā vattum indriyalingānam bhinnasabhāvattā. Vuttañhetam **aṭṭhasāliniyam**²—

“Itthattam itthibhāvoti ubhayam ekattham, itthisabhāvoti attho. Ayam kammajo paṭisandhisamuṭṭhito. Itthilingādi pana itthindriyam paṭicca pavatte samuṭṭhitam. Yathā bīje sati bījam paṭicca bījapaccayā rukkho vadḍhitvā sākhaṇḍapaśampanno hutvā ākāsam

1. Abhi 7. 117 piṭṭhe.

2. Abhi-Ṭṭha 1. 358 piṭṭhe.

pūretvā tiṭṭhati, evameva itthibhāvasaṅkhāte itthindriye sati itthiliṅgādīni honti. Bijaṃ viya hi itthindriyaṃ, bījaṃ paṭicca vaḍḍhitvā ākāsaṃ pūretvā ṭhitarukkho viya itthindriyaṃ paṭicca itthiliṅgādīni pavatte samuṭṭhahanti. Tattha itthindriyaṃ na cakkhuviññeeyaṃ, manoviññeeyameva. Itthiliṅgādīni cakkhuviññeeyānipi manoviññeeyānipi”ti.

Tenevāha “**tattha vicāraṇakkamo vitthārato aṭṭhasālīniyā dhammasaṅgahaṭṭhakathāya veditabbo**”ti.

Ubhatobyañjanakavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Anupajjhāyakādivatthukathāvaṇṇanā

117. **Sikkhāpadaṃ apaññattaṃ hotīti** idheva paññattaṃ sikkhāpadaṃ sandhāya vuttaṃ. **Upajjhaṃ aggāhāpetvā**ti “upajjhāyo me bhante hohī”ti evaṃ upajjhaṃ aggāhā petvā. Kammavācāya pana upajjhāyakittanaṃ kataṃyevāti daṭṭhabbaṃ. Aññathā “puggalaṃ na parāmasatī”ti vuttakammavipattisambhavato kammaṃ kuppeyya, teneva “upajjhāyaṃ akittetvā”ti avatvā “upajjhaṃ aggāhāpetvā”icceva vuttaṃ. Yathā ca aparipuṇṇapattacīvarassa upasampādanakāle kammavācāya “paripuṇṇassa pattacīvaran”ti asantavatthum kittetvā kammavācāya katāyapi upasampadā ruhati, evaṃ “ayaṃ buddharakkhito āyasmato dhammarakkhitassa upasampadāpekkho”ti asantaṃ puggalaṃ kittetvā kevalaṃ santapadanīharena kammavācāya katāya upasampadā ruhatiyevāti daṭṭhabbaṃ. Tenevāha “**kammaṃ pana na kuppati**”ti. “Na bhikkhave anupajjhāyako upasampādetabbo, yo upasampādeyya, āpatti dukkaṭassā”ti ettakameva vatvā “so ca puggalo anupasampanno”ti avuttattā kammavipattilakkhaṇassa ca asambhavato “**taṃ na gahetabban**”ti vuttaṃ. “Pañcavaggakaraṇaṃce bhikkhave kammaṃ paṇḍakapañcamo kammaṃ kareyya, akammaṃ na ca karaṇīyaṃ”ti-ādivacanato¹ paṇḍakādīnampi ubhatobyañjanakapariyantānaṃ gaṇapūrakabhāveyyeva kammaṃ kuppati, na aññathāti āha “**ubhatobyañjanakupajjhāyapariyosānesupi eseva nayo**”ti.

Anupajjhāyakādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Apattakādivatthukathāvaṇṇanā

118. Aññe vā bhikkhū dātukāmā hontīti sambandho.

Anāmaṭṭhapinḍapātanti aggahita-aggam piṇḍapātam. **Sāmaṇerabhāgasamako āmisabhāgoti** ettha kiñcāpi sāmaṇerānam āmisabhāgassa samakameva diyyamānattā visum sāmaṇerabhāgo nāma natthi, heṭṭhā gacchantam pana bhattam kadāci mandam bhaveyya, tasmā upari aggahetvā sāmaṇerapāḷiyāva gahetvā dātabboti adhippāyo. Niyatapabbajjasseva cāyam bhāgo diyati. Teneva “**apakkam pattan**”ti-ādi vuttam.

Apattakādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Hatthacchinnādivatthukathāvaṇṇanā

119. **Ajapadaket**i ajapadasaṇṭhāne padese. **Brahmujugattoti** brahmā viya ujugatto. **Avaseso sattoti** iminā lakkhaṇena rahitasatto. Etena ṭhapetvā mahāpurisam cakkavattiñca itare sattā khuddapakkhikāti dasseti. Yebhuyyena hi sattā khandhe kaṭiyam jāṇūsūti tisu ṭhānesu namanti. Te kaṭiyam namantā pacchato namanti, itaresu dvīsu ṭhānesu namantā purato namanti. Dīghasarīrā pana ekena passena vaṅkā honti, eke mukham unnāmetvā nakkhattāni gaṇayantā viya caranti, eke appamaṇsalohitā sūlasadisā honti, eke purato pabbhārā honti, pavedhamānā gacchanti. **Parivaṭumoti** samantato vaṭṭalo.

Aṭṭhisirācammasarīroti aṭṭhisirācammamattasarīro. **Kappasīsoti** dvidhābhūta sīso. **Kekaroti** tiriyaṃ passanto. “**Udakatārakā** nāma udakapubbulaṇ”ti gaṇṭhipadesu vuttam. **Akkhitārakāti** akkhibhaṇḍakā. **Nippakhumakkhīti** akkhidalalomehi virahita akkhiko. Pakhuma-saddo hi loke akkhidalalomesu nirulho. **Paṭaṅgamaṇḍuko**¹ nāma mahāmukhamaṇḍuko. **Elamukhoti** nīccapaggharaṇakalālamukho. **Sabbañcetanti** “kacchugatto vā”ti-ādim sandhāya vadati. **Vātaṇḍikoti** aṇḍakesu vuddhirogena samannāgato. **Vikaṭoti** tiriyaṃ gamanapādehi samannāgato, yassa ca

1. Kharakamaṇḍuko (Syā)

caṅkamato jāṇukā bahi gacchanti. **Paṇhoti**¹ pacchato parivattapādehi samannāgato, yassa caṅkamato jāṇukā anto pavisanti.

Kudaṇḍapādatāya kāraṇaṃ vibhāveti “**majjhe saṅkuṭṭapādattā**”ti. **Agge saṅkuṭṭapādattā**ti kuṇḍapādatāya kāraṇanidassanaṃ. Kuṇḍapādasseva gamanasabhāvaṃ vibhāveti “**piṭṭhipādaggena caṅkamanto**”ti. **Mammananti** khalitavacanaṃ. Yo ekameva akkharaṃ catupañcakkhattuṃ vadati, tassetam adhivacanaṃ.

Hatthacchinnādivatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Alajjīnissayavattukathāvaṇṇanā

120. Nissayapaṭisaṃyuttavattūsu bhikkhūhi samāno sīlādiguṇabhāgo assāti bhikkhusabhāgo, tassa bhāgo **bhikkhusabhāgatā. Dve tīṇi divasāni vasitvā gantukāmena anissitena vasitabbanti** ettha “yāva bhikkhusabhāgataṃ jānāmi”ti ābhogaṃ vināpi anissitena vasitūṃ vaṭṭatīti adhippāyo. Bhikkhusabhāgataṃ pana jānanto “sve gamissāmi, kiṃ me nissayenā”ti aruṇaṃ utṭhapetuṃ na labhati. “Purāruṇā utṭhahitvāva gamissāmi”ti ābhogena sayantassa sace aruṇo uggacchati, vaṭṭati. “**Sattāham vasissāmi**”ti ālayaṃ karontena pana nissayo gahetabboti “sattāhamattaṃ vasissāmi, kiṃ bhikkhusabhāgatājānanenā”ti janane dhuraṃ nikkhipitvā vasitūṃ na labhati, bhikkhusabhāgataṃ upaparikkhitvā nissayo gahetabboti attho.

Gamikādinissayavattukathāvaṇṇanā

121. **Antarāmagge vissamanto vā -pa- anāpattīti** asati nissayadāyake anāpatti. **Tassa nissāyāti** pāḷi-anurūpato vuttaṃ, taṃ nissāyāti attho. **Sace pana āsāḷimāse -pa- tattha gantabbanti** ettha sace so vassūpanāyikāya āsannāya gantukāmo suṇāti “asuko mahāthero āgamissatī”ti, tañce āgacchati, vaṭṭati.

1. Saṇḍoti (Syā, Ka)

āgamentasseva ce vassūpanāyikadivaso hoti, hotu gantabbaṃ tattha, yattha nissayadāyakaṃ labhati. Keci pana “sace so gacchanto jīvitantarāyaṃ brahmacariyantarāyaṃ vā passati, tattheva vasitabbaṃ”ti vadanti.

Gottena anussāvanānujānanakathāvaṇṇanā

122. “Itthannāmo itthannāmassa āyasmato”ti nāmakittanassa anussāvanāya āgatattā **“nāhaṃ ussaḥāmi therassa nāmaṃ gahetun”**ti vuttaṃ, “āyasmato pippalissa upasampadāpekkho”ti evaṃ nāmaṃ gahetuṃ na ussaḥāmīti attho. “Gottenapi anussā vetun”ti vacanato yena vohārena voharati, tena vaṭṭatīti siddhaṃ. “Konāmo te upajjhāyo”ti puṭṭhenapi gottameva nāmaṃ katvā vattabbanti siddhaṃ hoti, tasmā catubbidhesu nāmesu yena kenaci nāmena anussāvanā kātabbāti vadanti. Ekassa bahūni nāmāni honti, tattha ekaṃ nāmaṃ ñattiyā, ekaṃ anussāvanāya kātuṃ na vaṭṭati, atthato byañjanato ca abhinnāhi anussāvanāhi bhavitabbanti. Kiñcāpi “itthannāmo itthannā massa āyasmato”ti pāliyaṃ “āyasmato”ti padaṃ pacchā vuttaṃ, kammavācāpāliyaṃ pana “ayaṃ buddharakkhito āyasmato dhammarakkhitassā”ti paṭhamāṃ likhitanti taṃ uppaṭipāṭiyā vuttanti na paccetabbaṃ. Pāliyañhi “itthannāmo itthannāmassa āyasmato”ti atthamattaṃ dassitaṃ, tasmā pāliyaṃ avuttopi “ayaṃ buddharakkhito āyasmato dhammarakkhitassā”ti kammavācāpāliyaṃ payogo dassito. “Na me diṭṭho ito pubbe iccāyasmā sārīputto”ti ca “āyasmā sārīputto atthakusalo”ti ca paṭhamāṃ “āyasmā”ti payogassa dassanatoti vadanti. Katthaci “āyasmato buddharakkhitattherassā”ti vatvā katthaci kevalaṃ “buddharakkhitassā”ti sāveti, sāvanaṃ hāpetīti na vuccati nāmassa ahāpitattāti eke. Sace katthaci “āyasmato buddharakkhitassā”ti vatvā katthaci “buddharakkhitassāyasmato”ti sāveti, pāṭhānurūpattā khattameva otiṇṇantipi eke. Byañjanabhedappasaṅgato anussāvanānaṃ taṃ na vaṭṭatīti vadanti. Sace pana sabbaṭṭhānepi eteneva pakārena vadati, vaṭṭati.

Dve-upasampadāpekkhādivatthukathāvaṇṇanā

123. **Ekānussāvaneti** ettha ekato anussāvanam etesanti **ekānussāvanā**ti asamānādhikaraṇavisayo bāhiratthasamāsoti daṭṭhabbam. Tenevāha “**dve ekato-anussāvane**”ti. Tattha **ekatoti** ekakkhaṇeti attho, vibhatti-alopena cāyam niddeso. **Purimanayeneva ekato-anussāvane kātunti** “ekena ekassa, aññena itarassā”ti-ādīnā pubbe vuttanayena dvīhi vā tīhi vā ācariyehi ekena vā ekato-anussāvane kātum.

Upasampadāvidhikathāvaṇṇanā

126. **Vajjāvajjam upanijjhāyatīti upajjhāti** iminā upajjhāyasaddasamānattho upajjhāsaddopīti dasseti.

Cattāronissayādikathāvaṇṇanā

130. **Sambhogeti dhammasambhoge āmisasambhoge ca. Anāpatti sambhoge saṁvāseti** ettha ca ayamadhippāyo—yasmā ayam osāraṇakammasa katattā pakatattaṭṭhāne ṭhito, tasmā na ukkhittakena saddhim sambhogādapaccayā pācittiyam, nāpi alajjinā saddhim paribhogapaccayā dukkaṭam alajjīlakkhaṇānupapattito. Yo hi ucchurasakasaṭānam sattāhakālikayāvajjivikattā vaṭṭati vikāle ucchu khāditunti saññam uppādetvā tam khāditvā tappaccayā pācittiyam na passati “vaṭṭati”ti tathāsaññitāya, yo vā pana āpattimāpanabhāvam paṭijānitvā “na paṭikaromī”ti abhinivisati, ayam—

“Sañcicca āpattim āpajjati, āpattim parigūhati.

Agatigamanañca gacchati, ediso vuccati alajjīpuggalo”ti¹—

vuttalakkaṇe apatanato alajjī nāma na hoti. Tasmā yathā pubbe yāva ukkhepanīyakammaṁ kataṁ, tāva tena saddhim sambhoge saṁvāse ca anāpatti, evamidhāpīti sabbathā anāpattiṭṭhāneyeva anāpatti vuttāti

1. Vi 5. 279 piṭṭhe.

veditabbaṃ. Na hi bhagavā alajjinā saddhiṃ sambhogapaccayā
 āpattisambhave sati “anāpatti sambhoge saṃvāse”ti vadati. Tato yamettha
 kenaci “anāpatti sambhoge saṃvāse”ti iminā pācittiyena anāpatti vuttā,
 “alajjīparibhogapaccayā dukkaṭaṃ pana āpajjatiyevā”ti vatvā bahudhā
 papañcitaṃ, na taṃ sārato paccetabbaṃ. Sesamettha uttānameva.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Mahākhandaḥkavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Uposathakkhandhaka

Sannipātānujānanādikathāvaṇṇanā

132. Uposathakkhandhake taranti plavanti ettha bālāti **tittham**. Itoti imasmim sāsane laddhito. **Tam kathentī**ti “imasmim nāma divase muhutte vā idam kattabban”ti-ādinā kathenti.

134. “Suṇātu me bhante”ti-ādīsu yaṃ vattabban, tam **mātikāṭṭhakathāyaṃ**¹ vitthārato āgatamevāti na idha vitthārayissāma, atthikehi pana tatoyeva gahetabban.

135. **Āpajjitvā vā vuṭṭhitoti** ettha ārocitāpi āpatti asantī nāma hotīti veditabban. Teneva **mātikāṭṭhakathāyaṃ**² vuttam “yassa pana evaṃ anāpannā vā āpatti āpajjitvā ca pana vuṭṭhitā vā desitā vā ārocitā vā, tassa sā āpatti asantī nāma hotī”ti. Musāvādo nāma vacībhedaṇṇapaccayā hotīti āha “**na musāvādalakkhaṇenā**”ti. **Bhagavato pana vacanenāti** sampajānamusāvāde kiṃ hoti? “Dukkaṭam hotī”ti iminā vacanena. **Vacīdvāre akiriyasamuṭṭhānā āpatti hotīti** yasmā yassa bhikkhuno adhammikāya paṭiññāya tuṇhībhūtassa nisinnassa manodvāre āpatti nāma natthi, yasmā pana āvi katabban na āvi akāsi, tenassa vacīdvāre akiriyasamuṭṭhānā āpatti hoti.

Vācāti vācāya, ya-kāralopenāyaṃ niddeso. Kenaci manujena vācāya anālapantoti yojetabban. **Giraṃ no ca pare bhaṇeyyāti** “ime sossantī”ti parapuggale sandhāya saddampi na nicchāreyya. **Āpajjeyya vācasikanti** vācato samuṭṭhitam āpattim āpajjeyya.

Antarāyakaroti vipphaṇṇasāravatthutāya pāmojjādisambhavam nivāretvā paṭhamajjhānādīnam adhigamāya antarāyakaro. **Tassa bhikkhuno phāsu**

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 85 piṭṭhe.

2. Kaṅkhā-Ṭṭha 100 piṭṭhe.

hotīti avippaṭisāramūlakānaṃ pāmojjādīnaṃ vasena tassa bhikkhuno sukhā paṭipadā sampajjatīti attho.

Sannipātānujānanādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sīmānujānanakathāvaṇṇanā

138. **Itaropīti** suddhapaṃsupabbatādīraṃ sandhāya vadati. **Hatthippamāṇo nāma pabbato** heṭṭhimakoṭiyā aḍḍhaṭṭhamaratanubbedho. **Tasmāti** yasmā ekena na vaṭṭati, tasmā. **Dvattimsapalagūlapiṇḍappamāṇatā** thūlatāya¹ gahetabbā, na tulagaṇanāya. **Antosāramissakānanti** antosārarukkhehi missakānaṃ. **Sūcidaṇḍakappamāṇoti** sīhaḷadīpe lekhanadaṇḍappamāṇoti vadanti, so ca kaniṭṭhaṅguliparimāṇoti daṭṭhabbaṃ. **Etanti** navamūlasākhāniggamanānaṃ. **Parabhāge titteturū vaṭṭatīti** bahi nikkhamitvā ṭhitesu aṭṭhasu maggesu ekissā disāya ekaṃ, aparāya ekanti evaṃ catūsu ṭhānesu kitteturū vaṭṭati.

Yattha katthaci uttarantiyā bhikkhuniyā antaravāsako temiyatīti sikkhākara ñiyam āgatalakkhaṇena timaṇḍalaṃ paṭicchādetvā antaravāsakaṃ anukkipitvā titthena vā atitthena vā uttarantiyā bhikkhuniyā ekadvaṅgulamattampi antaravāsako temiyati. Bhikkhuniyā eva gahaṇaṇcetha bhikkhunīvibhaṅge bhikkhuniyā vasena nadīlakkhaṇassa pāliyaṃ āgatattā teneva nayena dassanattamaṃ kataṃ. **Sīmaṃ bandhantānaṃ nimittam hotīti** ayaṃ vuttalakkhaṇā nadī samuddam vā pavisatu taḷākam vā, pabhavato paṭṭhāya nimittam hoti. **Ajjhottharitvā āvaraṇam pavattatiyevāti** āvaraṇam ajjhottharitvā sandatiyeva. **Appavattamānāti** asandamānudakā. **Āvaraṇaṇhi** patvā nadiyā yattake padese udakam asandamānam santiṭṭhati, tattha nadīnimittam kātum na vaṭṭati. Upari sandamānaṭṭhāneyeva vaṭṭati, asandamānaṭṭhāne pana udakanimittam kātum vaṭṭati. **Ṭhitameva** hi udakanimittam vaṭṭati, na sandamānam. Tenevāha **“pavattanaṭṭhāne nadīnimittam, appavattanaṭṭhāne udakanimittam kātum vaṭṭatī”**ti. **Nadim bhinditvāti** mātikāmukhadvārena nadīkūlam bhinditvā. **Ukkhepimanti** kūpato viya ukkipitvā gahetabbam.

1. Thulatāya (Ka)

Siṅghātakasaṇṭhānāti tikoṇaracchāsaṇṭhānā. **Mudiṅgasaṇṭhānā**ti mudiṅgabherī viya majjhe vitthatā ubhosu koṭṭisu saṅkoṭitā hoti. **Upacāraṃ** **ṭhapetvā**ti pacchā sīmaṃ bandhantānaṃ sīmāya okāsaṃ ṭhapetvā. **Antonimittagatehi** **vanā**ti ekassa gāmassa upaḍḍhaṃ anto kattukāmatāya sati sabbesaṃ āgamane payojanaṃ natthīti katvā vuttaṃ. **Āgantabbanti** ca sāmīcivasena vuttaṃ, nāyaṃ niyamo “āgantabbamevā”ti. Tenevāha “**āgamanampi anāgamanampi vaṭṭati**”ti. Abaddhāya hi sīmāya nānāgāmakhettānaṃ nānāsīmasabhāvattā tesāṃ anāgamanepi vaggakammaṃ na hoti, tasmā anāgamanampi vaṭṭati. Baddhāya pana sīmāya ekasīmabhāvato puna aññasmiṃ kamme kariyamāne anto sīmagatehi āgantabbamevāti āha “**avippavāsaśīmā -pa- āgantabban**”ti. Nimittakittanakāle asodhitāyapi sīmāya nevatthi doso nimittakittanassa apalokaṇādīsu aññatarā bhāvato.

Bhaṇḍukammāpucchanāṃ sandhāya **pabbajjā**-gahaṇaṃ. **Sukhakaraṇatthanti** sabbesaṃ sannipātanaparissamaṃ pahāya appatarehi sukhakaraṇattham. **Ekavīsati bhikkhū gaṇhātīti** vīsativaggakaraṇīyaparamattā saṃghakammassa kammāratena saddhim ekavīsati bhikkhū gaṇhāti. Idañca nisinnānaṃ vasena vuttaṃ. Heṭṭhimantato hi yattha ekavīsati bhikkhū nisīdituṃ sakkonti, tattake padese sīmaṃ bandhituṃ vaṭṭati. **Na sakkhissanti**ti avippavāsaśīmāya baddhabhāvaṃ asallakkhetvā “samānasaṃvāsaka meva samūhanissāmā”ti vāyamantā na sakkhissanti. Baddhāya hi avippavāsaśīmāya taṃ asamūhanitvā “samānasaṃvāsakaśīmāṃ samūhanissāmā”ti katāyapi kammavācāya asamūhatāva hoti sīmā. Paṭhamañhi avippavāsaṃ samūhanitvā pacchā sīmā samūhani tabbā. Ekaratanappamāṇā suviññeyyatarā hotīti katvā vuttaṃ “**ekaratanappamāṇā vaṭṭati**”ti. Ekaṅgulamattāpi sīmantarikā vaṭṭatiyeva. Tattakenapi hi sīmā asamhinnāva hoti.

Avasesanimittanīti mahāsīmāya bāhirapasse nimittāni. Khaṇḍasīmato paṭṭhāya bandhanaṃ āciṇṇaṃ, āciṇṇakaraṇeneva ca sammoho na hotīti āha “**khaṇḍasīmatova paṭṭhāya bandhitabbā**”ti. **Kuṭigeheti** kuṭighare, bhūmighareti attho. **Udukkhalanti** khuddakāvāṭaṃ. **Nimittaṃ na kātabbanti** taṃ rājiṃ vā udukkhalaṃ vā nimittaṃ na kātabbaṃ.

Heṭṭhā na otarātīti bhittito oraṃ nimittāni ṭhapetvā kittitattā heṭṭhā ākāsaṃ desaraṃ na otarati. **Heṭṭhāpi otarātī**ti sace heṭṭhā antobhittiyaṃ ekavīsatiyā bhikkhūnaṃ okāso hoti, otarati. Otaramānā ca uparisiṃmappamāṇena na otarati, samantā bhittippamā ṇena otarati. **Oṭaraṇānotaraṇaṃ vuttanayeneva veditabbanti**ti sace heṭṭhā ekavīsatiyā bhikkhūnaṃ okāso hoti, otarati. No ce, na otarātī adhippāyo. **Sabbo pāsādo sīmaṭṭho hotī**ti uparimatalena saddhiṃ ekābaddhabhittiko vā hotu mā vā, sabbopi pāsādo sīmaṭṭhova hoti.

Tālamūlakapabbateti tālamūlasadise pabbate. So ca heṭṭhā mahanto hutvā anupubbena tanuko hotīti daṭṭhabbaṃ. **Paṇavasanaṭṭhāno** majjhe tanuko hoti mūle agge ca vitthato. **Heṭṭhā vā majjhe vā**ti mudiṅgasanaṭṭhānassa heṭṭhā paṇavasanaṭṭhānassa majjhe. **Ākāsapabbhāraṇti** bhittiyā aparikkhittapabbhāraṃ. **Antoleṇaṃ hotī**ti pabbatassa anto leṇaṃ hoti. **Sīmāmāḷaketi** khaṇḍasīmāmāḷake. **Mahāsīmaṃ sodhetvā vā kammaṃ kātābanti**ti mahāsīmagatā bhikkhū hatthapāsaṃ vā ānetabbā, sīmato vā bahi kātābātī adhippāyo. **Gaṇṭhipadesu** pana “mahāsīmagatehi bhikkhūhi taṃ sākhaṃ vā pārohaṃ vā anāmasitvā ṭhātabbanti adhippāyo”ti vuttaṃ, taṃ na gahetabbā. **Purima nayepī**ti khaṇḍasīmāya uṭṭahitvā mahāsīmāya oṇatarukkhepi. **Ukkhipāpetvā kātuṃ na vaṭṭatī**ti khaṇḍasīmāya anto ṭhitattā rukkhassa tattha ṭhito hatthapāsaṃyeva ānetabboti ukkhipāpetvā kātuṃ na vaṭṭati.

140. **Pārayatī**ti ajjhottharati. **Pārā**ti sīmāpekkho itthiliṅganiddeso. **Assā**ti bhaveyya. Idhādhippetanāvāya pamāṇaṃ dassento āha “**yā sabbantimena paricchadena -pa- tayo jane vahatī**”ti. Iminā ca vuttappamāṇato khuddakā nāvā vijjamānāpi idha asantapakkaṃ bhajatīti dīpeti. Avassaṃ labbhaneyyā dhuvanāvāva hotīti sambandho. Rukkaṃ chinditvā katoti pāṭhaseso. **Paratīre sammukhaṭṭhāneti** orimatīre sabbapariyantanimittassa sammukhaṭṭhāne. **Sabbanimittānaṃ anto ṭhite bhikkhū hatthapāsagate katvā**ti ettha sace ekaṃ gāmakhettaṃ hoti, ubhosu tīresu sabbanimittānaṃ anto ṭhite bhikkhū hatthapāsagate

katvā sammannitabbā. Nānāgāmakkhettam ce,
 samānasamvāsakasīmābandhanakāle anāgantumpi vaṭṭati.
 Avippavāsasīmāsammutiyaṃ pana āgantabbameva. Yasmā ubhosu tīresu
 nimittakittanamattena dīpako saṅgahito nāma na hoti, tasmā dīpakepi
 nimittāni visum kittetabbānevāti āha “**dīpakassa orimante ca pārimante ca
 nimittam kitte tabban**”ti. **Dīpakasikharanti** dīpakamatthakam.
Pabbatasañṭhānāti dīpakassa ekato adhikatarattā vuttam.

Sīmānujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Uposathāgārādikathāvaṇṇanā

142. **Vatthuvaseṇa vuttanti** “mayañcamhā asammattāya bhūmiyā nisinnā
 pātimokkham assumhā”ti vatthumhi pātimokkhasavanassa āgatattā vuttam.
Uposathappa mukham nāma uposathāgārassa sammukhaṭṭhānam. Pāliyaṃ
 “paṭhamam nimittā kittetabbā”ti ettakameva vatvā sīmāsammutiyaṃ viya
 “pabbatanimittam pāsāṇa nimittan”ti-ādinā visesetvā nimittānam adassitattā
 “**khuddakāni vā -pa- yāni kānici nimittāni**”ti vuttam. Kittetum vaṭṭatīti
 iminā sambandho.

Avippavāsasīmānujānanakathāvaṇṇanā

144. **Assāti** bhikkhunisaṅghassa. **Dvepi sīmāyoti** paṭhamam vuttā
 avippavāsa sīmā samānasamvāsakasīmā ca. **Na kammavācam vaggam
 karontīti** kammavācam na bhindanti, kammam na kopentīti adhippāyo.
Etthāti “ṭhapetvā gāmañca gāmūpacāra ñcā”ti ettha. **Gāmañca
 gāmūpacārañca na ottharatīti** “ṭhapetvā gāmañca gāmūpacāra ñcā”ti
 vuttattā. **Sīmāsaṅkhyameva gacchatīti** avippavāsasīmāsaṅkham gacchati.
Ekampi kulam pavīṭṭham vāti abhinavakatagehesu sabbapaṭhamam ekampi
 kulam pavīṭṭham atthi. **Agatam vāti** porāṇakagāme aññesu gehāni chaḍḍetvā
 gatesu ekampi kulam agatam atthi.

Avippavāsasīmā na samūhantabbāti mahāsīmam sandhāya vadati.
Nirāsaṅkaṭṭhānesu ṭhatvāti cetiyaṅgaṇādīnam khaṇḍasīmāya anokāsattā
 vuttam. Khaṇḍasīmāhi bandhantā tādisam ṭhānam pahāya aññasmim vivitte
 okāse

bandhanti. **Appeva nāma samūhanitum sakkhissanti**ti avippavāsaśīmaṃyeva samūha nitum sakkhissanti, na khaṇḍasīmaṃ. **Paṭibandhitum pana na sakkhissantevā**ti khaṇḍa sīmāya aññātattā na sakkhissanti. **Na samūhanitabbā**ti khaṇḍasīmaṃ ajānantehi na samūhanitabbā. Uposathassa visum gahitattā avasesakammavasena samānasamvāsatā veditabbā.

Gāmasīmādikathāvaṇṇanā

147. **Aparicchināyāti** baddhasīmāvasena akataparicchedāya. **Yena kenaci khaṇitvā akatoti** antamaso tiracchānenapi khaṇitvā akato. **Tassa antohatthapāsam vijahitvā ṭhito kammaṃ kopetī**ti iminā bahiparicchedato yattha katthaci ṭhito kammaṃ na kopetīti dīpeti. Yaṃ pana vuttam **mātikāṭṭhakathāya**¹ “paricchedabbhantare hatthapāsam vijahitvā ṭhitopi paricchedato bahi aññaṃ tattakamyeva paricchedam anatikkamitvā ṭhitopi kammaṃ kopeti, idam sabba-aṭṭhakathāsu sanniṭṭhānan”ti, tattha “aññaṃ tattakamyeva paricchedam anatikkamitvā ṭhitopi kammaṃ kopetī”ti idam neva pāliyam, na aṭṭhakathāyaṃ upalabbhati. Yadi cetam dvinnam saṃghānam visum uposathādikammakaraṇādhikāre vuttattā udakukkhepato bahi aññaṃ udakukkhepaṃ anatikkamitvā uposathādikaraṇattham ṭhito saṃgho sīmāsambhedasambhavato kammaṃ kopetīti iminā adhippāyena vuttam siyā, evam sati yujjeyya. Teneva **mātikāṭṭhakathāya līnatthappakāsaniyam** vuttam “aññaṃ tattakamyeva paricchedanti dutiyam udakukkhepaṃ anatikkantopi kopeti. Kasmā? Attano udakukkhepasīmāya paresam udakukkhepasīmāya ajjhotthaṭṭattā sīmāsambhedo hoti, tasmā kopetī”ti. “Idam sabba-aṭṭhakathāsu sanniṭṭhānan”ti ca iminā adhippāyena vuttanti gahetabbam sabbāsupi aṭṭhakathāsu sīmāsambhedassa anicchitattā. Teneva hi “attano ca aññesaṇca udakukkhepaparicchedassa antarā añño udakukkhepo sīmantarikatthāya ṭhapetabbo”ti vuttam. Aññe panettha aññathāpi papañcenti, tam na gahetabbam.

Sabbattha saṃgho nisīdatīti hatthapāsam avijahitvā nisīdati. **Udakukkhepasīmākamman natthīti** yasmā sabbopi nadīpadeso bhikkhūhi

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 91 piṭṭhe.

ajjhotthaṭo, tasmā samantato nadiyā abhāvā udakukkhepe payojanam natthi. Udakukkhe pappamāṇā sīmantarikā suviññeyyatarā hoti, sīmāsambhedasaṅkā na ca siyāti sāmīcidassanattam **“añño udakukkhepo sīmantarikatthāya ṭhapetabbo”**ti vuttam. Yattakena pana sīmāsambhedo na hoti, tattakam ṭhapetum vaṭṭatiyeva. Tenevāhu porāṇā **“yattakena sīmāsaṅkaro na hoti, tattakampi ṭhapetum vaṭṭatī”**ti. **Ūnakam pana na vaṭṭatī**ti idampi udakukkhepasīmāya parisavasena vaḍḍhanato sīmāsambhedasaṅkā siyāti taṁnivāraṇatthameva vuttam.

Gacchantiyā pana nāvāya kātum na vaṭṭatīti ettha udakukkhepamanatikkamitvā parivattamānāya kātum vaṭṭatīti veditabban. **Sīmam vā sodhetvāti** ettha **sīmasodhanam** nāma gāmasīmādīsu ṭhitānam hatthapāsānayanādi. **“Nadim vināsetvā taḷakam karontī”**ti vuttamevattham vibhāveti **“hetthā pāli baddhā”**ti, hetthānadim āvaritvā pāli baddhāti attho. **Chaḍḍitamodakanti** taḷakarakkhaṇattham ekamantena chaḍḍitamudakam. **Deve avassanteti** dubbuṭhikāle vassānapi deve avassante. **Uppatitvāti** uttaritvā. **Gāmanigamasīmam ottharivā pavattatī**ti vuttappakāre vassakāle cattāro māse abbochinnā pavattati. **Vihārasīmanti** baddhasīmam sandhāya vadati.

Agamanapatheti yattha tadaheva gantvā paccāgantum na sakkā hoti, tādise padese araṇṇasīmāsaṅkhameva gacchatīti sattabbhantarasiṁam sandhāya vadati. **Tesanti** macchabandhānam. **Gamanapariyantassa oratoti** gamanapariyantassa orimabhāge dīpakam pabbataṇca sandhāya vuttam, na samuddappadesam.

148. **Samsatṭhaviṭṭapāti** iminā aññamaññassa āsannatam dīpeti. **Baddhā hotīti** pacchimadisābhāge sīmam sandhāya vuttam. **Tassā padesanti** yattha ṭhatvā bhikkhūhi kammam kātum sakkā hoti, tādīsam padesam. Yattha pana ṭhitehi kammam kātum na sakkā hoti, tādīsam padesam antokarivā bandhantā sīmāya sīmam sambhindanti nāma. **Dvinnam sīmānam nimittam hotīti** nimittassa sīmato bāhirattā sīmāsambhedo na hotīti vuttam. **Sīmasaṅkaram karotīti** vaḍḍhitvā sīmapadesam pavitṭhe dvinnam sīmānam gataṭṭhānassa duviññeyyattā vuttam, na pana tattha kammam kātum na vaṭṭatīti dassanattam. Na hi sīmā

tattakena asīmā hoti, dve pana sīmā pacchā vaḍḍhitena rukkhena
ajjhotthaṭṭā ekābaddhā honti, tasmā ekattha ṭhatvā kammaṃ karontehi
itaraṃ sodhetvā kātabbhaṃ.

Gāmasīmādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Uposathabhedādikathāvaṇṇanā

149. **Adhammena vaggaṃ uposathakammanti** ettha yattha cattāro
vasanti, tattha pātimokkhuddeso anuññāto. Yattha dve vā tayo vā vasanti,
tattha pārisuddhi uposatho. Idha pana tathā akatvā catunnaṃ vasanaṭṭhāne
pārisuddhi-uposathassa katattā tiṇṇaṃ vasanaṭṭhāne ca pātimokkhassa
uddiṭṭhattā “adhammena”ti vuttaṃ. Yasmā sabbeva na sannipatiṃsu,
chandapārisuddhi ca saṃghamaññamyeva āgacchati, na gaṇamaññhaṃ, tasmā
“vaggaṃ”ti vuttaṃ.

Pātimokkhuddesakathāvaṇṇanā

150. **Evametaṃ dhārayāmīti** “sutā kho panāyasmanthehi”ti ettha
“evametaṃ dhārayāmīti”ti vatvā “uddiṭṭhaṃ kho āyasmanto nidānaṃ, sutā
kho panāyasmanthehi cattāro pārājikā dhammā”ti vattabbaṃ. Teneva
mātikāṭṭhakathāyaṃ¹ “tatthāyasmante pucchāmi kaccittha parisuddhā,
dutiyaṃ pucchāmi -pa- tasmā tuṇhī, evametaṃ dhārayāmīti vatvā
'uddiṭṭhaṃ kho āyasmanto nidāna'nti-ādinā nayena avasese sutena sāvite
uddiṭṭho hoti”ti vuttaṃ. **Sutenā**ti sutapadena. **Savarabhayanti**² vanacaraka
bhayaṃ. Tenāha “**aṭṭavimanussabhayaṃ**”ti. “Avasesaṃ sutena sāvetabbaṃ”ti
vacanato nidānuddese aniṭṭhite sutena sāvetabbaṃ nāma natthīti āha
“**dutiyaḍḍisu uddesesū**”ti. Uddiṭṭha-uddesāpekkhañhi avasesaggahaṇaṃ,
tasmā nidāne uddiṭṭhe pārājikuddesāḍḍisu yasmaṃ vippakate antarāyo
upapajjati, tena saddhiṃ avasesaṃ sutena sāvetabbaṃ.

1. Kaṅkhā-Ṭṭha 84 piṭṭhe.

2. Sañcarabhayanti (Syā)

Tīhipi vidhīhīti osāraṇakathanasarabhaññehi. Ettha ca atthaṃ bhaṇitukāmatāya suttassa osāraṇā **osāraṇaṃ** nāma. Tasseva atthappakāsanā **kathanam** nāma. Suttassa tadatthassa vā sarena bhaṇanaṃ **sarabhaññaṃ** nāma. **Sajjhāyaṃ adhiṭṭhahitvāti** “sajjhāyaṃ karomī”ti cittaṃ uppādetvā. **Osāretvā pana kathentenāti** paṭhamam ussāretvā pacchā atthaṃ kathentena. **Manussānaṃ pana “bhaṇāhī”ti vattum vaṭṭatīti** ettha uccatare nisinnenapi manussānaṃ bhaṇāhīti visesetvāyeva vattum vaṭṭati, avisesetvā pana na vaṭṭati. **Sajjhāyaṃ karontenāti** yattha katthaci nisīditvā sajjhāyaṃ karontena. **Theroti** yo koci attanā vuḍḍhataro. **Ekam āpucchitvāti** ekam vuḍḍhataram āpucchitvā. **Aparo āgacchatīti** aparo tatopi vuḍḍhataro āgacchati.

Pātimokkhuddesakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Patimokkhuddesaka-ajjhesanādikathāvaṇṇanā

155. **Codanāvattu** nāma ekam nagaram. **Saṅgha-uposathādibhedena navavidhanti** saṅghe uposatho gaṇe uposatho puggale uposathoti evam kārakavasena tayo, suttuddeso pārisuddhi-uposatho adhiṭṭhānuposathoti evam kattabbākāravasena tayo, cātuddasiko pannarasiko sāmaggī-uposathoti evam divasavasena tayoti navavidham. **Catubbidham uposathakammanti** adhammena vaggam uposathakammam, adhammena samaggam uposathakammam, dhammena vaggam uposathakammam, dhammena samaggam uposathakammanti evam catubbidhampi uposathakammam. **Duvidham pātimokkhanti** bhikkhupātimokkham bhikkhunīpātimokkhanti duvidham pātimokkham. **Navavidham pātimokkhuddesanti** bhikkhūnam pañca uddesā, bhikkhunīnam ṭhapetvā aniyatuddesam avasesā cattāroti navavidham pātimokkhuddesam.

Pakkhagaṇanādi-uggahaṇānujānanakathāvaṇṇanā

158-161. **Samannāharathāti** sallakkhetha. **Pariyesitabbānīti** bhikkhācārena pariyesitabbāni.

Disaṃgamikādivatthukathāvaṇṇanā

163. Utuvasseyevāti hemantagimhesuyeva.

Pārisuddhidānakathāvaṇṇanā

164. **Yena kenaci aṅgapaccaṅgena viññāpetīti** manasā cintetvā hatthappayogā dinā yena kenaci viññāpeti. **Sam̐gho nappahotīti** dvinnam dvinnam antarā hatthapāsam avijahitvā paṭipāṭiyā ṭhātuṃ nappahoti. **Itarā pana biḷālasaṅkhalikapārisuddhi nāmāti** ettha keci vadanti “biḷālasaṅkhalikā baddhāva hoti antogehe eva sampayojanattā, yathā sā na katthaci gacchati, tathā sāpi na gacchatīti adhippāyo. Itarathā visesanaṃ niratthakaṃ hotī”ti. Apare pana “yathā bahūhi manussehi ekassa biḷālassa attano attano saṅkhalikā gīvāya ābaddhā biḷāle gacchante gacchanti ābaddhattā, na aññasmim biḷāle gacchante gacchanti anābaddhattā, evamevassa bhikkhussa bahūhi saṅkhalikasadisā chandapārisuddhi dinnā, sā tasmim bhikkhusmim gacchante gacchati tasmim saṅkhalikā viya ābaddhattā, na aññasmim anābaddhattā”ti vadanti. Sabbampetaṃ na sārato paccetabbaṃ. Ayaṃ panettha sāro—yathā saṅkhalikāya paṭhamavalayaṃ dutiyaṃyeva valayaṃ pāpuṇāti, na tatiyaṃ, evamayampi pārisuddhidāyakena yassa dinnā, tato aññattha na gacchatīti saṅkhalikasadisattā “biḷālasaṅkhalikā”ti vuttā. Biḷālasaṅkhalika gahaṇaṇcetta yāsaṃ kāsāñci saṅkhalikānaṃ upalakkhaṇamattanti daṭṭhabbaṃ.

Chandadānakathāvaṇṇanā

165. “Santi saṃghassa karaṇīyāni”ti vattabbe vacanavipallāsena “karaṇīyan”ti vuttaṃ. Tassa sammudidānakiccaṃ natthi. “Hatthapāsam ānetabboyeva”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ.

Sam̐ghuposathādikathāvaṇṇanā

168. Saṃghasannipātato paṭhamaṃ kātappaṃ **pubbakaraṇanti** vuttaṃ, pubbaka raṇato pacchā kātabbampi uposathakammato paṭhamaṃ kātabbattā **pubbakiccanti** vuttaṃ. Ubhayampi cetam uposathakammato paṭhamaṃ kattabbattā katthaci **pubbakiccamicca**eva voharīyati “kim saṃghassa pubbakiccan”ti-ādīsu viya.

Uposathoti tīsu uposathadivasesu aññataradivaso. Tasmiñhi sati idaṃ saṃghassa uposathakammaṃ pattakallaṃ nāma hoti, nāsati. Yathāha “na ca bhikkhave anuposathe uposatho kātabbo”¹. **Yāvatikā ca bhikkhū kammappattāti** yattakā bhikkhū tassa uposathakammassa pattā yuttā anurūpā sabbantimena paricchedena cattāro bhikkhū pakatattā, te ca kho hatthapāsāṃ avijahitvā ekasīmāyaṃ ṭhitā. **Sabhāgāpattiyo ca na vijjantīti** ettha yaṃ sabbo saṃgho vikālabhojanādinā sabhāgavatthunā lahukāpattim āpajjati, evarūpā “**vatthusabhāgā**”² ti vuccanti. Etāsu hi avijjamānāsu visabhāgāsu vijjamānāsupi **pattakallaṃ** hotiyeva.

Vajjanīyā ca puggalā tasmim na hontīti “na bhikkhave sagahaṭṭhāya parisāyā”³ ti² vacanato gahaṭṭho, “na bhikkhave bhikkhuniyā nisinnaparisāya pātimokkhaṃ uddisitabban”³ ti-ādinā³ nayena vuttā bhikkhunī sikkhamānā sāmaṇero sāmaṇerī sikkhāpaccakkhātako antimavatthu-ajjhāpannako āpattiyā adassane ukkhittako āpattiyā appaṭikamme ukkhittako pāpikāya diṭṭhiyā appaṭinissagge ukkhittako paṇḍako theyyasaṃvāsako titthiyapakkantako tiracchānagato mātughātako pitughātako arahantaghātako bhikkhunīdūsako saṃghabhedako lohituppādako ubhatobyañjanakoti ime vīsati cāti ekavīsati puggalā vajjanīyā nāma, te hatthapāsato bahikaraṇavasena vajjetabbā. Etesu hi tividhe ukkhittake sati uposathaṃ karonto saṃgho pācittiyaṃ āpajjati, sesesu dukkaṭaṃ. Ettha ca **tiracchānagatoti** yassa upasampadā paṭikkhattā, sova adhippeto, titthiyā gahaṭṭheneva saṅgahitā. Etepi hi vajjanīyā. Evaṃ pattakallaṃ imehi catūhi aṅgehi saṅgahitanti veditabbaṃ.

Ajja me uposatho pannarasotipīti pi-saddena pāliyaṃ āgatanayeneva “ajja me uposatho”⁴ tipi vattum vaṭṭatīti dīpeti. **Mātikāṭṭhakathāyaṃ**⁴ pana “ajja me uposatho cātuddasoti vā pannarasoti vā vatvā adhiṭṭhāmīti vattabban”⁴ ti vuttaṃ.

Samghuposathādikatāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi 3. 190 piṭṭhe.

3. Vi 3. 189 piṭṭhe.

2. Vi 3. 155 piṭṭhe.

4. Kaṅkhā-Ṭṭha 95 piṭṭhe.

Āpattiṭṭikammavidhikathāvaṇṇanā

169. Nanu ca “na bhikkhave sāpattikena uposatho kātabbo, yo kareyya, āpatti dukkaṭassā”ti evaṃ sāpattikassa uposathakaraṇe visum paññattā āpatti na dissati, tasmā bhagavatā paññattam “na sāpattikena uposatho kātabbo”ti idaṃ kasmā vuttanti āha **“yassa siyā āpatti -pa- paññattam hotīti vedītabban”**ti. Kiñcāpi visum paññattā āpatti na dissati, atha kho “yassa siyā āpatti, so āvikareyyā”ti-ādiṃ vadantena atthato paññattā yevāti adhippāyo.

Pārisuddhidānapaññāpanena cāti imināva “sāpattikena pārisuddhipi na dātabbā”ti dīpitaṃ hoti. Na hi sāpattiko samāno “pārisuddhiṃ dammi, pārisuddhiṃ me hara, pārisuddhiṃ me ārocehī”ti vattumarahati. Tasmā pārisuddhiṃ dentena paṭhamam santī āpatti desetabbā “aham āvuso itthannāmāya āpattiyā vematiko, yadā nibbematiko bhavissāmi, tadā taṃ āpattim paṭikarissāmi”ti vatvā uposatho kātabbo. “Pātimokkham sotabban”ti vacanato yāva nibbematiko na hoti, tāva sabhāgāpattim paṭiggahetuṃ na labhati, aññesaṃca kammānam parisuddho nāma hoti. “Puna nibbematiko hutvā desetabban na cā”ti¹ neva pāliyam na aṭṭhakathāyam atthi, desite pana doso natthi. “Ito vuṭṭhahitvā paṭikarissāmīti etthāpi ese va nayo”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. Yathā sabbo saṃgho sabhāgāpattim āpajjitvā “suṇātu me bhante saṃgho-pa- paṭikarissatī”ti ñattim ṭhapetvā uposatham kātuṃ labhati, evaṃ tihi “suṇantu me āyasmantā, ime bhikkhū sabhāgam āpattim āpannā. Yadā aññam bhikkhum suddham anāpattikam passissanti, tadā tassa santike taṃ āpattim paṭikarissantī”ti gaṇaṇattim ṭhapetvā, dvīhi aññamaññam ārocetvā uposatham kātuṃ vaṭṭati. Ekenapi “parisuddham labhitvā paṭikarissāmi”ti ābhogam katvā kātuṃ vaṭṭatīti ca vadanti.

Āpattiṭṭikammavidhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Liṅgādidassanakathāvaṇṇanā

179. **Ācārasaṇṭhānanti** ācārasaṇṭhiti. Ākarīyati pakāsīyati etenāti **ākāro**. Līnaṃ gamayati bodhetīti **liṅgaṃ**. Nimiyanti paricchijja ñāyanti etenāti **nimittaṃ**. Uddisīyanti apadisīyanti etenāti **uddeso**. “Amhākaṃ idan”ti aññātaṃ aviditanti **aññātakam**. Tañca atthato parasantakamyevāti āha “**aññesaṃ santakan**”ti.

180. **Nānāsaṃvāsakabhāvanti** laddhinānāsaṃvāsakabhāvaṃ. Tassa abhibhavo nāma tesam laddhivissajjāpananti āha “**taṃ diṭṭhiṃ na nissajjāpentīti attho**”ti.

Nagantabbagantabbavārakathāvaṇṇanā

181. **Uposathādhiṭṭhānattham sīmāpi nadīpi na gantabbāti** garukaṃ pātimokkhuḍdesaṃ vissajjetvā lahukassa akattabbattā vuttaṃ. **Āraññakenāpi bhikkhunāti** ekacārikaena āraññakabhikkhunā, yattha vā saṃghapahonakā bhikkhū na santi, tādise araññe vasantena. **Tattha uposatham katvāva gantabbanti** tassa vasanaṭṭhāne saṃghuposathassa appavattanato vuttaṃ. **Uposathantarāyoti** attano uposathantarāyo.

Vajjanīyapuggalasandassanakathāvaṇṇanā

183. **Hatthapāsūpagamanameva pamāṇanti** bhikkhunī-ādayo ṭhitā vā hontu nisinnā vā, tesam hatthapāsūpagamanameva āpattiya pamāṇanti adhippāyo, tasmā ekasīmāyampi hatthapāsaṃ jahāpetvā uposatham kātum vaṭṭati. Sesamettha uttānameva.

Uposathakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Vassūpanāyikakkhandhaka

Vassūpanāyikānujānanakathāvaṇṇanā

184. Vassūpanāyikakkhandhake **idha-saddo nipātamattoti** okāsaparidīpanassapi asambhavato atthantarassa abodhanato vuttaṃ. **Aparajjugatāya assāti** iminā asamānādhikaraṇavisayo bāhiratthasamāsoyanti dasseti. **Aparajjūti** āsālhipuṇṇamito aparāṃ dinaṃ, pāṭipadanti attho. **Assāti** āsālhipuṇṇamiyā.

Vassāne cārikāpaṭikkhepādikathāvaṇṇanā

185. **Anapekkhagamanena vā aññattha aruṇaṃ utthāpanena vā āpatti veditabbāti** ettha anapekkhagamanena upacārātikame āpatti veditabbā, sāpekkhagamanena aññattha aruṇutthāpanena āpatti veditabbā.

Sattāhakaraṇīyānujānanakathāvaṇṇanā

187-189. **Tīṇi parihīnānti** bhikkhunīnaṃ vaccakuṭi-ādīnaṃ paṭikkhittatā pahīnāni. **Vāreyyanti** āvāhavivāhamāṅgalaṃ. **Suttantoti** attano paṇṇasuttanto. **Na palujjatīti** na vinassati na antaradhāyati.

Pahiteyeva anujānanakathāvaṇṇanā

199. **Bhikkhugatikoti** bhikkhunissitako. So pana yasmā bhikkhūhi saddhiṃ vasati, tasmā vuttaṃ “**bhikkhūhi saddhiṃ vasanakapuriso**”ti. Sattāhakaraṇīyena gantvā bahiddhā aruṇutthāpanaṃ **ratticchedo**. **Animantitena gantuṃ na vaṭṭatīti** ettha animantitattā sattāhakiccaṃ adhiṭṭhahitvā gacchantassapi vassacchedo ceva dukkaṭaṇca hotīti veditabbaṃ. Yathāvuttaṇhi ratticchedakāraṇaṃ vinā tirovihāre vasitvā āgacchissā mīti gacchatopi vassacchedaṃ vadanti. **Gantuṃ vaṭṭatīti** sattāhakaraṇīyena gantuṃ vaṭṭati. Evaṃ gacchantena ca anto-upacārasīmāyaṃ ṭhiteneva “antosattāhe āgacchi ssāmi”ti ābhogaṃ katvā gantabbaṃ. Sace ābhogaṃ akatvā upacārasīmaṃ atikkamati, chinnavassova hotīti vadanti. **Bhaṇḍakanti** cīvaraṃ sandhāya vuttaṃ. **Pahiṇantīti** cīvaradhovanādikammaṇa pahiṇanti.

Sampāpuṇitum na sakkoti, vaṭṭatīti ettha “ajjeva āgamissāmī”ti sāmantavihāraṃ gantvā puna āgacchantassa antarāmagge sace aruṇuggamanam hoti, vassacchedopi na hoti, ratticchedadukkaṭaṇca natthīti vadanti. “**Ācariyaṃ passissāmī**”ti **pana gantum labhatīti** “agilānampi ācariyaṃ upajjhāyaṃ vā passissāmī”ti sattāhakaraṇīyena gantum labhati. **Sace pana nam ācariyo “ajja mā gacchā”ti vadati, vaṭṭatīti** evaṃ sattāhakaraṇīyena gataṃ antosattāheyyeva puna āgacchantam sace ācariyo upajjhāyo vā “ajja mā gacchā”ti vadati, vaṭṭati, sattāhātikkamepi anāpattīti adhippāyo, vassacchedo pana hotiyevāti daṭṭhabbam sattāhassa bahiddhā vītināmitattā.

Antarāye anāpattivassacchedakavaṇṇanā

201. **Sace dūraṃ gato hoti, sattāhavārena aruṇo uṭṭhāpetabboti** iminā vassacchedakāraṇe sati sattāhakaraṇīyena gantum vaṭṭatīti dīpeti.

Vajādīsu vassūpagamanakathāvaṇṇanā

203. “**Idha vassaṃ upemī**”ti **tikkhattum vattabbanti** satthassāvihārattā “imasmiṃ vihāre”ti avatvā “idha vassaṃ upemī”ti ettakameva vattabban. **Satthe pana vassaṃ upagantum na vaṭṭatīti** kuṭikādīnaṃ abhāve¹ “idha vassaṃ upemī”ti vacībhedaṃ katvā upagantum na vaṭṭati, ālayakaraṇamatteneva vaṭṭatīti adhippāyo. **Vippakiratīti** visum visum gacchati. **Tīsu thānesu natthi vassacchede āpattīti** tehi saddhiṃ gacchantasseva natthi āpatti, tehi viyujjitvā gamane pana āpattiyeva, pavāretuṇca na labhati.

Vassaṃ anupagantabbatṭhānakathāvaṇṇanā

204. **Seyyathāpi pisācillikāti** ettha pisācā eva **pisācillikā**, pisācadārakātipi vadanti. **Pavisanadvāraṃ yojetvāti** sakavāṭabaddhameva yojetvā. **Pañcannaṃ chadanānanti** tiṇapaṇṇa-iṭṭhakaśilāsudhāsankhātānaṃ pañcannaṃ chadanānaṃ. Idaṇca yebhuyyena vuttanti veditabban

1. Abhāvena (Syā)

rukkhādīsu padaracchadanāyapi kuṭikāya vassūpagamanassa vuttattā. **Na bhikkhave asenāsanikena vassam upagantabbanti** vacībhedaṃ katvā vassūpagamanam sandhāyeva paṭikkhepo, na ālayakaraṇavasena upagamanam sandhāyāti vadanti. Pāḷiyam pana avisesena vuttattā aṭṭhakathāyañca dutiyapārājikasamvaṇṇanāyaṃ¹ “vassam upagaccha ntena hi nālakapaṭipadam paṭipannenapi pañcannam chadanānam aññatarena channeyeva sadvārabandhe senāsane upagantabbam. Tasmā vassakāle sace senāsanam labhati, iccetaṃ kusalam. No ce labhati, hatthakammam pariyesitvāpi kātabbam. Hattha kammam alabhantena sāmampi kātabbam, na tveva asenāsanikena vassam upaga ntabban”ti daḷham katvā vuttattā asenāsanikassa nāvādim vinā aññattha ālayo na vaṭṭatīti amhākaṃ khanti. Nāvāsattavajesuyeva hi “anujānāmi bhikkhave nāvāya vassam upagantun”ti-ādinā sati asati vā senāsane vassūpagamanassa visum anuññātattā “na bhikkhave asenāsanikena vassam upagantabbam”ti ayam paṭikkhepo tattha na labbhatīti asati senāsane ālayavasenapi nāvādīsu upagamanam vuttam. **Ṭaṅkitamañco** nāma dīghe mañcapāde majjhe vijjhivā aṇiyo pavesetvā kato mañco. Tassa idam upari idam heṭṭhāti natthi, parivattetvā atthatopi tādisova hoti, tam susāne devaṭṭhāne ca ṭhapenti, catunnam pāsāṇanam upari pāsāṇam attharivā katam gehampi “ṭaṅkitamañco”ti vuccati.

Vassam anupagantabbatṭhānakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Adhammikakatikakathāvaṇṇanā

205. Tassā lakkhaṇam mahāvibhaṅge vuttanti

catutthapārājikasamvaṇṇanāyaṃ “yo imamhā āvāsā paṭhamam pakkamissati, tam mayam arahāti jānissāmā”ti ettha² dassitam adhammikakatikavattalakkhaṇam sandhāya vadati, paratopi senāsanakkhandhakavaṇṇanāyaṃ adhammikam katikavattam āvi bhavissatiyeva.

1. Vi-Ṭṭha 1. 248 piṭṭhe.

2. Vi 1. 144 piṭṭhe.

Paṭissavadukkaṭāpattikathāvaṇṇanā

207. Yasmā nānāsīmāyaṃ dvīsu āvāsesu vassaṃ vasantassa dutiye “vasāmi”ti citte uppanne paṭhamasenāsanaggāho paṭippassambhati, puna paṭhameyeve “vasāmi”ti citte uppanne dutiyo paṭippassambhati, tasmā **“tassa bhikkhave bhikkhuno purimikā ca na paññāyatī”**ti vuttaṃ.

Paṭissavassa visaṃvādanapaccayā hontampi dukkaṭaṃ satiyeva paṭissave hotīti āha **“tassa tassa paṭissave dukkaṭaṃ”**ti. Tenevāha **“tañca kho -pa-pacchā visaṃvādanapaccayā”**ti.

Akaraṇīyoti sattāhakaraṇīyena akaraṇīyo. **Sakaraṇīyoti** sattāhakaraṇīyeneva sakaraṇīyo. Yadi evaṃ “sattāhakaraṇīyena akaraṇīyo sakaraṇīyo”ti ca kasmā na vuttanti? “Akaraṇīyo”ti vuttepi sattāhakaraṇīyena sakaraṇīyākaraṇīyatā viññāyatīti katvā na vuttaṃ. Yadi evaṃ parato “sattāhakaraṇīyena pakkamatī”ti vāradvayepi “sakaraṇīyo pakkamatī”ti ettakameva kasmā na vuttanti? Vuccate—tattha “sattāhakaraṇīyena”ti avatvā “sakaraṇīyo pakkamatī”ti vutte so taṃ sattāhaṃ bahiddhā vītināmetīti na sakkā vattunti “sattāhakaraṇīyena pakkamatī”ti vuttaṃ. Evañhi vutte sattāhassa adhikatattā so taṃ sattāhaṃ bahi vītināmetīti sakkā vattum.

Ettha ca ādimhi cattāro vārā nirapekkhagamaṇaṃ sandhāya vuttā, tatthāpi purimā dve vārā vassaṃ anupagatassa vasena vuttā, pacchimā pana dve vārā vassaṃ upagatassa vasena, tato paraṃ dve vārā sāpekkhagamaṇaṃ sandhāya vuttā, tatthāpi paṭhamavāro sāpekkhassapi sattāhakaraṇīyena gantvā taṃ sattāhaṃ bahiddhā vītināmentassa vassacchedadassanattamaṃ vutto, itaro vuttanayeneva gantvā antosattāhe nivattantassa vassacchedābhāvadassanattamaṃ. “So sattāhaṃ anāgatāya pavāraṇāya sakaraṇīyo pakkamatī”ti ayaṃ pana vāro navamito paṭṭhāya gantvā sattāhaṃ bahiddhā vītināmentassapi vassacchedābhāvadassanattamaṃ vutto. Ettha ca “akaraṇīyo pakkamatī”ti dutiyavārassa anāgatattā navamito paṭṭhāya gacchantenapi satiyeva karaṇīye gantabbaṃ, nāsatiṭi daṭṭhabbaṃ. Ime ca satta vārā bahiddhā kata-uposathikassa vasena āgatā,

apare satta antovihāraṃ gantvā kata-uposathassa vasenāti evaṃ purimikāya vasena cuddasa vārā vuttā, tato paraṃ pacchimikāya vasena teyeva cuddasa vārā vuttāti evametesam nānākaraṇaṃ veditabbaṃ.

Imehi pana sabbavārehi vuttamatthaṃ sampiṇḍetvā dassetum “**so tadaheva akaraṇīyoti-ādīsū**”ti-ādi āraddhaṃ. **Ko pana vādo dvīhatīhaṃ vasitvā antosattāhe nivattantassāti** vassaṃ upagantvā dvīhatīhaṃ vasitvā sattāhakaraṇīyena gantvā antosattāhe nivattantassa ko pana vādo, kathā eva natthīti adhippāyo. **Asatiyā pana vassaṃ na upetīti** “imasmiṃ vihāre imaṃ temāsaṃ vassaṃ upemī”ti vacībhedaṃ katvā na upeti.

Komudiyā cātumāsiniyāti pacchimakattikapuṇṇamāyaṃ. Sā hi kumudānaṃ atthitāya komudī, catunnaṃ vassikānaṃ māsānaṃ pariyosānattā “cātumāsini”ti vuccati. Tadā hi kumudāni supupphitāni honti, tasmā kumudānaṃ samūho, kumudāni eva vā **komudā**, te ettha atthīti “**komudī**”ti vuccati, kumudavatīti vuttaṃ hoti. Sesamettha uttānameva.

Paṭissavadukkaṭāpattikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vassūpanāyikakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Pavāraṇakkhandhaka

Aphāsukavīhāra kathāvaṇṇanā

209. Pavāraṇakkhandhake ādito lāpo **ālāpo**, vacanapaṭivacanavasena samaṃ lāpo **sallāpo**. **Piṇḍāya paṭikkameyyāti** gāme piṇḍāya caritvā paccāgaccheyya. **Avakkāra pātimdhovitvā upatṭhāpeyyāti** atirekapiṇḍapātaṃ apanetvā ṭhapanatthāya ekaṃ samuggapātiṃ dhovitvā ṭhapeyya. **Samuggapāti** nāma samuggapuṭasadisā pāti. **Appahariteti** aparūḷhaharite, yasmiṃ ṭhāne piṇḍapātajjhottharaṇena vinassanadhammāni tiṇāni natthi, tasminti attho. Tena nittiṇaṃca mahātiṇagahanaṃca yattha sakaṭenapi chaḍḍite piṇḍapāte tiṇāni na vinassanti, taṃca ṭhānaṃ pariggahitaṃ hoti. Bhūtagāma sikkhāpadasā hi avikopanatthametaṃ vuttaṃ. **Appāṇaketi** nippāṇake, piṇḍapātajjhottharaṇena maritabbapāṇakarahite vā mahā udakakkhandhe. Parittodake eva hi bhattapakkehena āluḷite sukhumapāṇakā maranti, na mahātaḷākādīsūti. Pāṇakānurakkha ṇatthañhi etaṃ vuttaṃ. **Opilāpeyyāti** nimujjāpeyya.

Vaccaghaṭanti ācamanakumbhī. **Rittanti** rittakaṃ. **Tucchanti** tasseva vevacanaṃ. **Avisayhanti** ukkhipituṃ asakkuṇeyyaṃ atibhārikaṃ. **Hatthavikārenāti** hatthasaññāya. Hatthehi ukkhipanaṃ hatthavilaṅghanaṃ. Tenāha “**hatthukkhepa kenā**”ti. Atha vā vilaṅgheti desantaraṃ pāpeti etenāti vilaṅghako, hattho eva vilaṅghako hatthavilaṅghako, tena **hatthavilaṅghakena**, aññamaññaṃ saṃsibbitahatthenāti vuttaṃ hoti. Dve hi janā hatthena hatthaṃ saṃsibbetvā dvīsu hatthesu ṭhapetvā utṭhapentā hatthavilaṅghakena utṭhapenti nāma. **Titthiyasamādānanti** titthiyehi samādātabbāni.

Aphāsukavīhāra kathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pavāraṇābheda-kathāvaṇṇanā

212. **Dvemā bhikkhave pavāraṇā cātuddasikā ca pannarasikā cāti** ettha purimavassamvutthānaṃ pubbakattikapuṇṇamā, tesamyeva sace bhaṇḍanakāra-kehi upaddutā pavāraṇaṃ paccukkaḍḍhanti, atha kattika-māsassa kāḷapakkhacātuddaso vā pacchimakattikapuṇṇamā vā, pacchimavassamvutthānaṃ pacchimakattikapuṇṇamā eva vāti ime tayo pavāraṇadivasāti veditabbā. Idaṃ pakaticārittavasena vuttaṃ, tathārūpa paccaye pana sati dvinnam kattikapuṇṇamānaṃ purimesu cātaddasesupi pavāraṇaṃ kātum vaṭṭati, teneva mahāvihāre bhikkhū cātuddasiyā pavāretvā pannarasiyā kāyasā maggiṃ denti, cetiyagirimahadassanattampi aṭṭhamiyā gacchanti, tampi cātuddasiyaṃ pavāretukāmānaññeva hoti.

Pavāraṇādānānujānanakathāvaṇṇanā

203. **Sace pana vuḍḍhataro hotīti** sace pavāraṇadāyako bhikkhu vuḍḍhataro hoti. **Tena ca bhikkhunāti** pavāraṇadāyakena bhikkhunā.

Anāpattipannarasakakathāvaṇṇanā

222. Pannarasakesu **pavāritamatteti** pavāritasamanantaram. **Avuṭṭhitāya parisāyāti** pavāretvā pacchā añña-maññaṃ kathentiya. **Ekaccāya vuṭṭhitāyāti** ekaccesu yathānisinnesu ekaccesu sakasakaṭṭhānaṃ gatesu. **Puna pavāritabbanti** punapi sabbehi samāgantvā pavāretabbam. **Āgacchanti samasamā, tesam santike pavāretabbanti** gate anānetvā nisinnānaññeva santike pavāretabbam. **Sabbāya vuṭṭhitāya parisāya āgacchanti samasamā, tesam santike pavāretabbanti** yadi sabbe vuṭṭhahitvā gatā sannipātetuṃ na sakkā, ekacce sannipātetvā pavāretum vaṭṭati, ñattiṃ ṭhapetvā kattabbasaṃghakammābhāvā vaggam na hoti. Uposathepi ese-va nayo.

Pavāraṇāṭṭhapanakathāvaṇṇanā

237. “Natthi dinnan”ti-ādinayappavattā dasavatthukā **micchādiṭṭhi**. “Hoti tathāgato parama maraṇā, na hoti tathāgato parama maraṇā”ti-ādinā sassatucchedasaṅkhātā antaṃ gaṇhātīti **antaggāhikā**.

Bhaṇḍanakāraḥavattukathāvaṇṇanā

240. **Catutthe kate suṇantīti** catutthe pannarasikuposathe kate amhākaṃ pavāraṇaṃ ṭhapessantīti suṇanti. **Evampi dve cātuddasikā hontīti** tatiyena saddhiṃ dve cātuddasikā honti.

Pavāraṇāsaṅgahakathāvaṇṇanā

241. Ayaṃ pavāraṇāsaṅgaho ekassa dinnopi sabbesaṃ dinnova hotīti āha “**ekassapi vasena dātabbo**”ti. **Āgantukā tesaṃ senāsaṇaṃ gahetuṃ na labhantīti** saccepi saṭṭhivassabhikkhū āgacchanti, tesaṃ senāsaṇaṃ gahetuṃ na labhanti. **Pavāretvā na antarāpi cārikaṃ pakkamituṃ labhantīti** pavāraṇāsaṅgahe kate antarā pakkamitu kāmā saṅghaṃ sannipātāpetvā pavāretuṃ labhanti. Sesamettha pālito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Pavāraṇakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Cammakkhanda

Soṇakoḷivisaṅgavattakathāvaṇṇanā

242. Cammakkhandaḥke **uṇṇapāvāraṇanti** uṇṇāmayāṃ pāvāraṇāṃ. **Vihāra pacchāyāyanti** viharapaccante chāyāyaṃ. Vihārassa vaḍḍhamānacchāyāyanti vadanti.

Soṇassa pabbajjākathāvaṇṇanā

243. Suttattho pana suttavaṇṇanātoyeva gahetabboti etthāyaṃ suttavaṇṇanā. **Sītavaneti**¹ evaṃnāmake vane. Tasmim kira paṭipāṭiyā pañca caṅkamanasatāni māpitāni, tesu thero attano sappāyaṃ caṅkamanāṃ gahetvā samaṇadhammaṃ karoti. Tassa āraddhavīriyassa hutvā caṅkamato pādatalāni bhijjimsu, jāṇūhi caṅkamato jāṇukānipi hatthatalānipi bhijjimsu, chiddāni ahesum. Evaṃ āraddhavīriyo viharanto obhāsanimitta mattakampi dassetuṃ nāsakkhi. Tassa vīriyena kilamitakāyassa caṅkamanakoṭiyaṃ pāsāṇaphalake nisinnassa yo vitakko udapādi, taṃ dassetuṃ “**atha kho āyasmato**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha **āraddhavīriyā**ti paripuṇṇapaggahitavīriyā. **Na anupādāya āsavehi cittaṃ vimuccatī**ti “sace ahaṃ ugghaṭṭitaññū vā vipaṇcitaññū vā neyyo vā, na me cittaṃ na vimucceyya, addhā pana padaparamo, yena me cittaṃ na muccatī”ti sanniṭṭhānaṃ katvā “**samvijjanti kho panā**”ti-ādini cintesi. Tattha **bhogā**ti upayogathe paccattaṃ.

Pātuhosīti therassa cittācāraṃ ñatvā “ayaṃ soṇo ajja sītavane padhānabhūmiyaṃ nisinno imaṃ vitakkaṃ vitakketi, gantvāssa vitakkaṃ sahoḍḍhaṃ² gaṇhitvā viṇopamakammaṭṭhānaṃ kathessāmī”ti sītavane pāturahosi. **Paññatte āsaneti** padhānikabhikkhū attano vasaṇaṭṭhāne ovadituṃ āgataṃ buddhassa bhagavato nisīdanatthaṃ yathālābhena āsanampi paññāpetvāva padhānaṃ karonti, aññaṃ alabhamānā purāṇapaṇṇāni saṅgharitvā upari saṅghāṭim paññāpenti. Theropi āsanaṃ paññāpetvāva padhānaṃ akāsi, taṃ sandhāya vuttaṃ “paññatte āsane”ti.

1. Am-Ṭṭha 3. 123 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Sahoḍḍhaṃ (Syā)

Taṃ kiṃ maññasīti satthā “imassa bhikkhuno avasesakammaṭṭhānena attho natthi, ayaṃ gandhabbasippe cheko ciṇṇavasī, attano visaye kathiyamāne khippameva sallakkhessatī”ti vīṇopamaṃ kathetum “taṃ kiṃ maññasī”ti-ādimāha. **Vīṇāya tantissare kusalatā** nāma vīṇāya vādanakusalatā, so ca tattha kusalo. Mātāpitaro hissa “amhākaṃ putto aññaṃ sippaṃ sikkhanto kāyena kilamissati, idaṃ pana āsane nisinneneva sakkā uggaṇhitum”ti gandhabbasippameva uggaṇhāpesum. Tassa—

“Satta sarā tayo gāmā, mucchanā ekavīsati.

Ṭhānā ekūnapañña, iccete saramaṇḍalā”ti—

ādikaṃ gandhabbasippaṃ sabbameva paṇaṃ ahoṣi. **Accāyatāti** ati-āyatā kharamucchanā¹. **Saravatīti** sarasampannā. **Kammaññāti** kammakkhamā kammayoggā. **Atisithilāti** mandamucchanā. **Same guṇe patitṭhitāti** majjhime sare ṭhapetvā mucchitā.

Accāraddhanti atigāḷhaṃ. **Uddhaccāya saṃvattatīti** uddhatabhāvāya saṃvattati. **Atilīnanti** atisithilaṃ. **Kosajjāyāti** kusītabhāvavattāya. **Vīriyasamathaṃ adhiṭṭhāhīti** vīriyasampayuttaṃ samathaṃ adhiṭṭhāhi, vīriyaṃ samathena yojehīti attho. **Indriyānañca samataṃ adhiṭṭhāhīti** saddhādīnaṃ indriyānaṃ samataṃ samabhāvaṃ adhiṭṭhāhi. Tattha saddhaṃ paññāya, paññañca saddhāya, vīriyaṃ samādhinā, samāधिñca vīriyena yojayatā indriyānaṃ samatā adhiṭṭhitā nāma hoti. Sati pana sabbatthikā, sā sadāpi balavatīyeva vaṭṭati. Tañca pana nesaṃ yojanāvidhānaṃ **visuddhimagge**² āgatanayena veditabbaṃ. **Tattha ca nimittaṃ gaṇhāhīti** tasmañca samabhāve³ sati yena ādāse mukhabimbeneva nimittena uppajjitabbaṃ, taṃ samathanimittaṃ vipassanānimittaṃ magganimittaṃ phalanimittañca gaṇha nibbattehīti evamassa satthā arahatte pakkipitvā kammaṭṭhānaṃ kathesi.

Tattha ca nimittaṃ aggaheṣīti samathanimittañca vipassanānimittañca aggaheṣi. **Ekoti** asahāyo. **Vūpakatṭhoti** vatthukāmehi ca kilesakāmehi ca kāyena ceva cittena ca vūpakatṭho. **Appamattoti** kammaṭṭhāne

1. Kharamucchitā (Ka)

2. Visuddhi 1. 125 piṭṭhe.

3. Samathe (Syā, Ka) Am-Ṭṭha 3. 124 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

satim avijahanto. **Ātāpī**ti kāyikacetasikavīriyātāpena ātāpo. Ātappati kilesehīti ātāpo, vīriyam. **Pahitattoti** kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pesitatto vissatṭha-attabhāvo, nibbāne vā pesitacitto. **Na cirassevā**ti kammaṭṭhānārambhato na cireneva. **Aññataroti** eko. **Arahatanti** bhagavato sāvakānaṃ arahantānaṃ abbhantaro eko mahāsāvako ahoṣīti attho.

244. **Vusitavā**ti vutthabrahmacariyavāso. **Katakaraṇīyoti** catūhi maggehi kattabbaṃ katvā ṭhito. **Ohitabhāro**ti khandhabhāraṃ kilesabhāraṃ abhisankhāra bhāraṇca otāretvā ṭhito. **Anuppattasadatthoti** sadattho vuccati arahattaṃ, taṃ pattoti attho. **Parikkhīṇabhavasamyojanoti** khīṇabhavabandhano. **Sammadaññā vimuttoti** sammā hetunā kāraṇena jānitvā vimutto. **Cha ṭhānānī**ti cha kāraṇāni. **Adhimutto hotī**ti paṭivijjhivā paccakkhaṃ katvā ṭhito hoti. **Nekkhammādhimuttoti**-ādi sabbaṃ arahattavasena vuttaṃ. Arahattañhi sabbakilesehi nikkhantattā **nekkhammaṃ**, teheva pavivittattā **paviveko**, byāpajjābhāvato **abyāpajjaṃ**, upādānassa khayante uppannattā **upādānakkhaya**, taṇhāya khayante uppannattā **taṇhakkhaya**, sammohābhāvato **asammohoti** ca vuccati.

Kevalaṃ saddhāmattakanti paṭivedharahitaṃ kevalaṃ paṭivedhapaññāya asammissaṃ saddhāmattakaṃ. **Paṭicayanti** punappunaṃ karaṇena vaḍḍhiṃ. **Vītarāgattā**ti maggapaṭivedhena rāgassa vihatattāyeva nekkhammasaṅkhātāṃ arahattaṃ paṭivijjhivā sacchikatvā ṭhito hoti, phalasaṃpattivihārena viharati, tanninna mānasoyeva hotīti attho. Sesapadesupi eseva nayo.

Lābhasakkārasilokanti catupaccayaalābhaṇca tesāmyeva sukatabhāvaṇca vaṇṇabhaṇanaṇca. **Nikāmayamānoti** icchamāno patthayamāno. **Pavivekādhimuttoti** “paviveke adhimutto ahan”ti evaṃ arahattaṃ byākarotīti attho.

Sīlabbataparāmāsanti sīlaṇca vataṇca parāmasitvā gahitaggahaṇamattaṃ. **Sārato paccāgacchantoti** sārabhāvena jānanto. **Abyāpajjā**

dhimuttoti abyāpajjāṃ arahattaṃ byākaroti. Imināva nayena sabbavāresu attho daṭṭhabbo. Apicettha “nekkhammādhimuttoti imasmiṃyeva arahattaṃ kathitaṃ, sesesu pañcasu nibbānaṃ”ti eke vadanti. Apare “asammohādhimuttoti ettheva nibbānaṃ kathitaṃ, sesesu arahattaṃ”ti vadanti. Ayaṃ panettha sāro—“sabbesvevetesu arahattampi nibbānampi kathitamevāti.

Bhusāti balavanto dibbarūpasadisā. **Nevassa cittaṃ pariyādiyantīti** etassa khīṇāsavassa cittaṃ gahetvā ṭhātum na sakkonti. Kilesā hi uppajjamānā cittaṃ gaṇhanti nāma. **Amissīkatanti** amissakataṃ. Kilesā hi ārammaṇena saddhiṃ cittaṃ missaṃ karonti, tesaṃ abhāvā amissīkataṃ. **Ṭhitanti** paṭiṭṭhitaṃ. **Āneñjappattanti** acalanappattaṃ. **Vayañcassānupassatīti** tassa cesa cittaṃ uppādampi vayampi passati. **Bhusā vātavutṭhīti** balavā vātakkhandho. **Neva naṃ saṅkampeyyāti** ekabhāgena cāletum na sakkuṇeyya. **Na sampakampeyyāti** thūṇaṃ viya sabbabhāgato kampetum na sakkuṇeyya. **Na sampavedheyyāti** vedhetvā pavedhetvā pātetum¹ na sakkuṇeyya.

Nekkhammaṃ adhimuttassāti arahattaṃ paṭivijjhivā ṭhitassa. Sesapadesupi arahattameva kathitaṃ. **Upādānakkhayassa cāti** upayogatthe sāmivacanaṃ. **Asammohaṇica cetasoti** cittaṃ ca asammohaṃ adhimuttassa. **Disvā āyatanuppādanti** āyatanānaṃ uppādaṇca vayaṇca disvā. **Sammā cittaṃ vimuccatīti** sammā hetunā nayena imāya vipassanāya paṭipattiyā phalasamāpattivasena cittaṃ vimuccati, nibbānārammaṇe adhimuccati. Atha vā iminā khīṇāsavassa pubbabhāgapaṭipadā kathitā. Tassa hi āyatanuppādaṃ disvā imāya vipassanāya adhigatassa ariyamaggassa ānubhāvena sabbakilesehi sammā cittaṃ vimuccati. Evaṃ **tassa sammā vimuttassa -pa-na vijjati**. Tattha **santacittassāti** nibbutacittassa. Sesamettha uttānatthameva.

Soṇassa pabbajjākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Pacāletum (Ka)

Sabbanīlikādipaṭikkhepakathāvaṇṇanā

246. **Addāriṭṭhakavaṇṇā**ti abhinavāriṭṭhaphalavaṇṇā. Udakena tintakākapattavaṇṇātipi vadanti.

Ajjhārāme upāhanapaṭikkhepakathāvaṇṇanā

248. Abhiḥvanti etenāti **abhiḥvanikaṃ**. Kintam? Sipam. Tenāha “yena sippenā”ti-ādi.

Kaṭṭhapādukādipaṭikkhepakathāvaṇṇanā

251. **Uṇṇāhi katapādukā**ti uṇṇālomamayakambalehi, uṇṇālomahi eva vā katapādukā. Na bhikkhave gāvīnaṃ visāṇesu gahetabbanti-ādīsu “mokkhādhippāyena visāṇādīsu gahetum vaṭṭatī”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam.

Yānādipaṭikkhepakathāvaṇṇanā

253. **Anujānāmi bhikkhave purisayuttam hatthavaṭṭakanti** ettha “anujānāmi bhikkhave purisayuttam, anujānāmi bhikkhave hatthavaṭṭakan”ti evam paccekavākya parisamāpanam adhippetanti āha “**purisayuttam itthisārathi vā -pa- purisā vā, vaṭṭatiyevā**”ti. **Pīṭhakasivikanti** pīṭhakayānam. **Pāṭaṅkinti** andolikāyetam¹ adhivacanam.

Uccāsayanamahāsayanapaṭikkhepakathāvaṇṇanā

254. **Vālarūpānī**ti āharimāni vālarūpāni. “Akappiyarūpakulo² akappiyamañco pallanko”ti **sārasamāse** vuttam. “**Dīghalomako mahākojavoti** caturaṅgulādhikalomo kālakojava. “Caturaṅgulādhikāni kira tassa lomāni”ti vacanato caturaṅgulato heṭṭhā vaṭṭatīti vadanti. **Vānacitro uṇṇāmayattharaṇoti** bhitticchedādivasena vicitro uṇṇāmayattharaṇo. **Ghanapupphako uṇṇāmayattharaṇoti** uṇṇāmayalohitattharaṇo. **Pakatitūlikāti** rukkhātūlalatātūlapoṭakītūlasaṅkhātānam tiṇṇam tūlānam aññatarapuṇṇā tūlikā.

1. Andholikāyetam (Syā)

2. Akappiyarūpakato (Ka)

“**Uddalomī**ti ubhatodasam uṇṇāmayattharaṇam. **Ekantalomī**ti ekatodasam uṇṇāmayattharaṇan”ti **dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ**¹ vuttam, **sārasamāse** pana “uddalomīti ekato uggaṭapuppham. Ekantalomīti ubhato uggaṭapupphan”ti vuttam. “**Koseyyakattissamayanti** koseyyakasaṭamayan”ti **ācariyadhammapālattherena** vuttam. **Suddhakoseyyanti** ratanaparisibbanarahitam. **Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ** panettha “ṭhapetvā tūlikam sabbāneva gonakādīni ratanaparisibbitāni vaṭṭantī”ti vuttam. Tattha “ṭhapetvā tūlikan”ti etena ratanaparisibbanarahitāpi tūlikā na vaṭṭatīti dīpeti. “Ratanaparisibbitāni vaṭṭantī”ti iminā pana yāni ratanaparisibbitāni, tāni bhūmattharaṇavasena yathānurūpaṃ mañcādīsu ca upanetuṃ vaṭṭatīti dīpitanti veditabbam. Ettha ca vinayapariyāyaṃ patvā garuke ṭhātabbattā idha vuttanayenevettha vinicchayo veditabbo. Suttantikadesanāyaṃ pana gahaṭṭhānampi vasena vuttattā tesam saṅgaṇhanattham “ṭhapetvā tūlikam -pa- vaṭṭantī”ti vuttanti apare.

Ajinacammehīti ajinamigacammehi. Tāni kira cammāni sukhumatarāni, tasmā dupaṭṭatipaṭṭāni katvā sibbanti. Tena vuttam “**ajinapaveṇī**”ti. Uttaram uparibhāgaṃ chādetīti **uttaracchado**, vitānaṃ, taṇca lohitavitānaṃ idhādhippetanti āha “**uparibaddhena rattavitānenā**”ti. “Rattavitānesu ca kāsāvaṃ vaṭṭati, kusumbhādirattameva na vaṭṭatī”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Mahā-upadhānanti** pamāṇāṭikkantaṃ upadhānaṃ. Ettha ca kiñcāpi **dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ**² “alohitakāni dvepi vaṭṭantiyeva, tato uttari labhitvā aññesaṃ dātabbāni, dātuṃ asakkonto mañce tiriyaṃ attharivā upari paccattharaṇaṃ datvā nipajjitumpi labhatī”ti avasesena vuttam, **senāsanakkhandhakavaṇṇanāyaṃ**¹ pana “agilānassa sīsūpadhānaṇca pādūpadhānaṇcāti dvayameva vaṭṭati, gilānassa bimbohanāni santharivā upari paccattharaṇaṃ datvā nipajjitumpi vaṭṭatī”ti vuttattā gilānoyeva mañce tiriyaṃ attharivā nipajjituṃ labhatīti veditabbam.

Uccāsayanamahāsayanapaṭikkhepakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Dī-Ṭṭha 1. 83 piṭṭhe.

2. Dī-Ṭṭha 1. 84 piṭṭhe.

3. Vi-Ṭṭha 4. 60 piṭṭhe.

Gihivikatānuññātādikathāvaṇṇanā

256. **Abhinissāya nisīditunti** apassāya nisīditum.

Soṇakuṭikaṇṇavatthukathāvaṇṇanā

257. **Papatake pabbateti** ettha “pavatte pabbate”tipi paṭhanti, pavattanāmake pabbateti attho. **Soṇo upāsakoti-**ādīsu¹nāmena soṇo nāma, tīhi saraṇagamanehi upāsakattapaṭivedanena upāsako, koṭi-agghanakassa kaṇṇapiḷandhanassa dhāraṇena “koṭikaṇṇo”ti ca vattabbe “kuṭikaṇṇo”ti evaṃ abhiññāto, na sukumārasoṇoti adhippāyo. Ayañhi āyasmato mahākaccānassa santike dhammaṃ sutvā sāsane abhippasanno saraṇesu ca sīlesu ca paṭiṭṭhito papatake pabbate chāyūdakasampanne ṭhāne vihāraṃ kāretvā therāṃ tattha vasāpetvā catūhi paccayehi upaṭṭhāti. Tena vuttaṃ “āyasmato mahākaccānassa upaṭṭhāko hoti”ti.

So kālena kālaṃ therassa upaṭṭhānaṃ gacchati, thero cassa dhammaṃ deseti, tena saṃvegabahulo dhammacariyāyaṃ ussāhajāto viharati. So ekadā satthena saddhiṃ vāṇijjatthāya ujjeniṃ gacchanto antarāmagge aṭaviyaṃ satthe nivṛtṭhe rattiyaṃ janasambādhahayena ekamantaṃ apakkamma niddaṃ upagañchi. Sattho paccūsa velāyaṃ uṭṭhāya gato, na ekopi soṇaṃ pabodhesi, sabbe vissaritvā agamīnsu. So pabhātāya rattiyā pabujjhivā uṭṭhāya kañci apassanto satthena gatamaggaṃ gahetvā sīghaṃ sīghaṃ gacchanto ekaṃ vaṭarukkhaṃ upagañchi. Tattha addasa ekaṃ mahākāyaṃ virūpadassanaṃ bībhacchaṃ purisaṃ aṭṭhito muttāni attano maṃsāni sayameva khādantaṃ, disvāna “kosi tvan”ti pucchi. Petosmi bhanteti. Kasmā evaṃ karosīti. Attano pubbakammenāti. Kiṃ pana taṃ kammanti. Ahaṃ pubbe bhārukacchanagaravāsī kūṭavāṇijo hutvā paresaṃ santakaṃ vañcetvā khādīṃ, samaṇe ca bhikkhāya upagate “tumhākaṃ maṃsaṃ khādathā”ti akkosīṃ, tena kammena etarahi imaṃ dukkhaṃ anubhavāmīti. Taṃ sutvā soṇo ativiya saṃvegaṃ paṭilabhi.

1. Udāna-Ṭīṭha 278 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

Tato param gacchanto mukhato paggharitakāḷalohite dve petadārake passitvā tatheva pucchi, tepissa attano kammaṃ kathesum. Te kira bhārukacchanagare dārakakāle gandhavāṇijjāya jīvikam kappentā attano mātari khīṇāsava nimantetvā bhojentiya geham gantvā “amhākam santakam kasmā samaṇānam desi, tayā dinnam bhojanam bhuñjanakasamaṇānam mukhato kāḷalohitam paggharatū”ti akkosimsu. Te tena kammena niraye paccitvā tassa vipākāvasesena petayoniyam nibbattitvā tadā imam dukkham anubhavanti. Tampi sutvā soṇo ativiya samvegajāto ahosi.

So ujjenim gantvā tam karaṇīyam tīretvā kuraragharam paccāgato theram upasaṅkamitvā katapaṭisanthāro tamattham ārocesi. Theropissa pavattinivattīsu ādīnavānisamse vibhāvento dhammam desesi. So theram vanditvā geham gato sāyamāsam bhuñjitvā sayanam upagato thokamyeva niddāyitvā pabujjhitvā sayanatale nisajja yathāsutam dhammam paccavekkhitum āraddho. Tassa tam dhammam paccavekkhato te ca petattabhāve anussarato saṃsāradukkham ativiya bhayānakam hutvā upaṭṭhāsi, pabbajjāya cittam nami. So vibhātāya rattiyā sarīrapaṭijagganam katvā theram upagantvā attano ajjhāsayam ārocetvā pabbajjam yāci. Tena vuttam “**atha kho soṇo upāsako -pa- pabbājetu imam bhante ayyo mahākaccāno**”ti.

Tattha **yathā yathā**ti-ādīpadānam ayaṃ saṅkhepattho—yena yena ākārena ayyo mahākaccāno dhammam deseti ācikkhati paññapeti paṭṭhapeti vivarati vibhajati uttānim karoti pakāseti, tena tena me upaparikkhato evam hoti “yadetam sikkhattayabrahmacariyam ekampi divasam akhaṇḍam katvā carimakacittam pāpetabbatāya **ekantaparipuṇṇam**, ekadivasampi kilesamalena amalīnam katvā carimakacittam pāpetabbatāya **ekantaparisuddham**, **saṅkhalikhitam** likhitasāṅkhasadisam dhotasāṅkhasappaṭibhāgam caritabbam, idam na sukaram agāram ajjhāvasatā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇam -pa- caritun”ti.

Evam attano parivitakkitam soṇo upāsako therassa ārocetvā tam paṭipajjitukāmo “**icchāmaham bhante**”ti-ādimāha. Thero

pana “na tāvassa ñāṇaṃ paripākāṃ gatan”ti upadhāretvā ñāṇaparipākāṃ āgamayamāno “**dukkaraṃ kho**”ti-ādinā pabbajjāchandaṃ nivāresi. Tattha **ekaseyyanti** adutiya-seyyaṃ. Ettha ca seyyāsīsena “eko tiṭṭhati, eko gacchati, eko nisīdati”ti-ādinā nayena vuttaṃ catūsu iriyāpathesu kāyavivekaṃ dīpeti, na ekikā hutvā sayanamattaṃ. **Ekabhattanti** “ekabhattiko hoti rattūparato virato vikālabhojanā”ti¹ evaṃ vuttaṃ vikālabhojanā viratiṃ sandhāya vadati. **Brahmacariyanti** methunaviratibrahmacariyaṃ, sikkhattayānuyogasaṅkhātāṃ sāsana-brahmacariyaṃ vā. **Inghāti** codanatthe nipāto. **Tatthevāti** geheyeva. **Buddhānaṃ sāsanaṃ anuyuñjāti** niccasīla-uposathasīlaniyamādibhedaṃ pañcaṅgaṃ aṭṭhaṅgaṃ dasaṅgañca sīlaṃ tadanurūpañca samādhipaṇṇābhāvanaṃ anuyuñja. Etañhi upāsakena pubbabhāge anuyuñjitabbaṃ buddhasāsanaṃ nāma. Tenāha “**kālayuttam ekaseyyaṃ ekabhattaṃ brahmacariyaṃ**”ti.

Tattha **kālayuttanti** cātuddasīpañcaddasī-aṭṭhamīpāṭihārikapakkhasaṅkhātēna kālena yuttaṃ, yathāvuttakāle vā tuyaṃ anuyuñjantassa yuttaṃ patirūpaṃ sakkuṇeyyaṃ, na sabbakālaṃ sabbanti² adhippāyo. Sabbametaṃ ñāṇassa aparipakkattā tassa kāmānaṃ duppahānatāya sammā paṭipattiyaṃ yogaṃ kārāpetuṃ vadati, na pabbajjāchandaṃ nivāretuṃ. **Pabbajjābhisāṅkhāro**ti pabbajituṃ ārambho ussāho. **Paṭippassambhī**ti indriyānaṃ aparipakkattā saṃvegassa ca nātittikkabhāvato vūpasami. Kiñcāpi paṭippassambhi, therena vuttavidhiṃ pana anutiṭṭhanto kālena kālaṃ therāṃ upasaṅka mitvā payirupāsanto dhammaṃ suṇāti. Tassa vuttanayeneva dutiyampi pabbajjāya cittaṃ uppajji, therassa ca ārocesi, dutiyampi thero paṭikkhipi. Tatiyavāre pana ñāṇassa paripakkabhāvaṃ ñatvā “idāni naṃ pabbājetuṃ kālo”ti thero pabbājesi, pabbajitañca taṃ tīṇi saṃvaccharāni atikkamitvā gaṇaṃ pariyesitvā upasampādesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “**dutiyampi kho soṇo -pa-upasampādesī**”ti.

Tattha **appabhikkhukoti** katipayabhikkhuko. Tadā kira bhikkhū yebhuyyena majjhimadeseyeva vasiṃsu, tasmā tattha kakipayā evaṃ

1. Dī 1. 5, 60; Ma 1. 237; Aṃ 1. 212 piṭṭhesu.

2. Sabbadāti (Syā), pabbajjāti (Udāna-Ṭṭha 281 piṭṭhe.)

ahesuṃ. Te ca ekasmiṃ gāme eko, ekasmiṃ dveti evaṃ visuṃ visuṃ
vasiṃsu. **Kicchenā**ti dukkhena. **Kasirenā**ti āyāsena. **Tato tatoti** tasmā tasmā
gāmanigamādito. Therena hi katipaye bhikkhū ānetvā aññesu ānīyamānesu
pubbe ānītā kenacideva karaṇīyena pakkamiṃsu, kañci kālāṃ āgametvā
puna tesu ānīyamānesu itare pakkamiṃsu. Evaṃ punappunāṃ ānayanena
sannipāto cireneva ahosi. Theropi tadā ekavīhārī ahosi. Tena vuttāṃ
“**tiṇṇaṃ vassānaṃ -pa- sannipātāpetvā**”ti.

Vassaṃvutthassāti vassaṃ upagantvā vusitavato. **Ediso ca ediso cāti**
evarūpo ca evarūpoca. “Evarūpāya nāma rūpakāyasampattiyaṃ samannāgato,
evarūpāya dhammakāyasampattiyaṃ samannāgato”ti **sutoyeva me so**
bhagavā. Na ca mayā sammukhā diṭṭhoti ettha pana¹ puthujjanasaddhāya
eva āyasmā soṇo bhagavantāṃ daṭṭhukāmo ahosi. Aparabhāge pana satthārā
saddhiṃ ekagandhakuṭiyaṃ vasitvā paccūsasamayaṃ ajjhīṭṭho soḷasa
aṭṭhakavaggiyāni satthu sammukhā aṭṭhiṃ katvā manasi katvā sabbaṃ cetasā
samannāharitvā atthadhammapaṭisaṃvedī hutvā bhaṇanto
dhammupasañhitapāmojjādimukhena samāhito sarabhaññāpariyosāne
vipassanaṃ paṭṭhapetvā saṅkhāre sammasanto anupubbena arahattaṃ
pāpuṇi. Etadatthameva hissa bhagavatā attanā saddhiṃ ekagandhakuṭiyaṃ
vāso āṇattoti vadanti.

Keci panāhu “na ca mayā sammukhā diṭṭhoti idaṃ
rūpakāyadassanameva sandhāya vuttāṃ. Āyasmā hi soṇo pabbajitvā therassa
santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā ghaṭento vāyamanto anupasampannova
sotāpanno hutvā upasampajjitvā 'upāsakāpi sotāpannā honti, ahampi
sotāpanno, kimettha citta'nti uparimaggaṭṭhāya vipassanaṃ vaḍḍhetvā
antovasseyeva chaḷabhiñño hutvā visuddhipavāraṇāya pavāresi.
Ariyasaccadassanena bhagavato dhammakāyo diṭṭho nāma hoti.
Vuttañhetāṃ 'yo khovakkali dhammaṃ passati, so maṃ passatī 'ti².
Tasmāssa dhammakāyadassanaṃ pageva siddhaṃ, pavāretvā pana
rūpakāyaṃ daṭṭhukāmo ahosī”ti.

1. Etena (Syā, udāna-Tīṭha 282 piṭṭhe ca)

2. Saṃ 2. 98 piṭṭhe.

Pāsādikanti-ādipadānaṃ attho aṭṭhakathāyameva vutto. Tattha **visūkāyika vipphanditānanti** paṭipakkhabhūtānaṃ diṭṭhicittavipphanditānanti attho. **Pāsādikanti**¹ vā dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇa-asīti-anubyañjanabyāmapabbhāketumālālaṅkatāya samantapāsādikāya attano sarīrappabhāya² samattiyā rūpakāyadassanabyāvaṭassa janassa sabbabhāgato pasādāvahaṃ. **Pasādanīyanti** dasabalacatuvesārajja-asādhāraṇāṇa aṭṭhārasa-āveṇikabuddhadhammapabbhuti-aparimāṇaguṇagaṇasamannāgatāya dhammakāyasampattiyā parikkhakajanassa³ pasādanīyaṃ pasīditabbayuttaṃ pasādakaṃ⁴ vā. **Santindriyanti** cakkhādipañcindriyalolatāvigameṇa vūpasantapañcindriyaṃ. **Santamānasanti** chaṭṭhassa manindriyassa nibbisevanabhāvūpagamanena vūpasantamānasam. **Uttamadamaṭṭhasamatham anuppattanti** lokuttarapaññāvimutticetovimutti saṅkhātāṃ uttamaṃ damaṭṭhaṃ samathaṃca anuppatvā adhigantvā ṭhitaṃ. **Dantanti** supārisuddhakāyasamācārātāya hatthapādakukkuccābhāvato davādi-abhāvato ca kāyena dantaṃ. **Guttanti** supārisuddhavadīsamācārātāya niratthakavācābhāvato ravādi-abhāvato ca vācāya guttaṃ. **Yatindriyanti** supārisuddhamānosamācārātāya ariyiddhiyogena abyāvaṭa-appaṭisaṅkhupekkhābhāvato ca manindriyavasena yatindriyaṃ. **Nāganti** chandādivasena agamanato, pahīnānaṃ rāgādikilesānaṃ apunāgamanato apaccāgama nato kassacipi āgussa sabbathāpi akaraṇato, punabbhavassa ca agamanatoti imehi kāraṇehi nāgaṃ. Ettha ca “pāsādikan”ti iminā rūpakāyena bhagavato pamāṇabhūtataṃ dīpeti, “pasādanīyan”ti iminā dhammakāyena. “Santindriyan”ti-ādinā seschi pamāṇabhū tataṃ dīpeti, tena catuppamāṇike lokasannivāse anavasesato sattānaṃ bhagavato pamāṇa bhāvo pakāsītoti veditabbo. **Ekavihāreti** ekagandhakuṭiyaṃ. Gandhakuṭi hi idha “vihāro”ti adhippeto. **Vatthunti** vasitum.

258. **Ajjhokāse vītināmetvā**⁵ ajjhokāse nisajjāya vītināmetvā. “Yasmā bhagavā āyasmato soṇassa samāpattisamāpajjanena paṭisanthāraṃ karonto sāvakasādhāraṇā sabbā

1. Udāna-Ṭīha 78 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Sarikkhakajanassa (Ka)

5. Udāna-Ṭīha 283 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Sarīrasobhāya (Syā)

4. Pasādikaṃ (Syā)

samāpattiyo anulomapaṭilomaṃ samāpajjanto bahudeva rattim ajjhokāse nisajjāya vītināmetvā pāde pakkhāletvā vihāraṃ pāvisi, tasmā āyasmāpi soṇo bhagavato adhippāyaṃ ñatvā tadanurūpaṃ sabbā tā samāpattiyo samāpajjanto bahudeva rattim ajjhokāse nisajjāya vītināmetvā pāde pakkhāletvā vihāraṃ pāvisi”ti keci vadanti. Pavisitvā ca bhagavatā anuññāto cīvaraṃ tirokaraṇīyaṃ katvāpi bhagavato pādapasse nisajjāya vītināmesi. **Ajjhesīti āṇāpesi. Paṭibhātu taṃ bhikkhu dhammo bhāsītunti** bhikkhu tuyhaṃ dhammo bhāsītum upaṭṭhātu ñāṇamukhaṃ āgacchatu, yathāsutaṃ yathāpariyattaṃ dhammaṃ bhaṇāhīti attho.

Sabbāneva aṭṭhakavaggikānīti aṭṭhakavaggabhūtāni **kāmasuttādīni**¹ soḷasa suttāni. **Sarena abhāsīti** suttussāraṇasarena abhāsi, sarabhaññavasena kathesīti attho. **Sarabhaññapariyosāneti** ussāraṇāvasāne. **Suggahitānīti** sammā uggahitāni. **Sumanasi katānīti** suṭṭhu manasi katāni. Ekacco uggahaṇakāle sammā uggahetvāpi pacchā sajjhāyādivasena manasikaraṇakāle byañjanāni vā micchā ropeti², padapaccābhaṭṭhaṃ vā karoti, na evamayaṃ. Iminā pana sammadeva yathuggahitaṃ manasi katāni. Tena vuttaṃ “sumanasikatānīti suṭṭhu manasi katāni”ti. **Sūpadhāritānīti** atthatopi suṭṭhu upadhāritāni. Atthe hi suṭṭhu upadhārite sakkā pāli sammā ussāretum. **Kalyāṇiyāpi**³ **vācāya samannāgatoti** sithiladhanitādīnaṃ yathāvidhānaṃ vacanena parimaṇḍalapadabyañjanāya poriyā vācāya samannāgato⁴. **Vissatṭhāyāti** vimuttāya. Etenassa vimuttavāditaṃ dasseti. **Anelagalāyāti** elāṃ vuccati doso, taṃ na paggharatīti anelagalā, tāya niddosāyāti attho. Atha vā **anelagalāyāti** anelāya ca agalāya ca, niddosāya agalitapada byañjanāya aparihīnapadabyañjanāyāti attho. Tathā hi naṃ bhagavā “etadaggaṃ bhikkhave mama sāvakānaṃ bhikkhūnaṃ kalyāṇavākkaraṇānaṃ yadidaṃ soṇo kuṭikaṇṇo”ti⁵ etadagge ṭhapesi. **Atthassa viññāpaniyāti** yathādhippetaṃ atthaṃ ñāpetum samatthāya.

1. Khu 7. 1 piṭṭhe.

2. Vāceti (Syā)

3. Kalyāṇiyāsi (Syā)

4. Samannāgato ahosi (Syā)

5. Aṃ 1. 24 piṭṭhe.

Kativassoti so kira majjhimavayassa tatiye koṭṭhāse ṭhito ākappasampanno ca paresaṃ ciratarapabbajito viya khāyati. Taṃ sandhāya bhagavā pucchīti keci, taṃ akāraṇaṃ. Evaṃ santaṃ samādhisukhaṃ anubhavitum yutto, ettakaṃ kālaṃ kasmā pamādaṃ āpannosīti pana anuyujjhitaṃ satthā “kativassosī”ti taṃ pucchi. Tenevāha “**kissa pana tvaṃ bhikkhu evaṃ ciraṃ akāsī**”ti. Tattha **kissāti** kiṃ kāraṇā. **Evaṃ ciraṃ akāsīti** evaṃ cirāyi, kena kāraṇena evaṃ cirakālaṃ pabbajjaṃ anupagantvā agaramajjhe vasīti attho. **Ciraṃ diṭṭho meti** cirena cirakālena mayā diṭṭho. **Kāmesūti** vatthukāmesu kilesakāmesu ca. **Ādinavoti** doso. **Apicāti** kāmesu ādinave kenaci pakā rena diṭṭhepi na tāvāhaṃ gharāvāsato nikkhamitum asakkhiṃ. Kasmā? **Sambādho gharāvāso**, uccāvacchi kiccakaraṇīyehi samupabyūlho agāriyabhāvo. Tenevāha “**bahu kicco bahukaraṇīyo**”ti.

Etamatthaṃ viditvāti kāmesu yathābhūtaṃ ādinavadassino cittaṃ cirāyitvāpi gharāvāse na pakkhandati, aññadatthu padumapalāse udakabindu viya vinivattatiyevāti etamatthaṃ sabbākārato viditvā. **Imaṃ udānanti** pavattiṃ nivattiṃca sammadeva jānanto pavattiyaṃ taṃnimitte ca na kadācipi ramatīti idamatthadīpakāṃ imaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha **disvā ādinavaṃ loketi** sabbasmimpi saṅkhārāloke “anicco dukkho vipariṇāmadhammo”ti ādinavaṃ dosaṃ paññācakkhunā passitvā. Etena vipassanācāro kathito. **Ñatvā dhammaṃ nirūpadhinti** sabbūpadhipaṭinissaggatā nirupadhiṃ nibbāna dhammaṃ yathābhūtaṃ ñatvā, nissaraṇavivekāsaṅkhatāmatasabhāvato maggañāṇena paṭivijjhivā. “Disvā ñatvā”ti imesaṃ padānaṃ “ghataṃ pivitvā balaṃ hoti, sīhaṃ disvā bhayaṃ hoti, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī”ti-ādīsu¹ viya hetu-atthatā daṭṭhabbā. **Ariyo na ramatī pāpeti** kilesehi ārakatā ariyo sappuriso aṇumattepi pāpe na ramati. Kasmā? **Pāpe na ramatī sucīti** suvisuddhakāyasamācārādītāya suci suddhapuggalo rājahaṃso viya uccāraṭṭhāne pāpe saṅkiliṭṭhadhamme na ramati nābhinandati.

1. Ma 1. 215 piṭṭhe.

“pāpo na ramatī sucim”tipi pāḥo, tassattho—pāpo puggalo sucim anavajjam
 vodāna dhammaṃ na ramati, aññadatthu gāmasūkarādayo viya
 uccāratṭhanaṃ asucim samkilesa dhammaṃveva ramatīti paṭipakkhato
 desanaṃ parivatteti.

Soṇakuṭikaṇṇavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

259. **Kālasī**hoti kālamukhavānaraajāti. Sesamettha pālito atṭhakathāto ca
 suviññeyyamevāti.

Cammakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Bhesajjakkhandhaka

Pañcabhesajjādikathāvaṇṇanā

261. Bhesajjakkhandhake **nacchādentī**ti ruciṃ na uppādentī.

262. **Susukā**ti samudde bhavā ekā macchajāti. Kumbhīlātipi vadanti. **Samsatṭhanti** parissāvitā. **Telaparibhogenā**ti sattāhakālikaparibhogam sandhāya vuttam.

263. **Piṭṭhehī**ti pisitehi. **Ubbhidam** nāma ūsarapaṃsumayaṃ.

264. **Chakaṇanti** gomayaṃ. **Pākatikacuṇṇam** nāma apakkakasāvasuṇṇam. Tena ṭhapetvā gandhacuṇṇam sabbaṃ vaṭṭatīti vadanti.

265. **Suvaṇṇagerukoti** suvaṇṇatutthādi. **Añjanūpapisananti** añjanatthāya upapisitabbaṃ yaṃ kiñci cuṇṇajātāṃ.

268. **Sāmaṃ gahetvā**ti ettha sappadaṭṭhassa atthāya aññena bhikkhunā gahitampi sāmaṃ gahitasāṅkameva gacchatīti veditabbaṃ.

269. **Gharadinnakābādho** nāma vasīkaraṇatthāya gharaṇiyā dinnabhesajja samuṭṭhito ābādho. Tenāha “**vasīkaraṇapāṇakasamuṭṭhitarogo**”ti. **Ghara**-saddo cettha abhedena gharaṇiyā vattamāno adhippeto. “**Akaṭayūsenā**ti anabhisaṅkhatena muggayū sena. **Kaṭākaṭenā**ti mugge pacitvā acāletvāva parissāvitena muggasūpenā”ti **gaṇṭhi padesu** vuttam.

Guḷādi-anujānanakathāvaṇṇanā

272. **Guḷakaraṇanti** guḷakaraṇaṭṭhānam, ucchusālanti vuttam hoti.

274. **Avissatthā**ti¹ sāsāṅkā.

1. Avissatṭhāti (Ka)

276. **Appamattakepi pavārentīti** appamattakepi gahite pavārenti, “bahumhi gahite aññesaṃ nappahotī”ti maññamānā appamattakaṃ gahetvā pavārentīti adhippāyo. **Paṭisañkhāpi paṭikkhipantīti** “divā bhojanatthāya bhavissatī”ti sallakkhetvāpi paṭikkhi panti.

279. Sambādhe dahanakammaṃ paṭikkhepābhāvā vaṭṭati.

280. **Ubhatopasannāti** ubhayato¹ pasannā. **Māghātoti** “mā ghāsetha paṇino”ti evaṃ māghātaghositadivaso.

Yāgumadhugoḷakādīkathāvaṇṇanā

282. **Madhugoḷakanti** sakkarādisaṃyuttapūvaṃ. **Āyuraṃ detīti** āyudānaṃ deti. **Vaṇṇanti** sarīravaṇṇaṃ. **Sukhanti** kāyikacetasikasukhaṃ. **Balanti** sarīrathāmaṃ. **Paṭibhānanti** yuttamuttapaṭibhānaṃ². **Vātaṃ anulometīti** vātaṃ anulometvā harati. **Vatthiṃ sodhetīti** dhamaniyo suddhaṃ karoti. **Āmāvasesaṃ pācetīti** sace āmāvase sakaṃ hoti, taṃ pāceti. **Anuppaveccatīti** deti. Vātañca byapanetīti sambandhitabbaṃ.

283. Nanu ca “paramparabhojanena kāretabbo”ti kasmā vuttaṃ. Parampara bhojanañhi pañcannaṃ bhojanānaṃ aññatarena nimantitassa taṃ ṭhapetvā aññaṃ pañcannaṃ bhojanānaṃ aññataraṃ bhuñjantassa hoti, ime ca bhikkhū bhojjayāgum paṇibhuñjimsu, pañcasu bhojanesu aññataranti āha “**bhojjayāguyā hi pavāraṇā hotī**”ti. Yasmā pañcannaṃ bhojanānaṃ aññataraṃ paṭikkhipantassa vuttā pavāraṇā bhojjayāgum paṭikkhipantassapi hotiyeva, tasmā bhojjayāgupi odanagatikāyevāti adhippāyo.

284. **Sukhumojaṃ pakkhipimsūti** “bhagavā paṇibhuñjissatī”ti maññamānā pakkhipimsu.

1. Ubho (Syā)

2. Yuttamattapaṭibhānaṃ (Syā)

Pāṭaligāmavattukathāvaṇṇanā

285. **Pāṭaligāmoti**¹ evaṃnāmako magadharaṭṭhe eko gāmo. Tassa kira gāmassa māpanadivase gāmaṅgaṇaṭṭhāne dve tayo pāṭalaṅkurā pathavito ubbhijjivā nikkha miṃsu. Tena taṃ “pāṭaligāmo”tveva vohariṃsu. **Tadavasari**ti taṃ pāṭaligāmaṃ avasari anupāpuṇi. **Pāṭaligāmikāti** pāṭaligāmavāsino. **Upāsakāti** te kira bhagavato paṭhama dassanena keci saraṇesu ca sīlesu ca patiṭṭhitā. Tena vuttaṃ “upāsakā”ti. **Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti** pāṭaligāme kira ajātasattuno licchavirājūnaṅca manussā kālena kālaṃ gantvā gehasāmike gehato nīharitvā māsampi aḍḍhamāsampi vasanti. Tena pāṭaligāmavāsino manussā niccupaddutā “etesañceva āgatakāle vasanaṭṭhānaṃ bhavissatīti ekapasse issarānaṃ bhaṇḍapaṭisāmanaṭṭhānaṃ, ekapasse vasanaṭṭhānaṃ, ekapasse āgantukānaṃ addhikamanussānaṃ, ekapasse daliddānaṃ kapaṇamanussānaṃ, ekapasse gilānānaṃ vasanaṭṭhānaṃ bhavissatī”ti sabbesaṃ aññaṃaññaṃ aghaṭṭetvā vasanappahonakaṃ nagaramajjhe mahatiṃ sālāṃ kāresuṃ, tassa nāmaṃ **āvasathā gāranti**. Āgantvā vasanti ettha āgantukāti āvasatho, tadeva āgāraṃ **āvasathāgāraṃ**.

Taṃ divasaṅca taṃ niṭṭhānaṃ agamāsi. Te tattha gantvā iṭṭhakakammasudhā kammacittakammādivasena supariniṭṭhitaṃ susajjitaṃ devavimānasadisamdvārakoṭṭhakato paṭṭhāya oloketvā “idaṃ āvasathāgāraṃ ativiya manoramaṃ sassirikaṃ, kena nu kho paṭhamaṃ paribhuttaṃ amhākaṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya assā”ti cintesuṃ, tasmiṃ yeva ca khaṇe “bhagavā taṃ gāmaṃ anupatto”ti assosuṃ, tena te uppannapīti somanassā “amhehi bhagavā gantvāpi ānetabbo siyā, so sayameva amhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ sampatto, ajja mayaṃ bhagavantaṃ idha vasāpetvā paṭhamaṃ paribhuñjāpessāma, tathā bhikkhusaṅghaṃ, bhikkhusaṅghe āgate tepiṭakaṃ buddhavadānaṃ āgata meva bhavissati, satthāraṃ maṅgalaṃ vadāpessāma, dhammaṃ kathāpessāma, iti tīhi ratanehi paribhutte pacchā amhākaṃ paresaṅca paribhogo bhavissati, evaṃ no dīgha rattaṃ hitāya sukhāya bhavissati”ti sanniṭṭhānaṃ katvā etadatthameva bhagavantaṃ upasaṅkamimsu. Tasmā evamāhaṃsu “**adhivāsetu no bhante**

1. Udāna-Ṭīṭha 367 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

bhagavā āvasathāgāraṇ”ti. **Tenupasaṅkamimsūti**¹ kiñcāpi taṃ divasameva pariniṭṭhi tattā devavimānaṃ viya susajjitaṃ supaṭijaggitaṃ, buddhārahaṃ pana katvā na paññattaṃ. Buddhā hi nāma araṇṇajjhāsaya āraṇṇārāmā, antogāme vaseyyuṃ vā no vā, tasmā bhagavato ruciṃ jānitvāva paññapessāmāti cintetvā te bhagavantaṃ upasaṅka mimsu, idāni bhagavato ruciṃ jānitvā tathā paññāpetukāmā yenāvasathāgāraṃ tenupa saṅkamimsu.

Sabbasantharim āvasathāgāraṃ santharivāti ettha santharaṇaṃ santhari, sabbo sakalo santhari etthāti **sabbasanthari**. Atha vā santhatanti santhari, sabbaṃ santhari sabbasanthari, taṃ **sabbasantharim**.

Bhāvanapumsakaniddesovāyaṃ, yathā sabbameva santhataṃ hoti, evaṃ santharivāti attho. Sabbapaṭhamaṃ tāva “gomayaṃ nāma sabbamaṅgalesu vaṭṭati”ti sudhāparikkammakatampi bhūmiṃ allagomayena opuñjā petvā parisukkhabhāvaṃ ñatvā yathā akkantaṭṭhāne padaṃ paññāyati, evaṃ cātujjātiya gandhehi limpetvā upari nānāvaṇṇakaṭasārake santharivā tesam upari mahāpiṭṭhika kojave ādim katvā hatthatharaṇādīhi nānāvaṇṇehi attharaṇehi santharitabbayuttakaṃ sabbokāsaṃ santharāpesuṃ. Tena vuttaṃ “sabbasantharim āvasathāgāraṃ santharivā”ti.

Āsanānīti majjhaṭṭhāne tāva maṅgalatthambhaṃ nissāya mahārahaṃ buddhā sanaṃ paññāpetvā tattha yaṃ yaṃ mudukañca manoramañca paccattharaṇaṃ, taṃ taṃ attharivā ubhatolohitakaṃ manuññadassanaṃ upadhānaṃ upadahitvā upari suvaṇṇa rajatatārakavicittavitānaṃ bandhitvā gandhadāmapupphadāmapattadāmādīhi alaṅkaritvā samantā dvādasahatthe ṭhāne pupphajālaṃ kāretvā timsahatthamattaṃ ṭhānaṃ paṭasaṃ ṇiyā parikkhipāpetvā pacchimabhittiṃ nissāya bhikkhusaṃghassa pallaṅkapīṭha-apassaya pīṭhamuṇḍapīṭhādīni paññāpāpetvā upari setapaccattharaṇehi paccattharāpetvā sālāya pācīnapassaṃ attano nisajjāyoggaṃ kāresuṃ. Taṃ sandhāya vuttaṃ “āsānāni pañña petvā”ti.

Udakamaṇikanti mahākucchikaṃ samekhalaṃ udakacāṭim. Evaṃ bhagavā bhikkhusaṃgho ca yathāruciyaṃ hatthapāde dhovissanti, mukhaṃ vikkhālessantīti tesu tesu ṭhānesu maṇivaṇṇassa udakassa pūretvā vāsathāya

1. Dī-Ṭṭha 3. 153; Ma-Ṭṭha 3. 12 piṭṭhādīsupi passitabbam.

nānāpupphāni ceva udakavāsacūṇṇāni ca pakkhipitvā kadalipaṇṇehi pidahitvā patiṭṭhapesum. Tena vuttaṃ “udakamaṇikaṃ patiṭṭhāpetvā”ti.

Telapadīpaṃ āropetvāti rajatasuvaṇṇādīmayadaṇḍasu daṇḍadīpikāsu yonaka rūpakādīnaṃ¹ hatthe ṭhapitasuvaṇṇarajatādīmayakapallikāsu ca telapadīpe jalayitvā. **Yena bhagavā tenupasaṅkamimsūti** ettha pana te pāṭaligāmika-upāsakā na kevalaṃ āvasathāgārameva, atha kho sakalasmimpi gāme vīthiyo sajjāpetvā dhaje ussāpetvā gehadvāresu puṇṇaghaṭe ca kadali-ādayo ca ṭhapāpetvā sakalagāmaṃ dīpamālāhi vippakiṇṇatārakaṃ viya katvā “khīrapake dārake khīraṃ pāyeya, daharakumāre lahuṃ lahuṃ bhojetvā sayāpetha, uccāsaddaṃ mā karittha, ajja ekarattiṃ satthā antogāme vasissati, buddhā nāma appasaddakāmā honti”ti bheriṃ carāpetvā sayāṃ daṇḍadīpikā ādāya yena bhagavā tenupasaṅkamimsu.

Atha kho bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhiṃ bhikkhusaṃghena yena āvasathāgāraṃ tenupasaṅkamīti “yassa dāni bhante bhagavā kālaṃ maññatī”ti evaṃ kira tehi kāle ārocite bhagavā lākhārasena tintarattakoviḷārapupphavaṇṇaṃ surattaṃ dupaṭṭaṃ kattariyā padumaṃ kantento viya, saṃvidhāya timaṇḍalaṃ paṭicchā dento nivāsetvā suvaṇṇapāmaṅgena padumakalāpaṃ parikkhipanto viya, vijjulatāsassirikaṃ kāyabandhanaṃ bandhitvā rattakambalena gajakumbhaṃ² pariyonandhanto viya, ratanasatubbedhe suvaṇṇagghike pavāḷajālaṃ khipamāno viya, mahati suvaṇṇa cetiye rattakambalakañcukaṃ paṭimuñcanto viya, gacchantaṃ puṇṇacandaṃ rattavalāha kena paṭicchādayamāno viya, kañcanagirimatthake supakkalākhārasaṃ parisiñcanto viya, cittakūṭapabbatamatthakaṃ vijjulatājālena parikkhipanto viya ca sacakkavāḷasineruyugandharamahāpathaviṃ cāletvā gahitanigrodhapallavasamānavāṇṇaṃ rattavarapaṃsukūlaṃ pārūpitvā vanagahanato kesarasīho viya, udayapabbatakūṭato puṇṇacando viya, bālasūriyo viya ca attanā nisinnatarusaṇḍato nikkhami.

Athassa kāyato meghamukhato vijjukalāpā viya rasmiyo nikkhamitvā suvaṇṇarasadhārāparisekapiṇjarapattapupphaphalasākāhaviṭape viya

1. Sonakarūpakādīnaṃ (Ka)

2. Rajatakumbhaṃ(Ka)

samantato rukkhe karimsu. Tāvadeva attano attano pattacīvaramādāya mahābhikkhu saṅgho bhagavantam parivāresi. Te ca nam parivāretvā ṭhitabhikkhū evarūpā ahesum appicchā santuṭṭhā pavivittā asaṃsaṭṭhā āraddhavīriyā vattāro vacanakkhamā codakā pāpagarahino sīlasampannā samādhisampannā paññāsampannā vimuttisampannā vimutti nānadassanasampannā. Tehi parivārīto bhagavā rattakambalaparikkhito viya suvaṇṇakkhandho, rattapadumasaṇḍamajjhagatā viya suvaṇṇanāvā, pavāḷavedikāparikkhito viya suvaṇṇapāsādo virocittha. Mahākassapappamukhā pana mahātherā meghavaṇṇam paṃsukūlacīvaram parupitvā maṇivammavammitā viya mahānāgā parivārayimsu vīta rāgā bhinnakilesā vijaṭṭajata chinnabandhanā kule vā gaṇe vā alaggā.

Iti bhagavā sayam vītārāgo vītārāgehi, vītadoso vītadoshi, vītamoho vītamoheti, nittaṇho nittaṇhehi, nikkilesa nikkilesehi, sayam buddho anubuddhehi parivārīto patta parivāritam viya kesaram, kesaraparivārītā viya kaṇṇikā, aṭṭhanāgasahassaparivārīto viya chaddanto nāgarājā, navutihaṃsasahassaparivārīto viya dhataratṭho haṃsarājā, senaṅga parivārīto viya cakkavattī, marugaṇaparivārīto viya sakko devarājā, brahmagaṇapari vārīto viya hāritamahābrahmā, tārāgaṇaparivuto viya puṇṇacando asamena buddha vesena aparimāṇena buddhaviḷāsena pāṭaligāmīnam maggam paṭipajji.

Athassa puratthimakāyato suvaṇṇavaṇṇā ghanabuddharasmiyo uṭṭhahitvā asīti hattham ṭhānam aggahesum, pacchimakāyato dakkhiṇapassato vāmapassato suvaṇṇa vaṇṇā ghanarasmiyo uṭṭhahitvā asīti hattham ṭhānam aggahesum, uparikesantato paṭṭhāya sabbakesāvattehi moragīvavaṇṇā ghanabuddharasmiyo uṭṭhahitvā gaganatale asīti hattham ṭhānam aggahesum, heṭṭhāpādātalehi pavāḷavaṇṇā rasmiyo uṭṭhahitvā ghana pathaviyam asīti hattham ṭhānam aggahesum, dantato akkhīnam setaṭṭhānato, nakhānaṅca maṃsavanimuttaṭṭhānato odātā ghanabuddharasmiyo uṭṭhahitvā asīti hattham ṭhānam aggahesum, rattapītavaṇṇānam sambhindaṭṭhānato mañciṭṭhavaṇṇā rasmiyo uṭṭhahitvā asīti hattham ṭhānam aggahesum, sabbatthakameva pabhassarā rasmiyo uṭṭhahimsu. Evaṃ samantā asīti hatthamattam ṭhānam chabbaṇṇā buddharasmiyo vijjotamānā

vipphandamānā vidhāvamānā kañcanadaṇḍadīpikāhi niccharitvā ākāsaṃ
pakkhandamānā mahāpadīpajālā viya, cātuddīpikamahāmeghato¹
nikkhandavijjulatā viya ca disodisaṃ pakkhandimsu. Yāhi sabbadisābhāgā
suvaṇṇacampakapupphehi vikiriyamānā viya, suvaṇṇaghaṭato
nikkhandasuvaṇṇarasadhārāhi āsiñciyamānā viya, pasāritasuvaṇṇa
paṭṭaparikkhittā viya,
verambhavātasamuddhatakiṃsukakaṇikārakikirātapupphacuṇṇasamokiṇṇā
viya cīnapiṭṭhacuṇṇasamparirañjitā viya ca virocimsu.

Bhagavatopi asīti-anubyañjanabyāmapabhāparikkhepasamujjalam
dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇapaṭimaṇḍitaṃ sarīraṃ abbhamahikādi-
upakkilesavimuttaṃ samujjalatārapabhāsitaṃ viya gaganatalaṃ, vikasitaṃ
viya padumavanaṃ, sabbapāliphullo viya yojanasatiko pāricchattako,
paṭipāṭiyā ṭhapitānaṃ dvattiṃsacandānaṃ dvattiṃsasūri yānaṃ
dvattiṃsacakkavattīnaṃ dvattiṃsadevarājānaṃ dvattiṃsamahābrahmānaṃ
siriya siriṃ abhibhavamānaṃ viya virocittha, yathā taṃ dasahi pāramīti
dasahi upapāra mīhi dasahi paramatthapāramīhīti sammadeva paripūritāhi
samattiṃsāya pāramīhi alaṅkataṃ kappasatasahassādhikāni cattāri
asaṅkhyeyyāni dinnena dānena rakkhiteṇa sīlena katena kalyāṇakammena
ekasmiṃ attabhāve samosaritvā vipākaṃ dātuṃ okāsaṃ alabhamānena
sambādhappattena viya nibbattitaṃ nāvāsahassassa bhaṇḍaṃ ekaṃ nāvaṃ
āropanakālo viya, sakaṭasahassassa bhaṇḍaṃ ekaṃ sakaṭaṃ āropanakālo
viya, pañcavī satiyā gaṅgānaṃ sambhijja² mukhadvāre ekato rāsibhūtakālo
viya ca ahosi.

Imāya buddharasmiyā obhāsamānassapi bhagavato purato anekāni
daṇḍadīpikā sahasāni ukkhipimsu, tathā pacchato vāmapasse
dakkhiṇapasse. Jātisumanacampaka
vanamālikārattuppalanīluppalabakulasinduvārādipupphāni ceva
nīlapītādivaṇṇasugandhagandhacuṇṇāni ca cātuddīpikamahāmeghavissatṭhā
salilavuṭṭhiyo viya vippakirimsu. Pañcaṅgikatūriyanigghosā ceva
buddhadhammasaṅghaguṇapaṭisaṃyuttā thutighoso ca sabbā disā
pūrayamānā mukharā viya akaṃsu. Devasupaṇṇanāgayakkha
gandhabbamanussānaṃ akkhīni amatapānaṃ viya labhimsu. Imasmiṃ pana
ṭhāne ṭhatvā padasahashehi gamanavaṇṇaṃ vattuṃ vaṭṭati. Tatridaṃ
mukhamattaṃ³—

1. Cātuddisikamahāmeghato (Ka), Ma-Ṭṭha 3. 15; Udāna-Ṭṭha 371 piṭṭhesu pana
passitabbaṃ.

2. Pacchijja (Ka)

3. Ma-Ṭṭha 3. 16; Udāna-Ṭṭha 372 piṭṭhesu.

“Evaṃ sabbaṅgasampanno, kampayanto vasundharaṃ.
Aheṭṭhayaṃto pāṇāni, yāti lokavināyako.

Dakkhiṇaṃ paṭhamam pādam, uddharanto narāsabho.
Gacchanto sirisampanno, sobhate dvipaduttamo.

Gacchato buddhaseṭṭhassa, heṭṭhāpādatalam mudu.
Samaṃ samphusate bhūmiṃ, rajasānupalimpati.

Ninnaṃ ṭhānaṃ unnamati, gacchante lokanāyake.
Unnatañca samaṃ hoti, pathavī ca acetanā.

Pāsāṇā sakkharā ceva, kathalā khāṇukaṇḍakā.
Sabbe maggā vivaṃjanti, gacchante lokanāyake.

Nātidūre uddharati, nāccāsanne ca nikkhipaṃ.
Aghaṭṭayaṃto niyyāti, ubho jāṇu ca gopphake.

Nātisīghaṃ pakkamati, sampannacaraṇo muni.
Na cātisaṇikaṃ yāti, gacchamāno samāhito.

Uddham adho tiriyañca, disañca vidisaṃ tathā.
Na pekkhamāno so yāti, yugamattañhi pekkhati.

Nāgavikkantacāro so, gamane sobhate jino.
Cāru gacchati lokaggo, hāsayanto sadevake.

Usabharājāva sobhanto, cātucārīva kesarī.
Tosayaṃto bahū satte, gāmaseṭṭham upāgamī”ti.

Vaṇṇakālo nāma kiresa. Evaṃvidhesu kālesu bhagavato sarīravaṇṇe vā
guṇa vaṇṇe vā dhammakathikassa thāmoyeva pamāṇaṃ. Cuṇṇiyapadehi
gāthābandhehi vā yattakaṃ sakkoti, tattakaṃ vattabbaṃ, “dukkathitan”ti
vā”abhitthena pakkhando”ti vā na vattabbo. Aparimāṇavaṇṇā hi buddhā
bhagavanto, tesam buddhāpi anavasesato vaṇṇam vattum asamattā.
Sakalampi hi kappam vadantā pariyoṣāpetum na sakkonti, pageva itarā
pajāti. Iminā sirivilāsena alaṅkatapaṭiyattaṃ pāṭaligāmaṃ pavasitvā bhagavā
pasannacittena janena pupphagandhadhūmavāsacuṇṇādīhi pūjyamāno

āvasathāgāraṃ pāvīsi. Tena vuttaṃ “atha kho bhagavā nivāsetvā pattacīvaramādāya saddhiṃ bhikkhusaṃghena yena āvasathāgāraṃ tenupasaṅkamī”ti.

Pāde pakkhāletvāti yadipi bhagavato pāde rajojallaṃ na upalimpati, tesam pana upāsakānaṃ kusalābhivuddhiṃ ākaṅkhanto paresaṃ diṭṭhānugatiṃ āpajjanatthaṃ bhagavā pāde pakkhālesi. Apica upādinnakasarīraṃ nāma sītikātabbampi hotīti tadatthampi bhagavā nahānapādadhovanāni karotiyeva. **Bhagavantamyeva purakkha tvāti** bhagavantaṃ purato katvā. Tattha bhagavā bhikkhūnañceva upāsakānañca majjhe nisinno gandhodakena nahāpetvā¹ dukūlacumbaṭena vodakaṃ² katvā jātihinṅgulakena majjitvā rattakambalapaliveṭṭhite pīṭhe ṭhapitā rattasuvaṇṇaghanapaṭimā viya ativiya virocittha. Ayaṃ panettha porāṇānaṃ vaṇṇabhaṇanamaggo—

“Gantvāna maṇḍalamālaṃ, nāgavikkantacāraṇo.
Obhāsayanto lokaggo, nisīdi varamāsane.

Tahiṃ nisinno naradammasārathi,
Devātidevo satapuññaḷakkhaṇo.
Buddhāsane majjhagato virocati,
Suvaṇṇanekkhaṃ viya paṇḍukambale.

Nekkhaṃ jambonadasseva, nikkhattaṃ paṇḍukambale.
Virocati vītamalo, maṇi verocano yathā.

Mahāsālova samphullo, merurājāvalaṅkato.
Suvaṇṇathūpasāṅkāso, padumo kosako yathā.

Jalanto dīparukkhova, pabbatagge yathā sikhī.
Devānaṃ pāricchattova, sabbaphullo virocathā”ti³.

Pāṭaligāmike upāsake āmantesīti yasmā tesu upāsakesu bahū janā sīle patiṭṭhitā, tasmā paṭhamam tāva silavipattiyā ādīnavam pakāsetvā pacchā silasampadāya ānisaṃsaṃ dassetuṃ “**pañcime gahapatayo**”ti-ādinaṃ dhammadesanatthaṃ āmantesi. Tattha⁴

1. Nahātvā (Syā) 2. Nirodakaṃ (Syā) 3. Ma-Ṭṭha 3. 17; Udāna-Ṭṭha 374 piṭṭhesupi.

4. Dī-Ṭṭha 2. 128; Aṃ-Ṭṭha 3. 79; Udāna-Ṭṭha 375 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

dussīloti nissīlo. Abhāvattho hettha **du**-saddo “duppañño”ti-ādīsu viya. **Sīlavipannoti** vipannasīlo bhinnasamvaro. Ettha ca “dussīlo”ti padena puggalassa sīlābhāvo vutto. So panassa sīlābhāvo duvidho asamādānena vā samādinna bhedena vāti. Tesu purimo na tathā sāvajjo, yathā dutiyo sāvajjataro. Yathādhīppetādīnavanimittam sīlābhāvam puggalādhiṭṭhānāya desanāya dassetum “**sīlavipanno**”ti vuttam, tena “dussīlo”ti padassa attham dasseti. **Pamādāmikaraṇanti** pamādakāraṇā. Idañca suttaṃ gahaṭṭhānam vasena āgataṃ, pabbajitānampi pana labbhateva. Gahaṭṭho hi yena yena sippaṭṭhānena jīvikam kappeti yadi kasiyā yadi vaṇijjāya yadi gorakkhena. Pāṇātipātādivasena pamatto tam tam yathākālam sampādetum na sakkoti, athassa kammaṃ vinassati. Māghātakāle pāṇāti pātam pana adinnādānādīni ca karonto daṇḍavasena mahatiṃ bhogajāniṃ nigacchati. Pabbajito dussīlo pamādakāraṇā sīlato buddhavadanato jhānato satta-ariyadhanato ca jāniṃ nigacchati.

Pāpako kittisaddoti gahaṭṭhassa “asuko asukakule jāto dussīlo pāpadhammo pariccatta-idhalokaparaloko salākabhattamattampi na detī”ti catuparisamajjhe pāpako kittisaddo abbhuggacchati. Pabbajitassa “asuko nāma satthusāsane pabbajitvā nāsakkhi sīlāni rakkhitum, na buddhavadanam uggahetum, vejjakammādīhi jīvati, chahi agāravehi samannāgato”ti evam pāpako kittisaddo abbhuggacchati.

Avisāradoti gahaṭṭho tāva “avassam bahūnam sannipātaṭṭhāne koci mama kammaṃ jānissati, atha maṃ niggaṇhissanti”ti vā, “rājakulassa vā dassanti”ti sabhaya upasaṅkamati, maṅkubhūto pattakkhandho adhomukho nisīdati, visārado hutvā kathetum na sakkoti. Pabbajitopi “bahū bhikkhū sannipatitā, avassam koci mama kammaṃ jānissati, atha me uposathampi pavāraṇampi ṭhapetvā sāmāññato cāvetvā nikkadḍhi ssanti”ti sabhaya upasaṅkamati, visārado hutvā kathetum na sakkoti. Ekacco pana dussīlopi samāno dappito viya vadati, sopi ajjhāsayena maṅku hotiyeva vippaṭṭisārī bhāvato.

Sammūlho kālaṃ karotīti dussīlassa hi maraṇamañce nipannassa dussīlyakammānaṃ samādāya vattitaṭṭhānāni āpāthamāgacchanti. So ummīletvā attano puttadārā didassanavasena idhalokaṃ passati, nimīletvā gatinimittupaṭṭhānavasena paralokaṃ passati, tassa cattāro apāyā kammānurūpaṃ upaṭṭhahanti. Sattisatena pahariyamāno viya aggijālāya āliṅgiyamāno viya ca hoti. So “vāretha vārethā”ti viravantova marati. Tena vuttaṃ “sammūlho kālaṃ karotī”ti.

Kāyassa bhedati upādinnakakkhandhapariccāgā. **Paraṃ maraṇā**ti tadanantaraṃ abhinibbattakkhandhaggahaṇe. Atha vā **kāyassa bheda**ti jīvitindriyassa upacchedā. **Paraṃ maraṇā**ti cutito uddham. **Apāyanti**-ādi sabbaṃ nirayavevacanaṃ. Nirayo hi saggamokkhahetubhūtā puññasāṅkhātā ayā apetattā, sukhānaṃ vā āyassa āgamanassa abhāvā apāyo. Dukkassa gati paṭisaraṇanti **duggati**, dosabahulatāya vā duṭṭhena kammunā nibbattā gatīti **duggati**. Vivasā nipatanti ettha dukkaṭakārinoti **vinipāto**, vinassantā vā ettha nipatanti sambhijjamānaṅgapaccaṅgāti **vinipāto**. Natthi ettha assādasāññito ayoti **nirayo**.

Atha vā apāyaggahaṇena tiracchānayaṇiṃ dīpeti. Tiracchānayaṇi hi apāyo sugatito apetattā, na duggati mahesakkhānaṃ nāgarājādīnaṃ sambhavato. Duggatiggahaṇe pattivisaṃsaṇaṃ dīpeti. So hi apāyo ceva duggati ca sugatito apetattā dukkhassa ca gatibhūtattā, na tu vinipāto asurasadisāṃ avinipatitattā. Petamahiddhikānaṃ vimāṇānipi nibbattanti. Vinipātaggahaṇe asurakāyaṃ dīpeti. So hi yathāvuttenatthena apāyo ceva duggati ca sabbasampattisamussayehi vinipātattā vinipātoti ca vuccati. Nirayaggahaṇe pana avīci-ādikaṃ anekappakāraṃ nirayameva dīpeti. **Upapajjati**ti nibbattati.

Ānisaṃsakathā vuttavipariyāyena veditabbā. Ayaṃ pana viseso— **sīlavā**ti samādānavasena sīlavā. **Sīlasampanno**ti parisuddhaṃ paripuṇṇaṃ katvā sīlassa sampādanena sīlasampanno. **Bhogakkhandhanti** bhogarāsiṃ. **Sugatim saggam lokanti** ettha sugatiggahaṇe manussagatipi saṅgayhati, saggaggahaṇe devagati eva. Tattha sundarā gatīti **sugati**,

rūpādīhi visayehi suṭṭhu aggoti **saggo**, so sabbopi lujjanapalujjanaṭṭhena lokoti.

Pāṭaligāmike upāsake bahudeva rattim dhammiyā kathāyāti aññāyapi pāḷimuttāya dhammakathāya ceva āvasathānumodanakathāya ca. Tadā hi bhagavā yasmā ajātasattunā tattha pāṭaliputtanagaraṃ māpentena aññāsu gāmanigamarājadhānīsu ye sīlācārasampannā kuṭumbikā, te ānetvā dhanadhaññāni gharavatthukhettavatthādīni ceva parihāraṇca dāpetvā nivesiyanti, tasmā pāṭaligāmikā upāsakā ānisaṃsadassāvitāya visesato sīlagarukāti sabbaguṇānaṇca sīlassa adhiṭṭhānabhāvato tesam paṭhamam sīlānisaṃse pakāsetvā tato param ākāsagaṅgam otārento viya pathavojaṃ ākaḍḍhanto viya mahājambum matthake gahetvā cārento viya yojanappamāṇam mahāmadhum cakkayantena pīletvā sumadhurarasaṃ pāyamāno viya ca pāṭaligāmikānam upāsakānam hitasukhāvaham pakiṇṇakakatham kathentopi “āvāsadānam nāmetam gahapatayo mahantaṃ puññaṃ, tumhākaṃ āvāso mayā paribhutto, bhikkhusaṃghena paribhutto, mayā ca bhikkhusaṃghena ca paribhutte dhammaratanenapi paribhuttoyeva hoti, evaṃ tīhi ratanehi paribhutte aparimeyyova vipāko, apica āvāsadānasmiṃ dinne sabbadānaṃ dinnameva hoti, bhūmaṭṭhakapaṇṇasālāya vā sākāhamaṇḍapassa vā saṃgham uddissa katassa ānisaṃso paricchindituṃ na sakkā. Āvāsadānānubhāvena hi bhava nibbattamānassapi sampīḷitagabbhavāso nāma na hoti, dvādasahattho ovarako viyassa mātukucchi asambādhova hoti”ti evaṃ nānāyavicittam bahuṃ dhammakatham kathetvā—

“Sītam uṇham paṭihanti, tato vāḷamigāni ca.

Sarīsape ca makase, sisire cāpi vuṭṭhiyo.

Tato vātātapo ghero, sañjāto paṭihaññati.

Leṇatthaṇca sukhatthaṇca, jhāyituṇca vipassituṃ.

Vihāradānam saṃghassa, aggaṃ buddhena vaṇṇitam.

Tasmā hi paṇḍito poso, sampassam atthamattano.

Vihāre kāraye ramme, vāsayettha bahussute.
 Tesam annañca pānañca, vatthasenāsanāni ca.
 Dadeyya ujubhūtesu, vippasannena cetasā.
 Te tassa dhammam desenti, sabbadukkhāpanūdanam.
 Yam so dhammam idhaññāya, parinibbāti anāsavo”ti¹—

evam ayampi āvāsadāne ānisaṃso ayampi āvāsadāne ānisaṃsoti bahudeva
 rattim atirekadiyaḍḍhayāmaṃ āvāsadānānisaṃsaṃ kathesi. Tattha imā
 gāthāva saṅghaṃ āruḷhā, pakiṇṇakadhammadesanā pana saṅghaṃ na
 ārohati. **Sandassetvāti**-ādini vuttatthāneva.

Abhikkantāti atikkantā dve yāmā gatā. **Yassadāni tumhe kālaṃ**
maññathāti yassa gamanassa tumhe kālaṃ maññatha, gamanakālo
 tumhākaṃ, gacchathāti vuttaṃ hoti. Kasmā pana bhagavā te uyyojesi?
 Anukampāya. Tiyaṃarattim² hi nisīditvā vitināmentānaṃ tesam sarīre
 ābādho uppajjeyya, bhikkhusaṃghopi ca mahā, tassa sayananisajjānaṃ
 okāsaṃ laddhum vaṭṭati, iti ubhayānukampāya uyyojesi.

Suññāgāranti pāṭiyekkaṃ suññāgāraṃ nāma tattha natthi. Te kira
 gahapatayo tasseva āvasathāgārassa ekapasse paṭasāṇim parikkhipāpetvā
 kappiyamañcaṃ paññāpetvā tattha kappiyapaccattharaṇāni attharivā upari
 suvaṇṇarajatatārakagandhamālādīdāma paṭimaṇḍitaṃ vitānaṃ bandhitvā
 gandhatelapadīpaṃ āropayimsu “appeva nāma satthā dhammāsanato
 vuṭṭhāya thokaṃ vissametukāmo idha nipajjeyya, evaṃ no idaṃ
 āvasathāgāraṃ bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ dīgharattaṃ
 hitāya sukhāya bhavissatī”ti. Satthāpi tadeva sandhāya tattha saṅghāṭim
 paññāpetvā sīhaseyyaṃ kappesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “suññāgāraṃ
 pāvīsī”ti. Tattha pādadhovanaṭṭhānato paṭṭhāya yāva dhammāsanā agamāsi,
 ettake ṭhāne gamanaṃ nipphannaṃ. Dhammā sanaṃ patvā thokaṃ aṭṭhāsi,
 idaṃ tattha ṭhānaṃ. Dve yāme dhammāsane nisīdi, ettake ṭhāne nisajjā
 nipphannā. Upāsake uyyojetvā dhammāsanato oruyha yathāvutte ṭhāne
 sīhaseyyaṃ

1. Vi 4. 291, 314 piṭṭhesu.

2. Dviyāmarattim (Ka)

kappesi. Etaṃ ṭhānaṃ bhagavatā catūhi iriyāpathehi paribhuttaṃ ahoṣīti.

Pāṭaligāmaṃ vatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sunidhavassakāravattukathāvaṇṇanā

286. **Sunidhavassakārā**¹ sunidho ca vassakāro ca dve brāhmaṇā. **Magadha mahāmattā**ti magadharaṇṇo matā-amaccā, magadharaṭṭhe vā mahāmattā, mahatiyā issariyamattāya samannāgatāti magadhamahāmattā. **Pāṭaligāme nagaraṃ māpentī**ti pāṭaligāmantasaṅkhāte bhūmippadese nagaraṃ māpentī, pubbe “pāṭaligāmo”ti laddhanāmaṃ ṭhānaṃ idāni nagaraṃ katvā māpentīti attho. **Vajjīnaṃ paṭibāhāyā**ti licchavirājūnaṃ āyamukhapacchindanattamaṃ. **Vatthūnī**ti gharavatthūni gharapatiṭṭhāpanaṭṭhānāni. **Cittāni namanti nivesanāni māpetunti** raṇṇo rājamahāmattānaṃ nivesanāni māpetuṃ vatthuvijjapāṭhakānaṃ cittāni namanti. Te kira attano sippānu bhāvena heṭṭhāpathaviyaṃ timsahattamatte ṭhāne “idha nāgānaṃ nivāsapariggaho, idha yakkhānaṃ, idha bhūtānaṃ nivāsapariggaho, idha pāsāṇo vā khāṇuko vā atthī”ti jānanti, te tadā sippaṃ jappitvā tādisaṃ sārambhaṭṭhānaṃ pariharitvā anārambhe ṭhāne tāhi vatthupariggāhikāhi devatāhi saddhiṃ mantayamānā viya taṃtaṃgehāni māpentī.

Atha vā nesaṃ sarīre devatā adhimuccitvā tattha tattha nivesanāni māpetuṃ cittaṃ nāmenti. Tā catūsu koṇesu khāṇuke koṭṭetvā vatthumhi gahitamatte paṭivi gacchanti. Saddhānaṃ kulānaṃ saddhā devatā tathā karonti, assaddhānaṃ kulānaṃ assaddhā devatā ca. Kim kārāṇā? Saddhānaṃhi evaṃ hoti “idha manussā nivesanaṃ māpentā paṭhamāni bhikkhusaṃghaṃ nisīdāpetvā maṅgalaṃ vadāpessanti, atha mayaṃ sīlavantānaṃ dassanaṃ dhammakathaṃ pañhavissajjanaṃ anumodanaṃ sotuṃ labhi ssāma, manussā dānaṃ datvā amhākaṃ pattiṃ dassantī”ti. Assaddhā devatāpi “attano icchānurūpaṃ tesāṃ paṭipattiṃ passituṃ kathaṃ sotuṃ labhissāmā”ti tathā karonti.

1. Dī-Ṭṭha 2. 130; Udāna-Ṭṭha 379 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

Tāvatimsehiti yathā hi ekasmiṃ kule ekaṃ paṇḍitaṃ manussaṃ, ekasmiṃca vihāre ekaṃ bahussutaṃ bhikkhū upādāya “asukakule manussā paṇḍitā, asukavihāre bhikkhū bahussutā”ti saddo abbhuggacchati, evamevaṃ sakkaṃ devarājānaṃ vissa kammaṃca devaputtaṃ upādāya “tāvatimsā paṇḍitā”ti saddo abbhuggato. Tenāha “tāvatimsehi”ti. **Seyyathāpīti**-ādinā devehi tāvatimsehi saddhiṃ mantetvā viya sunidhavassakārā nagaraṃ māpentīti dasseti.

Yāvata ariyaṃ¹ āyatananti yattakaṃ ariyamanussānaṃ osaraṇaṭṭhānaṃ nama atthi. **Yāvata vaṇippathoti** yattakaṃ vāṇijānaṃ āhaṭabhaṇḍassa rāsivaseneva kaya vikkayaṭṭhānaṃ nāma, vāṇijānaṃ vasanaṭṭhānaṃ vā atthi. **Idaṃ agganagaraṇti** tesāṃ ariyāyatanavaṇippathānaṃ idaṃ nagaraṃ aggaṃ bhavissati jeṭṭhakaṃ pāmokkhaṃ. **Puṭabhedananti** bhaṇḍapuṭabhedanaṭṭhānaṃ, bhaṇḍaganthikānaṃ² mocanaṭṭhānanti vuttaṃ hoti. Sakalajambudīpe aladdhabhaṇḍampi hi idheva labhissati, aññattha vikkayaṃ agacchantampi idha vikkayaṃ gacchissati, tasmā idheva puṭaṃ bhindissatīti attho. Āyanti yāni³ catūsu dvāresu cattāri, sabhāyaṃ ekanti evaṃ divase divase pañcasatasahassāni tattha uṭṭhahissanti, tāniṣa bhāvīni āyāni dasseti. **Aggitto vāti**-ādīsu ca-kārattho **vā**-saddo, agginā ca udakena ca mithubhedena ca nassissatīti attho. Tassa hi eko koṭṭhāso agginā nassissati, nibbāpetumpi naṃ na sakkhissati, ekaṃ koṭṭhāsaṃ gaṅgā gahetvā gamissati, eko iminā akathitaṃ amussa, amunā akathitaṃ imassa vadantānaṃ pisuṇavācānaṃ vasena bhinnānaṃ manussānaṃ aññamaññabhedena vinassissati.

Evaṃ vatvā bhagavā paccūsakāle gaṅgātīraṃ gantvā katamukhadhovano bhikkhā cāraḱālaṃ āgamayamāno nisīdi. Sunidhavassakārāpi “amhākaṃ rājā samaṇassa gotamassa upaṭṭhāko, so amhe upagate pucchissati 'satthā kira pāṭaligāmaṃ agamāsi, kiṃ tassa santikaṃ upasaṅkamittha, na upasaṅkamitthā'ti, 'upasaṅkamimhā'ti ca vutte 'nimantayittha, na nimantayitthā'ti pucchissati, 'na nimantayimhā' ca vutte amhākaṃ dosaṃ āropetvā niggaṇhissati, idaṇcāpi mayaṃ akataṭṭhāne nagara māpema, samaṇassa

1. Ariyānaṃ (Syā)

2. Bhaṇḍaganthikānaṃ (Syā)

3. Āyānampi hi (Udāna-Ṭṭha 380 piṭṭhe)

kho pana gotamassa gatagataṭṭhāne kālakaṇṇisattā paṭikkamanti, taṃ mayam nagara maṅgalaṃ vācāpessāmā”ti cintetvā satthāraṃ upasaṅkamitvā nimantayimsu. Tena vuttam”**atha kho sunidhavassakārā**”ti-ādi.

Pubbaṇhasamayanti pubbaṇhakāle. **Nivā setvāti** gāmappavesananīhārena nivāsaṇaṃ nivāsetvā kāyabandhanaṃ bandhitvā. **Patta cīvaramādāyāti** pattaṇca cīvaraṇca ādiyitvā kāyapaṭibaddhaṃ katvā, cīvaraṃ pārupitvā pattam hatthena gahetvāti attho.

Sīlavantetthāti sīlavante ettha attano vasanaṭṭhāne. **Saññateti** kāyavācācittēhi saññate. **Tāsaṃ dakkhiṇamādiseti** saṅghassa dinne cattāro paccaye tāsaṃ gharadevatānaṃ ādisēyya pattim dadeyya. **Pūjitā pūjayantīti** “ime manussā amhākaṃ ñātakāpi na honti, tathāpi no pattim dentīti ārakkhaṃ susamvihitaṃ karoṭhā”ti suṭṭhu ārakkhaṃ karonti. **Mānitā mānayanantīti** kālanukālaṃ balikammakaraṇena mānitā “ete manussā amhākaṃ ñātakāpi na honti, tathāpi catumāsachamāsantare no balikammaṃ karontī”ti mānenti uppannaparissayaṃ haranti. **Tato nanti** tato naṃ paṇḍitajātikaṃ manussaṃ. **Orasanti** ure ṭhapetvā samvaddhitaṃ¹, yathā mātā orasaṃ puttaṃ anukampati, uppanna parissayaharaṇatthamevassa vāyamati, evaṃ anukampantīti attho. **Bhadrāni passatīti** sundarāni passati.

Anumoditvāti tehi tadā pasutapuññassa anumodanavasena tesam dhammakathaṃ katvā. Sunidhavassakārāpi “yā tattha devatā āsuṃ, tāsaṃ dakkhiṇamādisē”ti bhagavato vacanaṃ sutvā devatānaṃ pattim adamsu. **Tam gotamadvāraṃ nāma ahoṣīti** tassa nagarassa yena dvārena bhagavā nikkhami, taṃ gotamadvāraṃ nāma ahoṣi. Gaṅgāya pana uttaraṇattham anotiṇṇattā gotamatitthaṃ nāma nāhoṣi. **Pūrāti** puṇṇā. **Samatittikāti** tīrasamaṃ² udakassa tittā bharitā. **Kākapeyyāti** tīre ṭhitakākehi pātuṃ sakkuṇeyya udakā. Tīhipi padehi ubhatokūlasamaṃ paripuṇṇabhāvameva vadati. **Uḷumpanti** pāragamanatthāya lahuḷe dārudaṇḍe gahetvā kavāṭaphalake viya aññaṃaññasambandhe kātuṃ āṇiyo koṭṭetvā nāvāsaṅkhepena kataṃ. **Kullanti** veḷunaḷādike saṅgharivitvā valli-ādīhi kalāpavasena bandhitvā kataṃ.

1. Obandhitaṃ (Ka)

2. Taṭṭasamaṃ (Syā)

Etamattham viditvāti etaṃ mahājanassa gaṇḍudakamattassapi kevalaṃ taritum asaṃmatthataṃ, attano pana bhikkhusaṃghassa ca atigambhīravitthataṃ saṃsāramaha ṇṇavaṃ taritvā ṭhitabhāvaṇca sabbākārato viditvā tadatthaparidīpanaṃ imaṃ udānaṃ udānesi. Udānagāthāya attho pana aṭṭhakathāyaṃ dassitoyeva. Tattha **udakaṭṭhānassetam adhivacananti** yathāvuttassa yassa kassaci udakaṭṭhānassa etaṃ aṇṇavanti adhivacanaṃ, na samuddassevāti adhippāyo. **Saranti** idha nadī adhippetā sarati sandatīti katvā. **Gambhīram vitthatanti** agādhaṭṭhena gambhīram, sakalalokattayabyāpitāya vitthataṃ. **Visajjāti** anāsajja appatvā eva pallalāni tesam ataraṇato. **Kullaṃ hi jano bandhatīti** kullaṃ bandhitum āyasaṃ āpajjati. **Vinā eva kullenāti** īdisaṃ udakaṃ kullena īdisena vinā eva. **Tiṇṇā medhāvino janāti** ariyamaggañāṇasaṃkhātāya medhāya samannāgatattā medhāvino buddhā ca buddhasāvaka ca tiṇṇā paratīre patiṭṭhitā.

Sunidhavassakāravatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Koṭigāme saccakathāvaṇṇanā

287. **Koṭigāmoti** mahāpanādassa rañño pāsādakoṭiyaṃ katagāmo, patitassa¹ pāsādassa thupikāya patiṭṭhitatṭhāne nivīṭṭhagāmoti attho. **Ariyasaccānanti** ye paṭivijjhanti, tesam ariyabhāvakarānaṃ saccānaṃ. **Ananubodhāti** abujjhanena ajānanena. **Appaṭi vedhāti** appaṭivijjhanena. **Anubodho** cettha pubbhāgiyañāṇaṃ, **paṭivedho** magga ñāṇena abhisamayo. Tattha yasmā anubodhapubbako paṭivedho anubodhena vinā na hoti, anubodhopi ekacco paṭivedhasambandho tadubhayābhāvahetukaṇca vaṭṭe saṃsaraṇaṃ, tasmā vuttaṃ “ananubodhā -pa- tumhākaṇcā”ti. Tattha **sandhāvīti** paṭisandhiggahaṇavasena bhavato bhavantarupagamanena sandhāvitaṃ. **Saṃsaritanti** aparāparaṃ cavanupapajjanavasena saṃsaritaṃ. **Mamañceva tumhākañcāti** mayā ca tumhehi ca. Atha vā **sandhāvitaṃ saṃsaritanti** sandhāvanaṃ saṃsaraṇaṃ mamañceva tumhākaṇca ahoṣīti evamettha attho veditabbo.

1. Tassa (Ka)

Saṁsītanti saṁsaritaṁ. **Bhavanetti samūhatā**ti dīgharajjuyā baddhasakuṇaṁ viya rajjuhattho puriso desantaraṁ, taṇhārajjuyā baddhasattasantānaṁ abhisāṅkhāro bhavantaraṁ neti etāyāti bhavanetti, sā bhavato bhavaṁ nayanasaṁmatthā taṇhārajju ariyamaggasatthena suṭṭhu hatā chinnā appavattikatāti bhavanetti samūhatā.

Ambapālīvattukathāvaṇṇanā

288. **Yānassa bhūmī**ti yattha sakkā hoti yānaṁ āruyha yānena gantum, ayaṁ yānassa bhūmi nāma. **Yānā paccorohitvāti** vihārassa bahidvāraakoṭṭhake yānato orohitvā.

Licchavīvattukathāvaṇṇanā

289. **Nīlāti** idaṁ sabbasaṅgāhakavacanaṁ. **Nīlavaṇṇāti**-ādi tasseva vibhāga dassanatthaṁ¹. Tattha na tesam pakativatṭhaṁ nīlo, nīlavilepanavilittattā panetaṁ vuttaṁ. **Nīlavatthāti** paṭadukūlakoseyyādīnipi nesaṁ nīlāneva honti. **Nīlalaṅkā**rāti nīlamaṇi alaṅkārehi nīlapupphehi ca alaṅkatā. Te kira alaṅkāra suvaṇṇavicittāpi² indanīlamaṇi obhāsehi ekanīlā viya khāyanti, rathāpi nesaṁ nīlamaṇikhacitā nīlavatthaparikkhittā nīladhajanīlavammikehi nīlābharaṇehi nīla-assehi yuttā, patodayatṭhiyopi nīlāyevāti iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. **Paṭivattesi**ti³ pahari⁴. **Kissa je ambapālīti je**-ti ālapanam, bhoti ambapālī kiṁ kāraṇāti vuttaṁ hoti. **Sāhā**ranti ettha āharanti imasmā rājapurisā balinti **āhāro**, tabbhuttajanapado. Tena sahitaṁ sāhāraṁ, sajanapadanti attho. **Aṅgulim phoṭesunti** aṅgulim cālesum. **Ambakāyāti** mātugāmena. Upacāravacana ṇhetam, itthīsu yadidaṁ ambakā mātugāmo jananiyāti. **Olokethāti** passatha. **Apaloke** thāti apavattitvā oloketha, punappunam passathāti attho. **Upasaṁharathāti** upanetha, imam licchavīparisaṁ tumhākaṁ cittaṇa tāvatimsasadisam upasaṁharatha upanetha allīyāpetha. Yatheva

1. Vibhāgadassanaṁ (Syā)

2. Suvaṇṇavirahitāpi (Ka)

3. Paṭivattesi (Syā)

4. Pahāresi (?)

tāvatimsā abhirūpā pāsādikā nīlādinānāvaṇṇā, evamime licchavīrājānopīti tāvatimshehi samake katvā passathāti attho.

Kasmā pana bhagavā anekasatehi suttehi cakkhādīnaṃ rūpādīsu nimittaggāhaṃ paṭisedhetvā idha mahantena ussāhena nimittaggāhe niyojetīti? Hitakāmatāya tesāṃ bhikkhūnaṃ yathā āyasmato nandassa hitakāmatāya saggasampattidassanatthaṃ. Tatra kira ekacce bhikkhū osannavīriyā, te sampattiyā palobhento “appamādena samaṇa dhammaṃ karontānaṃ evarūpā issariyasampatti sulabhā”ti samaṇadhamme ussāhajana natthaṃ āha. Atha vā nayidaṃ nimittaggāhe niyojanaṃ, kevalaṃ pana “dibbasampatti sadisā etesaṃ rājūnaṃ issariyasampatti”ti anupubbikathāya sampattikathanāṃ viya daṭṭhabbaṃ. Aniccalakkhaṇavibhāvanatthañcāpi evamāha. Na cirasseva hi sabbepime ajātasattussa vasena vināsaṃ pāpuṇissanti, atha nesaṃ rājjasirisampattiṃ disvā ṭhita bhikkhū “tathārūpāyapi nāma sirisampattiyā vināso paññāyissatī”ti aniccalakkhaṇaṃ bhāvetvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇissanti aniccalakkhaṇavibhāvanatthaṃ āha.

Adhivāsetūti ambapāliyaṃ nimantitabhāvaṃ ñatvāpi kasmā nimantentīti? Asadda hanatāya ca vattasīsenā ca. Sā hi dhuttā itthī animantetvāpi “nimantesin”ti vadeyyāti tesāṃ ahosi. Dhammaṃ sutvā gamanakāle ca nimantetvā gamanaṃ nāma manussānaṃ vattameva.

Licchavīvatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sīhasenāpativattukathāvaṇṇanā

290. **Abhiññātāti**¹ ñātā paññātā pākaṭā. **Santhāgāreti** mahājanassa santhambhanāgāre vissamanatthāya kate agāre. Sā kira santhāgārasālā nagaramajjhe ahosi, catūsu dvāresu ṭhitānaṃ paññāyati, catūhi disāhi āgatamanussā paṭhamaṃ tattha vissamitvā pacchā attano attano phāsukaṭṭhānaṃ gacchanti. Rājakulānaṃ rājjakiccasantharaṇatthaṃ²

1. Am-Ṭṭha 3. 208 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Rājjakiccasandharaṇatthaṃ (Ka)

kataṃ agārantipi vadantiyeva. Tattha hi nisīditvā licchavīrājāno rajjakiccaṃ santha ranti¹ karonti vicārenti. **Sannisinna**ti tesaṃ nisīdanatthaṃyeva² paññattesu mahāraha paccattharaṇesu samussitasetacchattesu āsanesu sannisinna. **Anekapariyāyena buddhassa vaṇṇaṃ bhāsanti** rājakulakiccañceva lokatthakiriyañca vicāretvā anekehi kāraṇehi buddhassa vaṇṇaṃ bhāsanti. Paṇḍita hi te rājāno saddhāsampannā sotāpannāpi sakadāgāminopi anāgāminopi ariyasāvaka, te sabbepi lokiyajaṭaṃ bhinditvā buddhā dīnaṃ tiṇṇaṃ ratanānaṃ bhāsanti.

Tattha tividho buddhavaṇṇo nāma cariyavaṇṇo sarīravaṇṇo guṇavaṇṇoti. Tatime rājāno cariyāya vaṇṇaṃ ārabhiṃsu—“dukkaraṃ vata kataṃ sammāsambu ddhena kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samatiṃsa pāramiyo pūrentena ñātattacariyaṃ lokattha cariyaṃ buddhatthacariyaṃ matthakaṃ pāpetvā pañcamahāpariccāge pariccajantenā”ti aḍḍhacchakkehi jātakasatehi buddhavaṇṇaṃ kathentā tusitabhavanaṃ pāpetvā ṭhapa yiṃsu. Dhammassa vaṇṇaṃ bhāsantā panete “bhagavatā dhammo desito, nikāyato pañca nikāyā honti, piṭakato tiṇi piṭakāni, aṅgato nava aṅgāni, khandhato caturāsītiddhammakhandhasahassāni”ti koṭṭhāsavasena dhammaguṇaṃ kathayiṃsu. Saṃghassa vaṇṇaṃ bhāsantā “satthu dhammadesanaṃ sutvā paṭiladdhasaddhā kulaputtā bhogakkhandhañceva ñātiparivaṭṭaṇca pahāya setacchatta-uparajjasenāpatiseṭṭhibhaṇḍagārikaṭṭhānantarādīni agaṇayitvā nikkhamma satthu varasāsane pabbajanti, setacchattaṃ pahāya pabba jitānaṃ bhaddiyamahārājamahākappinapukkusāti-ādirājpabbajitānaṃyeva buddhakāle asīti sahassāni ahesuṃ, anekakoṭṭidhanaṃ pahāya pabbajitānaṃ pana yasakulaputtasōṇa seṭṭhiputtaraṭṭhapālaputtādīnaṃ paricchedo natthi, evarūpā ca evarūpā kulaputtā satthu sāsane pabbajanti”ti pabbajjāsāṅkhepavasena saṃghaguṇaṃ kathayiṃsu.

Sīho senāpatīti evaṃnāmako senāya adhipati. Vesāliyañhi satta sahassāni satta satāni satta ca rājāno, te sabbepi sannipatitvā sabbesaṃ manāṃ gahetvā “raṭṭhaṃ vicāretuṃ samatthaṃ ekaṃ vicinathā”ti vicinantā sīharājakumāraṃ disvā “ayaṃ sakkhissati”ti sanniṭṭhānaṃ katvā

1. Santhārenti (Syā)

2. Nisīdanatthaṃ passeva (Ka)

tassa rattamaṇivaṇṇakambalapariyonaddham senāpaticchattam adamsu. Tam sandhāya vuttam “siho senāpati”ti. **Nigaṇṭhasāvako**ti nigaṇṭhassa nāṭaputtassa paccayadāyako upaṭṭhāko. Jambudīpatalasmiṇhi tayo janā nigaṇṭhānam aggupaṭṭhākā—nālandāyam upāli gahapati, kapilapure vappo sakko, vesāliyam ayaṃ siho senāpati. **Nisinno hoti**ti sesarājūnampi parisāya antare¹ āsanāni paññāpayimsu, sīhassa pana majjhe ṭhāneti tasmiṃ paññatte mahārahe rājāsane nisinno hoti. **Nissamsayanti** nibbicikiccham addhā ekaṃsena. Na hete yassa vā tassa vā appesakkhassa evaṃ anekasatehi kāraṇehi vaṇṇam bhāsanti.

Yena nigaṇṭho nāṭaputto tenupasaṅkamīti nigaṇṭho kira nāṭaputto “sacāyam siho kassacideva samaṇassa gotamassa vaṇṇam kathentassa sutvā samaṇam gotamam dassanāya upasaṅkamissati, mayham parihāni bhavissati”ti cintetvā paṭhamataramyeva sīham senāpatim etadavoca “senāpati imasmiṃ loke ‘aham buddho aham buddho’ti bahū vadanti, sace tvaṃ kañci dassanāya upasaṅkamitukāmo ahosi, maṃ puccheyyāsi, aham te yuttaṭṭhānaññeva pesessāmi, ayuttaṭṭhānato nivāressāmi”ti. So tam katham anussaritvā “sace maṃ pesessati, gamissāmi. No ce, na gamissāmi”ti cintetvā yena nigaṇṭho nāṭa putto tenupasaṅkami.

Athassa vacanam sutvā nigaṇṭho mahāpabbatena viya balavasokena otthaṭo “yattha dānissāham gamanam na icchāmi, tattheva gantukāmo jāto, hatohamasmī”ti anattamano hutvā “paṭibāhanupāyamassa karissāmi”ti cintetvā “**kiṃ pana tvaṃ**”ti-ādimāha. Evaṃ vadanto carantam goṇam tuṇḍe paharanto viya jalamānam paḍīpam nibbāpento viya bhattabharitam pattam nikujjanto viya ca sīhassa uppannam pītim vināsesi. **Gamikābhisāṅkhāro**ti² hatthiyānādīnam yojāpanagandhamālādiggahaṇavasena pavatto payogo. **So paṭippassambhī**ti so vūpasanto.

Dutiyampi khoti dutiyavārampi. Imasmiṃca vāre buddhassa vaṇṇam bhāsantā tusitabhavanato paṭṭhāya yāva mahābodhipallāṅkā dasabalassa heṭṭhā

1. Aggantare (Syā)

2. Gamiyābhisāṅkhāro (Syā)

pādatalehi upari kesaggehi paricchinditvā dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇa-asīti-anubyañjanabyāmapabhāvasena sarīravaṇṇaṃ kathayimṃsu.

Dhammassa vaṇṇaṃ bhāsantā “ekapadepe ekabyañjanepi avakkhalitaṃ nāma natthī”ti sukathitavaseneva dhammaguṇaṃ kathayimṃsu. Saṃghassa vaṇṇaṃ bhāsantā “evarūpaṃ yasaṣirivibhavaṃ pahāya satthu sāsane pabbajitā na kosajjapakatikā honti, terasasu pana dhutaguṇesu paripūrakārino hutvā sattasu anupassanāsu kammaṃ karonti, aṭṭhatimṃsa ārammaṇa vibhattiyo vaḷañjenti”ti paṭipadāvasena saṃghaguṇe kathayimṃsu.

Tatiyavāre pana buddhassa vaṇṇaṃ bhāsamānā “itipi so bhagavā”ti suttantapariyāyeneva buddhaguṇe kathayimṃsu, “svākkhāto bhagavatā dhammo”ti-ādinā suttanta pariyāyeneva dhammaguṇe, “suppaṭipanno bhagavato sāvakasaṃgho”ti-ādinā suttantapariyāyeneva saṃghaguṇe ca kathayimṃsu. Tato sīho cintesi “imesaṃ licchavīrājakulānaṃ tatiyadivasato paṭṭhāya buddhadhammasaṃghaguṇe kathentānaṃ mukhaṃ nappahoti, addhā anomaguṇasamannāgato so bhagavā, imaṃ dāni uppannaṃ pītiṃ avijahitvā ahaṃ ajja sammāsambuddhaṃ passissāmī”ti. Athassa “kiṃ hi me karissanti nigaṇṭhā”ti vitakko udapādi. Tattha **kiṃ hi me karissanti**ti kiṃ nāma mayhaṃ nigaṇṭhā karissanti. **Apalokitā vā anupalokitā vā**ti āpucchitā vā anāpucchitā vā. Na hi me te āpucchitā yānavāhanasampatti-issariyayasavisesaṃ dassanti, nāpi anāpucchitā māressanti¹, aphalaṃ etesaṃ āpucchānanti adhippāyo.

Divā divassāti divassa divā majjhanhike atikkantamatte. **Vesāliyā niyyāsīti** yathā hi gimhakāle deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otaritvā thokameva gantvā tiṭṭhati nappavattati, evaṃ sīhassa paṭhamadivase “dasabalaṃ passissāmī”ti uppannāya pītiyā nigaṇṭhena paṭibāhitakālo, yathā dutiyadivase deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otaritvā thokaṃ gantvā vālikāpuñjaṃ paharitvā appavattaṃ hoti, evaṃ sīhassa dutiyadivase “dasabalaṃ passissāmī”ti uppannāya pītiyā nigaṇṭhena paṭibāhitakālo, yathā tatiyadivase deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otaritvā purāṇapaṇṇasukkhadaṇḍakanaḷakavacarādīni parikaḍḍhantaṃ vālikāpuñjaṃ bhinditvā

1. Karissanti (Syā), harissanti (Am-Ṭṭha 3. 211 piṭṭhe)

samuddaninnameva hoti, evaṃ sīho tatiyadivase tiṇṇaṃ vatthūnaṃ guṇakathaṃ sutvā uppannepītipāmojje “aphalā nigaṇṭhā, nipphalā nigaṇṭhā, kiṃ me ime karissanti, gamissā maḥaṃ satthu santikaṃ”ti gamaṇaṃ abhinīharitvā vesāliyā niyyāsi. Niyyanto ca “cirassāhaṃ dasabalassa santikaṃ gantukāmo jāto, na kho pana me yuttaṃ aññātaka vesena gantun”ti “ye keci dasabalassa santikaṃ gantukāmā, sabbe nikkhamantū”ti ghosanaṃ kāretvā pañca rathasatāni yoṇāpetvā uttamarathe tṭhito tehi ceva pañcahi ratha satehi mahatiyā ca parisāya parivuto gandhapupphacuṇṇavāsādīni gāhāpetvā niyyāsi.

Yena bhagavā tenupasaṅkamīti ārāmaṃ pavisanto dūratova asīti-anubyañjana byāmapabbhādvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni chabbaṇṇā ghanabuddharasmiyo disvā “evarūpaṃ nāma purisaṃ evaṃ āsanne vasantaṃ ettakaṃ kālaṃ nāddasaṃ, vañcito vatamhi, alābhā vata me”ti cintetvā mahānidhiṃ disvā daliddapuriso viya sañjātapīti pāmojjo yena bhagavā tenupasaṅkami. **Dhammassa cānudhammaṃ byākarontīti** bhotā gotamena vuttakāraṇassa anukāraṇaṃ kathenti. Kāraṇavacano hettha **dhamma**-saddo “hetumhi nāṇaṃ dhammapaṭisambhidā”ti-ādīsu¹ viya. **Kāraṇanti** cettha tathāpavattassa saddassa attho adhippeto tassa pavattihetubhāvato. Atthappayutto hi saddappayogo. **Anukāraṇanti** ca so² evaṃ parehi tathā vuccamāno. **Sahadhammiko vādānuvādoti** parehi vuttakāraṇena sakāraṇo hutvā tumbhakaṃ vādo vā tato paraṃ tassa anuvādo vā koci appamattakopi viññūhi garahitabbaṃ tṭhānaṃ kāraṇaṃ na āgacchati. Idaṃ vuttaṃ hoti—kiṃ sabbākāraṇaṃ tava vāde gārayhakāraṇaṃ natthīti. **Anabbhakkhātukāmāti** na abhūtena vattukāmā.

291-292. **Atthi sīha pariyāyoti-ādīnaṃ attho verañjakaṇḍe**³ āgatanayeneva veditabbo. **Paramena assāsenāti** caturmaggaṭupphalasaṅkhātena uttama-assāsenā. **Assā sāya dhammaṃ desetīti** assāsanatthāya santhambhanatthāya dhammaṃ deseti. Iti bhagavā atṭhahaṅgehi sīhasenāpatissa dhammaṃ deseti.

1. Abhi 2. 307 piṭṭhe.

2. Yo (Ka)

3. Vi-Tṭha 1. 103 piṭṭhe.

293. **Anuviccakāraṇti** anuviditvā cintetvā tulayitvā kātabbāṃ karohīti vuttaṃ hoti. **Sādhū hotīti** sundaro hoti. Tumhādisasmiñhi maṃ disvā maṃ saraṇaṃ gacchante nigaṇṭhaṃ disvā nigaṇṭhaṃ saraṇaṃ gacchante “kiṃ ayaṃ sīho diṭṭhadiṭṭhameva saraṇaṃ gacchatī”ti garahā uppajjati, tasmā anuviccakāro tumhādisānaṃ sādhuṃ dasseti. **Paṭākāṃ parihareyyunti** te kira evarūpaṃ sāvakaṃ labhitvā “asuko nāma rājā vā rājamahāmatto vā seṭṭhi vā amhākaṃ saraṇaṃ gato sāvako jāto”ti paṭākāṃ ukkhipitvā nagare ghosentā āhiṇḍanti. Kasmā? “Evaṃ no mahantabhāvo āvi bhavissatī”ti ca, sace panassa “kimahaṃ ete saraṇaṃ gato”ti vipphaṇṣāro uppajjeyya, tampi so “etesāṃ me saraṇagatabhāvaṃ bahū jānanti, dukkaraṃ dāni paṇinivattitun”ti vinodetvā na paṭikka missatīti ca. Tenāha “paṭākāṃ parihareyyun”ti. **Opānabhūtaṇti** paṭiyatta-udapāno viya ṭhitaṃ. **Kulaṇti** tava nivesanaṃ. **Dātabbāṃ maññeyyāsīti** pubbepe dasapi vīsatiṃ saṭṭhiṃ jane āgate disvā natthīti avatvā desi, idāni maṃ saraṇaṃ gatakāraṇamatteneva mā imesaṃ deyyadhammaṃ upacchindittha, sampattānañhi dātabbamevāti ovadati. **Sutaṃ me taṃ bhanteti** kuto suta? Nigaṇṭhānaṃ santikā. Te kira kulagharesu evaṃ pakāsenti “mayaṃ yassa kassaci sampattassa dātabbanti vadāma, samaṇo pana gotamo 'mayhameva dānaṃ dātabbāṃ -pa- na aññesaṃ sāvakaṇaṃ dinnāṃ mahapphala'nti evaṃ vadatī”ti. Taṃ sandhāya ayaṃ “sutaṃ me taṃ”ti-ādimāha.

294. **Pavattamaṃsaṇti** pakatiyā pavattaṃ kappiyamaṃsaṃ, mūlaṃ gahetvā antarāpaṇe pariyesāhīti adhippāyo. **Sambahulā nigaṇṭhāti** pañcasatamattā nigaṇṭhā. **Thūlaṃ pasunti** thūlaṃ mahāsarīraṃ gokaṇṇamahimsasūkarasaṅkhātaṃ pasuṃ. **Uddissakatanti** attānaṃ uddisitvā kataṃ, māritanti attho. **Paṭiccakammanti** ettha kamma-saddo kammaśādhano atītakālikoti āha “attānaṃ paṭicca katan”ti. Nimittakammassetāṃ adhivacanaṃ “paṭicca kammaṃ phusatī”ti-ādīsu¹ viya. **Nimittakammassāti** nimittabhāvena laddhabbakammassa, na karaṇakārāpanavasena. **Paṭicca kammaṃ ettha atthīti** maṃsaṃ paṭiccakammaṃ yathā “buddhaṃ etassa atthīti buddho”ti. Atha vā paṭicca kammaṃ

1. Khu 5. 102 piṭṭhe Jātake.

phusatīti pāṭhaseso daṭṭhabbo, svāyaṃ etaṃ maṃsaṃ paṭicca taṃ
pāṇavadhakakammaṃ phusatīti attho. Tañhi akusalaṃ upaḍḍhaṃ dāyakassa,
upaḍḍhaṃ paṭiggāhakassa hotīti nesaṃ laddhi. **Upakaṇṇaketi** kaṇṇamūle.
Alanti paṭikkhepavacanāṃ, hotu kiṃ imināti attho. **Na ca pana teti** ete
āyasmantā dīgharattaṃ avaṇṇakāmā hutvā avaṇṇaṃ bhāsantāpi
abbhācikkhantā na jiridanti¹, abbhakkhānassa antaṃ na gacchantīti attho.
Atha vā lajjanatthe idaṃ **jiridanti** padaṃ daṭṭhabbaṃ, na lajjantīti attho.

Sīhasenāpativattthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Kappiyabhūmi-anujānanakathāvaṇṇanā

295. **Abhilāpamattanti** desanāmattaṃ. **Āmisakhādanatthāyāti** tattha
tattha chaḍḍitassa āmisassa khādanatthāya. **Anuppageyevāti** pātoyeva.
Oravasaddanti mahāsaddaṃ. **Taṃ pana avatvāpīti** andhakatṭhakathāyaṃ
vuttanayena avatvāpi. **Pi-saddena** tathā vacanampi anujānāti. **Aṭṭhakathāsu**
vuttanayenāti sesa-aṭṭhakathāsu vuttanayena. “Kappiyakuṭim karomā’ti vā,
‘kappiyakuṭi’ti vā vutte sādharmaṇalakkhaṇaṃ”ti sabba-aṭṭhakathāsu vutta-
ussāvanantikākuṭikaraṇalakkhaṇaṃ. **Cayanti** adhiṭṭhānaṃ. **Yato paṭṭhāyāti**
yato iṭṭhakato silato mattikāpiṇḍato vā paṭṭhāya. **Paṭhamiṭṭhakādīnaṃ hetṭhā**
na vaṭṭantiti bhittiyā paṭhamiṭṭhakādīnaṃ hetṭhā bhūmiyaṃ
patiṭṭhāpiyamānā iṭṭhakā dayo bhūmigatikattā “kappiyakuṭim karomā”ti
vatvā patiṭṭhāpetuṃ na vaṭṭanti. Yadi evaṃ bhūmiyaṃ nikhaṇitvā
patiṭṭhāpiyamānā thambhā kasmā tathā vatvā patiṭṭhāpetuṃ vaṭṭantīti āha
“**thambhā pana -pa- vaṭṭanti**”ti. **Samghasantakamevāti** vāsathāya kataṃ
samghikasenāsanāṃ sandhāya vadati. **Bhikkhusantakanti** vāsathāya eva
kataṃ bhikkhussa puggalikasenāsanāṃ. **Mukhasannidhīti** iminā
antovutthadukkaṭameva dīpitaṃ.

Kappiyabhūmi-anujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Na jīranti (Syā)

Keṇiyajaṭilavattthukathāvaṇṇanā

300. **Yena āpaṇaṃ tadavasariṭi-ādīsu āpaṇanti** ekassa nigamassetam adhivacanam. Tasmim kira nigame vīsati āpaṇamukhasahassāni vibhattāni ahesum. Iti so āpaṇānam ussannattā “āpaṇan”tveva saṅkham gato. Tassa pana nigamassa avidūre nadīṭire ghanacchāyo ramaṇīyabhūmibhāgo mahāvanasaṇḍo, tasmim bhagavā viharati. **Keṇiyoti** tassa nāman. **Jaṭiloti** āharimajaṭḍharo tāpaso. So kira brāhmaṇamahāsālo, dhanarakkhaṇatthāya pana tāpasapabbajjam samādāya rañño paṇṇākāraṃ datvā bhūmibhāgaṃ gahetvā tattha assamaṃ kāretvā pañcahi sakatasatehi vaṇijjam payojetvā kulasahassassa nissayo hutvā vasati. Assamepi cassa eko tālarukkho divase divase ekaṃ sovaṇṇamayam phalaṃ muñcatīti vadanti. So divā kāsāvāni dhāreti, jaṭā ca bandhati, rattim kāmasampattim anubhavati.

Pavattāroti¹ pavattayitāro, pāvacanavasena vattāroti attho. **Yesanti** yesam santakam. **Mantapadanti** mantasadde² bahikatvā raho bhāsitaḥṭṭhena mantā eva taṃtaṃatthapaṭipattihetutāya padanti mantapadam, vedavacanam³. **Gītanti** aṭṭhakādīhi dasahi poraṇabrāhmaṇehi udāttānudāttādisarasampattivasena sajjhāyitam. **Pavuttanti** pāvacanavasena aññesam vuttam, vācitantī attho. **Samihitanti** samupabyūḷham⁴ rāsikataṃ, iruvedayajuvedasāmaṇvedādivasena tatthāpi paccekam mantabrāhmaṇādivasena sajjhāyanavācākādivasena⁵ ca piṇḍam katvā ṭhapitanti attho. **Tadanugāyantīti** etarahi brāhmaṇā taṃ tehi pubbe gītaṃ anugāyanti anusajjhāyanti. **Tadanubhāsantīti** taṃ anubhāsanti, idaṃ purimasseva vevacanam. **Bhāsitaṃanubhāsantīti** tehi bhāsitaṃ sajjhāyitam anusajjhāyanti. **Vācitaṃanuvācentīti** tehi aññesam vācitaṃ anuvācenti. **Seyyathidanti** te katamehi attho. **Aṭṭhakoti-ādīni** tesam nāmāni. Te kira dibbacakkhu paribhaṇḍena yathākammūpagañāṇena sattānaṃ kammassakatādim

1. Dī-Ṭṭha 1. 244; Ma-Ṭṭha 3. 290; An-Ṭṭha 3. 65 piṭṭhādīsu taṭṭikāsu ca passitabban.

2. Suddhe (Syā), sudde (Majjhimaṇṇāsake Caṅkīsuttaṭṭikāyaṃ)

3. Vedavacanam (Syā) 4. Samupabbuḷam (Syā) 5. Ajjhāyānuvācākādivasena (Syā)

pubbenivāsañāṇena atītakappe brāhmaṇānaṃ mantajjhenavidhiṃca oloketvā parūpa ghātaṃ akatvā kassapasammāsambuddhassa bhagavato vaṭṭasannissitena vacanena saha saṃsanditvā mante ganthesuṃ. Aparāpare pana okkākarājakālādīsu uppannabrāhmaṇā pāṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā buddhavacanena saddhiṃ viruddhe akaṃsu. Rattibhojanaṃ ratti, tato uparatāti **rattūparatā**. Atikkante majjhanhike yāva sūriyatthaṅgamanā bhojanaṃ vikālabhojanaṃ nāma, tato viratatā **viratā vikālabhojanā**. Paṭiyādāpetvāti sappimadhusakkarādīhi ceva maricehi ca susaṅkhataṃ pānaṃ paṭiyādāpetvā.

“**Mahā kho keṇiya bhikkhusaṃgho**”ti kasmā bhagavā punappunaṃ paṭikkhipi? Titthiyānaṃ paṭikkhepapasannatāya. Titthiyā hi “aho vatāyaṃ appiccho, yo nimantiya mānopi na sādīyati”ti upanimantiyamānassa paṭikkhepe pasīdantīti keci, akāraṇaṅcetaṃ. Natthi buddhānaṃ paccayahetu evarūpaṃ kohaṇṇaṃ, ayaṃ pana aḍḍhatelasāni bhikkhu satāni disvā ettakānaṃyeva bhikkhaṃ paṭiyādessati, sveva selo brāhmaṇo tīhi purisa satehi saddhiṃ pabbajissati, ayuttaṃ kho pana navake aññato pesetvā imeheva saddhiṃ gantuṃ, ime vā aññato pesetvā navakehi saddhiṃ gantuṃ. Athāpi sabbeva gahetvā gamissāmi, bhikkhāhāro nappahossati. Tato bhikkhūsu piṇḍāya carantesu manussā ujjhāyissanti “cirassampi keṇiyo samaṇaṃ gotamaṃ nimantetvā yāpanamattaṃ dātuṃ nāsakkhi”ti, sayaṇca vippaṭisārī bhavissati. Paṭikkhepe pana kate “samaṇo gotamo punappunaṃ tvaṇca brāhmaṇesu abhippasanno'ti brāhmaṇānaṃ nāmaṃ gaṇhāti”ti cintetvā brāhmaṇepi nimantetukāmo bhavissati, tato brāhmaṇe pāṭiyekkaṃ nimantessati, te tena nimantitā bhikkhū hutvā bhuñjissanti, evamassa saddhā anurakkhitā bhavissatīti punappunaṃ paṭikkhipi. **Kiñcāpi kho bho gotamāti** iminā idaṃ dīpeti “bho gotama kiṃ jātaṃ, yadi ahaṃ brāhmaṇesu abhippasanno, adhivāsetu bhavaṃ gotamo, ahaṃ brāhmaṇānampi dātuṃ sakkomi tumhākampī”ti. **Thapetvā dhaññāphalarasanti** ettha taṇḍuladhovanodakampi dhaññārasoyevāti vadanti. **Anujānāmi bhikkhave ucchurasanti** ettha nikkasaṭo ucchuraso sattāhakālikoti veditabbaṃ.

Imāhi gāthāhī¹ imāhi keṇiyassa cittānukūlāhi gāthāhi. Tattha aggiparicariyaṃ vinā brāhmaṇānaṃ yaññābhāvato “**aggihuttamukhā yaññā**”ti vuttaṃ, aggihuttasetṭhā aggijuhanappadhānāti attho. Brāhmaṇā hi “aggimukhā devā”ti aggijuhanapubbakaṃ yaññaṃ vidahanti. Vede sajjhāyanteḥi paṭhamāṃ sajjhāyitabbato sāvittī “chandaso mukhan”ti vuttā, sāvittī vedassa pubbaṅgamāti attho taṃpubbakattā vedasavanassa². Manussānaṃ seṭṭhabhāvato rājā “mukhan”ti vutto. Ogāhantīnaṃ nadīnaṃ ādhāra bhāvato gantabbaṭṭhānabhāvena paṭisaraṇato ca sāgaro “mukhan”ti vutto. Candasaṃ yogena “ajja kattikā, ajja rohiṇī”ti saññāyanato nakkhattāni abhibhavitvā ālokakaraṇato nakkhattehi ativisesasommabhāvato³ ca “nakkhattānaṃ mukhaṃ cando”ti vuttaṃ. “Dīpasikhā aggijālā asanivicakkan”ti evamādīnaṃ tapantānaṃ vijjulatānaṃ aggattā ādicco “tapataṃ mukhan”ti vutto. Dakkhiṇeyyānaṃ pana aggattā visesena tasmīṃ samaye buddhappamukhaṃ saṃghaṃ sandhāya “puññaṃ ākaṅkhamānānaṃ, saṃgho ve yajataṃ mukhan”ti vuttaṃ. Tena saṃgho puññaṃ āyamukhaṃ aggadakkhiṇeyya bhāvenāti dasseti.

Keṇiyajaṭilavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Rojamallavatthukathāvaṇṇanā

301. Rojavatthumhi **vihāro**ti gandhakuṭṭim sandhāya āhaṃsu. **Ataramāno**ti aturanto, saṅikaṃ padappamāṇaṭṭhāne padaṃ nikkhipanto vattaṃ katvā susammaṭṭhaṃ muttādalasinuḍvārasantharasadisāṃ vālikaṃ avināsentoti attho. **Ālindanti** pamukhaṃ. **Ukkāsivāti** ukkāsitāsaddaṃ katvā. **Aggaḷanti** kavāṭaṃ. **Ākoṭehī**ti agganakhena īsakaṃ kuṇḍikachiddasamīpe koṭehīti vuttaṃ hoti. Dvāraṃ kira ati-upari amanussā, atihetṭhā tiracchānājātikā koṭenti, tathā akoṭetvā majjhe chiddasamīpe manussā koṭenti, idaṃ dvāraḷakavattanti dīpentā vadanti.

1. Ma-Ṭṭha 3. 278; Suttanipāta-Ṭṭha 2. 177 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Vedaṭṭhapanassa (Syā)

3. Savisesacārutarabhāvato (Syā)

vivari bhagavā dvāranti na bhagavā uṭṭhāya dvāraṃ vivari, vivaratūti¹ pana hatthaṃ pasāresi. Tato “bhagavā tumhehi anekāsu kappakoṭṭisu dānaṃ dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammaṃ katan”ti sayameva dvāraṃ vivaṭaṃ. Taṃ pana yasmā bhagavato manena vivaṭaṃ, tasmā “vivari bhagavā dvāran”ti vuttaṃ.

Rojamallavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Vuḍḍhapabbajitavattthukathāvaṇṇanā

303. Ātumāvatthumhi **aññataro vuḍḍhapabbajitoti** subhaddo nāma aññataro bhikkhu vuḍḍhakāle pabbajitattā “vuḍḍhapabbajito”ti vutto. **Dve dārakā**ti sāmaṇera bhūmiyaṃ ṭhitā dve puttā. **Nāliyāvāpakenā**ti nāliya ceva thavikāya ca. **Samharimsūti** yasmā manussā te dārake mañjubhāṇine paṭibhānavante disvā kāretukāmāpi akāretu kāmāpi kārentiyeva, katakāle ca “kiṃ gaṇhissatha tātā”ti pucchanti. Te vadanti “na amhākaṃ aññena kenaci attho, pitā pana no bhagavato āgatakāle yāgudānaṃ kātu kāmo”ti. Taṃ sutvā manussā aparigaṇetvā yaṃ te sakkonti harituṃ, sabbaṃ denti. Yampi na sakkonti, manussehi pesenti. Tasmā te dārakā bahū loṇampi telampi sappimpi taṇḍulampi khādanīyampi saṃharimsu.

Ātumāyaṃ viharatīti ātumaṃ nissāya viharati. **Bhusāgāreti** bhusamaye agārake. Tattha kira mahantaṃ palālapuñjaṃ abbhantarato palālaṃ nikkadḍhitvā sālāsadisāṃ pabbajitānaṃ vasanayoggaṭṭhānasadisāṃ kataṃ, tadā bhagavā tattha vasi. Atha bhagavati ātumaṃ āgantvā bhusāgārakaṃ pavitthe subhaddo sāyanhasamayaṃ gāma dvāraṃ gantvā manusse āmantesi “upāsakā nāhaṃ tumhākaṃ santikā aññaṃ kiñci paccāsīsāmi, mayhaṃ dārakehi ānītatelādīniyeva saṃghassa pahonti, hatthakamma mattaṃ me dethā”ti. Kiṃ bhante karomāti. “Idaṇcidaṇca gaṇhathā”ti sabbūpakaraṇāni gāhetvā vihare uddhanāni kāretvā ekaṃ kālakaṃ kāsavaṃ nivāsetvā tādiseva pārūpitvā “idaṃ karoṭha, idaṃ karoṭhā”ti sabbarattim vicārento satahassam vissajjetvā

1. Vivariyatūti (Syā, Ka) Am-Ṭṭha 3. 307 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

bhojjayāguṇca madhugolakaṇca paṭiyādāpesi. **Bhojjayāgu** nāma paṭhamam bhuñjitvā pātabbayāgu, tattha sappimadhuphāṇitamacchamaṁsapapphaphalarasādi yaṁkiñci khāda nīyaṁ nāma, sabbaṁ pavisati, kīlitukāmānaṁ sisamakḥhanayoggā hoti sugandhagandhā.

Atha bhagavā kālasseva sarīrapaṭijagganaṁ katvā bhikkhusaṁghaparivuto piṇḍāya carituṁ ātumaḡāmanagarābhimukho pāyāsi. Manussā tassa ārocesuṁ “bhagavā piṇḍāya ḡamaṁ pavisati, tayā kassa yāgu paṭiyādītā”ti. So yathānivatthapāruteheva tehi kāḷakakāsāvehi ekena hatthena dabbiṇca kaṭacchuṇca gahetvā brahmā viya dakkhiṇajāṇumaṇḍalaṁ bhūmiyaṁ paṭiṭṭhāpetvā vanditvā “paṭiggaṇhātu me bhante bhagavā yāguṇ”ti āha. Tena vuttaṁ “**atha kho so vuḍḍhapabbajito tassā rattiyā accayena bahutaraṁ yāguṁ paṭiyādāpetvā bhagavato upanāmesi**”ti. **Jānantāpi tathāgatā pucchantīti**-ādi vuttanayameva. **Kutāyanti** kuto ayaṁ. Sesamettha uttānameva.

304. **Dasabhāgaṁ datvāti** dasamabhāgaṁ datvā. Tenevāha “**dasa koṭṭhāse katvā eko koṭṭhāso bhūmisāmikānaṁ dātabbo**”ti.

Vuḍḍhapabbajitavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Catumahāpadesakathāvaṇṇanā

305. **Parimaddantāti** upaparikkhantā. Pattuṇṇadese sañjātavattham **pattuṇṇam**. Koseyyavisesoti hi abhidhānakose vuttaṁ. Cīnadese somāradese ca sañjātavatthāni **cīnasomārapaṭāni**. Pattuṇṇādīni tīṇi koseyyassa anulomāni pāṇakehi katasuttamayattā. **Iddhimayikaṁ** ehibhikkhūnaṁ puññiddhiyā nibbattacīvaraṁ. Taṁ khomādīnaṁ aññataraṁ hotīti tesameva anulomaṁ. Devatāhi dinnacīvaraṁ **devadattiyam**. Taṁ kapparukkhe nibbattaṁ jālinīdevakaññāya anuruddhattherassa dinnavatthasadisam. Tampi khomādīnaññeva anulomaṁ hoti tesu aññatarabhāvato. **Dve paṭā desanāmeneva vuttāti** tesam sarūpadassanaparametaṁ, nāññaṁ nivattanaparam pattuṇṇapaṭassapi desanāmeneva vuttattā. **Tumbāti**

bhājanāni. **Phalatumboti** lābu-ādi. **Udakatumboti** udakukkhīpanakakuṭako. **Kilañja cchattanti** veḷuvilīgehi vāyitvā katachattam. **Sambhinnarasanti** sammissitarasam. **Pānakam paṭiggahitam hotīti** ambapānādipānakam paṭiggahitam hoti, tam vikālepi kappati asambhinnarasattā. **Tena tadahupaṭiggahitena saddhinti** tena sattāhakālikena tadahupaṭiggahitena saddhim. Sesamettha suviññeyyameva.

Catumahāpadesakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhesajjakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Kathinakkhandhaka

Kathinānujānanakathāvaṇṇanā

306. Kathinakkhandhake sīsavasenāti padhānaṅgavasena. “**Kathinanti**¹ pañcāni saṁse antokaraṇasamatthatāya thiranti attho”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. “**So nesaṁ bhavissatī**”ti yujjātīti “so tumhākaṁ”ti avatvā “nesaṁ”ti vacanaṁ yujjati. **Ye atthatakathinā**ti na kevalaṁ tumhākameva, ye aññepi atthatakathinā, tesampi bhavissatīti attho. **Anāma ntetvā caraṇanti** cārittasikkhāpade vuttanayena anāpucchitvā kulesu caraṇaṁ. **Mataka cīvaranti** matassa santakaṁ cīvaraṁ. **Tatruppādena ābhatanti** vihārasantakena khetta vatthu-ādinā ānītaṁ.

Paṭhamapavāraṇāya pavāritāti idaṁ vassacchedaṁ akatvā vassaṁvutthabhāva sandassanatthaṁ vuttaṁ antarāyena appavāritānampi vutthavassānaṁ kathinatthāra sambhavato. Teneva “appavāritā vā”ti avatvā “chinnavassā vā pacchimikāya upagatā vā na labhantī”ti ettakameva vuttaṁ. **Aññasmiṁ vihāre vutthavassāpi na labhantī**ti nānā sīmāya aññasmiṁ vihāre vutthavassā imasmiṁ vihāre kathinatthāraṁ na labhantīti attho. **Khalimakkhitasātakoti** ahatavatthaṁ sandhāya vuttaṁ. **Dānakammavācāti** kathinadussa dānakammavācā. **Akātuṁ na labbhatī**ti iminā anādariyena akarontassa dukkaṭanti dīpeti. **Kammavācā pana ekāyeva vaṭṭatī**ti kathinatthārasātakassa dānakāle vuttā ekāyeva kammavācā vaṭṭatī. Puna tassa aññasmiṁ vatthe diyyamāne kammavācāya dātabbakiccaṁ natthi, apalokanameva alanti adhippāyo.

308. **Mahābhūmikanti** mahāvisayaṁ, catuvīsati-ākāravantatāya mahāvittthārikanti vuttaṁ hoti. **Pañcakanti** pañcakhaṇḍaṁ. Esa nayo sesesupi. **Paṭhamacimilikāti** kathina vatthato aññā attano pakaticimilikā. “**Kucchicimilikaṁ katvā sibbitamattenāti** thirajiṇṇānaṁ cimilikānaṁ ekato katvā sibbanassetāṁ adhivacanaṁ”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Mahāpaccariyaṁ**

1. Kathinanti (Syā)

kurundiyañca “vuttavacananidassanaṃ byañjane eva bhedo, atthe natthīti dassanattamaṃ katan”ti vadanti. **Piṭṭhi-anuvātāropanamattenā**ti dīghato anuvātassa āropanamattena. **Kucchi-anuvātāropanamattenā**ti puthulato anuvātassa āropanamattena. **Sāruppaṃ hotīti** samaṇasāruppaṃ hoti. **Rattinissaggiyenā**ti ratti-atikkantena.

Kathinānujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ādāyasattakādikathāvaṇṇanā

311. **Ayanti** āsāvachediko kathinuddhāro. **Idha na vuttoti** pāḷiyaṃ mātikāpada bhājane savanantikānantaraṃ na vutto. **Tatthāti** tasmīṃ sīmātikkantike kathinuddhāre. “Sīmātikkantiko nāma cīvarakālasīmātikkantiko”ti **kenaci** vuttaṃ. “Bahisīmāyaṃ cīvara kālasamayassa atikkantattā sīmātikkantiko”ti ayaṃ amhākaṃ khanti. Sahubbhāre “so katacīvaro”ti pāṭho dissati, evañca sati cīvarapalibodho paṭhamāṃ chiḷḷatīti viññāyati, idha pana parivārapāḷiyañca “dve palibodhā aṇḍhaṃ acarimaṃ chiḷḷantī”ti¹ vacanato taṃ na sameti, tasmā vīmaṃsitabbamettha kāraṇaṃ.

312. “Samādāyavāro ādāyavārasadiso, upasaggamattamettha viseso”ti **gaṇṭhi padesu** vuttaṃ. Keci pana “sabbaṃ attano parikkhāraṃ anavasesetvā pakkamanto 'samādāya pakkamatī'ti vuccatī”ti vadanti. Puna samādāyavārepi teyeva dassitāti sambandho. Vippakatacīvare pakkamanantikassa kathinuddhārassa asambhavato “**yathāsambhavan**”ti vuttaṃ. Pakkamanantiko hi kathinuddhāro niṭṭhitacīvarasseva vasena vutto “bhikkhu atthatakathino katacīvaraṃ ādāya pakkamatī”ti vuttattā, tasmā so vippakatacīvaro na sambhavatīti chaḷeva ubbhārā tattha dassitā.

Tatrāyaṃ ādito paṭṭhāya vāravibhāvanā—ādāyavārā satta, tathā samādāyavārāti dve sattakavārā, tato pakkamanantikam vajjetvā vippakatacīvarassa ādāyasamādāyavāravasena dve chakkavārā, tato

1. Vi 5. 310 piṭṭhe.

param niṭṭhānasanniṭṭhānanāsanantikānaṃ vasena tīṇi tikāni dassitāni. Tattha paṭhama ttikāṃ antosīmāyaṃ “paccessaṃ na paccessaṃ”ti imaṃ vidhiṃ anāmasitvā bahisīmāya meva “na paccessaṃ”ti pavattaṃ, tasmā pakkamanantikasīmātikkantikasa-ubbhārā tattha na yujjanti. Dutiyattikāṃ antosīmāyaṃ “na paccessaṃ”ti pavattaṃ. Tatiyattikāṃ **anadhiṭṭhi ta**-padena visesetvā pavattaṃ, atthato paṭhamattikena sameti. **Anadhiṭṭhitenā**ti ca “paccessaṃ na paccessaṃ”ti evaṃ anadhiṭṭhiteṇa, aniyamitenāti attho. Tatiyattikāna ntaraṃ catutthattikāṃ sambhavantaṃ antosīmāyaṃ “paccessaṃ”ti vacanavisesena sambha vati. Tathā ca yojjiyamānaṃ itarehi savanantikādīhi aviruddhaṃ hotīti catutthattikāṃ ahutvā chakkaṃ jātanti veditabbaṃ. Evaṃ tīṇi tikāni ekaṃ chakkañcāti paṭhamaṃ panna rasakaṃ veditabbaṃ.

316-320. Tato idameva pannarasakaṃ upasaggavisesena dutiyaṃ samādāyapanna rasakaṃ nāma kataṃ. Puna “vipakatacīvaraṃ ādāyā”ti tatiyaṃ pannarasakaṃ, “samā dāyā”ti catutthaṃ pannarasakaṃ dassitanti evaṃ cattāri pannarasakāni veditabbāni. Tattha paṭhamadutiyesu pannarasakesu sabbena sabbaṃ akatacīvaraṃ adhippettaṃ, itaresu dvīsu vipakatanti veditabbaṃ. Tato paraṃ “cīvarāsāya pakkamatī”ti-ādinā nayena niṭṭhānasanniṭṭhānanāsa-āsāvacchedikavasena eko vāroti idamekaṃ catukkaṃ jātāṃ, tasmā pubbe vuttāni tikāni āsāvacchedikāni tīṇi ca tikānīti etaṃ anāsāyadvādasakanti¹ veditabbaṃ. Tadanantare āsāyadvādasake kiñcāpi paṭhamaṃ dvādasakaṃ labbhati, tathāpi taṃ nibbisesanti tamekaṃ dvādasakaṃ avuttasiddhaṃ² katvā visesato dassetuṃ ādito paṭṭhāya “antosīmāyaṃ paccessaṃ”ti vuttaṃ. Taṃ dutiyacatukke “so bahisīmāgato suṇāti”ti-ādivacanassa tatiyacatukke savanantikādīnañca okāsakaraṇattanti veditabbaṃ. Idaṃ pana dvādasakaṃ anāsāyavasena pi labbhamānaṃ iminā avuttasiddhaṃ³ katvā na dassitanti veditabbaṃ. Evamettha dve dvādasakāni uddharitabbāni. Karaṇīyadvādasaka kepi yathā dassitaṃ anāsāyadvādasakaṃ avuttasiddhaṃ āsāyadvādasakañcāti dve dvādasakāni uddharitabbāni.

321-322. Yasmā disaṃgamikanavake “disaṃgamiko pakkamatī”ti vacaneneva “na paccessaṃ”ti idaṃ avuttasiddhameva, tasmā taṃ na vuttaṃ.

1. Āsāyadvādasakanti (Syā)

2. Vuttasiddhaṃ (Ka)

3. Vuttasiddhaṃ (Syā, Ka)

Ettāvatā ca āvāsapalibodhābhāvo dassito. **Cīvarapaṭivīsaṃ apavilāyamānoti** iminā cīvarapalibodhasamaṅgitamassa dasseti. Tattha **cīvarapaṭivīsaṃ** attano pattabbacīvara bhāgaṃ. **Apavilāyamānoti** ākaṅkhamāno. Tassa cīvaralābhe sati vassaṃvutthāvāse niṭṭhānasanniṭṭhānanāsanantikaṇaṃ vasena ekaṃ tikaṃ, tesameva vasena antarāmagge ekaṃ, gataṭṭhāne ekanti tiṇṇaṃ tikānaṃ vasena ekaṃ navakaṃ veditabbaṃ.

324. Tato paraṃ niṭṭhānasanniṭṭhānanāsanantikasīmātikkantikasa-
ubbhārānaṃ vasena phāsuvihārapaṇcakaṃ vuttaṃ. Sesamettha pālito
aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Ādāyasattakādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Kathinakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Cīvarakkhandhaka

Jīvakavatthukathāvaṇṇanā

329-330. Cīvarakkhandhake **kammavipākanti** kammajarogaṃ. **Samyamassāti** ānisaṃsassa, upayogatthe cetam̐ sāmivacanam̐.

Pajjotarājavatthukathādivaṇṇanā

334-336. **Vicchikassa jātoti** tassa kira mātuyā utusamaye sayanagatāya vicchiko nābhīpadesaṃ āruḷho, sā tassa samphassena gabbhaṃ gaṇhi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “vicchikassa jāto”ti. **Ussannadosoti**¹ sañcitapittādidoso².

Varayācanakathāvaṇṇanā

337. **Itarītareṇāti** itarena itarena. **Itara**-saddo pana aniyamavacano³ dvikkhattum̐ vuccamāno yaṃkiñci-saddehi samānattho hotīti vuttaṃ “appagghenapi mahagghenapi yena kenaci”ti. **Mahāpiṭṭhiyakojavanti** hatthipiṭṭhīsu attharitabbatāya mahāpiṭṭhiyanti laddhasamaññaṃ caturaṅgulapupphaṃ kojavam̐.

Kambalānujānanādikathāvaṇṇanā

340. **Upacāreti** susānassa āsanne padese. **Chaddetvā gatāti** kiñci avatvāyeva chaddetvā gatā. **So eva sāmīti** akatāya katikāya yena gahitaṃ, sova sāmī.

Cīvarapaṭiggāhakasammuti-ādikathāvaṇṇanā

342-343. **Dhuravihāraṭṭhāneti** viharadvārassa sammukhaṭṭhāne. **Vihāramajjhe yeva sammannitabbanti** sabbesaṃ jānanatthāya viharamajjheyeva nisinnehi sammanni tabbaṃ. **Tulābhūtoti** tulāsadiso. **Vaṇṇavaṇṇaṃ katvāti** sabbakoṭṭhāse agghato samake katvā. Tenevāha “**same paṭivīse ṭhapetvā**”ti. **Idanti** sāmaṇeraṇaṃ upaḍḍhapaṭivīsassa dānaṃ. **Phāṭikammanti**

1. Dosābhisannoti (Pāḷiyam) 2. Sañjātapittādidoso(Ka) 3. Yamaniyamavacano (Syā)

sammuñjanībandhanādihatthakammaṃ. **Ukkuṭṭhiṃ karontīti** mahāsaddaṃ karonti. **Samapaṭivīso dātabboti** karissāmāti yācantānaṃ paṭiññāmattepi samakoṭṭhāso dātabbo.

Cīvararajanakathā vaṇṇanā

344. **Rajanakumbhiyā majjhe ṭhapetvā**ti antorajanakumbhiyā majjhe ṭhapetvā evaṃ vaṭṭādhārake antorajanakumbhiyā pakkhitte majjhe udakaṃ tiṭṭhati, vaṭṭādhārakato bahi samantā antokumbhiyaṃ rajanacchalli. **Rajanaṃ pakkhipitunti** rajanacchallim pakkhipitum.

Ticīvarānujānanakathāvaṇṇanā

346. **Uddhaste aruṇeti** uggate aruṇasīse. **Nandimukhiyā**ti tuṭṭhamukhiyā.

Atirekacīvarādikathāvaṇṇanā

348. **Acchupeyyanti** paṭiṭṭhapeyyaṃ. **Hatavatthakānanti** kālātītavattthānaṃ. **Uddharitvā alliyāpanakhaṇḍanti** dubbalaṭṭhānaṃ apanetvā alliyāpanavattthakhaṇḍaṃ.

Visākhāvatthukathāvaṇṇanā

349-351. Visākhāvatthumhi **kallakāyā**ti akilantakāyā pītisomanassehi phuṭasarīrā. **Gatīti** ñāṇagati ñāṇādhigamo. **Abhisamparāyoti** ñāṇābhisamparāyo ñāṇasahito peccabhāvo.

Taṃ bhagavā byākarissatīti “so bhikkhu sotāpanno sakadāgāmī”ti-ādinā tassa taṃ ñāṇagatiṃ, tato paraṃ “niyato sambodhiparāyaṇo sakideva imaṃ lokaṃ āgantvā dukkha ssantaṃ karissatī”ti-ādinā¹ ñāṇābhisamparāyaṇa āvi karissati. **Sovaggikanti** saggasamvattanikaṃ. **Sokaṃ nudati** vinodetīti **sokanudaṃ**.

1. Sam 3. 311 piṭṭhe.

Nisīdanādi-anujānanakathāvaṇṇanā

353. **Dukkhaṃ supatīti** nānāvidhasupinaṃ passanto dukkhaṃ supati. **Dukkhaṃ paṭibujjhatīti** paṭibujjhantopi uttasitvā salomahaṃso dukkhaṃ paṭibujjhati.

Pacchimavikappanupagacīvarādikathāvaṇṇanā

359-362. **Aṭṭhapadacchannena pattamukhaṃ sibbitunti** aṭṭhapadaphalakākārena pattamukhe tattha tattha gabbhaṃ dassetvā sibbitum. **Aggaḷaguttiyeva pamāṇanti** imehi catūhi nakkhepakāraṇehi ṭhapentenapi aggaḷaguttivihāreyeva ṭhapetum vaṭṭatīti adhippāyo.

Samghikacīvaruppādakathāvaṇṇanā

363. **Pañca māseti** accantasam̐yoge upayogavacanāṃ. **Vaḍḍhiṃ payojetvā ṭhapita-upanikkhepatoti** vassāvāsikatthāya veyyāvaccakarehi vaḍḍhiṃ payojetvā ṭhapita upanikkhepato. **Tatruppādatoti** nāḷikera-ārāmāditatruppādato. “Vassāvāsikalābhavasena vā matakacīvaravasena vā tatruppādavasena vā aññena vā kenaci ākārena sam̐ghaṃ uddissa uppannacīvaraṃ, sabbaṃ tasseva atthatakathinassa pañca māse, anattkata kathinassa ekaṃ cīvaramāsaṃ pāpuṇāti”ti avisesato vatvāpi puna vassāvāsikalābhavasena uppanne labbhamānavisesaṃ dassetum “**yaṃ pana idan**”ti-ādi āradḍhaṃ. Tattha **idhāti** abhilāpamattametam̐. “Vassaṃvutthasam̐ghassa demā”ti vuttepi soyeva nayo. **Anattha takathinassapi pañca māse pāpuṇāti**ti vassāvāsikalābhavasena uppannattā anattkatakathi nassapi vutthavassassa pañca māse pāpuṇāti. **Kenaci** pana “idha-saddena niyamatattā”ti kāraṇaṃ vuttaṃ, taṃ akāraṇaṃ. Tathā hi idha-saddena aniyametvāpi “vassaṃvuttha sam̐ghassa demā”ti vā “vassāvāsikaṃ demā”ti vā antohemante vassāvāsikalābhavasena dinnam̐ cīvaraṃ anattkatakathinassapi vutthavassassa pañca māse pāpuṇāti, teneva parato aṭṭhasu mātikāsu “vassaṃvutthasam̐ghassa deti”ti imassa mātikāpadassa vinicchaye¹ “cīvaramāsaṃ patthāya yāva hemantassa pacchimo divaso, tāva

1. Vi-Ṭṭha 3. 425 piṭṭhe.

vassāvāsikaṃ demāti vutte kathinaṃ atthataṃ vā hotu anattataṃ vā, atītavassaṃvutthāna meva pāpuṇāti”ti vuttaṃ. **Tato paranti** pañcamāsato paraṃ, gimhānassa paṭhamadivasato paṭṭhāyāti attaho.

“Kasmā? Piṭṭhisamaye uppannattā”ti idaṃ “udāhu anāgatavasse”ti imassā nantaraṃ daṭṭhabbaṃ. Gimhānassa paṭhamadivasato paṭṭhāya uppannameva hi piṭṭhi samaye uppannattā “kiṃ atītavasse idaṃ vassāvāsikaṃ”ti-ādinaṃ pucchitabbaṃ, teneva paratopi vakkhati “gimhānaṃ paṭhamadivasato paṭṭhāya vutte pana mātikā āropetabbā 'atītavassāvāsassa pañca māsā atikkantā, anāgato cātumāsaccayena bhavissati, kataravassā vāsassa desī'ti. Sace 'atītavassaṃvutthānaṃ dammī'ti vadati, taṃantovassaṃvutthānameva pāpuṇāti”ti¹. Potthakesu pana “anattatakathinassapi pañca māsē pāpuṇāti”ti imassā nantaraṃ “kasmā? Piṭṭhisamaye uppannattā”ti idaṃ likhanti, taṃ na yujjati. Na hi piṭṭhi samaye uppannaṃ sandhāya “anattatakathinassapi pañca māsē pāpuṇāti”ti vuttaṃ, na ca piṭṭhisamaye uppannaṃ vutthavassasseva pāpuṇāti, sammukhībhūtānaṃ sabbesaṃ pāpuṇāti, teneva parato vakkhati “asukavihāre vassaṃvutthasaṃghassāti vadati, tatra vassaṃvutthānameva yāva kathinassubbhārā pāpuṇāti. Sace pana gimhānaṃ paṭhama divasato paṭṭhāya evaṃ vadati, tatra sammukhībhūtānaṃ sabbesaṃ pāpuṇāti. Kasmā? Piṭṭhisamaye uppannattā”ti².

Ṭhitikā pana na tiṭṭhatīti ettha aṭṭhitāya ṭhitikāya puna aññasmiṃ cīvare uppanne sace eko bhikkhu āgacchati, majjhe chinditvā dvīhipi gahetabbaṃ. Ṭhitāya pana ṭhitikāya puna aññasmiṃ cīvare uppanne sace navakataro āgacchati, ṭhitikā heṭṭhā gacchati. Sace vuḍḍhataro āgacchati, ṭhitikā uddhamārohati. Atha añño natthi, puna attano pāpetvā gahetabbaṃ. **Duggahitāni hontī**ti ettha saṃghikāneva hontīti adhippāyo. **Gahitameva nāmāti** “imassa idaṃ pattan”ti kiñcāpi na veditaṃ, te pana bhāgā atthato tesāṃ pattā yevāti adhippāyo. **Itovāti** therānaṃ dātabbatoyeva.

Saṃghikacīvaruppādakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi-Ṭṭha 3. 425 piṭṭhe.

2. Vi-Ṭṭha 3. 424 piṭṭhe.

Upanandasakyaputtavatthukathāvaṇṇanā

364. **Sattāhavārena aruṇameva uṭṭhāpetīti** etaṃ vacanamattameva ekasmiṃ vihare sattāhakiccābhāvato. **Idanti** ekādhippāyadānaṃ. **Nānālābhehīti**—ādīsu nānā visum visum lābho etesūti nānālābhā, dve viharā, tehi **nānālābhehi**. Nānā visum visum pākārā dīhi paricchinnō upacāro etesanti nānūpacārā, tehi **nānūpacārehi**. **Ekasīmavihārehīti** ekūpacārasīmāyaṃ dvīhi viharehi.

Gilānavatthukathāvaṇṇanā

365. **Palipannoti** nimuggo, makkhitoti attho. **Uccāretvāti** ukkhipitvā. **Samānā cariyakoti** ettha sacepi ekassa ācariyassa eko antevāsiko hoti, eko saddhivihāriko, etepi aññamaññaṃ samānācariyakā evāti vadanti.

366. **Bhesajjaṃ yojetum asamattho hotīti** vejjena “idañcidañca bhesajjaṃ gahetvā iminā yojetvā dātabban”ti vutte tathā kātum asamatthoti attho. **Nīhātunti** nīharitum, chaḍḍetunti attho.

Matasantakakathāvaṇṇanā

367-369. **Bhikkhussa kālakateti** ettha **kālakata**—saddo bhāvasāadhanoti āha “kālakiriyāyā”ti. **Tattha tattha saṃghassāti** tasmim tasmim vihare saṃghassa.

Samghe bhinne cīvaruppādakathāvaṇṇanā

376. **Yattha pana dakkhiṇodakaṃ pamāṇanti** bhikkhū yasmim raṭṭhe dakkhiṇo dakpaṭiggahaṇamattenapi deyyadhammassa sāmīno hontīti adhippāyo. **Parasamuddeti** jambudīpe.

378. **Matakacīvaraṃ adhiṭṭhātīti** ettha maggaṃ gacchanto tassa kālakiriyaṃ sutvā avihāraṭṭhāne ce dvādasaratanabbhantare aññesaṃ bhikkhūnaṃ abhāvaṃ ñatvā “idaṃ cīvaraṃ mayhaṃ pāpuṇātī”ti adhiṭṭhāti, svādhiṭṭhitam.

Aṭṭhacīvaramātikākathāvaṇṇanā

379. **Puggalādhiṭṭhānanayena vuttanti** “sīmāya dānan”ti-ādinā vattabbe “sīmāya deti”ti-ādi puggalādhiṭṭhānanayena vuttaṃ. **Parikkhepārahattānena paricchinnā**ti iminā aparikkhittassa vihārassa dhuvasannipātattānādito paṭhamaleḍḍupātassa anto upacārasī māti dasseti. Idāni dutiyaleḍḍupātassa antopi upacārasīmāyevāti dassetuṃ “**apicā**”ti-ādi āraddham. Dhuvasannipātattānampi pariyaṇtagatameva gahetabbari. Bhikkhunīnaṃ āramappavesanasenāsanāpucchanādi parivāsamānattārocanavassacchedanissayasenāsanaggāhādi vidhānanti idaṃ sabbari imissāyeva upacārasīmāya vasena veditabbari. Lābhatthāya ṭhapitasīmā **lābhasīmā**. Samānasamvāsa-avippavāsaśīmāsu dinnassa idaṃ nānattham—“avippavāsaśīmāya dammī”ti dinnam gāmatṭhānaṃ na pāpuṇāti. Kasmā? “Ṭhapetvā gāmañca gāmūpacārañcā”ti vuttattā. “Samānasamvāsakasīmāya dammī”ti dinnam pana gāme ṭhitānampi pāpuṇātīti.

Buddhādhivutthoti buddhena bhagavatā adhivuttho. **Ekasminti** ekasmiṃ vihāre. **Pākavattanti** dānavattam¹. **Vattatīti** pavattati. **Paṃsukūlikānampi vattatīti** “tuyham demā”ti avatvā “bhikkhūnam dema, therānam demā”ti vuttattā paṃsukūlikānaṃ vattati. **Vicāritamevāti** upāhanatthavikādīnamatthāya vicāritameva.

Upaḍḍham dātabbanti yaṃ ubhato saṃghassa dinnam, tato upaḍḍham bhikkhūnam, upaḍḍham bhikkhunīnam dātabbari. Sacepi eko bhikkhu hoti ekā vā bhikkhunī, antamaso anupasampannassapi upaḍḍhameva dātabbari. “**Bhikkhusaṃghassa ca bhikkhunīnañca tuyhañcā**”ti vutte pana puggalo **visum na labhatīti** idaṃ aṭṭhakathā pamāṇeneva gahetabbari. Na hettha visesakāraṇam upalabbhati. Tathā hi “ubhato saṃghassa ca tuyhañca dammī”ti vutte sāmāññavisesavacanehi saṅgahitattā yathā puggalo visum labhati, evamidhāpi “bhikkhusaṃghassa ca tuyhañcā”ti sāmāññavisesavacanasabbhāvato bhavitabbameva visum puggalapaṭivīsenāti viññāyati, tasmā aṭṭhakathāvacanamevettha pamāṇam. **Pāpuṇanatṭhānato ekameva labhatīti** attano vassaggena pattattānato

1. Pākavattanti dānavattam (Syā)

ekameva koṭṭhāsaṃ labhati. Tattha kāraṇamāha “**kasmā?**
Bhikkhusaṃghaggahaṇena gahitattā”ti, bhikkhusaṃghaggahaṇeneva
 puggalassapi gahitattāti adhippāyo. **Bhikkhu saṃghassa**¹ **harāti vuttepi**
haritabbanti īdisaṃ gihiveyyāvaccamaṃ na hotīti katvā vuttaṃ.

Lakkhaṇaññū vadantīti idaṃ sanniṭṭhānavacanamaṃ, aṭṭhakathāsu
 anāgatattā pana evaṃ vuttaṃ. **Bahi upacārasīmāyaṃ -pa- sabbesaṃ**
pāpuṇātīti yattha katthaci vuttha vassānaṃ sabbesaṃ pāpuṇātīti adhippāyo.
 Teneva **mātikāṭṭhakathāyampi**² “sace pana bahi-upacārasīmāyaṃ ṭhito
 'vassaṃvutthasaṃghassa'ti vadati, yattha katthaci vuttha vassānaṃ sabbesaṃ
 sampattānaṃ pāpuṇātī”ti vuttaṃ. **Gaṇṭhipadesu** pana “vassāvāsassa
 ananurūpe padese ṭhatvā vuttattā vassaṃvutthānaṃ avutthānañca sabbesaṃ
 pāpuṇātī”ti vuttaṃ, taṃ na gahetabbaṃ. Na hi “vassaṃvutthasaṃghassa
 dammī”ti vutte avuttha vassānaṃ pāpuṇātī. **Evaṃ vadatī**
 “vassaṃvutthasaṃghassa dammī”ti vadati. **Uddesaṃ gahetuṃ āgatoti** tassa
 santike uddesaṃ agahitapubbassapi uddesaṃ gaṇhi ssāmīti āgatakālate
 paṭṭhāya antevāsikabhāvūpagamanato vuttaṃ. Sesamettha suviññeyya meva.

Aṭṭhacīvaramātikākathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Cīvarakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Bhikkhaṃ saṃghassa (Aṭṭhakathāyaṃ)

2. Kaṅkhā-Ṭṭha 162 piṭṭhe.

9. Campeyyakkhandhaka

Kassapagottabhikkhuvatthukathāvaṇṇanā

380. Campeyyakkhandhake **campāyanti** evaṃnāmake nagare. Tassa hi nagarassa ārāmapokkharāṇī-ādīsu tesu tesu ṭhānesu campakarukkhāva ussannā ahesuṃ, tasmā “campā”ti saṅkham agamāsi. **Gaggarāya pokkharāṇiyā** tīreti tassa campānagarassa avidūre gaggarāya nāma rājamahesiyā khaṇitattā “gaggarā”ti laddhavohārā pokkharāṇī atthi, tassā tīre samantato nīlādipaṇcavaṇṇakusumapaṭimaṇḍitaṃ mahantaṃ campaka vanaṃ, tasmim bhagavā kusumagandhasugandhe campakavane viharati. Taṃ sandhāya “gaggarāya pokkharāṇiyā tīre”ti vuttaṃ. **Tantibaddhoti tanti** vuccati byāpāro, tattha baddho pasuto ussukkaṃ āpannoti attho, tasmim āvāse akataṃ senāsanaṃ karoti, jiṇṇaṃ paṭisaṅkharoti, kate issaro hotīti adhippāyo. Tenāha “**tasmim āvāse kattabbattā tantipaṭi baddho**”ti, kattabbakamme ussāhamāpannoti attho.

Ñattivipannakammādikathāvaṇṇanā

385-387. **Paṭikkosantesūti** nivārentesu. **Hāpanaṃ vā aññathā karaṇaṃ vā natthīti** ñattikammassa ekāya eva ñattiyā kattabbattā tato hāpanaṃ na sambhavati, anussāvanāya abhāvato pacchā ñattiṭhapanavasena dvīhi ñattihi karaṇavasena ca aññathā karaṇaṃ natthi.

Catuvaggakaraṇādikathāvaṇṇanā

389. Ukkhepanīyakammakato **kammanānāsamvāsako**, ukkhittānuvattako **laddhi nānāsamvāsako**.

Dvenissāraṇādikathāvaṇṇanā

395. **Appatto nissāraṇanti** ettha **nissāraṇakammaṃ** nāma kuladūsakānaññeva anuññātaṃ, ayaṇca “bālo hoti abyatto”ti-ādina niddiṭṭho kuladūsako na hoti, tasmā “appatto”ti

vutto. Yadi evaṃ katham sunissārito hotīti? Bāla-abyattatādiyuttassapi kammakkha ndhake “ākaṅkhamāno saṅgho pabbājanīyakammaṃ kareyyā”¹ti¹ vuttattā. Tenevāha “**tañcesa -pa- tasmā sunissārito hotī**”ti. Tattha **tanti** pabbājanīyakammaṃ. **Esoti** “bālo”ti-ādinā niddiṭṭho. **Āveṇikena lakkhaṇenā**ti pabbājanīyakammasa āveṇikabhūtena kuladūsakabhāvalakkhaṇena.

Tañce saṅgho nissāreti, sunissāritoti ettha adhippetassa pabbājanīyakammasa vasena attham dassetvā idāni yadi “tañce saṅgho nissāreti”ti tajjanīyādikammavasena nissāraṇā adhippetā, tadā nissāraṇam sampattoyeva tajjanīyādivasena sunissāritoti byatirekamukhena attham dassetuṃ puna “**tañce saṅgho nissāreti**”ti ulliṅgetvā attho kathito. Natthi etassa apadānam avakhaṇḍanam āpattipariyantoti **anapadāno. Ekekenapi aṅgena nissāraṇā anuññātā**ti kammakkhandhake anuññātā. Sesamettha pālito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Dvenissāraṇādikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Campeyyakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Kosambakakkhandhaka

Kosambakavivādakathāvaṇṇanā

451. Kosambakakkhandhake **sace hoti, desessāmīti** subbacatāya sikkhākāmatāya ca āpattiṃ passi. **Natthi āpattīti** anāpattipakkhopi ettha sambhavatīti adhippāyenāha. Sā panāpatti eva. Tenāha “**so hassā āpattiyā anāpattidiṭṭhi ahoṣī**”ti.

453-454. **Sambhama-atthavasenāti** turitatthavasena. “**Akāraṇe tumhehi so bhikkhu ukkhitto**”ti **vadeyyāti** yasmā pubbe vinayadharassa vacanena “sace āpatti hoti, desessāmī”ti anena paṭiññātaṃ, idānipi tasseva vacanena “asañcicca assatiyā katattā natthettha āpattī”ti anāpattisaññī, tasmā “akāraṇe tumhehi so bhikkhu ukkhitto”ti ukkhepake bhikkhū yadi vadeyyāti adhippāyo. **Ukkhittānuvattake vā “tumhe āpattiṃ āpannā”ti vadeyyāti** yasmā vatthujānanacittenāyaṃ sacittakā āpatti, ayañca udakāvasese udakāvasesasaññī, tasmā sāpattikasessa “tumhe chandāgatiṃ gacchathā”ti adhippāyena “tumhe āpattiṃ āpannā”ti ukkhittānuvattake vadeyya.

455-456. **Kammaṃ kopetīti** “nānāsaṃvāsakacatuttho ce bhikkhave kammaṃ kareyya, akammaṃ na ca karaṇīyaṃ”ti-ādivacanato¹ sace saṃgho taṃ gaṇapūraṇaṃ katvā kammaṃ kareyya, ayaṃ tattha nisinnopi taṃ kammaṃ kopetīti adhippāyo. **Upacāraṃ muñcivāti** ettha **upacāro** nāma aññamaññaṃ hatthena pāpuṇaṇaṭṭhānaṃ.

457. **Bhaṇḍana-jātāti**-ādīsu kalahassa pubbabhāgo bhaṇḍanaṃ nāma, taṃ jātaṃ etesanti **bhaṇḍana-jātā**, hatthaparāmāsādivasena matthakaṃ patto kalaho jāto etesanti **kalahajātā**, viruddhavādabhūtaṃ vādaṃ āpannāti **vivādāpannā**. **Mukhasattīhīti** vācāsattīhi. **Vitudentīti**

vijjhantā. **Bhagavantam etadavocāti** “idha bhante kosambiyam bhikkhū bhaṇḍana jātā”ti-ādivacanam avoca, tañca kho neva piyakamyatāya, na bhedādhippāyena, atha kho atthakāmatāya hitakāmatāya. Sāmaggikārako kiresa bhikkhu, tasmāssa etadahosi “yathā ime bhikkhū vivādam āradhā, na sakkā mayā, nāpi aññena bhikkhunā samagge kātum, appeva nāma sadevake loke aggapuggalo bhagavā sayam vā gantvā attano vā santikam pakkosāpetvā etesam bhikkhūnam khantimettāpaṭisamyuttam sārāṇiyadhammadesanam kathetvā sāmaggim kareyyā”ti atthakāmatāya hitakāmatāya gantvā avoca. **Tasmā evamāhāti** atthakāmatā evamāha, na bhagavato vacanam anādiyanto. Ye pana tadā satthu vacanam na gaṇhimsu, te kiñci avatvā tuṇhībhūtā maṅkubhūtā aṭṭhamsu, tasmā ubhayesampi satthari agāravapaṭipatti nāhosi.

Kosambakavivādakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Dīghāvuvatthukathāvaṇṇanā

458. **Atha kho bhagavā bhikkhū āmantesīti**-ādīsu **bhūtapubbanti** idam bhagavā pathavīgataṃ nidhiṃ uddharitvā purato rāsiṃ karonto viya bhavapaṭicchannam purā vuttham dassento āha. **Adḍhoti** issaro. Yo koci attano santakena vibhavana adḍho hoti, ayaṃ pana na kevalam adḍhoyeva, mahaddhano mahatā aparimāṇasaṅkhena dhanena samannāgatoti āha “**mahaddhano**”ti. Bhuñjitabbato paribhuñjitabbato visesato kāmā bhogā nāma, tasmā pañcakāmaguṇavasena mahantā ulārā bhogā assāti **mahābhogo**. Mahantaṃ senābalañceva thāmabalañca etassāti **mahabbalo**. Mahanto hatthi-assādi vāhano etassāti **mahāvāhano**. Mahantaṃ vijitaṃ raṭṭham etassāti **mahāvijito**. **Paripuṇṇa kosakoṭṭhagāroti koso** vuccati bhaṇḍagārasāragabbho, **koṭṭham** vuccati dhaññassa āṭhapanatṭhānam, koṭṭhabhūtaṃ agāram **koṭṭhagāram**, nidahitvā ṭhapitena dhanena paripuṇṇakoso dhaññānañca paripuṇṇakoṭṭhagāroti attho.

Atha vā catubbidho koso hatthī assā rathā pattīti¹. Yathā hi asino tikkhabhāvaparipālako paricchado “koso”ti vuccati, evaṃ rañño tikkhabhāvaparipālakattā caturaṅginī senā “koso”ti vuccati. Tividhaṃ koṭṭhāgāraṃ dhanakoṭṭhāgāraṃ dhañṇakoṭṭhāgāraṃ vatthakoṭṭhāgāraṃ. Taṃ sabbampi paripuṇṇamassāti **paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro**. **Caturaṅginim senanti** hatthi-assarathapattisaṅkhātehi catūhi aṅgehi samannāgataṃ senaṃ. **Sannayhitvāti** cammapaṭimuñcanādīhi sannāhaṃ kāretvā. **Abbhuyyāsīti** abhi-uyyāsi, abhimukho hutvā nikkhamīti attho. **Ekasaṅghātampīti** ekappahārampi. **Dhovananti** dhovanudakaṃ. **Parinetvāti** nīharitvā. “Anatthado”ti vattabbe da-kārassa ta-kāraṃ katvā “anatthato”ti vuttanti āha “**atha vā**”ti-ādi.

464. Vaggabhāvena vā puthu nānā saddo assāti **puthusaddo**. **Samajanoti** bhaṇḍane samajjhāsayo jano. **Tatthāti** tasmim janakāye. **Ahaṃ bāloti na maññitthāti** bālalakkhaṇe ṭhitopi “ahaṃ bālo”ti na maññi. **Bhiyyo cāti** attano bālabhāvassa ajānato bhiyyo ca bhaṇḍanassa upariphoṭo viya saṅghabhedassa attano kāraṇabhāvampi uppajjamānaṃ na maññittha nāññāsi.

Kalahavasena pavattavācāyeva gocarā etesanti **vācāgocarā**. **Mukhāyāmanti** vivadanavasena mukhaṃ āyāmetvā bhāṇino. **Na taṃ jānantīti** taṃ kalahaṃ na jānanti. Kalahaṃ karonto ca taṃ na jānanto nāma natthi. Yathā pana na jānanti, taṃ dassetuṃ āha “**evaṃ sādīnavo ayan**”ti, ayaṃ kalaho nāma attano paresaṇca atthahāpanato anattu ppādanato diṭṭheva dhamme samparāye ca sādīnavo sadosoti attho. (**Taṃ na jānantīti** taṃ kalahaṃ na jānanti. Kathaṃ na jānantīti āha “**evaṃ sādīnavo ayan**”ti, “evaṃ sādī navo ayaṃ kalaho”ti evaṃ taṃ kalahaṃ na jānantīti attho.)²

Akkocchi manti-ādīsu akkocchīti akkosi. **Avadhīti** pahari. **Ajīnīti** kūṭasakkhi-otāraṇena vā vādapaṭivādena vā karaṇuttariyakaraṇena vā ajesi. **Ahāsīti** mama santakaṃ pattādīsu kiñcideva

1. Raṭṭhanti (Syā) 2. () Etthantare pāṭho uparipaṇṇāsake upakkilesasuttaṭikāyaṃ natthi.

avahari. **Ye ca tanti** ye keci devā vā manussā vā gahaṭṭhā vā pabbajitā vā taṃ “akkocchi man”ti-ādivatthukaṃ kodhaṃ sakaṭadhuraṃ viya naddhinā pūtimacchādīni viya ca kusā dīhi punappunaṃ veḭhentā **upanayhanti** upanāhavasena anubandhanti, tesāṃ sakīṃ uppannaṃ veraṃ na sammatīti attho.

Ye ca taṃ nupanayhantiti assatiyā amanasikāravasena vā kammaṃpaccavekkhaṇā divasena vā ye taṃ akkosādivatthukaṃ kodhaṃ “tayāpi koci niddoso purimabhava akkuṭṭho bhavissati, paḥaṭo bhavissati, kūṭasakkhim otāretvā jito bhavissati, kassaci te pasayha kiñci acchinnam bhavissati, tasmā niddoso hutvāpi akkosādīni pāpuṇāsī”ti evaṃ na upanayhanti, tesu pamādena uppannampi veraṃ iminā anupanayhanena nīrindhano viya jātavedo upasammati.

Na hi verena verānīti yathā hi kheḷasiṅghāṇikādi-asucimakkhitaṃ ṭhānaṃ teheva asucīhi dhovanto suddhaṃ niggandhaṃ kātuṃ na sakkoti, atha kho taṃ ṭhānaṃ bhiyyoso mattāya asuddhataṛaṇca duggandhataṛaṇca hoti, evameva akkosantaṃ paccakkosanto paharantaṃ paṭipaharanto verena veraṃ vūpasametuṃ na sakkoti, atha kho bhiyyo verameva karoti. Iti verāni nāma verena kismiṇcīpi kāle na sammanti, atha kho vadḍhantiyeva.

Averena ca sammantīti yathā pana tāni kheḷādīni asucīni vipasannena udakena dhoviyamānāni nassanti, taṃ ṭhānaṃ suddhaṃ hoti niggandhaṃ, evameva averena khantimettodakena yonisomanasikārena paṭisaṅkhānena paccavekkhaṇena verāni vūpasammanti paṭippassambhanti abhāvaṃ gacchanti. **Esa dhammo sanantanoti** esa averena verūpasamanasaṅkhāto porāṇako dhammo sabbesaṃ buddhapaccekaḥbuddhakhīṇāsavānaṃ gatamaggo.

Na jānantīti aniccasaññaṃ na paccupaṭṭhāpentīti adhippāyo. **Tato sammanti medhagāti** tato tasmā kāraṇā medhagā kalahā sammanti vūpasamaṃ gacchanti. Kathaṃ te sammantīti āha “**evaṇhi**”ti-ādi. Tattha **evaṇhi te jānantāti** te paṇḍitā “mayaṃ maccusamīpaṃ gacchāmā”ti evaṃ jānantā yonisomanasikāraṃ uppādetvā medhagānaṃ kalahānaṃ

vūpasamāya paṭipajjanti, atha nesaṃ tāya paṭipattiyā te medhagā sammantīti adhippāyo.

Tesampi hoti saṅgatīti ye mātāpitūnaṃ aṭṭhīni chindanti, pāṇe haranti¹, gavādīni ca pasayha gaṇhanti, evaṃ raṭṭhaṃ vilumpamānānaṃ tesampi saṅgati hoti, kimaṅgaṃ pana tumhākaṃ na siyāti adhippāyo.

Vaṇṇāvaṇṇadīpanatthaṃ vuttāti “bālasahāyatāya ime bhikkhū kalahapasutā, paṇḍitasahāyānaṃ pana idaṃ na siyā”ti paṇḍitasahāyassa bālasahāyassa ca vaṇṇāvaṇṇa dīpanatthaṃ vuttā. **Nipakanti** nepakkapaññāya samannāgataṃ. **Sādhuvihāri dhīranti** bhaddakavīhāriṃ paṇḍitaṃ.

Pākaṭaparissaye ca paṭicchannaparissaye ca abhibhavitvāti sīhabyagghādayo pākaṭaparissaye ca rāgabhayadosabhayādayo paṭicchannaparissaye cāti sabbeva parissaye abhibhavitvā.

Ekakā carimsūti “idaṃ rajjaṃ nāma mahantaṃ pamādaṭṭhānaṃ, kiṃ amhākaṃ rajjena kāritenā”ti raṭṭhaṃ pahāya tato mahā-araññaṃ pavisitvā tāpasapabbajjaṃ pabba jītvā catūsu iriyāpathesu ekakā carimsūti attho.

Ekassa caritaṃ seyyoti pabbajitassa pabbajitakālato paṭṭhāya ekībhāvābhiratassa ekakasseva caritaṃ seyyoti attho. **Natthi bāle sahāyatāti** cūlasīlaṃ majjhīmasīlaṃ mahāsīlaṃ dasa kathāvattthūni terasa dhutaguṇā vipassanāññaṃ cattāro maggā cattāri phalāni tisso vijjā cha abhiññā amatamahānibbānanti ayaṃ sahāyatā nāma, sā bālaṃ nissāya adhigantaṃ na sakkāti natthi bāle sahāyatā. Mātaṅgo araṇṇe **mātaṅgaraññeti** saralopena sandhi. “Mātaṅgarañño”tipi pāṭho, araṇṇako mātaṅgo viyāti attho. **Mātaṅga** saddeneva hatthibhāvassa vuttattā nāgavacanaṃ tassa mahattavibhāvanatthanti āha “**nāgoti mahantādhivacanametana**”ti. Mahantapariyāyo hi **nāga**-saddo hoti “etaṃ nāgassa nāgena, īsādanassa hatthino”ti-ādīsu².

Dīghāvuvattthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Hananti (Ka)

2. Khu 1. 127 piṭṭhe.

Bālakaloṇakagamanakathāvaṇṇanā

465. **Bālakaloṇakāragāmoti**¹ upāligahapatissa evaṃnāmako bhogagāmo. **Tenupa saṅkamīti** dhammasenāpatimahāmoggallānattheresu vā asītimahāsāvakesu vā antamaso dhammabhaṇḍāgārikaṃ ānandattherampi kañci anāmantetvā sayameva pattacīvaramādāya anīkanissaṭo hatthī viya yūthanissaṭo kāḷasiho viya vātacchinno valāhako viya ca ekakova upasaṅkami. Kasmā upasaṅkami? Gaṇe kirassa ādīnavam disvā ekavīhāriṃ bhikkhum passitukāmatā udapādi, tasmā sītādipīlito uṇhādīṃ patthayamāno viya upasaṅkami. Atha vā bhagavatā so ādīnavo pageva pariññāto², na tena satthā nibbinno, tasmīṃ pana antovasse keci buddhaveneyyā nāhesuṃ, tena aññattha gamanam tesam bhikkhūnam damanupāyoti pālīleyyakam³ uddissa gacchanto ekavīhāriṃ āyasmantaṃ bhagum sampahamsetum tattha gato. Evaṃ gate ca satthari pañcasatā bhikkhū āyasmantaṃ ānandaṃ āhamasu “āvuso ānanda satthā ekakova gato, mayaṃ anubandhissāmā”ti. “Āvuso yadā bhagavā sāmāṃ senāsanam saṃsāmetvā pattacīvaramādāya anāmantetvā upaṭṭhāke anapaloketvā bhikkhusaṃgham adutiyo gacchati, tadā ekacārikaṃ caritum bhagavato ajjhāsayo, sāvakena nāma satthu ajjhosayānurūpaṃ paṭipajjitabbaṃ, tasmā na imesu divasesu bhagavā anugantabbo”ti nivāresi, sayampi nānugañchi. **Dhammiyā kathāyāti** ekībhave ānisaṃsapaṭisaṃyuttāya dhammakathāya.

Bālakaloṇakagamanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pācīnavarṃsadāyagamanakathāvaṇṇanā

466. **Yena pācīnavarṃsadāyoti** tattha kasmā upasaṅkami? Yathā nāma jighacchi tassa bhojane, pipāsītassa pāṇīye, sītena phuṭṭhassa uṇhe, uṇhena phuṭṭhassa sīte, dukkhitassa sukhe abhiruci uppajjati, evameva bhagavato kosambake bhikkhū aññamaññaṃ vivādāpanne asamaggavāsaṃ vasante,

1. Bālakaloṇakāragāmoti (Syā) Ma 3. 193 piṭṭhe passitabbaṃ.

2. Apariññāto (Ka)

3. Pālīleyyakam (Syā)

samaggavāsaṃ vasante āvajjentassa ime tayo kulaputtā āpāthamāgamimṃsu, atha nesaṃ¹ paggaṇhitukāmo upasaṅkami “evāyaṃ paṭipatti-anukkamena kosambakānaṃ bhikkhūnaṃ vinayanūpāyo hotī”ti. **Viharantīti** sāmaggirasāṃ anubhavamānā viharanti.

Dāyapāloti² araṇṇapālo. So araṇṇaṃ yathā icchiticchitappadesena manussā pavisitvā tattha pupphaṃ vā phalaṃ vā niyyāsaṃ vā dabbasambhāraṃ vā na haranti, evaṃ vatiyā parikkhittassa araṇṇassa yojite dvāre nisīditvā araṇṇaṃ rakkhati, tasmā “dāyapālo”ti vutto. **Attakāmarūpā viharantīti** attano hitaṃ kāmayamānasabhāvā hutvā viharanti. Yo hi imasmiṃ sāsane pabbajitvāpi vejjakammadūtakammapahīṇagamanādīnaṃ vasena ekavīsati-anesanāhi jīvikaṃ kappeti, ayaṃ na attakāmarūpo nāma. Yo pana imasmiṃ sāsane pabbajitvā ekavīsati-anesanaṃ pahāya catupārisuddhisīle paṭiṭṭhāya buddhavacanaṃ uggaṇhitvā sappāyadhutaṅgaṃ adhiṭṭhāya aṭṭhatimsāya ārammaṇesu cittaruciyaṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā gāmantarī pahāya araṇṇaṃ pavisitvā samāpattiyo nibbattetvā vipassanāya kammaṃ kurumāno vicarati, ayaṃ attakāmo nāma. Tepi tayo kulaputtā evarūpā ahesuṃ. Tena vuttaṃ “attakāmarūpā viharantī”ti.

Mā tesāṃ aphāsumakāsīti tesāṃ aphāsukaṃ mā akāsīti bhagavantaṃ vāresi. Evaṃ kirassa ahosi “ime kulaputtā samaggā viharanti, ekaccassa ca gataṭṭhāne bhaṇḍana kalahavivādā vattanti, tikhiṇasiṅgo caṇḍagoṇo viya ovijjhanto vicarati, athekamaggena dvinnaṃ gamanaṃ na hoti, kadāci ayampi evaṃ karonto imesaṃ kulaputtānaṃ samagga vāsaṃ bhindeyya, pāsādiko ca panesa suvaṇṇavaṇṇo rasagiddho maññe, gatakālato paṭṭhāya paṇītaḍāyakānaṃ attano upaṭṭhākānaṃ vaṇṇakathanādīhi imesaṃ kulaputtānaṃ appamāḍavihāraṃ bhindeyya, vasanaṭṭhānāni cāpi etesaṃ kulaputtānaṃ nibaddhāni paricchinnāni tissova paṇṇasālā tayo caṅkamā tīṇi divaṭṭhānāni tīṇi mañcapīṭhāni, ayaṃ pana samaṇo mahākāyo vuḍḍhataro maññe bhavissati, so akāle ime kulaputte senāsanā vuṭṭhapessati, evaṃ sabbathāpi etesaṃ aphāsu bhavissatī”ti. Taṃ anicchanto “mā tesāṃ aphāsumakāsī”ti bhagavantaṃ vāreti.

1. Ne (Syā)

2. Ma-Ṭṭha 2. 139 piṭṭhādīsopi passitabbam.

Kim panesa jānanto vāresi ajānantoti? Ajānanto. Sammāsambuddho hi nāma yadā anekabhikkhusahassaparivāro byāmapabhāya asīti-anubyañjanehi dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇasiriyā ca buddhānubhāvaṃ dassento vicarati, tadā “ko eso”ti apucchitvāva jānitabbo hoti. Tadā pana bhagavā “māssu koci mama buddhānubhāvaṃ aññāsī”ti tathā rūpena iddhābhisāṅkhārena sabbampi taṃ buddhānubhāvaṃ cīvaragabbhena viya paṭicchādetvā valāhakagabbhena paṭicchanno puṇṇacando viya sayameva pattacīvara mādāya aññātakavesena agamāsi. Iti taṃ ajānantova dāyapālo vāresi.

Etadavocāti thero kira “mā samaṇā”ti dāyapālassa kathaṃ sutvā cintesi “mayam tayo janā idha viharāma, añño pabbajito nāma natthi, ayañca dāyapālo pabbajitena viya saddhiṃ katheti, ko nu kho bhavissati”ti divāṭṭhānato utthāya dvāre ṭhatvā maggaṃ olokeno bhagavantam addasa. Bhagavāpi therassa saha dassaneneva sarīrobhāsaṃ muñci, asīti-anubyañjanavirājita byāmapabhā pasāritasuvaṇṇapaṭo viya virocittha. Thero “ayam dāyapālo phaṇakata-āsīvisam gīvāya gahetum hattham pasārento viya loke aggapuggalena saddhiṃ kathentova na jānāti, aññatarabhikkhunā viya saddhiṃ katheti”ti nivārento etaṃ “māvuso dāyapālā”ti-ādivacanam avoca.

Tenupasaṅkamīti kasmā bhagavato paccuggamanam akatvāva upasaṅkami? Evaṃ kirassa ahosi “mayam tayo janā samaggavāsaṃ vasāma, sacāham ekakova paccuggamanam karissāmi, samaggavāso nāma na bhavissati, piyamitte gahetvāva paccuggamanam karissāmi. Yathā ca bhagavā mayham piyo, evam sahāyānampi me piyo”ti tehi saddhiṃ paccuggamanam kātukāmo sayam akatvā upasaṅkami. Keci pana “tesam therānam paṇṇasāladvāre caṅkamanakoṭiyā bhagavato āgamanamaggo hoti, tasmā thero tesam saññaṃ dadamānova gato”ti vadanti. **Abhikkamathāti** ito āgacchatha. **Pāde pakkhālesīti** vikasitapadumasannitehi jālahatthehi maṇivaṇṇam udakam gahetvā suvaṇṇa vaṇṇesu piṭṭhipādesu udakam āsiñcitvā pādena pādam ghaṃsento pakkhālesi.

Buddhānaṃ kāye rajojallaṃ nāma na upalimpati, kasmā pakkhālesīti? Sarīrassa utuggaha ṇatthaṃ tesaṃ cittasampahaṃsanatthaṃ. Amhehi atihāṭṭena udakena bhagavā pāde pakkhālesi, paribhogāṃ akāsīti tesāṃ bhikkhūnaṃ balavasomanassavasena cittaṃ piṇitaṃ¹ hoti, tasmā pakkhālesi.

Āyasmantaṃ anuruddhaṃ bhagavā etadavocāti so kira tesāṃ vuḍḍhataro, tassa saṅgahe kate sesānaṃ katova hotīti therāññeva etaṃ “kacci vo anuruddhā”ti-ādivacanaṃ avoca. **Anuruddhā**ti vā ekasesanayena vuttaṃ virūpekaśassapi icchitabbatā, evaṃ katvā bahuvacananiddeso ca samatthito hoti. **Kaccīti** pucchanaṃ nipāto. **Voti** sāmi vacanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—kacci anuruddhā tumhākaṃ khamanīyaṃ, iriyāpatho vo khamati, kacci yāpanīyaṃ, kacci vo jīvitaṃ yāpeti ghaṭiyati, kacci piṇḍakena na kilamatha, kacci tumhākaṃ sulabhapiṇḍaṃ, sampatte vo disvā manussā uḷunkayāgum vā kaṭacchubhikkhaṃ vā dātabbaṃ maññantīti bhikkhācāravattaṃ pucchati. Kasmā? Yasmā paccayena akilamantena sakkā samaṇadhammo kātum, vattameva vā etaṃ pabbajitānaṃ.

Atha tena paṭivacane dinne “anuruddhā tumhe rājapabbajitā mahāpuñña, manussā tumhākaṃ araññe vasantānaṃ adatvā kassa aññassa dātabbaṃ maññissanti, tumhe pana etaṃ bhuñjitvā kiṃ nu kho migapotakā viya aññamaññaṃ ghaṭentā viharatha, udāhu sāmaggibhāvo vo atthī”ti sāmaggiraṃ pucchanto “**kacci pana vo anuruddhā samaggā**”ti-ādimāha. Tattha **khīrodakībhūtā**ti yathā khīraṃ udakaṃ aññamaññaṃ saṃsandati, visum na hoti, ekattaṃ viya upeti, kacci evaṃ sāmaggivasena ekattupagata cittuppādā viharathāti pucchati. **Piyacakkhūhī**ti mettacittaṃ paccupaṭṭhāpetvā olokanato piyabhāvadīpakāni cakkhūni piyacakkhūni nāma, “kacci tathārūpehi cakkhūhi aññamaññaṃ passantā viharathā”ti pucchati. **Tagghā**ti ekaṃsatthe nipāto, ekaṃsena mayaṃ bhanteti vuttaṃ hoti. **Yathā kathaṃ panāti** ettha **yathā**ti nipātamattaṃ, **kathanti** kāraṇapucchā, kathaṃ pana tumhe evaṃ viharatha, kena kāraṇena viharatha, taṃ me kāraṇaṃ brūhīti vuttaṃ hoti.

1. Paṇitaṃ (Syā)

Mettaṃ kāyakammanti mettacittavasena pavattaṃ kāyakammaṃ. **Āvi ceva raho cāti** sammukhā ceva parammukhā ca. Itaresupi ese va nayo. Tattha sammukhā kāyavacī kammāni saha vāse labbhanti, itarāni vippavāse, manokammaṃ sabbattha labbhati. Yañhi saheva vasantesu ekena mañcapīṭhaṃ vā dārubbhaṇḍaṃ vā mattikābhaṇḍaṃ vā bahi dunnikkhittaṃ hoti, taṃ disvā “kenidaṃ vaḷaṇḍitaṃ”ti avaññaṃ akatvā attanā dunnikkhittaṃ viya gahetvā paṭisāmentassa paṭijaggitabbayuttaṃ vā pana ṭhānaṃ paṭijaggantassa sammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma hoti. Ekasmim pakkante tena dunnikkhittaṃ senāsanaparikkhāraṃ tatheva nikkhipantassa paṭijaggitabbayuttaṃ vā pana ṭhānaṃ paṭijaggantassa parammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma hoti. Sahavasantassa pana therehi saddhiṃ madhuraṃ sammodanīyakathaṃ paṭisanthārakathaṃ sārāṇīya kathaṃ dhammakathaṃ sarabhaññaṃ sākacchaṃ puñhapuccanaṃ pañhavissajjananti evamādikaraṇe sammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma hoti. Theresu pana pakkantesu “mayhaṃ piyasahāyo nindiyatthero kimilatthero evaṃ sīlasampanno evaṃ ācāra sampanno”ti-ādiguṇakathane parammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma hoti. “Mayhaṃ piyamitto nandiyatthero kimilatthero avero hotu abyāpajjo sukhi”ti evaṃ samannāharato pana sammukhāpi parammukhāpi mettaṃ manokammaṃ hotiyeva.

Nānā hi kho no bhante kāyāti ayañhi kāyo piṭṭhaṃ viya mattikā viya ca omadditvā ekato kātuṃ na sakkā. **Ekañca pana maññe cittanti** cittaṃ pana no attano viya añña maññaassa hitabhāvena avirodhabhāvena bheda bhāvena samaggabhāvena ekamevāti dasseti. Kathaṃ panete sakaṃ cittaṃ nikkhipitvā itaresaṃ cittavasena vattiṃsūti? Ekassa patte malaṃ uṭṭhahati, ekassa cīvaraṃ kiliṭṭhaṃ hoti, ekassa paribhaṇḍakammaṃ hoti. Tattha yassa patte malaṃ uṭṭhitaṃ, tena “mamāvuso patte malaṃ uṭṭhitaṃ, pacituṃ vaṭṭatī”ti vutte itare “mayhaṃ cīvaraṃ kiliṭṭhaṃ dhovita bbaṃ, mayhaṃ paribhaṇḍaṃ kātabbaṃ”ti avatvā araññaṃ pavisitvā dārūni āharitvā bhinditvā pattakaṭahe bahalatanumattikāhi lepaṃ katvā pattam pacitvā tato paraṃ cīvaraṃ vā dhovanti, paribhaṇḍaṃ vā karonti. “Mamāvuso cīvaraṃ kiliṭṭhaṃ, dhovitu vaṭṭatī”ti “mama paṇṇasālā uklāpā, paribhaṇḍaṃ kātuṃ vaṭṭatī”ti paṭhamataraṃ ārocitepi ese va nayo.

Idāni tesam appamādalakkhāṇam pucchanto “**kacci pana vo anuruddhā**”ti-ādimāha. Tattha **voti** nipātamattaṃ, paccattavacanam vā, kacci tumheti attho. **Amhākanti** amhesu tīsu janesu. **Piṇḍāya paṭikkamatīti** gāme piṇḍāya caritvā paccāgacchati. **Avakkārapātinti** atirekapiṇḍapātam apanetvā ṭhapanatthāya ekaṃ samugga pātim dhovitvā ṭhabeti. **Yo pacchāti** te kira therā na ekatova bhikkhācāram pavisanti. Phalasamāpattiratā hete pātova sarīrapaṭijagganam katvā vattapaṭipattiṃ pūretvā senāsanam pavisitvā kālaparicchedam katvā phalasamāpattiṃ appetvā nisīdanti. Tesu yo paṭhamataram nisinno attano kālaparicchedavasena paṭhamataram uṭṭhāti, so piṇḍāya caritvā paṭinivatto bhattakiccaṭṭhānam āgantvā jānāti “dve bhikkhū pacchato, aham paṭhamataram āgato”ti. Atha pattam pidahitvā āsanapaññāpanādīni katvā yadi patte paṭivīsamattameva hoti, nisīditvā bhuñjati, yadi atirekam hoti, avakkārapātiyam pakkhipitvā pātim pidhāya bhuñjati, katabhattakicco pattam dhovitvā vodakam katvā thavikāya osāpetvā pattacīvaram gahetvā attano vasanaṭṭhānam pavisati.

Dutiyopi āgantvāva jānāti “eko paṭhamam āgato, eko pacchato”ti. So sace patte bhattam pamāṇameva hoti, bhuñjati. Sace mandam, avakkārapātito gahetvā bhuñjati. Sace atirekam hoti, avakkārapātiyam pakkhipitvā pamāṇameva bhuñjitvā purimatthero viya vasanaṭṭhānam pavisati. Tatiyopi āgantvāva jānāti “dve paṭhamam āgatā, aham pacchimo”ti. Sopi dutiyatthero viya bhuñjitvā katabhattakicco pattam dhovitvā vodakam katvā thavikāya osāpetvā āsanāni ukkhipitvā paṭisāmeti, pānīyaghaṭe vā paribhojanīya ghaṭe vā avasesa-udakam chaḍḍetvā ghaṭe nikujjitvā avakkārapātiyam sace avasesabhattam hoti, tam vuttanayena jahitvā¹ pātim dhovitvā paṭisāmeti, bhattaggaṃ sammajjati, so kacavaram chaḍḍetvā sammajjanim ukkhipitvā upacikāhi muttaṭṭhāne ṭhabetvā pattacīvara mādāya vasanaṭṭhānam pavisati. Idam therānam bahivihāre araṇṇe bhattakiccakaraṇaṭṭhāne bhojanasālāya vattam. Idam sandhāya “yo pacchā”ti-ādi vuttam.

1. Haritvā (Syā)

Yo passatīti-ādi pana nesaṃ antovihāre vattanti veditabbaṃ. Tattha **vaccaghaṭanti** ācamanakumbhiṃ. **Rittanti** rittakaṃ. **Tucchanti** tasseva vevacanaṃ. **Avisayhanti** ukkhi pituṃ asakkuṇeyyaṃ atibhāriyaṃ. **Hatthavikārenā**ti hatthasaññāya. Te kira pāṇiyaghaṭā dīsu yaṃkiñci tucchakaṃ gahetvā pokkharaṇiṃ gantvā anto ca bahi ca dhovitvā udakaṃ parissāvetvā tīre ṭhapetvā aññaṃ bhikkhuṃ hatthavikārena āmantenti, odissa vā anodissa vā saddaṃ na karonti. Kasmā odissa na karonti? Tañhi bhikkhuṃ saddo bādheyyāti. Kasmā anodissa na karonti? Anodissa sadde dinne “ahaṃ pure, ahaṃ pure”ti dvepi nikkhameyyuṃ. Tato dvīhi kattabbakamme tatiyassa kammacchedo bhaveyya. Saṃyatapadasaddo pana hutvā aparassa bhikkhuno divāṭṭhānasantikaṃ gantvā tena dīṭṭha bhāvaṃ ñatvā hatthasaññaṃ karoti, tāya saññāya itaro āgacchati, tato dve janā hatthena hatthaṃ saṃsibbantā dvīsu hatthesu ṭhapetvā utṭhāpentī. Taṃ sandhāyāha “**hattha vikārena dutiyaṃ āmantetvā hatthavilaṅghakena upaṭṭhāpema**”ti.

Pañcāhikaṃ kho panāti cātuddase pannarase aṭṭhamiyanti idaṃ tāva pakati dhammassavanameva, taṃ akhaṇḍaṃ katvā pañcame pañcame divase dve therā nātivikāle nahāyitvā anuruddhattherassa vasanaṭṭhānaṃ gacchanti. Tattha tayopi nisīditvā tiṇṇaṃ piṭakānaṃ aññatarasmiṃ aññamaññaṃ pañhaṃ pucchanti, aññamaññaṃ vissajjenti. Tesāṃ evaṃ karontānaṃyeva aruṇaṃ uggacchati. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Ettāvata therena bhagavatā appamādalakkhaṇaṃ pucchitena pamādaṭṭhānesuyeve appamāda lakkhaṇaṃ vissajjitaṃ hoti. Aññesañhi bhikkhūnaṃ bhikkhācārapavisanakālo nikkhamanakālo nivāsanaparivattanaṃ cīvarapārūpanaṃ antogāme piṇḍāya caraṇaṃ dhammakathanāṃ anumodanaṃ antogāmato nikkhamitvā bhattakiccakaraṇaṃ pattadhovanaṃ patta-osāpanaṃ pattacīvarapaṭisāmananti papañcakaraṇaṭṭhānāni etāni. Tasmā thero “amhākaṃ ettakaṃ ṭhānaṃ muñcitvā vissaṭṭhakathāpavattanena kammaṭṭhāne pamajjanaṭṭhānāni, tatthāpi mayaṃ bhante kammaṭṭhānaviruddhaṃ na paṭipajjāmā”ti aññesaṃ pamādaṭṭhānesuyeve sikhāppattaṃ attano appamādalakkhaṇaṃ vissajjesi. Imināva etāni ṭhānāni muñcitvā aññattha vihārasamāpattīnaṃ avaḷaṇjanavasena pamādakālo nāma amhākaṃ natthīti dīpeti.

Pācīnavamsadāyagamanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pālileyyakagamanakathāvaṇṇanā

467. **Dhammiyā kathāyāti** samaggavāse ānisaṃsapaṭisaṃyuttāya dhamma kathāya. **Anupubbena**¹ **cārikam caramānoti** anukkamena gāmanigamaṇipāṭiyā cārikam caramāno. **Yena pālileyyakam tadavasārīti** ekakova yena pālileyyakagāmo, tam avasari. Pālileyyakagāmaṃvāsiniṇopi paccuggantvā bhagavato dānam datvā pālileyyaka gāmassa avidūre rakkhita vanasaṇḍo nāma atthi, tattha bhagavato paṇṇasālam katvā “ettha bhagavā vasatū”ti yācitvā vāsayaṃsu. **Bhaddasālōti** pana tattheke manāpo laṭṭhiko sālārukkho. Bhagavā ta gāmaṃ upanissāya vanasaṇḍe paṇṇasālāya saṃīpe tasmim rukkhamaṃ vihāsi. Tena vuttam “**pālileyyake viharati rakkhitavanasaṇḍe bhaddasāla mūle**”ti.

Atha kho bhagavato rahogatassāti-ādi bhagavato vivekasukhapaccavekkhaṇa dassanam. **Ākiṇṇo na phāsu vihāsinti** sambādhappatto ākiṇṇo vihāsim. Kim pana bhagavato sambādho atthi saṃsaggo vāti? Natthi. Na hi koci bhagavantam anicchāya upasaṅkamitum sakkoti. Durāsadā hi buddhā bhagavanto sabbattha ca anupalittā, hitesī tāya pana sattesu anukampaṃ upādāya “mutto mocessāmī”ti paṭiññānurūpaṃ caturogga nittharaṇattham aṭṭhannam parisānam attano santikam kālena kālam upasaṅkamanam adhivāseti, sayāṇca mahākaruṇāsamussāhito kālaññū hutvā tattha upasaṅkamīti idam sabbabuddhānam āciṇṇam. Nāyamidha ākiṇṇavihāro adhippeto, idha pana tehi kalaha kārakehi kosambakabhikkhūhi saddhim ekavihāre vāsam vihāsi, tadā vinetabbābhāvato ākiṇṇavihāram katvā vuttam “aham kho pubbe ākiṇṇo na phāsu vihāsim”ti. Tenevāha “**tehi kosambakehi bhikkhūhi bhaṇḍanakārakehi**”ti-ādi.

Daharapotahehiti daharehi hatthipotakehi, ye bhikkhātīpi vuccanti. **Tehi**ti hatthi ādihi. **Kaddamodakānīti** kaddamamissāni udakāni. **Ogāhāti** ettha “ogāhan”tipi pālī. **Assāti** hatthināgassa. **Upanighamsantiyoti** ghaṭṭentiyo. Upanighamsiyamānopi attano

1. Udāna-Ṭīṭha 226 piṭṭhādīsūpi passitabbam.

uḷārabhāvena na kujjhati, tena tā ghaṃsantiyeva. **Vūpakatṭho** vipakatṭho¹ dūribhūto.

Yūthāti hatthighaṭāya. **Yena bhagavā tenupasaṅkamī**ti so kira hatthināgo yūthavāse ukkaṇṭhito taṃ vanasaṇḍaṃ pavitṭho. Tattha bhagavantaṃ disvā ghaṭa sahasena nibbāpitasantāpo viya nibbuto hutvā pasannacitto bhagavato santike aṭṭhāsi, tato paṭṭhāya vattasīse ṭhatvā bhaddasālassa paṇṇasālāya ca samantato appaharitaṃ katvā sākhābhaṅgena sammajjati, bhagavato mukhadhovanam deti, nahānodakaṃ āharati, dantakatṭhaṃ deti, araṇṇato madhurāni phalāphalāni āharitvā satthu upaneti. Satthā tāni paribhuñjati. Tena vuttaṃ “**soṇḍāya bhagavato pāṇīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhā peti**”ti-ādi. So kira soṇḍāya dārūni āharitvā aññamaññaṃ ghaṃsitvā aggim uṭṭhāpetvā dārūni jālapetvā tattha pāsāṇakhaṇḍāni tāpetvā tāni daṇḍakehi vaṭṭetvā soṇḍiyaṃ khipitvā udakassa tattabhāvaṃ ñatvā bhagavato santikaṃ upagantvā tiṭṭhati. Bhagavā “hatthināgo mama nahānaṃ icchatī”ti tattha gantvā nahānakiccaṃ karoti. Pāṇīyepi eseva nayo. Tasmim pana sītale jāte upasaṅkamati. Taṃ sandhāya vuttaṃ “**soṇḍāya bhagavato pāṇīyaṃ paribhojanīyaṃ upaṭṭhāpeti**”ti.

Attano ca pavivekaṃ viditvāti kehici anākiṇṇabhāvaladdhaṃ kāyavivekaṃ jānitvā. Itare pana vivekā bhagavato sabbakālaṃ vijjantiyeva. **Imaṃ udānaṃ udānesī**ti imaṃ attano hatthināgassa ca vivekābhiratiyā samānājjhāsaya bhāvadīpanaṃ udānaṃ udānesi.

Gāthāya pana evamatthayojanā veditabbā²—**etaṃ īsānantassa** ratha-īśāsadisadantassa hatthināgassa **cittaṃ nāgena** buddhanāgassa **cittena sameti** saṃsandati. Kathaṃ sameti ce? **Yadeko ramatī vane**, yasmā buddhanāgo “ahaṃ kho pubbe ākiṇṇo vihāsin”ti purimaṃ ākiṇṇavihāraṃ jigucchitvā vivekaṃ upabrūhayamāno idāni yathā **eko** adutiyo **vane** araṇṇe **ramatī** abhiramati, evaṃ ayampi hatthināgo

1. Pavivekatṭho (Udāna-Ṭṭha 225 piṭṭhe)

2. Udāna-Ṭṭha 228 piṭṭhepi passitabbaṃ.

pubbe attano hatthi-ādihi ākiṇṇavihāraṃ jigucchitvā idāni **eko** asahāyo vane ekavihāraṃ **ramati** abhinandati, tasmāssa **cittaṃ nāgena sameti**, tassa cittaena sametīti katvā ekībhāvaratīyā ekasadisam hotīti attho.

Pālīeyyakagamanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhārasavattukathāvaṇṇanā

473. **Yo paṭibāheyya, āpatti dukkaṭassāti** ettha yo senāsanārahassa senāsanam paṭibāhati, tasseva āpatti. Kalahakārakādīnam panettha “okāso natthi”ti-ādikaṃ saṃghassa katikaṃ ārocetvā na¹ paññapentassa “aham vuḍḍho”ti pasayha attanāva attano paññapetvā gaṇhantaṃ “yuttiyā gaṇhathā”ti vatvā vārentassa ca natthi āpatti. “Bhaṇḍanakāraṇam nikkadḍhatīti vacanato kuladūsakassa pabbājanīyakammānuññāya ca idha kalahavūpasamanattham āgatānam kosambakānampi 'yathāvuḍḍha'nti avatvā 'vivitte asati vivittam katvāpi dātabba'nti vuttattā vivittam katvā dentaṃ paṭibāhantasseva āpatti”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam.

Upālisaṃghasāmaggīpucchāvaṇṇanā

476. **Na mūlā mūlaṃ gantvāti** mūlato mūlaṃ agantvā. **Atthato apagatāti** sāmaggisaṃkhāta-atthato apagatā.

477. Yena naṃ paccatthikā vadeyyum, taṃ na hi hotīti sambandho. **Anapaga tanti** kāraṇato anapetaṃ, sakāraṇanti vuttam hoti.

Usūyāyāti iminā dosāgatigamanassa saṅgahitattā “**agatigamanenā**”ti avasesa agatigamanam dassitanti veditabbam. **Aṭṭhahi dūtaṅgehīti** “sotā ca hoti sāvetā ca uggahetā ca dhāretā ca

1. Āropetvāna(Syā)

viññāpetā ca kusalo ca sahitāsahitadassano ca akalahakārako cā”ti evaṃ
vuttehi aṭṭhahi dūtaṅgehi. Sesamettha pālito aṭṭhakathāto ca
suviññeyyameva.

Kosambakakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Mahāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Cūlavagga

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

1. Kammakkhandhaka

Tajjanīyakammakathāvaṇṇanā

1. Sūlavaggassa¹ paṭhame kammakkhandhake tāva “yaṭṭhiṃ pavesaya, kunte pavesayā”ti-ādīsu viya saḥacaraṇaṇāyena “mañcā ukkuṭṭhiṃ karontī”ti-ādīsu viya nissitesu nissayavohāravasena vā paṇḍukalohitakanissitā paṇḍukalohitakasaddena vuttāti āha “**tesaṃ nissitakāpi paṇḍukalohitakātveva paññāyanti**”ti. Paṭivadathāti paṭivacanam detha.

Adhammakammadvādasakakathāvaṇṇanā

4. **Tīhi aṅgehi samannāgatanti** paccekaṃ samuditehi vā tīhi aṅgehi samannā gataṃ. Na hi tiṇṇaṃ eva aṅgānaṃ samodhānena adhammakammaṃ hoti, ekenapi hotiyeva. “Appaṭiñṇāya kataṃ hotīti lajjim sandhāya vuttan”ti **gaṇṭhipadesu** kathitaṃ.

Nanu ca “adesanāgāminiyā āpattiyā kataṃ hotī”ti idaṃ parato “tīhi bhikkhave aṅgehi samannāgatassa bhikkhuno ākaṅkhamāno saṃgho tajjanīyakammaṃ kareyya, adhisīle sīlavipanno hotī”ti iminā virujjhati. Adesanāgāminim āpanno hi “adhisīle sīlavipanno”ti vuccatīti? Tattha keci vadanti “tajjanīyakammaṃ hi visesena bhaṇḍana kārakattaṃ aṅga'nti aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ, taṃ pāliya āgatanidānena sameti, tasmā sabbatikesupi bhaṇḍanaṃ āropetvā bhaṇḍanapaccayā āpannāpattivaseṇa idaṃ kammaṃ kātabbhaṃ. Tasmā 'adhisīle sīlavipanno'ti

etthāpi pubbabhāge vā parabhāge vā codanāsāraṇādikāle bhaṇḍanapaccayā āpannāpatti vaseneva kātabbam, na kevalam saṃghādisesapaccayā kātabbam”ti. Apare pana vadanti “adesanāgāminiyāti idam pārājikāpattimyeva sandhāya vuttam, na saṃghādisesam. Aṭṭhakathāyam pana ‘adesanāgāminiyāti pārājikāpattiyā vā saṃghādisesāpattiyā vā’ti vuttam. Tattha saṃghādisesāpattiyā vāti atthuddhāravasena vuttam, ‘adhisīle sīlavipanno’ti ca idam saṃghādisesamyeva sandhāya vuttam, na pārājikam. Tasmā pārājikā pattipaccayā na tajjanīyakammaṃ kātabbam payo janābhāvā, saṃghādisesapaccayā kātabbanti ayamatto siddho hoti. Sukkapakkhe ‘desanāgāminiyā āpattiyā kataṃ hoti’ti iminā virujjhatīti ce? Na ekena pariyāyena saṃghādisesassappi desanāgāminivohāra sambhavato”ti, tam vuttam viya dissati.

Nappaṭippassambhetabba-aṭṭhārasakakathāvaṇṇanā

8. Lomaṃ pātentūti-ādi sammāvattanāya pariyāyavacanam.

Niyassakammakathāvaṇṇanā

11. Niyassakamme “nissāya te vatthabbanti garunissayam sandhāya vuttam, na itaran”ti **kenaci** likhitam. **Gaṇṭhipade** pana “niyassakammaṃ yasmā bālavasena karīyati, tasmā nissāya vatthabbanti nissayam gāhāpetabbo”ti vuttam, vīmaṃsitvā yuttataram gahetabbam. **Apissūti** ettha su-īti nipātamattam, bhikkhū api niccabyāvaṭā hontīti vuttam hoti.

Pabbājanīyakammakathāvaṇṇanā

29. Pabbājanīyakamme **tena hi bhikkhave saṃgho pabbājanīyakammaṃ paṭippassambhetūti** idam tesu vibbhamantesupi pakkamantesupi sammāvattanteyeve sandhāya vuttam.

Paṭisāraṇīyakammakathāvaṇṇanā

33. Sudhammavattthusmim **macchikāsaṇḍeti** evaṃnāmake nagare. Tattha kira¹ citto gahapati pañcavaggiyānam abbhantaram mahānāmattheram piṇḍāya caramānam

1. Dhammapada-Ṭṭha 1. 327 piṭṭhādīsupi passitabbam.

disvā tassa iriyāpathe pasīditvā pattam ādāya geham pavesetvā bhojetvā bhattakiccā vasāne dhammakatham suṇanto sotāpattiphalaṃ patvā acalasaddho hutvā ambāṭaka vanam nāma attano uyyānam saṅghārāmaṃ kātukāmo therassa hatthe udakam pādetvā niyyātesi. Tasmim khaṇe “paṭiṭṭhitam buddhasāsanam”ti udakapariyantam katvā mahā pathavī kampi, mahāseṭṭhi uyyāne mahāvihāram kāresi. Tatthāyaṃ sudhammo bhikkhu āvāsiko ahosi. Tam sandhāya vuttam **“āyasmā sudhammo macchikāsaṇḍe cittassa gahapatino āvāsiko hoti”**ti-ādi. Tattha dhuvabhattikoti niccabhattiko.

Aparena samayena cittassa guṇakatham sutvā bhikkhusahassena saddhim dve aggasāvaka tassa saṅgham kattukāmā macchikāsaṇḍam agamaṃsu. Tam sandhāya vuttam **“tena kho pana samayena sambahulā therā”**ti-ādi. Citto gahapati tesam āgamanam sutvā addhayaohanamattam paccuggantvā te ādāya attano vihāram pavesetvā āgantukavattam katvā “bhante thokam dhammakatham sotukāmomhi”ti dhammasenā patim yāci. Atha nam thero “upāsaka addhānenāmhā kilantarūpā, apica thokam suṇāhi”ti tassa dhammakatham kathesi. Tena vuttam **“ekamantam nisinnam kho cittam gahapatiṃ āyasmā sārīputto dhammiyā kathāya sandassesī”**ti-ādi. So therassa dhamma katham suṇantova anāgāmi-phalam pāpuṇi.

41. **Nāsakkhi cittam gahapatiṃ khamāpetunti** so tattha gantvā “gahapati mayha meva so doso, khamāhi me”ti vatvāpi “nāham khamāmī”ti tena paṭikkhitto maṅku bhūto tam khamāpetum nāsakkhi. Punadeva satthu santikam paccāgamāsi. Satthā “nāssa upāsako khamissatī”ti jānantopi “mānathaddho esa timsayohanam gantvāva paccā gacchatū”ti khamanupāyam anācikkhitvāva uyyojesi. Athassa puna āgata-kāle nihata mānassa anudūtam datvā “gaccha, iminā saddhim gantvā upāsakam khamāpetī”ti vatvā “samaṇena nāma 'mayham vihāro, mayham nivāsaṭṭhānam, mayham upāsako, mayham upāsikā'ti mānam vā issam vā kātum na vaṭṭati. Evaṃ karontassa hi icchāmānādayo kilesā vaḍḍhantī”ti ovadanto—

“Asantaṃ bhāvanamiccheyya, purekkhāraṇca bhikkhusu.

Āvāsesu ca issariyaṃ, puja parakulesu ca.

Mameva kata maññantu, gihī pabbajitā ubho.

Mamevātivasā assu, kiccākiccesu kismici.

Iti bālassa saṅkappo, icchā māno ca vaḍḍhati”ti—

dhammapade¹ imā gāthā abhāsi.

Sudhammattheropi imaṃ ovādaṃ sutvā satthāraṃ vanditvā uṭṭhāyāsanaṃ pada kkhīṇaṃ katvā tena anudūtena bhikkhunā saddhiṃ gantvā upāsakassa cakkhupathe āpattiṃ paṭikaritvā upāsakaṃ khamāpesi. So upāsakena “khamāmaḥaṃ bhante, sace mayhaṃ doso atthi, khamatha me”ti paṭikhamāpito satthārā dinna-ovāde ṭhatvā katipā heneva saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇi.

Āpattiyā adassane ukkhepanīyakammakathāvaṇṇanā

50. **Tassā adassaneyeva kammaṃ kātabbanti** tassā adassaneyeva ukkhepanīya kammaṃ kātabbaṃ. Tajjanīyādikammaṃ pana āpattiṃ āropetvā tassā adassane appaṭikamme vā bhaṇḍanakāraḍādi-aṅgehi kātabbaṃ. Sesamettha uttānameva.

Kammakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Khu 1. 23 piṭṭhe.

2. Pārivāsikakkhandhaka

Pārivāsikavattakathāvaṇṇanā

75. Pārivāsikakkhandhake **navakataram** pārivāsikanti attano navakataram pārivāsikam. Pārivāsikassa hi attano navakataram pārivāsikam ṭhapetvā aññe mūlāyapaṭikassanārahamānattārahamānattacārika-abbhānārahāpi pakatattaṭṭhāneyeva tiṭṭhanti. Tenāha “**antamaso mūlāyapaṭikassanārahādīnampi**”ti. Pāde ghaṃsenti etenāti **pādaghaṃsanam**, sakkharakathalādi. “Anujānāmi bhikkhave tisso pādaghaṃsaniyo sakkharam kathalam samuddapheṇakan”ti¹ hi vuttam. **Saddhivihārikādīnampi sādīyantassāti** saddhivihārikānampi abhivādanādim sādīyantassa. “Mā maṃ gāmappavesanam āpucchathā”ti vutte anāpucchāpi gāmam pavisitum vaṭṭati. **Yo yo vuḍḍhoti** pārivāsikesu bhikkhūsu yo yo vuḍḍho. **Navakatarassa sādītunti** pārivāsikanavakatarassa abhivādanādim sādītum.

Tatthevāti saṃghanavakaṭṭhāneyeva. **Attano pāḷiyā pavāretabbanti** attano vassa ggena pattapāḷiyā pavāretabbam, na pana sabbesu pavāritesūti attho. **Yadi pana na gaṇhāti na vissajjetīti** yadi purimadivase attano na gaṇhāti gahetvā ca na vissajjeti. **Catussālabhattanti** bhojanasālāyam paṭipāṭiyā diyyamānabhattam. **Hatthapāse ṭhitenāti** dāyakassa hatthapāse ṭhitenā.

76. **Añño sāmaṇero na gahetabboti** upajjhāyena hutvā añño sāmaṇero na gahe tabbo. **Upajjham datvā gahitasāmaṇerāpīti** pakatattakāle upajjham datvā gahitasāma ṇerāpi. Laddhasammutikena āṇattopi garudhammehi aññehi vā ovaditum labhatīti āha “**paṭibalassa vā bhikkhussa bhāro kātabbo**”ti. Āgatā bhikkhuniyo vattabbāti sambandho. **Savacanīyanti** sadosam. **Jeṭṭhakaṭṭhānam na kātabbanti** padhānaṭṭhānam na kātabbam. Kim tanti āha “**pātimokkhuddesakena vā**”ti-ādi.

1. Vi 4. 268 piṭṭhe.

Rajehi hatā upahatā bhūmi etissāti **rajohatabhūmi**, rajokiṇṇabhūmīti attho. **Paccayanti** vassāvāsikalābhaṃ sandhāya vuttaṃ. **Ekapasse** **ṭhatvāti** pāliṃ vihāya bhikkhūnaṃ pacchato **ṭhatvā**. **Senāsanam na labhatīti** seyyāpariyantabhāgitāya vassaggena gaṇhituṃ na labhati. **Assāti** bhaveyya. “Āgantukena ārocetabbaṃ, āgantukassa ārocetabban”ti avisesena vuttattā sace dve pārivāsikā gataṭṭhāne aññamaññaṃ passanti, ubhohipi aññamaññaṃ ārocetabbaṃ. Yathā bahi disvā ārocitassa bhikkhuno vihāraṃ āgate puna ārocanakiccaṃ natthi, evaṃ aññaṃ vihāraṃ gatenapi tattha pubbe ārocitassa puna ārocanakiccaṃ natthīti vadanti.

81. **Avisesenāti** pārivāsikassa ukkhittakassa ca avisesena. **Obaddhanti** palibuddhaṃ.

83. **Sahavāsoti** vuttappakāre channe pakatattena bhikkhunā saddhiṃ sayanameva adhippetam, na sesa-iriyāpathakappanaṃ. Sesamettha suviññeyyameva.

Pārivāsikakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Samuccayakkhandhaka

Sukkavissatthikathāvaṇṇanā

97. Samuccayakkhandhake **vuttanayena vattaṃ samādātabbanti** pārivāsika kkhandhakavaṇṇanāyaṃ vuttanayena dvīhi padehi ekena vā samādātabbanti. **Vediyāmi**ti cittena sampañicchitvā sukhaṃ anubhavāmi, na tappaccayā ahaṃ dukkhitoti adhippāyo. **Vuttanayeneva saṅghamajjhe nikkhipitabbanti** pārivāsikakkhandhake vuttanayena “mānattaṃ nikkhipāmi, vattaṃ nikkhipāmi”ti imehi dvīhi ekena vā nikkhipitabbanti. **Tassa ārocetvā nikkhipitabbanti** anārocanena vattabhedadukkaṭaparimocanattaṃ vuttaṃ. **Dve leḍḍupāte atikkamitvāti** bhikkhūnaṃ sajjhāyanasaddasavanūpacāra vijahanattaṃ vuttaṃ, **mahāmagгато okkammāti** maggappaṭipannabhikkhūnaṃ upacāravijahanattaṃ, **gumbena vā vatiyā vā paṭicchannaṭṭhāneti** dassanūpacāra vijahanattaṃ. Anikkhittavattena anto-upacāragatānaṃ sabbesampi ārocetabbattā “**ayaṃ nikkhittavattassa parihāro**”ti vuttaṃ. Tattha **nikkhittavattassāti** vattaṃ nikkhipitvā parivasantassāti attho. Ayaṃ panettha therassa adhippāyo—vattaṃ nikkhipitvā parivasantassa upacāragatānaṃ sabbesaṃ ārocanakiccaṃ natthi, diṭṭharūpānaṃ suta saddānaṃ ārocetabbanti, adiṭṭha-asutānampi antodvādasahatthagatānaṃ ārocetabbanti. Idaṃ vattaṃ nikkhipitvā parivasantassa lakkhaṇanti.

Parivāsakathāvaṇṇanā

102. “Satiyeva antarāye antarāyikasaññī chādeti, acchannā hoti. Antarāyikassa pana anantarāyikasaññāya chādayato acchannāvā”tipi pāṭho. **Averīti** hitakāmo. **Uddhaste aruṇeti** utṭhite aruṇe. **Suddhassa santiketi** sabhāgasamghādisesaṃ anāpannassa santike. **Vatthunti** asucimocanādivītikkamaṃ.

Sukkavissatthīti vatthu ceva gottañcāti sukkavissatthīti idaṃ asucimocana lakkhaṇassa vītikkamassa pakāsanato vatthu ceva hoti, sajjātiyasādhāraṇavijjātiyavinivattasabhāvāya sukkavissatthiyā eva pakāsanato gottañca hotīti attho. Gaṃ tāyatīti hi gottam.

Samghādisesoti nāmañceva āpatti cāti samghādisesoti tena tena vītikkamena āpannassa āpattinikāyassa nāmappakāsanato nāmañceva hoti āpattisabhāgattā āpatti ca.

Tadanurūpaṃ kammavācaṃ katvā mānattaṃ dātabbanti—

“Suṇātu me bhante samgho, ayaṃ itthannāmo bhikkhu ekaṃ āpattiṃ āpajji sañcetanikaṃ sukkavissatṭhiṃ ekāhapaṭicchannaṃ, so samghaṃ ekissā āpattiyā sañcetanikāya sukkavissatṭhiyā ekāhapaṭicchannāya ekāhaparivāsaṃ yāci. Samgho itthannāmassa bhikkhuno ekissā āpattiyā sañcetanikāya sukkavissatṭhiyā ekāhapaṭicchannāya ekāhaparivāsaṃ adāsi. So parivutthaparivāso. Ayaṃ itthannāmo bhikkhu ekaṃ āpattiṃ āpajji sañcetanikaṃ sukkavissatṭhiṃ appaṭicchannaṃ, so samghaṃ tāsāṃ āpattīnaṃ sañcetanikānaṃ sukkavissatṭhīnaṃ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṃ mānattaṃ yācati. Yadi samghassa pattakallaṃ, samgho itthannāmassa bhikkhuno dvinnāṃ āpattīnaṃ sañcetanikānaṃ sukkavissatṭhīnaṃ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṃ mānattaṃ dadeyya, esā ñatti.

Suṇātu me bhante -pa- so parivutthaparivāso. Ayaṃ itthannāmo bhikkhu ekaṃ āpattiṃ āpajji sañcetanikaṃ sukkavissatṭhiṃ appaṭicchannaṃ, so samghaṃ tāsāṃ -pa- yācati. Samgho itthannāmassa bhikkhuno dvinnāṃ āpattīnaṃ sañcetanikānaṃ sukkavissatṭhīnaṃ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṃ mānattaṃ deti. Yassāyasmato khamati itthannāmassa bhikkhuno dvinnāṃ āpattīnaṃ sañcetanikānaṃ sukkavissatṭhīnaṃ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṃ mānattassa dānaṃ, so tuṇhassa. Yassa nakkhamati, so bhāseyya.

Dutiyampi etamatthaṃ vadāmi -pa-. Tatiyampi etamatthaṃ vadāmi -pa-.

Dinnaṃ samghena itthannāmassa bhikkhuno dvinnāṃ āpattīnaṃ sañcetanikānaṃ sukkavissatṭhīnaṃ paṭicchannāya ca appaṭicchannāya ca chārattaṃ mānattaṃ, khamati samghassa, tasmā tuṇhī. Evametaṃ dhārayāmi—

evaṃ kammavācaṃ katvā mānattaṃ dātabbaṃ. Cīṇṇamānattassa ca imināva
nayena kammavācaṃ yojetvā abbhānaṃ kātabbaṃ.

Aññasmini suddhantaparivāsavasena āpattivuṭṭhānato aññasmiṃ.
Dasasataṃ āpattiyo rattisataṃ chādayitvāti yojetabbaṃ.

Parivāsakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Attano sīmaṃ sodhetvā vihārasīmāyāti vihāre baddhasīmameva
sandhāya vuttaṃ. **Vihārūpacāratopi dve leḍḍupātā atikkamitabbāti**
bhikkhuvihāraṃ sandhāya vadati gāmūpacārātikkameneva
bhikkhunīvihārūpacārātikkamassa siddhattā. **Vihārassa cāti**
bhikkhuvihārassa. **Gāmassāti na vuttanti** gāmassa upacāraṃ muñcitum
vaṭṭatīti na vuttaṃ, tasmā gāmūpacārepi vaṭṭatīti adhippāyo.

Tattheva ṭhānaṃ paccāsīsaṇṭīti bhikkhūnaṃ ṭhānaṃ paccāsīsaṇṭi.
Parivāsavattā dīnanti parivāsanissayapaṭippassaddhi-ādīnaṃ. **Yuttataraṃ**
dissatīti iminā anikkhattavattabhikkhunā viya bhikkhuniyāpi anto-
upacārasīmagatānaṃyeva ārocetabbaṃ, na gāme ṭhitānampi gantvā
ārocetabbanti dīpeti. **Tasmiṃ gāmeti** yasmiṃ gāme bhikkhunupassayo hoti,
tasmiṃ gāme. **Bahi upacārasīmāya ṭhatvāti** upacārasīmato bahi ṭhatvā.
Sammannitvā dātabbāti ettha sammannitvā dinnāya sahaṇṇasepi ratticchedo
na hoti.

Paṭicchannaparivāsakathāvaṇṇanā

108. **Visum mānattaṃ caritabbanti** mūlāyapaṭīkassanaṃ akatvā visum
kamma vācāya mānattaṃ gahetvā caritabbaṃ.

Sukkavissaṭṭhikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Agghasamodhānaparivāsakathāvaṇṇanā

134. **Ekāpattimūlakanti** “ekā āpatti ekāhappaṭicchannā, ekā āpatti dvīhappaṭicchannā”ti-ādinā vuttanayaṃ sandhāya vadati.

Āpattivaḍḍhanakanti “ekā āpatti ekāhappaṭicchannā, dve āpattiyo dvīhappaṭicchannā”ti-ādinā vuttaṃ āpattivaḍḍhanakanayaṃ sandhāya.

Dvebhikkhuvāra-ekādasakādikathāvaṇṇanā

181. **Thullaccayādīhi missakanti** ekavatthumhi pubbabhāge āpannathullaccayadukkaṭehi missakaṃ. **Makkhadhammo** nāma chādetukāmatā.

182. **Sambahulā saṃghādisesā āpattiyo āpajjati parimāṇampīti**-ādi jātivaseneka vacanaṃ, bhāvanapumsakaniddeso vā. Sesamettha pālito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Samuccayakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

4. Samathakkhandhaka

Sammukhāvinayakathāvaṇṇanā

187. Samathakkhandhake **saññāpetī**ti ettha **sam**-saddūpapado ñā-saddo tosana visiṭṭhe avabodhane vattatīti āha “**paritosetvā jānāpetī**”ti.

Sativinayādikathāvaṇṇanā

195-200. **Desanāmattamevetanti** “pañcimānī”ti etaṃ desanāmattam. Sativapullappattassa khīṇāsavassa dātabbo vinayo **sativinayo**. Amūḷhassa dātabbo vinayo **amūḷhavinayo**. Paṭiññātena karaṇaṃ **paṭiññātakaraṇaṃ**.

212. **Tiṇavatthārakasadisattā**ti taṃsadisatāya tabbohāroti dasseti yathā “esa brahmadatto”ti.

Adhikaraṇakathāvaṇṇanā

216. **Vivādādhikaraṇassa kiṃ mūlanti**-ādīsu **vivādamūlānī**ti vivādassa mūlāni. **Kodhanoti** kujjhanalakkhaṇena kodhena samannāgato. **Upanāhī**ti vera-appaṭinissaggalakkhaṇena upanāhena samannāgato. **Agāravoti**¹ gāravavirahito. **Appatissoti** appatissayo anīcavutti. Ettha pana yo bhikkhu satthari dharamāne tīsu kālesu upaṭṭhānaṃ na yāti, satthari anupāhane caṅkamante sa-upāhano caṅkamati, nīce caṅkame caṅkamante ucce caṅkamati, heṭṭhā vasante upari vasati, satthu dassanaṭṭhāne ubho amse pārupati, chattaṃ dhāreti, upāhanaṃ dhāreti, nahāyati, uccāraṃ vā passāvaṃ vā karoti, parinibbute vā pana cetiyaṃ vandituṃ na gacchati, cetiyassa paññāyanaṭṭhāne satthu dassanaṭṭhāne vuttaṃ sabbaṃ karoti, aññehi ca bhikkhūhi “kasmā evaṃ karosi, na idaṃ vaṭṭati, sammāsambuddhassa nāma lajjituṃ vaṭṭatī”ti vutte “tuṇhī hoti, buddho buddhoti vadasi, kiṃ buddho nāmā”ti bhaṇati, ayaṃ **satthari agāravo** nāma.

1. Dī-Ṭṭha 3. 217; Ma-Ṭṭha 4. 27 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Hoti (Ka)

Yo pana dhammasavane saṅghuṭṭhe sakkaccaṃ na gacchati, sakkaccaṃ dhammaṃ na suṇāti, niddāyati vā sallapanto vā nisīdati, sakkaccaṃ na gaṇhāti na vāceti, “kiṃ dhamme agāravamaṃ karosī”ti vutte “tuṇhī hoti, dhammo dhammoti vadasi, kiṃ dhammo nāmā”ti vadati, ayaṃ **dhamme agāravo** nāma. Yo pana therena bhikkhunā anajjhitaṃ dhammaṃ deseti uddisati pañhaṃ katheti, vuḍḍhe bhikkhū ghaṭṭento gacchati tiṭṭhati nisīdati, dussapallatthikaṃ vā hatthapallatthikaṃ vā karoti, saṅghamajjhe ubho aṃse pārupati, chattupāhanaṃ dhāreti, “bhikkhusaṅghassa lajjitum vaṭṭati”ti vuttepi “tuṇhī hoti, saṅgho saṅghoti vadasi, kiṃ saṅgho, migasaṅgho ajasaṅgho”ti-ādīni vadati, ayaṃ **saṅghe agāravo** nāma. Ekabhikkhusmimpi hi agārave kate saṅghe katoyeva hoti. Tisso sikkhā pana apūrayamāno **sikkhāya na paripūrakārī** nāma.

Ahitāya dukkhāya devamanussānanti¹ ekasmiṃ vihare dvinnāṃ bhikkhūnaṃ uppannavivādo kathaṃ devamanussānaṃ ahitāya dukkhāya saṃvattati? Kosambaka kkhandhake viya hi dvīsu bhikkhūsu vivādaṃ āpannesu tasmīṃ vihare tesāṃ antevāsikā vivadanti, tesāṃ ovādaṃ gaṇhanto bhikkhunisaṅgho vivadati, tato tesāṃ upaṭṭhākā vivadanti, atha manussānaṃ ārakkhadevatā dve koṭṭhāsā honti. Tattha dhammavādīnaṃ ārakkhadevatā dhammavādīniyo honti, adhammavādīnaṃ adhammavādīniyo. Tato ārakkhadevatānaṃ mittā bhummadevatā bhijjanti. Evaṃ paramparāya yāva brahmalokaṃ ṭhapetvā ariyasāvake sabbe devamanussā dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīhi pana adhammavādinova bahutarā honti. Tato “yaṃ bahukehi gahitaṃ, taṃ tacchan”ti² dhammaṃ vissajjetvā bahutarā adhammaṃ gaṇhanti. Te adhammaṃ purakkhatvā viharantā apāyesu nibbattanti. Evaṃ ekasmiṃ vihare dvinnāṃ bhikkhūnaṃ uppanno vivādo bahūnaṃ ahitāya dukkhāya hoti. **Ajjhattaṃ vāti** attani vā attano parisāya vā. **Bahiddhā vāti** parasmīṃ vā parassa parisāya vā. **Āyatirā anavassavāyāti** āyatirā anuppādāya.

Makkhīti paresāṃ guṇamakkhanalakkaṇena makkhena samannāgato. **Paḷāsīti** yugaggāhalakkaṇena paḷāsena samannāgato. **Issukīti** parasakkārādīnaṃ

1. Dī-Ṭṭha 3. 217; Ma-Ṭṭha 4. 24; Aṃ-Ṭṭha 3. 107 piṭṭhādīsūpi passitabbaṃ.

2. Gaṇhāti (Syā, Ka) Dī-Ṭṭha 3. 218 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

issāyanalakkhaṇāya issāya samannāgato. **Maccharīti** āvāsamacchariyādīhi samannāgato. **Saṭhoti** kerāṭiko. **Māyāvīti** katapāpapaṭicchādako. **Pāpicchoti** asantasambhāvanicchako dussīlo. **Micchādiṭṭhīti** natthikavādī ahetukavādī akiriyavādī. **Sandiṭṭhiparāmāsīti** sayam diṭṭhameva parāmasati gaṇhāti. **Ādhānaggāhīti**¹ dalhaggāhī. **Duppaṭinissaggīti** na sakkā hoti gahitaṃ nissajjāpetum. Ettha ca **kodhano hoti upanāhīti**-ādinā puggalādiṭṭhānanayena kodhūpanāhādayo akusaladhammā vivādamūlānīti dassitāni, tathā **duṭṭhacittā vivadantīti**-ādinā lobhadosamohā. **Aduṭṭhacittā vivadantīti**-ādinā ca alobhā dayo vivādamūlānīti dassitāni.

217. **Dubbaṇṇoti** paṃsupisācako viya jhāmakhāṇuvaṇṇo. **Duddassikoti** vijātamātuyāpi amanāpadassano. **Okotimakoti** lakunḍako. **Kāṇoti** ekakkhikāṇo vā ubhayakkhikāṇo vā. **Kuṇṇīti** ekahatthakuṇī vā ubhayahatthakuṇī vā. **Khañjoti** ekapādakhañjo vā ubhayapādakhañjo vā. **Pakkhahatoti** hatapakkho pīṭhasappī.

220. **Vivādādhikaraṇam kusalam akusalam abyākatanti** vivādādhikaraṇam kiṃ kusalam akusalam udāhu abyākatanti pucchati. **Vivādādhikaraṇam siyā kusalanti**-ādi vissajjanam. Esa nayo sesesupi. Vivadanti etenāti **vivādoti** āha “yena vivadanti, so cittuppādo vivādo”ti. Katham paṇa so cittuppādo adhikaraṇam nāmāti āha “**samathehi ca adhikaraṇīyatāya adhikaraṇam**”ti, samathehi sametabbatāya adhikaraṇanti attho. Vivādahetubhūtaṃ hi cittuppādassa vūpasamena tappabhavassa saddassapi vūpasamo hotīti cittuppādassa samathehi adhikaraṇīyatā² pariyāyo sambhavati.

222. **Āpattādhikaraṇam siyā akusalam siyā abyākatanti** ayaṃ vikappo paññatti vajjamyeva sandhāya vutto, na lokavajjanti dassetum “**sandhāyabhāsītavasena**”ti-ādimāha. Kasmā panettha sandhāyabhāsītavasena attho veditabboti āha “**yasmim hi**”ti-ādi. **Pathavīkhaṇanādiketi** ettha ādi-saddena bhūtagāmapātabyatādipaññattivajjam

1. Ādānaggāhīti (Syā)

2. Adhikaraṇīyatāya (Syā)

sikkhāpadaṃ saṅgaṇhāti. Yo vinaye apakataññutāya vattasīsena sammuñjani-ādinā pathavīkhaṇanādīni karoti, tadā tassuppannacittaṃ sandhāya vuttaṃ **“kusalacittaṃ aṅgaṃ hotī”**ti. **Aṅgaṃ hotī**ti ca vattasīsena karontassapi “imaṃ pathaviṃ khaṇāmi”ti-ādinā vītikkamajānanavasena pavattattā taṃ kusala-cittaṃ āpattādhikaraṇaṃ, kusala-cittaṃ āpattiyā kāraṇaṃ hotīti attho. Na hi vītikkamaṃ ajānantassa pathavīkhaṇanādīsu āpatti sambhavati. **Tasmiṃ satī**ti tasmiṃ kusala-citte āpattibhāvena gahite satīte adhippāyo. **Tasmā**ti yasmā kusala-citte āpattibhāvena gahite sati “natthi āpattādhikaraṇaṃ kusalaṇ”ti na sakkā vuttuṃ, tasmā. **Nayidaṃ aṅgappahonakacittaṃ sandhāya vuttanti** “āpattādhi karaṇaṃ siyā akusalaṃ siyā abyākataṃ, natthi āpattādhikaraṇaṃ kusalaṇ”ti idaṃ āpattisamuṭṭhāpakabhāvena aṅgappahonakaṃ āpattiyā kāraṇabhūtaṃ cittaṃ sandhāya na vuttaṃ. Kiṃ pana sandhāya vuttanti āha **“idaṃ panā”**ti-ādi. Bhikkhumhi kammaṭṭhānagata-cittena nīpanne niddāyante vā mātugāmo ce seyyaṃ kappeti, tasmiṃ khaṇe seyyākārena vattamānarūpameva āpatti, na kusalādivasappavattaṃ cittanti āha **“asañcicca -pa- sahasēyyādivasena āpajjato¹ abyākataṃ hotī”**ti. Tasmiñhi khaṇe uttātabbe jāte anuṭṭhānato tadākārapavatto rūpakkhandhova āpatti.

“Āpattiṃ āpajjanto kusala-citto vā āpajjati akusala-byākata-citto vā”ti² vacanato kusalaṃpi āpattādhikaraṇaṃ siyāti ce? Na. Yo hi āpattiṃ āpajjatīti vuccati, so tīsu cītesu aññataracittasamaṅgī hutvā āpajjati, na aññathāti dassanattamaṃ **“kusala-citto vā”**ti-ādi vuttaṃ. Ayañhettha attho— pathavīkhaṇanādīsu kusala-cittakkhaṇe vītikkamādivasena pavattarūpasambhavato kusala-citto vā tathāpavattarūpasāṅkhātāṃ abyākata-āpattiṃ āpajjati, tathā abyākata-citto vā abyākatarūpasāṅkhātāṃ abyākata-āpattiṃ āpajjati. Pāṇātipātādiṃ akusala-citto vā akusala-āpattiṃ āpajjati, rūpaṃ panettha abboharikaṃ. Supinante ca pāṇātipātādiṃ karonto sahasēyyādivasena āpajjitabbāpattiṃ āpajjanto akusala-citto abyākata-āpattiṃ āpajjatīti.

1. Āpajjanato (Syā)

2. Vi 5. 217 piṭṭhe atthato samānaṃ.

Kusalacittam āpajjeyyāti eḷakalomam gahetvā

kammaṭṭhānamanasikārena tiyojanam atikkamantassa paññattim ajānitvā padaso dhammam vācentassa ca āpajjitabbā pattiya kusalacittam āpajjeyya.

Na ca tattha vijjamānampi kusalacittam āpattiya aṅanti tasmin

vijjamānampi kusalacittam āpattiya aṅgam na hoti, sayam āpatti na hotīti attho. **Calitappavattānanti** calitānam pavattānañca. Calito kāyo, pavattā vācā. **Aññatarameva aṅanti** kāyavācānam aññatarameva āpattīti attho.

Taṅca rūpakkhanda pariyaṇnattā abyākatanti iminā

abyākatamāpattādhikaraṇam, nāññanti dasseti.

Yadi evam “sāpattikassa bhikkhave nirayam vā vadāmi tiracchānayanonim vā”ti vacanato abyākatassapi vipākadhammatā āpajjeyyāti? Nāpajjeyya. Asañcicca āpannā hi āpattiyo yāva so na jānāti, tāva anantarāyakarā, jānitvā chādentō pana chādanappaccayā aññam dukkaṭasaṅkhātā akusalamāpattādhikaraṇamāpajjati, taṅca akusalasabhāvattā saggamokkhānam antarāyakaraṇanti sāpattikassa apāyagāmitā vuttā. Abyākatam pana āpattādhikaraṇam avipākadhammamevāti niṭṭhamettha gantabbam. Teneva **porāṇa gaṇṭhipadesupi** “puthujjano kalyāṇaputhujjano sekkho arahāti cattāro puggale dassetvā tesu arahato āpattādhikaraṇam abyākatameva, tathā sekkhānam, tathā kalyāṇaputhu jjanassa asaṅcicca vītikkamakāle abyākatameva. Itarassa akusalampi hoti abyākatampi. Yasmā cassa saṅcicca vītikkamakāle akusalameva hoti, tasmā vuttam 'natthi āpattādhikaraṇam kusala'nti. Sabbattha evam abyākatanti vipākābhāvamattam¹ sandhāya vuttan”ti likhitam. Yaṅca āpattādhikaraṇam akusalam, tampi desitam vuṭṭhitam vā anantarāyakaram. Yathā hi ariyūpavādakamma akusalampi samānam accayam desetvā khamāpanena payogasampattiṭṭhāhitattā avipākadhammatam āpannam ahoṣikamma hoti, evamidampi desitam vuṭṭhitam vā payogasampattiṭṭhāhitattā avipākadhammatāya ahoṣikammabhāvena anantarāyakaram jātam. Teneva “sāpattikassa bhikkhave nirayam vā vadāmi tiracchānayanonim vā”ti sāpattikasēva apāyagāmitā vuttā.

1. Kusalanti, evam sabbattha. Evam abyākatanti vipākābhāvappattam (Ka)

Adhikaraṇavūpasamanasamathakathāvaṇṇanā

228. Vivādasāṅkhāte atthe paccatthikā **atthapaccatthikā**.

229. **Sammukhāvinayasminti** sammukhāvinayabhāve.

230. **Antarenāti** kāraṇena.

231. Ubbāhikāya khīyanake pācitti na vuttā tattha chandadānassa natthitāya.

236. **Tassa kho tanti** ettha **kho tanti** nipātamatthaṃ.

238. “Kā ca tattha tassapāpiyasikāyā”ti potthakesu likhanti. “Kā ca tassapāpiya sikā”ti evaṃ panettha pāḥo veditabbo.

242. **Kiccādhikaraṇaṃ ekena samathena sammatīti** ettha “kiccameva kiccādhi karaṇaṃ”ti¹ vacanato apalokanakammādīnametaṃ adhivacanaṃ. Taṃ vivādādhikaraṇā dīni viya samathehi sametabbāṃ na hoti, kintu sammukhāvinayena sampajjati, tasmā **sammataṃ**ti ettha sampajjatīti attho gahetabbo. Sesamettha suviññeyyameva.

Samathakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi-Ṭṭha-2-179 piṭṭhe.

5. Khuddakavatthukkhanda

Khuddakavatthukathāvaṇṇanā

243. Khuddakavatthukkhandahe **aṭṭhapadākārenā**ti
aṭṭhapadaphalakākārena, jūṭaphalakasadisanti vuttaṃ hoti.
Mallakamūlasaṇṭhānenāti kheḷamallaka mūlasaṇṭhānena.

245. **Muttolambakādīnanti ādi**-saddena kuṇḍalādiṃ saṅgaṇhāti.
Palambaka suttanti yaññopacitākārena olambakasuttaṃ.

246. **Cikkalenā**ti silesena.

248. **Sādhugītanti** aniccatādipaṭisaṃyuttaḡitaṃ.

249. **Caturassena vattenā**ti paripuṇṇena uccāraṇavattena.
Taraṅgavattādīnaṃ uccāraṇavidhānāni naṭṭhappayogaṇi¹. **Bāhiralominti**
bhāvanapumsakaniddeso, yathā tassa uṇṇapāvārassa bahiddhā lomāni
dissanti, tathā dhārentassa dukkaṭanti vuttaṃ hoti.

251. **Imāni cattāri ahirājakulāni**² idaṃ daṭṭhaviṣe sandhāya vuttaṃ. Ye
hi keci daṭṭhaviṣā, sabbe te imesaṃ catunnaṃ ahirājakulānaṃ
abbhantaragatāva honti. **Attaguttiyā**ti attano guttatthāya. **Attarakkhāyā**ti
attano rakkhaṇatthāya. **Attaparittaṃ kātunti** attano parittāṇatthāya
attaparittaṃ nāma kātuṃ anujānāmīti attho.

Idāni yathā taṃ parittaṃ kātabbāṃ, taṃ dassetuṃ “**evaṇca pana
bhikkhave**”ti-ādimāha. Tattha³ **virūpakkhehi**ti virūpakkhanāgakulehi.
Sesesupi eseṇa nayo. Saha yoge cetāṃ karaṇavacanaṃ, etehi saha mayhaṃ
mittabhāvoti vuttaṃ hoti **apāda**kehi³ti apādakasattehi. Sesesupi eseṇa nayo.
Sabbe sattāti ito pubbe ettakena

1. Diṭṭhappayogaṇi (Syā)

2. Am-Tṭha 2. 316 piṭṭhepi passitabbāṃ.

3. Jātaka-Tṭha 2. 133 piṭṭhepi passitabbāṃ.

ṭhānena odissakamettaṃ kathetvā idāni anodissakamettaṃ kathetuṃ idamāraddhaṃ. Tattha **sattā pāṇā bhūtā**ti sabbānetāni puggalavevacanāneva. **Bhadrāni** passantūti bhadraṇi ārammaṇāni passantu. **Mā kañci pāpamāgamā**ti kañci sattaṃ pāpakaṃ lāmakaṃ mā agacchatu.

Appamāṇo buddhoti ettha **buddho**ti buddhaguṇā veditabbā, te hi appamāṇā nāma. Sesadvayesupi eseva nayo, **pamāṇavantānī**ti guṇappamāṇena yuttāni. **Uṇṇanātī**ti lomasaṇbhiko makkaṭako. **Sarabūti** gharagoḷikā. **Katā me rakkhā katarā me parittanti** mayā ettakassa janassa rakkhā ca parittāṇaṇca kataṃ. **Paṭikkamantu bhūtānī**ti sabbepi me kataparittāṇā sattā apagacchantu, mā maṃ viheṭṭhayimsūti attho. **Sohanti** yassa mama etehi sabbehipi mettaṃ, so ahaṃ bhagavato namo karomi, vipassī-ādīnaṇca sattannaṃ sammāsambuddhānaṃ namo karomīti sambandho.

Aññamhi chetabbamhīti rāgānusayaṃ sandhāya vadati. **Tādisaṃ vā dukkhanti** muṭṭhi-ādīhi dukkhaṃ uppādentassa.

252. **Jālāni parikkhipāpetvā**ti parissayamocanattāhaṇceva pamādena gaḷitānaṃ ābharaṇādīnaṃ rakkhāṇattāhaṇca jālāni karaṇḍakākārena parikkhipāpetvā. **Candanagaṇṭhi āgantvā jāle laggā**ti eko kira rattacandanarukkho gaṇḍāya uparītīre jāto gaṇḍodakena dhotamūlo patitvā tattha tattha pāsāṇesu sambhijjamaṇo vippakiri. Tato ekā ghaṭappamāṇā ghaṭikā pāsāṇesu ghaṃsiyamānā udaka-ūmīhi pothiyamānā maṭṭhā hutvā anupubbena vuyhamānā sevālapariyonaddhā āgantvā tasmiṃ jāle laggi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Lekhanti** likhitagahitaṃ cuṇṇaṃ. **Uḍḍitvā**¹ veluparamparāya uddhaṃ pāpetvā, uṭṭhāpetvāti vuttaṃ hoti. **Oharatū**ti iddhiyā otāretvā gaṇhatu.

Pūraṇakassapādayo **cha satthāro**. Tattha² **pūraṇoti** tassa satthupaṭiñṇassa nāmaṃ. **Kassapoti** gottaṃ. So kira aññatarassa kulassa ekūnadāsasataṃ pūrayamaṇo jāto. Tenassa “pūraṇo”ti nāmaṃ akaṃsu. Maṅgaladāsattā cassa kataṃ “dukkaṭaṇ”ti vattā natthi, akataṃ vā “na

1. Vāhitvāti (Syā)

2. Dī-Ṭṭha 1. 130; Ma-Ṭṭha 2. 136 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

katan”ti. So “kimahaṃ ettha vasāmi”ti palāyi. Athassa corā vatthāni acchindiṃsu. So paṇṇena vā tiṇena vā paṭicchādetumpi ajānanto jātārūpeneva ekaṃ gāmaṃ pāvīsi. Manussā taṃ disvā “ayaṃ samaṇo arahā appiccho, natthi iminā sadiso”ti pūvabhaddāni gahetvā upasaṅkamanti. So “mayhaṃ sātakaṃ anivattabhabhāvena idaṃ uppannaṃ”ti tato paṭṭhāya sātakaṃ labhitvāpi na nivāsesi, tadeva pabbajjaṃ aggahesi. Tassa santike aññepi aññepīti pañcasatā manussā pabbajiṃsu. Evamayaṃ gaṇācariyo hutvā “satthā”ti loke pākaṭo ahosi.

Makkhalīti tassa nāmaṃ. Gosālāya jātattā **gosāl**oti dutiyanāmaṃ. Taṃ kira sakaddamāya bhūmiyā telaghaṭaṃ gahetvā gacchantam “tāta mā khalī”ti sāmiko āha. So pamādena khalitvā patitvā sāmikassa bhayena palāyitum āraddho. Sāmiko upadhāvitvā sātakakaṇṇe aggahesi, so sātakaṃ chaḍḍetvā acelako hutvā palāyi. Sesam pūraṇasadisa meva.

Ajītoti tassa nāmaṃ. Kesakambalaṃ dhāretīti **kesakambalo**. Iti nāmadvayaṃ saṃsanditvā “ajito kesakambalo”ti vuccati. Tattha **kesakambalo** nāma manussānaṃ kesehi katakambalo. Tato paṭikiṭṭhataraṃ vatthaṃ nāma natthi. Yathāha “seyyathāpi bhikkhave yāni kānici tantāvutānaṃ vatthānaṃ, kesakambalo tesaṃ paṭikiṭṭho akkhāyati. Kesakambalo bhikkhave sīte sīto uṇhe uṇho dubbaṇṇo duggandho dukkhasamphasso”ti¹.

Pakudhoti tassa nāmaṃ. **Kaccāyanoti** gottam. Iti nāmagottam saṃsanditvā “pakudho kaccāyano”ti vuccati. Sītūdakapaṭikkhittako esa, vaccaṃ katvāpi udakakiccaṃ na karoti, uṇhodakaṃ vā kañjiyaṃ vā labhitvā karoti, nadiṃ vā maggodakaṃ vā atikkamma “sīlaṃ me bhinnā”ti vālikathūpaṃ katvā sīlaṃ adhiṭṭhāya gacchati. Evarūpanissirikaladdhiko esa.

Sañcayoti tassa nāmaṃ. Belaṭṭhassa putto **belaṭṭhaputto**. “Amhākaṃ gaṇṭhanakilesa palibundhanakilesa natthi, kilesagaṇṭhirahitā

1. Am 1. 290 piṭṭhe.

mayan”ti evaṃvāditāya laddhanāmasena **nigaṇṭho**. Nāṭassa puttoti **nāṭaputto**.

Piṇḍolabhāradvājoti¹ piṇḍaṃ ulamāno pariyesamāno pabbajitoti **piṇḍolo**. So kira pariṇṇabhogo brāhmaṇo hutvā mahantaṃ bhikkhusaṃghassa lābhāsakkāraṃ disvā piṇḍatthāya nikkhamitvā pabbajito. So mahantaṃ kapallapattaṃ “pattan”ti gahetvā carati, kapallapūraṃ yāguṃ pivati, bhattaṃ bhuñjati, pūvakhajjakaṇca khādati. Athassa mahagghasabhāvaṃ satthu ārocayimso. Satthā tassa pattatthavikaṃ nānujāni. Thero heṭṭhāmañce pattaṃ nikujjitvā ṭhapeti. So ṭhapentopi ghaṃsentova paṇāmetvā ṭhapeti, gaṇhantopi ghaṃsentova ākaḍḍhitvā gaṇhāti. Taṃ gacchante gacchante kāle ghaṃsa nena parikkhīṇaṃ nālikodanamattasseva gaṇhanakaṃ jātaṃ. Tato satthu ārocesuṃ. Athassa satthā pattatthavikaṃ anujāni. Thero aparena samayena indriyabhāvanaṃ bhāvento aggaphale arahatte patiṭṭhāsi. Iti so pubbe savisesaṃ piṇḍatthāya-ulatīti **piṇḍolo**. Gottena pana **bhāradvājoti** ubhayaṃ ekato katvā “piṇḍolabhāradvājo”ti vuccati.

“Atha kho āyasmā piṇḍolabhāradvājo -pa- etadavocā”ti kasmā evamāhaṃsu? So kira² seṭṭhi neva sammādiṭṭhi, na micchādiṭṭhi, majjhattadhātuko. So cintesi “mayhaṃ gehe candanaṃ bahu, kiṃ nu kho iminā karissāmi”ti. Athassa etadahosi “imasmiṃ loke 'mayhaṃ arahanto, mayhaṃ arahanto'ti vattāro bahū, ahaṃ ekaṃ arahantampi na jānāmi, gehe bhamaṃ yojetvā pattaṃ likhāpetvā sikkāya ṭhapetvā veḷuparamparāya saṭṭhihatthamatte ākāse olambāpetvā 'sace arahā atthi, ākāsenāgantvā gaṇhātū'ti vakkhāmi. Yo taṃ gahessati, tassa saputtadāro saraṇaṃ gamissāmi”ti. So cintitaniyāmeneva pattaṃ likhāpetvā veḷuparamparāya ussāpetvā “yo imasmiṃ loke arahā, so ākāse āgantvā imaṃ pattaṃ gaṇhātū”ti āha.

1. Udāna-Ṭīha 228 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Dhammapada-Ṭīha 2. 130 piṭṭhādisupi passitabbaṃ.

Tadā cha satthāro “amhākaṃ esa anucchaviko, amhākameva naṃ dehi”ti vadiṃsu. So “ākāsenāgantvā gaṇhathā”ti āha. Chatṭhe divase nigaṇṭho nāṭaputto antevāsike pesesi “gacchatha seṭṭhiṃ evaṃ vadetha 'amhākaṃ ācariyasseva anucchaviko, mā appamattakassa kāraṇā ākāsenā āgamanam kari, dehi kira te pattan'ti”. Te gantvā seṭṭhiṃ tathā vadiṃsu. Seṭṭhi “ākāsenāgantvā gaṇhituṃ samatthova gaṇhātū”ti āha. Nāṭaputto sayam gantukāmo hutvā antevāsikānaṃ saññaṃ adāsi “aham ekaṃ hatthaṅca pādaṅca ukkhipitvā uppatitukāmo viya bhavissāmi, tumhe maṃ 'ācariya kiṃ karotha, dārumayapattassa kāraṇā paṭicchannaṃ arahattaguṇaṃ mahājanassa mā dassayitthā'ti vatvā maṃ hatthesu ca pādesu ca gahetvā ākaḍḍhantā bhūmiyaṃ pāteyyāthā”ti. So tattha gantvā seṭṭhiṃ āha “mahāseṭṭhi ayaṃ patto aññesaṃ nānucchaviko, mā te appamattakassa kāraṇā mama ākāse uppatanaṃ rucci, dehi me pattan”ti. Bhante ākāsenā uppatitvāva gaṇhathāti. Tato nāṭaputo “tena hi apetha apethā”ti antevāsike apantvā “ākāse uppatissāmi”ti ekaṃ hatthaṅca pādaṅca ukkhipi. Atha naṃ antevāsikā “ācariya kiṃ nāmetaṃ karotha, chavassa dārumayapattassa kāraṇā paṭicchannaguṇena tumhehi mahājanassa dassitena ko attho”ti taṃ hatthapādesu gahetvā ākaḍḍhitvā bhūmiyaṃ pātesuṃ. So seṭṭhiṃ āha “mahāseṭṭhi ime me uppatituṃ na denti, dehi me pattan”ti. Uppatitvāva gaṇhatha bhanteti. Evaṃ titthiyā cha divasāni vāyavitvāpi pattam na labhiṃsuyeva.

Atha sattame divase āyasmato ca moggallānassa āyasmato ca piṇḍolabhāra dvājassa “rājagahe piṇḍāya carissāmā”ti gantvā ekasmiṃ piṭṭhipāsāṇe ṭhatvā cīvaraṃ pārupanakāle dhuttakā kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ “hambho pubbe cha satthāro 'mayam arahantāmhā'ti vicariṃsu, rājagahaseṭṭhino pana ajja sattamo divaso pattam ussāpetvā ṭhappayato 'sace arahā atthi, ākāsenāgantvā gaṇhātū'ti vadantassa, ekopi 'aham arahā'ti ākāse uppatanto natthi, ajja no loka arahantānaṃ natthibhāvo ñāto”ti. Taṃ kathaṃ sutvā āyasmā mahāmoggallāno āyasmantaṃ

piṇḍolabhāradvājam āha “sutam te āvuso bhāradvāja imesam vacanam, ime buddha sāsanam pariggaṇhantā viya vadanti, tvañca mahiddhiko mahānubhāvo, gacchetam pattam ākāsenā gantvā gaṇhāhi”ti. “Āvuso moggallāna tvaṃ 'iddhimantānam aggo'ti pākaṭo, tvaṃ etam gaṇha, tayi pana aggaṇhante aham gaṇhissāmi”ti āha. Atha āyasmā mahāmoggallāno “gaṇhāvuso”ti āha. Iti te lokassa arahantehi asuññabhāvadassanattam evamāhaṃsu.

Tikkhattum rājagaham anupariyāyīti tikkhattum rājagaham anugantvā paribbhami. “Sattakkhattun”tipi vadanti. Thero kira abhiññāpādakam jhānam samāpajjitvā utthāya tigāvutam piṭṭhipāsānam antantena paricchindanto tūlapicu viya ākāse utthāpetvā rājagahanagarassa upari sattakkhattum anupariyāyī. So tigāvutappamāṇassa nagarassa apidhānam viya paññāyī. Nagaravāsino “pāsāṇo no avattharivā gaṇhātī”ti bhītā suppādīni matthake katvā tattha tattha nilīyimsu. Sattame vāre thero piṭṭhipāsānam bhinditvā attānam dasseti. Mahājano theram disvā “bhante piṇḍolabhāradvāja tava pāsānam gālham katvā gaṇha, mā no sabbe nāsayī”ti āha¹. Thero pāsānam pādantena khipitvā vissajjesi. So gantvā yathāṭṭhāneyeva patitthāsi. Thero seṭṭhissa gehamatthake aṭṭhāsi. Tam disvā seṭṭhi urena nipajjitvā “otara sāmī”ti vatvā ākāśato otiṇṇam theram nisīdāpetvā pattam gahetvā catumadhurapuṇṇam katvā therassa adāsi. Thero pattam gahetvā viharābhimukho pāyāsi. Athassa ye araññagatā pāṭihāriyam nāddasaṃsu, te sannipatitvā “bhante amhākampi pāṭihāriyam dassethi”ti theram anubandhiṃsu. So tesam tesam pāṭihāriyam dassento vihāram agamāsi. Satthā tam anubandhitvā unnādentassa mahājanassa saddam sutvā “ānanda kasseso saddo”ti pucchi. Tena vuttam “**assosi kho bhagavā -pa-kim nu kho so ānanda uccāsaddo mahāsaddo**”ti.

Vikubbaniddhiyā pāṭihāriyam paṭikkhittanti ettha **vikubbaniddhi** nāma “so pakativāṇṇam vijahitvā kumārakavaṇṇam vā dasseti nāgavaṇṇam vā, vividhampi senābyūham dasseti”ti² evamāgatā pakativāṇṇavijahanavikāravasena

1. Gaṇhamāno sabbe mā nāsayīti (Syā)

2. Khu 9. 388 piṭṭhe.

pavattā iddhi. **Adhiṭṭhāniddhi** pana “pakatiyā eko bahukaṃ āvajjati sataṃ vā sahaṣsaṃ vā satasahaṣsaṃ vā, āpajjitvā nāṇena adhiṭṭhāti 'bahuko homī'ti¹” evaṃ vibhajitvā dassitā adhiṭṭhānavasena nipphannā iddhi.

253-254. Na **acchupiyantī**ti na suphassitāni² honti. **Rūpakākiṇṇānī**ti itthirūpā dīhi ākiṇṇāni. **Bhūmi-ādhārake**ti valayādhārake. **Dāru-ādhārakadaṇḍādhārakesū**ti ekadā runā kata-ādhārake bahūhi daṇḍakehi kata-ādhārake vāti attho, tīhi daṇḍehi kato pana na vaṭṭati. **Bhūmiyaṃ pana nikkujjitvā ekameva ṭhapetabbanti** ettha dve ṭhapentena upari ṭhapitapattam ekena passena bhūmiyaṃ phusāpetvā ṭhapetum vaṭṭatīti vadanti. **Ālindaka miḍḍhikādīnanti** pamukhamiḍḍhikānaṃ. **Parivattitvā tattheva patiṭṭhātī**ti ettha “parivattitvā tatiyavāre tattheva miḍḍhiyā patiṭṭhātī”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Paribhaṇḍam** nāma gehassa bahi kuṭṭapādassa thirabhāvattam katā tanukamiḍḍhikā vuccati. **Tanukamiḍḍhikāyā**ti khuddakamiḍḍhikāya. Miḍḍhantepi ādhārake ṭhapetum vaṭṭati. “Anujānāmi bhikkhave ādhārakan”ti hi vacanato miḍḍhādīsu yattha katthaci ādhārakaṃ ṭhapetvā tattha pattam ṭhapetum vaṭṭati ādhārake ṭhapanokāsassa aniya mitattāti vadanti. “Pattamālo nāma vaṭṭetvā pattānaṃ agamanattam vaṭṭam vā caturassam vā iṭṭhakādīhi parikkhipitvā kato”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam.

255. **Ghaṭikanti** upari yojitam aggaḷam. **Tāvakālikam paribhuñjitum vaṭṭatī**ti sakideva gahetvā tena āmisam paribhuñjitvā chaḍḍetum vaṭṭatīti adhippāyo. **Ghaṭi kaṭāheti** bhājanakapāle. **Abhum meti** ettha bhavatīti **bhū**, vaḍḍhi. Na bhūti **abhū**, avaḍḍhi. Bhayavasena pana sā itthi “abhun”ti āha, vināso mayhanti attho. **Chavasīsassa pattanti** chavasīsamayam pattam. Pakativikārasambandhe cetam sāmivacanam, abhedepi vā bhedūpacārenāyam vohāro “silāputtakassa sarīran”ti-ādīsu viya.

Cabbetvā³ khādītvā. **Ekam udaka gaṇḍusam gahetvā**ti vāmahattheneva pattam ukkhipitvā mukhena gaṇḍusam gahetvā. **Ucchiṭṭahatthenā**ti sāmisenā hatthena. **Ettāvatā**ti ekagaṇḍusagahaṇamattena. **Luñcitvā**ti tato

1. Khu 9. 385 piṭṭhe.

2. Na phusitāni (Syā)

3. Vammētāvāti (Syā)

maṁsaṁ uddharitvā. Etesu sabbesu paṇṇattim jānātu vā mā vā, āpattiyeva.

256. **Kiṇṇacunṇenā**ti surākiṇṇacunṇena. “**Anuvātaṁ paribhaṇḍanti** kilañjādīsu karontī”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Bidalakanti** duguṇakaraṇasaṅkhātassa kiriyāvisesassa adhivacanaṁ. Kassa duguṇakaraṇaṁ? Yena kilañjādīnā mahantaṁ kathinaṁ atthataṁ, tassa. Tañhi daṇḍakathinappamāṇena pariyante saṁharitvā duguṇaṁ kātappaṁ. **Paṭiggahanti** aṅgulikañcukaṁ.

257-259. **Pāti** nāma paṭiggahaṇasaṅgāhānena kato bhājanaviseso. **Na sammatī**ti nappahoti.

260-262. **Nīcavatthukaṁ cinitunti** bahikuṭṭassa samantato nīcavatthukaṁ katvā cinituṁ. **Arahaṭaghaṭiyantaṁ** nāma sakaṭacakkasaṅgāhānaṁ are are ghaṭikāni bandhitvā ekena dvīhi vā paribbhamiyamānaṁ yantaṁ.

263. **Āviddhapakkhapāsakanti** kaṇṇikamaṇḍalassa samantā ṭhapitapakka pāsakaṁ. **Maṇḍale**ti kaṇṇikamaṇḍale. **Pakkhapāsake ṭhapetvā**ti samantā pakkhapāsaka phalakāni ṭhapetvā.

264. “Namatakaṁ santhatasadisaṁ”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṁ. **Cammakhaṇḍa parihārena paribhuñjitabbanti** anadhiṭṭhahitvā paribhuñjitappaṁ. **Ettheva pavitṭhānī**ti maḷorikāya eva antogadhāni. Pubbe pattasaṅgopanatthaṁ ādhārako anuññāto, idāni bhuñjanatthaṁ.

265. **Nikkujjitabboti** tena dinnassa deyyadhammassa appaṭiggahaṇatthaṁ pattanikkujjanakammavācāya nikkujjitabbo, na adhomukhaṭṭhapanena. Tenevāha “**evañca pana bhikkhave nikkujjitabbo**”ti-ādi. **Alābhāyā**ti catunnaṁ paccayānaṁ alābhatthāya. **Anatthāyā**ti upaddavāya avaḍḍhiyā.

266. **Pasādessāmā**ti āyācissāma. **Etadavocā**ti “appatirūpaṁ mayā kataṁ, bhagavā pana mahanteṇi aguṇe acintetvā mayhaṁ accayaṁ paṭiggaṇhissatī”ti maññaṁāno etaṁ “accayo maṁ bhante”ti-ādivacanaṁ

avoca. Tattha ñāyapaṭipattiṃ aticca eti pavattatīti **accayo**, aparādho. **Maṃ accagamā**ti maṃ atikkamma abhibhavitvā pavatto. Purisena madditvā abhibhavitvā pavattitopi hi aparādho atthato purisaṃ aticca abhibhavitvā pavatto nāma hoti. **Paṭiggaṇhātū**ti khamatu. **Āyatīṃ saṃvarāyā**ti anāgate saṃvaraṇatthāya puna evarūpassa aparādhassa dosassa khalitassa akaraṇatthāya. **Tagghā**ti ekamsena. **Yathādhammaṃ paṭikarosi**ti yathā dhammo ṭhito, tatheva karosi, khamāpesīti vuttaṃ hoti. **Taṃ te mayaṃ paṭigga ṇhāmā**ti taṃ tava aparādhaṃ mayaṃ khamāma. **Vuḍḍhi hesā āvuso vaḍḍha ariyassa vinayeti** esā āvuso vaḍḍha ariyassa vinaye buddhassa bhagavato sāsane vuḍḍhi nāma. Katamā? Accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikaritvā āyatīṃ saṃvarāpajjanā. Desanaṃ pana puggalādhīṭṭhānaṃ karonto “**yo accayaṃ accayato disvā yathā dhammaṃ paṭikaroti, āyatīṃ saṃvaram āpajjati**”ti āha.

268. Bodhirājakumāravatthumhi¹ **kokanadoti kokanadaṃ** vuccati padumaṃ, so ca maṅgalapāsādo olokanapadumaṃ dassetvā kato, tasmā “kokanado”ti saṅkhaṃ labhi. **Yāva pacchimasopānakaḷavarā**ti ettha **pacchimasopānakaḷavaranti** paṭhamasopāna phalakaṃ vuttaṃ tassa sabbapacchā dussena santhatattā. Uparimasopānaphalakato paṭṭhāya hi sopānaṃ santhatam. **Addasā khoti** olokanatthamyeva dvārakoṭṭhake ṭhito addasa.

Bhagavā tuṇhī ahosīti “kissa nu kho atthāya rājakumārena ayaṃ mahāsakkāro kato”ti āvajjento puttapaṭthanāya katabhāvaṃ aññāsi. So hi rājaputto aputtako. Sutañcā nena ahosi “buddhānaṃ kira adhikāraṃ katvā manasā icchitaṃ labhantī”ti. So “sacāhaṃ puttaṃ labhissāmi, sammāsambuddho imaṃ celapaṭikaṃ akkamissati. No ce labhissāmi, na akkamissati”ti paṭthanam katvā santharāpesi. Atha bhagavā “nibbattissati nu kho etassa putto”ti āvajjetvā “na nibbattissati”ti addasa. Pubbe kira so ekasmim dīpe

1. Ma-Tīṭha 3. 222 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

vasamāno samānacchandena sakuṇapotate khādi. Sacassa mātugāmo puññavā bhavyeṃ, puttāṃ labheyya. Ubhohi pana samānacchandeḥi hutvā pāpakammaṃ kataṃ, tenassa putto na nibbattissatīti aññāsi. Dusse pana akkante “buddhānaṃ adhikāraṃ katvā patthitaṃ labhantīti loke anussavo, mayā ca mahā-adhikāro kato, na ca puttāṃ labhāmi, tucchaṃ idaṃ vacanan”ti micchāgahaṇaṃ gaṇheyya. Tittiyāpi “natthi samaṇānaṃ akattabbaṃ nāma, celapaṭikaṃ maddantā āhiṇḍantī”ti ujjhāyeyyūṃ. Etarahi ca akkamantesu bahū bhikkhū paracittaviduno, te bhabbataṃ jānitvā akkamissanti, abhabbataṃ jānitvā na akkamissanti. Anāgate pana upanissayo mando bhavissati, anāgataṃ na jānissanti, tesu akkamantesu sace patthitaṃ ijjhissati, iccetaṃ kusalaṃ. No ce ijjhissati, “pubbe bhikkhusaṃghassa adhikāraṃ katvā icchiticchitaṃ labhanti, idāni na labhanti, teyeva maññe bhikkhū paṭipattipūrakā ahesuṃ, ime pana paṭipattiṃ pūretuṃ na sakkontī”ti manussā vippaṭisārino bhavissantīti imehi tīhi kāraṇehi bhagavā akkamituṃ anicchanto tuṇhī ahoṣi. **Pacchimaṃ janataṃ tathāgato anukampatīti** idaṃ pana thero vuttesu kāraṇesu tatiyaṃ kāraṇaṃ sandhāyāha. Maṅgalaṃ icchantīti **maṅgalikā**.

269. **Bījaninti** caturassabījanim. **Tālavaṇṭanti** tālapattādihi kataṃ maṇḍalika bījanim.

270-275. “**Ekapaṇṇacchattaṃ** nāma tālapattan”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Kamma satenāti** ettha **sata**-saddo anekapariyāyo, anekena kammenāti attho, mahatā ussāhenāti vuttaṃ hoti. **Rudhīti** khuddakavaṇaṃ.

278. “Akāyabandhanena sañcicca asañcicca vā gāmappavesane āpatti. Saritaṭṭhānato bandhitvā pavisitabbaṃ nivattitabbaṃ vā”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Murajavattī saṇṭhānaṃ veṭhetvā** katanti bahū rajjuke ekato katvā nānāvaṇṇehi suttehi veṭhetvā murajavattisadisāṃ kataṃ. Teneva **dutiyapārājikavaṇṇanāyāṃ**¹ vuttaṃ “bahū rajjuke ekato katvā

1. Vi-Ṭṭha 1. 253 piṭṭhe.

ekena nirantaram veṭhetvā kataṃ bahurajjukanti na vattabbaṃ, taṃ vaṭṭatī'ti. Tattha yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttameva.

Muddikakāyabandhanam nāma caturassaṃ akatvā sajjitaṃ. **Pāmaṅgadasā** caturassā. **Mudīgasanṭhānenāti**¹ varakasīsākārena. **Pāsantoti** dasāmūlaṃ.

280-282. **Muṇḍavaṭṭī**ti mallakammakarādayo. **Pamāṇaṅgulenāti** vaḍḍhakī-aṅgulaṃ sandhāya vuttaṃ. Sesamettha pālito aṭṭhakathāto ca suviññeyyameva.

Khuddakavatthukkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Muddikasanṭhānenāti (Syā)

6. Senāsanakkhandhaka

Vihārānujānanakathāvaṇṇanā

294. Senāsanakkhandhake **senāsanam apaññattam hotīti** vihārasenāsanam sandhāya vuttam. Catubbidhañhi¹ senāsanam vihārasenāsanam mañcapīṭhasenāsanam santhatsenāsanam okāsasenāsananti. Tattha “mañcopi senāsanam, pīṭhampi bhisipi bimbohanampi vihāropi aḍḍhayogopi pāsādopi hammiyampi guhāpi atṭopi mālopi leṇampi veḷugumbopi rukkhāmūlampi maṇḍapopi senāsanam. Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamanti, sabbametaṃ senāsanam”² vacanato vihāro aḍḍhayogo pāsādo hammiyam guhāti idam **vihārasenāsanam** nāma. Mañco pīṭham bhisī bimbohananti idam **mañca pīṭhasenāsanam** nāma. Cimilikā cammakhaṇḍo tiṇasanthāro paṇṇasanthāroti idam **santhatsenāsanam** nāma. Yattha vā pana bhikkhū paṭikkamantīti idam **okāsasenāsanam** nāma.

Rukkhāmūleti-ādīsu **rukkhamūlasenāsanam** nāma yaṃkiñci sandacchāyam vivittam rukkhāmūlam. **Pabbato** nāma selo. Tattha hi udakasoṇḍīsu udakakiccaṃ katvā sītāya rukkhacchāyāya nisinnā nānādisāsu khāyamānāsu sītena vātena bījīyamānā samaṇadhammam karonti. **Kandareti kam** vuccati udakam, tena dārīto udakena bhinnā pabbatappadeso **kandaram**. Yam “nitamban”³ tipī³ “nadīkuñjan”³ tipī vadanti. Tattha hi rajatapaṭṭasadisā vālikā hoti, matthake maṇivītānam viya vanagahanam, maṇikkhandha sadisam udakam sandati, evarūpaṃ kandaram oruyha pāṇīyam pivitvā gattāni sītam katvā vālikam ussāpetvā paṃsukūlacīvaram paññāpetvā tattha nisinnā te bhikkhū samaṇadhammam karonti. **Giriguhā** nāma dvinnam pabbatānam antarā, ekasmiṃyeva vā umaṇgasadisam mahāvivaram.

“Vanapatthanti dūrānametaṃ senāsanānam adhivacanan”⁴ ti-ādivacananato² yattha na kasanti na vapanti, tādīsam manussānam upacāraṭṭhānam atikkamitvā ṭhitaṃ araññakasenaśanānam “vanapatthan”⁴ ti vuccati. **Ajjhokāso**¹ nāma

1. Ma-Ṭṭha 2. 118 piṭṭhādīsupi passitabbarā.

2. Abhi 2. 260 piṭṭhe.

3. Nadītumbantīpi (Ka, Dī-Ṭṭha 1. 188; Ma-Ṭṭha 2. 119 piṭṭhesu ca) Sam-Ṭṭha 2. 51; Am-Ṭṭha 2. 223; Abhi-Ṭṭha 2. 350 piṭṭhesu pana passitabbarā.

4. Abbhokāso (Syā)

kenaci acchanno padeso. Ākaṅkhamānā panettha cīvarakuṭim katvā vasanti. **Palāla puñjēti** palālarāsimhi. Mahāpalālapuñjato hi palālaṃ nikkadḍhitvā pabbhāraṇasadiṣe ālaye karonti, gacchagumbādīnampi upari palālaṃ parikkhipitvā¹ heṭṭhā nisinnā samaṇadhammaṃ karonti, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Pañca leṇānīti** pañca līyanaṭṭhānāni. Nilīyanti ettha bhikkhūti leṇāni, vihārādīnametaṃ adhivacanaṃ. **Supaṇṇavaṅkagehanti** garuḷapakkkhasaṇṭhānena katagehaṃ.

295. Anumodanagāthāsu **sītanti** ajjhataḍḍhātukkabhavasena vā bahiddha-utu vipariṇāmasena vā uppajjanakasītaṃ. **Uṇhanti** aggisantāpaṃ, tassa vanadāhādīsu vā sambhavo daṭṭhabbo. **Paṭihantīti** bādhati. Yathā tadubhayavasena kāyacittānaṃ bādhaṃ na hoti, evaṃ karoti. Sītuṇhabbhāhate hi sarīre vikkhattacitto bhikkhu yoniso padahitum na sakkoti. **Vāḷamigānīti** sīhabyagghādīvāḷamige. Guttasenāsanañhi pavisitvā dvāraṃ pidhāya nisinnassa te pariṣsayā na honti. **Sarīsapeti** ye keci sarante gacchante dīghajāṭike. **Makaseti** nidassanamattametaṃ, ḍaṃsādīnampi eteneva saṅgaho daṭṭhabbo. **Sisireti** sisirakālavasena sattāhavaddhalikādivasena ca uppanne sisira samphasse. **Vuṭṭhiyoti** yadā tadā uppannā vassavuṭṭhiyo.

Vātātapo ghoroti rukkhagacchādīnaṃ ummūlabhañjanādivasena pavattiyā ghero saraja-araṇḍadibhedo vāto ceva gimhapariḷāhasamayesu uppattiyā ghero sūriyātapo ca **paṭihaññati** paṭibāhīyati. **Leṇatthanti** nānārammaṇako cittaṃ nivattetvā paṭisallānā rāmatthaṃ. **Sukhatthanti** vuttaparissayābhāvena phāsuviḥaratthaṃ. **Jhāyitunti** aṭṭhatimsārammaṇesu yattha katthaci cittaṃ upanijjhāyitum. **Vipassitunti** aniccadito saṅkhāre sammasitum.

Vihāreti patissaye. **Kārayeti** kāraṇeṇ. **Rammeti** manorame nivāsasukhe. **Vāsayettha bahussuteti** kāretvā pana ettha viḥāresu bahussute sīlavante kalyāṇadhamme nivāseyya. Te nivāsento pana tesāṃ bahussutānaṃ yathā paccayehi kilamatho na hoti, evaṃ

1. Ukkhipitvā (Syā)

annañca pānañca vatthasenāsanāni ca dadeyya ujubhūtesu
ajjhāsayasampannesu kamma phalānaṃ ratanattayaḡuṇānañca saddahanena
vipasannena cetasā.

Idāni gahaṭṭhapabbajitānaṃ aññaṃaññupakāritaṃ dassetuṃ “**te tassā**”ti
gātha māha. Tattha **teti** te bahussutā. **Tassāti** upāsakassa. **Dhammaṃ**
desentiti sakalavaṭṭa dukkhāpanūdanaṃ saddhammaṃ desenti. **Yaṃ so**
dhammaṃ idhaññāyāti so puggalo yaṃ saddhammaṃ imasmiṃ sāsane
sammā paṭipajjanena jānitvā aggamaggādhigamena anāsavo hutvā
parinibbāyati.

So ca sabbadado hotīti āvāsadānasmim dinne sabbadānaṃ dinnameva
hotīti katvā vuttaṃ. Tathā hi¹ dve tayo gāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā
āgatassapi chāyūdakasampannaṃ ārāmaṃ pavisitvā nahāyitvā patissaye
muhuttaṃ nipajjitvā uṭṭhāya nisinnassa kāye balaṃ āharitvā pakkhittaṃ viya
hoti, bahi vicarantassa ca kāye vaṇṇadhātu vātātapehi kilamati, patissayaṃ
pavisitvā dvāraṃ pidhāya muhuttaṃ nipannassa visabhāgasantati
vūpasammati, sabhāgasantati patiṭṭhāti, vaṇṇadhātu āharitvā pakkhittā viya
hoti, bahi vicarantassa ca pāde kaṇṭako vijjhati, khāṇu paharati, sarīsapādi
parissayā ceva corabhayañca uppajjati, patissayaṃ pavisitvā dvāraṃ
pidhāya nipannassa sabbe parissayā na honti, sajjhāyantassa
dhammapītisukhaṃ, kammaṭṭhānaṃ manasi karontassa upasamasukhañca
uppajjati bahiddhāvikkhepābhāvato, bahi vicarantassa ca sedā muccanti,
akkhini phandanti, senāsanaṃ pavisanakkhaṇe mañcapīṭhāni na paññā yanti,
muhuttaṃ nisinnassa² pana akkhipasādo āharitvā pakkhitto viya hoti,
dvāravāta pānamañcapīṭhādini paññāyanti, etasmiñca āvāse vasantaṃ disvā
manussā catūhi paccayehi sakkaccaṃ upaṭṭhahanti. Tena vuttaṃ “so ca
sabbadado hoti, yo dadāti upassayan”ti.

296. **Āviñchanacchiddanti** yattha aṅgulim pavesetvā dvāraṃ ākaḍḍhantā
dvāra bāhaṃ phusāpentī, tassetam adhivacanaṃ. **Āviñchanarajjuntī**
kavāṭeyeva chiddaṃ katvā tattha pavesetvā yena rajjukena kaḍḍhantā
dvāraṃ phusāpentī, tam āviñchanarajjukaṃ. Senāsanaparibhoge
akappiyacammaṃ nāma

1. Saṃ-Tṭha 1. 78 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

2. Nipannassa (Ka)

natthīti dassanattam **“sacepi dīpinaṅguṭṭhena katā hoti, vaṭṭatiyevā”**ti vuttam. **Cetiye vedikāsadisanti** vātapānabāhāsu cetiye vedikāya viya paṭṭikādīhi dassetvā katam. **Thambhakavātapāna** nāma tiriyaṃ dārūni adatvā ujukam ṭhitehi eva veṇusalākādīhi katam.

Vihārānujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhikā.

Mañcapīṭhādi-anujānanakathāvaṇṇanā

297. **Poṭakitūlanti** erakatiṇatūlam. Poṭakigahaṇaṇcetha tiṇajātīnam nidassana mattanti āha **“yesaṃ kesaṇci tiṇajātikānan”**ti. **Pañcavidham unṇāditūlampi vaṭṭatīti** etthāpi **“bimbohane”**ti ānetvā sambandhitabbarṃ. **“Tūlapūritam bhisim apassayitum apassayitum na vaṭṭatī”**ti keci vadanti, vaṭṭatīti apare. **Upadahantīti** ṭhapenti. **Sisappamāṇanti** yattha galavāṭakato paṭṭhāya sabbasīsam upadahanti, tam sīsappamāṇam. Tañca ukkaṭṭhaparicchedato tiriyaṃ muṭṭhiratanam hotīti dassetum **“yassa vitthārato tīsu kaṇṇesū”**ti¹ ādimāha. **Majjhaṭṭhānam muṭṭhiratanam hotīti** bimbohanassa majjhaṭṭhānam tiriyaṃ muṭṭhiratanappamāṇam hoti. **Masūraketī** cammamayabhisiyaṃ. **Phusitāni dātunti** saññākaraṇattam bindūni dātum.

298. Na nibandhatīti **anibandhanīyo**, na allīyatīti attho. **Paṭibāhetvāti** maṭṭham² katvā.

Itṭhakācayādi-anujānanakathāvaṇṇanā

300. **Rukkham vijjhitvāti** rukkhadārum vijjhitvā. **Khāṇuke ākoṭetvāti** dve dve khāṇuke ākoṭetvā. **Tam āharimam**³ **bhittipādanti** vuttanayena khāṇuke ākoṭetvā katam yeva sandhāya vuttam. **Bhūmiyaṃ patiṭṭhāpetunti** mūlena bhūmiyaṃ patiṭṭhāpetvā bhittipādassa upatthambhanavasena ussāpetvā khāṇukehi bhittipādāṃ ussāpetvā⁴ ṭhāpetunti adhippāyo. **Ubhato kuṭṭam nīharitvā katapadesassāti** yathā

1. Koṇesūti (Syā)

3. Katam asamhārimam (Syā)

2. Aṭṭam (Ka)

4. Ḍamsāpetvā (Syā)

antodvārasamīpe nisinnehi ujukam bahi oloketum na sakkā hoti, evam ubhohi passehi kuṭṭam nīharitvā abhimukhe bhittim upaṭṭhapetvā katapadesassa. **Samantā pariyāgāro**ti samantato āviddhapamukham. **Ugghāṭanakīṭikanti** daṇḍehi ukkhipitvā ṭhapanakapadarakīṭikam.

Anāthapiṇḍikavatthukathāvaṇṇanā

304. Anāthapiṇḍikaseṭṭhivatthumhi¹ **kenacideva karaṇīyenā**ti vāṇijjakammam adhippetam. Anāthapiṇḍiko kira rājagahaseṭṭhi ca aññamaññam bhaginipatikā honti. Yadā rājagahe uṭṭhānakabhaṇḍam samaggham hoti, tadā rājagahaseṭṭhi tam gahetvā sakaṭasatehi sāvatthim gantvā yojanamatte ṭhito attano āgatabhāvam jānāpeti. Anāthapiṇḍiko paccuggantvā tassa mahāsakkāram katvā ekam yānam āropetvā sāvatthim pavisati. So sace bhaṇḍam lahukam vikkīyati, vikkiṇāti. No ce, bhaginighare ṭhapetvā pakkamati. Anāthapiṇḍikopi tatheva karoti. Svāyam tadāpi teneva karaṇīyena agamāsi. Tam sandhāyetam vuttam.

Tam divasam pana rājagahaseṭṭhi yojanamatte ṭhitenā anāthapiṇḍikena āgata bhāvajānanattham pesitam paṇṇam na suṇi, dhammassavanatthāya vihāram agamāsi. So dhammakatham sutvā svātanāya buddhappamukham bhikkhusamgham nimantetvā attano ghare uddhanakhaṇāpanadāruruphālanādīni kāresi. Anāthapiṇḍikopi “idāni mayham paccuggamanam karissati, idāni karissatī”ti gharadvārepi paccuggamanam alabhitvā antogharam pavitṭho paṭisanthārampi na bahum alattha. “Kim mahāseṭṭhi kusalam dāra karūpānam, nasi magge kilanto”ti ettakova paṭisanthāro ahosi. Tena vuttam “**atha kho anāthapiṇḍikassa gahapatissa etadahosī**”ti-ādi.

Buddhoti tvaṃ gahapati vadesīti tassa kira mukhato buddhasaddam sutvā anāthapiṇḍiko pañcavaṇṇam pītim paṭilabhati, sā tassa sīse uṭṭhahitvā yāva pādapiṭṭhiyā, pāda piṭṭhiyā uṭṭhāya yāva sīsā gacchati, ubhato uṭṭhāya majjhe osarati, majjhe uṭṭhāya ubhato gacchati. So pītiyā niranteram phuṭo “buddhoti tvaṃ gahapati vadesī”ti evam tikkhattum pucchi. **Akālo kho gahapati imam kalam tam**

1. Sam-Ṭṭha 1. 285 piṭṭhādīsupi passitabham.

bhagavantam dassanāya upasaṅkamitunti “buddhā nāma durāsadā āsīvisasadisā honti, satthā ca sivahikāya samīpe vasati, na sakkā tattha imāya velāya iminā gantun”ti mañña māno evamāha. **Buddhagatāya satiyā nipajjī**ti aññaṃ kiñci acintetvā buddhagatāya eva satiyā nipajji. Tam divasaṃ kirassa bhaṇḍasakaṭṭhesu vā upaṭṭhākesu vā cittampi nuppajji, sāyamāsampi na akāsi. Sattabhūmikaṃ pana pāsādaṃ āruyha supaññattālaṅkatavarasayane “buddho buddho”ti sajjhāyaṃ karontova nipajjitvā niddaṃ okkami. **Tikkhattuṃ uṭṭhāsi pabhātaṃ maññaṃ**anoti paṭhamayāme tāva vītivatte uṭṭhāya buddhaṃ anussari, athassa balavappasādo udapādi, pīti-āloko ahosi, sabbatamaṃ vigacchi, dīpasahassu jjalanāṃ viya canduṭṭhānasūriyuṭṭhānaṃ viya ca jātaṃ. So “pamādaṃ āpannomhi, vañci tomhi, sūriyo uggato”ti uṭṭhāya ākāsatale ṭhatvā candaṃ oloketvā “ekova yāmo gato, añña dve atthi”ti puna pavisitvā nipajji, etenupāyena majjhimayāmāvasānepi pacchima yāmāvasānepi tikkhattuṃ uṭṭhāsi. Pacchimayāmāvasāne pana balavapaccūseyeva uṭṭhāya ākāsatalaṃ āgantvā mahādvārābhimukho ahosi, sattabhūmikadvāraṃ sayameva vivaṭaṃ ahosi, pāsādā oruyha antaravīthiṃ paṭipajji.

305. **Amanussāti** adhigatavisesā devatā. Tathā hi tā seṭṭhissa bhāvinisampattiṃ paccakkhato sampassamānā “ayaṃ mahāseṭṭhi ‘buddhupaṭṭhānaṃ gamissāmī’ti nikkhanto paṭhamadassaneneva sotāpattiṃphale paṭiṭṭhāya tiṇṇaṃ ratanānaṃ aggupaṭṭhāko hutvā asadisāṃ saṃghārāmaṃ katvā cātuddisassa ariyasāṃghassa¹ anāvaṭadvāro bhavissati, na yuttamassa dvāraṃ pidahitun”ti cintetvā dvāraṃ vivarimsu.

Antaradhāyīti rājagahaṃ kira ākiṇṇamanussaṃ, antonagare nava koṭiyo bahinagare navāti taṃ upanissāya aṭṭhārassa manussakoṭiyo vasanti. Avelāya matamanusse bahi nīharitum asakkontā aṭṭālake ṭhatvā bahidvāre khipanti. Mahāseṭṭhi nagarato bahi nikkhantamattova allasārīraṃ pādena akkami, aparaṃpi piṭṭhipādena pahari, makkhikā uppatitvā pakirimsu, duggandho nāsāpuṭaṃ abhihani, buddhappasādo tanuttaṃ gato. Tenessa āloko antaradhāyī andhakāro pāturahosi pītivegassa tanubhāve taṃsamuṭṭhitarūpaṇaṃ

1. Ariyagaṇassa (Syā)

paridubbalabhāvato. **Saddamanussāvesī**ti “seṭṭhissa ussāhaṃ janessāmī”ti suvaṇṇakiṇṇikāṃ ghaṭṭento viya madhurassarena saddaṃ anussāvesi.

Sataṃ kaññāsahassānīti purimapaḍānīpi imināva saḥassa-paḍena saddhiṃ sambandhitabbāni. Yatheva hi sataṃ kaññāsahassāni, evaṃ sataṃ saḥassāni hatthī, sataṃ saḥassāni assā, sataṃ saḥassāni rathāti ayamettha attho, iti ekekaṃ sataḥassasāṃ dīpitaṃ hoti. **Padavītiḥārassāti** paḍaṃ vītiharati etthāti **padavītiḥāro**. So dutavilambitaṃ akatvā samagamane dvinnāṃ paḍānaṃ antare muṭṭhiratanamattaṃ. **Kalaṃ nāgghanti soḷasinti** taṃ ekaṃ padavītiḥāraṃ soḷasa bhāge katvā tato eko koṭṭhāso puna soḷasadhā, tato eko soḷasadhāti evaṃ soḷasa vāre soḷasadhā bhinnassa eko koṭṭhāso soḷasī kalā nāma, taṃ soḷasiṃ kalaṃ etāni cattāri sataḥassāni na agghanti. Idaṃ vuttaṃ hoti—sataṃ hatthisaḥassāni sataṃ assasaḥassāni sataṃ rathasaḥassāni sataṃ kaññāsaha ssāni, tā ca kho āmukkamaṇikuṇḍalā sakalajambudīparājadhītarovāti imasmā ettakā lābhā viḥāraṃ gacchantassa tasmīṃ soḷasikalāsankhāte paḍese laṅghanasādhanaḥasena pavattacetanāva uttaritarāti. Paḍaṃ vā vītiharati etenāti **padavītiḥāro**, tathāpavattā kusalacetanā, tassā phalaṃ soḷasadhā katvāti ca vadanti. Idaṃ pana viḥāragamaṇaṃ kassa vasena gahitanti? Viḥāraṃ gantvā anantarāyena sotāpattiṃphale patiṭṭhahantassa vasena gahitaṃ. “Gandhamālādīhi pūjaṃ karissāmi, cetiyaṃ vandissāmi, dhammaṃ sossāmi, dīpaṃpūjaṃ karissāmi, saṃghaṃ nimantetvā dānaṃ dassāmi, sikkhāpadesu vā saraṇesu vā patiṭṭhahissāmī”ti gacchatopi vasena vaṭṭatiyeva.

Andhakāro antaradhāyīti so kira cintesi “ahaṃ ekakoti saññaṃ karomi, amanussā ca me anugāmino saḥāyā atthi, kasmā bhāyāmī”ti sūro ahosi. Athassa balavā buddhappasādo udapādi, tasmā andhakāro antaradhāyī. Sesavāresupi eseḥa nayo. **Āloko pāturaḥosī**ti purimabuddhesu cirakālaparicayasambhūtaḥsa balavato pasādassa vasena uppannāya ulāraya buddhāraṃmaṇāya pītiyā

samuṭṭhāpito vipassanobhāsasadisō sātisayo cittapaccaya-utusamuṭṭhāno āloko pāturahosi. Devatāhi katotipi vadanti, purimoyevettha yuttataro. **Ehi sudattā**ti so kira seṭṭhi gaccha mānova cintesi “imasmim loke bahū pūraṇakassapādayo titthiyā 'mayam buddhā, mayam buddhā'ti vadanti, katham nu kho aham satthu buddhabhāvaṃ jāneyyan”ti. Athassa etadahosi “mayham guṇavasena uppannam nāmaṃ mahājano jānāti, kuladattiyam pana me nāmaṃ aññatra mayā na koci jānāti, sace buddho bhavissati, kuladattikanāmena maṃ ālapissati”ti. Satthā tassa cittaṃ ñatvā evamāha.

Parinibbutoti kilesaparinibbānena parinibbuto. **Āsattiyoti** rūpādīsu āsañjanaṭṭhena āsattiyo, taṇhāyo. **Santinti** kilesavūpasamaṃ. **Pappuyyāti** aggamaggena patvā. Sesamettha pāli-anusāreneva veditabbaṃ. Yañcetta anuttānamattham, tam aṭṭha kathāyaṃ vuttameva.

306. Vayameva **veyyāyikanti** āha “**veyyāyikanti vayakaraṇam vuccatī**”ti.

Anāthapiṇḍikavatthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aggāsanādi-anujānanakathāvaṇṇanā

310-311. **Dakkhiṇodakanti** aggato upanīyamānaṃ dakkhiṇodakaṃ. **Atha kho bhagavā bhikkhū āmantesīti**¹ tehi bhikkhūhi attano attano rucivasena aggāsanādi rahānaṃ kathitakāle “na bhikkhave mayham sāsane aggāsanādīni patvā khattiyakulā pabbajito pamāṇam, na brāhmaṇakulā, na gahapatikulā pabbajito, na vinayadharo, na suttantiko, na ābhidhammiko, na paṭhamajjhānādīlābhino, na sotāpannādayo pamāṇam, atha kho bhikkhave imasmim sāsane yathāvuddham abhivādanaṃ paccuṭṭhānaṃ añjalikammaṃ sāmīcikkammaṃ kattabbaṃ, aggāsaṇaṃ aggodakaṃ aggapiṇḍo laddhabbo, idamettha pamāṇam, tasmā vuddhataro bhikkhu etesaṃ anucchaviko. Idāni kho pana bhikkhave sārīputto mayham aggasāvako

1. Jātaka-Tṭha 1. 234 piṭṭhepi passitabbaṃ.

anudhammacakkappavattako mamānantarasenāsanam laddhum arahati. So imam rattim senāsanam alabhanto rukkhamūle vītināmesi. Tumhe idāneva evam agāravā appatissā, gacchante gacchante kāle kinti katvā viharissathā”ti vatvā atha nesam ovādadānatthāya “pubbe bhikkhave tiracchānagatāpi 'na kho panetaṃ amhākaṃ patirūpaṃ, yaṃ mayaṃ aññamaññaṃ agāravā appatissā asabhāgavuttino vihareyyāma, amhesu mahallakatarāṃ jānitvā tassa abhivādanādīni karissāma'ti sādhukaṃ vīmaṃsitvā 'ayaṃ mahallako'ti ñatvā tassa abhivādanādīni katvā devapathaṃ pūrayamānā gatā”ti vatvā atītaṃ āharitvā dassetuṃ bhikkhū āmantesi.

Ye vuḍḍhamapacāyantīti jātivuḍḍho vayovuḍḍho guṇavuḍḍhoti tayo vuḍḍhā. Tesu jātisampanno **jātivuḍḍho** nāma, vaye t̥hito **vayovuḍḍho** nāma, guṇasampanno **guṇavuḍḍho** nāma. Tesu guṇasampanno vayovuḍḍho imasmin̄thāne vuḍḍhoti adhippeto. **Apacāyantīti** jeṭṭhāpacāyikakammena pūjenti. **Dhammassa kovidāti** jeṭṭhāpacāyanadhammassa kovidā kusalā. **Diṭṭheva dhammeti** imasmin̄yeva attabhāve. **Pāsaṃsāti** pasaṃsārahā. **Samparāye**¹ **ca suggatīti** samparetabbe² imam lokaṃ hitvā gantabbe paralokepi³ tesam sugatiyeva hotīti attho. Ayaṃ panettha piṇḍattho—bhikkhave khattiyā vā hontu brāhmaṇā vā vessā vā suddā vā gahaṭṭhā vā pabbajitā vā tiracchānagatā vā, ye keci sattā jeṭṭhāpacitikamme chekā kusalā guṇasampannānaṃ vayovuḍḍhānaṃ apacitīm karonti, te imasmiṃca attabhāve jeṭṭhāpacitikārakāti pasaṃsaṃ vaṇṇanaṃ thomanam labhanti, kāyassa ca bhedaṃ sagge nibbantantīti.

Aggāsanādi-anujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Āsanappaṭibāhanādikathāvaṇṇanā

313-4-6. **Uddissakatanti** gihīhi saṃghaṃ uddissa kataṃ. **Gihivikatanti** gihīhi kataṃ paññattaṃ, gihisantakanti vuttaṃ hoti. **Atisamīpaṃ agantvāti** bhikkhūnaṃ āsannatarāṃ t̥hānaṃ agantvā.

1. Samparāyo (Syā)

2. Samparetabbo (Syā)

3. Gantabbo paralokopi (Syā) Jātaka-Ṭṭha 1. 236 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

Senāsanaggāhāpakasammunikathāvaṇṇanā

318. **Paccayeneva hi taṃ paṭijaggaṇaṃ labhissatīti** tasmim̐ senāsane mahātherā tassa paccayassa kāraṇā aññattha agantvā vasantāyeva naṃ paṭijaggissantīti attho. **Ubbha ṇḍikā bhavissantīti** ukkhittabhaṇḍā bhavissantī, attano attano parikkhāre gahetvā tattha tattha vicarissantīti attho. **Dīghasālāti** caṅkamanasālā. **Maṇḍalamālo** upaṭṭhānasālā. **Anudahatīti** pīleti. **Jambudīpe panāti** ariyadese bhikkhū sandhāya vuttaṃ. Te kira tathā paññāpentī. **Na gocaragāmo ghaṭṭetabboti** vuttamevatthaṃ vibhāveti “**na tattha manussā vattabbā**”ti-ādinā. **Vitakkaṃ chinditvāti** “iminā nīhārena gacchantaṃ disvā nivāretvā paccaye dassantī”ti evarūpaṃ vitakkaṃ anuppādetvā. **Tesu ce ekoti** tesu manussesu eko paṇḍitapuriso. **Bhaṇḍapaṭicchādananti** paṭicchādanakabhaṇḍaṃ, sarīra paṭicchādanaṃ cīvaranti attho.

Paṭijaggitabbānīti sammajjanādīhi paṭijaggitabbānī. **Muṇḍavedikāyāti** cetiyassa hammiyavedikāya. **Hammiyavedikāti** ca cetiyassa upari caturassavediyo¹ vuccati. **Paṭikkammāti** viharato apasakkitvā. **Upanikkhepanti** khettaṃ vā nāḷikerādi-ārāmaṃ vā kahāpaṇādīni vā āramikādīnaṃ niyyātetvā “ito uppannā vaḍḍhi vassāvāsikatthāya hotū”ti dīnaṃ. **Vattaṃ katvāti** tasmim̐ senāsane kattabbavattaṃ katvā.

Puggalavaseneva kātabbanti parato vakkhamānanayena “bhikkhū cīvarena kilamanti, ettakaṃ nāma taṇḍulabhāgaṃ bhikkhūnaṃ cīvaraṃ kātuṃ ruccatī”ti-ādinā puggalaparāmāsavaseneva kātabbaṃ, “saṅgho cīvarena kilamatī”ti-ādinā pana saṅgha parāmāsavasena na kātabbaṃ. **Cīvarapaccayanti** cīvarasaṅkhātaṃ paccayaṃ. **Vuttanti** mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttaṃ. Kasmā evaṃ vuttanti āha “**evaṃ hi navako vuḍḍhatarassa, vuḍḍho ca navakassa gāhessatī**”ti, yasmā attanāva attano pāpetuṃ na sakkā, tasmā dvīsu sammatesu navako vuḍḍhatarassa, vuḍḍho ca navakassatī ubho aññamaññaṃ gāhessantīti adhippāyo. Sammatasenāsanaggāhāpakassa āṇattiyā aññena gāhitepi gāto rutatiyevāti veditabbaṃ. **Aṭṭhapi soḷasapi**

1. Caturassacayo (Syā), caturassavedikā(?)

jane sammannitum vaṭṭatīti kiṃ visum visum sammannitum vaṭṭati, udāhu ekatoti? Ekatopi vaṭṭati. Niggahakammameva hi saṃgho saṃghassa na karoti, sammutidānaṃ pana bahūnampi ekato kātum vaṭṭati, teneva sattasatikakkhandhake ubbāhika sammutiyaṃ aṭṭhapi janā ekato sammatāti.

Maggoti magge katadīghasālā. **Pokkharanī**ti nahāyantānaṃ pokkharaniyaṃ katasālā. **Rukkhamulā**dayo channā kavāṭabaddhāva senāsanam. **Vijaṭetvā**ti viyojetvā, visum visum katvāti attho. **Āvāsesūti** senāsanesu. **Pakkhipitvā**ti ettha **pakkhipanam** nāma tesu vasantānaṃ ito uppannavassāvāsikadānaṃ. **Pavisitabbanti** aññehi bhikkhūhi tasmiṃ mahālābhe pariveṇe vasitvā cetiye vattaṃ katvāva lābho gahetabboti adhippāyo.

Paccayaṃ vissajjetīti cīvarapaccayaṃ nādhivāseti. **Ayampī**ti tena vissatṭha paccayopi. **Upanibandhitvā gāhetabbanti** “imasmim rukkhe vā maṇḍape vā vasitvā cetiye vattaṃ katvā gaṇhathā”ti evaṃ upanibandhitvā gāhetabbaṃ. “Kattha nu kho vasissāmi, kattha vasantassa phāsu bhavissati, kattha vā paccayo bhavissatī”ti evaṃ upannena vitakkena caratīti **vitakkacāriko**. Araññavihāresu parissayavijānanatthaṃ icchitabbattā “**pañca pañca ukkā koṭṭetabbā**”ti vuttaṃ.

Vattanti katikavattaṃ. **Tividhampī**ti pariyattipaṭipattipaṭivedhavasena tividhampi. **Sodhetvā pabbājethā**ti bhabbe ācārakulaputte upaparikkhitvā pabbājetha. **Dasavatthukakathā** nāma appicchakathā santuṭṭhikathā pavivekakathā asaṃsaggakathā vīriyārambhakathā sīlakathā samādhikathā paññākathā vimuttikathā vimuttiñāṇadassanakathā.

Viggahasaṃvattanikavacanaṃ **viggāhikaṃ**. **Caturārakkhaṃ ahāpentā**ti buddhānussati mettā asubhaṃ maraṇassatīti imaṃ caturārakkhaṃ aparihāpentā. **Dantakaṭṭha khādanavattaṃ ācikkhitabbanti** ettha **dantakaṭṭhakhādanavattaṃ** yo devasikaṃ saṃgha majjhe osarati, tena sāmaṇerādīhi āharitvā bhikkhūnaṃ yathāsukhaṃ paribhuñjanatthāya dantakaṭṭhamālake nikkhittesu dantakaṭṭhesu divase divase ekameva dantakaṭṭhaṃ gahetabbaṃ.

Yo pana devasikaṃ na osarati, padhānaghare vasitvā dhammassavane vā¹ uposathagge vā dissati, tena pamāṇaṃ sallakkhetvā cattāri pañca dantakaṭṭhāni attano vasaṇaṭṭhāne ṭhapetvā khāditabbāni. Tesu khīṇesu sace punapi dantakaṭṭhamālake bahūni hontiyeva, punapi āharitvā khāditabbāni. Yadi pana pamāṇaṃ asallakkhetvā āharati, tesu akhīṇesuyeva mālake khīyati, tato keci therā “yehi gahitāni, te paṭiharantū”ti vadeyyum, keci “khādantu, puna sāmaṇerā āharissanti”ti. Tasmā vivādaparihāratthaṃ pamāṇaṃ sallakkhetabbaṃ. Gahaṇe pana doso natthi, maggaṃ gacchantenapi ekaṃ vā dve vā thavikāya pakkhipitvā gantabbanti. **Bhikkhācāravattaṃ** vattakkhandhake piṇḍacārikavatte āvi savissati.

Pattaṭṭhāneti vassaggena āgantukabhikkhuno pattaṭṭhāne. Tesam chinnavassattā “sādiyantāpi hi te neva vassāvāsikassa sāmīno”ti vuttaṃ, paṭhamameva katikāya katattā khīyantāpi ca āvāsikā neva adātum labhantīti vuttaṃ. **Bhatiniviṭṭhanti** bhatim katvā viya nivīṭṭhaṃ pariyiṭṭhaṃ. **Samghikaṃ pana apalokanakammaṃ katvā gāhitanti** tatruppādaṃ sandhāya vuttaṃ. **Paccayavasena gāhitanti** dāyakānaṃ vassāvāsikapaccaya vasena gāhitaṃ sandhāya vuttaṃ. “Idha bhikkhave vassaṃvuttho bhikkhu vibbhamati, samghassevetan”ti² vacanato “**gataṭṭhāne -pa- samghikaṃ hoti**”ti vuttaṃ. **Manusseti** dāyakamanusse. **Varabhāgaṃ sāmaṇerassāti** paṭhamabhāgassa gāhitattā vuttaṃ.

Senāsanaggāhāpakasammutikathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Upanandavatthukathāvaṇṇanā

319. **Yaṃ tayā tattha senāsaṇaṃ gahitaṃ -pa- idha muttaṃ³ hoti**ti yaṃ tayā tattha gāmakāvāse pacchā senāsaṇaṃ gahitaṃ, taṃ te gaṇhanteneva idha sāvattiyaṃ paṭhamagahitasenāsaṇaṃ muttaṃ³ hoti **idha**

1. Dhammāsane vā (Ka)

2. Vi 3. 424 piṭṭhe.

3. Mukkaṃ (Syā)

dānāhaṃ -pa- tatrāpi muttanti “idānāhaṃ āvuso imasmiṃ gāmakāvāse gahitasenā sanam muñcāmi”ti vadantena tatrāpi gāmakāvāse gahitasenāsanam muttam.

320. **Dīghāsanam** nāma pañcapīṭhavinimuttam yaṃ kiñci ekato sukham nisīditum pahoti. Hatthimhi nakho assāti **hatthinakho**. “Pāsādassa nakho nāma heṭṭhimaparicchedo, so ca hatthikumbhe patiṭṭhito”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Gihivikatanīhārena labbhantīti** gihivikatanīhārena paribhuñjitum labbhanti, tehi attharivā dinnāneva nisīditum labbhanti, na sayam atthatāni attharāpitāni vā.

Avissajjiyavatthukathāvaṇṇanā

321. **Arañjaro**ti baha-udakagaṇhanakā mahācāṭi. Jalam gaṇhitum alanti **arañjaro**. “Vaṭṭacāṭi viya hutvā thokam dīghamukho majjhe paricchedam dassetvā kato”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Pañcanimmalalocanoti** maṇsadibbadhammabuddha samantacakkhuvasena pañcalocano.

Thāvarena ca thāvaram garubhaṇḍena ca garubhaṇḍanti ettha pañcasu koṭṭhā sesu purimadvayam thāvaram, pacchimattayam garubhaṇḍanti veditabban. **Jānāpetvāti** bhikkhusaṅgham jānāpetvā. **Kappiyamañcā sampatīcchitabbāti** “saṅghassa demā”ti dinnam sandhāya vuttam. Sace pana “vihārassa demā”ti vadanti, suvaṇṇarajatamayādi akappiyamañcepi sampatīcchitum vaṭṭati. **Na kevalam -pa- parivattetum vaṭṭantīti**¹ iminā athāvarena thāvarampi athāvarampi parivattetum vaṭṭatīti dasseti. Thāvarena athāvameva hi parivattetum na vaṭṭati. **Akappiyam vā mahaggham kappiyam vāti** ettha **akappiyam** nāma suvaṇṇamayamañcādi akappiyabhisibimbohanāni ca. **Mahaggham kappiyam** nāma dantamayamañcādi pāvārādikappiya-attharaṇādīni ca.

Pārāhāriyam na vaṭṭatīti attano santakam viya gahetvā pariharitum na vaṭṭati. “Gihivikatanīhāreneva paribhuñjitabban”ti iminā sace ārāmikādayo paṭisāmetvā paṭidentī, paribhuñjitum vaṭṭatīti dasseti. **“Paṇṇasūci** nāma lekhanī”ti **mahāgaṇṭhipade** vuttam.

1. Vaṭṭatīti(Syā)

“**Aḍḍhabāhūti** kapparato paṭṭhāya yāva aṃsakūṭan”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Aḍḍhabāhu** nāma vidatthacaturaṅgulantipi vadanti. **Tatthajātakāti** saṃghikabhūmiyaṃ jātā. **Aṭṭhaṅgulasūcidaṇḍamattoti** dīghato aṭṭhaṅgulamatto pariṇāhato paṇṇasūcidaṇḍamatto. Muñjapabbajānamyeva pāliyaṃ visum āgatattā “**muñjaṃ pabbajañca ṭhapetvā**”ti vuttam. **Aṭṭhaṅgulappamāṇoti** dīghato aṭṭhaṅgulappamāṇo. **Ghaṭṭanaphalakaṃ** nāma yattha ṭhapetvā rajitacīvaraṃ hatthena ghaṭṭenti. **Ghaṭṭanamuggaro** nāma anuvātā dighaṭṭanattham katoti vadanti. **Ambaṇanti** phalakehi pokkharāṇīsadiṣaṃ katapāṇiyabhājanam. **Rajanadoṇīti** yattha pakkarajanaṃ ākiritvā ṭhapenti. **Bhūmattharaṇaṃ kātum vaṭṭatīti** akappiyacammaṃ sandhāya vuttam. **Paccattharaṇagatikanti** iminā pañcapīṭhepi atthariturū vaṭṭatīti dīpeti. Pāvārādipaccattharaṇampi garubhaṇḍanti eke, noti apare, vīmaṃsitvā gahetabbaṃ. **Muṭṭhipaṇṇanti** tālapaṇṇaṃ sandhāya vuttam.

Navakammadānakathāvaṇṇanā

323. **Kaṇcideva samādapetvā kāressatīti** sāmikoyeva kañci bhikkhuṃ samādapetvā kāressati. **Utukāle paṭibāhitum na labhatīti** hemantagimhesu aññe sampatta bhikkhū paṭibāhitum na labhati. **Tibhāganti** tatiyabhāgaṃ. **Sace saddhivihārikānaṃ dātukāmo hotīti** sace so saṃghassa bhaṇḍakaṭhapanatṭhānaṃ vā navakānaṃ vā vasanaṭṭhānaṃ dātum na icchatī, attano saddhivihārikānaññeva dātukāmo hotīti attho. **Etañhi saddhivihārikānaṃ dātum labhatīti** etaṃ tatiyabhāgaṃ upaḍḍhabhāgaṃ vā dātum labhati. **Akataṭṭhāneti** senāsanato bahi cayādīnaṃ akataṭṭhāne. **Bahikuṭṭeti** kuṭṭato bahi.

Aññatraparibhogapaṭikkhepādikathāvaṇṇanā

324. **Cakkalikanti** kambalādīhi veṭhetvā cakkasaṇṭhānena pādapuñchanayoggaṃ kataṃ. **Paribhaṇḍakatā bhūmi** nāma saṇhamattikāhi katā kāḷavaṇṇādibhūmi. **Senā sanaṃ** mañcapīṭhādi. **Tatheva vaḷaṇṇjetum vaṭṭatīti** aññehi āvāsikabhikkhūhi paribhuttanīhārena paribhuñjitum vaṭṭati. “Nevāsikā pakatiyā anatthatāya bhūmiyā ṭhapenti ce, tesampi anāpattiyevā”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Dvārampīti** ādinā vuttadvāravātapānādayo aparikkammakatāpi na apassayitabbā. **Lomesūti** lomesu phusantesu.

Saṃghabhaddādi-anujānanakathāvaṇṇanā

325. Uddesabhaddam nimantananti imam voharam pattānīti ettha itisaddo ādi-attho, “uddesabhaddam nimantanam”ti-ādivoharam pattānīti ayamettha attho. **Tampi anto katvāti** āyatim bhikkhūnam kukkuccavinodanattāya tampi saṃghabhaddam anto katvā.

Uddesabhaddakathāvaṇṇanā

Attano vihāradvāreti vihārassa dvārakoṭṭhakasamīpaṃ sandhāya vuttam. **Bhojanasālāyāti** bhattuddesaṭṭhānabhūtāya bhojanasālāya. “**Dinnam panā**”ti vatvā yathā so dāyako deti, tam vidhim dassetum “**saṃghato bhante**”ti-ādimāha. **Antaraghareti** antogehe. **Anto-upacāragatānanti** ettha gāmadvāravīthicatukkesu dvādasahattabbhantaram anto-upacāro nāma. Antaragharassa upacāre pana labbhamānavisesam dassetum “**gharūpacāro cetthā**”ti-ādimāha. **Ekavaḷaṇṇanti** ekena dvārena vaḷaṇṇitabbari. **Nānānivesanesūti** nānākulassa nivesanesu. Lajjī pesalo agatigamanam vajjetvā medhāvī ca upaparikkhitvā uddisissatīti āha “**pesalo lajjī medhāvī icchitabbo**”ti. **Nisinnassapi niddāyantassapīti** anādare sāmivacanam. **Ticīvaraparivāranti** ettha “udakapattalābhī¹ viya aññopi uddesabhaddam alabhivā vatthādimanekappakārakam labhati ce, tasseva tan”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. Attano rucivasena yaṃ kiñci vatvā āharitum vissajjitattā **vissatṭhadūto** nāma. **Yaṃ icchatīti** “uddesapattam dethā”ti-ādīni vadanto yaṃ icchati. **Pucchāsabhāgenāti** pucchāsadisena.

“**Ekā kūṭaṭṭhitikā nāma hotī**”ti vatvā tameva ṭhitikam vibhāvento “**rañño vā hī**”ti-ādimāha. Aññehi uddesabhattehi amissetvā visumyeva ṭhitikāya gahetabbattā “**ekacārikabhaddānī**”ti vuttam. **Theyyāya harantīti** pattahārakā haranti. **Gīvā hotīti** āṇāpakassa gīvā hoti. “**Manussānam vacanam kātum vaṭṭatī**”ti **gacchantīti** “manussānam vacanam kātum vaṭṭatī”ti tena bhikkhunā vuttā gacchanti. **Akatabhāgo nāmati** āgantukabhāgo nāma. “**Sabbo saṃgho**

1. Udakamattalābhī (Syā)

Paribhuñjatū”ti vutteti ettha “paṭhamameva 'sabbam saṃghikam pattam dethā'ti vatvā pacchā 'sabbo saṃgho paribhuñjatū'ti avuttepi bhājetvāva paribhuñjitabban”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam.

Nimantanabhattachakathāvaṇṇanā

“Ettake bhikkhū saṃghato uddisitvā dethā”ti-ādīni avatvā “ettakānam bhikkhūnam bhattam gaṇhathā”ti vatvā dinnam **saṃghikam nimantanam** nāma. **Piṇḍapātikānampi** vaṭṭatīti bhikkhāpariyāyena vuttattā vaṭṭati. **Paṭipāṭiyāti** laddhapaṭipāṭiyā. **Vicchindi tvāti** “bhattam gaṇhathā”ti padam avatvā. Tenevāha “**bhattanti avadantenā**”ti. **Ālopa saṅkhepenāti** ekekapiṇḍavasena. Ayañca nayo nimantaneyeva, na uddesabhatte. Tattha hi ekassa pahonakappamāṇameva bhājetabham, tasmā uddesabhatte ālopaṭṭhitikā nāma natthi. **Acchatīti** tiṭṭhati. “**Ekavāranti** yāva tasmim āvāse vasanti bhikkhū, sabbe labhanti”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. Ayaṃ panettha adhippāyo—ekavāranti na ekadivasam¹ sandhāya vuttam, yattakā pana bhikkhū tasmim āvāse vasanti, te sabbe. Ekasmim divase gahitabhikkhū aññadā aggahetvā yāva ekavāram sabbe bhikkhū bhojitā honti, tāva ye jānanti, te gahetvā gantabbanti.

Salākabhattakathāvaṇṇanā

Upanibandhitvāti likhitvā. **Niggahena datvāti** anicchantampi niggahena sampaṭi cchāpetvā. **Ekagehavasenāti** ekāya gharapāṭiyā vasena. **Uddisitvāti** “tuyhañca tuyhañca pāpuṇātī”ti vatvā. Dūrattā niggahetvāpi vārena gāhetabbagāmo **vāragāmo**. Vihāravāre niyuttā **vihāravārikā**, vārena vihārarakkhaṇakā. **Aññathattanti** pasādaññathattam. **Phāti kammameva bhavantīti** vihārarakkhaṇatthāya saṃghena dātabba-atirekalābhā honti. **Samghanavakena laddhakāleti** divase divase ekekassa pāpitāni dve tīpi ekacārika bhattāni teneva niyāmena attano pāpuṇanaṭṭhāne saṃghanavakena laddhakāle. **Yassa kassaci sammukhībhūtassa pāpetvāti** ettha “yebhuyyena ce bhikkhū bahisīmagatā honti,

1. Ekavāranti ekadivasam (Ka)

sammukhībhūtaṣṣa yassa kassaci pāpetabbaṃ sabhāgattā¹ ekena laddhaṃ sabbesaṃ hoti, tasmimpi asati attano pāpetvā dātabbaṃ”ti **gaṇṭhipadesu** vuttaṃ. **Rasasalākanti** ucchura sasalākaṃ.

“Saṃghato nirāmisasalākāpi vihāre pakkabhattampi vaṭṭatiyevā”ti sādharmaṇaṃ katvā **visuddhimagge**² vuttattā “evaṃ gāhite sāditaṃ, evaṃ na sāditaṃ”ti visesetvā avuttattā ca bhesajjādisalākāyo cettha kiñcāpi piṇḍapātikānampi vaṭṭanti, salākavasena gāhitattā pana na sāditaṃ ettha adhippāyo vīmaṃsitabbo. Yadi hi bhesajjādisalākā salākavasena gāhitā na sāditaṃ siyā, saṃghato nirāmasasalākā vaṭṭatiyevāti na vadeyya, “atirekalābho saṃghabhattaṃ uddesabhattaṃ”ti-ādivacanato³ “atirekalābhaṃ paṭikkhipāmi”ti salākavasena gāhetabbaṃ bhattameva paṭikkhittaṃ, na bhesajjaṃ. Saṃghabhattādīni hi cuddasa bhattāniyeva tena na sāditaṃ vuttāni, khandhakabhāṇakānaṃ vā matena idha evaṃ vuttanti gāhetabbaṃ. Aggato dātabba bhikkhā **aggabhikkhā**. **Laddhā vā aladdhā vā**ti labhitvā vā alabhitvā vā. Nibaddhā⁴ aggabhikkhāya appamattikāya eva sambhavato labhitvāpi punadivase gaṇhituṃ vuttaṃ. **Aggabhikkhāmattanti** hi ettha **matta**-saddo bahubhāvaṃ nivatteti.

Salākabhattaṃ nāma vihāreyeva uddisīyati vihārameva sandhāya diyyamānattāti āha “**vihāre apāpitaṃ panā**”ti-ādi. **Tatra āsanāsālāyāti** tasmim gāme āsanāsālāya. **Vihāraṃ ānetvā gāhetabbanti** tathā vatvā tasmim divase dinnabhattaṃ vihārameva ānetvā ṭhitikāya gāhetabbaṃ. **Tatthāti** tasmim disābhāge. **Taṃ gāhetvāti** taṃ vāragāmasalākaṃ attanā gāhetvā. **Tenāti** yo attano pattaṃ vāragāmasalākaṃ disaṃgamikassa adāsi, tena. **Anatikkanteyeva tasmim tassa salākā gāhetabbāti** yasmā upacārasīmaṭṭhasseva salākā pāpuṇāti, tasmā tasmim disaṃgamike upacārasīmaṃ anatikkanteyeva tassa disaṃgamikassa pattasalākā attano pāpetvā gāhetabbā.

1. Pāpetabbasabhāvatā(Ka)

3. Vi 3. 133 piṭṭhe.

2. Visuddhi 1. 63 piṭṭhe.

4. Anibaddhāya. (Ka)

Anāgatadivaseti ettha kathaṃ tesaṃ bhikkhūnaṃ āgatānāgatabhāvo viññāyatīti ce? Yasmā tato tato āgatā bhikkhū tasmim̐ gāme āsanasālāya sannipatanti, tasmā tesaṃ āgatānāgatabhāvo sakkā viññātum. **Amhākaṃ gocaragāmeti** salākabhaddadāyakaṇaṃ gāme. **Bhuñjitum āgacchantīti** “mahāthero ekakova vihāre ohīno avassaṃ sabbasalākā attano pāpetvā ṭhito”ti maññamānā āgacchanti.

Pakkhikabhaddādikathāvaṇṇanā

Abhilakkhitesu catūsu pakkhadvasesu dātabbabbhattaṃ **pakkhikaṃ**. **Abhilakkhitesūti** ettha **abhīti** upasaggamattaṃ, lakkaṇīyesu icceva attho, uposathasamādānadhammassavanapūjāsakkārādikaraṇatthaṃ lakkaṇitabbesu sallakkaṇitabbesu upalakkhaṇitabbesūti vuttaṃ hoti. **Sve pakkhoti** “ajja pakkhikaṃ na gāhetabban”ti pakkhikassa aniyamattā vuttaṃ. “Sve amhākaṃ ghare lūkhabhattaṃ bhavissatī”ti potthakesu likhanti, “pakkhabhattaṃ bhavissatī”ti pāṭhena bhavitabbaṃ. Uposathe dātabbaṃ bhattaṃ **uposathikaṃ**. **Nibanddhāpitanti**¹ “asukavihārassā”ti niyamitaṃ. **Gāhetvā bhuñjitabbanti** tasmim̐ senāsane vasantehi ṭhītikāya gāhetvā bhuñjitabbaṃ. **Taṇḍulādīnipesenti -pa- vaṭṭatīti** abhihaṭṭabhikkhattā vaṭṭatī. **Tathā paṭiggahitattāti** bhikkhānāmena paṭiggahitattā. **Pattaṃ pūretvā thaketvā dinnanti** “guḷakabhaddaṃ demā”ti dinnam. **Guḷapiṇḍepi -pa- dātabboti** ettha **guḷapiṇḍaṃ** tālapakkappamāṇanti veditabbaṃ. Sesamettha suviññeyyamevāti.

Senāsanakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Nibaddhāpita(Syā)

7. Saṃghabhedakakkhandhaka

Chasakyapabbajjākathāvaṇṇanā

330. Saṃghabhedakakkhandhake **anupiyāyanti**-ādīsu “anupiyā nāmā”ti vattabbe ākāssa rassattaṃ anunāsikassa ca āgamaṃ katvā “**anupiyaṃ nāmā**”ti vuttaṃ. **Mallānanti** mallarājūnaṃ. **Na heṭṭhā pāsādā orohatīti** uparipāsādato heṭṭhimatalaṃ na orohati, “heṭṭhāpāsādan”tipi paṭhanti. Anuruddho vā pabbājeyyāti yojetabbaṃ. **Gharāvāsattanti** gharāvāsassa anucchavikaṃ kammaṃ. **Udakaṃ abhinettabbanti** udakaṃ āharitabbaṃ. **Ninnetabbanti** ābhatamudakaṃ puna nīharitabbaṃ. **Niddhāpetabbanti** antarantarā utṭhitatiṇāni uddharitvā apanetabbaṃ. **Lavāpetabbanti** paripakkakāle lavāpe tabbaṃ. **Ubbāhāpetabbanti** khalamaṇḍalaṃ harāpetabbaṃ. **Ujūm¹ kārapetabbanti** puñjaṃ kārapetabbaṃ. **Palālāni uddharāpetabbānti** palālāni apanetabbāni. **Bhusikā uddharāpetabbāti** gunnaṃ khuraḡgehi sañchinnā bhusasaṅkhātā nāḷadaṇḍā apanetabbā. **Opunāpetabbanti²** vātamukhe opunāpetvā³ palālaṃ apanetabbaṃ. **Atiharāpetabbanti** antokoṭṭhāgāraṃ upanetabbaṃ. **Na kammāti** na kammāni. **Gharāvāsattthenāti** upayo gatte karaṇavacanaṃ. **Upajānāhīti** ca upasaggamatto **upa-saddo**. Tenāha “**gharāvā satthaṃ jānāhī**”ti. **Jānāhīti** cettha paṭipajjāti attho veditabbo. **Akāmakāti** anicchamānā.

331-332. **Yaṃ na nivattoti** yasmā na nivatto. **Suññāgāragatoti⁴** “ṭhapetvā gāmaṇca gāmupacāraṇca avasesaṃ araṇṇaṃ”ti⁵ vuttaṃ araṇṇaṃ rukkhamaḷaṇca ṭhapetvā aṇṇaṃ pabbatakandarādi pabbajitasārappaṃ nivāsattṭhānaṃ janasaṃbādhābhāvato idha “suññāgāraṃ”ti adhippetam. Atha vā jhānaḡaṇḍakānaṃ saddānaṃ abhāvato vivittaṃ yaṃ kiñci agāraṃpi “suññāgāraṃ”ti veditabbaṃ. Taṃ suññāgāraṃ upagato. **Abhikkhaṇanti** bahulaṃ. **Udānaṃ udānesīti** so hi āyasmā araṇṇe divāvihāraṃ upagatopi rattivāsūpagatopi yebhuyyena phalasamāpattisukhena nirodhasamāpattisukhena ca vītināmesi,

1. Puñjaṃ (Pāliyaṃ)

2. Ophunāpetabbanti (Syā)

3. Ophunāpetvā (Syā)

4. Udāna-Ṭṭha 143 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

5. Vi 1. 57 piṭṭhe.

tasmā taṃ sukhāṃ sandhāya pubbe attanā anubhūtaṃ sabhayaṃ saparilāhaṃ rajja sukhāṃ jigucchitvā “aho sukhāṃ aho sukhāṃ”ti somanassasahitañāṇasamuṭṭhānaṃ pītisamuggāraṃ samuggirati. **Te bhikkhū bhagavantaṃ etadavocunti** te sambahulā bhikkhū ullumpanasabhāvasaṇṭhitā tassa anuggaṇhanādhippāyena bhagavantaṃ etadavocuṃ, na ujjhānavasena. **Nissarṇsayanti** asandehena, ekantenāti attho. Te kira bhikkhū puthujjanā tassa āyasmato vivekasukhāṃ sandhāya udānaṃ ajānantā evamāhaṃsu. **Samanussarantoti** ukkaṇṭhanavasena anussaranto.

Aññataranti nāmagottena apākaṭaṃ ekaṃ bhikkhuṃ. **Āmantesi**ti āṇāpesi te bhikkhū saññāpetukāmo. **Evanti** vacanasampañjiggahe, sādhuṃti attho. **Evam bhanteti** ettha pana **evam**-saddo paṭiññāyaṃ. “Abhikkhaṇaṃ 'aho sukhāṃ aho sukhāṃ'ti imaṃ udānaṃ udānesi”ti yathā te bhikkhū vadanti, taṃ evaṃ tathevāti attano udānaṃ paṭijānāti. “**Kim pana tvaṃ bhaddiyā**”ti kasmā bhagavā pucchati, kim tassa cittaṃ na jānātīti? No na jānāti, teneva pana tamatthaṃ vadāpetvā te bhikkhū saññāpetuṃ pucchati. Vuttañhetarṃ “jānantāpi tathāgatā pucchanti, jānantāpi na pucchanti”ti-ādi¹. **Atthavasanti** kāraṇaṃ.

Antopi antepureti² itthāgārassa sañcaraṇaṭṭhānabhūte rājagehassa abbhantare, yattha rājā nahānabhojanasayanādīm kappeti. **Rakkhā susaṃvihitā**ti ārakkhādikata purisehi gutti suṭṭhu samantato vihitā. **Bahipi antepureti**³ aṭṭakaraṇaṭṭhānādike antepurato bahibhūte rājagehe. **Evam rakkhito gopito santoti** evaṃ rājageharājadhānirajjadesesu anto bahi ca anekesu ṭhānesu anekasatehi susaṃvihitarakkhāvaraṇaguttiyā mameva nibbhayatthaṃ phāsuvihāratthaṃ rakkhito gopito samāno. **Bhītoti**-ādīni padāni aññamaññavevacanāni. Atha vā **bhītoti** pararājūhi bhāyamāno. **Ubbiggoti** sakarajjepi pakatikkhobhato uppajjanakabhayubbegena ubbiggo calito. **Ussaṅkīti** “raññā nāma sabbakālaṃ avissatthena bhavitabban”ti vacanato sabbattha avissāsanavasena tesāṃ tesāṃ kiccakaraṇīyānaṃ accayato uppajjanakaparisāṅkāya ca uddhamuddhaṃ saṅkamāno. **Utrāsīti** “santikāvacarehipi ajānantasseva me

1. Vi 1. 7, 114 piṭṭhādīsu.

2. Anto antepureti (Syā)

3. Bahi-antepureti (Syā)

kadāci anatto bhavēyyā”ti uppannena sarīrakampampi uppādanasamatthena tāsena utrāsī. “Utrasto”ti paṭhanti. **Viharāmī**ti evambhūto hutvā viharāmi.

Etarahīti idāni pabbajitakālato paṭṭhāya. **Ekoti** asahāyo. Tena vivekaṭṭha kāyataṃ dasseti. **Abhī**toti-ādīnaṃ padānaṃ vuttavipariyāyena attho veditabbo. Bhayādi nimittassa pariggahassa taṃnimittassa ca kilesagahanassa abhāvenevassa abhītādītāti etena cittavivekaṃ dasseti.

Appossukkoti sarīraguttiyaṃ nirussukko. **Pannalomoti**

lomahaṃsuppādakassa chambhitattassa abhāvena anuggatalomo.

Padadvayenapi serivihāraṃ dasseti. **Paradattavuttoti**¹ parehi dinnena cīvarādīnā vattamāno. Etena sabbaso saṅgābhāvadīpanamukhena²

anavasesabhaya hetuvirahaṃ dasseti. **Migabhūtena cetasā**ti

vissatthavihāritāya migassa viya jātena cittena. Migo hi amanussapathe araṇṇe vasamāno vissattho tiṭṭhati nisīdati nipajjati yenakāmaṇca pakkamati appaṭihatacāro, evaṃ ahampi viharāmīti dasseti. Vuttaṇhetam paccekasambuddhena—

“Migo araṇṇamhi yathā abaddho,
Yenicchakaṃ gacchati gocarāya.
Viññū naro serita pekkhamāno,
Eko care khaggavisāṇakappo”ti³.

Imaṃ kho ahaṃ bhante atthavasanti bhagavā yadidaṃ mama etarahi paramaṃ vivekasukhaṃ phalasamāpattisukhaṃ, idameva kāraṇaṃ sampassamāno “aho sukhaṃ, aho sukhaṃ”ti udānemi. **Etamatthanti** etaṃ bhaddiyattherassa puthujjanavisayātītaṃ vivekasukhasaṅkhātaṃ atthaṃ sabbākārato veditvā. **Imaṃ udānanti** imaṃ sahetuka bhayasokavigamānubhāvadīpaṃ udānaṃ udānesi.

Yassantarato na santi kopāti yassa ariyapuggalassa antarato abbhantare attano citte cittakālussiyakaraṇato

1. Paradavuttoti (Syā)

2. Saṅgābhāvadīpanamukhena (Syā) Udāna-Ṭṭha 145 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

3. Khu 1. 285; Khu 3. 9 piṭṭhesu.

cittappakopā rāgādayo āghātavatthu-ādikāraṇabhedato anekabhedā dosakopā eva vā na santi, maggena pahīnattā na vijjanti. Ayañhi **antara**-saddo kiñcāpi “mañca tvañca kimantaran”ti-ādīsu¹ kāraṇe dissati, “antarattṭhake himapātasamaye”ti-ādīsu² vemajjhe, “antarā ca jetavanam antarā ca sāvattin”ti-ādīsu³ vivare, “bhayamantarato jātan”ti-ādīsu⁴ citte, idhāpi citte eva daṭṭhabbo. Tenevāha “**yassa citte kopā na santī**”ti.

Abhava-saddassa **vibhava**-saddena atthuddhāre kāraṇamāha “**vibhavoti ca abhavoti ca atthato ekan**”ti. **Iti**-saddo pakāravacanoti āha “**iti anekappakārā bhavā bhavatā**”ti. **Vītivattoti** atikkanto. Ettha ca “yassā”ti idaṃ yo vītivattoti vibhattivipariṇāmasena yojetabbaṃ. **Tam** **vigatabhayanti** tam evarūpaṃ yathāvuttagaṇasamannāgataṃ khīṇāsavaṃ cittakopābhāvato itibhavābhavasamatikkamanato ca bhayahetu vigamena vigatabhayaṃ. Vivekasukhena aggaphalasukhena ca **sukhim**, vigatabhayattā eva **asokaṃ**. **Devā nānubhavanti dassanāyāti** adhigatamagge ṭhapetvā sabbepi upapatti devā vāyamantāpi cittacāradassanavasena⁵ dassanāya daṭṭhum nānubhavanti na abhisambhuṇanti na sakkonti, pageva manussā. Sekkhāpi hi puthujjanā viya arahato cittappavattim na jānanti. **Tassa dassanam devānampi dullabhanti** etthāpi cittacāra dassanavasena tassa dassanam devānampi dullabham alabbhanīyam, devehipi tam dassanam na sakkā pāpuṇitunti evamattho gahetabbo. Abhāvattho hettha **du**-saddo “duppañño”ti-ādīsu viya.

333. **Bhattābhihāroti** abhiharitabbabhattam. Tassa pana pamāṇam dassetum “**pañca ca thālīpākasatānī**”ti vuttam. Tattha eko thālīpāko dasanam purisānam bhattam gaṇhāti. **Lābhasakkārasilokenāti** ettha **lābho** nāma catupaccayalābho. **Sakkāroti** tesameva sukatānam susaṅkhatānam lābho. **Silokoti** vaṇṇaghoso. **Manomayaṃ kāyanti** jhānamanena nibbattam brahmakāyam. **Upapannoti** upagato. **Attabhāvappaṭi lābhoti** sarīrapaṭilābho. **Dve vā tiṇi vā māgadhakānī**⁶

1. Saṃ 1. 203 piṭṭhe.

2. Vi 3. 401 piṭṭhe.

3. Khu 1. 89, 137 piṭṭhesu.

4. Khu 1. 252; Khu 7. 12 piṭṭhesu.

5. Cittavāradassanavasena (Syā), cittacāradassanavasena (Ka)

6. Māgadhikānī (Syā)

gāmakhettānīti ettha **māgadhakaṃ gāmakhettaṃ** atthi khuddakaṃ, atthi majjhimam, atthi mahantaṃ. **Khuddakaṃ gāmakhettaṃ** ito cattālīsa usabhāni, etto cattālīsa usabhānīti gāvutaṃ hoti. **Majjhimam** ito gāvutaṃ, etto gāvutanti aḍḍhayaḍḍhayaṃ hoti. **Mahantaṃ** ito diyaḍḍhagāvutaṃ, etto diyaḍḍhagāvutanti tigāvutaṃ hoti. Tesu¹ khuddakena gāmakhettena tīṇi, khuddakena ca majjhimena ca dve gāmakhettāni tassa attabhāvo. Tigāvutañhissa sarīraṃ. **Pariharissāmīti** paṭijaggissāmi gopayissāmi. **Rakkhassetanti** rakkhassu etaṃ.

Pañcasatthukathāvaṇṇanā

334. **Satthāro**ti gaṇasatthāro. **Nāssassāti** na etassa bhaveyya. **Tanti**² taṃ satthāraṃ. **Tenāti** amanāpena. **Samudācareyyāmāti** katheyyāma. **Sammannatīti** amhākaṃ sammānaṃ karoti. Tenāha “**sammāneti**”ti **sammannatīti** vā parehi sammānīya tīti attho.

335. **Nāsāya pittaṃ bhindeyyunti** acchapittaṃ vā macchapittaṃ vā nāsāpuṭe pakkhipeyyuṃ. **Parābhavāyāti** avaḍḍhiyā vināsāya. **Assatarīti** vaḷavāya kucchismiṃ gadrabhassajātā, taṃ assena saddhiṃ sampayoḍḍenti, sā gabbhaṃ gaṇhitvā kāle sampatte vijāyituṃ na sakkoti, pādehi bhūmiṃ paharantī tiṭṭhati, athassā cattāro pāde catūsu khāṇukesu bandhitvā kucchiṃ phāletvā potakaṃ nīharanti, sā tattheva marati. Tena vuttaṃ “**attavadhāya gabbhaṃ gaṇhātī**”ti.

339. **Potthanikanti** churikaṃ, yaṃ kharantipi vuccati.

Nāḷāgiripesanakathāvaṇṇanā

342. **Mā kuñjara nāgamāsadoti** bho kuñjara buddhanāgaṃ vadhakacittena mā upagaccha. **Dukkham**ti dukkhakāraṇattā dukkhaṃ. Kathaṃ taṃ dukkhanti āha “**na hi nāgahatassā**”ti-ādi. Nāgahatassa sugatipaṭikkhepena buddhanāgassa ghāto duggatidukkhakāraṇanti dasseti. **Itoti** ito jātito. **Yatoti** yasmā. **Ito param** yatoti ito param gacchantassāti

1. Taṃ (Syā, Ka) am-Ṭṭha 3. 41 piṭṭhe vimativinodanīṭikāyaṃ ca passitabbaṃ.

2. Nanti (Pāliyaṃ)

vā attho. **Madoti** mānamado. **Pamādoti** pamattabhāvo. **Paṭikuṭṭitoti** saṅkuṭṭito. **Alakkhikoti** ahiriko¹. **Yatra hi nāmāti** yo nāma.

Pañcavatthuyācanakathāvaṇṇanā

343. **Tikabhojananti** tīhi bhuñjitabbabhojanam, tiṇṇam ekato paṭiggahetvā bhuñjitum paññapessāmīti attho. **Kokālikoti** ādīni catunnam devadattapakkihiyānam gaṇapāmokkhānam nāmāni. **Āyukappanti** ekam mahākappam asītibhāgam katvā tato ekabhāgamattam kalam antarakappasaññitam kalam.

Āyasmantam ānandam etadavocāti² devadatto sabbam saṅghabhedassa pubbhāgam nipphādetvā “ekamseneva ajja āveṇikam uposatham saṅghakammaṇca karissāmī”ti cintetvā etam **“ajjatagge”**ti ādivacanam avoca. Tattha **aññatreva bhagavatāti** vinā eva bhagavantam, tam satthāram akatvāti attho. **Aññatra bhikkhusaṅghā uposatham karissāmi saṅghakammāni cāti** bhagavato ovādakāram bhikkhusaṅgham vinā maṃ anuvattantehi bhikkhūhi saddhim āveṇikam uposatham saṅghakammāni ca karissāmi. **Ajjatagge bhante devadatto saṅgham bhindissatīti** bhedakāraṇam sabbesam devadattena sajjitattā “ekamseneva devadatto ajja saṅgham bhindissatī”ti maññamāno evamāha. **Bhindissatīti** dvidhā karissati.

Etamattham viditvāti etam avīcimahānirayuppattisamvattaniyam kappatṭhiyam atekiccam devadattena nibbattiyamānam saṅghabhedakammam sabbākārato viditvā. **Imam udānanti** kusalākusalesu yathākkamam sappurisāsappurisānam sukarā paṭipatti, na pana nesam akusalakusalesūti idamatthavibhāvanam udānam udānesi.

Tattha **sukaram sādhunā sādhu**ti attano paresaṇca hitam sādhetīti **sādhu**, sammā paṭipanno. Tena sādhunā sārīputtādīnā sāvakena paccekasambuddhena sammāsambuddhena aññena vā lokiyasādhunā sādhu sundaram bhaddakam attano paresaṇca hitasukhāvaham sukaram sukhena kātum sakkā. **Sādhu pāpena dukkaranti** tadeva pana vuttalakkhaṇam sādhu pāpena

1. Nissiriko (Syā)

2. Udāna-Ṭṭha 287 piṭṭhādīsupi passitabbam.

devadattādinā pāpapuggalena dukkaram kātum na sakkā, na so tam kātum sakkotīti attho. **Pāpaṃ pāpena sukaranti** pāpaṃ asundaram attano paresaṇca anattāhavaṃ pāpena yathāvuttapāpapuggalena sukaram sukhena kātum sakkuṇeyyaṃ. **Pāpamariyehi dukkaranti** ariyehi pana buddhādīhi tam pāpaṃ dukkaram durabhisambhavaṃ. Setughātoyeva hi tesam tatthāti dīpeti.

Samghabhedakathāvaṇṇanā

345. **Atha kho āyasmā sārīputto ādesanāpāṭihāriyānusāsaniyāti**-ādīsu parassa cittaṃ ñatvā kathanam ādesanāpāṭihāriyam, sāvakānaṇca buddhānaṇca satatam dhamma desanam anusāsani pāṭihāriyam, iddhipadam iddhipāṭihāriyam. Tattha iddhipāṭihāri yena saddhim anusāsani pāṭihāriyam mahāmoggallānattherassa āciṇṇam, ādesanāpāṭihāri yena saddhim anusāsani pāṭihāriyam dhammasenāpatissa. Tena vuttam “āyasmā sārīputto ādesanāpāṭihāriyānusāsaniyā bhikkhū dhammiyā kathāya ovadī”ti-ādī. Tadā hi dvīsu aggasāvakesu dhammasenāpati tesam bhikkhūnam cittaṇam ñatvā dhammam desesi, mahāmoggallānatthero vikubbanam dassetvā dhammam desesi, pāṭiyañcetha dvinnampi therānam desanāya dhammacakkhupaṭilābhova dassito. Dīghabhāṇakā pana evam vadanti “bhagavatā pesitesu dvīsu aggasāvakesu dhammasenāpati tesam cittaṇam ñatvā dhammam desesi, therassa dhammadesanam sutvā pañcasatāpi bhikkhū sotāpattiphale paṭiṭṭhahimsu. Atha nesam mahāmoggallānatthero vikubbanam dassetvā dhammam desesi, tam sutvā sabbe arahattaphale paṭiṭṭhahimsū”ti. **Devadattam utthāpesīti** jaṇṇukena hadayamajjhe paharivā utthāpesi.

346. **Sarasīti saro. Suvikkhālīti** suṭṭhu vikkhālītam, suvisodhitam katvāti attho. **Samkhādīti** suṭṭhu khādītvā. **Mahim vikubbatoti** mahim dantehi vilikhantassa. Nadīsu bhisam ghasānassāhi yojetabbanam. **Nadīti** cetha mahāsaro adhippeto. **Jaggatoti** hatthiyūtham pālentassa. **Bhīṇkovāti** hatthipotako viya. **Mamānukubbanti** mam anukaronto.

347. **Dūteyyanti**¹ dūtakammaṃ. **Gantumarahatī**ti dūteyyasaṅkhātāṃ sāsanaṃ haritum dhāretvā haritum arahati. **Sotā**ti yaṃ assa² sāsanaṃ denti, tassa sotā. **Sāvetā**ti taṃ uggaṇhitvā “idaṃ nāma tumhehi vuttan”ti paṭisāvetā. **Uggahetā**ti su-uggahitaṃ katvā uggahetā. **Dhāretā**ti sudhāritaṃ katvā dhāretā. **Viññātā**ti attanā tassa atthaṃ jānitā. **Viññāpetā**ti paraṃ vijānāpetā. **Sahitāsahitassā**ti “idaṃ sahitaṃ, idaṃ asahitaṃ”ti evaṃ sahitāsahitassa **kusalo** upagatānupagatesu cheko sāsanaṃ ārocento sahitāsahitaṃ sallakkhetvā āroceti. **Na byathatī**³ na vedhati na chambhati. **Uggavādininti** pharusava canena samannāgataṃ. **Pucchitoti** paṭiññatthāya pucchito.

348. **Aṭṭhahi bhikkhave asaddhammehī**ti-ādīsu **asaddhammehī**⁴ asataṃ dhammehi, asantehi vā asobhanehi vā dhammehi. **Abhibhū**toti ajjhotthaṇo. **Pariyādinna**cittoti khepitaṃ icchācārena mānamadādinā ca khayāṃ pāpitakusalacitto. Atha vā **pariyādinna**cittoti parito ādinnacitto, vuttappakārena akusalakoṭṭhāsena yathā kusalaṃcittassa uppattivāro na hoti, evaṃ samantato gahitaṃcittasantānoti attho. Apāye nibbattanārahatāya **āpāyiko**. Tatthapi avīcisaṅkhāte mahāniraye uppajjatīti **nerayiko**. Ekaṃ antarakappaṃ paripuṇṇameva katvā tattha tiṭṭhatīti **kappaṭṭho**. **Ate**kiṇchoti buddhehi anivattanīyattā avīcinibbattiyā tikicchābhāvato atekiccho, atikicchanīyoti attho. **Lābhenā**ti lābhena hetubhūtena. Atha vā lābhahetukena mānādinā. Lābhañhi nissāya idhekacce puggalā pāpicchā icchāpakatā icchācāre ṭhatvā “lābhaṃ nibbattessāmā”ti anekavihitaṃ anesanaṃ appatirūpaṃ āpajjitvā ito cutā apāyesu nibbattanti. Apare yathālābhaṃ labhitvā taṃnimittaṃ mānātimānamadamacchariyādivasena pamādaṃ āpajjitvā ito cutā apāyesu nibbattanti, ayaṅca tādiso. Tena vuttaṃ “lābhena bhikkhave abhibhūto pariyādinnaṃcitto devadatto āpāyiko”ti-ādi. **Asakkārenā**ti hīletvā paribhavitvā parehi attani

1. Aṃ-Ṭṭha 3. 216 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ. 2. Aparassa (Ka) 3. Na byādhātīti (Syā)
4. Itivuttaka-Ṭṭha 265 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

pavattitena asakkārena, asakkārahetukena vā mānādinā.

Asantaguṇasambhāvanādhippāyena pavattā pāpā icchā etassāti pāpiccho, tassa bhāvo **pāpicchatā**, tāya. “Ahaṃ buddho bhavissāmi, bhikkhusaṃghaṃ pariharissāmi”ti hi tassa icchā uppannā. Kokālikādayo pāpā lāmakā mittā etassāti pāpamitto, tassa bhāvo **pāpamittatā**, tāya.

349. **Abhibhuyyāti** abhibhavitvā madditvā.

350. **Tīhi bhikkhave asaddhammehīti**-ādi vuttanayameva. **Oramattakena visesādhigamena antarā vosānaṃ āpādīti** ettha pana ayamatto.

Oramattakenāti appamattakena jhānābhiññāmattena. **Visesādhigamenāti** uttarimanussadhammādhigamena. **Antarāti** vemajjhe. **Vosānaṃ āpādīti** akatakkicova samāno “katakkicomhi”ti maññamāno samaṇadhammato vigamaṃ¹ āpajji. Idaṃ vuttaṃ hoti—jhānābhiññāhi uttarikaraṇīye adhigantabbe maggaphale anadhigate satiyeva taṃ anadhigantvā samaṇadhammato vigamaṃ¹ āpajjīti. Iti bhagavā iminā suttana visesato puthujjanabhāve ādīnavaṃ pakāseti “bhāriyo puthujjanabhāvo, yatra hi nāma jhānābhiññāpariyosānā sampattiyo nibbattetvāpi anekānatthāvahaṃ nānāvidhadukkhahetu-asantaguṇasambhāvanaṃ asappurisasāṃsaggaṃ ālasiyānuyogaṇa avijahanto avīcisaṃvattanikaṃ kappatṭhiyaṃ atekicchaṃ kibbisāṃ pasavatī”ti.

Gāthāsu **māti** paṭisedhe nipāto. **Jātūti** ekaṃsena. **Kocīti** sabbasaṅgāhaka vacanaṃ. **Lokasminti** sattaloke. Idaṃ vuttaṃ hoti—imasmim̐ sattaloke koci puggalo ekaṃsena pāpiccho mā hotūti. **Tadamināpi jānātha, pāpicchānaṃ yathā gatīti** pāpicchānaṃ puggalānaṃ yathāgati yādisī nibbatti yādiso abhisamparāyoti imināpi kāraṇena jānāthāti devadattaṃ nidassento evamāha.

Paṇḍitoti samaññātoti pariyattibāhusaccena paṇḍitoti ñāto. **Bhāvitattoti sammatoti** jhānābhiññāhi bhāvitacittoti sambhāvito. Tathā hi so “mahiddhiko godhiputto, mahānubhāvo

1. Virāmaṃ (Syā)

godhiputto”ti dhammasenāpatināpi pasamsito ahosi. **Jalaṃva yasaṣā aṭṭhā, devadattoti vissutoti** attano kittiyā parivārena ca jalanto viya obhāsanto viya ṭhito devadattoti evaṃ vissuto pākaṇo ahosi. “Me sutan”tipi pāṭho, mayā sutam sutamattam, katipāheneva atathābhūtattā tassa tam paṇḍiccādisavanamattamevāti attho.

So pamādaṃ anuciṇṇo, āsajja naṃ tathāgatanti so evambhūto devadatto “buddhapi sākiyaputto, ahampi sākiyaputto, buddhapi samaṇo, ahampi samaṇo, buddhapi iddhimā, ahampi iddhimā, buddhapi dibbacakkhuko, dibbasotacetopariyaṇāṇalābhī, buddhapi atītānāgatapaccuppanne dhamme jānāti, ahampi te jānāmī”ti attano pamāṇaṃ ajānitvā sammāsambuddhaṃ attanā samasamaṭṭhapanena pamādaṃ āpajjanto “idānāhaṃ buddho bhavissāmi, bhikkhusaṃghaṃ pariharissāmi”ti abhimārapayojanādinā tathāgataṃ āsajja āsādetvā viheṭhetvā. “Pamādamanujiṇṇo”tipi paṭhanti. Tassattho—pamādaṃ vuttanayena pamajjanto pamādaṃ nissāya bhagavatā saddhiṃ yugaggāhacittuppādena saheva jhānābhinnāhi anujiṇṇo parihīnoti. **Avīcinirayaṃ patto, catudvāraṃ bhayānakanti** jālānaṃ tattha uppannasattānaṃ vā nirantaratāya “avīci”ti laddhanāmaṃ catūsu passesu caturmahādvārayogena catudvāraṃ atibhayānakaṃ mahānirayaṃ paṭisandhiggaḥaṇavasena patto. Tathā hi vuttaṃ—

“Catukkaṇṇo catudvāro, vibhatto bhāgasō mito.

Ayopākārapariyanto, ayaṣā paṭikujjito.

Tassa ayomayā bhūmi, jalitā tejaṣā yutā.

Samantā yojanasataṃ, pharitvā tiṭṭhati sabbadā”ti¹.

Aduṭṭhassāti aduṭṭhacittassa. Dubbheti dusseyya. Tameva pāpaṃ phusatīti tameva aduṭṭhadubbhiṃ pāpapuggalaṃ pāpaṃ nihīnaṃ pāpaphalaṃ phusati pāpuṇāti abhibhavati. **Bhesmāti** vipulabhāvena gambhīrabhāvena ca bhimsāpano, bhimsāpento viya vipulagambhīroti attho. **Vādenāti** dosena. **Upahimsatīti** bādhati āsādeti. **Vādo tamhi na rūhatīti** tasmim

1. Ma 3. 205, 222; Am 1. 140 piṭṭhesu.

tathāgate parena āropiyamāno doso na ruhati na tiṭṭhati, visakumbho viya samuddassa na tassa vikāraṃ janetīti attho.

Evam chahi gāthāhi pāpicchatādisamannāgatassa
nirayūpagabhāvadassanena dukkhato aparimuttim dassetvā idāni
tappaṭipakkhadhammasamannāgatassa dukkha kkhayaṃ dassento “**tādisaṃ mittan**”ti osānagāthamāha. Tassattho—**yassa** sammā paṭipannassa
maggānugo paṭipattimaggam anugato sammā paṭipanno appicchatādiguṇa
samannāgadena sakalassa vaṭṭadukkhassa **khayaṃ** pariyosānam pāpuṇeyya,
tādisaṃ buddhaṃ buddhasāvakaṃ vā **paṇḍito** sappañño attano **mittam**
kubbetha tena mettim kareyya, **tañca sevetha** tameva payirupāseyyāti.

Kim panetaṃ suttaṃ devadattassa nirayūpapattito pubbe bhāsitaṃ,
udāhu pacchāti? **Itivuttakaṭṭhakathāyaṃ**¹ tāva—

“Devadatte hi avīcimahānirayaṃ paviṭṭhe devadattapakkhikā
aññatitthiyā 'samaṇena gotamena abhisapito devadatto pathaviṃ
paviṭṭho'ti abbhācikkhimsu. Taṃ sutvā sāsane anabhippasannā manussā
'siyā nu kho etadevaṃ, yathā ime bhaṇantī'ti āsaṅkaṃ uppādesuṃ. Taṃ
pavattim bhikkhū bhagavato ārocesuṃ. Atha kho bhagavā 'na
bhikkhave tathāgatā kassaci abhisapaṃ denti, tasmā na devadatto mayā
abhisapito, attano kammeneva nirayaṃ paviṭṭho'ti vatvā tesam
micchāgāhaṃ paṭisedhento imāya aṭṭhupattiyā idaṃ suttaṃ abhāsī”ti—

vuttaṃ, tasmā tesam matena tassa nirayūpapattito pacchāpi bhagavā idaṃ
suttamabhāsīti veditabbaṃ, idha pana tassa nirayūpapattito paṭhamameva
uppanne vatthumhi bhāsitaṃ pāli-āruḷhanti daṭṭhabbaṃ. Teneva
“avīcinirayaṃ patto”ti idaṃ pana āsaṃsāyaṃ atītavacananti vuttaṃ,
āsaṃsāti cetttha avassambhāvinī atthasiddhi adhippetā. Avassambhāvinīhi
atthasiddhimapekkhitvā anāgatampi bhūtaṃ viya voharanti, tañca
saddalakkhaṇānusārena veditabbaṃ.

Samghabhedakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Itivuttaka-Ṭṭha 265 piṭṭhe.

Upālīpañhakathāvaṇṇanā

351. Upālīpañhe yaṃ vattabbaṃ, taṃ aṭṭhakathāyaṃ dassitameva. Tattha **anunayantoti** anujānāpento, bhedassa anurūpaṃ vā bodhento, yathā bhedo hoti, evaṃ bhinditabbe bhikkhū viññāpentoti attho. Tenāha “**na tumhākaṃ**”ti-ādi.

352. Aṭṭhārasabhedakaravatthumhi dasa akusalakammapathā saṃkiliṭṭhadhammatāya vodānadhammapaṭipakkhattā “adhammo”ti dassitā, tathā upādānādayo, bodhipakkhiyadhammānaṃ ekantānavajjabhāvato natthi adhammabhāvo, bhagavatā pana desitākārena hāpetvā vaḍḍhetvā vā kathanāṃ yathādhammaṃ akathananti katvā adhammabhāvoti dassento āha “**tayo satipaṭṭhānā**”ti-ādi. **Niyyānikanti** sapāṭihīraṃ appaṭihataṃ hutvā pavattatīti attho. **Tathevāti** iminā “evaṃ amhākaṃ”ti-ādinā vuttamatthaṃ ākaḍḍhati. **Kātabbaṃ kammaṃ dhammo nāmāti** yathādhammaṃ karaṇato **dhammo** nāma, itaraṃ vuttavipariyāyato **adhammo** nāma.

Rāgavinayo -pa- ayaṃ vinayo nāmāti rāgādīnaṃ vinayanato saṃvaraṇato pajahanato paṭisaṅkhānato ca **vinayo** nāma, vuttavipariyāyena itaro **avinayo**. Vatthusampatti-ādivasena sabbesaṃ vinayakammānaṃ akuppatāti āha “**vatthusampatti -pa- ayaṃ vinayo nāmā**”ti. Tappaṭipakkhato **avinayo** veditabbo. Tenāha “**vatthuvipatti**”ti-ādi. Yāsaṃ āpannassa pabbajjā sāvasesā, tā āpattiyo **sāvasesā**.

354. **Āpāyikoti-ādigāthāsu**¹ saṃghassa bhedasaṅkhāte vagge ratoti **vaggarato**. Adhammikatāya adhamme bhedakaravatthumhi saṃghabhedasaṅkhāte eva ca adhamme ṭhitoti **adhammaṭṭho**. **Yogakkhemā padhamsatīti** hitato² parihāyati, catūhipi yogehi anupaddutattā **yogakkhemā** nāma arahattaṃ nibbānañca, tato panassa dhammane vattabbameva natthi. Diṭṭhisīlasāmaññato saṃghataṭṭhena **saṃghaṃ**, tato

1. Itivuttaka-Ṭṭha 66 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Hi tato (Syā, Ka)

eva ekakammādividhānayogena **samaggaṃ** sahitaṃ **bhinditvā**¹ pubbe vuttalakkhaṇena saṃghabhedenā bhinditvā. **Kappanti** antarakappasaṅkhātāṃ āyukappaṃ. **Nirayamhīti** avīcimahānirayamhi.

Sukhā saṃghassa sāmaggī² sukhassa paccayabhāvato sāmaggī “sukhā”ti vuttā yathā “sukho buddhānamuppādo”ti³.

Samaggānañcanuggahoti samaggānaṃ sāmaggī anumodanena anuggaṇhaṇaṃ sāmaggī-anurūpaṃ vā, yathā te sāmaggim na vijahanti, tathā gahaṇaṃ ṭhapaṇaṃ anubalappadānanti attho. **Samaggaṃ katvānāti** bhinnaṃ saṃghaṃ saṃgharājippattaṃ vā samaggaṃ sahitaṃ katvā. **Kappanti** āyukappameva. **Saggamhi modatīti** kāmāvacaradevaloke aññe deve dasahi ṭhānehi abhibhavitvā dibbasukhaṃ anubhavanto icchitanibbattiya ca modati pamodati laḷati kīḷati.

355. **Siyā nu kho bhante saṃghabhedakoti-**ādi pāḷi-anusāreneva veditabbaṃ. “Pañcahi upāli ākārehi saṃgho bhijjati kammena uddesena voharanto anussāvanena salā kaggāhenā”ti evaṃ **parivāre**⁴ āgatampi saṃghabhedalakkhaṇaṃ idha vuttena kiṃ nānākaraṇanti dassetuṃ “**parivāre panā**”ti-ādimāha. Ettha ca sīmaṭṭhakasaṃghe asannipatite visuṃ parisāṃ gahetvā katavohārānussāvanasālākaggāhassa kammaṃ vā karontassa uddesaṃ vā uddisantassa bhedo ca hoti ānantariyakammañca. Samaggasaññāya pana “vaṭṭatī”ti saññāya vā karontassa bhedova hoti, na ānantariyakammaṃ. Tato ūnāparisāya karontassa neva saṃghabhedo na ānantariyaṃ. Sabbantimena hi paricche dena navannaṃ janānaṃ yo saṃghaṃ bhandati, tassa ānantariyakammaṃ hoti, anuvattakānaṃ adhammavādīnaṃ mahāsāvajjaṃ kammaṃ, dhammavādino anavajjā. Sesamettha uttānamevāti.

Upālīpañhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Saṃghabhedakakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Bhettvāna (Syā, Khu 1. 203 piṭṭhepi.)

3. Khu 1. 42 piṭṭhe.

2. Itivuttaka-Ṭṭha 67 piṭṭhepi passitabbaṃ.

4. Vi 5. 349 piṭṭhe.

8. Vattakkhandhaka

Āgantukavattakathāvaṇṇanā

356-357. Vattakkhandhake **uparipīṭṭhitoti** piṭṭhisāṅghāṭassa¹ uparibhāgato, dvārabāhassa uparipadesatoti attho. **Vissajjetabbanti** sukkhāpanatthaṃ ātape vissajji tabbaṃ. **Abhivādāpetabboti**² tassa vasse pucchite yadi daharo hoti, sayameva vandissati, tadā imināva vandāpito nāma hoti. **Nilloketabboti** oloketabbo. **Yathā bhāganti** pubbe paññattaṃ padesabhāgaṃ anatikkamitvā. **Santānakanti** uṇṇanābhi suttam. **Ullokāti** gehassa uparibhāgato paṭṭhāya, paṭhamam uparibhāgo sammajjitabboti vuttaṃ hoti.

Āvāsikavattakathāvaṇṇanā

359. **Mahā-āvāseti** mahāvihārasadise mahā-āvāse.

Anumodanavattakathāvaṇṇanā

362. **Pañcame nisinneti** anumodanattāya nisinne. **Upanisinnakathā** nāma bahūsu sannipatītesu parikathākathanam.

Bhattaggavattakathāvaṇṇanā

364. **Manussānam parivisanatṭhānanti** yattha manussā saputtadārā āvasitvā denti. **Hatthadhovana-udakam sandhāyāti** bhuttāvissa bhojanāvasāne hatthadhovana udakam sandhāya. Tenevāha “**antarā pipāsitena pana -pa- hatthā na dhovitabbā**”ti. Potthakesu pana “pānīyam pivitvā hatthā na dhovitabbā”ti likhanti, “hatthā dhovitabbā”ti pāṭhena bhavitabbanti amhākam khanti. Aññathā “na tāva udakanti idam hatthadhovana udakam sandhāya vuttan”ti vatvā “antarā pipāsitena panā”ti-ādinā vuttaviseso na upalabbhati. Atha matam “**na tāva therena udakam paṭiggahetabbanti** idam kim pānīya paṭiggahaṇam sandhāya vuttaṃ, udāhu hatthadhovana-udakagahaṇam sandhāyāti āsaṅkānivattanattham ‘idam hatthadhovana-udakam

1. Uparipīṭṭhatoti piṭṭhasaṅghāṭassa (?)

2. Abhivādāpetabbanti (Syā, Ka)

sandhāya vutta'nti-ādi kathitan"ti, tañca na, tattha āsaṅkāya eva asambhavato. Na hi bhagavā “yāva aññe na bhuttāvino honti, tāva pāṇīyaṃ na pātabban"ti vakkhatīti sakkā viññātum. Yadi cetam pāṇīyapaṭiggahaṇaṃ sandhāya vuttaṃ, “na tāva therena udakaṃ paṭiggahetabban"ti udakasaddappayogo ca na kattabbo siyā, aṭṭhakathāyañca “idaṃ hatthadhovana-udakaṃ sandhāya vuttaṃ"ti vatvā tena nivattitabbamatthaṃ dassentena “antarā pipāsitena pana gale vilaggāmisena vā pāṇīyaṃ pivitabban"ti ettakameva vattabbaṃ, “pāṇīyaṃ pivitvā hatthā na dhovitabbā"ti evaṃ pana na vattabbanti. **Dhure¹ nisinnā hontīti dvārasamīpe nisinnā honti.**

Piṇḍacārikavattakathāvaṇṇanā

366. **Parāmasatīti gaṇhāti. Thapeti vāti** “tiṭṭhatha bhante”ti vadantī thapeti nāma.

Ārañṇikavattakathāvaṇṇanā

367. **Kenajja bhante yuttanti kena nakkhattena ajja cando yuttoti evaṃ** vadantena nakkhattaṃ pucchitaṃ hoti.

Senāsanavattakathāvaṇṇanā

369-370. **Aṅgaṇeti² abbhokāse. Na vuḍḍhaṃ anāpucchāti ettha tassa** ovarake tadupacāre ca āpucchitabbanti vadanti. **Bhojanasālādīsupi evameva paṭipajjitabbanti** bhojanasālādīsupi uddesadānādi āpucchitvāva kātabbanti attho.

Vaccakuṭivattakathāvaṇṇanā

373-374. **Idaṃ ativivaṇṇanti** idaṃ ṭhānaṃ gumbādīhi appaṭicchannattā ativiya pakāsaṇaṃ. **Nibaddhagamanatthāyāti** attano nibaddhagamanatthāya. **Puggalikatṭhānaṃ vāti** attano vihāraṃ sandhāya vuttaṃ. Sesamettha suviññeyyameva.

1. Dūre (Syā)

2. Paṅgaṇeti (Syā)

Imasmim vattakkhandhake āgatāni
 āgantukāvāsikagamiyānumodanabhattagapiṇḍacārikāraññikasenaśana-
 jantāgharavaccakuṭi-upajjhācariyasaddhivihārika-antevāsikavattāni **cuddasa**
mahāvattāni nāma, ito aññāni pana kadāci tajjanīyakammakatādikāle yeva
 caritabbāni **asīti khandhakavattānī**ti veditabbāni. **Gaṇṭhipadesu** pana
 “imāniyeva cuddasa mahāgattāni aggahitaggahaṇena gahiyamānāni asīti
 khandhakavattānī”ti vuttaṃ, taṃ na gahetabbam.

Vattakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Pātimokkhaṭṭhapanakkhandhaka

Pātimokkhuḍḍesayācanakathāvaṇṇanā

383. Pātimokkhaṭṭhapanakkhandhake **tadahūti**¹ tasmim̐ ahani tasmim̐ divase. **Uposatheti** ettha upavasanti etthāti **uposatho**, **upavasantīti** sīlena vā anasanena vā upetā hutvā vasantīti attho. Ayañhi **uposatha**-saddo “aṭṭhaṅgasamannāgataṃ uposathaṃ upavasāmī”ti-ādīsu² sīle āgato. “Uposatho vā pavāraṇa vā”ti-ādīsu³ pātimokkhuḍḍesādi vinayakamme. “Gopālakūposatho nigaṇṭhūposatho”ti-ādīsu⁴ upavāse. “Uposatho nāma nāgarājā”ti-ādīsu⁵ paññattiyāṃ. “Ajjuposatho pannaraso”ti-ādīsu⁶ divase. Idhāpi divase yeva daṭṭhabbo. Tasmā **tadahuposatheti** tasmim̐ uposathadivasabhūte ahanīti attho. **Nisinno hotīti** mahābhikkhusaṃghaparivuto ovādapātimokkhaṃ uddisitum upāsikāya ratanapāsāde nisinno hoti. Nisajja pana bhikkhūnaṃ cittāni olovento ekaṃ dussīla puggalaṃ disvā “sacāhaṃ imasmim̐ puggale idha nisinneyeva pātimokkhaṃ uddisissāmi, sattadhāvassa muddhā phalissatī”ti tasmim̐ anukampāya tuṇhīyeva ahosi.

Abhikkantāti atikkantā parikkhīṇā. **Uddhaste aruṇeti** uggate aruṇasīse. **Nandi mukhiyāti** tuṭṭhimukhiyā. **Uddhastam̐ aruṇanti** aruṇuggamanam̐ patvāpi “uddisatu bhante bhagavā bhikkhūnaṃ pātimokkhan”ti thero bhagavantaṃ pātimokkhuḍḍesaṃ yāci tasmim̐ kāle “na bhikkhave anuposathe uposatho kātabbo”ti⁷ sikkhāpadassa apaññattattā. **Aparisuddhā ānanda parisāti** tikkhattum̐ therena pātimokkhuḍḍesassa yācitattā anuddesassa kāraṇam̐ kathento “asukapuggalo aparisuddho”ti avatvā “aparisuddhā ānanda parisā”ti āha. Kasmā pana bhagavā tiyāmarattim̐ tathā vītināmesi? Tato paṭṭhāya ovādapātimokkhaṃ anuddisitukāmo tassa vatthum̐ pākaṭam̐ kātum̐.

1. Udāna-Ṭṭha 268 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

3. Vi 3. 156 piṭṭhe (atthato samānaṃ.)

5. Dī 2. 142; Ma 3. 212 piṭṭhesu.

7. Vi 3. 190 piṭṭhe.

2. Am̐ 1. 213; Am̐ 3. 321 piṭṭhesu.

4. Am̐ 1. 206 piṭṭhe.

6. Vi 3. 167 piṭṭhe.

Addasāti katham addasa. Attano cetopariyañāṇena tassam parisati bhikkhūnam cittāni parijānanto tassa purisassa dussīlyacittam passi. Yasmā pana citte diṭṭhe tamsamaṅgīpuggalo diṭṭho nāma hoti, tasmā **“addasā kho āyasmā mahāmogallāno tam puggalam dussīlan”**ti vuttam. Yatheva hi anāgate sattasu divasesu pavattam paresam cittam cetopariyañāṇalābhī pajānāti, evam atītepi. **Dussīlanti** nissīlam, sīlavirahitanti attho.

Pāpadhammanti dussīlattā eva hīnajjhāsayatāya lāmakasabhāvaṃ. **Asucinti** aparisuddhehi kāyakammādīhi samannāgatattā na sucim.

Saṅkassarasamācāranti kiñcideva asāruppaṃ disvā “idaṃ iminā kataṃ bhavissati”ti evam paresam āsaṅkanīyatāya saṅkāya saritabbasamācāram. Atha vā kenacideva karaṇīyena mantayante bhikkhū disvā “kacci nu kho ime mayā katakammaṃ jānitvā mantenti”ti attanoyeva saṅkāya saritabbasamācāram. Lajjitabbatāya paṭicchādetabbassa karaṇato paṭicchannaṃ kammantaṃ etassāti **paṭicchannakammantaṃ**.

Kucchitasamaṇavesadhāritāya na samaṇanti **assamaṇam**. Salākaggahaṇādīsu “kittakā samaṇa”ti gaṇanāya “ahampi samaṇomhī”ti micchāpaṭi ññāya **samaṇapaṭiññam**. Aseṭṭhacāritāya **abrahmacārim**. Aññe brahmacārino sunivatthe supārute kusumbhakapaṭadhare gāmanigamādīsu piṇḍāya caritvā jīvikaṃ kappente disvā abrahmacārī samāno sayampi tādisena ākārena paṭipajjanto uposathādīsu ca sandissanto “ahampi brahmacārī”ti paṭiññam dento viya hotīti **brahmacāripaṭiññam**. Pūtinā kammena sīlavipattiyā anto anupavīṭṭhattā **antopūtim**. Chahi dvārehi rāgādikilesā vassavena tintattā **avassutam**. Saṅjātarāgādikacavarattā sīlavantehi chaḍḍetabbattā ca **kasambujātam**. **Majjhe bhikkhusamghassa nisinnanti** samghapariyāpanno viya bhikkhusamghassa anto nisinnam.

Diṭṭhosīti “ayaṃ na pakatatto”ti bhagavatā diṭṭho asi. Yasmā ca evam diṭṭho, tasmā natthi te tava bhikkhūhi saddhim ekakammādisamvāso. Yasmā pana so samvāso tava natthi, tasmā uṭṭhehi āvusoti evametta padayojanā veditabbā. **Tatiyampi kho so puggalo tuṇhī ahosīti** anekavāram vatvāpi “thero sayameva nibbinno oramissati, idāni imesam paṭipattim jānissāmī”ti vā adhippāyena

tunhī ahosi. **Bāhāyaṃ gahetvāti** “bhagavatā mayā ca yāthāvato diṭṭho, yāvataṭṭhiyaṃ ‘uṭṭhehi’ ti ca vutto na uṭṭhāti, idānissa nikkadḍhanakālo, mā saṃghassa uposathantarāyo ahosī” ti bāhāyaṃ aggahesi. **Bahi dvārakoṭṭhakā nikkhāmetvāti** dvārakoṭṭhakā dvārasālato nikkhāmetvā, **bahīti** pana nikkhāmitaṭṭhānadassanaṃ. Atha vā **bahidvāra koṭṭhakāti** bahidvārakoṭṭhakatopi nikkhāmetvā, na antodvārakoṭṭhakato eva. Ubhayathāpi viharato bahikatvāti attho. **Sūciḥaṭṭikam datvāti** aggalaṣūciṇca upariḥa ṭikaṇca ādahitvā, suṭṭhu kavāṭaṃ thaketvāti attho. **Yāva bāhāgahaṇāpi nāmāti** “apari suddhā ānanda parisā” ti vacanaṃ sutvā eva hi tena pakkamitabbaṃ siyā, evaṃ apakka mitvā yāva bāhāgahaṇāpi nāma so moghapuriso āgamissati, acchariyamidanti dasseti. Idaṇca garahaṇacchariyamevāti veditabbaṃ.

Mahāsamudde aṭṭhacchariyakathāvaṇṇanā

384. **Aṭṭhime bhikkhave mahāsamuddeti**¹ ko anusandhi? Yvāyaṃ apari suddhāya parisāya pātimokkassa anuddeso, so imasmiṃ dhammavinaye acchariyo abbhuto dhammoti taṃ aparehi sattahi acchariya-abbhutadhammehi saddhiṃ vibhajtvā dassetukāmo paṭhamam tava tesam upamābhāvena mahāsamudde acchariya-abbhuta dhamme dassento satthā “**aṭṭhime bhikkhave mahāsamudde**” ti-ādimāha. **Asurāti** devā viya na suranti na īsanti na virocantīti asurā. Surā nāma devā, tesam paṭipakkhāti vā **asurā**, vepacittipahārādādayo. Tesam bhavanaṃ sinerussa heṭṭhābhāge, te tattha pavisantā nikkhamantā sinerupāde maṇḍapādīni nimminivā kīlāntāva abhiramanti. Sā tattha tesam abhirati ime guṇe disvāti āha “**ye disvā disvā asurā mahāsamudde abhiramantī**” ti. Tattha² **abhiramantīti** ratim vindanti, anukkaṇṭhamānā vasantīti attho.

Anupubbaninnoti-ādīni sabbāni anupaṭipāṭiyā ninnabhāvasseva vevacanāni. **Na āyatakeneva papātoti** nacchinnataṭamahāsobbho viya

1. Udāna-Ṭīha 271 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

2. Am-Ṭīha 3. 218 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

ādito eva papāto. So hi tīradesato paṭṭhāya
 ekaṅguladvaṅgulavidatthiratanayaṭṭhi-usabha
 aḍḍhagāvutagāvutaṃaḍḍhayanayanoyanādivasena gambhīro hutvā gacchanto
 gacchanto sinerupādamūle caturāsītiyojanasahassagambhīro hutvā ṭhitoti
 dasseti.

Ṭhitadhammoti ṭhitasabhāvo avatṭhitasabhāvo. **Kuṇapenāti** yena kenaci
 hatthi-assādikaḷevarena. **Vāhetīti** hatthena gahetvā viya vīcippahāreneva
 thale khipati. **Gaṅgā yamunāti** anotattadahassa dakkhiṇamukhato
 nikkhantanadī pañcadhārā hutvā pavattaṭṭhāne gaṅgāti-ādinā pañcadhā
 saṅkhaṃ gatā. Tattha **nadī ninnagāti**-ādikaṃ gottam, **gaṅgā yamunāti**-
 ādikaṃ nāmaṃ. **Savantiyoti** yā kaci savamānā sandamānā gacchantiyo
 mahānadiyo vā kunnadiyo vā. **Appentīti** allīyanti osaranti. **Dhārāti**
 vuṭṭhidhārā. **Pūrattanti** punṇabhāvo. Mahāsamuddassa hi ayaṃ dhammatā—
 “imasmiṃ kāle devo mando jāto, jālakkipādīni ādāya macchakacchape
 gaṇhissāmī”ti vā “imasmiṃ kāle atimahantā vuṭṭhi, labhissāma nu kho
 piṭṭhipasāraṇaṭṭhānan”ti¹ vā na sakkā vattum. Paṭhamakappikakālato
 paṭṭhāya hi tīraṃ bhassitvā sinerumekhalaṃ āhacca udakaṃ ṭhitaṃ, tato
 ekaṅgulamattampi udakaṃ neva heṭṭhā otarati, na uddhaṃ uttarati.
Ekarasoti asambhinnaraso.

Muttāti khuddakamahantavaṭṭadīghādibhedā anekaavidhamuttā. **Maṇīti**
 rattanīlā dibhedo anekaavidho maṇi. **Velūriyoti**
 vamsavaṇṇasirīsapupphavaṇṇādisaṇṭhānato aneka vidho. **Saṅkhoti**
 dakkhiṇāvaṭṭakatumbakucchidhamanasaṅkhādibhedo anekaavidho. **Silāti**
 setakāḷamuggavaṇṇādibhedā anekaavidhā. **Pavāḷampi**
 khuddakamahantarattaghana rattādibhedam anekaavidham. **Lohitako**
 padumarāgādibhedo anekaavidho. **Masāragallaṃ** kabaramaṇi.
 Cittaphalikantipi vadanti. **Mahataṃ bhūtānanti** mahantānaṃ sattānaṃ. **Timi**
timiṅgalo timitimiṅgaloti tisso macchajātiyo. Timiṃ gilanasamattho
timiṅgalo, timiṃca timiṅgalaṃca gilanasamattho timitimiṅgaloti vadanti.
Nāgāti ūmipiṭṭhivāsinopi vimānaṭṭhakanāgāpi.

1. Piṭṭhipaharaṇanti (Syā)

Imasmim dhammavinaye aṭṭhacchariyakathāvaṇṇanā

385. **Evameva khoti** kiñcāpi satthā imasmim dhammavinaye soḷasapi bāttimsapi tato bhiyyopi acchariyabbhutadhamme vibhajitvā dassetum sakkoti, upamābhāvena pana gahitānaṃ aṭṭhannaṃ anurūpavasena aṭṭheva te upametabbadhamme vibhajitvā dassanto “**evameva kho bhikkhave imasmim dhammavinaye aṭṭha acchariyā abbhutā dhammā**”ti āha. Tattha **anupubbāsikkhāya** tisso sikkhā gahitā, **anupubbakiriyāya** terasa dhutadhammā, **anupubbapaṭipadāya** satta anupassanā aṭṭhārasa mahāvipassanā aṭṭhatimsa ārammaṇavibhattiyo sattatimsa bodhipakkhiyadhammā ca gahitā. **Na āyatakeneva aññāpaṭivedhoti** maṇḍūkassa uppatitvā gamanaṃ viya āditova sīlapūraṇādini akatvā arahattapaṭivedho nāma natthi, paṭipāṭiyā pana sīlasamādhipaṇṇāyo pūretvāva arahattappattīti attho.

Mama sāvakāti sotāpannādike ariyapuggale sandhāya vadati. **Na saṃvasatīti** uposathakammādivasena saṃvāsaṃ na karoti. **Ukkhipatīti** apanehi. **Ārakāvāti** dūre eva. **Tathāgatappavediteti** tathāgatena bhagavatā sāvakesu desite akkhāte pakāsite. **Na tena nibbānadhātuyā ūnattaṃ vā pūrattaṃ vāti** asaṅkhyeyyepi mahākappe buddhesu anuppajjantesu ekasattopi parinibbātuṃ na sakkoti, tadāpi “tucchā nibbānadhātū”ti na sakkā vattuṃ, buddhakāle pana ekekasmim samāgame asaṅkhyeyyāpi satta amataṃ ārādhenti, tadāpi na sakkā vattuṃ “pūrā nibbānadhātū”ti. **Vimuttirasoti** kilesehi vimuccanaraso. Sabbā hi sāsanasampatti yāvadeva anupādāya āsavehi cittassa vimuttīti attho.

Ratanānīti ratijananatṭhena ratanāni. Satipaṭṭhānādayo hi bhāviyamānā pubbabhāgepi anekavidhaṃ pītipāmojjaṃ nibbattenti, pageva aparabhāge. Vuttañhetarī—

“Yato yato sammāsati, khandhānaṃ udayabbayaṃ.
Labhatī pītipāmojjaṃ, amataṃ taṃ vijānatan”ti¹.

1. Khu 1. 67 piṭṭhe.

Lokiyaratananimittam̐ pana pītipāmojjam̐ na tassa kalabhāgampi agghati.

Apica—

Cittīkatam̐ mahagghañca, atulam̐ dullabhadassanam̐.

Anomasattaparibhogam̐, ratananti pavuccati¹.

Yadi ca cittīkatādibhāvena ratanam̐ nāma hoti, satipaṭṭhānādīnaññeva bhūto ratanabhāvo. Bodhipakkhiyadhammānañhi so ānubhāvo, yam̐ sāvakā sāvakapāramī ñāṇam̐, paccekasambuddhā paccekabodhiñāṇam̐, sammāsambuddhā sammāsambodhim̐ adhigacchanti āsannakāraṇattā. Paramparakāraṇaṇhi dānādi-upanissayoti evam̐ ratijananatṭhena cittīkatādi-atthena ca ratanabhāvo bodhipakkhiyadhammānam̐ sātisayo. Tena vuttam̐ “**tatrimāni ratanāni, seyyathidam̐? Cattāro satipaṭṭhānā**”ti-ādi.

Ārammaṇe okkanditvā upaṭṭhānatṭhena paṭṭhānam̐, satiyeva paṭṭhānam̐ **satipaṭṭhānam̐**. Ārammaṇassa pana kāyādivasena catubbidhattā vuttam̐ “**cattāro satipaṭṭhā nā**”ti. Tathā hi kāyavedanācittadhammesu subhasukhanicca-attasaññānam̐ pahānato asubhadukkhāniccānattabhāvaggahaṇato ca nesam̐ kāyānupassanādibhāvo vibhatto.

Sammā padahanti etena, sayam̐ vā sammā padahati, pasattham̐ sundaram̐ vā padahananti **sammappadhānam̐**, puggalassa vā sammadeva padhānabhāvakaraṇato **sammappadhānam̐**, vīriyassetam̐ adhivacanam̐. Tampi anuppannuppannānam̐ akusalānam̐ anuppādanapahānavasena anuppannuppannānam̐ kusalānam̐ uppādanatṭhāpanavasena ca catukiccasādhakattā vuttam̐ “**cattāro sammappadhānā**”ti.

Ijjhatīti **iddhi**, samijjhati nipphajjatīti attho. Ijjhanti tāya vā sattā iddhā vuddhā ukkaṁsagatā hontīti **iddhi**. Paṭhamena atthena iddhi eva pādo **iddhipādo**, iddhikoṭṭhā soti attho. Dutiyena atthena iddhiyā pādo patiṭṭhā adhigamupāyoti **iddhipādo**. Tena hi uparūparivisesasaṅkhātam̐ iddhim̐ pajjanti pāpuṇanti. Svāyam̐ iddhipādo yasmā chandā dike cattāro adhipatidhamme dhure jeṭṭhake katvā nibbattīyati, tasmā vuttam̐ “**cattāro iddhipādā**”ti.

1. Dī-Ṭṭha 2. 35 piṭṭhepi.

Pañcindriyānīti saddhādīni pañca indriyāni. Tattha assaddhiyaṃ abhibhavitvā adhimokkhalakkhaṇe indaṭṭhaṃ kāretīti **saddhā indriyaṃ**. Kosajjaṃ abhibhavitvā paggalalakkhaṇe, pamādaṃ abhibhavitvā upaṭṭhānalakkhaṇe, vikkhepaṃ abhibhavitvā avikkhepalakkhaṇe, aññānaṃ abhibhavitvā dassanalakkhaṇe indaṭṭhaṃ kāretīti **paññā indriyaṃ**.

Tāniyeva assaddhiyādīhi anabhibhavanīyato akampiyaṭṭhena sampayutta dhammesu thirabhāvena ca **balāni** veditabbāni.

Satta bojjhaṅgāti bodhiyā, bodhissa vā aṅgāti **bojjhaṅgā**. Yā hi esā dhammasāmaggi, yāya lokuttaramaggakkhaṇe uppajjamānāya līnuddhaccapatiṭṭhānā yūhanakāmasukhattakilamathānuyoga-ucchedasassatābhinivesādīnaṃ anekesaṃ upaddavānaṃ paṭipakkhabhūtāya satidhammavicayavīriyapītipassaddhisamādhī-upekkhā saṅkhātāya dhammasāmaggiyā ariyasāvako bujjhati kilesaniddāya uṭṭhahati, cattāri vā ariyasaccāni paṭivijjhati, nibbānameva vā sacchikarotīti “**bodhī**”ti vuccati, tassā dhammasāmaggisāṅkhātāya bodhiyā aṅgāti **bojjhaṅgā** jhānaṅgamaggaṅgādayo viya. Yopesa vuttappakārāya dhammasāmaggiyā bujjhatīti katvā ariyasāvako “**bodhī**”ti vuccati, tassa bodhissa vā aṅgātipi **bojjhaṅgā** senaṅgarathaṅgādayo viya. Tenāhu porāṇā “bujjhanakassa puggalassa aṅgāti bojjhaṅgā”ti¹, “bodhāya samvattantīti bojjhaṅgā”ti-ādinā² nayanapi bojjhaṅgaṭṭho veditabbo.

Ariyo aṭṭhaṅgiko maggoti taṃ taṃmaggavajjhehi kilesehi ārakattā ariyabhāvakarattā ariyaphalapaṭilābhakarattā ca **ariyo**. Sammādiṭṭhi-ādīni aṭṭhaṅgāni assa atthi, aṭṭha ṅgāniyeva vā **aṭṭhaṅgiko**. Mārento kilese gacchati, nibbānatthikehi vā maggīyati, sayam vā nibbānaṃ maggatīti **maggoti** evametesam satipaṭṭhānādīnaṃ atthavibhāgo veditabbo.

Sotāpannoti maggasaṅkhātāṃ sotaṃ āpajjitvā pāpuṇitvā ṭhito, sotāpattiphalatṭhoti attho. **Sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannoti** sotāpattiphalassa attapaccakkhakaṇaṭṭhāya paṭipajjamāno

1. Saṃ-Ṭṭha 3. 176; Abhi-Ṭṭha 2. 296; Paṭisaṃ-Ṭṭha 1. 118 piṭṭhesu.

2. Khu 9. 302 piṭṭhe.

paṭhamamaggaṭṭho, yo aṭṭhamakotipi vuccati. **Sakadāgāmī**ti sakideva imaṃ lokam paṭisandhiggahaṇavasena āgamanasīlo dutiyaphalaṭṭho. **Anāgāmī**ti paṭisandhiggahaṇa vasena kāmaloḥam anāgamanasīlo tatiyaphalaṭṭho. Yo pana saddhānusārī dhammānusārī ekabījīti evamādiko ariyapuggalavibhāgo, so tesāmyeva bhedoti. Sesam vuttanayameva.

Etamattam veditvāti etam attano dhammavinaye matakuṇapasadisena dussīla puggalena saddhim samvāsābhāvasaṅkhātam attham veditvā. **Imam udānanti** imaṃ samvāsārahasamvāsārahabhāvānam kāraṇaparidīpanam udānam udānesi.

Tattha **channamativassatī**ti āpattim āpajjitvā paṭicchādentō aññam navam āpattim āpajjati, tato aparanti evam āpattivassam kilesavassam ativiya vassati. **Vivaṭam nātivassatī**ti āpattim āpanno tam appaṭicchādetvā vivaranto sabrahmacārīnam pakāsento yathādhammaṃ yathāvinayaṃ paṭikaronto desento vuṭṭhahanto aññam navam āpattim nāpajjati, tenassa tam vivaṭam puna āpattivassam kilesavassam na vassati. Yasmā ca etadeva, tasmā **channam** chāditaṃ āpattim vivaretha. **Evam tam nātivassatī**ti evam sante tam āpattim āpajjanapuggalānam attabhāvam ativijjhivā kilesavassanena na vassati na temeti, evam so kileschi anavassuto parisuddhasīlo samāhito hutvā vipassanam paṭṭhapetvā sammāsanto anukkamena nibbānam pāpuṇātīti adhippāyo.

Imasmiṃ dhammavinaye aṭṭhacchariyakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Pātimokkhasavanārahakathāvaṇṇanā

386. Atha bhagavā cintesi “idāni bhikkhusaṃghe abbudo jāto, aparisuddhā puggalā uposatham āgacchanti, na ca tathāgato aparisuddhāya parisāya uposatham uddisati, anuddisante ca bhikkhusaṃghassa uposatho pacchijjati, yannūnāham ito paṭṭhāya bhikkhūnaññeva pātimokkhuddesaṃ anujāneyyan”ti, evam pana cintetvā bhikkhūnaññeva pātimokkhuddesaṃ

anujāni. Tena vuttaṃ “**atha kho bhagavā -pa- pātimokkhaṃ uddiseyyāthā**”ti. Tattha **nadānāhanti** na idāni ahaṃ. Uposathaṃ na karissāmi, pātimokkhaṃ na uddississāmīti paccekaṃ **na**-kārena sambandho. Duvidhaṃ pātimokkhaṃ āṇāpātimokkhaṃ ovādapāti mokkhanti. Tesu “suṇātu me bhante”ti-ādikaṃ **āṇāpātimokkhaṃ**, taṃ sāvakaṃ uddisanti, na buddhā, yaṃ anvaddhamāsaṃ uddisīyati. “Khaṇṭi paramaṃ -pa-. Sabbapāpassa akaraṇaṃ -pa-. Anupavādo anupaghāto -pa- etaṃ buddhāna sāsanaṃ”ti¹ imā pana tisso gāthā **ovādapātimokkhaṃ** nāma, taṃ buddhāva uddisanti, na sāvaka. Channampi vassānaṃ accayena uddisanti. Dīghāyukabuddhānañhi dharamānakāle ayameva pātimokkhuddeso, appāyukabuddhānaṃ pana paṭhamabodhiyaṃyeva, tato paraṃ itaro, tañca kho bhikkhū eva uddisanti, na buddhā. Tasmā amhākampi bhagavā vīsativassamattaṃ imaṃ ovādapātimokkhaṃ uddisitvā imaṃ antarāyaṃ disvā tato paraṃ na uddisi.

Aṭṭhānanti akāraṇaṃ. **Anavakāso**ti tasseva vevacanaṃ. Kāraṇaṃhi tiṭṭhati ettha phalaṃ tadāyattavuttitāyāti “ṭhānaṃ”ti vuccati, evaṃ “avakāso”ti vuccati. **Yanti** kiriyā parāmasanaṃ. **Na ca bhikkhave sāpattikena pātimokkhaṃ sotabbanti**-ādi padatthato suviññeeyaṃ. Vinicchayato panettha yaṃ vattabbaṃ, taṃ aṭṭhakathāya vuttameva. Tattha **pure vā pacchā vāti** ñattito pubbe vā pacchā vā.

Dhammikādharmikapātimokkhaṭṭhapanakathāvaṇṇanā

387. **Katañca akatañca ubhayaṃ gahetvāti** yassa ekantena katāpi atthi, akatāpi atthi, tassa tadubhayaṃ gahetvā.

Dhammikapātimokkhaṭṭhapanakathāvaṇṇanā

389. **Parisā vuṭṭhātīti** yasmiṃ vatthusmiṃ pātimokkhaṃ ṭhapitaṃ, taṃ vatthuṃ avinicchinitvā kenaci antarāyena vuṭṭhātī.

393. **Paccādiyatīti** pati ādiyati, “akataṃ kamman”ti-ādinā puna ārabhatīti attho.

1. Dī 2. 42; Khu 1. 41 piṭṭhesu.

Attādāna-aṅgākathāvaṇṇanā

398. Paraṃ codetum attanā ādātabbāṃ gahetabbāṃ adhikaraṇaṃ attādānaṃ. Tenāha “sāsaṇaṃ sodhetukāmo”ti-ādi. Vassārattoti vassakālo.

Codakena paccavekkhitabbadhammakathāvaṇṇanā

399. Paṭimāsītunti parāmasitum. Palibodhe chinditvā -pa- adhigataṃ mettacittanti iminā appanāppattaṃ mettābhāvaṇaṃ dasseti. Tenevāha “vikkhambhana vasena vihatāghātaṃ”ti.

Codakena upaṭṭhāpetabbadhammakathāvaṇṇanā

400. No dosantaroti ettha cittaṇṇariyāyo antara-saddoti āha “na duṭṭhacitto hutvā”ti.

Codakacuditakapaṭisaṃyuttakathāvaṇṇanā

401. Karuṇanti appanāppattaṃ karuṇajjhānaṃ. Karuṇāpubbabhāganti parikammupacārasappavattaṃ karuṇaṃ. Mettañca mettāpubbabhāgañcāti etthāpi eseṇa nayo. Sesamettha suviññeyyamevāti.

Pātimokkhaṭṭhapanakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Bhikkhunikkhandhaka

Mahāpajāpatigotamīvattukathāvaṇṇanā

402. Bhikkhunikkhandhake **sakkesu viharatī**¹ paṭhamagamanena gantvā viharati. **Mahāpajāpati gotamī**ti ettha **gotamī**ti gottamī. Nāmakaraṇadivase panassā laddhasakkārā brāhmaṇā lakkhaṇasampattim diṣvā “sace ayaṃ dhītaraṃ labhissati, cakka vattirañño mahesī bhavissati. Sace puttāṃ labhissati, cakkavattirājā bhavissatīti ubhayathāpi mahatīyevassā pajā bhavissatī”ti byākarimṣu, tasmā puttapajāya ceva dhītupajāya ca mahantatāya “mahāpajāpatī”ti nāmaṃ akaṃsu, idha pana gottena saddhim saṃsanditvā “mahāpajāpati gotamī”ti vuttaṃ. **Yena bhagavā tenupasaṅkamī**ti bhagavā kapilapuraṃ gantvā paṭhamameva nandaṃ pabbājesi, sattame divase rāhulakumāraṃ. **Cumbatakakalahe**² pana ubhayanagaravāsikesu yuddhatthāya nikkhantesu satthā gantvā te rājāno saññāpetvā **attadaṇḍasuttaṃ**³ kathesi. Rājāno pasīditvā aḍḍhateyyasate aḍḍhateyyasate dārake adaṃsu. Tāni pañca kumārasatāni satthu santike pabbajimṣu. Atha nesaṃ pajāpatiyo sāsanaṃ pesetvā anabhiratiṃ uppādayimṣu. Satthā tesāṃ anabhi ratiyā uppannabhāvaṃ ñatvā te pañcasate daharabhikkhū kuṇāladahaṃ netvā attano kuṇālakāle nisinnapubbe pāsāṇatale nisīditvā **kuṇālaajātakakathāya**⁴ tesāṃ anabhiratiṃ vinodetvā sabbe pi te sotāpattiphale patitthāpesi, puna mahāvanaṃ ānetvā arahattaphale. Tesāṃ cittaajānanatthaṃ punapi pajāpatiyo sāsanaṃ paṇiṇimṣu. Te “abhabbā mayaṃ gharāvāsassa”ti paṭisāsanaṃ paṇiṇimṣu. Tā “na dāni amhākaṃ paragharaṃ gantuṃ yuttaṃ, mahāpajāpatiyā santikaṃ gantvā pabbajjaṃ anujānāpetvā pabbajissāmā”ti pañca satāpi mahāpajāpatiṃ upasaṅkamitvā “ayye amhākaṃ pabbajjaṃ anujānāpethā”ti āhaṃsu. Mahāpajāpati ca tā itthiyo gahetvā yena bhagavā tenupasaṅkami, setacchattassa heṭṭhā rañño parinibbutakāle upasaṅkamītipi vadantiyeva. **Pakkāmī**ti puna kapilapurameva pāvisi.

1. Am-Ṭṭha 3. 235 piṭṭhādisupi passitabbaṃ.

3. Khu 1. 424 piṭṭhe.

2. Cumbatakalahe (Syā, Ka)

4. Khu 6. 113 piṭṭhe.

Yathābhirantaṃ viharitvāti bodhaneyyasattānaṃ upanissayaṃ olokeno yathājjhāsayena viharitvā. **Cārikaṃ pakkāmī**ti mahājanasaṅgahaṃ karonto uttamāya buddhasiriyā anopamena buddhaviḷāsena aturitacārikaṃ pakkāmi. **Sambahulāhi sākiyānīhi saddhinti** antonivesanasmiṃyeva dasabalaṃ uddissa pabbajjāvesaṃ gahetvā tāpi pañcasatā sākiyāniyo pabbajjāvesaṃyeva gāhāpetvā sabbāhipi tāhi sambahulāhi sākiyā nīhi saddhiṃ. **Pakkāmī**ti gamanaṃ abhinīhari. Gamanābhiniharaṇakāle panassā “sukumārā rājitthiyo padasā gantuṃ na lakkhissantī”ti sākiyakoliyarājāno suvaṇṇasavikāyo upatṭhāpayiṃsu, tā pana “yāne āruyha gacchantīhi satthari agāravo kato hotī”ti ekapaṇṇāsajjanikaṃ maggaṃ padasāva paṭipajjiṃsu. Rājānopi purato ca pacchato ca ārakkhaṃ saṃvidahāpetvā taṇḍulasappitelādīnaṃ sakaṭāni pūretvā “gatagataṭṭhāne āhāraṃ paṭiyādetthā”ti purise pesayiṃsu. **Sūnehi pādehī**ti tāsāṃ hi sukhumālattā pādesu eko phoṭo utṭheti, eko bhijjati, ubho pādā kaṭakaṭṭhisamparikiṇṇā viya hutvā uddhumātā. Tena vuttaṃ “sūnehi pādehī”ti. **Bahidvārakoṭṭhake**ti dvārakoṭṭhakassa bahi. Kasmā panevaṃ ṭhitāti? Evaṃ kirassā ahosi “ahaṃ tathāgatena anuññātā sayameva pabbajjā vesāṃ aggahesiṃ, evaṃ gahitabhāvo ca pana me sakalajambudīpe pākato jāto, sace satthā pabbajjaṃ anujānissati, iccetaṃ kusalaṃ. Sace nānujānissati, mahatī garahā bhavissati”ti vihāraṃ pavisitum asakkontī rodamānā atṭhāsi. **Kim nu¹ tvaṃ gotamī**ti kim nu rājakulānaṃ vipatti uppannā, kena nu tvaṃ kāraṇena evaṃ vivaṇṇabhāvaṃ pattā sūnehi pādehi -pa- ṭhitāti.

Aññenapi pariyāyenāti aññenapi kāraṇena. **Āpādikāti** saṃvaḍḍhikā, tumhākaṃ hatthapādesu hatthapādakiccaṃ asādhentesu hatthe ca pāde ca vaḍḍhetvā paṭijaggikāti attho. **Posikāti** divasassa dve tayo vāre nahāpetvā bhojetvā pāyetvā tumhe posesi. **Thaññaṃ pāyesī**ti nandakumāro kira bodhisattato katipāheneva daharataro. Tasmim jāte mahāpajāpati attano puttaṃ dhātīnaṃ

1. Kissa (Pāḷiyam) Am 3. 102 piṭṭhe passitabbaṃ.

datvā sayam bodhisattassa dhātikiccam sādhayamānā attano thaññam pāyesi. Tam sandhāya thero evamāha. **Sādhu bhanteti** “bahukārā”ti-ādihi tassā guṇam kathetvā puna pabbajjam yācanto evamāha.

Mahāpajāpatigotamīvattthukathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhagarudhammakathāvaṇṇanā

403. Satthāpi “itthiyo nāma parittasaddhā¹, ekāyācītamatteyeva pabbajjāya anuññātāya na mama sāsanaṃ garuṃ katvā gaṇhissanti”ti tikkhattuṃ paṭikkhipitvā idāni garuṃ katvā gāhāpetukāmatāya “**sace ānanda mahāpajāpati gotamī aṭṭha garudhamme paṭiggaṇhāti, sāvassā hotu upasampadā**”ti-ādimāha. Tattha **sāvassāti** sā eva assā pabbajjāpi upasampadāpi hotu.

Tadahupasampannassāti taṃ divasampi upasampannassa. **Abhivādanam paccuṭṭhānam añjalikammaṃ sāmīcikkammaṃ kātābanti** mānatimānam akatvā pañcapaṭiṭṭhitena abhivādanam, āsanā uṭṭhāya paccuggamanavasena paccuṭṭhānam, dasanakhe samodhānetvā añjalikammaṃ, āsanapaññāpanabijanādikaṃ anucchavikakammasaṅkhātam sāmīcikkammaṃ kattabbaṃ. **Abhikkhuke āvāseti** yattha vasantiyā anantarāyena ovādatthāya upasaṅkamanārahe ṭhāne ovādadāyako ācariyo natthi, ayaṃ abhikkhuko āvāso nāma, evarūpe āvāse vassam na upagantabbaṃ. **Anvaddhamāsanti** anuposathikaṃ. **Ovādūpasaṅkamananti** ovādatthāya upasaṅkamanam. **Diṭṭhenāti** cakkhunā diṭṭhena. **Sutenāti** sotena sutena. **Parisaṅkāyāti** diṭṭhasutavasena parisaṅki tena. **Garudhammanti** garukaṃ saṃghādisesāpattim. **Pakkhamānattanti** anūnāni pannarasa divasāni mānattam. **Chasu dhammesūti** vikālabhojanacchaṭṭhesu sikkhā padesu. **Sikkhitasikkhāyāti** ekasikkhampi akhaṇḍam katvā pūritasikkhāya.

Na akkositabbo na paribhāsītābhoti dasannaṃ akkosavatthūnam aññātarena akkosavatthunā na akkositabbo, bhayupadaṃsanāya²

1. Parittasattā (Syā), parittapaññā (Am-Ṭṭha 3. 236 piṭṭhe.)

2. Bhassaparamparāya (Ka)

kāyaci paribhāsāya na paribhāsitaḥ. **Ovaṭo bhikkhunīnaṃ bhikkhūsu vacanapathoti** ovādānusāsānidhammakathāsaṅkhāto vacanapatho bhikkhunīnaṃ bhikkhūsu ovaṭo pihito, na bhikkhuniyā koci bhikkhu ovaditaḥ vā anusāsitaḥ vā, “bhante porāṇakattherā idaṇcīdaṇca vattaṃ pūrayimsū”ti evaṃ pana pavenivasena kathetum vaṭṭati. **Anovaṭo bhikkhūnaṃ bhikkhunīsūti** bhikkhūnaṃ pana bhikkhunīsu vacanapatho anivārito, yathāruciya ovadantu anusāsantu dhammakathaṃ kathentūti ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesā garudhammakathā mahāvibhaṅge¹ vuttanayeneva veditabbā.

Ime pana aṭṭha garudhamme satthu santike uggahetvā therena attano ārociyamāne sutvā mahāpajāpatiya tāvamahantaṃ domanassaṃ khaṇena paṭippassambhi. Anotattadahato āhaṇena sītudakassa ghaṭasatena matthake parisittā viya vigataparilāhā attamanā hutvā garudhammapaṭiggahaṇena uppannapītipāmojjaṃ āvi karontī “**seyyathāpi bhante**”ti-ādikaṃ udānaṃ udānesi. Tattha **daharoti** taruṇo. **Yuvāti** yobbaññabhāve ṭhito. **Maṇḍanakajātikoti** alaṅkārasabhāvo. Tattha koci taruṇopi yuvā na hoti yathā atitaruṇo. Koci yuvāpi maṇḍanakajātiko na hoti yathā upasantasabhāvo ālasiyabyasanā dīhi vā abhibhūto, idha pana daharo ceva yuvā ca maṇḍanakajātiko ca adhippeto, tasmā evamāha. Uppalādini lokasammatattā vuttāni. Ito param yaṃ yaṃ vattabbaṃ, taṃ taṃ aṭṭhakathāyaṃ dassitameva.

Tattha **mātugāmassa pabbajitattāti** idaṃ pañcavassasatato uddhaṃ aṭṭhatvā pañcasuyeva vassasatesu saddhammaṭṭhitiyā kāraṇanidassanaṃ. **Paṭisambhidāpabheda ppattakhīṇāsavavaseneva vuttanti** ettha “paṭisambhidāpattakhīṇāsavaggahaṇena jhānānipi gahitāneva honti. Na hi nijjhānakānaṃ sabbappakārasampatti ijjaṭi”ti **gaṇṭhi padesu** vuttaṃ. **Sukkhavipassakakhīṇāsavavasena vassasahassanti**-ādinā ca yaṃ vuttaṃ. Taṃ khandhakabhāṇakānaṃ matena vuttanti veditabbāṃ. **Dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ**² pana evaṃ vutta—

1. Vi-Ṭṭha 3. 58 piṭṭhādīsu.

2. Dī-Ṭṭha 3. 83 piṭṭhe.

“Paṭisambhidāpattehi vassasahassam aṭṭhāsi, chaḷabhiññehi vassasahassam, tevijjehi vassasahassam, sukkhavipassakehi vassasahassam, pātimokkhena vassasahassam aṭṭhāsi”ti.

Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāyampi¹—

“Buddhānam hi parinibbānato vassasahassameva paṭisambhidā nibbattetum sakkonti, tato param cha abhiññā, tato tāpi nibbattetum asakkontā tisso vijjā nibbattenti, gacchante gacchante kāle tāpi nibbattetum asakkontā sukkhavipassakā honti. Eteneva upāyena anāgāmino sakadāgāmino sotāpannā”ti—

vuttam.

Samyuttanikāyaṭṭhakathāyam² pana—

“Paṭhamabodhiyam hi bhikkhū paṭisambhidāpattā ahesum. Atha kāle gacchante paṭisambhidā pāpuṇitum na sakkhimso, chaḷabhiññā ahesum, tato cha abhiññā pattum asakkontā tisso vijjā pāpuṇimso. Idāni kāle gacchante tisso vijjā pāpuṇitum asakkontā āsavakkhayamattam pāpuṇissanti, tampi asakkontā anāgāmi phalam, tampi asakkontā sakadā gāmi phalam, tampi asakkontā sotāpatti phalam, gacchante kāle sotāpatti phalampi pattum na sakkhissanti”ti—

vuttam.

Yasmā cetam sabbam aññamaññapaṭiviruddham, tasmā tesam tesam bhāṇakānam matameva ācariyena tattha tattha dassitanti gahetabbam. Aññathā hi ācariyasveva pubbā paravirodhappasaṅgo siyāti.

Tāniyevāti tāniyeva pañca vassasahassāni. Pariyattimūlakam sāsananti āha “**na hi pariyattiyā asati paṭivedho atthi**”ti-ādi. Pariyattiyā hi antarahitāya paṭipatti antaradhāyati, paṭipattiyā antarahitāya adhigamo antaradhāyati. Kim kārāṇā? Ayañhi

1. Am-Ṭṭha 1. 67 piṭṭhe.

2. Sam-Ṭṭha 2. 187 piṭṭhe.

pariyatti paṭipattiyā paccayo hoti, paṭipatti adhigamassa, iti paṭipattitopi pariyattiyeva pamāṇaṃ. Tattha paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Ekasmiñhi kāle paṭivedha karā bhikkhū bahū honti, “esa¹ bhikkhu puthujjano”ti aṅgulim pasāretvā dassetabbo hoti, imasmiṃyeva dīpe ekavāraṃ puthujjanabhikkhu nāma nāhosi. Paṭipattipūrakāpi kadāci bahū honti, kadāci appā, iti paṭivedho ca paṭipatti ca hotipi na hotipi. Sāsanaṭṭhitiyā pana pariyattiyeva pamāṇaṃ. Paṇḍito hi tepiṭakaṃ sutvā dvepi pūreti. Yathā amhākaṃ bodhisatto ālārassa santike pañcābhiññā satta ca samāpattiyo nibbattetvā nevasaññānā saññāyatanasamāpattiyā parikammaṃ pucchi, so “na jānāmi”ti āha, tato udakassa santikaṃ gantvā adhigatavisesaṃ saṃsanditvā nevasaññānāsaññāyatanassa parikammaṃ pucchi, so ācikkhi, tassa vacanasamanantameva mahāsatto taṃ sampādesi, evameva paññavā bhikkhu pariyattim sutvā dvepi pūreti, tasmā pariyattiyā ṭhitāya sāsanaṃ ṭhitaṃ hoti. Yathāpi mahato taḷākassa pālīyā thirāya udakaṃ na ṭhassatīti na vattabbaṃ, udae sati padumādīni pupphāni na pupphissantīti na vattabbaṃ, evameva mahātaḷākassa thirapālīsadiṣe tepiṭake buddhavacane sati mahātaḷāke udakasadisā paṭipattipūrakā kulaputtā natthīti na vattabbaṃ, tesu sati mahātaḷāke padumādīni pupphāni viya sotāpannādayo ariyapuggalā natthīti na vattabbaṃ. Evaṃ ekantato pariyattiyeva pamāṇaṃ.

Pariyattiyā antarahitāyāti ettha **pariyattīti**² tepiṭakaṃ buddhavacanaṃ sāṭṭhakathā pālī. Yāva sā tiṭṭhati, tāva pariyatti paripuṇṇā nāma hoti. Gacchante gacchante kāle kaliyugarājāno adhammikā honti, tesu adhammikesu tesampi amaccādayo adhammikā honti, tato raṭṭhajanapadavāsinoti tesaṃ adhammikatāya na devo sammā vassati, tato sassāni na sampajjanti, tesu asampajjantesu paccayadāyakā bhikkhu saṃghassa paccaye dātuṃ na sakkonti, bhikkhū paccayehi kilamantā antevāsike saṅga hetuṃ na sakkonti. Gacchante gacchante kāle pariyatti parihāyati, atthavasena dhāretuṃ na sakkonti,

1. Na esa (Syā)

2. Am-Ṭṭha 1. 68 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

pāḷivaseneva dhārenti. Tato kāle gacchante pāḷimpi sakalaṃ dhāretuṃ na sakkonti, paṭhamam abhidhammapiṭakaṃ parihāyati, parihāyamānaṃ matthakato paṭṭhāya parihāyati. Paṭhamameva hi mahāpakaraṇaṃ parihāyati, tasmim parihīne yamakaṃ, kathāvatthu, puggalapaññatti, dhātukathā, vibhaṅgo, dhammasaṅgahoti.

Evam abhidhammapiṭake parihīne matthakato paṭṭhāya suttantapiṭakaṃ parihāyati. Paṭhamañhi aṅguttaranikāyo parihāyati, tasmimpi paṭhamam ekādasaka nipāto -pa- tato ekakanipātoti. Evam aṅguttaranikāye parihīne matthakato paṭṭhāya saṃyuttanikāyo parihāyati. Paṭhamañhi mahāvaggo parihāyati, tato saḷāyatanavaggo, khandhakavaggo, nidānavaggo, sagāthāvaggoti. Evam saṃyuttanikāye parihīne matthakato paṭṭhāya majjhimanikāyo parihāyati. Paṭhamañhi uparipaṇṇāsako parihāyati, tato majjhimaparipaṇṇāsako, tato mūlaparipaṇṇāsakoti. Evam majjhimanikāye parihīne matthakato paṭṭhāya dīghanikāyo parihāyati. Paṭhamañhi pāthikavaggo parihāyati, tato mahāvaggo, tato sīlakkhandhavaggoti. Evam dīghanikāye parihīne suttantapiṭakaṃ parihīnaṃ nāma hoti. Vinayapiṭakena saddhim jātakameva dhārenti. Vinayapiṭakaṃ hi lajjino dhārenti, lābhakāmā pana “suttante kathitepi sallakkhentā natthi”ti jātakameva dhārenti. Gacchante kāle jātakampi dhāretuṃ na sakkonti. Atha nesaṃ paṭhamam vessantara jātakam parihāyati, tato paṭilomakkamena puṇṇakajātakam, mahānāradaajātakanti pariyo sāne aparipaṇṇakajātakam parihāyati, vinayapiṭakameva dhārenti.

Gacchante kāle tampi matthakato paṭṭhāya parihāyati. Paṭhamañhi parivāro parihāyati, tato khandhako, bhikkhunīvibhaṅgo, mahāvibhaṅgoti anukkamena uposathakkhandhakamattameva dhārenti. Tadāpi pariyatti anantarahitāva hoti. Yāva pana manussesu catuppadikagāthāpi pavattati, tāva pariyatti anantarahitāva hoti. Yadā saddho pasanno rājā hatthikkhandhe suvaṇṇacaṅkoṭakamhi sahasatthavikam ṭhapāpetvā “buddhehi kathitaṃ catuppadikaṃ gāthaṃ jānanto imaṃ sahasaṃ gaṇhatū”ti nagare bherim carāpetvā gaṇhanakaṃ alabhitvā “ekavāraṃ carāpite nāmaṃ suṇantāpi honti asuṇantāpi”ti yāvatatiyaṃ carāpetvā gaṇhanakaṃ alabhitvā

rājapurisā sahasatthavikaṃ puna rājakulaṃ pavesenti, tadā pariyatti antarahitā nāma hoti.

Ciraṃ pavattissatī pariyattiyā antarahitāyapi liṅgamattaṃ addhānaṃ pavattissati. Kathaṃ? Gacchante gacchante hi kāle cīvaraggahaṇaṃ pattaggahaṇaṃ samiñjanapasāraṇaṃ ālokitavilokitaṃ na pāsādikaṃ hoti, nigaṇṭhasamaṇā viya alābu pattaṃ bhikkhū pattaṃ aggabāhāya parikkhipitvā ādāya vicaranti, ettāvatāpi liṅgaṃ anantarahitameva hoti. Gacchante pana kāle aggabāhato otāretvā hatthena vā sikkāya vā olambetvā¹ vicaranti, cīvarampi rajanasārappaṃ akatvā oṭṭhaṭṭhivaṇṇaṃ katvā rajanti. Gacchante kāle rajanampi na hoti, dasacchindanaṃ ovaṭṭikāvijjhaṇaṃ kappamattañca katvā vaḷaṇṇanti, puna ovaṭṭikaṃ vijjhivā kappam na karonti. Tato ubhayampi akatvā dasā chetvā paribbajakā viya caranti. Gacchante kāle “ko iminā amhākaṃ attho”ti khuddakaṃ kāsāvakaṇḍaṃ hatthe vā gīvāyaṃ vā bandhanti, kesesu vā allīyāpentī, dārabharaṇaṃ karontā kasitvā vapitvā jīvikaṃ kappetvā vicaranti, tadā dakkhiṇaṃ dento jano saṃghaṃ uddissa etesampi deti. Idaṃ sandhāya bhagavatā vuttaṃ “bhavissanti kho panānanda anāgataṃ addhānaṃ gotrabhuno kāsāvakaṇṭhā dussilā pāpadhammā, tesu dussilesu saṃghaṃ uddissa dānaṃ dassanti, tadāpāhaṃ ānanda saṃghagataṃ dakkhiṇaṃ asaṅkhyeyyaṃ appameyyaṃ vadāmi”ti². Tato gacchante kāle nānāvidhāni kammāni karontā “papañco esa, kiṃ iminā amhākaṃ”ti kāsāvakaṇḍaṃ chinditvā araṇṇe khipanti, tasmiṃ kāle liṅgaṃ antarahitaṃ nāma hoti. Kassapadasabalassa kira kālato paṭṭhāya yonakānaṃ setavatthāni pārūpitvā caraṇacārittaṃ jātāni. Evaṃ pariyattiyā antarahitāyapi liṅgamattaṃ ciraṃ pavattissatī veditaḥḥaṃ.

Atṭhagarudhammakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Olambitvā (Syā)

2. Ma 3. 299 piṭṭhe.

Bhikkhunī-upasampannānujānanakathāvaṇṇanā

404-405. **Yadaggenāti** yaṃ divasaṃ ādiṃ katvā. **Tadevāti**¹ tasmiññeva divase. **Anuññattiyāti**² anuññāya. **Ekāhaṃ bhante ānanda bhagavantaṃ varaṃ yācāmīti** “evameva kho ahaṃ bhante ānanda ime aṭṭha garudhamme paṭiggaṇhāmi yāvajīvaṃ anatikkamanīye”ti paṭijānitvā idāni kasmā varaṃ yācatīti ce? Parūpavādavivajjanatthaṃ. Evañhi keci vadeyyuṃ “mahāpajāpatiyā paṭhamāṃ sampaṭicchitattā bhikkhūnaṃ bhikkhunīnañca yathāvuḍḍhaṃ abhivādanāṃ nāhosi, sā ce varaṃ yāceyya, bhagavā anujāneyyā”ti.

406. **Sarāgāyāti** sarāgabhāvāya kāmarāgabharāgaparibrūhanāya. **Saññogāyāti** vaṭṭe saṃyojanatthāya. **Ācayāyāti** vaṭṭassa vadḍhanatthāya. **Mahicchatāyāti** mahicchabhāvāya. **Asantuṭṭhiyāti** asantuṭṭhibhāvāya. **Sanṅaṇikāyāti** kilesasaṅgaṇaṇasaṅgaṇavihārāya. **Kosajjāyāti** kusītabhāvāya. **Dubbharatāyāti** dupposatāya. **Virāgāyāti** sakalavaṭṭato virajjanatthāya. **Visaññogāyāti** kāmarāgādīhi viśaṃyujjanatthāya. **Apacayāyāti** sabbassapi vaṭṭassa apacayatthāya, nibbānāyāti attho. **Appicchatāyāti** paccayappicchatādivasena sabbaso icchāpagamāya. **Santuṭṭhiyāti** dvādasavidhasantuṭṭhibhāvāya. **Pavivekāyāti** pavivittabhāvāya kāyavivekāditadaṅgavivekādivivekasiddhiyā. **Vīriyārambhāyāti** kāyikassa ceva cetāsikassa ca vīriyassa paggaṇhanatthāya. **Subharatāyāti** sukhaposanatthāya³. Evaṃ yo pariyattidhammo uggahaṇadhāraṇaparipucchāmanasikāravasena yoniso paṭipajjantassa sarāgādibhāvaparivajjanassa kāraṇaṃ hutvā virāgādibhā vāya saṃvattati, ekaṃsato **eso dhammo, eso vinayo** sammadeva apāyādīsu apatanavasena dhāraṇato kilesānaṃ vinayanato, satthu sammāsambuddhassa ovādānusiṭṭhibhāvato **etaṃ satthusāsananti dhāreyyāsi** jāneyyāsi, avabujjheyyāsi attho. Imasmiṃsutte paṭhamavārena vaṭṭaṃ, dutiyavārena vivaṭṭaṃ kathitaṃ.

1. Tadāvāti (Syā) 2. Anupaññattiyāti (Aṭṭhakathāyaṃ) 3. Suṭṭhuposanattāya (Ka)

409-410. **Vimānetvā** aparajjhivā. **Kammappattāyopī**ti kammārahāpi. **Āpatti gāminiyopī**ti āpatti-āpannāyopi. **Vuttanayeneva kāretabbatam āpajjantī**ti tathākaraṇassa paṭikkhittatā dukkaṭena kāretabbatam āpajjanti.

413-5-7. **Dve tisso bhikkhuniyoti** dvīhi tīhi bhikkhunīhi. **Na ārocentī**ti pātimokkhuḍdesakassa na ārocenti. **Na paccāharantī**ti bhikkhunīnam na paccāharanti. **Visesa kanti** vattabhaṅgam¹.

420. **Tena ca bhikkhu nimantetabboti** sāmīcidassanametaṃ, na pana animantiyā āpatti.

425. **Tayo nissayeti**² senāsananissayam apanetvā apare tayo nissaye³. Rukkha mūlasenāsanañhi sā na labhati.

428. **Anuvādam paṭṭhapentī**ti issariyam pavattenti.

430. **Bhikkhudūtena upasampādentī**ti bhikkhuyeva dūto bhikkhudūto, tena bhikkhudūtena, bhikkhudūtam katvā upasampādentīti attho.

431. **Na sammatī**ti nappahoti. **Navakammanti** navakammam katvā “ettakāni vassāni vasatū”ti apaloketvā saṅghikabhūmidānam.

432. **Sannisinnagabbhā**ti patiṭṭhitagabbhā.

434. **Pabbajjampi na labhatī**ti titthāyatanaśāṅkantāya abhabbhāvūpagamanato na labhati. **Idam odissa anuññātam vaṭṭatī**ti ekato vā ubhato vā avassave satipi odissa anuññātattā vaṭṭati. Sesametha pālito aṭṭhakathāto ca suviññeyyamevāti.

Bhikkhunī-upasampannānujānanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Bhikkhunikkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Pattabhaṅgam (Syā)

2. Nissayāti (Syā)

3. Nissayā (Syā)

11. Pañcasatikakkhandhaka

Saṅgītinidānakathāvaṇṇanā

437. Pañcasatikakkhandhake **pāvāya kusināranti**¹ pāvānagare piṇḍāya caritvā kusināraṃ gamissāmīti addhānamaggappaṭipanno.

Mandāravapupphaṃ gahetvāti mahācāṭippamāṇaṃ pupphaṃ āgantukadaṇḍake ṭhapetvā chattaṃ viya gahetvā. **Addasaṃ khoti** āgacchantaṃ dūratova addasaṃ. Disvā ca pana “pucchissāmi naṃ bhagavato pavattin”ti cittaṃ uppādetvā “sace kho pana nisinnakova pucchissāmi, satthari agāravo kato bhavissatī”ti utṭhahitvā ṭhitaṭṭhānato apakkamma chaddanto nāgarājā maṇicammaṃ viya dasabaladattiyaṃ meghavaṇṇapaṃsukūlacīvaraṃ pārupitvā dasana khasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ sirasmiṃ patiṭṭhapetvā satthari katena gāravena ājīva kassa abhimukho hutvā “apāvuso amhākaṃ satthāraṃ jānāsī”ti āha. Kiṃ pana satthu parinibbānaṃ jānanto pucchi ajānantoti? Āvajjanappaṭibaddhaṃ khīṇāsavānaṃ jānanaṃ. Anāvajjitattā panesa ajānanto pucchīti eke. Thero samāpattibahulo rattiṭṭhāna divāṭṭhānalenamaṇḍapādīsu niccaṃ samāpattiphaleneva yāpeti. Kulasantakampi² gāmaṃ pavisitvā dvāre samāpajjitvā samāpattito vuṭṭhitova bhikkhaṃ gaṇhāti. Thero kira “iminā me pacchimena attabhāvena mahājanānuggahaṃ karissāmi, ye mayhaṃ bhikkhaṃ vā denti, gandhamālādīhi vā sakkāraṃ karonti, tesaṃ taṃ mahapphalaṃ hotū”ti evaṃ karoti. Tasmā samāpattibahulatāya na jāni. Iti ajānantova pucchīti vadanti, taṃ na gahetabbaṃ. Na hettha ajānanakāraṇaṃ atthi. Abhilakkhitaṃ satthu parinibbānaṃ ahosi dasasahassilokadhātukampanādīhi nimittehi. Therassa pana parisāya kehici bhikkhūhi bhagavā diṭṭhapubbo, kehica na diṭṭhapubbo. Tattha yehi diṭṭhapubbo, tepi passitukāmāva. Yehipi adiṭṭhapubbo, tepi passitukāmāva. Tattha yehi na diṭṭhapubbo, te abhidassanakāmatāya gantvā “kuhiṃ bhagavā”ti pucchantā “parinibbuto”ti sutvā sandhāretuṃ na sakkhissanti. Cīvaraṃ chaddetvā ekavattā vā dunnivatthā vā urāni paṭipisantaṃ parodissanti. Tattha manussā “mahākassapena saddhiṃ āgatapaṃsukū likā sayampi itthiyo viya parodanti,

1. Dī-Ṭṭha 2. 189 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

2. Kulasatikampi (Syā)

te kiṃ amhe samassāsenti”ti mayhaṃ dosaṃ dassanti. Idaṃ pana suññaṃ mahāraññaṃ, idha yathā tathā rodantesu doso natthi. Purimataraṃ sutvā nāma sokopi tanuko hotīti bhikkhūnaṃ satuppādalābhatthaṃ jānantova pucchi.

Ajja sattāhaparinibbutoti ajja divasato paṭilomato sattame ahaṇi parinibbuto. **Tato me idanti** tato samaṇassa gotamassa parinibbutaṭṭhānato. **Avītarāgāti** puthujjanā ceva sotāpannasakadāgāmino ca. Tesañhi domanassaṃ appahīnaṃ, tasmā tepi bāhā paggayha kandanti, ubho hatthe sīse ṭhapetvā rodanti. **Chinnapātaṃ papatantīti** chinnānaṃ pāto viya chinnapāto, taṃ chinnapātaṃ, bhāvanapūmsakaniddeso yaṃ, majjhe chinnā viya hutvā yato vā tato vā patantīti attho. **Āvaṭṭantīti** abhimukhabhāvena vaṭṭanti. Yattha patitā, tato katipayaratanaṭṭhānaṃ vaṭṭanavaseneva gantvā puna yathā patitameva ṭhānaṃ vaṭṭanavasena āgacchanti. **Vivaṭṭantīti** yattha patitā, tato nivaṭṭanti, patitaṭṭhānato parabhāgaṃ vaṭṭamānā gacchantīti attho. Apica purato vaṭṭanaṃ **āvaṭṭanaṃ**, passato pacchato ca vaṭṭanaṃ **vivaṭṭanaṃ**. Tasmā dve pāde pasāretvā sakiṃ purato sakiṃ pacchato sakiṃ vāmato sakiṃ dakkhiṇato samparivaṭṭamānāpi āvaṭṭanti vivaṭṭantīti vuccanti. **Vītarāgāti** pahīnadomanassā iṭṭhāniṭṭhesu nibbikāratāya silāthambhasadisā anāgāmikhīṇāsavā. Kāmañhi domanasse asatipi ekacco rāgo hotiyeva, rāge pana asati domanassassa asambhavoyeva. Tadekaṭṭhabhāvato hi rāgappahānena pahīna domanassā vuttā, na khīṇāsavā eva.

Sabbeheva piyehīti-ādīsu piyāyitabbato **piyehi** manavaḍḍhanato **manāpehi** mātā pitābhātābhaginī-ādikehi. **Nānābhāvoti** jātiyā nānābhāvo, jāti-anurūpagamanena¹ visum bhāvo, asambaddhabhāvoti attho. **Vinābhāvoti** maraṇena vinābhāvo, cutiyā tenattabhā vena apunapavattanato vippayogoti attho. **Aññathābhāvoti** bhavena aññathābhāvo, bhavantaraggahaṇena

1. Jāti-antarūpagamanena (Ka)

“kāṃāvacarasatto rūpāvacaro hotī”ti-ādinā tatthāpi “manusso devo hotī”ti-ādinā ca purima kārato aññākāratāti attho. **Tanti** tasmā. **Kutettha labbhāti** kuto kuhiṃ kasmim nāma ṭhāne ettha etasmim khandhappavatte yaṃ taṃ jātaṃ -pa- mā palujjīti laddhuṃ sakkā, na sakkā eva tādisassa kāraṇassa abhāvato. Idaṃ vuttaṃ hoti—yasmā sabbeheva piyehi manāpehi nānābhāvo, tasmā dasa pāramiyo pūretvāpi sambodhiṃ patvāpi dhammacakkaṃ pavattetvāpi yamakapāṭihāriyaṃ dassetvāpi devorohaṇaṃ katvāpi yaṃ taṃ jātaṃ bhūtaṃ saṅkhataṃ palokadhammaṃ, taṅca tathāgatassapi sarīraṃ mā palujjīti netaṃ ṭhānaṃ vijjati, rodantenapi kandantenapi na sakkā taṃ kāraṇaṃ laddhanti.

Tena kho panāvuso samayena subhaddo nāma vuḍḍhapabbajitoti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ **nidānavañṇanāyaṃ**¹ vuttanayameva.

Saṅgītinidānakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Khuddānukhuddakasikkhāpadakathāvaṇṇanā

441. **Samūhaneyyāti** ākaṅkhamāno samūhanatu, yadi icchatī, samūhaneyyāti attho. Kasmā pana “samūhanathā”ti ekaṃseneva avatvā “ākaṅkhamāno samūhaneyyā”ti vikappavacaneneva bhagavā ṭhapesīti? Mahākassapassa ñāṇabalassa diṭṭhattā. Passati hi bhagavā “samūhanathāti vuttepi saṅgītikāle kassapo na samūhanissatī”ti, tasmā vikappe neva ṭhapesi. Yadi asamūhananaṃ diṭṭhaṃ, tadeva ca icchitaṃ, atha kasmā bhagavā “ākaṅkhamāno samūhanatū”ti avocāti? Tathārūpapuggalajjhāsayavasena. Santi hi keci khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni samādāya vattitum anicchantā, tesāṃ tathā avucca māne bhagavati vighāto uppajjeyya, taṃ tesāṃ bhavissati dīgharattaṃ ahitāya dukkhāya. Tathā pana vutte tesāṃ vighāto na uppajjeyya, amhākamevāyaṃ doso, yato amhesuyeva keci samūhananaṃ na

1. Sārattha-Ṭī 1. 29 piṭṭhādīsu.

icchantīti. Keci “sakalassa pana sāsanaṃ saṃghāyattabhāvakaraṇatthaṃ tathā vuttan”ti vadanti. Yaṃ kiñci satthārā sikkhāpadaṃ paññattaṃ, taṃ samaṇā sakyaputtiyā sirasā sampatichhitvā jīvitaṃ viya rakkhanti. Tathā hi te “khuddānukhuddakāni sikkhāpadāni ākaṅkhamāno saṃgho samūhanatū”ti vuttepi na samūhanimsu. Aññadatthu purato viya tassa accayepi rakkhimsuyevāti satthu sāsanaṃ saṃghassa ca mahantabhāvadassanattampī tathā vuttanti daṭṭhabbāni. Tathā hi āyasmā ānando aññepi vā bhikkhū “katamaṃ pana bhante khuddakaṃ, katamaṃ anukhuddakaṃ”ti na pucchimsu samūha najjhāsayasessa abhāvato, teneva ekasikkhāpadampi apariccajitvā sabbesaṃ anuggahetabbabhāvadassanattamaṃ “cattāri pārājikāni ṭhapetvā avasesāni khuddānukhuddakāni”ti-ādimāhaṃsu. Evañhi vadantehi “khuddānukhuddakā ime nāma”ti avinichchitattā sabbesaṃ anuggahetabbabhāvo dassito hoti.

442. **Atha kho āyasmā mahākassapo saṃghaṃ ñāpesīti** ettha pana keci vadanti “bhante nāgasena katamaṃ khuddakaṃ, katamaṃ anukhuddakanti milindarañña pucchite ‘dukkataṃ mahārāja khuddakaṃ, dubbhāsitaṃ anukhuddaka’nti¹ vuttattā nāgasenatthero khuddānukhuddakaṃ jāni, mahākassapatthero pana taṃ ajānanto ‘suṇātu me āvuso’ti-ādinā kammavācaṃ sāvesi”ti, na taṃ evaṃ gahetabbāni. Nāgasenatthero hi paresaṃ vādapathopacchedanattamaṃ saṅgītikāle dhammasaṅgāhakamahātherehi gahitakoṭṭhāsessa antimakoṭṭhāsameva gahetvā milindarājānaṃ saññāpesi, mahākassapatthero pana ekasikkhāpadampi asamūhanitukāmatāya tathā kammavācaṃ sāvesi.

Tattha **gihigatānīti** gihipaṭisaṃyuttānīti vadanti. Gihīsu gatāni, tehi ñātāni **gihigatānīti** evaṃ panettha attho daṭṭhabbo. Dhūmakālo etassāti **dhūmakālikam** citaka dhūmavūpasamato paraṃ appavattanato. **Appaññattanti**-ādīsu² navam adhammikaṃ katikavattaṃ vā sikkhāpadaṃ vā bandhanta **appaññattaṃ paññapenti** nāma purāṇa santhatavattusmim sāvatthiyaṃ bhikkhū viya. Uddhambaṃ ubbinayaṃ sāsanaṃ dīpentā **paññattaṃ samucchindanti** nāma vassasatapariniibbute

1. Khu 11. 146 piṭṭhe. 2. Dī-Ṭṭha 2. 115; Am-Ṭṭha 3. 158 piṭṭhesupi passitabbam.

bhagavati vesālikā vajjiputtakā viya. Khuddānukhuddakā pana āpattiyo sañcicca vītikka mantā **yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya na vattanti** nāma assajipunabbasukā viya. Navam̐ pana katikavattam̐ vā sikkhāpadam̐ vā abandhantā, dhammato vinayato sāsanaṃ dīpentā, khuddānukhuddakampi ca sikkhāpadam̐ asamūhanantā **appaññattam̐ na paññapenti, paññattam̐ na samucchindanti, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vattanti** nāma āyasmā upaseno viya āyasmā yaso kākāṇḍakaputto viya ca.

443. **Bhagavatā oḷārike nimitte kayiramāneti** vesālim̐ nissāya cāpāle¹ cetiye viharantena bhagavatā—

“Ramaṇīyā ānanda vesālī, ramaṇīyam̐ udenacetiyam̐, ramaṇīyam̐ gotamakacetiyam̐, ramaṇīyam̐ sattambacetiyam̐, ramaṇīyam̐ bahuputtacetiyam̐, ramaṇīyam̐ sārandaacetiyam̐, ramaṇīyam̐ cāpālacetiyaṃ. Yassa kassaci ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikatā yānikatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, so ākaṅkhamāno kappam̐ vā tiṭṭheyya kappāvasesam̐ vā. Tathāgatassa kho pana ānanda cattāro iddhipādā bhāvitā bahulikatā yānikatā vatthukatā anuṭṭhitā paricitā susamāraddhā, so ākaṅkhamāno ānanda tathāgato kappam̐ vā tiṭṭheyya kappāvasesam̐ vā”²—

evam̐ oḷārike nimitte kayiramāne.

Mārena pariyuṭṭhitacittoti mārena ajjhotthaṭacitto. Māro hi yassa sabbena sabbam̐ dvādasa vipallāsā appahīnā, tassa cittam̐ pariyuṭṭhāti. Therassa ca cattāro vipallāsā appahīnā, tenassa māro cittam̐ pariyuṭṭhāsī. So pana cittapariyuṭṭhānam̐ karonto kim̐ karotīti? Bheravam̐ rūpārammaṇam̐ vā dasseti, saddārammaṇam̐ vā sāveti, tato sattā tam̐ disvā vā sutvā vā satim̐ vissajjetvā vivaṭamukhā honti, tesam̐ mukhena hattham̐ pavesetvā hadayam̐ maddati, tato visaññāva hutvā

1. Pāvāle (Syā)

2. Dī 2. 86 piṭṭhe.

tiṭṭhanti. Therassa panesa mukhena hatthaṃ pavesetuṃ kiṃ sakkhissati, bheravā rammaṇaṃ pana dassesi, taṃ disvā thero nimittobhāsaṃ na paṭivijjhi.

Khuddānukhuddakasikkhāpadakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Brahmaḍaṇḍakathāvaṇṇanā

445. Ujjavanikāyāti paṭisotagāminiyā. **Rajoharaṇanti** rajopuñchanī. **Na kulavaṃ gamentīti** niratthakavināsaṇaṃ na gamenti. Kucchito lavo **kulavo**, anayavināsoti vuttaṃ hoti. “Dhammavinayasaṅgītiyā”ti vattabbe saṅgītiyā vinayappadhānattā “**vinayasaṅgītiyā**”ti vuttaṃ. Vinayappadhānā saṅgīti **vinayasaṅgīti**. Sesamettha suviññeyyamevāti.

Pañcasatikakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

12. Sattasatikakkhandhaka

Dasavatthukathāvaṇṇanā

446. Sattasatikakkhandhake **nikkhittamaṇisuvaṇṇā**ti rūpiyasikkhāpadeneva paṭikkhittamaṇi suvaṇṇā. Tattha maṇiggahaṇena sabbam dukkaṭavattu, suvaṇṇaggahaṇena sabbam pācittiyavattu gahitaṃ hoti. **Bhikkhaggenā**ti bhikkhugaṇanāya.

447. **Upakkilesā**ti virocitum adavā upakkiliṭṭhabhāvakaṇena upakkilesā. **Mahikā**ti himam. Dhūmo ca rajo ca **dhūmarajo**. Ettha purimā tayo asampatta-upakki lesā, rāhu pana sampatta-upakkilesavasena kathitoti veditabbo. **Samaṇabrāhmaṇā na tapanti na bhāsanti na virocantī**ti guṇapatāpena¹ na tapanti guṇobhāsenā na bhāsanti guṇavirocanaṇa na virocanti. **Surāmerayapānā appaṭiviratā**ti pañcavidhāya surāya catubbidhassa ca merayassa pānato aviratā.

Avijjānivutati avijjāya nivāritā pihitā. **Piyarūpābhinandinoti** piyarūpaṃ sātārūpaṃ abhinandamānā tussamānā. **Sādiyantī**ti gaṇhanti. **Aviddasū**ti andhabālā. **Sarajā**ti sakilesarajā. **Magā**ti migasadisā. Tasmim tasmim visaye bhava vā netīti netti, taṇhā yetam adhivacanam. Tāya saha vattantīti **sanettikā**.

448. **Tam parisam etadavocā**ti² tassa kira evam ahosi “kulaputtā pabbajantā puttadāraṇceva jātarūparajataṇa pahāyeva pabbajanti, na ca sakkā yaṃ pahāya pabba jītā³ tam etehi gāhetun”ti nayaggāhe ṭhatvā etaṃ “**mā ayyā**”ti-ādivacanam avoca. **Ekam senetanti** etaṃ pañcakāmaguṇakappanam “assamaṇadhammo asakyaputtiyadhammo”ti ekamsena dhāreyyāsi.

Tiṇanti senāsanacchadanatiṇaṃ. **Pariyesitabbanti** tiṇacchadane vā iṭṭhakacca dane vā gehe palujjante yehi tam kāritaṃ, tesam santikaṃ

1. Guṇapakāsenā (Ka)

2. Sam-Tṭha 3. 144 piṭṭhādīsopi passitabbam.

3. Appahāya pabbajitum (Ka)

gantvā “tūmhehi kārītaṃ senāsanaṃ ovassati, na sakkā tattha vasitun”ti ācikkhitabbaṃ. Manussā sakkontā karissanti, asakkontā “tūmhe vaḍḍhakī gahetvā kārāpetha, mayaṃ te saññāpessāmā”ti vakkhanti. Evaṃ vutte kāretvā tesāṃ ācikkhitabbaṃ, manussā vaḍḍha kīnaṃ dātabbaṃ dassanti. Sace āvāsasāmikā natthi, aññesampi bhikkhācāravattena āro cetvā kāretuṃ vaṭṭati. Imaṃ sandhāya “pariyesitabbaṃ”ti vuttaṃ.

Dārūti senāsane gopānasi-ādīsu palujjamānesu tadatthāya dārūpariyesitabbaṃ. **Sakaṭanti** gihivikaṭaṃ vā tāvakālikaṃ vā katvā sakaṭaṃ pariyesitabbaṃ. Na kevalaṇca sakaṭameva, aññampi vāsipharasukudālādi-upakaraṇaṃ evaṃ pariyesitūṃ vaṭṭati. **Purisoti** hatthakammavasena puriso pariyesitabbo. Yaṃ kañci hi purisaṃ “hatthakammaṃ āvuso dassasī”ti vatvā “dassāmi bhante”ti vutte “imasmiṃ idaṇcīdaṇca karohī”ti yaṃ icchatī, taṃ kāretuṃ vaṭṭati. **Na tvevāhaṃ gāmaṇi kenaci pariyāyenāti** jātarūparaṇaṃ paṇāhaṃ kenacipi kāraṇena pariyesitabbanti na vadāmi.

449. **Pāpakam katanti** asundaraṃ kataṃ.

450. **Ahogaṅgoti** tassa pabbatassa nāmaṃ.

451. **Paṭikacceva gaccheyyanti** yattha taṃ adhikaraṇaṃ vūpasametūṃ bhikkhū sannipatanti, tattha paṭhamameva gaccheyyaṃ. **Sambhāvesunti** pāpuṇiṃsu.

452. **Alonakam bhavissatīti** alonakam bhattaṃ vā byañjanaṃ vā bhavissati. **Āsutāti** sabbasambhārasajjitā. “Asuttā”ti vā pāṭho.

453. **Ujjaviṃsūti** nāvaṃ āruyha paṭisotena gacchiṃsu. **Pācīnakāti** pācīnadesa vāsino.

454. **Nanu tvaṃ āvuso vuḍḍho vīsativassosīti** nanu tvaṃ āvuso vīsativasso, na nissayapaṭibaddho, kasmā taṃ thero paṇāmetīti dīpenti. **Garunissayaṃ gaṇhāmāti** kiñcāpi mayaṃ mahallakā, etaṃ pana therāṃ garuṃ katvā vasissāmāti adhippāyo.

455. Mettāya rūpāvacarasamādhimattabhāvato **“kullakavihārenā”**ti vuttaṃ, khuddakena vihārenāti attho, khuddakatā cassa agambhīrabhāvatoti āha **“uttānavihā renā”**ti. **Suññatāvihārenāti** suññatāmukhena adhigataphalasamāpattiṃ sandhāya vuttaṃ.

457. **Suttavibhaṅgeti** padabhājanīye. **Tena saddhinti** purepaṭiggahitaloṇena saddhiṃ. **Na hi ettha yāvajīvikam tadahupaṭiggahitanti** “kappati siṅgiloṇakappo”ti ettha vuttasiṅgiloṇaṃ sandhāya vuttaṃ. Tañhi pure paṭiggahetvā siṅgena parihaṭaṃ na tadahupaṭiggahitaṃ. **Yāvakālikameva tadahupaṭiggahitanti** siṅgiloṇena missetvā bhuñji tabbaṃ aloṇāmisam sandhāya vuttaṃ. **Uposathasamnyutteti** uposathapaṭisamyutte, uposathakkhandhaketī vuttaṃ hoti. Atisaraṇaṃ atisāro, atikkamo. Vinayassa atisāro **vinayātisāro**. **Tam pamāṇam karontassāti** dasāya saddhiṃ nisīdane yaṃ pamāṇaṃ vuttaṃ, dasāya vinā taṃ pamāṇaṃ karontassa. Sesamettha suviññeyyameva.

Sattasatikakkhandhakavaṇṇanā niṭṭhitā.

Dvivaggasaṅgahāti cūlavaggamahāvaggasaṅkhātehi dvīhi vaggehi saṅgahitā. **Dvāvīsatiṭṭhapabhedanāti** mahāvagge dasa, cūlavagge dvādasāti evaṃ dvāvīsatiṭṭhapabhedā. **Sāsaneti** satthusāsane. Ye khandhakāvuttāti yojetabbaṃ.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Cūlavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Parivāra

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Soḷasamahāvāra

Paññattivāravaṇṇanā

Visuddhaparivārassāti sabbaso parisuddhakhīṇāsavaparivārassa.

Dhammakkhandhasarīrassāti

sīlasamādhipaññāvimuttivimuttiñāḍadassanasāṅkhāta

dhammakkhandhasarīrassa sāsāneti sambandho. **Tassāti** “parivāro”ti yo saṅgahaṃ āruḷho, tassa. **Pubbāgataṃ** nayanti pubbe āgataṃ vinicchayaṃ.

1. Pakatatthapaṭiniddeso ta-saddoti tassa “bhagavatā”ti-ādīhi padehi samānādhī karaṇabhāvena vuttatthassa yāya vinayapaññattiyā bhagavā pakato adhikato supākato ca, taṃ vinayapaññattim saddhim yācanāya atthabhāvena dassento “yo so -pa- vinaya paññattim paññapesī”ti āha. Tattha **vinayapaññattinti** vinayabhūtaṃ paññattim.

“Jānatā passatā”ti imesaṃ padānaṃ vinayassa adhikatattā tattha vuttanayena tāva atthaṃ yojetvā idāni suttantanayena dassento satipi ñāḍadassana-saddānaṃ paññāvevacanabhāve tena tena visesena tesāṃ visayavisesapavattidassanatthaṃ vijjattayavasena abhiññānāvaraṇaṇāṇavasena sabbaññutaññānamāmsacakkhuvasena paṭivedhadesanāñāṇavasena ca atthaṃ yojetvā dassento “apicā”ti-ādimāha. Tattha **pubbenivāsādīhi**ti pubbenivāsāsavakkhayañāṇehi.

Paṭivedhapaññāyāti ariyamaggapaññāya. **Desanāpaññāya** passatāti desetabbadhammānaṃ desetabbappakāraṃ bodhaneyyapuggalānaṃ āsayānu sayacaritādhimutti-ādibhedaṃ dhammaṃ desanāpaññāya yāthāvato passatā. **Arahatāti** arīnaṃ, arānaṃca hatattā, paccayādinaṃca arahattā arahatā. **Sammāsambuddhenāti** sammā sāmāṇa saccānaṃ buddhattā sammāsambuddhena. Atha vā

antarāyikadhamme **jānatā**, niyyānikadhamme **passatā**, kilesārīnaṃ hatattā **arahatā**, sammā sāmaṃ sabbadhammānaṃ buddhattā **sammāsambuddhenāti** evaṃ catuvesārajjā vasenapettha yojanā veditabbā.

Apica ṭhānāṭṭhānādivibhāgaṃ **jānatā**, yathākammūpage satte **passatā**, savāsana āsavānaṃ chinnattā **arahatā**, abhiññeyyādibhede dhamme abhiññeyyādito aviparītāvabodhato **sammāsambuddhena**. Atha vā tīsu kālesu appaṭihatañāṇatāya **jānatā**, kāyakammādivasena tiṇṇampi kammānaṃ ñāṇanuparivattito sammā kārītāya **passatā**, davādīnaṃ abhāvasādhikāya pahānasampadāya **arahatā**, chandādīnaṃ ahānihetubhūtāya¹ akkhayapaṭibhānasāmikāya sabbaññutāya **sammāsambuddhenāti** evaṃ dasabala-aṭṭhārasā veṇikabuddhadhammavasenapi yojanā kātabbā.

2. **Pucchāvissajjaneti** pucchāya vissajjane. **Etthāti** etasmim pucchāvissajjane. **Majjhimadeseyeva paññattīti** tasmimyeva dese yathāvuttavattuvītikkame āpattisambhavato. **Vinītakathāti** vinītavattukathā, ayameva vā pāṭho.

Kāyena pana āpattiṃ āpajjatiti pubbabhāge sevanacittam aṅgaṃ katvā kāya dvārasaṅkhātaviññattim janayitvā pavattacittuppadasaṅkhātam āpattiṃ āpajjati. Kiñcāpi hi cittena samuṭṭhāpitā viññatti, tathāpi cittena adhippetassa atthassa kāyaviññattiyā sādhi tattā “kāyadvārena āpattiṃ āpajjati”ti vuccati. **Imamatthaṃ sandhāyāti** āpannāya āpattiyā anāpattibhāvāpādanassa asakkuṇeyyatāsaṅkhātamatthaṃ sandhāya, na bhaṇḍanā divūpasamaṃ.

3. **Porāṇakehi mahātherehīti** sihaḷadīpavāsīhi mahātherehi. **Ṭhapitāti** potthaka saṅgahārohanakāle ṭhapitā. Catutthasaṅgītisadisā hi potthakārohasaṅgīti. Ubhatovibhaṅge dvattimsa vārā suviññeyyāva.

1. Pahānahetubhūtāya (Ka)

Samuṭṭhānasīsaṇṇanā

257. Samuṭṭhānakathāya pana karuṇāsītalabhāvena candasadisattā “**buddhacande**”ti vuttaṃ, kilesatimirapahānato “**buddhā dicce**”ti vuttaṃ. **Piṭake tīṇi desayīti** yasmā te desayanti, tasmā aṅgirasopi piṭakāni tīṇi desayi. Tāni katamānīti āha “**suttantan**”ti-ādi. **Mahāguṇanti** mahānisaṃsaṃ. **Evam nīyati saddhammo, vinayo yadi tiṭṭhatīti** yadi vinayapariyatti anantarahitā tiṭṭhati pavattati, evaṃ sati paṭipattipaṭivedhasaddhammo nīyati pavattati. Vinayapariyatti pana kathaṃ tiṭṭhatīti āha “**ubhato cā**”ti-ādi. Parivārena ganthitā tiṭṭhantīti yojetabbam. **Tasseva parivārassāti** tasmimyeva parivāre.

Niyatakatanti kataniyataṃ, niyamitanti attho. **Aññehi saddhinti** sesasikkhā padehi saddhiṃ. **Asambhinnasamuṭṭhānānīti** asaṅkarasamuṭṭhānāni.

Tasmā sikkheti yasmā vinaye sati saddhammo tiṭṭhati, vinayo ca parivārena ganthito tiṭṭhati, parivāre ca samuṭṭhānādīni dissanti, tasmā sikkheyya parivāraṃ, uggaṇheyyāti attho.

Ādimhi tāva purimanayeti “channaṃ āpattisamuṭṭhānānaṃ katihi samuṭṭhānehi samuṭṭhātīti ekena samuṭṭhānena samuṭṭhāti, kāyato ca cittato ca samuṭṭhātī”ti-ādinā paññattivāre¹ sakim āgatanayaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

258. **Nānubandhe pavattininti** “yā pana bhikkhunī vuṭṭhāpitaṃ pavattiniṃ dve vassāni nānubandheyyā”ti² vuttasikkhāpadaṃ.

270. **Akatanti** aññehi amissīkataṃ, niyatasamuṭṭhānanti vuttaṃ hoti.

1. Vi 5. 83 piṭṭhe.

2. Vi 2. 431 piṭṭhe.

Antarapeyyāla

Katipucchāvāraṇṇanā

271. **Veram** maṇatīti rāgādiveram maṇati vināseti. **Etāyāti** viratiyā. **Niyyā** nanti maggaṃ. **Kāyapāgabbhiyanti** kāyapāgabbhiyavasena pavattaṃ kāyaduccaritaṃ.

274. **Sāraṇīyāti** saritabbayuttā anussaraṇārahā¹ addhāne atikkantepi na sammussi tabbā. Mijjati siniyhati etāyāti mettā, mittabhāvo. Mettā etassa atthīti **mettaṃ** kāya kammaṃ, taṃ pana yasmā mettāsaḥagatacittasamuṭṭhānaṃ, tasmā vuttaṃ “**mettacittena kataṃ kāyakammaṃ**”ti. **Āvīti** pakāsaṃ. Pakāsabhāvo cettha yaṃ uddissa taṃ kāyakammaṃ karīyati, tassa sammukhabhāvatoti āha “**sammukhā**”ti. **Rahoti** apakāsaṃ. Apakāsatā ca yaṃ uddissa taṃ kammaṃ karīyati, tassa apaccakkhabhāvatoti āha “**para mmukhā**”ti. **Ubhayehīti** navakehi therehi ca. Piyam piyāyitabbaṃ karotīti **piyakaraṇo**. Garuṃ garuṭṭhāniyaṃ karotīti **garukaraṇo**. **Saṅgahāyāti** saṅgahavatthuvisesabhāvato sabrahmacārīnaṃ saṅgahaṇatthāya. **Avivādāyāti** saṅgahavatthubhāvato eva na vivādāya. Sati ca avivādaḥetūbhūtasāṅgahakatte tesaṃ vasena sabrahmacārīnaṃ samaggabhāvo bhedaḥbhāvo siddhoyevāti āha “**samaggabhāvāyā**”ti-ādi.

Paggayha vacananti kevalaṃ “devo”ti avatvā “devatthero”ti guṇehi thirabhāva jotanaṃ paggaṇhitvā uccaṃ katvā vacanaṃ. Mamatabodhanavacanaṃ **mamāyana vacanaṃ**. Ekantatirokkhassa manokammasa sammukhatā nāma viññattisamuṭṭhāpanavaseneva hoti, tañca kho loka kāyakammanti pākaṭaṃ paññātaṃ hatthavikārādīṃ anāmasitvāyeva dassento “**nayanāni ummīletvā**”ti-ādimāha. Kāmañcettha mettāsinehasiniddhānaṃ nayanānaṃ ummīlanā pasannena mukhena olokanañca mettaṃ kāyakamma meva, yassa pana cittassa vasena nayanānaṃ mettāsinehasiniddhatā mukhassa ca pasannatā, taṃ sandhāya vuttaṃ “**mettaṃ manokammaṃ nāmā**”ti.

1. Anussavārahā (Syā)

Imāni¹ ca mettakāyakammādīni pāliyaṃ bhikkhūnaṃ vasena āgatāni gihīsupi labbhantiyeva. Bhikkhūnañhi mettacittena ācariyupajjhāyavattādi-ābhisamācārikadhammapūraṇaṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Sabbañca anavajjakāyakammaṃ ābhisamācārikakammantogadhamevāti veditabbaṃ. Gihīnaṃ cetiyavandanatthāya bodhivandanatthāya saṃghanimantanatthāya gamanaṃ, gāmaṃ vā piṇḍāya pavitthe bhikkhū disvā paccuggamaṃ, pattapaṭiggahaṇaṃ, āsanapaññāpanaṃ, anugamananti evamādikaṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Bhikkhūnaṃ mettacittena ācārapaññattisikkhāpanakammaṭṭhānakathanadhammadesanāparipucchana-aṭṭhakathākathanavasena pavattiyamānaṃ teṭṭakampi buddhavacanaṃ mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Gihīnaṃ “cetiyaṇḍavanatthāya gacchāma, bodhivandanatthāya gacchāma, dhammassavanaṃ karissāma, dīpamālāpupphapūjaṃ karissāma, tīṇi sucaritāni samādāya vattissāma, salākabhaddādīni dassāma, vassāvāsikaṃ dassāma, ajja saṃghassa cattāro paccaye dassāma, saṃghaṃ nimantetvā khādanīyādīni saṃvidahatha, āsanāni paññāpetha, pānīyaṃ upaṭṭhāpetha, saṃghaṃ paccuggantvā ānetha, paññattāsane nisīdāpetha, chandajātā ussā hajātā veyyāvaccamaṃ karoṭhā”ti-ādikathanakāle mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Bhikkhūnaṃ pātova uṭṭhāya sarīrapaṭijagganaṃ cetiyaṇḍaṇavattādīni ca katvā vivittāsane nisīditvā “imasmiṃ vihāre bhikkhū sukhī hontu averā abyāpajjā”ti cintanaṃ mettaṃ manokammaṃ nāma. Gihīnaṃ “ayyā sukhī hontu averā abyāpajjā”ti cintanaṃ mettaṃ manokammaṃ nāma.

Lābhāti cīvarādayo laddhapaccayā. **Dhammikāti** kuhanādibhedanā micchājīvaṃ vajjetvā dhammena samena bhikkhācariyavattena uppannā. **Antamaso pattapariyāpanna mattampīti** pacchimakoṭiyā patte pariyāpannaṃ pattassa antogataṃ dvattikaṭacchubhikkhāmattampi. Deyyaṃ dakkhiṇeyyañca appaṭivibhattaṃ katvā bhuñjatīti **appaṭivibhattabhogī**. Ettha hi dve paṭivibhattāni nāma āmisapaṭivibhattaṃ puggalapaṭivibhattaṃ. Tattha “ettakaṃ dassāmi, ettakaṃ na dassāmi”ti evaṃ cittena vibhajanaṃ **āmisapaṭivibhattaṃ** nāma. “Asukassa dassāmi, asukassa na dassāmi”ti evaṃ cittena vibhajanaṃ pana **puggalapaṭivibhattaṃ** nāma. Tadubhayampi akatvā yo appaṭivibhattaṃ bhuñjati, ayaṃ **appaṭivibhattabhogī** nāma. Tenāha “**neva āmisam paṭivibhajitvā bhuñjatī**”ti-ādi. **Adātumpīti**

1. Dī-Ṭṭha 2. 121; Ma-Ṭṭha 2. 292; Aṃ-Ṭṭha 3. 89 piṭṭhādīsipi passitabbaṃ.

pi-saddena dātumpi vaṭṭatīti dasseti. Dānañhi nāma na kassaci nivāritam, tena dussīlassapi atthikassa sati sambhave dātabbam, tañca kho karuṇāyanavasena, na vattapūraṇavasena. Sāraṇīyadhammapūrakassa appaṭivibhattabhogitāya “**sabbesaṃ dātabbamevā**”ti vuttam. Gilānādīnaṃ pana odissakaṃ katvā dānaṃ appaṭivibhāgapakkhikaṃ “asukassa na dassāmī”ti paṭikkhepassa abhāvato. Byatirekappadhāno hi paṭivibhāgo. Tenāha “**gilānagilānupaṭṭhāka -pa- viceyya dātumpi vaṭṭatī**”ti.

Sādhāraṇabhogī ettha sādharmaṇabhogino idaṃ lakkhaṇaṃ—yaṃ yaṃ paṇītaṃ labhati, taṃ taṃ neva lābhena lābhaṃ nijjīsanamukhena gihīnaṃ deti attano ājīvasuddhiṃ rakkhamāno, na attanāva paribhuñjati “mayhaṃ asādhāraṇabhogitā mā hotū”ti. Taṃ paṭiggaṇhanto ca “saṃghena sādharmaṇaṃ hotū”ti gahetvā ghaṇṭiṃ paharivā paribhuñjitabbaṃ saṃghasantakaṃ viya passati. Iminā ca tassa lābhassa tīsupi kālesu sādharmaṇato ṭhapanam dassitam. “Taṃ paṭiggaṇhanto ca saṃghena sādharmaṇaṃ hotū”ti iminā paṭiggahaṇakālo dassito, “gahetvā -pa- passatī”ti iminā paṭiggahitakālo. Tadubhayaṃ pana tādisena pubbabhāgena vinā na hotīti atthasiddho purimakālo. Tayidampi paṭiggahaṇato pubbevassa hoti ‘saṃghena sādharmaṇaṃ hotūti paṭiggahessāmī’ti, paṭiggaṇhantassa hoti “saṃghena sādharmaṇaṃ hotūti paṭiggaṇhāmī”ti, paṭiggahetvā hoti “saṃghena sādharmaṇaṃ hotūti paṭiggahitaṃ mayā”ti evaṃ tilakkhaṇasampannaṃ katvā laddhalābhaṃ osānalakkhaṇaṃ avikopetvā paribhuñjanto sādharmaṇabhogī appaṭivibhattabhogī ca hoti.

Imaṃ¹ pana sāraṇīyadhammaṃ ko pūreti, ko na pūreti? Dussīlo tāva na pūreti. Na hi tassa santakaṃ sīlavanto gaṇhanti. Parisuddhasīlo pana vattaṃ akhaṇḍento pūreti. Tatridaṃ vattaṃ—yo odissakaṃ katvā mātu vā pitu vā ācariyupajjhāyādīnaṃ vā deti, so dātabbaṃ detu, sāraṇīyadhammo panassa na hoti, palibodhajagganaṃ nāma hoti. Sāraṇīyadhammo hi muttapalibodhasseva vaṭṭatī. Tena

1. Dī-Ṭṭha 2. 123; Ma-Ṭṭha 2. 294; Am-Ṭṭha 3. 90 piṭṭhādīsupi passitabbaṃ.

pana odissakam dentena gilānagilānupaṭṭhāka-āgantukagamikānañceva navapabbajitassa ca saṅghātipattaggahaṇam ajānantassa dātabbam. Etesam datvā avasesam therāsanato paṭṭhāya thokam thokam adatvā yo yattakam gaṇhāti, tassa tattakam dātabbam. Avisiṭṭhe asati puna piṇḍāya caritvā therāsanato paṭṭhāya yaṃ yaṃ paṇītam, tam tam datvā sesam bhuñjitabbam.

Ayam pana sārāṇīyadhammo sārāṇīyadhammapūraṇavidhimhi susikkhitāya parisāya supūro hoti. Susikkhitāya hi parisāya yo aññato labhati, so na gaṇhāti. Aññato alabhantopi pamāṇayuttameva gaṇhāti, na atirekam. Ayañca pana sārāṇīyadhammo evam punappunam piṇḍāya caritvā laddham laddham dentassapi dvādasahi vassehi pūrati, na tato oram. Sace hi dvādasamepi vasse sārāṇīyadhammapūrako piṇḍapāta pūram pattam āsanasālāyam ṭhapetvā nahāyitum gacchati, saṅghatthero ca “kasseso patto”ti vatvā “sārāṇīyadhammapūrakassā”ti vutte “āharatha nan”ti sabbam piṇḍapātam vicāretvā bhuñjitvāva rittapattam ṭhapeti. Atha so bhikkhu rittapattam disvā “mayham anavasesetvāva paribhuñjimsū”ti domanassam uppādeti, sārāṇīyadhammo bhijjati, puna dvādasa vassāni pūretabbo hoti. Tittiyaparivāsadiso hesa, sakim khaṇḍe jāte puna pūretabbova. Yo pana “lābhā vata me, suladdham vata me, yassa me pattagatam anāpucchāva sabrahmacārino paribhuñjanti”ti somanassam janeti, tassa puṇṇo nāma hoti.

Evam pūritasārāṇīyadhammassa pana neva issā, na macchariyam hoti, manu ssānam piyo hoti sulabhapaccayo, pattagatamassa diyyamānampi na khīyati, bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍam labhati, bhaye vā chātake vā sampatte devatā ussukkam āpajjanti.

Tatrimāni vatthūni—leṇagirivāsī tissatthero kira mahākhīragāmaṃ upanissāya vasati. Paññāsamattā therā nāgadīpaṃ cetiyavandanatthāya gacchantā khīragāme piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā nikkhamimsu. Thero pavisanto te disvā pucchi “laddham bhante”ti. Vicarimha āvusoti. So aladdhabhāvaṃ ñatvā āha “bhante yāvāham āgacchāmi, tāva idheva

hothā”ti. Mayam āvuso paññāsa janā pattatemanamattampi na labhimhāti. Bhante nevā sikā nāma paṭibālā honti, alabhantāpi bhikkhācāramaggasabhāgaṃ jānantīti. Therā āgamiṃsu. Thero gāmaṃ pāvīsi. Dhurageheyeva mahā-upāsikā khīrabhattaṃ sajjetvā theram olokayamānā ṭhitā therassa dvāraṃ sampattasseva pattaṃ pūretvā adāsi. So tam ādāya therānaṃ santikaṃ gantvā “gaṇhatha bhante”ti saṃghattheraṃ āha. Thero “amhehi ettakehi kiñci na laddhaṃ, ayaṃ sīghameva gahetvā āgato, kiṃ nu kho”ti sesānaṃ mukhaṃ olokesi. Thero olokanākāreneva ñatvā “bhante dhammena samena laddho piṇḍapāto, nikkukkuccā gaṇhathā”ti-ādito paṭṭhāya sabbesaṃ yāvadatthaṃ datvā attanāpi yāvadatthaṃ bhuñji. Atha naṃ bhattakiccāvasāne therā pucchīmsu “kadā āvuso lokuttaradhammaṃ paṭivijjhī”ti. Natthi me bhante lokuttaradhammoti. Jhānalābhīsi āvusoti. Etampi me bhante natthīti. Nanu āvuso pāṭihāriyanti. Sāraṇīyadhammo me bhante pūrito, tassa me pūritakālato paṭṭhāya sacepi bhikkhusatasahassaṃ hoti, pattagataṃ na khīyatīti. Sādhu sādhu sappurisa anucchavikamidaṃ tuyhanti. Idaṃ tava **pattagataṃ na khīyatīti** ettha vatthu.

Ayameva pana thero cetiyapabbate giribhaṇḍamahāpūjāya dānaṭṭhānaṃ gantvā “imasmiṃ dāne kiṃ varabhaṇḍaṃ”ti pucchi. Dve sātakā bhanteti. Ete mayhaṃ pāpuṇi ssantīti. Tam sutvā amacco rañño ārocesi “eko daharo evaṃ vadatī”ti. “Daharassa evaṃ cittaṃ, mahātherānaṃ pana sukhumā sātakā vaṭṭantī”ti vatvā “mahātherānaṃ dassāmi”ti ṭhapesi. Tassa bhikkhusaṃghe paṭipāṭiyā ṭhite dentassa matthake ṭhapitāpi te sātakā hatthaṃ nārohani, aññeva ārohani. Daharassa dānakāle pana hatthaṃ āruḷhā. So tassa hatthe ṭhapetvā amaccassa mukhaṃ oloketvā daharaṃ nisīdāpetvā dānaṃ datvā saṃghaṃ vissajjetvā daharassa santike nisīditvā “bhante imaṃ dhammaṃ kadā paṭivijjhitthā”ti āha. So pariyāyena api asantaṃ avadanto “natthi mayhaṃ mahārāja lokuttaradhammo”ti āha. Nanu bhante pubbeva avacutthāti. Āma mahārāja, sāraṇīyadhammapūraḷo ahaṃ, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya bhājanīyaṭṭhāne aggabhaṇḍaṃ pāpuṇātīti. “Sādhu sādhu bhante, anucchavikamidaṃ

tumhākan”ti vanditvā pakkāmi. Idam **bhājanīyaṭṭhāne aggabhaṇḍam** **pāpuṇāti**ti ettha vatthu.

Caṇḍālatissabhayena pana bhātaragāmaṇasino nāgatttheriyā anārocetvāva palāyimsu. Therī paccūsasamaye “ati viya appanigghoso gāmo, upadhāretha tāvā”ti daharabhikkhuniyo āha. Tā gantvā sabbesam gatabhāvaṃ ñatvā āgamma theriyā ārocesum. Sā sutvā “mā tumhe tesam gatabhāvaṃ cintayittha, attano uddesaparipucchā yonisomanasikāresueva yogam karoṭhā”ti vatvā bhikkhācāraṇelāyaṃ pārupitvā attadvādasamā gāmadvāre nigrodhamūle aṭṭhāsi. Rukkhe adhivatthā devatā dvādasannampi bhikkhunīnaṃ piṇḍapātaṃ datvā “ayye aññattha mā gacchatha, niccam idheva ethā”ti āha. Theriyā pana kaniṭṭhabhātā nāgattthero nāma atthi, so “mahantaṃ bhayaṃ, na sakkā yāpetum, paratīraṃ gamissāmī”ti attadvādasamo attano vasaṇaṭṭhānā nikkhanto “therim disvā gamissāmī”ti bhātaragāmaṃ āgato. Therī “therā āgatā”ti sutvā tesam santikaṃ gantvā “kim ayyā”ti pucchi. So taṃ pavattim ācikkhi. Sā “ajja ekadivasam vihare vasitvā sveva gamissathā”ti āha. Therā vihāraṃ āgamaṃsu.

Therī punadivase rukkhāmūle piṇḍāya caritvā theram upasaṅkamitvā “imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjathā”ti āha. Thero “vaṭṭissati therī”ti vatvā tuṇhī aṭṭhāsi. Dhammiko tāta piṇḍapāto, kukkucam akatvā paribhuñjathāti. Vaṭṭissati therīti. Sā pattam gahetvā ākāse khipi. Patto ākāse aṭṭhāsi. Thero “sattatālamatte ṭhitampi bhikkhu nībhattameva therī”ti vatvā “bhayaṃ nāma sabbakālam na hoti, bhaye vūpasante ariyavaṃsaṃ kathayamāno 'bho piṇḍapātika bhikkhunībhattaṃ bhuñjitvā vītināmayitthā’ti cittaṇa anuvadiyamāno santhambhitum na sakkhissāmi, appamattā hotha therīyo”ti maggaṃ āruhi. Rukkhadevatāpi “sace thero theriyā hatthato piṇḍapātaṃ paribhuñjissati, na naṃ nivattessāmi, sace na paribhuñjissati, nivattessāmī”ti cintayamānā ṭhatvā therassa gamanaṃ disvā rukkhā oruyha “pattam bhante dethā”ti pattam gahetvā theram rukkhāmūlamyeva ānetvā āsanaṃ paññāpetvā piṇḍapātaṃ datvā katabhattakiccaṃ paṭiññaṃ kāretvā dvādasa bhikkhuniyo dvādasa ca bhikkhū satta vassāni

upaṭṭhahi. Idaṃ **devatā ussukkaṃ āpajjantī**ti ettha vatthu. Tatra hi therī sāraṇīya dhammapūrikā ahosi.

Natthi etesaṃ khaṇḍanti **akhaṇḍāni**, taṃ pana nesaṃ khaṇḍaṃ dassetuṃ “**yassā**”ti-ādi vuttaṃ. Tattha upasampannasīlānaṃ uddesakkamena ādi-antā veditabbā. Tenāha “**sattasū**”ti-ādi. Anupasampannasīlānaṃ pana samādhānakkamenapi ādi-antā labbhanti. **Pariyante chinnaśāṭako viyāti** vatthante¹ dasante vā chinnavatthaṃ viya. Visadisudāharaṇaṇceta “akhaṇḍānī”ti imassa adhikatattā. Evaṃ sesānipi udāharaṇāni. **Khaṇḍanti** khaṇḍavantaṃ, khaṇḍitaṃ vā. **Chiddanti**-ādīsupi eseṇa nayo. Visabhāga vaṇṇena gāvī viyāti sambandho. Visabhāgavaṇṇena upaḍḍhuṃ tatiyabhāgaṃ vā sambhi nnavāṇṇaṃ **sabalaṃ**, visabhāgavaṇṇeṇa pana bindūhi antarantarā vimissaṃ **kammāsaṃ**. Ayaṃ imesaṃ viseso.

Bhujissabhāvakaraṇatoti taṇhādāsabyato mocetvā bhujissabhāvakaraṇato. Sīlassa ca taṇhādāsabyato mocanaṃ vivaṭṭūpanissayabhāvāpādanāṃ, tenassa vivaṭṭūpanissayatā dassitā. “Bhujissabhāvakaraṇato”ti ca iminā bhujissakarāni **bhujissānī**ti uttarapadalopenāyaṃ niddesoti dasseti. Yasmā ca taṃsamaṅgīpuggalo serī sayāṃvasī bhujisso nāma hoti, tasmāpi bhujissāni. Suparisuddhabhāvena pāsaṃsattā **viññūpasatthāni**. Aviññūnaṃ pasaṃsāya appamāṇabhāvato viññūgahaṇaṃ kataṃ. **Taṇhādiṭṭhīhi aparāmaṭṭhattāti** “imināhaṃ sīlena devo vā bhavissāmi devaṇṇatara vā”ti taṇhāparāmaṣena “imināhaṃ sīlena devo hutvā tattha nicco dhuvo sassato bhavissāmi”ti diṭṭhiparāmaṣena ca aparāmaṭṭhattā. Atha vā “ayaṃ te sīlesu doso”ti catūsu vipattīsu yaṃ vā taṃ vā vipattiṃ dassetvā “imaṃ nāma tvaṃ āpannapubbo”ti kenaci parāmaṭṭhuṃ anuddhaṃ setuṃ asakkuṇeyyattā **aparāmaṭṭhānī**ti evamettha attho daṭṭhabbo. Sīlaṃ nāma avippaṭi sārādipārampariyena² yāvadeva samādhisampādanatthanti āha “**samādhisaṃvattanikānī**”ti. Samādhisaṃvattanappayojanāni **samādhisaṃvattanikāni**.

1. Tatrante (Syā)

2. Avippaṭisārādipāraparicayena (Syā)

Samānabhāvo sāmāññaṃ, paripuṇṇacatupārisuddhibhāvena majjhe bhinna suvaṇṇassa viya bhedābhāvato sīlena sāmāññaṃ sīlasāmāññaṃ, taṃ gato upagatoti **sīlasāmāññagato**. Tenāha “**samānabhāvūpagatasīlo**”ti, sīlasampattiyā samānabhāvaṃ upagatasīlo sabhāgavuttikoti attho. Sotāpannādīnañhi sīlaṃ samuddantarepi devalokepi vasantānaṃ aññesaṃ sotāpannādīnaṃ sīlena samānameva hoti, natthi maggasīle nānattaṃ. Kāmañhi puthujjanānampi catupārisuddhisīle nānattaṃ na siyā, taṃ pana na ekantikanti idha nādhippetāṃ, maggasīlaṃ pana ekantikaṃ niyatabhāvatoti tameva sandhāya “**yāni tāni sīlāni**”ti-ādi vuttaṃ.

Yāyanti yā ayaṃ mayhañceva tumhākañca paccakkhabhūtā. **Diṭṭhī**ti maggasammādiṭṭhi. **Niddosā**ti niddhutadosā, samucchinnarāgādipāpadhammāti attho. **Niyyātī**ti vaṭṭadukkhato nissarati nigacchati. Sayāṃ niyantīyeva hi taṃmaggasamaṅgī puggalaṃ vaṭṭadukkhato niyyāpetīti vuccati. Yā satthu anusīṭhi, taṃ karotīti **takkaro**, tassa, yathānusiṭṭhaṃ paṭipajjanakassāti attho. **Diṭṭhisāmāññagatoti** saccasampaṭivedhena samānadiṭṭhibhāvaṃ upagato.

Katipucchāvāraṇṇanā niṭṭhitā

Cha-āpattisamuṭṭhānavārakathāvaṇṇanā

276. **Paṭhamena āpattisamuṭṭhānenāti**-ādi sabbāṃ uddesaniddesādivasena pavattapāḷiṃ anusāreneva sakkā viññātum.

Samathabheda

Adhikaraṇapariyāyavārakathāvaṇṇanā

293. **Lobho pubbaṅgamoti**-ādīsu pana lobhahetu vivadanato “lobho pubba ṅgamo”ti vuttaṃ. Evaṃ sesesupi. **Ṭhānānī**ti kāraṇāni. Tiṭṭhanti etthāti **ṭhānaṃ**. Ke tiṭṭhanti? Vivādādhikaraṇādayo. Vasanti etthāti **vatthu**. Bhavanti etthāti **bhūmi**. Kusalākusalābyākatacittasamaṅgino vivadanato “**nava hetū**”ti vuttaṃ. **Dvādasa mūlānī**ti “kodhano hoti upanāhī”ti-ādīni dvādasa mūlāni.

294-295. Imāneva dvādasa kāyavācāhi saddhiṃ “**cuddasa mūlānī**”ti vuttāni. **Satta āpattikkhandhā ṭhānānī**ti ettha āpattiṃ āpajjitvā paṭicchādentassa yā āpatti, tassā pubbe āpannā āpattiyo ṭhānānīti veditabbaṃ. “Natthi āpattādhikaraṇaṃ kusalan”ti vacanato āpattādhikaraṇe akusalābyākatavasena cha hetū vuttā. Kusalacittaṃ pana aṅgaṃ hoti, na hetu.

296. **Cattāri kammāni ṭhānānī**ti ettha “evaṃ kattabbaṃ”ti itikattabbatādassana vasena pavattapālī **kammaṃ** nāma, yathāṭṭhitapālivasena karontānaṃ kiriya **kiccādhī karaṇaṃ** nāma. Ñattiñattidutiyañatticatutthakammāni ñattito jāyanti, apalokanakammaṃ apalokanatovāti āha “**ñattito vā apalokanato vā**”ti. Kiccādhikaraṇaṃ etena samathena **sammati**, sampajjatīti attho. Tehi sametabbattā “vivādādhikaraṇassa sādharmaṇā”ti vuttaṃ.

Tabbhāgiyavārakathāvaṇṇanā

298. **Vivādādhikaraṇassa tabbhāgiyā**ti vivādādhikaraṇassa vūpasamato tappa kkhikā.

Samathā samathassa sādharmaṇavārakathāvaṇṇanā

299. Ekaṃ adhikaraṇaṃ sabbe samathā ekato hutvā sametuṃ sakkonti na sakkontīti pucchanto “**samathā samathassa sādharmaṇā**,

samathā samathassa asādhāraṇā”ti āha. Yebhuyyasikāya samanāṃ sammukhāvinayaṃ vinā na hotīti āha **“yebhuyyasikā sammukhāvinayassa sādharmaṇā**”ti. Sativinayādīhi samanassa yebhuyyasikāya kiccaṃ natthīti āha **“sativinayassa -pa- asādhāraṇā**”ti. Evaṃ sesesupi. Tabbhāgiyavārepi eseva nayo.

Vinayavāraṇakathāvaṇṇanā

302. Sabbesampi samathānaṃ vinayapariyāyo labbhatīti **“vinayo sammukhā vinayo**”ti-ādinaṃ vinayavāro uddhaṭo. **Siyā na sammukhāvinayoti** ettha sammukhā vinayaṃ ṭhapetvā sativinayādayo sesasamathā adhippetā. Esa nayo sesesupi.

Kusalavāraṇakathāvaṇṇanā

303. Saṃghassa sammukhā paṭiññāte taṃ¹ paṭijānaṇaṃ saṃghasammukhatā nāma. Tassa paṭijānaṇacittaṃ sandhāya **“sammukhāvinayo kusalo**”ti-ādi vuttanti vadanti. **Natthi sammukhāvinayo akusaloti** dhammavinayapuggalasammukhatāhi tivaṅgiko sammukhāvinayo etehi vinā natthi. Tattha kusalacittehi karaṇakāle kusalo, arahantehi karaṇakāle abyākato. Etesaṃ saṃghasammukhatādīnaṃ akusalapaṭipakkhattā akusalassa sambhavo natthi, tasmā **“natthi sammukhāvinayo akusalo**”ti vuttaṃ. **“Yebhu yyasikā adhammavādīhi vūpasamanakāle², dhammavādīnampi adhammavādīmhi salāka ggāhāpake jāte akusalā.** Sativinayo anarahato sañcicca sativinayadāne akusalo. Amūḷha vinayo anumattakassa dāne, paṭiññātakaraṇaṃ mūḷhassa ajānato paṭiññāya karaṇe, tassapāpiyasikā suddhassa karaṇe, tiṇavatthārakaṃ mahākalahe sañcicca karaṇe ca akusalaṃ. Sabbattha arahato vaseneva abyākatan”ti sabbametaṃ **ganṭhipadesu** vuttaṃ.

Samathavāra vissajjanāvāraṇakathāvaṇṇanā

304-305. **Yattha yebhuyyasikā labbhati, tattha sammukhāvinayo labbhatīti-ādi** pucchā. **Yasmim samaye sammukhāvinayena cāti-ādi**

1. Paṭiññā tesam (Ka)

2. Adhammavādīhi vūpasamanakāle, dhammavādīhi vūpasamanakāle (Syā)

tassā vissajjanam, yasmim samaye sammukhāvinayena ca yebhuyyasikāya ca adhikaraṇam vūpasammati, tasmim samaye yattha yebhuyyasikā labbhati, tattha sammukhāvinayo labbhatīti evam sabbattha sambandho. **Yattha paṭiññātakaraṇam labbhati, tattha sammukhāvinayo labbhatīti** ettha ekaṃ vā dve vā bahū vā bhikkhū “imaṃ nāma āpattim āpannosī”ti pucchite sati “āmā”ti paṭijānane dvepi paṭiññātakaraṇasammukhāvinayā labbhanti. Tattha “saṅghasammukhatā dhammavinayapuggalasammukhatā”ti evam vuttasammukhāvinaye saṅghassa purato paṭiññātaṃ ce, saṅghasammukhatā. Tattheva desitaṃ ce, dhammavinayasammukhatāyopi laddhā honti. Atha vivadantā aññamaññaṃ paṭijānanti ce, puggalasammukhatā. Tasseva santike desitaṃ ce, dhamma vinayasammukhatāyopi laddhā honti. Ekasseva vā ekassa santike āpattidesanakāle “passasi, passāmī”ti vutte tattha dhammavinayapuggalasammukhakāsaññito sammukhā vinayo ca paṭiññātakaraṇaṃ laddham hoti.

Samsatṭhavārakathāvaṇṇanā

306. Adhikaraṇaṃ vūpasamova **samatho** nāma, tasmā adhikaraṇena vinā samathā natthīti āha “**mā hevantissa vacanīyo -pa- vinibbhujitvā nānākaraṇam paññā petun**”ti.

Samathādhikaraṇavārakathāvaṇṇanā

309-310. **Samathā samathehi sammantīti**-ādi pucchā. **Siyā samathā samathehi sammantīti**-ādi vissajjanam. Tattha **samathā samathehi sammantīti** ettha **sammantīti** sampajjanti, adhikaraṇā¹ vā pana sammanti vūpasamaṃ gacchanti, tasmā **yebhuyyasikā sammukhāvinayena sammatīti** ettha sammukhāvinayena saddhim yebhuyyasikā sampa jjati, na sativinayādihi saddhim tesam tassā anupakārattāti evamattho daṭṭhabbo.

311. “Sammukhāvinayo vivādādhikaraṇena sammatī”ti pāḷho.
“Sammukhāvinayo na kenaci sammatī”ti hi avasāne vuttattā

sammukhāvinayo sayam samathena vā adhikaraṇena vā sametabbo na hoti.

313. **Vivādādhikaraṇam -pa- kiccādhikaraṇena sammatīti** ettha “suṇātu me bhante -pa- paṭhamam salākam nikkhipāmi”ti evam vivādādhikaraṇam kiccādhikaraṇena sammatīti daṭṭhabbam.

Samuṭṭhāpanavārakathāvaṇṇanā

314. **Vivādādhikaraṇam na katamam adhikaraṇam samuṭṭhāpetīti** “nāyam dhammo”ti vuttamatteneva kiñci adhikaraṇam na samuṭṭhāpetīti attho.

Bhajativārakathāvaṇṇanā

318-9. **Katamam adhikaraṇam pariyāpananti** katamādhikaraṇapariyāpannam, ayameva vā pāṭho. **Vivādādhikaraṇam vivādādhikaraṇam bhajatīti** paṭhamuppannavivādam pacchā uppanno bhajati. **Vivādādhikaraṇam dve samathe bhajatīti** “mam vūpasametum samatthā tumhe”ti vadantam viya bhajati. **Dvīhi samathehi saṅgahitanti** “mayam tam vūpasameśsamā”ti vadantehi viya dvīhi samathehi saṅgahitam.

Khandhakupucchāvāra

Pucchāvissajjanāvaṇṇanā

320. **Nidānena ca niddesena ca saddhinti** ettha **nidānenā**ti sikkhāpadapaññattidesasaṅkhātena nidānena. **Niddesenā**ti puggalādiniddesena. Ubhayenapi tassa tassa sikkhāpadassa vatthu dassitaṃ, tasmā vatthunā saddhiṃ khandhakaṃ pucchissāmīti ayamettha attho. **Tatthā**ti tasmiṃ upasampadakkhandhake. **Uttamāni padāni vuttānī**ti “na bhikkhave ūnavīsativasso puggalo upasampādetabbo”ti-ādinā¹ nayena uttamapadāni vuttāni. **Camma**saṃyutteti cammakhandhake.

1. Vi 3. 109, 129 piṭṭhesu.

Ekuttarikanaya

Ekakavāraṇṇanā

321. **Mūlavisuddhiyā antarāpattī**ti antarāpattim āpajjitvā mūlāyapaṭikassanaṃ katvā ṭhitena āpannā. “**Agghavisuddhiyā antarāpattī**ti sambahulā āpattiyo āpajjitvā tāsu sabbacirapaṭicchannavasena agghasamodhānaṃ gahetvā vasantena āpannāpattī”ti **gaṇṭhi padesu** vuttaṃ. **Sa-ussāheneva cittenā**ti “punapi āpajjissāmī”ti sa-ussāheneva cittena. Bhikkhunīnaṃ aṭṭhavatthukāya vasena cetam vuttaṃ. Tenevāha “**aṭṭhame vatthusmim bhikkhuniyā pārājikameva hotī**”ti. “**Dhammikassa paṭissavassa asaccāpane**”ti vuttattā adhammikaṭissavassa viśaṃvāde dukkaṭaṃ na hoti. “Tumhe vibbhamathā”ti hi vutte suddhacitto “sādhū”ti paṭissuṇitvā sace na vibbhamati, anāpatti. Evaṃ sabbattha. **Pañca dasasu dhammesūti** “kālena vakkhāmi, no akālenā”ti-ādinā vuttapañcadasadhammesu. Āpattim āpajjitum bhabbatāya **bhabbāpattikā**.

Ekakavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Dukavāraṇṇanā

322. Dukesu **nidahāneti** ātape aticiraṃ ṭhapetvā nidahane. Vatthusabhāgaṃ desento **desento āpajjati**, āpannaṃ āpattim na desessāmīti dhuraṃ nikkhipanto **na desento āpajjati**. Romajanapade jātaṃ **romakaṃ**. **Pakkālakanti**¹ yavakkhāraṃ. Anuññātaloṇattā loṇānipi dukesu vuttāni.

Dukavāraṇṇanā niṭṭhitā.

1. Pakkhallakantī (Syā)

Tikavāraṇṇanā

323. Tikesu **vacīsampayuttaṃ kāyakiriyaṃ katvāti** kāyena nipaccakāraṃ¹ katvā. **Mukhālambarakaraṇādibhedoti** mukhabherivādanādippabhedo. Yassa sikkhāpadassa vītikkame kāyasamuṭṭhānā āpattiyo, taṃ kāyadvāre paññattasikkhāpadam. **Upaghātetīti** vināseti. **Na ādātabbanti** “imasmā viharā parampi mā nikkhama, vinayadharānaṃ vā santikaṃ āgaccha vinicchayaṃ dātun”ti vutte tassa vacanaṃ na gahetabbanti attho.

Akusalāni ceva mūlāni cāti akkosallasambhūtaṭṭhena ekantākusalabhāvato akusalāni, attanā sampayuttadhammaṇaṃ suppatiṭṭhitabhāvasāadhanato mūlāni, na akusalabhāvasāadhanato. Na hi mūlato akusalānaṃ akusalabhāvo, kusalādīnaṃ vā kusalādibhāvo. Tathā ca sati momūhacittadvayamohassa akusalabhāvo na siyā.

Duṭṭhu caritānīti paccayato sampayuttadhammato pavatti-ākārato ca na suṭṭhu asammāpavattitāni. **Virūpānīti** bībhacchāni sampati āyatiṇca aniṭṭharūpattā. **Suṭṭhu caritānīti**-ādīsu vuttavipariyāyena attho veditabbo. Dvepi cete tikā paṇṇattiyā vā kammaṭṭhehi vā kathetabbā. Paṇṇattiyā tāva kāyadvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo kāyaduccaritaṃ, avītikkamo kāyasucaritaṃ. Vacīdvāre paññattasikkhāpadassa vītikkamo vacīduccaritaṃ, avītikkamo vacīsucaritaṃ. Ubhayattha paññattasikkhāpadassa vītikkamo manoduccaritaṃ manodvāre paññattasikkhāpadassa abhāvato. Tayidaṃ dvāradvaye akiriyaṃ samuṭṭhānāya² āpattiyā vasena veditabbaṃ. Yathāvuttāya āpattiyā avītikkamova manosucaritaṃ. Ayaṃ **paṇṇattikathā**.

Pāṇātipātādayo pana tisso cetanā kāyadvāre vacīdvārepi uppannā kāyaduccaritaṃ dvārantare uppannassapi kammassa sanāmāpariccāgato yebhuyyavuttiyā tabbahulavuttiyā ca. Tenāhu aṭṭhakathācariyā—

“Dvāre caranti kammāni, na dvārā dvārācārino.

Tasmā dvārehi kammāni, aññamaññaṃ vavatthitā”ti³.

1. Nisajjakāraṃ (Ka)

2. Kiriyaṃ samuṭṭhānāya (Syā)

3. Abhi-Ṭṭha 1. 126 piṭṭhe.

tathā catasso musāvādādicetanā kāyadvārepi vacīdvārepi uppannā vacīduccaritaṃ, abhiijhā byāpādo micchādiṭṭhīti tayo manokammabhūtāya cetanāya sampayuttadhammā manoduccaritaṃ, kāyavacīkammabhūtāya pana cetanāya sampayuttā abhiijhādayo taṃtāmpakkhikā vā honti abbohārikā vā. Pāṇātipātādihi viramantassa uppannā tisso cetanāpi viratiyopi kāyasucaritaṃ kāyikassa vītikkamassa akaraṇavasena pavattanato. Kāyena pana sikkhāpadānaṃ samādiyamāne sīlassa kāyasucaritabhāve vattabbameva natthi. Musāvādādihi viramantassa catasso cetanāpi viratiyopi vacīsucaritaṃ vācasikassa vītikkamassa akaraṇavasena pavattanato. Anabhiijhā abyāpādo sammādiṭṭhīti tayo cetanāsampayuttadhammā manosucaritanti ayaṃ **kammapathakathā**.

Tikavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Catukkavāraṇṇanā

324. Catukkesu **anariyavohārā**ti anariyānaṃ lāmakānaṃ vohārā saṃvohārā abhilāpavācā. **Ariyavohārā**ti ariyānaṃ sappurisānaṃ vohārā. **Diṭṭhavāditāti** “diṭṭhaṃ mayā”ti evaṃvāditā. Ettha ca taṃtaṃsamuṭṭhāpakacetanāvasena attho veditabbo.

Paṭhamakappikesu paṭhamāṃ purisaliṅgameva uppajjati āha “**paṭhamāṃ uppannavasenā**”ti. **Purimāṃ purisaliṅgaṃ pajahatī**ti yathāvuttenatthena pubbaṅgama bhāvato purimasaṅkhātāṃ purisaliṅgaṃ jahati. **Sataṃ tiṃsaṇca sikkhāpadānī**ti tiṃsādhikāni sataṃ sikkhāpadāni.

Bhikkhussa ca bhikkhuniyā ca catūsu pārājikesūti sādharmaṇesuyeva catūsu pārājikesu. **Paṭhamo pañho**ti “atthi vatthunānattatā, no āpattinānattatā”ti ayaṃ pañho. “Atthi āpattisabhāgatā, no vatthusabhāgatā”ti ayaṃ idha dutiyo nāma.

Anāpattivassacchedassāti natthi etasmiṃ vassacchede āpattīti anāpatti vassacchedo, tassa, anāpattikassa vassacchedassāti attho.

mantābhāsāti matiyā upaparikkhitvā bhāsanato asamphappalāpavācā idha “mantābhāsā”ti vuttā.

Navamabhikkhunito paṭṭhāya upajjhāyāpi abhivādanārahā no paccuṭṭhānārahāti yasmā “anujānāmi bhikkhave bhattagge aṭṭhannaṃ bhikkhunīnaṃ yathāvuḍḍhaṃ avasesānaṃ yathāgatikan”ti vadantena bhagavatā bhattagge ādito paṭṭhāya aṭṭhannaṃ yeva bhikkhunīnaṃ yathāvuḍḍhaṃ anuññātaṃ, avasesānaṃ āgatapaṭipāṭiyā¹, tasmā navamabhikkhunito paṭṭhāya sace upajjhāyāpi bhikkhunī pacchā āgacchati, na paccuṭṭhā nārahā, yathānisinnāhiyeva sīsaṃ ukkhipitvā abhivādetabbattā abhivādanārahā. Ādito nisinnāsu pana aṭṭhasu yā abbhantarimā aññā vuḍḍhatarā āgacchati, sā attano navakatarāṃ vuṭṭhāpetvā nisīdituṃ labhati. Tasmā sā tāhi aṭṭhahi bhikkhunīhi paccuṭṭhānārahā. Yā pana aṭṭhahi navakatarā, sā sacepi saṭṭhivassā hoti, āgatapaṭipāṭiyāva nisīdituṃ labhati.

Idha na kappantīti vadantoti paccantimajanapadesu ṭhatvā “idha na kappantī”ti vadanto vinayātisāraddukkaṭaṃ āpajjati. Kappiyañhi “na kappatī”ti vadanto paññattaṃ samucchindati nāma. **Idha kappantīti**—ādīsupi eseva nayo.

Catukkavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Pañcakavāraṇṇanā

325. Pañcakesu “nimantito sabhatto samāno santaṃ bhikkhuṃ anāpucchā”ti² vacanato akappiyanimantanāṃ sādīyantasseva anāmantacāro na vaṭṭatīti “**piṇḍapātikassa kappantī**”ti vuttaṃ. **Gaṇabhojanā**disupi eseva nayo. **Adhiṭṭhahitvā bhojananti** “gilāna samayo”ti—ādinā ābhogaṃ katvā bhojanaṃ. **Avikappanā**ti “mayhaṃ bhattapaccāsaṃ itthannāmassa dammī”ti evaṃ avikappanā.

Ayasato vā garahato vāti ettha parammukhā aguṇavacanāṃ **ayaso**. Sammukhā **garahā**. Viyasatīti **byasanaṃ**, hitasukhaṃ khipati viddhaṃsetīti attho.

1. Āgatapaṭipāṭi(Syā)

2. Vi 2. 132, 133 piṭṭhesu.

ñātīnaṃ byasanaṃ **ñātibyasanaṃ**, corarogabhayādīti ñātivināsoti attho. Bhogaṇaṃ byasanaṃ **bhogabyasanaṃ**, rājacorādivasena bhogavināsoti attho. Rogo eva byasanaṃ **rogabyasanaṃ**. Rogo hi ārogyaṃ byasati vināsetīti byasanaṃ. Silassa byasanaṃ **sīlabyasanaṃ**, dussīlyassetāṃ nāmaṃ. Sammādiṭṭhiṃ vināsayamānā uppannā diṭṭhiyeva byasanaṃ **diṭṭhibyasanaṃ**. **Ñātisampadā**ti ñātīnaṃ sampadā pāripūri bahubhāvo. **Bhogasampadā**yapi eśeva nayo. Ārogyassa sampadā **ārogyasampadā**. Pāripūri dīgharattaṃ arogaṭā. **Sīladiṭṭhisampadā**supi eśeva nayo.

Vattaṃ paricchindīti tasmīṃ divase kātābbavattaṃ niṭṭhāpesi. **Atṭha kappe anussarī**ti-ādinā tasmīṃ khaṇe jhānaṃ nibbattetvā pubbenivāsaññaṇaṃ nibbattesīti dīpeti. **Ñattiyā kammappatto hutvā**ti ñattiyā ṭhapitāya anussāvanakammappatto hutvāti attho.

Mandattā momūhattāti neva samādānaṃ jānāti, na ānisaṃsaṃ, attano pana mandattā momūhattā aññāneva āraññiko hoti. **Pāpiccho icchāpakatoti** “āraññe me viharantassa 'ayaṃ āraññiko'ti catuppaccayasakkāraṃ karissanti, 'ayaṃ bhikkhu lajjī pavivitto'ti-ādīhi ca guṇehi sambhāveśanti”ti evaṃ pāpikāya icchāya ṭhatvā tāya eva icchāya abhibhūto hutvā āraññiko hotīti attho. Tenāha “**āraññavāśena paccayaalābhaṃ patthayamāno**”ti. Ummādasena araññaṃ pavisitvā viharanto **ummādā cittakkhepā āraññiko** nāma hoti. **Vaṇṇitanti** idaṃ āraññikaṅgaṃ nāma buddhehi buddhasāvakehi ca vaṇṇitaṃ pasatthanti āraññiko hoti.

Pañcakavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Chakkavāraṇṇanā

326. Chakkesu **chabbassaparamatā dhāretabbanti** padabhājanaṃ dassitaṃ. Sesāṃ uttānameva.

Chakkavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Sattakavāraṇṇanā

327. Sattakesu **chakke vuttāniyeva sattakavasena yojetabbānī** chakke vutta cuddasaparamāni dvidhā katvā dvinnam sattakānam vasena yojetabbāni.

Āpattiṃ jānātiti āpattiṃyeva “āpatti”ti jānāti. Sesapadesupi eseṇa nayo. **Ābhicetasikānanti** ettha¹ **abhicetoti** pākatikakāmāvacaracittehi sundaratāya paṭipakkhato visuddhattā ca abhikkantaṃ visuddhacittaṃ vuccati, upacārajjhānacittassetam adhivacanam. Abhicetasi jātāni **ābhicetasikāni**, abhicetosannissitānīti vā **ābhicetasikāni**. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** diṭṭhadhamme sukhavihārānam. **Diṭṭhadhammoti** paccakkho attabhāvo vuccati, tatha sukhavihārabhūtānanti attho. Rūpāvacarajjhānānametaṃ adhivacanam. Tāni hi appētvā nisinnā jhāyino imasmiññeva attabhāve asaṃkiliṭṭhaṃ nekkhammasukhaṃ vindanti, tasmā “diṭṭhadhammasukhavihārānī”ti vuccanti. **Nikāmalābhī**ti nikāmena lābhī, attano icchāvasena lābhī, icchiticchitakkhaṇe samāpajjitum samatthoti vuttaṃ hoti. **Akicchālābhī**ti sukheneva paccanīkadhamme vikkhambhetvā samāpajjitum samatthoti vuttaṃ hoti. **Akasiralābhī**ti akasirānam lābhī vipulānam, yathāparicchedeneva vuṭṭhātum samatthoti vuttaṃ hoti. Ekacco hi lābhīyeṇa hoti, na pana sakkoti icchiticchitakkhaṇe samāpajjitum. Ekacco sakkoti tathā samā pajjitum, pāripanthike pana kicchena vikkhambheti. Ekacco tathā ca samāpajjati, pāripanthike ca akiccheneva vikkhambheti, na sakkoti kālamānanālikayantaṃ viya yathā paricchedeṇeva vuṭṭhātum.

Āsavānam khayāti arahattamaggena sabbakilesānam khayā. **Anāsavanti** āsava virahitaṃ. **Cetovimuttiṃ paññāvimuttinti** ettha **ceto**-vacanena arahattaphalasampayutto samādhi, **paññā**-vacanena taṃsampayuttā ca paññā vuttā. Tattha ca samādhi rāgato vimuttattā cetovimutti, paññā avijjāya vimuttattā paññāvimuttiṃti veditabbā. Vuttañhetam bhagavatā “yo hissa bhikkhave samādhi, tadassa samādhindriyam². Yā hissa bhikkhave paññā, tadassa

1. Am-Ṭṭha 3. 267; Ma-Ṭṭha 1. 165 piṭṭhādisupi passitabbam. 2. Sam 3. 198 piṭṭhe.

paññindriyaṃ¹. Iti kho bhikkhave rāgavirāgā cetovimutti avijjāvirāgā paññāvimutti”ti². Apicettha samathaphalaṃ cetovimutti, vipassanāphalaṃ paññāvimuttīti veditabbāti. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃ yeva attabhāve. **Sayaṃ abhiññā sacchikatvāti** attanāyeva³ paññāya paccakkhaṃ katvā, aparappaccayena ñatvāti attho. Sutamayaññādinā viya parappaccayataṃ nayaggāhaṃca muñcitvā paratoghosaṇugatabhāvanādhigama bhūtāya attanoyeva paññāya paccakkhaṃ katvā, na sayambhūññābhūtāyāti adhippāyo. **Upasampajja viharatīti** pāpuṇitvā sampādetvā viharati.

Sattakavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Aṭṭhakavāraṇṇanā

328. Aṭṭhakesu **aṭṭhānisamse sampassamānenāti**—

“Idha⁴ pana bhikkhave bhikkhu āpattiṃ āpanno hoti, so tassā āpattiyā anāpattidiṭṭhi hoti, aññe bhikkhū tassā āpattiyā āpattidiṭṭhino honti, te ce bhikkhave bhikkhū taṃ bhikkhuṃ evaṃ jānanti 'ayaṃ kho āyasmā bahussuto āgatāgamo dhammadharo vinayadharo mātikādharo paṇḍito byatto medhāvī lajji kukkuccako sikkhākāmo, sace mayaṃ imaṃ bhikkhuṃ āpattiyā adassane ukkhipissāma, na mayaṃ iminā bhikkhunā saddhiṃ uposathaṃ karissāma, vinā iminā bhikkhunā uposathaṃ kari ssāma, bhavissati saṃghassa tatonidānaṃ bhaṇḍanaṃ kalaho viggaho vivādo saṃghabhedo saṃgharāji saṃghavavatthānaṃ saṃghanānā karaṇa'nti, bhedagarukehi bhikkhave bhikkhūhi na so bhikkhu āpattiyā adassane ukkhipitabbo”ti—

ādinā vutta-aṭṭhānisamse sampassamānena. Tena hi saddhiṃ uposathādi-akaraṇaṃ ādīnava bhedāya saṃvattanato, karaṇaṃ

1. Sam 3. 195 piṭṭhe. 2. Am 1. 62 piṭṭhe. 3. Attanoyeva (Syā) 4. Vi 3. 482 piṭṭhe.

ānisaṃso sāmaggīyā saṃvattanato. Tasmā ete aṭṭhānisaṃse sampassamānena na so bhikkhu ukkhipitabboti attho.

Dutiya-aṭṭhakepi **aṭṭhānisaṃse sampassamānenāti**—

“Idha¹ pana bhikkhave bhikkhu āpattiṃ āpanno hoti, so tassā āpattiyā anāpattidiṭṭhi hoti, aññe bhikkhū tassā āpattiyā āpattidiṭṭhino honti, so ce bhikkhave bhikkhu te bhikkhū evaṃ jānāti 'ime kho āyasmanto bahussutā āgatāgamā dhammadharā vinayadharā mātikādhara paṇḍitā byattā medhāvino lajjino kukkucakā sikkhākāmā, nālaṃ mamaṃ vā kāraṇā aññesaṃ vā kāraṇā chandā dosā mohā bhayā agatiṃ gantuṃ, sace maṃ ime bhikkhū āpattiyā adassane ukkhipissanti, na mayā saddhiṃ uposathaṃ karissanti, vinā mayā uposathaṃ karissanti, bhavissati saṃghassa tatonidānaṃ bhaṇḍanaṃ kalaho viggaho vivādo saṃghabhedo saṃgharāji saṃghavavatthānaṃ saṃghanānākaṇa'nti, bhedagarukena bhikkhave bhikkhunā paresampi saddhāya sā āpatti desetabbā”ti—

Ādinā vutta-aṭṭhānisaṃse sampassamānenāti attho.

Pāliyaṃ āgatehi sattahīti “pubbevassa hoti 'musā bhaṇissa'nti, bhaṇantassa hoti 'musā bhaṇāmi'ti, bhaṇitassa hoti 'musā mayā bhaṇita'nti vinidhāya diṭṭhiṃ, vinidhāya khantiṃ, vinidhāya ruciṃ, vinidhāya bhāvan”ti² evamāgatehi sattahi.

Abrahmacariyāti³ aseṭṭhacariyato. **Rattiṃ na bhuñjeyya** **vikālabhojananti** uposathaṃ upavuttho rattibhojanañca divāvikālabhojanañca na bhuñjeyya. **Mañce chamāyaṃva sayetha santhateti** kappiyamañce vā sudhādi-parikkammakatāya bhūmiyaṃ vā tiṇapaṇṇapalālādīni santharivā kate santhate vā sayethāti attho. **Etañhi aṭṭhaṅgika māvuposathanti** etaṃ pāṇātipātādīni asamācarantena upavuttha-uposathaṃ aṭṭhahi aṅgehi samannāgatattā “aṭṭhaṅgikan”ti vadanti.

1. Vi 3. 483 piṭṭhe. 2. Vi 1. 137 piṭṭhe. 3. Am-Tṭha 3. 199 piṭṭhepi passitabbaṃ.

“Akappiyakataṃ hoti appaṭiggahitakan”ti-ādayo **aṭṭha anatiṛittā** nāma. **Sappi-**ādi aṭṭhame aruṇuggamane nissaggiyaṃ hoti. **Aṭṭhakavasena yojetvā veditabbānī**ti puri māni aṭṭha ekaṃ aṭṭhakaṃ, tato ekaṃ apanetvā sesesupi ekekaṃ pakkhipitvāti evamā dinā nayena aññānīpi aṭṭhakāni katabbānīti attho.

Aṭṭhakavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Navakavāraṇṇanā

329. Navakesu **āghātavatthūnī**ti¹ āghātakāraṇāni. **Āghāta**paṭivīṇayānīti āghā tassa paṭivīṇayakāraṇāni. **Taṃ kutettha labbhāti** “taṃ anattakāraṇaṃ mā ahoṣī”ti etasmim puggale kuto labbhā kena kāraṇena sakkā laddhuṃ. “Paro nāma parassa attano cītaruciyaṃ anattamaṃ karotī”ti evaṃ cintetvā āghātaṃ paṭivīṇodeti. Atha vā sacāhaṃ paṭikkopaṃ kareyyaṃ, taṃ kopakāraṇaṃ ettha puggale kuto labbhā, kena kāraṇena laddhabbaṃ niratthakabhāvatoti attho. Kammassakā hi sattā, te kassa ruciyaṃ dukkhitā sukhitā vā bhavanti, tasmā kevalaṃ tasmim mayhaṃ kujjhaṇamattamevāti adhippāyo. Atha vā taṃ kopakāraṇaṃ ettha puggale kuto labbhā paramatthato kujjhitabbassa kujjhaṇakassa ca abhāvato. Saṅkhāramattañhetāṃ yadidaṃ khandhapañcakaṃ yaṃ “satto”ti vuccati, te ca saṅkhārā ittarakālā khaṇikā, kassa ko kujjhatīti attho. “Kuto lābhā”tipi pāṭho, sacāhaṃ ettha kopaṃ kareyyaṃ, tasmim me kopakāraṇe kuto lābhā, lābhā nāma ke siyumaññātra anattahuppattitoti attho. Imasmiṇca atthe **tanti** nipātamattameva hoti.

Taṇhaṃ paṭiccati² dve taṇhā esanataṇhā esitatanhā ca. Yāya taṇhāya ajapathasaṅkupaṭhādīni paṭipajjitvā bhoge esati gavesati, yaṃ **esanatanhā** nāma. Yā tesu esitesu gavesitesu

1. Dī-Ṭṭha 3. 228; Am-Ṭṭha 3. 276 piṭṭhesupi passitabbam.

2. Dī-Ṭṭha 2. 89; Am-Ṭṭha 3. 273 piṭṭhādīsipi passitabbam.

paṭiladdhesu taṇhā, ayaṃ **esitatanhā** nāma. Idha esitatanhā daṭṭhabbā. **Pariyesanā**ti rūpādi-ārammaṇapariyesanā. Sā hi esatanhāya sati hoti. **Lābhoti** rūpādi-ārammaṇappaṭilābho. So hi pariyesanāya sati hoti. **Vinicchayo** pana ñāṇatanhādiṭṭhivitakkavasena catubbidho. Tattha “sukhavinicchayaṃ jaññā, sukhavinicchayaṃ ñatvā ajjhattaṃ sukha manuyujjheyyā”¹ ayaṃ **ñāṇavinicchayo**. “Vinicchayoti dve vinicchayā taṇhāvinicchayo ca diṭṭhivinicchayo cā”²ti³ evaṃ āgatāni aṭṭhasatatanhāvicarītāni **taṇhāvinicchayo**. Dvāsattṭhi diṭṭhiyo **diṭṭhivinicchayo**. “Chando kho devānaminda vitakkanidāno”³ti³ imasmiṃ pana sutte idha **vinicchayoti** vutto **vitakkoyeva** āgato. Lābhaṃ labhitvā hi iṭṭhāniṭṭhaṃ sundarāsundarañca vitakkena vinicchinati “ettakaṃ me rūpārammaṇatthāya bhavissati, ettakaṃ saddārammaṇatthāya, ettakaṃ mayhaṃ bhavissati, ettakaṃ parassa, ettakaṃ paribhuñjissāmi, ettakaṃ nidahissāmi”ti. Tena vuttaṃ “**lābhaṃ paṭicca vinicchayo**”ti.

Chandarāgoti evaṃ akusalavitakkena vitakkite vatthusmiṃ dubbalarāgo ca bala varāgo ca uppajjati. **Ajjhosānanti** “ahaṃ, mama”ti balavasanniṭṭhānaṃ. **Pariggahoti** taṇhādiṭṭhivasena pariggahakaraṇaṃ. **Macchariyanti** parehi sādharmaṇabhāvassa asahanatā. Tenevassa porāṇā evaṃ vacanatthaṃ vadanti “idaṃ acchariyaṃ mayheva hotu, mā aññassa acchariyaṃ hotūti pavattattā macchariyanti vuccatī”ti. **Ārakkhoti** dvārapidahanamañjūsāgopanādivasena suṭṭhu rakkhaṇaṃ. Adhikarotīti **adhikaraṇaṃ**, kāraṇassettaṃ nāmaṃ. **Ārakkhādhikaraṇanti** bhāvanapumsakaṃ, ārakkhahetūti attho. Daṇḍādānādīsu paranisedhanatthaṃ daṇḍassa ādānaṃ **daṇḍādānaṃ**. Ekatodhārādino satthassa ādānaṃ **satthādānaṃ**. **Kalahoti** kāyakalahopi vācāalahopi. Purimo purimo virodho **viggaho**, pacchimo pacchimo **vivādo**. Tvaṃ tuvaṃ agāravavasena “**tuvaṃ tuvan**”ti vacanaṃ.

Adhiṭṭhitakālato paṭṭhāya na vikappetabbānīti vikappentena adhiṭṭhānato pubbe vā vikappetabbaṃ, vijahitādhīṭṭhānaṃ vā pacchāvikappetabbaṃ.

1. Ma 3. 273 piṭṭhe.

2. Khu 7. 205 piṭṭhe.

3. Dī 2. 221 piṭṭhe.

Avijahitādhiṭṭhānaṃ pana na vikappetabbanti adhippāyo. **Dukkaṭavasena vuttānīti** “vaggaṃ bhikkhunisaṃghaṃ vaggasaññī ovadatī”¹ti-ādinā¹ nayena adhammakamme dve navakāni dukkaṭavasena vuttāni.

Navakavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Dasakavāraṇṇanā

330. Dasakesu **natthi dinnanti-ādivasena veditabbāti** “natthi dinnam, natthi yiṭṭham, natthi hutam, natthi sukata dukkaṭānaṃ kammānaṃ phalaṃ vipāko, natthi ayaṃ loko, natthi paro loko, natthi mātā, natthi pitā, natthi sattā opapātikā, natthi loke samaṇa brāhmaṇā sammaggaṭā sammāpaṭipannā, ye imaṇca lokaṃ paraṇca lokaṃ sayam abhiññā sacchikatvā pavedentī”²ti² evamāgataṃ sandhāya vuttam. **Sassato lokoti-ādivasenāti** “sassato lokoti vā, asassato lokoti vā, antavā lokoti vā, anantavā lokoti vā, taṃ jīvaṃ taṃ sarīranti vā, aññaṃ jīvaṃ aññaṃ sarīranti vā, hoti tathāgato paraṃ maraṇāti vā, na hoti tathāgato paraṃ maraṇāti vā, hoti ca na ca hoti tathāgato paraṃ maraṇāti vā, neva hoti na na hoti tathāgato paraṃ maraṇāti vā”³ti³ evamāgataṃ saṅgaṇhāti.

Micchādiṭṭhi-ādayo micchāvimutti-pariyosānāti “micchādiṭṭhi micchāsaṅkappo micchāvācā micchākammanto micchā-ājīvo micchāvāyāmo micchāsati micchāsamādhi micchāñāṇaṃ micchāvimutti”⁴ti⁴ evamāgataṃ sandhāya vadati. Tattha **micchāñāṇanti** pāpakiriyāsu upāyacintāvasena pāpakaṃ katvā “sukataṃ mayā”⁵ti paccavekkhaṇākārena ca uppanno moho. **Micchāvimutti**ti avimuttasseva sato vimuttisaññitā. **Samathakkha ndhake niddiṭṭhāti** “oramattakaṃ adhikaraṇaṃ hoti, na ca gatigataṃ, na ca sarita sārītan”⁵ti-ādinā⁵ niddiṭṭhā. Samathakkhandhake vuttehi samannāgato

1. Vi 2. 75 piṭṭhe.

2. Ma 2. 63, 182; Ma 3. 72, 99; Saṃ 2. 169 piṭṭhesu.

3. Ma 1. 212 piṭṭhe.

4. Abhi 2. 405 piṭṭhe.

5. Vi 4. 205 piṭṭhe.

hotīti sambandho. Māturakkhitādayo **dasa itthiyo**. Dhanakkikādayo **dasa bhariyāyo**.

Dasakavāraṇṇanā niṭṭhitā.

Ekādasakavāraṇṇanā

331. Ekādasakesu **na vodāyantīti** na pakāsanti. **Suyuttayānasadisāya katāyāti** icchiticchitakāle sukhena pavattetabbattā yuttayānaṃ viya katāya. **Yathā paṭiṭṭhā hotīti** sampattīnaṃ yathā paṭiṭṭhā hoti. **Anu anu pavattitāyāti** bhāvanābahulikārehi anu anu pavattitāya.

Sukhaṃ supatīti-ādīsu¹ yathā sesajanā samparivattamānā kākacchamānā dukkhaṃ supanti, evaṃ asupitvā sukhaṃ supati, niddaṃ okkantopi samāpattiṃ samāpanno viya hoti. **Sukhaṃ paṭibujjhatīti** yathā aññe nitthunantā vijambhantā samparivattantā dukkhaṃ paṭibujjhanti, evaṃ appaṭibujjhitvā vikasamānamiva padumaṃ sukhaṃ nibbikāraṃ paṭibujjhati. Anubhūtapubbavasena devatūpasamhāravasena cassa bhaddakameva supinaṃ hoti, na pāpakanti āha “**pāpakameva na passatī**”ti-ādi. Dhātukkhobhahetukampi cassa bahulaṃ bhaddakameva siyā yebhuyyena cittajarūpānugūṇatāya utu-āhārajarūpānaṃ. Tattha **pāpakameva na passatīti** yathā aññe attānaṃ corehi samparivāritaṃ viya, vālehi upaddutaṃ viya, papāte patantaṃ viya ca passanti, evaṃ pāpakameva supinaṃ na passati. **Bhadrakaṃ pana vuḍḍhikāraṇabhūtaṃ passatīti** cetiyaṃ vandanto viya, pūjaṃ karonto viya, dhammaṃ suṇanto viya ca hoti.

Manussānaṃ piyo hotīti ure āmukkamuttāhāro viya, sīse piḷandhamālā viya ca manussānaṃ piyo hoti manāpo. **Amanussānaṃ piyo hotīti** yatheva ca manussānaṃ piyo, evaṃ amanussānampi piyo hoti visākhaththero viya. **Nāssa aggi vā visaṃ vā satthaṃ vā kamatīti** mettāvihārissa kāye uttarāya upāsikāya viya aggi vā,

1. Am-Ṭṭha 3. 345; Visuddhi 1. 305 piṭṭhādīsopi passitabbaṃ.

saṃyutta bhāṇakacūlasivattherasseva viṣaṃ vā, saṃkiccasāmaṇerasseva satthaṃ vā na kamati na pavisati, nāssa kāyaṃ vikopetīti vuttaṃ hoti. Dhenuvatthumpi cettha kathayanti, ekā kira dhenu vacchakassa khīradhāraṃ muñcamānā aṭṭhāsi. Eko luddako “taṃ vijjhissāmī”ti hatthena samparivattetvā dīghadaṇḍakaṃ sattim muñci. Sā tassā sarīraṃ āhacca tālapaṇṇaṃ viya vivaṭṭamānā gatā, neva upacārabalena na appanābalena, kevalaṃ pana vacchake balavahitacittatāya. Evaṃ mahānubhāvā mettā. **Khippaṃ samādhiyatīti** kenaci paripanthena parihīnājjhānassa byāpādassa dūrasamanussarita bhāvato khippameva samādhiyati. **Mukhavaṇṇo vipasīdatīti** bandhanā pamuttatālapakkaṃ viya cassa vippasanna vaṇṇaṃ mukhaṃ hoti. **Asammūlho kālaṃ karotīti** mettāvihārino sammohamaraṇaṃ nāma natthi, asammūlhova niddaṃ okkamanto viya kālaṃ karoti.

Ekādasakavāra vaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekuttarikanaya vaṇṇanā niṭṭhitā.

Uposathādipucchāvissajjanāvaṇṇanā

332. “Saṃghaṃ bhante pavāremīti-ādi pavāraṇākathā nāma”ti gaṇṭhipadesu vuttaṃ.

Atthavasapakaraṇavaṇṇanā

334. **Paṭhamapārājikavaṇṇanāyameva vuttanti** “saṃghasutṭhutaṃ”ti-ādīnaṃ atthavaṇṇanaṃ sandhāya vuttaṃ. **Dasakkhattuṃ yojanāya padasataṃ vuttanti** ekamūlakanāye dasakkhattuṃ yojanāya katāya saṅkhalikanāye vuttapadehi saddhiṃ padasataṃ vuttanti evamattho gaṇhetabbo. Aññathā ekamūlake eva nāya na sakkā padasataṃ laddhuṃ. Ekamūlakanāyehi purimāpacchimāpadāni ekato katvā ekekasmim vāre nava nava padāni vuttānīti dasakkhattuṃ yojanāya navuti padāniyeva labbhanti. Tasmā tāni navuti padāni saṅkhalikanāye baddhacakkavasena yojite dasa padāni labbhanti tehi saddhiṃ padasatanti sakkā vattum. Ito aññathā pana

ubhosupi navesu visum visum atthasataṃ dhammasatañca yathā labbhati, tathā paṭhamapārājikasamvaṇṇanāyameva¹ amhehi dassitaṃ, taṃ tattha vuttanayeneva gahetabbaṃ. Purimapacchimapadāni ekattena gahetvā “padasatan”ti vuttattā **“tattha pacchimassa pacchimassa padassa vasena atthasataṃ, purimassa purimassa vasena dhamma satan”**ti vuttaṃ. Tasmim padasate “saṃghasutṭhū”ti-ādinā vuttapurimapadānaṃ vasena dhammasataṃ, “saṃghaphāsū”ti-ādinā vuttapacchimapadānaṃ vasena attasatanti adhippāyo.

Mahāvaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Sārattha-Ṭī 2. 38 piṭṭhe.

Paṭhamagāthāsangaṇika

Sattanagaresu paññattasikkhāpadavaṇṇanā

335. **Aḍḍhuḍḍhasatānī**ti tīṇi satāni paññāsañca sikkhāpadāni. **Viggahanti** manussaviggaham. **Atirekanti** dasāhaparamam atirekacīvaram. **Kāḷakanti** “suddhakāḷakānan”ti vuttakāḷakam. **Bhūtanti** bhūtārocanam. **Paramparabhattanti** paramparabhojanam. **Bhikkhunīsu ca akkosoti** “yā pana bhikkhunī bhikkhum akkoseyya vā paribhāseyya vā”ti¹ vuttasikkhāpadam. **Antaravāsakanti** aññātikāya bhikkhuniyā cīvarapaṭiggaṇhanam. **Rūpiyanti** rūpiyasamvohāram. **Suttanti** “sāmam suttam viññāpetvā tantavāye hi”ti vuttasikkhāpadam². **Ujjhāpanaketi** ujjhāpanake khiyyanake pācittiyam. **Pācītapīṇḍanti** bhikkhunīparipācitam. **Cīvaram datvāti** “samaggena samghena cīvaram datvā”ti vuttasikkhāpadam³. **Vosāsaṇṭīti** “bhikkhū paneva kulesu nimantitā bhuñjanti, tatra cesā bhikkhunī”ti vuttapāṭidesanīyam⁴. **Giragganti** “yā pana bhikkhunī naccam vā gītām vā”ti vuttasikkhāpadam⁵. **Cariyāti** “antovassam cārikam careyyā”ti⁶ ca, “vassamvutthā cārikam na pakkameyyā”ti⁷ ca vuttasikkhāpadadvayam. **Chandadānenāti** pārivāsikena chandadānena.

Pārājikāni cattārīti bhikkhunīnam cattārī pārājikāni. **Kuṭṭīti** kuṭṭikārasikkhā padam. **Kosiyanti** kosiyamissakasikkhāpadam. **Seyyāti** anupasampannena sahaseyyasikkhāpadam. **Khaṇaneti** pathavīkhaṇanam. **Gaccha devateti** bhūtagāmasikkhāpadam. **Siñcanti** sappāṇaka-udakasiñcanam. **Mahāvihāroti** mahallakavivihāro. **Aññanti** aññavā dakam. **Dvāranti** yāva dvāraḥkosā. **Sahadhammoti** sahadhammikam vuccamāno. **Payo pānanti** surusurukārakam. **Ēlakalomānīti** ēlakalomadhovāpanam. **Pattoti** ūnapañca bandhanapatto. **Ovādoti** bhikkhunupassayam upasaṅkamitvā ovādo. **Bhesajjanti** taduttaribhesajjavīññāpanam. **Sūcīti** aṭṭhimayādisūcigharam. **Āraññīkoti** “yāni kho pana tāni āraññakāni senāsanāni”ti-ādinā⁸

1. Vi 2. 406 piṭṭhe.

4. Vi 2. 230 piṭṭhe.

7. Vi 2. 391 piṭṭhe.

2. Vi 1. 369 piṭṭhe.

5. Vi 2. 350 piṭṭhe.

3. Vi 2. 202 piṭṭhe.

6. Vi 2. 390 piṭṭhe.

8. Vi 2. 235 piṭṭhe.

vuttapāṭidesanīyaṃ. **Ovādoti** “yā pana bhikkhunī ovādāya vā saṃvāsāya vā na gacchyyā”¹ti¹ vuttasikkhāpadam.

Pārājikāni cattārīti-ādinā chasu nāgaesu paññattam ekato sampiṇḍitvā sāvatthiyā paññattam visum gaṇetvā sabbāneva sikkhāpadāni dvīhi rāsīhi saṅgaṇhāti.

Sattanāgaesu paññattasikkhāpadavaṇṇanā niṭṭhitā.

Catuvipattivaṇṇanā

336. **Ekatimsa garukā** nāma ubhato aṭṭha pārājikā, bhikkhūnam terasa, bhikkhunīnam dasasaṅghādisesā. **Aṭṭhettha anavasesāti** etesu yathāvuttagarukesu sādharmaṇāsādhāraṇavasena aṭṭha pārājikā anavasesā nāma.

Asādhāraṇādivaṇṇanā

338. “Dhovanañca paṭiggaho”ti gāthā aṭṭhakathācariyānam. Tattha **dhovanañca paṭiggahoti** aññātikāya bhikkhuniyā cīvaradhovāpanam cīvarapaṭiggahaṇaṇca. **Koseyya -pa- dve lomāti** eḷakalomavagge ādito satta sikkhāpadāni vuttāni. **Vassikāti** vassikasāṭikasikkhāpadam. **Āraññakena cāti** sāsaṅkasikkhāpadam vuttam. **Paṇṭanti** paṇṭabhojanaviññatti. **Ūnanti** ūnavāsativassasikkhāpadam. **Nisīdane ca yā sikkhā, vassikā yā ca sāṭikāti** nisīdanavassikasāṭikānam pamāṇātikamo.

Āpattikkhandhā ceva uposathādīni ca “pārājikasaṅghādisesā”ti-ādinā vibhattattā **“vibhattiyo”**ti vuttāni. **Tevīsati saṅghādisesāti** bhikkhunīnam āgatāni dasa, bhikkhūnam terasāti tevīsati. **Dve cattālīsa nissaggiyāti**-ādīsupi eseṇa nayo. **Dvīhi -pa- kiccaṃ ekena sammatīti** dvīhi vivādādhikaraṇam, catūhi anuvādādhikaraṇam, tihi āpattādhikaraṇam, ekena kiccādhikaraṇam sammatīti attho.

339. **Niraṅkatoti** saṅghamhā apasārito.

Adhikaraṇabhedavaṇṇanā

340. Yasmā adhikaraṇaṃ ukkoṭento samathappattameva ukkoṭeti, tasmā **“vivādādhikaraṇaṃ ukkoṭento kati samathe ukkoṭeti”**ti-ādi vuttaṃ.

341. **Pāḷimuttakavinicchayenevā**ti vinayalakkhaṇaṃ vinā kevalaṃ dhamma desanāmettāvasenevāti attho. **Yenāpi vinicchayenā**ti pāḷimuttakavinicchayameva sandhāya vuttaṃ. **Khandhakato ca parivārato ca suttenā**ti khandhakarivārato ānītasuttēna. **Nijjhāpentī**ti paññāpentī.

342. **Kiccaṃ nissāya uppajjanakakiccānanti** pubbe kata-ukkhepanīyādikiccaṃ nissāya uppajjanakakiccānaṃ. Kīdisānaṃ? Yāvattiyasamanubhāsanādīnaṃ.

343. **Taṃ hīti** taṃ vivādādhikaraṇaṃ.

344. **Adhikaraṇesu yena adhikaraṇena sammanti, taṃ dassetuṃ vuttanti** yadā adhikaraṇehi sammanti, tadā kiccādhikaraṇeneva sammanti, na aññehi adhikaraṇehīti dassanattamaṃ vuttanti adhippāyo.

353. “Sattannaṃ samathānaṃ katame chattiṃsa samuṭṭhānā”ti pucchitvāpi “kammaṣa kiriyā karaṇaṃ”ti-ādinā sammukhāvinayassa samuṭṭhānāni avibhajitvāva sativinayādīnaṃ channaññeva cha samuṭṭhānāni vibhattāni, taṃ kasmāti āha **“kiñcāpi sattannaṃ samathānaṃ”**ti-ādi. Sativinayādīnaṃ viya saṃghasammukhatādīnaṃ kiccayatā nāma natthīti āha **“kammaṣaṅgahābhāvenā”**ti.

Dutiyagāthāsaṅgaṇikavaṇṇanā

359. **Mantaggahaṇanti** aññamaññaṃ saṃsandanaṃ. Anu anu sandhānaṃ anusandhanti bhāvasādhano **anusandhitasaddoti** āha **“anusandhanti kathānusandhī”**ti.

Saṅgāmadvayaṇṇanā

365. **Ṭhānanisajjavattādinissitāti** “evam ṭhātabbam, evam nisīditabban”ti evamā dikā. **Saññājananatthanti** cuditakacodakānaṃ saññuppādanattham. **Anuyogavattaṃ kathāpetvāti** “kiṃ anuyogavattaṃ jānāsī”ti pucchitvā teneva kathāpetvā.

375. **Nīlādivaṇṇavaṇṇavasenāti** nīlādivaṇṇavasena ārogyatthādi-avaṇṇavasena ca.

Kathinabhedavaṇṇanā

404. **Purejātapaccaye panesa uddiṭṭhadhammesu ekadhammampi na labhati**ti esa udakāharaṇādipayogo attano purejātapaccayabhāve pubbakaraṇavasena uddiṭṭhesu dhovanādiddhammesu ekadhammampi na labhati attano purejātassa pubbakaraṇasaṅgahitassa dhammassa natthitāya.

412. **Rūpādīsu dhammesūti** vaṇṇagandhādīsu suddhaṭṭhakadhammesu.

416. **Purimā dveti** imasmim adhikāre paṭhamam vuttā antarubbhārasahubbhārā, na pakkamanantikādayo dve uddhārā.

Upālipañcakavaṇṇanā

420-421. **Omaddakārakoti** omadditvā abhibhavitvā kārako. **Upatthambho na dātabboti** sāmaggivināsāya anubalam na dātabbam. **Diṭṭhāvikammampi katvāti** “na metaṃ khamatī”ti diṭṭhim āvi katvāpi.

Vohāravaggavaṇṇanā

424. **Kāyappayogena āpajjitabbā kāyappayogā.** Vacīpayogena āpajjitabbā **vacīpayogā.** **Navasu ṭhānesūti** osāraṇādīsu navasu ṭhānesu. **Dvīsu ṭhānesūti** ñattidutiyañatticatutthakammesu. **Tasmāti** yasmā mahā-aṭṭhakathāyaṃ vuttanayena ubhatovibhaṅgā asaṅgahitā, tasmā. Yaṃ kurundiyaṃ vuttam, taṃ gahetabbanti sambandho.

Diṭṭhāvikammavaggavaṇṇanā

425. “Catūhi pañcahi”ti vacanato dvīhi vā tīhi vā ekato desetum vaṭṭati, tato param na vaṭṭati. **Mālakasīmāyā**ti khaṇḍasīmāya. **Avippavāsasīmāyā**ti mahāsīmāya.

Musāvādavaggavaṇṇanā

444. **Pariyāyena jānantassa vuttamusāvādoti** yassa kassaci jānantassa pariyāyena vuttamusāvādoti attho.

446. **Anuyogo na dātabboti** tena vuttaṃ anādiyitvā tuṇhi bhavitabbanti attho.

Bhikkhunovādavaggavaṇṇanā

454. **Ekūnavīsati bhedāyā**ti maggapaccavekkhaṇādivasena ekūnavīsati bhedāya.

Adhikaraṇavūpasamavaggavaṇṇanā

458. **Pañcahi kāraṇehī**ti idaṃ atthanipphādanakāni tesam pubbabhāgāni ca kāraṇabhāvasāmaññena ekajjhaṃ gahetvā vuttaṃ, na pana sabbesaṃ pañcannaṃ samānayogakkhemattā. **Anussāvanenā**ti bhedassa anurūpasāvanena. Yathā bhedo hoti, evaṃ bhinditabbānaṃ bhikkhūnaṃ attano vacanassa sāvanena viññāpanenāti attho. Tenāha “**nanu tumhe**”ti-ādi. **Kaṇṇamūle vacībhedaṃ katvā**ti etena pākaṭaṃ katvā bhedakaravatthudīpanaṃ voharaṇaṃ. Tattha attanā vinicchitamattaṃ rahassavasena viññāpanaṃ anussāvananti dasseti. **Kammameva uddeso vā pamāṇanti** tehi saṃghabhedasiddhito pamāṇaṃ, itare pana tesam sambhārabhūtā. Tenāha “**vohārā**”ti-ādi. **Tatthā**ti voharaṇe.

Kathinatthāravaggavaṇṇanā

467. **Antarā vuttakāraṇenā**ti taṃ hi vandantassa mañcapādādīsupi nalāṭaṃ paṭihaññeyyā”ti-ādinā vuttakāraṇena.

Samuṭṭhānavaṇṇanā

470. **Pubbe vuttamevā**ti sahaseyyādipaṇṇattivajjam. **Itaranti** sacittakam. **Bhimsāpanādīni katvā**ti bhimsāpanādinā āpattiṃ āpajjitvāti adhippāyo.

Aparadutiya-gāthāsangaṇika

Kāyikādi-āpattivaṇṇanā

474. Vinaye garukā **vinayagarukā**. Kiñcāpi idam dvīsu gāthāsu āgataṃ, aññehi pana missetvā vuttabhāvato nānākaraṇaṃ paccetabbaṃ.

Desanāgāminiyādivaṇṇanā

475. **Dve samvāsakabhūmiyoti** ettha **bhūmī**ti avatthā. Aṅgahīnatā kāraṇave kallavasenapi veditabbāti āha “**apicetthā**”ti-ādi. **Esa nayoti** “apicetthā”ti-ādinā vuttanayo. **Vanappatiṃ chindantassa pārājikanti** adinnādāne vanappatikathāya āgataṃ parasa ntakaṃ sandhāya vuttaṃ. **Vissatṭhichaḍḍaneti** sukkavissatṭhiyā mocane. **Dukkaṭā katā**ti dukkaṭaṃ vuttaṃ. **Paṭhamasikkhāpadamhiyevā**ti bhikkhunovādakavaggassa paṭhamasikkhāpadeyeva. Āmakadhaññaṃ viññāpetvā bhuñjantiyā pubbapayoge dukkaṭaṃ, ajjhohāre pācittiyaṃ.

Pācittiyavaṇṇanā

476. **Abbhūṇhasī**loti abhinavasīlo.

478. **Asuttakanti** suttavirahitaṃ, suttato apanītaṃ natthīti attho.

Sedamocanagāthā**Avippavāsādipaṇhavaṇṇanā**

479. Sedamocanagāthāsu **tahinti** tasmim puggale. “Akappiyasambhogo nāma methunadhammādī”ti **gaṇṭhipadesu** vuttam. **Esā paṇhā kusalehi cintitāti** liṅgavipallā savasenetaṃ vuttam, eso paṇho kusalehi cintitoti attho.

Dasāti avandiye dasa. **Ekādasāti** paṇḍakādayo ekādasa. **Ubbhakkhake na vadā mīti** iminā mukhe methunadhammābhāvaṃ dīpeti. **Adhonābhīm vivajjiyāti** iminā vaccamaggapassāvamaggesu.

Gāmantarapariyāpannam nadīpāram okkanta bhikkhunim sandhāyāti ettha nadī bhikkhuniyā gāmapariyāpannā, paratīram gāmantarapariyāpannam. Tattha paratīre paṭhamaleḍḍupātappamāṇo gāmūpacāro nadīpariyantena paricchinno, tasmā paratīre ratanamattampi araṇṇam natthi, paratīraṇca tiṇādīhi paṭicchannattā dassanūpacāravirahitaṃ karoti. Tattha attano gāme āpatti natthi, paratīre pana paṭhamaleḍḍupātasaṅkhāte gāmūpacāreyeva pādam ṭhapeti. Antare **abhidhamme**¹ vuttanayena araṇṇabhūtaṃ sakagāmaṃ atikkamati nāma, tasmā gaṇamhā ohīyanā nāma hotīti veditabbaṃ.

Bhikkhūnam santike ekato-upasampannā nāma mahāpajāpatipamukhā pañcasatasākiniyo bhikkhuniyo. Mahāpajāpatipi hi ānandattherena dinna-ovādassa paṭiggahitattā bhikkhūnam santike upasampannā nāma.

Pārājikādipaṇhavaṇṇanā

480. Saha dussena methunavītikkamassa sakkuṇeyyatāya “**dussakuṭi-ādīni sandhāyā**”ti vuttam. **Liṅgaparivattam sandhāya vuttāti** “liṅgaparivatte sati paṭiggahaṇassa vijahanato sāmam gahetvā bhuñjitum na vaṭṭatī”ti liṅgaparivattanam sandhāya vuttā.

481. **Suppatiṭṭhitanigrodhasadisanti** yojanadviojanādiparamam mahānigrodham sandhāya vuttam.

Sedamocanagāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Abhi 2. 260 piṭṭhe.

Pañcavagga

Kammavaggavaṇṇanā

483. Kammavagge ummattakassa bhikkhuno ummattakasammuti ummattake yācitvā gate¹ asammukhāpi dātuṃ vaṭṭati, tattha nisinnepi na kuppati niyamābhāvato. Asammukhā kate pana dosābhāvaṃ dassetuṃ “**asammukhākataṃ sukataṃ hoti**”ti vuttaṃ. Dūtena upasampadā pana sammukhā kātuṃ na sakkā kammavācānāmattasambhavato. Pattanikkujjanādayo hatthapāsato apanītamattepi kātuṃ vaṭṭanti. **Samgahasammukhatā**ti-ādīsu yāvatikā bhikkhū kammappattā, te āgatā honti, chandārahānaṃ chando āhaṭo hoti, sammukhībhūtā na paṭikkosanti, ayaṃ **saṃghasammukhatā**. Yena dhammena yena vinayena yena satthusāsanena saṃgho kammaṃ karoti, ayaṃ **dhammasammukhatā**. Tattha **dhammoti** bhūtaṃ vatthu. **Vinayoti** codanā ceva sāraṇā ca. **Satthusāsaṇaṃ** nāma ñattisampadā ceva anussāvanasampadā ca. Yassa saṃgho kammaṃ karoti, tassa sammukhabhāvo **puggalasammukhatā**. Kattikamāsassa pavāraṇamāsattā “**ṭhapetvā kattikamāsaṇ**”ti vuttaṃ. **Paccukkaḍḍhitvā ṭhapitadivaso** cāti kāla pakkhe cātuddasiṃ vā pannarasim vā sandhāya vuttaṃ. **Dve ca puṇṇamāsiyoti** paṭhamapacchimavassūpagatānaṃ vasena vuttaṃ.

485. Ṭhānakaraṇāni sithilāni katvā uccāretabbaṃ akkharaṃ **sithilaṃ**, tāniyeva dhanitāni asithilāni katvā uccāretabbaṃ akkharaṃ **dhanitaṃ**. Dvimattakālaṃ **dīghaṃ**, ekamattakālaṃ **rassa**. **Dasadhā byañjanabuddhiyā pabhedoti** evaṃ sithilādivasena byañjanabuddhiyā akkharuppādakacittassa dasappakārena pabhedo. Sabbāni hi akkharāni cittasamuṭṭhānāni yathādhippetatthabyañjanato byañjanāni ca. Saṃyogo paro etasmāti saṃyogaparo, na saṃyogaparo **asaṃyogaparo**. **Āyasmato buddharakkhitatherassa yassa na khamatīti** ettha **ta-kāra na-kārasahitākāro**² asaṃyogaparo. **Karaṇānīti** kaṇṭhādīni.

1. Ummattakena yācitvā kate(Ka)

2. Takārakakārasahitābhāvo (Syā)

488. Anukkhittā pārājikaṃ anāpannā ca pakatattāti āha “**pakatattā anukkhi ttā**”ti-ādi. Tattha **anissāritāti** purimapadasseva vevacanaṃ. **Parisuddhasīlāti** pārājikaṃ anāpannā. **Na tesam chando vā pārisuddhi vā etīti** tīsu dvīsu vā nisinnesu ekassa vā dvinnam vā chandapārisuddhi āhaṭāpi anāhaṭāva hotīti adhippāyo.

Apalokanakammakathāvaṇṇanā

495-496. **Kāyasambhogasāmaggīti** sahaseyyapaṭiggahaṇādi. **Soratoti** subhe rato. Suṭṭhu oratoti vā **sorato**. **Nivātavuttīti** nīcavutti. **Paṭisaṅkhāti** paṭisaṅkhāya ñāṇena upaparikkhitvā. Yam tam avandiyakammaṃ anuññātanti sambandho. **Imassa apalokanakammassa thānam hotīti** evampi apalokanakammaṃ pavattatīti attho. Kammameva lakkhaṇanti **kammalakkhaṇam**. Osāraṇanissāraṇabhaṇḍukammādayo viya kammañca hutvā aññañca nāmaṃ na labhati, kammameva hutvā upalakkhiyātīti “kamma lakkhaṇam”ti vuccati. **Etampi kammalakkhaṇamevāti** vuttakammalakkhaṇam dassetuṃ “**acchinnacīvarajīṇṇacīvaranattācīvarānam**”ti-ādi vuttam.

Īṇapalibodhampīti iṇameva palibodho iṇapalibodho, tampi dātuṃ vaṭṭati. Sace tādīsaṃ bhikkhuṃ iṇāyikā palibundhanti, tatrappādatopi tassa iṇam sodhetuṃ vaṭṭatīti adhippāyo.

Chattam vā vedikam vāti ettha **vedikāti** cetiyassa upari caturassacayo vuccati. **Chattanti** tato uddham valayāni dassetvā kato aggacayo vuccati. **Cetiyassa upanikkhe patoti** cetiye navakammattāya upanikkhattato, cetiyasantakatoti vuttam hoti. **Añña katikā kātabbāti** purimakatikāya asaṅgahitattā vuttam. **Tehīti** yesam puggalikaṭṭhāne tiṭṭhanti, tehi. **Dasabhāganti** dasamabhāgaṃ. **Tatthāti** tasmiṃ vihāre. **Mūleti** pubbe. “**Ita paṭṭhāya bhājetvā khādantū**”ti vacaneneva yathāsukhaṃ paribhogo paṭikkhitto hotīti āha “**purimakatikā paṭippassambhatī**”ti.

Anuvaritvāti pacchato pacchato gantvā. **Apaccāsīsentenāti** tesam santikā paccayaṃ apaccāsīsentena. **Mūlabhāganti** vuttamevattham vibhāveti “**dasabhāga mattan**”ti. **Akatavāsam vā katvāti** tato

uppanna-āyena katvā. **Jaggitakāle ca na vāretabbā**ti jaggitānaṃ
pupphaphalabharitakāle na vāretabbā. **Jagganakāle**ti jaggitum āraddhakāle.
Ñattikammaṭṭhānabhedeti ñatti kammaṣṣa ṭhānabhede.

Kammavaggavaṇṇanā niṭṭhitā.

Apaññatte paññattavaggavaṇṇanā

500. Satta āpattikkhandhā paññattaṃ nāmāti sambandho.
Kakusandhakoṇā gamanakassapā eva satta āpattikkhandhe paññapesuṃ,
vipassī-ādayo pana ovādapāti mokkhaṃ uddisimsu, na sikkhāpadaṃ
paññapesunti āha “**kakusandhañca -pa- antarā kenaci apaññatte
sikkhāpade**”ti. Sesamettha suviññeyyameva.

Iti samantapāsādikāya vinayaṭṭhakathāya sārattadīpaniyaṃ

Parivāraṭṭhakathāvaṇṇanā samattā.

Nigamanakathāvaṇṇanā

Avasānagāthāsu pana ayamattho. **Vibhattadesananti** ubhatovibhaṅgakhandhaka parivārehi vibhattadesanam vinayapiṭakanti yojetabbam. **Tassāti** tassa vinayassa.

Tatridanti-ādi paṭhamapārājikavaṇṇanāyaṃ vuttanayameva.

Satthumahābodhivibhūsitoti satthunā paribhuttamahābodhivibhūsito maṇḍito, tassa mahāvihārassa dakkhiṇabhāge uttamaṃ yaṃ padhānagharanti sambandho. Tattha **padhānagharanti** taṃnāmakam pariveṇaṃ.

Sucicārittasīlena, bhikkhusaṃghena sevitanti idampi padhānagharavisesanam.

Tatthāti tasmim padhānaghare. **Cārupākārasaṅcitantī** manāpena pākārena parikkhittam. **Sītacchāyatarūpetanti** ghananicitapattasaṅchannasākhāpasākhātāya sītacchāyehi rukkhehi upetaṃ. Vikasitakamalakuvalayapuṇḍarīkasogandhikādipuppha saṅchannamadhurasītaludakapuṇṇatāya sampannā salilāsaya assāti **sampannasalilāsaya**. **Uddisitvāti** buddhasirim nāma theram nissāya, tassa ajjhesanam nissāyāti vuttam hoti. **Iddhāti** atthavinicchayādīhi iddhā phītā paripuṇṇā.

Sirinivāsassāti siriya nivāsaṭṭhānabhūtassa. **Jayasamvacchareti** jayappattasamvacchare. **Ayanti** theram buddhasirim uddissa yā vinayavaṇṇanā āradhā, ayam. **Dhammūpasamhitāti** kusalasannissitā. Idāni sadevakassa lokassa accantasukhādhigamāya attano puñṇam pariṇāmento “**ciraṭṭhitattam dhammassā**”ti-ādimāha. Tattha **samācitantī** upacitam. **Sabbassa ānubhāvenāti** sabbassa tassa puñṇassa tejena. **Sabbepi pāṇinoti** kāmāvacarādibhedā sabbe sattā. **Saddhammarasasevinoti** yathāraham bodhittayādhigamavasena saddhammarasasevino bhavantu. Sesamettha suviññeyyameva.

Nigamanakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca—

Vinaye pāṭavattthāya, sāsanaṣṣa ca vuḍḍhiyā.
Vaṇṇanā yā samāraddhā, vinayaṭṭhakathāya sā.

Sāratthadīpanī nāma, sabbaso pariniṭṭhitā.
Timsasahassamattehi, ganthehi parimāṇato.

Ajjhesito narindena, sohaṃ **parakkamabāhunā**.
Saddhammaṭṭhitikāmena, sāsanujjotakārīnā.

Teneva kārīte ramme, pāsādasatamaṇḍite.
Nānādumagaṇākiṇṇe, bhāvanābhīratālaye.

Sītalūdakasampanne, vasaṃ **jetavane** imaṃ.
Atthabyañjanasampannaṃ, akāsiṃ suvinicchayaṃ.

Yaṃ siddhaṃ iminā puññaṃ, yaṃ caññaṃ pasutaṃ mayā.
Etena puññaṃkammaṇa, dutiye attasambhave.

Tāvatiṃse pamodento, sīlācāraguṇe rato¹.
Alaggo pañcakāmesu, patvāna paṭhamāṃ phalaṃ.

Antime attabhāvamhi, metteyyaṃ munipuṅgavaṃ.
Lokaggapuggalaṃ nāthaṃ, sabbasattahite rataṃ.

Disvāna tassa dhīrassa, sutvā saddhammadesanaṃ.
Adhigantvā phalaṃ aggaṃ, sobheyyaṃ jīnaśāsaṇaṃ.

Sadā rakkhantu rājāno, dhammeneva imaṃ paṇaṃ.
Niratā puññaṃkammesu, jotentu jīnaśāsaṇaṃ.

Ime ca pāṇino sabbe, sabbadā nirupaddavā.
Niccaṃ kalyāṇasaṅkappā, pappontu amataṃ padanti.

Sāratthadīpanī nāma vinayaṭṭhikā niṭṭhitā.

1. Sīlācārasamāhito (Ka)

Sāratthadīpanītikāya tatiyabhāge

Samvaṇṇitapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akaṭayūsenā	304	Aggabhikkhā	408
Akaṭaṃ	457	Aggasamajjo	65
Akaṭaṭṭhāne	405	Aggaḷaṃ	331
Akatabhāgo	406	Aggaḷaguttiyeva	341
Akatvā	27	Aggito	318
Akappiya-aṭṭo	116	Aggisālamhi	204
Akappiyakaṭaṃ	64	Aggihutamiṣṣaṃ	208
Akaraṇīyo	285	Aggihuttaṃ	214
Akallako	70	Aggihuttamukhā	331
Akasiralābhī	476	Agyāgāre	204
Akāmakā	410	Aṅgaṃ	378
Akicchālābhī	476	Aṅgaṇe	424
Akiriya	12	Aṅgappahonakacittaṃ	378
Akuppanabhāvo	150	Aṅgamagadhā	205
Akuppā	180	Aṅgulin	321
Akkocchi	350	Acittakāni	128
Akkharasamūho	5	Acelako	241
Akkhitārakā	264	Accagamā	389
Akkhitto	97	Accayaṭā	291
Akhaṇḍāni	464	Accayena	143
Agataṃ	273	Accāraddhaṃ	291
Agadappayogo	127	Accuggamma	158
Agamanapathe	275	Acchaṭi	407
Agāravo	375	Acchiddakagaṇanā	3
Agārasmā	167	Acchupiyanti	387
Agganagaraṃ	318	Acchupeyyaṃ	340

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Ajapadake	264	Aññuddisikena	122
Ajapālo	144	Aññenaññaṃ	23
Ajito	183	Aṭṭhakavaggikāni	301
Ajinacammehi	295	Aṭṭhaṅgikaṃ	478
Ajinapaveṇī	295	Aṭṭhaṅgiko	170, 432
Ajini	350	Aṭṭhaṅgulasūcidaṇḍamatto	405
Ajjaṇho	77, 204	Aṭṭhapadakacchannena	341
Ajjatagge	196	Aṭṭhapadākārena	381
Ajjhattaṃ	376	Aṭṭhā	419
Ajjhabhāsi	203	Aṭṭhānaṃ	434
Ajjhārāme	126	Aṭṭhikaṅkalanā	87
Ajjhesanaṃ	157	Aṭṭhikalyāṇatā	249
Ajjhesi	301	Aṭṭhisirācammasarīro	264
Ajjhokāse	300	Adḍhakuṭṭake	7
Ajjhokāso	392	Adḍhabāhū	405
Ajjhogāhetvā	204	Adḍhayogo	235
Ajjhosānaṃ	480	Adḍhuḍḍhasatāni	405
Añjanūpapisaṇaṃ	304	Aṇaṇo	157
Añjalikammaṃ	438	Aṇu	154
Aññaṃ	485	Atakkāvacaro	151
Aññatitthiyapubbo	236	Ataramāno	331
Aññathattamā	407	Atikaḍḍhiyamānena	12
Aññathābhāvo	447	Atirekaṃ	485
Aññavādakaṃ	23	Atirekalābho	234
Aññassatthāya	122	Atilahuṃ	236
Aññā	168	Atilīnaṃ	291
Aññāṇaṃ	90	Ativassati	433
Aññāṇatā	90	Ativivaṭaṃ	424
Aññātakamā	281	Atisamīpaṃ	400
Aññāpaṭivedho	430	Atisithilā	291

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atiharāpetabbam	410	Adhiṭṭhahitvā	277
Atekiccho	417	Adhiṭṭhātabbam	32
Attakāmarūpā	354	Adhiṭṭhānidhi	387
Attakilamathānuyogo	169	Adhiṭṭhāhi	291
Attaguttiyā	381	Adhimutto	292
Attapaccatthikā	90	Adhivāsetu	197
Attapaṭikkhepaṭṭho	183	Anagāriyam	167
Attaparittam	381	Anacchariyā	153
Attabhāvappaṭilābho	413	Anattā	183
Attamanā	190	Anatthatakathinassa	341
Attarakkhāya	381	Anatthasamhito	169
Attā	183	Anatthāya	388
Attādānam	435	Anadhiṭṭhitena	337
Atthato	362	Ananubodhā	320
Atthapaccatthikā	380	Ananussutesu	179
Atthasamhitam	235	Anantajino	165
Atthassa	301	Anapagataṃ	362
Atthikehi	226	Anapadāno	347
Adinnam	251	Anapalokitā	325
Adinnādānam	251	Anapekkhagamanena	282
Aduṭṭhassa	419	Anabbhakkhātukāmā	326
Addāriṭṭhakavaṇṇā	294	Anariyapaṇḍake	115
Addhānamaggaṃ	164	Anariyavohārā	473
Addhāvasena	185	Anariyo	169
Adhammaṭṭho	421	Anavassavāya	376
Adhammo	421	Anāgāmī	433
Adhikaraṇam	377, 480	Anāthasarīrāni	199
Adhikāram	234	Anāpattivassacchedassa	473
Adhikuṭṭanaṭṭhena	88	Anāmaṭṭhapinḍapātam	264
Adhigato	151	Anāmantetvā	335

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anālayo	178	Anupekkhitā	39
Anāsavaṃ	476	Anuppageyeva	328
Aniccaṃ	184	Anuppattaṃ	300
Anibandhanīyo	395	Anuppattasadattho	292
Animantitena	282	Anuppavecchati	305
Animischi	143	Anubodho	320
Anissāritā	493	Anubhavanti	413
Anukāraṇaṃ	326	Anubhāsanti	329
Anukkhittā	493	Anumoditvā	319
Anugāyanti	329	Anuyuñja	298
Anuggaho	422	Anuruddhā	356
Anuciṇṇo	419	Anulomapaṭilomaṃ	135
Anuññattiyā	444	Anulometi	305
Anuññāta-upasampadā	203	Anuvācenti	329
Anuttaraṃ	180	Anuvādaṃ	445
Anudahati	401	Anuvicaritvā	493
Anudahanaṭṭhena	87	Anuviccekāraṃ	327
Anudhammaṃ	326	Anusañcaraṇajanassa	223
Anunayanto	421	Anusandhitaṃ	487
Anupakuṭṭho	97	Anusāsanīpāṭihāriyaṃ	206, 416
Anupajjhāyakā	231	Anūpalitto	164
Anupadhāretvā	2	Anekadhātum	222
Anupavisitvā	30	Anekappakāraṃ	105
Anupasampannaṃ	73	Anekapariyāyena	323
Anupubbakiriya	430	Anelagalāya	301
Anupubbannino	428	Anelagaḷāya	42
Anupubbapaṭipadāya	430	Anottappī	240
Anupubbasikkhāya	430	Anovaṭo	439
Anupubbim katham	192	Anovassakaṃ	125
Anupubbena	360	Antaṃ	148

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Antaggāhikā	240, 288
Antaragharaṃ	43
Antaraghare	233, 406
Antarato	412
Antaradhāyi	160
Antaravāsakaṃ	485
Antarā	12, 418
Antarāyikā	86
Antarena	380
Antalikkhacaro	200
Antā	168
Antimā	180
Anto-upacāragatānaṃ	406
Antonimuggaposīni	158
Antopūtim	427
Antosattāhe	286
Antohatthapāsāṃ	274
Antosāramissakānaṃ	270
Andhakāre	196
Anvaddhamāsāṃ	438
Apagatakālakāṃ	195
Apacayāya	444
Apacāyanti	400
Apaccuddhāraṇaṃ	82
Apaññāte	25
Apaṭikkhipitvā	134
Aparajju	282
Aparappaccayo	182
Aparāmaṭṭhāni	464
Aparicchinnagabbhūpacāre	8

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Aparicchinnāya	274
Aparo	277
Apalokitā	325
Apaloketha	321
Apavāhanaṃ	259
Apavilāyamāno	338
Apādahehi	381
Apāpuṇitvā	5
Apāpura	156
Apāyaṃ	314
Apārutā	159
Apissu	153
Apubbasamuṭṭhānasīsāṃ	127
Appa	32
Appagghena	339
Appaṭicchannadukkhaṃ	172
Appaṭivibhattabhogī	459
Appaṭiviratā	452
Appaṭivedhā	320
Appaṭisso	375
Appabhikkhuko	298
Appamattakesu	38
Appamattena	83
Appamatto	291
Apparajakkhajātikā	155, 199
Apparajakkhajātiko	160
Apparajakkhā	158
Appavattamānā	270
Appaharite	32, 287
Appāṇake	287

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Appicchatāya	444	Abhidosakālakato	161
Appenti	429	Abhidhamme	40
Appossukkatāya	154	Abhinandum	190
Appossukko	412	Abhinivissa	88
Aphāsum	354	Abhinissāya	296
Abījaṃ	22	Abhinetabbam	410
Abbhuggacchanti	258	Abhippahārinī	142
Abbhūṇhasīlo	490	Abhibhavitvā	352
Abbhuyyāsi	350	Abhibhūto	417
Abyāpajjaṃ	292	Abhiramanti	428
Abyāpajjādhimutto	292	Abhivādanam	438
Abrahmacariyaṃ	251	Abhivinaye	40
Abrahmacariyā	478	Abhisāṅkharesi	196
Abrahmacāriṃ	427	Abhisamparāyo	340
Abhabbo	46	Abhum	387
Abhavo	100	Amatadundutim	165
Abhāvako	256	Amatassa	156, 159
Abhāsi	301	Amanussā	397
Abhi	409	Amissīkataṃ	293
Abhikkantavaṇṇā	204	Amūḷhavinayo	375
Abhikkantā	316, 426	Ambakāya	321
Abhikkantāya	204	Ambaṇam	405
Abhikkantena	226	Ayaso	474
Abhikkamatha	355	Arañjaro	404
Abhikkhaṇam	410	Araṭaṭṭhaṭṭiyantaṃ	388
Abhiceto	476	Arahataṃ	292
Abhiḷṭhanikaṃ	294	Arahatā	456
Abhiññā	167	Arahanto	191
Abhiññātā	322	Ariyadhanam	250
Abhiññāya	169	Ariyamaggassa	98

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Ariyavohārā	473	Avivādāya	458
Ariyasaccaṃ	171	Avisayhaṃ	287, 359
Ariyasaccānaṃ	320	Avisārado	313
Ariyo	170, 302	Avisesena	124
Aruṇaṃ	282	Avissatthā	304
Aruṇe	340	Avīcinirayaṃ	419
Alaṃ	328	Avītarāgā	447
Alakkhiko	415	Avīmamsitvā	2
Alajjitā	90	Avuṭṭhitāya	288
Alamariyañāṇadassana-		Averī	371
viseso	167	Asaṃyogaparo	492
Alābhāya	388	Asaṃhārime	70
Aloṇakaṃ	453	Asakkārena	417
Allīyanti	151	Asañcicca	107
Allīyāpanakhaṇḍaṃ	340	Asaddhammehi	417
Avakkārappātim	287, 358	Asantuṭṭhiyā	444
Avatthutāya	60	Asappāyaṃ	103
Avadhi	350	Asambhinnasamuṭṭhānāni	457
Avayā	218	Asambhinnena	81
Avasari	306	Asammoho	292
Avasavattanaṭṭho	183	Asāmikaṭṭho	183
Avasesanimittāni	271	Asuciṃ	427
Avassante	275	Asuttakaṃ	490
Avassutaṃ	427	Asurā	428
Avijjā	135	Asekkhasīlaṃ	240
Avijjānivuṭṭā	452	Asekkhena	239
Avijjāpaccayā	136	Asenāsanikena	284
Aviddasu	452	Asesanirodhā	136
Avinayo	421	Asesavirāgaṇirodho	178
Avippavāsaśīmāya	489	Asokaṃ	413

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Assatarī	414	Āthabbaṇamanto	127
Assatiyā	107	Ādātabbamaṃ	472
Assadūte	196	Ādāya	38, 319
Assaddho	240	Ādi	50
Assamaṇamaṃ	427	Ādikalyāṇamaṃ	199
Assavanatā	155	Ādittamaṃ	210
Assasi	208	Ādibrahmacariyakā	241
Assāsāya	326	Ādisce	319
Ahāsi	350	Ādīnavamaṃ	302
Ahiriko	240	Ādīnavo	194, 302
[Ā]		Ādesanāpāṭihāriyamaṃ	206, 416
Ākārehi	235	Ādhānaggāhī	377
Ākāro	281	Ādheyyo	92
Ākāsapabbhāramaṃ	272	Ānantariyadhammā	86
Ākiṇṇo	360	Ānantariyā	86
Ākoṭehi	331	Ānubhāvena	495
Āghātaṭṭhavinayāni	479	Āneñjappattamaṃ	293
Ācayāya	444	Āpaṇamaṃ	329
Ācare	115	Āpatti	372
Ācārasaṇṭhānamaṃ	281	Āpattigāminiyopi	445
Ācikkheyya	196	Āpattiyā	4
Āciṇṇamaṃ	235	Āpattiyo	87
Āciṇṇasamāciṇṇo	150	Āpattivaḍḍhanakamaṃ	374
Ājānissati	160	Āpannā	87
Ājīvako	241	Āpādi	418
Āṇacakke	87	Āpāyiko	417
Āṇapātimokkham	434	Ābhataṃ	335
Ātāpī	292	Ābhisetasikāni	476
Ātumāyamaṃ	332	Ābhisamācārikā	240
		Āmantesi	183

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Āmāvasesaṃ	305
Āmisakiñcikkhasampadānaṃ	241
Āmisakhādanatthāya	328
Āmisapaṭivibhattaṃ	459
Āmisasaṃsaṭṭhāni	64
Āyatanaṃ	236
Āyatanaśabbhaṃ	209
Āyatanuppādaṃ	293
Āyatiṃ	389
Āyumaṃ	305
Āyukappaṃ	415
Ārakāva	430
Ārakkhādhikaraṇaṃ	480
Ārakkho	480
Āraññaṅkena	281, 386
Āraññaṅko	475
Āraddhavīriyā	290
Āraddhavīriyo	240
Ārammaṇūpanijjhāna-	
lakkaḥaṇa	137
Ārogyasampadā	475
Āropenti	243
Ālayarāma	151
Ālayā	151
Ālasiyavirahitā	111
Ālāpo	287
Ālindakamiḍḍhikādīnaṃ	387
Ālokaśandhi	32
Ālokitena	226
Āloko	179
Ālopaśaṅkhepena	407

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]	
Āvajjantassa	39
Āvaṭṭanaṃ	447
Āvaṭṭanti	447
Āvatto	167
Āvasathāgāraṃ	306, 307
Āvasatho	98
Āvāsesu	402
Āvāhaṃaṅgaḷaṃ	248
Āvi	458
Āviñchanacchiddaṃ	394
Āviñchanarajjuṃ	394
Āviddhapakkhapāsakaṃ	188
Āvuṭṭā	154
Āveṇikena	347
Āsaṃsā	420
Āsajja	419
Āsattiyo	399
Āsanāni	307
Āsane	195
Āsavānaṃ	476
Āsittakasadisāva	243
Āsīsaṇā	214
Āsutā	453
Āsumbhitvā	123
Āhaṃsu	243
Āhañchaṃ	165
Āhareyya	70
Āhāraṃ	70
Āhāro	321
Āhu	478

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[U]	
Āḷambaram	192	U	176
Āḷāro	160	Ukkaḍḍhanti	85
Āḷindam	331	Ukkāsivā	331
[I - Ī]		Ukkujjeyya	196
Ingāha	298	Ukkuṭṭhim	340
Icchāpakato	475	Ukkhipati	430
Iṇapalibodhampi	493	Ukkhepimam	270
Iti	100	Uggavādinim	417
Itibhavābhavakathā	100	Uggahetā	417
Ittarapaccupaṭṭhānaṭṭhena	88	Ugghāṭanakiṭikam	396
Itthattāya	190	Uccā	254
Itthikathā	99	Uccāraṇamattam	70
Idappaccayatā	152	Uccāletvā	15
Iddhā	495	Uccāsayanam	254
Iddhābhisāṅkhāram	196	Uccāsayanamahāsayanam	254
Iddhi	431	Ucchiṭṭhahatthena	387
Iddhipāṭihāriyam	205	Ujjavanikāyā	451
Iddhipādo	431	Ujjavimsu	453
Iddhimayikam	333	Ujjhānasaññī	107
Idha	282	Uñchācariyāya	250
Indriyaparopariyattam	222	Uṭṭhehi	157
Iriyati	37	Udditvā	382
Iriyāpathasampanno	226	Uṇṇanābhi	382
Iriyāya	167	Uṇṇapāvāraṇam	290
Iva	17	Uṇṇāmayattharaṇo	294
Isipatane	163	Uṇṇāhi	294
Issāso	83	Uṇhīsam	245
Issukī	376	Uṇhīsato	245
Īsānantassa	361	Utuvasseyeva	278
		Uttamadamathasamatham	380

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Uttaracchaddo	295	Upacāravasena	56
Uttānā	131	Upacāre	339
Uttiṭṭhe	247	Upaṇṇātaṃ	226
Utrāsī	411	Upaṭṭhahimsu	161
Udakatumbo	334	Upaṭṭhāpetabbo	239
Udakamaṇikaṃ	307	Upaṭṭhāpeti	361
Udakavāhako	207	Upaṭṭhāpeyya	287
Udakasaṇṭhānakappadese	83	Upaṭṭhāpesuṃ	168
Udakukkhepasīmākammaṃ	274	Upaṭṭhitassati	240
Udakukkhepo	275	Upaḍḍhaṃ	344
Udakena	15	Upaḍḍhacchannaṃ	10
Udaggaḥittaṃ	195	Upaḍḍhupaḍḍhaṃ	243
Udapādi	160	Upadahanti	395
Udānaṃ	302	Upadhīsu	214
Udicchare	204	Upanayhanti	351
Uddalomī	295	Upanāhī	375
Uddisitvā	407	Upanikkhepaṃ	401
Uddissakataṃ	327, 400	Upanikkhepato	493
Uddesabhattaṃ	234	Upanighamaṃsantiyo	360
Uddeso	281	Upanibandhitvā	407
Uddhaccāya	291	Upanisinnakathā	423
Uddharitvā	340	Upapajjati	314
Uddhastāṃ	426	Upapanno	413
Uddhaste	340, 371, 426	Upaparikkhitabbaṃ	73
Upakaṭṭho	233	Upamanti	243
Upakaṇṇake	328	Uparipiṭṭhito	423
Upakkilesā	452	Uparimuddhani	148
Upagantum	283	Upavasanti	426
Upaghātetī	472	Upasaṃharatha	321
Upacāraṃ	6, 117	Upasaṃkamimsu	306

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upasamāya	169
Upasampajja	167
Upasampadā	182
Upasampadācariyo	238
Upassuti	94, 95
Upahimsati	419
Upajjhā	267
Upādānaṃ	136
Upādānakkhayo	292
Upāyāso	136
Upāsakā	306
Upāsako	296
Upāhanatthavikādiṃ	50
Upeto	36
Uposathaṃ	281, 478
Uposathakammaṃ	276, 277
Uposathantarāyo	281
Uposathappamukhaṃ	273
Uposathasamyutte	454
Uposathikaṃ	234, 409
Uposatho	279
Uppaṇḍuppaṇḍukajāto	234
Uppatitaṃ	17
Uppatitvā	275
Uppaliniyaṃ	158
Uppāṭṭitāni	20
Uppādato	341
Ubbāhāpetabbaṃ	410
Ubbiggo	411
Ubbhaṇḍikā	401

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Ubbhidaṃ	304
Ubhato anavassutā	119
Ubhato upasampannā	111
Ubhatopasampannā	305
Ubho	109
Ummāre	70
Ummīletvā	458
Ummujjananimujjanaṃ	207
Ummujjanti	207
Urago	18
Ullokā	423
Ussaṅkī	411
Ussannadoso	339
Uḷumpaṃ	319
[Ū]	
Ūnaṃ	486
[E]	
Ekakā	352
Ekato	5
Ekato upasampannā	111
Ekato upasampannāya	43
Ekadesena	70
Ekaddhānamaggaṃ	50
Ekantalomī	295
Ekaparicchedāni	95
Ekapallaṅkena	133
Ekaṇṇacchattaṃ	390

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[E]		[O]	
Ekabhattaṃ	298	Odanasurā	79
Ekaraso	429	Odahitvā	204
Ekavaḷaṇṇaṃ	406	Odhiṃ	107
Ekavihāre	31	Onaddhako	26
Ekavīsativasso	85	Onīṭapattapāṇiṃ	198
Ekasaṃghātampi	350	Opāṭeti	6
Ekasālasanniveso	9	Opānabhūtaṃ	327
Ekasīmavihārehi	343	Opāyikaṃ	232
Ekaseyyaṃ	298	Opilāpeyya	287
Ekānussāvanā	267	Opunāpetabbaṃ	410
Ekāpattimūlakaṃ	374	Obaddhaṃ	370
Ekārakkho	214	Obhāsetvā	205
Ekindriyaṃ	14	Obhāso	181
Ekūnavīsatiḥedāya	489	Omakacātumāsāṃ	15
Ekūpacāro	7	Omaddakārako	488
Eko	291	Oraṃ	18
Esanataṇhā	479	Orako	198
Esitataṇhā	480	Orato	275
Ehi	182	Oramattakena	418
Eḷakalomāni	485	Oravasaddaṃ	328
Eḷamukho	264	Orasaṃ	319
[O]		Orimante	273
Okāro	194	Orenaddhamāsāṃ	81
Okāsasenāsaṇaṃ	392	Orohati	106
Okoṭimako	377	Oloketvā	238
Okkamma	371	Oloṇī	105
Okkhittacakkhu	226	Ovaṭo	439
Ogāhā	360	Ovādatthāya	44
Ottappī	240	Ovādapātimokkhaṃ	434
		Ovādūpasāṅkamaṇaṃ	438

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[O]		[Ka]	
Ovādo	485	Kammaṃ	368
Osadhehi	17	Kammaññā	291
Osāraṇaṃ	277	Kammanānāsamvāsako	346
Osāretvā	277	Kammantānuṭṭhānena	258
Oharatu	382	Kammappattā	279
Ohitabhāro	292	Kammappattāyopi	445
[Ka]		Kammappatto	475
Kaṅkhā	90	Kammalakkaṇaṃ	493
Kaccāyano	383	Kammavācaṃ	273
Kaṇḍikaṃ	71	Kammavipākaṃ	339
Kaṭākaṭena	304	Kammasamādānānaṃ	220
Kataṃ karaṇīyaṃ	190	Kammāsaṃ	464
Katakaraṇīyo	292	Karaṇāni	492
Kataññaṇaṃ	180	Karambako	62
Kataññuno	234	Karuṇaṃ	435
Katapādukā	294	Kaṅkala	87
Katavedino	234	Kalahajātā	4, 348
Kativasso	302	Kalaho	480
Kattabbattā	346	Kallaṃ	184
Kathanāṃ	277	Kallakāyā	340
Kathinaṃ	335	Kallacittaṃ	195
Kaddamodakāni	360	Kallo	138
Kandare	392	Kalyāṇavākkaraṇo	42
Kappaṃ	422	Kalyāṇavāco	40
Kappagatikaṃ	117	Kalyāṇiyāpi	301
Kappaṭṭho	417	Kasambujātāṃ	427
Kappanahutehi	226	Kasirena	299
Kappasīso	264	Kassapo	382
Kamati	482	Kākacchamānā	6
		Kākapeyyā	319

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kāṇo	377	Kiṇṇā	252
Kāmaguṇehi	192	Kittāvatā	147
Kāmatanṇhā	176	Kittisaddo	313
Kāmasukhallikānuyogo	169	Kilaṇṇajacchattaṃ	334
Kāmesu	302	Kilamatho	152, 153
Kāyaṃ	413	Kisakovadāno	214
Kāyakammaṃ	357	Kiso	234
Kāyakiriyaṃ	472	Kiḷana-upavanaṃ	126
Kāyaparihāriyāni	258	Kiḷanuyyānaṃ	126
Kāyapāgabbhiyaṃ	458	Kukkuccapakatānaṃ	90
Kāyappayogo	488	Kucchi-anuvātāropanamattena	336
Kāyabalaṃ	219	Kucchicimilikaṃ	335
Kāyassa bhedā	314	Kuṭi	485
Kāyikavācasiko	36	Kuṭigehe	271
Kāyiko	36	Kuṭehi	15
Kāraṇaṃ	326	Kuṇapena	429
Kālaṃ maññaṇaṃ	316	Kuṇī	377
Kālakate	343	Kumbhaṭṭhānakathā	99
Kālakiriya	343	Kumbhathūṇaṃ	126
Kālayuttaṃ	298	Kumbhathūṇikā	126
Kāḷakaṃ	485	Kulaṃ	273, 327
Kāḷasīho	303	Kulanagare	245
Kāḷāmo	160	Kulaputtā	167
Kāḷāvakaṃ	218	Kulavaṃ	451
Kāḷudāyini	244	Kulavo	451
Kiccaṇṇaṃ	180	Kullaṃ	319, 320
Kiccādhikaraṇaṃ	466	Kullakavihārena	454
Kicchena	153, 299	Kullena	320
Kiṇṇacuṇṇena	388	Kusalatā	291
Kiṇṇapakkhittā	79, 252	Kusalo	417

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Kha]	
Kusīto	240	Khañjo	377
Keṇi	124	Khaṇane	485
Kevalakappaṃ	205	Khaṇavasena	187
Kevalaparipuṇṇaṃ	199	Khaṇitvā	274
Kevalassa	136	Khaṇḍaṃ	464
Kesakambalo	383	Khandhako	131
Kesamassuṃ	198	Khandhakovidā	131
Kesavissajjanaṃ	248	Khamanīyaṃ	235
Kokanado	389	Khayaṃ	420
Kokanudaṃ	46	Khādanīyatthaṃ	65
Koṭigāmo	320	Khāri	208
Koṭṭakakammaṃ	3	Khārikājaṃ	208
Koṭṭhaṃ	349	Khiyyati	24
Koṭṭhakāni	31	Khīrodakībhūtā	356
Koṭṭhāgāraṃ	349	Khīlanamanto	127
Kodaṇḍo	108	Khuddakānaṃ	1
Kodhaṃ	17	Khuppiṭṭhā	142
Kodhano	375	Kho	133
Kopeti	274	[Ga]	
Komudā	286	Gaggarāya	346
Komudiyā	286	Gaṅgā yamunā	429
Kolaññā	257	Gaṇento	259
Kolaṭṭhimattako	242	Gaṇhāma	453
Kovidā	400	Gaṇhāhi	291
Kosajjāya	291, 444	Gati	340
Kosambakehi	360	Gatigataṃ	116
Kosiyam	485	Gantum	417
Koseyyakaṭṭissamayaṃ	295	Gandhaṃ	253
Koso	349	Gandhikaseṇi	117

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ga]	
Gabbhavīso	85	Gehassitapemaṁ	233
Gamanapariyantassa	275	Gocarappasutā	25
Gamanuppādanam	115	Gocarā	153
Gamikābhisaṅkhāro	324	Gotama	147
Gambhīram	320	Gotamadvāram	319
Gambhīro	34, 151, 154	Gotamī	436
Gammo	169	Gottam	371
Gayāsīse	208	Gosālo	383
Garahā	474	[Gha]	
Garukam	120	Ghaṭikam	387
Garukaraṇo	458	Ghaṭikaṭāhe	387
Garukehi	43	Ghaṭṭanaphalakam	405
Garudhammam	438	Ghaṭṭanamuggaro	405
Garunissayam	453	Ghanapupphako	294
Gahitameva	342	Ghanabaddho	70
Gahitāvasesam	75	Gharaṇī	11
Gāmakathā	99	Gharadinnakābādho	304
Gāme	233	Gharamaṅgalam	248
Giram	269	Gharāvāsattam	410
Giriguhā	392	Ghoro	393
Giribbajanagaram	231	[Ca]	
Gihigatāni	449	Cakkalikam	405
Gihivikataṁ	400	Cakkasamāruḷhā	50
Gītām	329	Cakkhum	179
Guṇavuḍḍho	400	Cakkhukaraṇī	169
Guttam	300	Cakkhuvasena	2
Guhā	235	Cakkhuviññāṇam	210
Guḷakaraṇam	304	Cakkhusamphasso	210
Guḷāsavo	79, 252		
Guḷhapaṭicchanno	53		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ca]	
Catukkam	50	Cikkalena	381
Catudvāram	419	Ciram	302, 443
Caturāṅginim	350	Cirapaṭikā	208
Caturassa-ambanakatālam	126	Cirassa	292
Caturassena	381	Cīnasomārapaṭāni	333
Caturāpasseno	217	Cīvarapaccayaṃ	401
Caturārakkham	402	Cīvarapaṭivīsaṃ	338
Catussālabhattam	369	Cīvaralābham	125
Cattāni	217	Cūḷakacchannaṃ	10
Candanagaṇṭhi	382	Cetaso	293
Cabbetvā	387	Cetovimuttiṃ	476
Cammakāranīlaṃ	82	[Cha]	
Cammāyaṃ	346	Chakaṇaṃ	304
Cayaṃ	328	Chadditamodakaṃ	275
Cara	89	Chaddetvā	339
Caraṇaṃ	36	Chattam	493
Carati	37	Chattapādukāya	108
Caratha	199	Chattamaṅgalaṃ	248
Caritaṃ	352	Chadanānaṃ	283
Carimaṃ	108	Chandadānena	485
Carukena	71	Chandarāgo	480
Calitappavattānaṃ	379	Channaparibbājakassa	225
Cātuddasikā	289	Chamāyaṃ	478
Cātuddiso	40	Chavasīsassa	387
Cātumāsiniyā	286	Chavikalyāṇatā	249
Cāpo	108	Chinditvā	401
Cārikaṃ	199, 360, 437	Chinnapātāṃ	447
Cārupākārasaṅcitaṃ	495	Chejjaṃ	115
Cāresuṃ	2	Chedanakaṃ	101
Cāleti	74		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ja]

Jaggato	416
Jagganakāle	494
Jaṭilo	204, 329
Janapadakalyāṇī	248
Jayasamvacchare	495
Jarā	136
Jalamva	419
Jaḷattā	2
Jātarūpaṃ	254
Jāti	136, 171
Jānatā	456
Jātivuddho	400
Jātissaro	123
Jātu	418
Jālāni	382
Jiridanti	328
Jeṭṭhakaṭṭhānaṃ	369
Jotikaraṇe	81

[Jha]

Jhāyitum	393
Jhe	24

[Ña]

Ñattikammaṭṭhānabhede	494
Ñānaṃ	160, 179
Ñānadassanaṃ	167, 180
Ñānavinicchayo	480
Ñātibyaṇaṃ	475
Ñāto	201

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ṭa - Ṭha]

Ṭaṅkitamaṅco	284
Ṭhapita-upanikkhepato	341
Ṭhapitā	456
Ṭhapeti	424
Ṭhānaṃ	152, 466
Ṭhanantaraṃ	124
Ṭhānāni	292, 466
Ṭhitam	293
Ṭhitadhammo	429
Ṭhitikā	342

[Ta]

Takaṃ	66
Takapaṇṇim	66
Takkaro	465
Taggha	356, 389
Tacchakakammaṃ	3
Tajjetvā	42
Taṇhakkhaye	164
Taṇhakkhayo	152, 292
Taṇhā	136
Taṇhāvinicchayo	480
Tatīyāya	33
Tatthajātakadaṇḍake	108
Tatthajātakā	405
Tathāgatappavedite	430
Tadavasari	360
Tadahu	426
Tadahupasampannassa	438
Tadahuposathe	426

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Ta]	
Tanukakaddamo	15	Timitimiṅgalo	429
Tanukamiddhikāya	387	Tiracchānakathā	98
Tanti	346	Tiracchānagato	279
Tantibaddho	346	Tiracchānabhūtaṃ	34, 98
Tantissare	291	Tissitthiyo	115
Tabbahulanayena	113	Tīre	346
Tabbhāgiyā	466	Tucchaṃ	359
Tādisaṃ	66	Tumbā	333
Tārakagaṇassa	118	Tulābhūto	339
Tālamūlakapabbate	272	Tuvaṭaṃ	249
Tālavaṇṭaṃ	390	Tejodhātūsu	204
Tāluyyāne	213	Telapadīpaṃ	308
Tāvakālikaṭṭhena	88	[Tha]	
Tāvatiṃsehi	318	Thambhakavātapānaṃ	395
Timsakavaṇṇanāyaṃ	82	Thāmasā	88
Tikabhojanaṃ	415	Thālīpākasatāni	413
Tikkhindriyā	158	Thūlaṃ	327
Ticittaṃ	117	Theyyasaṃvāsako	257
Tiṭṭhati	342	Therassa	6
Tiṇaṃ	452	Thero	277
Tiṇavatthāraśasadisattā	375	[Da]	
Tiṇṇavicikiccho	182	Dakkhanti	154
Tiṇṇā	320	Dakkhiṇaṃ	319
Titthaṃ	269	Dakkhiṇodakaṃ	399
Titthāyatanāṃ	236	Daṇḍakammaṃ	255
Titthiyasamādānaṃ	287	Daṇḍādānaṃ	480
Titthiyasāvaka	236	Dadhimatthu	123
Tiparivaṭṭaṃ	179	Dantaṃ	300
Tibhāgaṃ	405		
Timiṅgalo	429		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dasabalo	218	Dīpakasikharaṃ	273
Dasabhāgaṃ	333, 493	Du	413
Dasabhāgamattaṃ	493	Dukkhaṃ	136
Dasavattthukakathā	402	Dukkhaḥkhandhassa	136
Dassanaśīlo	38	Dukkhaḍḍukhaṃ	172
Dassanāya	413	Dukkhanirodhaṃ	177
Daharapotaṭṭhehi	360	Dukkhamatā	184
Daharo	439	Dukkhamānaṃ	84
Dātabbaṃ	327	Dukkhaṭṭhukata	184
Dānakathā	192	Duggati	314
Dānakammavācā	335	Duggahitāni	342
Dāne	124	Duṭṭhacittena	261
Dāyapālo	354	Duṭṭhulla-ajjhācāro	84
Dāru	453	Duṭṭhullasaddattha-	
Dārumayaṭṭhaṃ	28	dassanaṭṭhaṃ	13
Diṭṭhadhammasukha-		Duddaso	151, 154
viḥārānaṃ	476	Duddassiko	377
Diṭṭhadhammo	182, 476	Duppaṭṭinissaggi	377
Diṭṭhavāditā	473	Dubbaṇṇo	377
Diṭṭhāvikkammampi	488	Dubbharaṭṭāya	444
Diṭṭhiḍḍasaṃ	475	Dubbhe	419
Diṭṭhiviniṭṭhaya	480	Duranubodho	151
Diṭṭhisampannānaṃ	12	Durāgaṭānaṃ	84
Diṭṭhisāmaññagato	465	Duruttānaṃ	84
Diṭṭhena	438	Dullabhaṃ	413
Dibbacakkhu	209	Dussikaseṇi	117
Divā divassa	325	Dussīlaṃ	427
Dīghaṃ	492	Dussīlo	313
Dīghalomako	294	Dūtaṅgehi	362
Dīghasālā	401	Dūteyyaṃ	417
Dīghāsanaṃ	404	Devadattiyaṃ	333

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Deve	275
Devo	149
Desanāpaññāya	255
Desanāmattam	375
Desessāma	236
Domanassam	136
Dvādasākāram	180
Dvāram	156
Dvārakoṭṭhakā	428
Dvivaggasaṅgahā	454
Dvīhatīham	286

[Dha]

Dhaññaphalarasam	330
Dhanitam	492
Dhanuggahācariyo	83
Dhamanisanthataगतto	234
Dhammakiccam	122
Dhammakkhandaṣarīrassa	455
Dhammagaṇo	117
Dhammacakke	181
Dhammacakkhum	181, 226
Dhammacakkhu	158, 181, 209
Dhammamayaṁ	156
Dhammasammukhatā	492
Dhammā	210
Dhammācariyo	238
Dhammikam	126
Dhammikā	459
Dhammiyā	360

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha]

Dhammūpasamhitā	495
Dhammo	421
Dhātā	39
Dhāraṇam	253
Dhārā	429
Dhāretā	417
Dhāreyyāsi	444
Dhiratthu	109
Dhuravihāraṭṭhāne	339
Dhuvabhattiko	367
Dhūmakālikam	449
Dhūmarajo	452
Dhotavālikāya	233
Dhovanam	350, 486

[Na]

Nakhapiṭṭhippamāṇam	241
Nagaranigghosāsaddena	223
Naccagītavāditavisūka-	
dassanam	253
Nacchādenti	304
Najjā	132
Naṭanāṭakāni	65
Nadim	270
Nadī	416
Nandimukhiyā	340, 426
Nandīragasahagatā	176
Namati	154
Nayanāni	458
Navakatarassa	369
Navakammādhiṭṭhāyikam	111

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nasseyya	29	Niggahetum	16
Nahārukalyāṇatā	249	Niccāletum	74
Nāgaṃ	300	Nicchandarāgo	87
Nāga	352	Nijjhāpenti	487
Nāgamaṇḍalaṃ	127	Nidahane	471
Nāgā	429	Nidānena	470
Nāgo	352	Niddesena	470
Nāṭaputto	384	Niddosā	465
Nānattakathā	99	Niddhāpetabbaṃ	410
Nānā	357	Ninnetabbaṃ	410
Nānādhātum	222	Nipakaṃ	352
Nānādhimuttikataṃ	222	Nipuṇo	151
Nānānivesanesu	406	Nippakhumakkhi	264
Nānābhāvo	447	Nippariyāyadukkaṃ	172
Nānālābhehi	343	Nippurisehi	192
Nānāsaṃvāsakabhāvaṃ	281	Nibaddhagamanatthāya	424
Nānūpacārehi	343	Nibandhāpitaṃ	409
Nāmaṃ	136, 372	Nibbaṭṭabijaṃ	22
Nāyako	204	Nibbānaṃ	152
Nārāyaṇaṃ	218	Nibbānāya	169
Nāsanavatthu	255	Nibbiṭṭho	124
Nāḷiyā	332	Nibbidā	189
Nikāmayamāno	292	Nibbindati	189
Nikkaṅkhā	85	Nibbutiṃ	129
Nikkujjitaṃ	196	Nibbuto	164
Nikkujjitabbo	388	Nimantanāṃ	234
Nikkhittamaṇisuvaṇṇā	452	Nimittaṃ	281, 291
Nikkhittavattassa	371	Nimittakammaṣa	327
Nigaṇṭhasāvako	324	Nimuḍḍanti	207
Nigaṇṭho	384	Niyatakataṃ	457

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Niyatamicchādiṭṭhidhammā	87
Niyyāti	465
Niyyānam	458
Niyyānikaṃ	421
Niraṅkato	486
Nirayamhi	422
Nirayo	314
Nirāsaṅkaṭṭhānesu	273
Nirūpadhiṃ	302
Nirodham	177
Nirodho	152
Nilloketabbo	423
Nivattantassa	286
Nivātavutti	493
Nivāsetvā	319
Nissamsayaṃ	324
Nissayā	234
Nissāmikadāso	243
Nissāraṇakammaṃ	346
Nissāraṇīyo	116
Nihato	200
Nīlapaṇṇavaṇṇe	21
Nīlavaṇṇā	321
Nīlavatthā	321
Nīlālāṅkāra	321
Nīlādivaṇṇāvaṇṇavasena	488
Nīhātum	343
Nīhārabhatto	182
Nu	147
Nuṇṇāni	217

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Nekkhammaṃ	292
Netthāravatte	118
Neraṇjarāya	132
Nerayiko	417

[Pa]

Pakati-āmise	68
Pakatihūlikā	294
Pakativacanena	77
Pakativanṇe	242
Pakāsetha	199
Pakudho	383
Pakkāmi	436
Pakkālakaṃ	471
Pakkhapaṇḍako	256
Pakkhapāsake	388
Pakkhamānattaṃ	438
Pakkhahato	377
Pakkhāletvā	312
Pakkhālesi	355
Pakkhikaṃ	409
Pakkhipanaṃ	402
Paggayha	458
Paccagghe	150
Paccaññāsīm	180
Paccayākāraṃ	134
Paccayena	401
Paccayo	135
Paccāgacchanto	292
Paccādiyati	434

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paccuṭṭhānaṁ	438	Paṭiggahetabbo	72
Paccesi	3	Paṭiggaho	486
Paccorohitvā	321	Paṭicayaṁ	292
Pacchimasopānakaḷevaraṁ	389	Paṭicarati	23
Pajahati	473	Paṭicca	134
Pañcakaṁ	335	Paṭiccakammaṁ	327
Pañcanimmalalocano	404	Paṭiccasamuppādo	135, 152
Pañca māse	341	Paṭicco	135
Pañcāhikaṁ	359	Paṭicchannaṁ	196
Paññatte	290	Paṭicchannakammantaṁ	427
Paññapessāma	236	Paṭicchannadukkhaṁ	172
Paññā	179	Paṭicchannaparissaye	352
Paññā indriyaṁ	432	Paṭicchanno	108
Paññācakkhu	209	Paṭijaggantā	199
Paññāvimuttim	476	Paṭiññātakaraṇaṁ	375
Paṭaṅgamaṇḍūko	264	Paṭinissatṭhāni	217
Paṭākāṁ	327	Paṭipadaṁ	220
Paṭikacceva	453	Paṭipadā	169, 207
Paṭikuṭito	415	Paṭipadāya	167
Paṭikkantena	226	Paṭipanno	432
Paṭikkamati	358	Paṭipādentō	226
Paṭikkamane	233	Paṭippassambhi	298, 324
Paṭikkamantu	382	Paṭibandhituṁ	274
Paṭikkami	238	Paṭibāhāya	317
Paṭikkameyya	287	Paṭibujjhati	341
Paṭikkosantesu	346	Paṭibhātu	301
Paṭiggaṇhātu	389	Paṭibhānaṁ	305
Paṭiggaṇheyya	195	Paṭimāsituṁ	435
Paṭiggahaṁ	388	Paṭimukkaṁ	108
Paṭiggahaṇūpagaṁ	73	Paṭiyādāpetvā	330

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Paṭiyāditam	52	Paṇṇattivītikkamaṃ	234
Paṭiyālokaṃ	58	Paṇṇasūci	404
Paṭivaṭṭesi	321	Patitṭhā	35, 248
Paṭivadatha	365	Patirūpaṃ	232
Paṭivīse	339	Pattakallaṃ	279
Paṭivedhapaññāya	455	Pattacīvaraṃ	258, 319
Paṭivedho	320	Pattadhammo	182
Paṭisaṃharitvā	150	Pattapariyāpannamattampi	459
Paṭisaṅkhāpi	305	Pattamukhaṃ	341
Paṭisandhidhammā	87	Pattasaññī	105
Paṭisevati	217	Pattuṇṇaṃ	333
Paṭisotagāmiṃ	154	Patte	3
Paṭissave	285	Patto	485
Paṭihaññati	393	Pathesu	46
Paṭihanti	393	Padagaṇanāya	5
Paṭṭabandho	248	Padabyañjanaṃ	40
Paṭhamam	132, 133	Padavītiḥārassa	398
Paṭhamacimilikā	335	Padavītiḥāro	232
Paṭhamābisambuddho	132	Padumapuṇḍarīka-	
Paṭhamiṭṭhakādīnaṃ	328	pattavaṇṇaṃ	242
Paṭṭhapenti	445	Padesaṃ	275
Paṇavasanaṭṭhāno	272	Padesasabbaṃ	209
Paṇītaṃ	486	Padhānagharaṃ	495
Paṇītabhojanāni	68	Padhānapahitattaṃ	161
Paṇītena	197	Padhānavibbhanto	167
Paṇīto	151	Panuṇṇapaccekasacco	217
Paṇḍitavedanīyo	151	Panuṇṇāni	217
Paṇḍito	160	Pannalomo	412
Paṇṇam	243	Papatake	296
Paṇṇattivajjāni	128	Papāto	428
		Pappuyya	399

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pabbajanti	167	Parābhavāya	414
Pabbajitena	169	Parāmasati	424
Pabbajjācariyo	238	Parāmāsā	88
Pabbajjābhisaṅkhāro	298	Parikkhārena	122
Pabbato	392	Parikkhipitvā	148
Pabhedagatā	2	Parikkhīṇabhavasamīyojano	292
Pamāṇaṁ	9	Parikkhepaṁ	117
Pamāṇaṅgula	391	Parikkhepārahaṭṭhānena	344
Pamāṇavantaṇi	382	Pariggaho	480
Pamādaṭṭhānaṁ	252	Paricārayamānassa	192
Pamādādihikaraṇaṁ	313	Paricchindi	475
Pamādo	415	Parittaṁ	382
Pamuñcantu	159	Paridevo	136
Pamokkhaṁ	36	Parinibbuto	399
Payogagaṇanāya	88	Parinetvā	350
Payojetvā	341	Paripūrakārī	376
Payopānaṁ	485	Paribbājako	236
Paraṁ maraṇā	314	Paribhaṇḍaṁ	387
Paratīre	272	Paribhogatthāya	72
Parato	34	Paribhojanīyaṁ	361
Paradattavutto	412	Parimaddantā	333
Parapuggalānaṁ	222	Parimaṇḍalaṁ	40
Parabhāge	270	Parimaṇḍalapadabyañjanāya	40
Paramena assāseṇa	326	Pariyatti	441
Paramparabhattaṁ	485	Pariyāgāro	396
Paramparabhogaṇaṁ	57	Pariyādinnaṭṭo	417
Paralokavajjabhaya-		Pariyādiyanti	293
dassāvino	158	Pariyāyadukkhaṁ	172
Paravitāraṇā	90	Pariyāyena	437, 453
Parasamudde	343	Pariyuṭṭhitacitto	450

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pariyesanā	480	Pavāḷaṃ	429
Pariyesitabbaṃ	452	Paviḷḷhi	53
Pariyogāḷhadhammo	182	Paviṭṭhaṃ	273
Pariyodāto	164	Paviṭṭhāni	388
Parivajjeti	217	Pavivekaṃ	361
Parivaṭumo	264	Pavivekādhimutto	292
Pariveṇaṃ	29	Pavivekāya	444
Parivesanāya	61	Pavisanadvāraṃ	283
Parisankāya	438	Pavisitabbaṃ	402
Parisuddhaṃ	199	Paviveko	292
Parisuddhasīlā	493	Pavuttaṃ	329
Parisuddho	164	Pasannacittaṃ	195
Pariharissāmi	414	Pasādacakkhu	210
Parihareyyum	327	Pasādanīyaṃ	300
Parihāyanti	200	Pasādessāma	388
Parihīnāni	282	Pasāritena	226
Parūpahāravādā	90	Pasum	327
Palipanno	343	Pasūro	236
Palujjati	29, 282	Passatā	456
Pavattamaṃsaṃ	327	Pahiṇanti	282
Pavattāro	329	Pahitatto	292
Pavattitaṃ	181	Pahīnāni	217
Pavattiniṃ	457	Paḷāsī	376
Pavattiyā	135	Pākaṭaparissaye	352
Pavatteti	181	Pākatikacuṇṇaṃ	304
Pavāritabbaṃ	288	Pākavaṭṭaṃ	344
Pavāritamatte	288	Pācitapiṇḍaṃ	485
Pavāritā	58	Pācīnakā	453
Pavārito	59	Pācīnavaṃsadāyo	353
Pavārenti	305	Pāceti	305

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pāṭaṅkiṃ	294
Pāṭaligāmiṃ	306
Pāṭaligāmo	306
Pāṭipadadivase	85
Pāṭipadikaṃ	234
Pāṭihāriyaṃ	206
Pāṭekkā	123
Pāṇātipātā	251
Pāṇātipāto	251
Pāṇino	495
Pāṇo	251
Pāti	388
Pātimokkhaṃ	277
Pātimokkhānaṃ	131
Pātimokkho	34
Pāturaḥosi	155, 290
Pāto	46
Pāḍakathaliṃ	28
Pāḍaḥaṃsaṃ	369
Pāḍaṭṭhānābhimukhā	26
Pāde	355
Pāṇiyaṃ	361
Pāpaṃ	382
Pāpakāṃ	453
Pāpako	313
Pāpadhammaṃ	427
Pāpamittatā	418
Pāpicchatā	418
Pāpiccho	377, 475
Pāpimā	200

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pāpuṇanaṭṭhānato	344
Pāmaṇḍasā	391
Pāraṃ	18
Pārayati	272
Pārā	272
Pārimante	273
Pārisuddhidānapaññāpanena	280
Pālileyyakaṃ	360
Pāleti	37
Pāvārikassa	122
Pāsamsā	400
Pāsanto	391
Pāsādikaṃ	300
Pāsādikena	44, 232
Pāsādo	235
Pāliya	369
Pāḷivinimuttakesu	129
Pi	11
Piṭṭhasaṅghāto	76
Piṭṭhasurā	79
Piṭṭhehi	304
Piṇḍāya	358
Piṇḍiyālopabhojanaṃ	234
Piṇḍolabhāradvājo	384
Piṇḍolo	384
Pitāmahayugā	97
Piyakaraṇo	458
Piyacakkhūhi	356
Piyarūpābhinandino	452

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Piyehi	447
Piyo	482
Pire	89
Pilotikakhaṇḍaṃ	46
Pisācillikā	287
Piṭhakasivikaṃ	294
Puggalasammukhaṭā	492
Puggalādhiṭṭhānanayena	344
Pucchāsabhāgena	406
Pucchito	417
Puṭabhedanaṃ	318
Puttapemaṃ	250
Puthu	350
Puthupaccekasaccāni	217
Puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ	217
Pupphāsavo	79, 252
Pubbakaraṇaṃ	278
Pubbakiccaṃ	278
Pubbaṇhasamayaṃ	319
Pubbapetakathā	99
Pubbāgataṃ	455
Pubbe	3
Pubbenivāsādīhi	455
Purakkhatvā	312
Purassa	41
Purimikā	285
Purisayuttaṃ	294
Puriso	451
Pure	434
Pūjayanti	319

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pūjāya	124
Pūjitā	319
Pūtimuttaṃ	235
Pūraṇo	382
Pūrattaṃ	429
Pūrā	319
Pūvavaṭaṃsakaṃ	106
Pūvasurā	79, 252
Pesuññaṃ	4
Pokkharavassaṃ	245
Pokkharāṇī	402
Poṭakitūlaṃ	101
Potthanikaṃ	414
Pothujjaniko	169
Ponobbhaviḱā	176
Porī	41
Posikā	437
[Pha]	
Pharanti	65
Phalatumbo	334
Phalāsavo	79, 252
Phasso	136
Phaḷubījaṃ	20
Phātikammaṃ	339
Phāsu	269
Phusati	419
Phusitāni	395
Phoṭesuṃ	321

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Badarasāḷavam	123
Bandhati	320
Balaṃ	305
Balāni	432
Bahi	428
Bahikutṭṭe	405
Bahiddhā	376
Bahidvārakoṭṭhake	437
Bahukaraṇīyo	302
Bahukicco	302
Bahuraso	34
Bādhayimsu	86
Bālakaloṇakāragāmo	353
Bāhāgahaṇāpi	428
Bāhāyam	428
Bāhiralomim	381
Bāhum	16
Bāhulliko	166
Bidalakaṃ	388
Bijaṃ	20
Bijaṇim	390
Buddhacakkhu	157, 209
Buddhacakkhunā	157
Buddhacande	457
Buddhattakarā	143
Buddhādhivuttho	344
Buddho	382
Belatṭhaputto	383
Bodhi	132, 180, 432
Byañjanaṃ	262

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Byañjanabuddhiyā	492
Byañjanasmim	115
Byatto	160
Byathati	417
Byasanaṃ	474
Byākarissati	340
Byākaronti	326
Brahmacariyaṃ	182, 190, 199
Brahmacāripaṭiññaṃ	427
Brahmarūpavaṇṇaṃ	250
Brahmujugatto	264
Brāhmaṇā	217

[Bha]

Bhagavantam	153
Bhaggā	81
Bhaññaṃ	180
Bhaṭṭiputtagaṇo	117
Bhaṇato	6
Bhaṇeyya	269
Bhaṇḍakaṃ	282
Bhaṇḍanakārahehi	360
Bhaṇḍanaajātā	4, 348
Bhaṇḍapaṭicchādanaṃ	401
Bhatiniṇiṭṭhaṃ	403
Bhattābhihāro	413
Bhaddasālamūle	360
Bhaddasālo	360
Bhadrāni	319
Bhabbarūpo	201

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Bha]	
Bhabbāpattikā	471	Bhūtaṃ	485
Bhayānakam	419	Bhūtapubbari	349
Bhavataṇhā	176	Bhūtānaṃ	19, 429
Bhavanetti	321	Bhūtāni	382
Bhavo	100	Bhūmi	321
Bhāraṃ	73	Bhūmiyaṃ	27
Bhāvitatto	418	Bhūmi-ādhārake	387
Bhāvitabhāvano	202	Bhedanakaṃ	100
Bhāsassu	226	Bhesakaḷā	81
Bhāsitaṃ	190	Bhesajjaṃ	485
Bhikkhaggena	452	Bhesmā	419
Bhikkhācāro	247	Bhogabyasanaṃ	475
Bhikkhugatiko	282	Bhogasampadā	475
Bhikkhudūtena	445	Bhojjayāguyā	305
Bhikkhuniyo	241	[Ma]	
Bhikkhusantakaṃ	328	Maṃsakalyāṇatā	249
Bhikkhusabhāgatā	265	Maṃsūpasecanaṃ	109
Bhiṅko	416	Makase	393
Bhindissati	415	Makkhadhammo	374
Bhīto	411	Makkhali	383
Bhīru	142	Makkhī	376
Bhujissabhāvakaraṇato	464	Magadhamahāmattā	317
Bhujissāni	464	Maggānugo	420
Bhuttāviṃ	197	Maggo	170, 402
Bhuttāvī	58	Maṅgalikā	390
Bhumma	181	Maccharasaṃ	61
Bhusā	293	Macchariyaṃ	480
Bhusāgāre	332	Maccharī	377
Bhusikā	410		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Macchikavāraṇattham	73
Macchikāsaṇḍe	366
Majjam	252
Majjhimā	169
Mañcapīṭhasenāsanam	392
Mañce	478
Maññittha	350
Maññe	357
Maññeyyāsi	327
Maṇati	458
Maṇi	429
Maṇḍanam	253
Maṇḍanakaṇṭhiko	439
Matakacīvaram	335, 343
Mado	415
Madditasankhāro	202
Madhugolakaṁ	305
Madvāsavo	79, 252
Manasi	135
Manāpehi	447
Manāpo	42
Manusse	403
Mano	210
Manomayaṁ	413
Manoviññāṇam	210
Manosamphasso	210
Mantaggahaṇam	487
Mantapadam	329
Mantābhāsā	474
Manteti	124

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Mantentam	95
Mandāravapuppham	446
Mando	90
Mamāyanavacanam	458
Mammanam	265
Maraṇam	136, 174
Mallakamūlasaṇṭhānena	381
Mallagaṇo	117
Mallānam	410
Masāragallam	429
Mahagghena	339
Mahaddhano	349
Mahabbalo	349
Mahā-āvāse	423
Mahā-upadhānam	295
Mahā-upāsako	57
Mahākojavo	294
Mahāguṇam	457
Mahājāniyo	160
Mahāpajāpati	436
Mahāpiṭṭhiyakojavam	339
Mahābandhanabaddho	200
Mahābhitāpanatṭhena	87
Mahābhūtesu	75
Mahābhūmikaṁ	335
Mahābhogo	349
Mahārajakkhā	158
Mahālatam	97
Mahāvāhano	349
Mahāvijito	349

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahāvihāro	485
Mahāvelā	132
Mahāsayanam	254
Mahikā	452
Mahicchatāya	444
Māgamā	382
Māghātasamayo	107
Māghāto	305
Mātaṅgaraññe	352
Mānayanti	319
Mānaso	201
Mānitā	319
Māpenti	317
Māyāvī	377
Mārapāsena	203
Māro	200
Mālā	253
Māḷakasīmāya	489
Migadāye	163
Migabhūtena	412
Migāranattā	111
Migāramātā	111
Micchājīvaapaṭisedhakena	37
Micchāññanam	481
Micchādīṭṭhi	377
Micchāvimutti	481
Mittam	420
Mukhadvāram	70
Mukhadvārikam	255

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mukhālambarakaraṇādibhedo	472
Mucalindo	148
Muṭṭhassati	240
Muṭṭhipannam	405
Muṭṭhippamāṇā	14
Muṭṭhiratanam	395
Muṇḍavedikāya	401
Muṇḍavaṭṭi	391
Muttā	429
Muttāni	217
Muttolambakādīnam	381
Mudīṅgasanṭhānā	271
Mudīṅgasanṭhānena	391
Mudindriyā	158
Muducittam	195
Muddikakāyabandhanam	390
Munāti	46
Murajavaṭṭisaṅṭhānam	390
Musā	1, 252
Musāvādo	252
Mūlā	362
Mūsikukkuraṁ	15
Mūḷhassa	196
Mettam	357, 458
Medhagā	351
Medhāvino	320
Medhāvī	160
Merayam	252

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ya]	
Mokkhaṃ	36	Yobbanappattā	241
Moggallāno	224	Yobbanātītā	241
Modati	422	[Ra]	
Momūho	90	Rakkhā	411
[Ya]		Rakkhitavanasaṇḍe	360
Yakkhena	11	Rajataṃ	254
Yaññā	331	Rajanaṃ	195
Yatindriyaṃ	300	Rajanakumbhiyā	340
Yathābhāgaṃ	423	Rajanadoṇi	405
Yathābhirantaṃ	437	Rajohatabhūmi	370
Yathādhammaṃ	389	Rajoharaṇaṃ	451
Yathārutaṃ	20	Raṭṭhabhede	50
Yadaggena	444	Ratanaṃ	96
Yamakaṃ	121	Ratanacaṅkame	144
Yasasā	419	Ratanāni	430
Yasassī	201	Ratā	152
Yānassa	321	Rattacitto	93
Yāpanīyaṃ	235	Rattavitānena	295
Yāpeti	37	Rattim	478
Yāvakīvañca	179	Ratticchedo	282
Yāvata	318	Rattinissaggiyena	336
Yāvaticā	279	Rattiyā	133
Yiṭṭhe	214	Rattūparatā	330
Yuddhe	99	Ramati	362
Yuvā	439	Ramanti	151
Yūthā	361	Ramme	393
Yebhuyyenacchannaṃ	10	Rassaṃ	492
Yo	17		
Yogakkhemaṃ	421		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[La]	
Rahassakiriyatṭhāṇiyaṃ	223	Labheyya	182
Raho	357	Lahu	232
Rahogatassa	360	Lābhasakkārasilokaṃ	292
Rāgaggi	211	Lābhasīmā	344
Rāgadosaparetehi	153, 154	Lābhā	459
Rāgarattā	154	Lābhena	417
Rāsi	19	Lābho	413
Rittarṃ	287, 359	Liṅgaṃ	281
Rukkhaṭṭhakavimāṇaṃ	16	Luñcivā	387
Rukkhadhamme	17	Lekhaṃ	382
Rukkhamūlasenāsaṇaṃ	392	Leṇatthaṃ	393
Rudhi	390	Leṇāni	393
Rūpaṃ	136	Lokaṃ	222
Rūpakākiṇṇāni	387	Lokakkhāyikā	99, 100
Rūpasuttaṃ	84	Lokavajjāni	128
Rūpiyaṃ	485	Lokasmiṃ	418
Rūhati	419	Lokassādamitta-	
Reṇuhatāya	207	santhavavasena	115
Rogabyasaṇaṃ	475	Loko	315
Romakaṃ	471	Loṇasovīraṇaṃ	79
		Lohitako	429
[La]		[Va]	
Lakkhaṇaṇṇū	345	Vaggaṃ	276
Lakkhaṇūpanijjhāṇaṃ	137, 138	Vaggabandhanena	199
Lakkhaṇūpanijjhāṇa-		Vaggarato	421
lakkhaṇena	137	Vacanapathāṇaṃ	84
Lakkhāni	78	Vacanapatho	439
Laggā	382	Vacīpayogā	488
Laddhalābho	109		
Laddhinānāsaṃvāsako	346		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vaccaghaṭaṃ	287, 359	Valeti	55
Vajjanīyā	279	Vassaṃvutthassa	299
Vajjappaṭicchādikā	120	Vassāratto	435
Vajjāvajjaṃ	231	Vassikā	486
Vajjīnaṃ	317	Vaḷaṇṇjetuṃ	405
Vañcetaṃ	49	Vā	318
Vaṭṭabhayena	42	Vācasikaṃ	269
Vaṭṭānugataṃ	250	Vācasiko	36
Vaḍḍhiṃ	341	Vācā	2, 269
Vaṇippatho	318	Vācāgocārā	350
Vaṇṇaṃ	305	Vācāya	301
Vaṇṇāvaṇṇaṃ	339	Vācitaṃ	329
Vaṇṇāvaṇṇo	115	Vācugatavasena	7
Vaṇṇitaṃ	475	Vācugatā	39
Vatīyā	79	Vātaṇḍiko	264
Vatthiṃ	305	Vātuvuṭṭhi	293
Vatthum	300	Vātātapo	393
Vatthu	371	Vādānuvādo	326
Vatthujjhācārā	116	Vādo	252
Vatthupuggalo	84	Vānacitro	294
Vatthusabhāgā	279	Vāragāmo	407
Vatthusmiṃ	105	Vāritā	256
Vatthūni	317	Vāreyyaṃ	282
Vane	361	Vāsaggāhāpanatthaṃ	79
Vantāni	217	Vāsaye	393
Vandanaṃ	257	Vāsijaṭe	101
Vapayanti	140	Vāḷamigāni	393
Vayakalyāṇatā	249	Vāḷarūpāni	294
Vayaṇca	293		
Vayovuḍḍho	400		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vikappadvaye	68
Vikālabhojanam	478
Vikālabhojanā	252, 330
Vikubbato	416
Vikubbaniddhiyā	386
Vikūjamānā	6
Vikesikaṃ	192
Vikkhambhetvā	75
Vikkhelikaṃ	192
Vigatakathamkatho	182
Viggaham	485
Viggaho	480
Viggāhikaṃ	402
Viggāhikakathā	4
Vicāreti	55
Vicchikassa	339
Vicchinditvā	407
Vijaṭetvā	402
Vijahitvā	274
Vijāta	20
Vijitasangāmo	157
Vijjā	179
Viññāṇam	136
Viññāpaniyā	301
Viññāpetā	417
Viññūpasatthāni	464
Vitakkacāriko	402
Vitthataṃ	320
Vitthāro	135
Viditadhammo	182

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Viditvā	302
Vinayagarukā	490
Vinayapaññattiṃ	455
Vinayapariyatti	90
Vinayaṅgītiyā	451
Vinayātisāro	454
Vinaye	389
Vinayo	421
Vinābhāvo	447
Vināyako	204
Vinipātanahetunā	109
Vinipāto	314
Vinivijjhanaṭṭhena	88
Viniveṭhetvā	149
Vinītakathā	456
Vinīvaraṇacittaṃ	195
Vinetum	40
Vinodeti	217
Vipariṇāmadukkham	172
Vipassitum	393
Vippakirati	283
Vippalapantiyo	192
Vippasannāni	164
Vippasīdati	483
Vibhattadesanam	495
Vibhattiyo	486
Vibhavataṇhā	176
Vibhūsanam	254
Vimalena	156
Vimānetvā	445

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vimutti	133, 180, 203	Visesakaṃ	445
Vimuttiraso	430	Visesādhigamena	418
Vimutte	228	Vissajjeti	402
Vimutto	292	Vissatṭhadūto	406
Virajaṃ	180	Vissatṭhāya	41, 301
Virāgāya	444	Vissatṭhichaḍḍane	490
Virāgo	136, 152	Vissuto	419
Virūpakkhehi	381	Vihacca	149
Virūpāni	472	Vihārapacchāyāyaṃ	290
Vilīvacchattam	108	Vihāravārikā	407
Vilepanaṃ	253	Vihārasīmaṃ	275
Vilokitena	226	Vihārasīmāya	373
Vivaṭaṃ	433	Vihārasenāsaṇaṃ	392
Vivaṭṭanaṃ	447	Vihāre	393
Vivaṭṭanti	447	Vihāro	235
Vivari	332	Vītamalaṃ	180
Vivareyya	196	Vītarāgattā	292
Vivādamūlāni	375	Vītarāgā	447
Vivādāpannā	4, 348	Vītināmetvā	300
Vivādo	377, 480	Vītivatto	413
Vivekānurūpaṃ	223	Vīriyasamathaṃ	291
Visaṃvādanaṃ	2	Vīriyārambhāya	444
Visajja	320	Vīro	157
Visaññogāya	444	Vuṭṭhānaṃ	222
Visaṭaṃ	17	Vuṭṭhāpentiyā	117
Visārado	90	Vuṭṭhitāya	288
Visikhākathā	99	Vuṭṭhiyo	393
Visibbetvā	125	Vuddhataro	288
Visuddhaparivārassa	455	Vuddhapabbajito	332
Visūkāyikavipphandibhānaṃ	300	Vusitaṃ	190

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vusitavā	292	Samvarāya	389
Vūpakaṭṭho	291, 361	Samvasati	430
Vedanā	136	Samvaro	35
Vedayitaṃ	210	Samvuto	35, 36
Vedikā	493	Samveṭhetvā	27
Vedikāsadisam	395	Samsaṭṭhaṃ	304
Vediyāmi	371	Samsanditvā	87
Veyyākaraṇasmim	180	Samsaritaṃ	320
Veyyāyikaṃ	399	Samsitaṃ	321
Verajjakā	54	Samsuddhagahaṇiko	96
Veramaṇi	251	Sakaṭaṃ	453
Vesārajjappatto	182	Sakadāgāmī	433
Vesiyāgocaro	241	Sakabhavanā	148
Veḷuriyo	429	Sakaraṇīyo	285
Vo	358	Sakalassa	137
Vodānaṃ	222	Sakkāyasabbaṃ	209
Vosānaṃ	418	Sakkāro	413
Voharati	88	Sakkhissanti	274
[Sa]		Sagāravā	231
Saṃ	176	Saggo	315
Saṃkilesa	194	Saṅkampeyya	293
Saṃkhāditvā	416	Saṅkassarasaṃcāraṃ	427
Saṃgha-uposathādibhedena	277	Saṅkhalikhitaṃ	297
Saṃghato	111	Saṅkhāya	217
Saṃghabhattaṃ	234	Saṅkhāradukkhaṃ	172
Saṃghasantakameva	328	Saṅkhārā	136
Saṃghasammukhatā	492	Saṅkho	429
Saṃyamassa	339	Saṅgaṇikāya	444
Saṃyamo	36	Saṅgati	352
		Saṅgahāya	458

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sacittakāṇi	128	Saddhammarasasevino	495
Saccañāṇaṁ	179	Saddhā-indriyaṁ	432
Sacchikatvā	167	Saddhāmattakaṁ	292
Sajjhāyaṁ	277	Saddhāsampannakulādina	38
Saṁcayo	383	Saddho	240
Saññate	319	Sanantano	351
Saññājananattham	488	Sanettikā	452
Saññāpeti	375	Santacittassa	293
Saññogāya	444	Santativasena	186
Saṭho	377	Santappetvā	197
Saṇṭhapesuṁ	166	Santamānaṁ	300
Satipaṭṭhānaṁ	431	Santānakaṁ	423
Satipubbaṅgamā	111	Santāpo	184
Sativinayo	375	Santindriyaṁ	300
Sattavirahitassa	137	Santuṭṭhiyā	444
Sattādhikaraṇavhayā	129	Santo	151
Sattāhaṁ	133	Santhataśenāsaṁ	392
Sattāhapaṇinibbuto	447	Sandiṭṭhiparāmāsī	377
Sattāhavārena	283	Sandhāvitāṁ	320
Sattumodako	60	Sannisinnagabbhā	445
Satthakena	72	Sannisinnā	323
Satthavāho	157	Sannayhitvā	350
Satthādānaṁ	480	Sapadānaṁ	106
Satthāro	414	Sappatissā	232
Satthumahābodhivibhūsito	495	Sappavisāṁ	17
Satthuladdhūpasampadā	111	Sabalaṁ	464
Satthusāsaṁ	492	Sabbakappiyāni	65
Satthe	283	Sabbaṅgapaccaṅga-	
Saddaṁ	181	palibhaṇṇajanaṭṭhena	88
Saddāyantiyā	118	Sabbaṇṇajaho	164
		Sabbatthagāminiṁ	220

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbadado	394	Samantacakkhu	157, 209
Sabbapāsaṇḍiyabhattāni	258	Samannāharatha	277
Sabbapāsehi	200	Samapaṭivīso	340
Sabbavidū	164	Samapuṇṇaṃ	106
Sabbasaṅkhārāsamatho	152	Samappitassa	192
Sabbasattā	4	Samabharitaṃ	106
Sabbasantharim	307	Samayavasena	186
Sabbasabbaṃ	209	Samayehi	155
Sabbābhibhū	164	Samācitaṃ	495
Sabbāsavapahaṃ	129	Samādhimhā	143
Sabbūpadhipaṭinissaggo	152	Samānācariyako	343
Sabyañjanaṃ	199	Samiñjitena	226
Sabhāgataṃ	238	Samiddho	34
Sabhāgāpattiyo	279	Samihitaṃ	329
Sabhāvavasena	187	Samuggapāti	287
Sabhāveneṇa	123	Samudācareyyāma	414
Sabhāsaṅkhepena	7	Samuddakkhāyikā	100
Samaggaṃ	422	Samuppādo	135
Samaggabhāvāya	458	Samūhata	321
Samaggā	356	Samūhanitabbā	274
Samaṅgībhūtaṃ	192	Samūhanitum	274
Samajano	350	Samūhaneyya	448
Samaññāto	418	Same	339
Samaṇakappehi	22	Same guṇe	291
Samaṇapaṭiññaṃ	427	Sameti	362
Samaṇā	217	Sampakampeyya	293
Samatittikā	319	Sampajānamusāvāde	1
Samatho	468	Sampaṭicchanaṃ	232
Samanantarā	234	Sampannasalilāsayo	495
Samanussaranto	411	Samparāye	400

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sampavāretvā	197	Sammāvimutti	223
Sampavedheyya	293	Sammāsaṅkappo	171
Sampavesetvā	55	Sammāsati	171
Sampādehi	232	Sammāsamādhi	171
Sambahulā	327	Sammāsambuddhena	455
Sambodhāya	169	Sammāsambuddho	164
Sambhama-atthavasena	348	Sammāsambodhiṁ	180
Sambhavanti	136	Sammukhāvinayasmim	380
Sambhārasaṁyuttā	79, 252	Sammūlho	314
Sambhārasaṁyutto	79, 252	Sayaṁ	167
Sambhāvesuṁ	453	Saraṁ	320
Sambhinnarasam	334	Sarajā	452
Sambhoge	267	Sarabū	382
Sammati	466	Sarabhaññaṁ	277
Sammato	418	Sarabhaññaṁpariyosāne	301
Sammadañña	292	Saravatī	291
Sammantanam	4	Sarasi	416
Sammanti	351, 468	Sarāgāya	444
Sammannati	414	Sarīsape	393
Sammannitabbam	339	Sarena	301
Sammappadhānam	431	Salākabhattam	234
Sammasanacāro	229	Sallāpo	287
Sammā	38	Savacanīyam	369
Sammā-ājīvo	171	Savantiyo	429
Sammākammanto	171	Savarabhayaṁ	276
Sammāññaṁ	223	Savighātam	250
Sammādiṭṭhi	170, 223	Sasambhāracakkhu	210
Sammāvattanā	232	Sahatthā	197
Sammāvācā	171	Sahadhammikaṁ	236
Sammāvāyāmo	171	Sahadhammena	90

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sahadhammo	485	Sikkhitasikkhena	104
Sahampatissa	155	Siṅgīnikkham	214
Sahavāso	370	Siṅghāṭakam	50
Sahāyatā	352	Siṅghāṭakasaṇṭhānā	271
Sahite	134	Siṅcam	485
Sākasūpeyya	105	Sithilam	492
Sāttham	199	Sithilakaraṇam	3
Sāditum	369	Sibbitum	341
Sādiyantassa	369	Sirinivāsassa	495
Sādiyanti	452	Silakabuddho	107
Sādīnavo	350	Silā	429
Sādhāraṇabhogī	460	Siluccayaleṇam	29
Sādhu	327	Siloko	413
Sādhugītā	381	Sisire	393
Sādhuvihāradhīram	352	Sītā	393
Sāmikā	124	Sītaccchāyatarūpetā	495
Sāmīcikamma	438	Sītibhūto	164
Sāmukkaṁsikā	195	Sītīkato	107
Sāraṇīyā	458	Sīmantarikatthāya	275
Sārato	292	Sīmasodhanam	275
Sāriputto	224	Sīmāsaṅkaram	275
Sāvasesā	421	Sīmāsaṅkhyameva	273
Sāvetā	417	Sīmāmāḷake	272
Sāsaṅkasappaṭibhayaṭṭhena	88	Sīlakathā	193
Sāsane	454	Sīlabbataparāmāsam	292
Sāhāram	312	Sīlabyasanam	475
Sāhu	232	Sīlavante	319
Sikkhāpadāni	250	Sīlavā	314
Sikkhāpade	65	Sīlavipanno	313
Sikkhitasikkhāya	438	Sīlasāmaññagato	465

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sīlasampanno	314	Suttaṁ	485
Sīsappamāṇaṁ	395	Suttanto	282
Sīsavasena	335	Suttānulomaṁ	80
Sīho	323	Suddhaṁ	46
Su	366	Suddhakoseyyaṁ	295
Sukaraṁ	416	Suddhassa	371
Sukhaṁ	142, 305	Suniggahitaṁ	90
Sukhatthaṁ	393	Sunidhavassakārā	317
Sukhumojaṁ	305	Supaṇṇavaṅkakathaṁ	393
Sugati	314	Supati	341
Sugutto	90	Subharatāya	444
Suggahitāni	301	Sumanamanaso	204
Suci	302	Sumanasikatāni	301
Suchaviṁ	242	Suyuttayānasadisāya	482
Sujāta	96	Surā	252
Suññatattṭho	183	Surāmerayapānā	452
Suññatāvihārena	454	Surāmeraya-	
Suññāgāraṁ	316	majjappamādatṭhānā	252
Suññāgāragato	410	Suvaṇṇageruko	304
Suṭṭhu	152	Suvikkhālitaṁ	416
Suṇanti	289	Suviññāpayā	158
Suṇhā	11	Susaṁvihitā	411
Sutaṁ	39	Susukā	304
Sutadhammassa	150	Susumāragire	81
Sutadharo	39	Sūciḥaṭṭikaṁ	428
Sutapariyattisīlaguṇaṁ	12	Sūcidaṇḍakappamāṇo	270
Sutavā	189	Sūpadhāritāni	301
Sutasannicayo	39	Sūrakathā	99
Sutasamīpaṁ	94	Sekkhapaṇṇattiyaṁ	241
Sutena	438	Seti	247
		Setu	235

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Ha]	
Senānigamo	200	Hatthapāsūpagamanameva	281
Senāpati	323	Hatthapāse	369
Senāsanam	405	Hatthamuddāgaṇanā	3
Seyyā	7, 485	Hatthavaṭṭakam	294
Seyyo	352	Hatthavikārena	287, 359
Seleyyakam	21	Hatthavilaṅghakena	287, 359
Sevitabbā	169	Hatthinakho	404
Seve	115	Hatthippamāṇo	270
Sokanudarī	340	Hatthukkhepakena	287
Sokā	46	Hammiyam	235
Soko	136	Hammiyavedikā	401
Soṇḍāya	361	Have	137
Sotā	417	Hasanīyasmim	105
Sotāpanno	432	Hāpanam	346
Sodheti	305	Hiṅgu	65
Sorato	493	Hiṅgujatu	66
Sovaggikam	340	Hiṅgusipāṭikam	66
Sosabyādhi	242	Hiyyo	50
Soḷasa	138	Hirimā	240
Svākārā	158	Hīno	169
Svātanāya	206	Hīleti	42
[Ha]		Hute	214
Hatavattakānam	340	Hupeyya	165
Hattham	107	Heṭṭhārukkhe	3
Hatthakukkuccena	21	Hemantiko	191
Hatthadhovana-udakam	423		